

VIEN/GRAD

15
346
B447
v. 50

ISSN 0353-8257
UDK 808. 61./61-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
L

МИЛЕТА БУКУМИРИЋ
ГОВОРИ СЕВЕРНЕ МЕТОХИЈЕ

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејровић,
др Асим Пецо, др Слободан Ремейић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2003

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА I

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
L

MILETA BUKUMIRIĆ
LES PARLERS DE LA MÉTOCHIE DU NORD

Comité de rédaction

*Dr Nedeljko Bogdanović, dr Milan Dragičević, dr Aleksandar Mladenović,
dr Miroslav Nikolić, dr Dragoljub Petrović, dr Asim Peco,
dr Slobodan Remetić, dr Drago Čupić*

Rédacteur en chef

ALEKSANDAR MLADENOVIĆ

BELGRADE
2003

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
L

Bukumiric, mileta
ГОВОРИ СЕВЕРНЕ МЕТОХИЈЕ
МИЛЕТА БУКУМИРИЋ
Metohije
ГОВОРИ СЕВЕРНЕ МЕТОХИЈЕ

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Петровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2003

Секретар часописа
др Никола Рамић

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.yu

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник –
Recueil de dialectologie serbe / главни
уредник Александар Младеновић. – 1905, књ.
1-. – Београд : Српска академија наука и
уметности : Институт за српски језик САНУ,
1905 – (Београд : Чигоја). – 24 сп.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки
зборник

COBISS.SR-ID 18167554

МИЛЕТА БУКУМИРИЋ
ГОВОРИ СЕВЕРНЕ МЕТОХИЈЕ

*Драгим родитељима
Дану и Сјаници*

Рад представља делимично измењен и допуњен текст докторске дисертације одбрањене фебруара 1999. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали професор др Драгољуб Петровић, професор др Слободан Реметић и професор др Мато Пижурица. И овом приликом најискреније им захваљујем на несебичном залагању да ми помогну, посебно ментору професору Драгољубу Петровићу за стрпљење и драгоцене савете на бројним консултацијама, без којих би рад био много сиромашнији.

САДРЖАЈ

СКРАЋЕНИЦЕ ЦИТИРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	Страна 11
--	--------------

УВОД

Положај и име Метохије	17
Метохија у средњовековној Србији	21
Становништво средњовековне Метохије	28
Исламизација	29
Метохија после Берлинског конгреса	30
Колонизација	34
Други светски рат и послератни период	34
Постанак и развој аутономије	35
Послератне промене националног састава становништва	35
Порекло становништва	43
Досадашње проучавање говора	43
Напомене о раду на овој монографији	48
Данашња језичка ситуација у СМ	49
Неколико техничких напомена	50

ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

А К Ц Е Н Т У А Ц И Ј А	51
Основне одлике	51
Дужење слогова	63
Преношење акцената на проклитику	68
Измена акцената под дејством реченичне интонације	70
Дезакцентуација и двојни акценат	70
В О К А Л И З А М	72
БОЈА ВОКАЛА	72
Боја вокала <i>a</i>	72
Боја вокала <i>e</i> и <i>o</i>	75
Боја кратких вокала	75
Боја дугих вокала	78
Дифтонгизација вокала <i>e</i> и <i>o</i>	79
Боја вокала <i>i</i> и <i>y</i>	81
РЕФЛЕКСИ НЕКАДАШЊИХ ГЛАСОВА	82
Рефлекси вокала <i>ʋ</i>	82

Рефлекси полугласа и непостојано <i>А</i>	89
Прелаз <i>ѡ</i> у <i>у</i>	90
Слоговно <i>р</i>	90
<i>Л</i> на крају слога	93
ЗАМЕНА ВОКАЛА	94
Вокал <i>А</i>	94
<i>Е</i> место <i>А</i>	94
<i>О</i> место <i>А</i>	97
<i>И</i> место <i>А</i>	99
<i>У</i> место <i>А</i>	99
Вокал <i>Е</i>	99
<i>А</i> место <i>Е</i>	99
<i>И</i> место <i>Е</i>	100
<i>О</i> место <i>Е</i>	102
<i>У</i> место <i>Е</i>	102
Вокал <i>И</i>	102
<i>Е</i> место <i>И</i>	102
<i>У</i> место <i>И</i>	103
Вокал <i>О</i>	103
<i>А</i> место <i>О</i>	103
<i>Е</i> место <i>О</i>	106
<i>И</i> место <i>О</i>	106
<i>У</i> место <i>О</i>	106
Вокал <i>У</i>	106
<i>А</i> место <i>У</i>	106
<i>Е</i> место <i>У</i>	107
<i>И</i> место <i>У</i>	107
<i>О</i> место <i>У</i>	107
Запажања о супституцији вокала	107
УКИДАЊЕ ХИЈАТА	108
Контракција	108
Група <i>АО</i>	108
<i>ЕО</i>	110
<i>УО</i>	110
<i>ОО</i>	111
<i>ИО</i>	111
<i>АА</i>	111
<i>АЕ</i>	111
<i>АИ</i>	112
<i>АУ</i>	112
<i>ЕИ</i>	112
<i>ЕУ</i>	112
<i>ИЕ</i>	112
<i>ИИ</i>	112
<i>ОЕ</i>	112
<i>ОУ</i>	112
<i>УА</i>	113
Закључна разматрања о сажимању	113
ЕЛИЗИЈА	113
Елизија завршног вокала префикса	113

ГУБЉЕЊЕ ВОКАЛА ВАН ХИЈАТА	118
Испадање крајњег вокала у сандхију пред консонантом	118
Апокопа ван сандхија	119
Афереза	119
Синкопа	120
К О Н С О Н А Н Т И З А М	123
ОПШТЕ НАПОМЕНЕ	123
ИЗГОВОР ПОЈЕДИНИХ КОНСОНАНАТА	123
Изговор сонанта <i>Л</i>	123
Изговор сонанта <i>Л'</i>	125
Изговор сонанта <i>Н</i>	126
Изговор сонанта <i>Њ</i>	127
Сонант <i>Ј</i>	128
Сонант <i>Ј</i> у средини речи	129
Сонант <i>Ј</i> иза консонанта	136
Сонант <i>Ј</i> испред консонанта	136
Сонант <i>Ј</i> на крају речи	137
Секундарно <i>Ј</i>	137
Сонант <i>В</i>	138
Изговор <i>Ж, Ш, Џ, Ч</i>	141
Африката <i>Ч</i>	143
Африката <i>Џ</i>	143
Африкате <i>Ђ</i> и <i>Њ</i>	145
Сугласник <i>Х</i>	147
Сугласник <i>Ф</i>	149
Африката <i>С</i>	154
ЈОТОВАЊЕ	155
КОНСОНАТСКЕ ГРУПЕ	157
Промене везане за почетак речи	157
Промене у финалном положају	159
ПРОМЕНЕ У КОНСОНАНТСКИМ ГРУПАМА НЕЗАВИСНЕ ОД ГРАНИЦА РЕЧИ	160
Контактна асимилација	160
Контактна дисимилација	167
Упрошћавање консонантских група унутар речи	170
Стапање консонаната унутар речи	171
Контактна метатеза	171
Сачуване групе	172
Промене у сандхију	173
Уклањање геминације	173
Једначење по звучности	174
Асимилационе промене <i>С, З</i> у <i>Ш, Ж</i>	176
ПРОМЕНЕ УСЛОВЉЕНЕ ДАЉИНСКИМ ДЕЛОВАЊЕМ КОНСОНАНАТА	176
Даљинска асимилација	176
Даљинска дисимилација	177

УНОШЕЊЕ НОВОГ КОНСОНАНТА	177
ЗАМЕНА КОНСОНАНТА	178
Лабјали	178
Дентали	178
Велари	179
Сонанти	180
ДЕСОНОРИЗАЦИЈА ОПСТРУЕНАТА НА КРАЈУ РЕЧИ	180

ОБЛИЦИ

И М Е Н И Ц Е

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА (ОСИМ ОНИХ НА -а)	183
Вокатив једине	183
Инструментал једине	185
Множина	188
Генитив множине	191
Акузатив множине	192
Датив множине	192
Инструментал множине	193
Локатив множине	193
ПОЈЕДИНЕ ИМЕНИЦЕ И ГРУПЕ ИМЕНИЦА	194
Особине појединих именица	198
А. Именице које задржавају род	198
Б. Именице које мењају род	200
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	200
Инструментал једине	201
Формирање множине	202
Збирне именице са наставком <i>-je</i>	203
Pluralia tantum	205
Особине појединих именица	206
А. Именице које задржавају средњи род	206
Б. Именице које мењају род	207
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -а	208
Датив — локатив једине	208
Вокатив једине	209
Генитив множине	210
Датив и инструментал множине	211
Локатив множине	214
Именице мушког рода на -а	214
Pluralia tantum	215
Збирне именице	216
Особине појединих именица	217
А. Именице које задржавају женски род	217
Б. Именице које мењају род	218
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК	218
Прелазак у друге врсте	219
Појединачне напомене о именицама	219

ЗАМЕНИЦЕ

Именичке заменице	220
Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за сва лица	220
Лична заменица трећег лица	222
Остале именичке заменице	224
Заменице сложене са <i>ко</i>	225
Заменица <i>што</i> (<i>шта</i>)	225
Заменице сложене са <i>шта</i> (<i>што</i>)	227
Облици са додатим <i>год</i>	228
Поједине групе придевских заменица	228
Присвојне заменице	228
Показне заменице	229
Квалификативне и квантитативне заменице	231
Каквоћне заменице	232
Поједине придевске заменице	232
Заменица <i>сав</i>	232
Заменица <i>сам</i>	234
Заменица <i>сваки</i>	234
Заменица <i>неки/понеки</i>	234
Заменица <i>који</i>	235
Заменица <i>чији</i>	235
Заменица <i>свој</i>	235

ПРИДЕВИ

Придевски вид	: 236
Компарација придева (и одговарајућих прилога)	237
Поједине скупине придева	239
ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА	243
Заменичко-придевска промена	243

БРОЈЕВИ

Кардинални бројеви	248
Збирни бројеви	251
Збирне бројне именице	251
Мултипликативни бројеви	252
Дистрибутивни бројеви	252

ГЛАГОЛИ

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА	253
Презент	253
Аорист	258
Имперфекат	261
Плусквамперфекат	262
Футур	263
Футур II	265

ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ	265
Императив	265
Потенцијал	267
ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	267
Трпни придев	267
Глаголски прилог садашњи	268
Глаголски прилог прошли	269
Инфинитив	269
ГЛАГОЛСКЕ ОСНОВЕ	270
Глаголи I врсте	271
Однос према II врсти	271
Однос према III врсти	271
Однос према VI врсти	272
Однос према VII врсти	273
Алтернације по првој палатализацији	273
Аналошко јотовање у трпном придеву	274
Атематски глагол <i>јесџи</i>	274
Особености глагола <i>моџи</i>	274
Глагол <i>иџи</i> и његова композита	275
Глаголи друге врсте	276
Глаголи треће врсте	276
Глаголи четврте врсте	277
Глаголи пете врсте	278
Однос према II врсти	279
Однос према VI врсти	279
Глаголи шесте врсте	280
Однос према VIII врсти	283
Глаголи седме врсте	283
Глаголи осме врсте	284
Однос према VII врсти	285
Помоћни глаголи	285
Глагол <i>биџи</i>	285
Глагол <i>јесам</i>	286
Глагол <i>хџеџи</i>	286

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

П Р И Л О З И	288
ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ	288
Заменички прилози	288
Прилози који у основи имају именице што означавају делове дана	289
ПРИЛОЗИ ЗА МЕСТО	291
Заменички прилози	291
Остали прилози за место	293
ПРИЛОЗИ ЗА КОЛИЧИНУ	294
Заменички прилози	294
Остали прилози за количину	294

..

ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН	296
Заменички прилози	296
Запажања о прилозима	300
ПРЕДЛОЗИ	301
ВЕЗНИЦИ	303
РЕЧЦЕ	304
УЗВИЦИ	306
ПАРТИКУЛЕ	307
ЗАКЉУЧАК	309
ТЕКСТОВИ	316
Жакова	316
Тучеп	319
Суви Лукавац	322
Кош	325
Бича	328
Сврке	331
Душевић	334
Кијево	337
Дугоњиво	339
Добри до	341
Љевоша	343
Бело поље	346
Лоћане	349
Списак карата	349
РЕЗЮМЕ	351

СКРАЋЕНИЦЕ ЦИТИРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Алекс. — Вуком. Жупа Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и бруског говора*. — *Анали Филолошког факултета*, Београд, 1966, 291–319.
- Арсовић, Блаце Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блаца и околине*. — ППЈ (Прилози проучавању језика) Нови Сад, 1979, књ. 9, 55–77 + карта.
- Барј. Акценат Данило Барјактаревић, *Акцентнај новозазарско-сјеничких говора*. — ЗФФП I, 1963, 1–149.
- Барј. Бихор I Др Данило Барјактаревић, *Бихорски говор. Фонетске особине и акценатај*. — ЗФФП III, 1966, 9–79.
- Барј. Бихор II Данило Барјактаревић, *Бихорски говор. Морфолошке и синтаксичке особине*. — ЗФФП IV, 1967, 1–39.
- Барј. Ибар Др Данило Барјактаревић, *Средњоибарска говорна зона*. — ЗФФП II, 1964–65, 57–113.
- Барј. Метохија Др Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*. — Приштина (Јединство), 1979, стр. 1–335.
- Барј. НП-сјен. Данило Барјактаревић, *Новозазарско-сјенички говори*. — СДЗБ XVI, I–XIV + 1–177.
- Барј. Колашин Данило Барјактаревић, *Пресек развоја говорних особина Ибарског Колашина*. — Дијалектолошка истраживања, Приштина (Јединство), 1977, 414–430.
- Барј. Истраживања Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*, Приштина (Јединство) 1977, 11–180.
- Барј. Чумић Данило Барјактаревић, *Гласовне и морфолошке особине у говору села Чумића*. — ЗФЛ IV–V, 1961–62, 12–21.
- Белић, Галички Александар Белић, *Галички дијалектај*. — СДЗБ VII, 1935, 1–349.
- Белић, ДИЈС Александар Белић, *Дијалекти и источне и јужне Србије*. — СДЗБ I, 1905, I–CXII + 1–715 (са два картама).
- Белић, Деклинације Александар Белић, *Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом*. — Београд (Научна књига), 1965, стр. 1–272.
- Белић, Конјугације Александар Белић, *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом*. — Београд (Научна књига), 1969, стр. 1–212.
- Белић, Фонетика Основи историје српскохрватског језика, I: *Фонетика*. — Београд (Народна књига), 1976, стр. 1–172.
- Д. Богдановић, Косово Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*. — Београд, САНУ. Посебна издања, књ. DLXVI, 1986, стр. 1–297.
- Богдановић, ГББП Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Поштока*. — СДЗБ XXV, 1979, I–XIV + 1–178. + карта.
- Богдановић, Поморавље Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗБ XXXIII, 1987, 7–302.
- Бојовић, Метохија Др Бојко Бојовић, *Метохија (монографија)*. — Приштина (Јединство) 1979, стр. 255.
- Букумирић, Прек. I Милета Букумирић, *Ономастика дела Прекорујља омеђеног рекама Мирушом, Белом Дримом и Клином*. — ОП II, 1981, 339–403.
- Букумирић, Прек. II Милета Букумирић, *Ономастика Прекорујља (II део)*. — ОП III, 1982, 303–418.

- Букумирић, Гораж. 1 Милета Букумирић, *Из ратарске лексике села Гораждевца код Пећи.* — ППЈ 19, Нови Сад, 1983, 71 — 105.
- Букумирић, Гораж. 2 Милета Букумирић, *Пастирска лексика села Гораждевца.* — ЗФЛ XXXVI/1, Нови Сад 1992, 161 — 193.
- Букумирић, Прилог Милета Букумирић, *Прилог познавању лексике села Гораждевца.* — Зборник књ. I (Универзитет у Приштини), Приштина, 1991, 113 — 137.
- БХ Стојан Новаковић, *Светиостефанска хрисовуља Краља Милутина Бањској*, Споменик СКА IV, Београд, 1890, 1–11.
- Вујовић, Мрковићи Лука Вујовић, *Мрковићи дијалекти (с крајним освртом на сусједне говоре).* — СДЗб XVIII, 1969, 73–398 (с картом).
- Вук, Рјечник Вук Караџић, *Српски рјечник (1852)*, Београд (Просвета), 1986, стр. 1906.
- Вукићевић, Лепеница Милосав Вукићевић, *Говори крагујевачке Лейенице.* — Приштина, 1995, 248.
- Вуковић, Акц. П.-Др. Јован Л. Вуковић, *Акцентај говора Пиве и Дробњака.* — СДЗб X, 1940, 185–417.
- Вуковић, П.-Др. Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака.* — ЈФ XVII, 1938–39, 1–113.
- Вушовић, ДИХ Данило Вушовић, *Диалекти источне Херцеговине.* — СДЗб III, 1927, 1–70 (с картом).
- ВХ Владислав Хиландару. — Стојан Новаковић, *Законски споменици*, стр. 386.
- Гилфердинг, Путовање А. Ф. Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Сјарој Србији*, Сарајево (Веселин Маслеша) 1972, стр. 404.
- ГФФНС Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду (Нови Сад), 1956–1974, књ. I–XII.
- Грковић, Луково Милица Грковић, *Неке особине говора села Лукова.* — ППЈ 4, 1968, 121–131.
- Грковић, Чумић I Милица Грковић, *Акцентај именица у говору села Чумића.* — ППЈ 3, 1967, 111–140.
- Грковић, Чумић II Милица Грковић, *Акцентај придева у чумићком говору.* — ППЈ 4, 1968, 161–167.
- Данило Други, Ж К. Данило Други, *Животи краљева и архиепископске српских.* — Београд (Просвета-СКЗ), 1988, стр. 335.
- Даничић, Акценти Ђура Даничић, *Српски акценти*, СКА, Посебна издања, књ. LVIII, Филозофски и филолошки списи, књ. 16, Београд-Земун, 1925, стр. 1–320.
- ДК Девички катастик.
- ДХ Павле Ивић и Милица Грковић, *Дечанске хрисовуље.* — Нови Сад, 1976, стр. 340.
- Документа Документа 178–1918, Задужбине.
- Душанов законик Душанов законик, Београд (Просвета-СКЗ), 1988, стр. 135.
- Елезовић, Речник I, II Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*. Св. I, СДЗб IV, 1932, XXIII + 477 (с картом). Св. II СДЗб VI, 1935, 1–587.
- ЖП Манастир Жича. Стојан Новаковић, *Законски споменици*, 571–575.
- Задужбине Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа. — Епархија рашко-призренска, Богословски факултет у Београду, 1987, стр. 876.
- Законски споменици Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века.* — СКА, пета књига, Београд, 1912, стр. I–XLII + 1–913.
- Записи *Записи и нађисис (XIII — XIX)*, Изабрао и превео Димитрије Богдановић, Задужбине, 313.
- Зборник *Косовско-метохијски зборник 1*, Београд (САНУ. Међуодељењски одбор за проучавање Косова и Метохије), 1990, 1–427.
- ЗОСОНИК *Зборник округлог сјола о научном истраживању Косова*, Београд (САНУ. Научни скупови XLII. Одељење језика и књижевности Одбор за проучавање Косова, 1) 1988, 1–228.
- ЗФЛ Зборник за филологију и лингвистику. — Нови Сад (Матица српска) 1957–1993, књ. I–XLIV/ свеска 1–2, 2001.

- ЗФФП
ЗФФП
Ивић, Дијалекти
Ивић, Биоград
Ивић, Галип.
Ивић, О језику
Ивић, Огледи
Ивић, О неким пробл.
Ивић, Српски народ
Ивић et all. Банат
Ивић et all. Банат
Извештај
Историја српског народа
Јиречек, Историја I
Јовановић, Истраж.
Јовић, Трстеник
Јовић, Рача
ЈФ
Клаић, Рјечник
КЋ
Лутовац, Косово
ЛХ
Мацура, Миграције
МД
МЕП
Милетић, Црмница
- Зборник Филозофског факултета у Приштини, I–IV, 1963–1967.
Зборник Филолошког факултета у Приштини, 1–10, 1991–2002.
Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација (I)*. — Зборник за филологију и лингвистику. — Нови Сад (Матица српска), књ. XLI/2, 1998. стр. 113–132; *Српски дијалекти и њихова класификација (II)*. књ. XLII, 1999, стр. 304–354; *Српски дијалекти и њихова класификација (III)*, књ. XLIV, свеска 1–2, 2001. стр. 175–209.
Павле Ивић, *Белешке о Биограчичком говору*. — СДЗб XXIV, 1978, 125–176.
Павле Ивић, *О говору галипољских Срба*. — СДЗб XVII, 1957, стр. XXI + 520.
Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*. — БИГЗ–Јединство, 1990, стр. 335.
Павле Ивић, *Из српскохрватске дијалектологије. Изабрани огледи III*.-Ниш (Просвета), 1991, стр. 295.
Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*. — ЈФ XXI, 1955–56, 97–129.
Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд (СКЗ) 1986, стр. 334.
Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, Прва књига: *Увод и Фонетизам*. — СДЗб XL, 1994, 1–419.
Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, Друга књига: *морфологија, синтакса, закључци, шекстлови* — СДЗб XLIII, 1997, 1–586.
Глиша Елезовић, *Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи*. — СДЗб II, 1911, 464–473.
Историја српског народа (у шест књига). — Београд (Српска Књижевна задруга), 1981 — 1983, I–VI.
Константин Јиречек, *Историја Срба. Политичка историја*. Прва књига до 1537. године. Друго, исправљено и допуњено издање. Превео Јован Радоњић. — Београд (Слово љубве), 1978, стр. XVI + 512.
Војислав С. Јовановић, *Археолошка истраживања средњовековних споменика и налазишта на Косову*. — ЗОСОНИК 1, 1988, 17–60 + карта.
Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗб XVII, 1968, стр. XVI + 238 + карта.
Неки оштри акценталски проблеми говора Раче Крагујевачке. — ГФНС V, Нови Сад, 1960, 163–184 + карта.
Јужнословенски филолог, I–LVIII (Београд), 1905–2002.
Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi*. — Zagreb (Zora), 1972, str. XVI + 1440.
Карејска ћелија св. Саве. — Стојан Новаковић, Законски споменици, 468–475.
Милисав Лутовац, *Географски и политичко-географски положај покрајине Косово у Србији*. — Глас САНУ 282. Одељење природно-математичких наука, нова серија, 34, Београд 1972, 1–39 + 2 карте.
Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*. — Београд (Чигоја штампа), 2003.
Милош Мацура, *Предмодерни облици у савременим миграцијама*. — Косовскометохијски зборник 1 (САНУ. Међуодељењски одбор за проучавање Косова и Метохије, Београд 1990, стр. 331–353.
Кнегиња Милица Дечанима, 256. — Fr. Miklosich, Monumenta serbica, Viennae, 1858, str. 1–579.
Мала енциклопедија Просвета. — Општа енциклопедија, друго издање, 1. А–Љ, стр. 1–970. 2. М–Ш, стр. 1–982. — Београд, Просвета
Бранко Милетић, *Црмнички говор*. — СДЗб IX, 1940, 209–663 (с картом).

- Милојевић, Путопис Милош Милојевић, *Путопис дела праве (Старе) Србије*, II св. Београд, 1872.
- Младеновић, Повеле Александар Младеновић, *Повеле кнеза Лазара*. — Београд (Чигоја штампа), 2003.
- Monumenta serbica Fr. Miklosich, Viennae, 1858, str. 1–579.
- НЈ Наш језик, Лингвистичко друштво у Београду, књ. I–VIII, 1933–1941; САНУ, књ. I–XXXIV 1949–2001.
- Ndreca, Fjalor Mikel Ndreca, Fjalor shqip-serbokroatisht, Prishtinë (Rilindja) 1980, 377.
- Николић, Колубара Берислав М. Николић, *Колубарски Говор*. — СДЗб XVIII, 1969, 1–71.
- Николић, Мачва Берислав М. Николић, *Мачвански говор*. — СДЗб XVI, 1966, 179–313 + карта.
- Николић, Срем Берислав М. Николић, *Сремски говор*. — СДЗб XIV, 1964, 201–412 + карта.
- Николић, Тршић Берислав М. Николић, *Тршички говор*. — СДЗб XVII, 1968, 367–473.
- М. Николић, Гороб. Мирослав Николић, *Говор села Горобиња (код Ужичке Пожеге)*. — СДЗб, XIX, 1972, 616–746.
- М. Николић, Полимље Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*. — СДЗб XXXVII, 1991, 1–548.
- ОБ *Oblast Brankovića, Opširni katastarski popis iz 1455 godine*. Priredili H. Handžević, A Handžić i E. Kovačević. Monumenta turcica II, 2/1, Orijentalni institut, Sarajevo, 1972, стр. 378 + карта.
- ОП Ономатолошки прилози, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику), 1979–2002, књ. I–XV.
- З. Павл. Секвенце Звездана Павловић-Стаменковић, *Консонантске секвенце у штокавском дијалекту*. — ППЈ IV, 1968, 69–119.
- М. Павловић, Срет. Миливој Павловић, *Говор Сретичке Жује*. — СДЗб VIII, 1939, 1–352 + карта.
- Р. Павловић, Рача Радослав М. Павловић, *Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Кразујевачке (с посебним освртом на акценат)*. — СДЗб XXVIII, 1982, 7–61.
- Петровић, Врака I Др Драгољуб Петровић, *Гласовне особине говора Врачана у Зетти*. — ГФФНС, XV/1, 1972, 179–209 + карта.
- Петровић, Врака II Драгољуб Петровић, *Главније особине акценатског система у говору Врачана*. — ЗФЛ XVI/2, 1973, 173–195.
- Петровић, Врака III Др Драгољуб Петровић, *Морфолошке особине у говору Врачана*. — ГФФНС XVI/1, 1973, 201–233.
- Петровић, Зета Драгољуб Петровић, *Судбина консонантских група сц, шц, шћ у говору Зетте*. — ЗФЛ XI, 1968, 237–241.
- Петровић, Кучи Драгољуб Петровић, *Топонимија Куча*. — ОП (Ономатолошки прилози) IX, 1988, 1–163.
- Петровић, Ровца Драгољуб Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*. — ЗФЛ VIII, 1965, 157–184.
- Пецо, ГИХ Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*. — СДЗб XIV, 1964, 1–200 (са картом).
- Пецо-Милан. Ресава Асим Пецо — Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗб, XVII, 1968, 241–366 + карта.
- Пецо, Треће лице Асим Пецо, *Треће лице множине презентиа глагола шћија носити, волети и држати у говорима штокавског нарјечја*. — СДЗб XLI, 1995, 491–520.
- Пешикан, Подримље Митар Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*. — ОП II, 1981, 1–92.
- Пешикан, Истор. оном. Митар Пршикан, *О историјској ономастици Косова*. — ЗОСНИК, 81–87.
- Пешикан, Имена Митар Пешикан *Зетско-хумско-рашка имена на почетку шурског доба*. — ОП III, Београд 1982, 1–121, књ. IV Београд 1983, 1–135.

- Пешикан, СК-Љ Митар Пешикан, *Староцрногорски, средњокашунски и љешански говори*. — СДЗб XV, 1965, VIII + 294 + карта.
- Пешикан, Поглед Митар Пешикан, *Један омишћени поглед на црногорске говоре*. — ЗбМСФЛ XX/1 1979, 149–169.
- Пижурица, Колашин Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. — Титоград (ЦАНУ, Посебна издања, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 2), 1981, стр. 251 + карта.
- Повеље *Повеље о земљама и задужбинама Косова*, Приредно и превео Димитрије Богдановић, Задужбине, 320.
- ПС *Пајтријарх Сиридон — Пошврда даровнице Хиландару и његовој болници*. — Стојан Новаковић, Законски споменици, 450.
- Правопис СХЈ *Правопис српскохрватскога књижевног језика са његовим речником*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1960, стр. 829.
- Правопис СЈ *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи II. Речник уз правопис*. Приредили Митар Пешика, Јован Јерковић и Мато Пижурица, Нови Сад (Матица српска), 1993, стр. 503.
- ПХ Шафарик, *Хрисовуља цара Стефана Душана којом оснива манастир св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348*. — Гласник Друштва српске словесности, Београд, 1862, 266–317.
- ППУ Прилози проучавању језика, Нови Сад (Издаје Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), 1965–1996, књ. 1–24.
- Реметић, Датив Слободан Реметић, *Датив-инструментал (-локатив) множинне именица а-основе са наставком -ема у говорима косовско-ресавског дијалекта*. — ЗФЛ XXIV/1, 1981, 165–69.
- Реметић, Јат Слободан Реметић, *О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије*. — СДЗб XXVII 1981, 7–105 са картом.
- Реметић, Шумадија Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗб XXXI 1985, 1–555 са 28 карата.
- Реметић, Призрен Слободан Реметић, *Српски призренски говор I (Гласови и облици)*. — СДЗб XLII 1996, 318–614.
- RJAZU I–XXIII *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje JAZU. — Zagreb, 1880–1976, knj. I–XXIII.
- РМС I–VI *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Матица српска Нови Сад 1967–1976.
- РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик, Београд 1959–2001, књ. 1–16.
- Ружичић, Пљевља Гојко Ружичић, *Акцентиски систем њеваљског говора*. — СДЗб III, 1927, 113–1176.
- СБ *Краљ Урош Сјонској Св. Богородици*, Стојан Новаковић, Законски споменици, 600–602.
- Сг *Кнегиња Милица са синовима* — Светогорском Пантелејмону, Стојан Новаковић, Законски споменици, 517–520.
- СД *Стефан Дечански Ушврђује сјорне међе Хиландару*, 94–96. Pavel Josef Šafarik, *Památki dřevního písmnictví jihoslovanův*, Praha, 1873, 1–130.
- СДЗб Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1905–2002, књ. I–XLIX.
- Секулић, Сеобе Томислав Секулић, *Сеобе као судбина*, Приштина (Нови свет) 1994, стр. 170.
- Симић, Левач Радоје Симић *Левачки говор*. — СДЗб XIX, 1972, 1–618 + карта.
- Симић, II Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I*, употреба падежних облика, СДЗб XXVI. 1980, 1–146.
- СК *Tešter Škadarškog sandžaka iz 1485. godine*. Priredio Selami Pulaha, Tirana 1974, str. 488.
- Скок, Рјечник Petar Skok *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Zagreb 1971–1974, knj. I–IV.

- СН *Милутић — Светом Николи у Хвосну (и Милешеву)*, Fr. Miklosich, Monumenta serbica, 72–73.
- СП *Краљ Урош I обнавља хрисовуљ свога оца којим је утврдио баштинину манастира св. Пштра на Лиму што је приложио Мирослав, и сам прилаже нека села, Љубомир Стојановић, Споменик СКА III, 8–30.*
- Станић, Ускоци *Милија Станић, Ускочки акценати*. — СДЗб XXVIII, 1982, 63–191.
- Стевановић, Извештај *Михаило Стевановић, Извештај о дијалекатском истраживању Метихије*. — ГВС (1939), св. VI 56–69.
- Стевановић, Ђаковица *Михаило Стевановић, Ђаковички говор*. — СДЗб XI, 1950. IV + 1–152.
- Стевановић, ИЦД *Михаило Стевановић, Источноцрногорски дијалекат*. — ЈФ XIII, 1933–34, 1–128.
- Стевановић, Пип. акт. *Михаило Стевановић, Систем акценатуације у ийберском говору*. — СДЗб X, 1940. 69–184.
- Стевановић, Савремени I *Михаило Стевановић, Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма, књ. I* — Београд (Научна књига) 1975, стр. X + 653.
- Стевовић, Груза *Игрутин Стевовић, Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценате*. СДЗб XVIII, 1969, 401–635 + карта
- Р. Стијовић, Васојев. *Рада Стијовић, Из лексике Васојевића*. — СДЗб XXXVI, 1990, 119–381.
- Стијовић, Подгор I *Светозар Стијовић, Ономастика источног дела Метихијског (Пећког) Подгора, ОП I, 1979, 237–380 + карта.*
- Стијовић, Подгор II *Светозар Стијовић, Ономастика средишњег дела Метихијског (Пећког) Подгора*. — ОП II, 1981, 197–338.
- Стијовић, Подгор III *Светозар Стијовић, Ономастика западног дела Метихијског (Пећког) Подгора*. — ОП III, 1982, 193–300 + карта.
- Стијовић, Кујавча *Светозар Стијовић, Ономастика једног дела јоречја Кујавче*. — ОП V, 1984, 313–414.
- Стијовић, Хипок. *Светозар Стијовић, Питање корелације између замене јатџа и стандардне хипокористичне формације Пџа / Пџо у штокавским говорима*. — Научни састанак слависта у Вукове дане (МСЦ) Београд — Нови Сад — Тршић, 1977. књ. 7, 49–55.
- Стијовић, Топоними *Светозар Стијовић, О једном специфичном топонимском моделу у сливу Белог Дрима*. — ЈФ XXXVIII, Београд, 1982, 123–130.
- Теодосије, Житија *Теодосије, Житија*. — Београд, (Просвета-СКЗ), 1988, стр. 373.
- Ћирић, Лужница *Љубисав Ћирић, Говор Лужнице*. — СДЗб XXIX, 1983, 7–190.
- Ћупић, Бјелоп. *Драго Ћупић, Говор Бјеловалића*. — СДЗб XXIII, 1977, стр. IX+ 226.
- Ћупић, Зета *Драго Ћупић, Преглед главнијих особина говора Зетје*. — ЈФ XXXIII, 1977, 265–284.
- ФО *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvacenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. — Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, str. VIII + 828 + karta.
- Хл. *Душан — Хиландару*. — Стојан Новаковић, Законски споменици, 468.
- ХП *Душан — Хиландарском њергу на Хрусију*. — Fr. Miklosich Monumenta serbica 487–488.
- ХХ *Хиландарска хрисовуља*. — Стојан Новаковић, Законски споменици, 384–568.
- Џоговић, Проклетије I *Алија Џоговић, Топонимија југословенског дела Проклетија*. — Ономатолошки прилози књ. IV, 1983, 225–344 + карта.
- Џоговић, Проклетије II *Алија Џоговић, Ономастика североисточних огранака Проклетија*. — Ономатолошки прилози књ. VII 1986, 247–434 + карта.
- Шкалајић, Турцизми *Abdulah Skaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom jeziku. Treće izdanje*. — Sarajevo (Svjetlost), 1973, str. 662.

I

УВОД

ПОЛОЖАЈ И ИМЕ МЕТОХИЈЕ

1. Метохијска котлина налази се у југозападном делу Србије, омеђена планинама: Мокром, Жљебом, Копривником, Коритником, Шаром, Језерском, Жаром, Црнољевом и Дреницом. Простире се на 4329 квадратних километара, од чега подручје северне Метохије заузима нешто више од 55%, где се налази 314 насеља.

То је једна од најбогатијих области текућом водом на Балкану. Највећа река Бели Дрим протиче малтене од севера до југа и прима четири Бистрице (Пећку, Дечанску, Лоћанску и Призренску), а осим њих и речице Исток, Клину, Мирушу, Ереник и Топлуху.

2. Лексикографска дела помињу Метохију без утврђених граница. У Малој енциклопедији Просвета стоји да је то „пространа плодна котлина у сливу Белог Дрима у подножју Мокре и Копривника до Ђаковице,¹ а Глиша Елезовић за Метохију каже: „Обично се тим именом данас назива околина испод Мокре и Копривника до испод Ђаковице,² што значи да се у тим границама подразумева подручје данашње северне Метохије.

Међутим, Вук Карацић у Рјечнику под тим појмом подразумева знатно шире територију, на којој се налазе: „Призрен, Пећ и Ђаковица и манастир Дечани.“³ као што је и у РЈАЗУ: „Цео крај Старе Србије међу Призреном и Пећи.“⁴

Границу према северу, западу и југу чине планине, па је она неспорна, што није случај са источним делом, где „границу према Косову углавном чини Дреничка област.“⁵ Ту није тако маркантна те на североистоку Метохија, на први поглед, није баш јасно омеђена природном границом, па би на основу конфигурације земљишта спадала у Метохију и насеља Рудник, Бање, Суво Грло, Коштриц и Леочина, јер се природна граница коју чини шумовити венац што се протеже у

¹ МЕР 2, 81.

² Елезовић, Речник I, 401.

³ Вук, Рјечник I, 499.

⁴ РЈАЗУ, dio VI, 685.

⁵ Бојовић, Метохија, 11.

правцу север — југ налази иза њих. Међутим, географи су је помакли према западу базирајући се, изгледа, на административној подели па граница иде између источног и клинског, с једне, и србичког атара, с друге стране, линијом коју чине села Црколез, Белица, Душевић, Млечане, Трпеза. По тој подели села источно од те линије, прикључена Дреничкој области остала су изван Метохије.

Узимајући у обзир рељеф и распоред села, а не осврћући се на административну поделу, Светозар Стијовић иде даље према истоку и узима атар села Рудника као источну периферију у Метохијском Подгору.⁶ Овде се та граница подразумева.

3. Метохија се дели на северну, или праву, и јужну Метохију. Северна се простире на југу до Швањског моста на Дриму, десетак километара јужније од Ђаковице. У њу спадају: Подгор, Прекорупље, Прековде, Река и Хас.⁷

Подгор обухвата рубни део горње Метохије (Пећки према западу у непосредној околини Пећи, а Источки према северу по ободу Жљеба и Мокре планине). У њему су села разбацана по благим странама или у подножју наведених планина.

Прекорупље се пружа источно од Дрима а северно од Мируше. Карактеристичан га рељеф висоравни, па се са већим бројем брежуљака и Гребничком планином разликује од других равничарских предела западно од њега.

Прековде је простор између Дечанске Бистрице, Проклетија и Дрима. На њему се смењују брежуљци и долине који се пружају у правцу исток-запад. Прековде сачињавају три долине, тј. три љуга (алб. *lug* 'долина'). Од севера према југу ређају се: *Дримски љуг*, који се протеже долином Дрима, *Љешански љуг* (назив према селу Љешане) у долини Пећке Бистрице и *Барански љуг* (назив према селу Баране) између Пећке и Дечанске Бистрице.

Река је део северне Метохије што се простире јужно од Дечанске Бистрице, који на истоку допире до Белог Дрима. То подручје је испресецано бистрим речима, па је по рељефу слично рељефу подручја Прековде.

Хас је најјужнији део северне Метохије. Налази се између Ђаковице, Дрима, Швањског моста и југословенско-албанске границе.

Поред наведених целина у северну Метохију спада и брдскопланински предео *Ругово* у горњем току Пећке Бистрице, изнад живописне Руговске клисуре.

4. Назив Метохија потиче од грчке речи *metochē* која означава манастирско имање.⁸ У том значењу јавља се и у средњовековним документима. Тако је, на пример, Бањском повељом регулисано: „Када краљ доходи у манастир или метохију, нека му се даје шта он хоће; а када архиепископ — да даје црква хлеб, и зоб, и сено, а људи месо.“⁹ Исто значење има и у Хиландарској повељи: „И ова села и метохије ослободи Царство ми од свих работа, мале и велике по земљи

⁶ Стијовић, Подгор I, 371.

⁷ Бојовић, Метохија, 9.

⁸ RJAZU, dio VI, 685.

⁹ Повеље, Задужбине, 320

царства ми.“¹⁰ У Душановом законику записано је: „Ко ли се нађе да изагна метохију на меропштину и оглуши се о закон Царства ми, томе власнику да се све одузме и да се казни.“¹¹

Дакле, у средњовековним списима назив *метохија* се не употребљава као топоним, већ у функцији апелатива, који ће знатно касније постати географски назив за подручје које су покривале бројне метохије. У вези са тим Јиречек каже: „Села источно од Пећи чинила су 'Крушевску метохију' са седиштем у селу Крушевцу на ушћу Глине у Бели Дрим, па села у призренској равници 'Хотьчку метохију' са седиштем у Горњој и Доњој Хочи, источно од Ђаковице, читава та равница сачувала је до данас географско име Метохија.“¹²

5. Уместо једног назива за целу котлину употребљавали су се називи за поједине области, пошто су у територију данашње Метохије улазиле жупе: *Хвосно*, *Дршковина*, *Алџин* (подручје северне), *Подримље* и *Пајково* (подручје данашње јужне Метохије).

Жупе су прецизно омеђене захваљујући Пешикановој исцрпној анализи и убијацији историјских топонима Подримља. Из ње се види да се „као места у Хвосну... помињу села око Пећи и јужније до Дечанске Бистрице, и до крајњег североисточног дела Метохијског Подгора, а уз реку Клину (раније Книна), не само док тече са истока, него и после њеног лакта који прави код Овчарева и Чабића. Од обухваћеног простора у Хвосно није спадао изгледа само крај око горњег тока КLINE.“¹³ Тај простор покривала је Дршковина, која се „није могла протезати толико низ Книну даље од Тушиља, јер се већ сусед Тушиља Гумниште изричито убраја у Хвосно.“¹⁴

6. Жупа *Хвосно* се често јавља у средњовековним документима, што је и разумљиво када се има у виду да су на њеном подручју била три манастира и велики број цркава.

У Жичкој повељи наводе се села у Хвосну која Стефан Првовенчани поклања манастиру Жичи: „Стефан по божјој милости венчани краљ све српске земље... са превазљубљеним сином Радославом... приносимо дар Спасу нашем Исусу Христу... у Хвосну села: Пећ са засеоцима својим, Чрни Врх, Стлпези, Требовитићи, Горажда Вас, Накл Вас са Челпецима и Лабљанима, Љутоглави с градом... И ово су планине у Хвосну Слано Поље са Тмастим Гвоздом.“¹⁵

Повељом краља Уроша село Ракош у источком Подгору припало је Стонској Св. Богородици. „Дах... у Хвост'нѣ село Ракош и с међами како је от прѣ било.“¹⁶

¹⁰ Повеље, Задужбине, 355

¹¹ Душанов законик, 61.

¹² Јиречек, Историја, 164.

¹³ Пешикан, Подримље, 17.

¹⁴ Пешикан, исто, 27

¹⁵ Записи, Задужбине, 313.

¹⁶ Законски спом. 600.

Из Повеље Светог Николе у Хвосну види се да је краљ Урош I саградио храм на реци Бистрици: „Стога и ја Стефан Урош постарах се да родитељима мојим и прародитељима создах храм светом архијереју и чудотворцу христову Николи у Хвосну на реци Бистрици близу велике архиепископије српске,“¹⁷ а из Повеље кнеза Лазара да је кнез „Цркву Спасову у Хвосну кон Митрополије хвостњск[и]је“¹⁸ поклонио руском манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори.

Помиње се и у Бањској повељи „и у Хвосну села Гумништа, село Кострц са ораницама краљевим и са ратарима и са пчеларима.“¹⁹

У Призренској повељи наводе се катун из источког Подгора Синајинци и Драгољевци: „Катун у Хвосну, Синајинци... Катун Драгољевци.“²⁰

У Карејској повељи цара Душана, којом у своје и царичино име поклања село Косориће, стоји: „тој свечаној ћелији светог Саве у Карејама, дарова Царство ми у Хвосну село Косориће са свим засеоцима.“²¹

Жупу Хвосно помиње и Данило Други у биографији *Живој краља Милутина*: „Овај изненада уђе са војском у државу овога благочастивога краља до места званог Хвосно, а када су хтели ући у место звано Ждрело... нису могли.“²²

7. Придев *хвосџански* такође се јавља у више средњовековних докумената. У Хиландарској повељи краља Милутина стоји: „И видевши Краљевство ми да не имајаше света црква пасиште у хвостанској земљи, дадох пасишта Лабићево.“²³

Налазимо га и у Дечанској хрисовуљи: „А попови да дају мојој цркви врховину како су је давали епископу хвостанском.“²⁴

У Житију светог Петра Коришког помиње се село Уњемир у крају хвостанском: „Овај свети бејаше из краја хвостанског... из села које се зове Уњемир.“²⁵

8. Географски назив Метохија јавља се знатно касније, први пут у запису из 1737. године: „И то лето похара Махмут-паша Васојевиће и пороби и прегна у Метохију.“²⁶ У истом значењу употребљен је и у Девичком катастигу из 1763. године: „Некакав Атанасије који је изгледа био родом из Колашина, а служио у Девичу отиде да купи жито у Метохију.“²⁷

9. У недостатку писаних докумената на основу расположивог материјала тешко је са сигурношћу реконструисати слику Метохије из прансторијског периода и одговорити на питање ко су потомци старобалканских народа, јер није јасно да

17 Повеље, Задужбине, 314.

18 Младеновић, Повеље 147.

19 Повеље, Задужбине, 318.

20 Повеље, Задужбине, 351.

21 Повеље, Задужбине, 354.

22 Данило Други, Живот краљева, 266.

23 Повеље, Задужбине, 315.

24 Повеље, Задужбине, 342.

25 Теодосије, Житија, 266.

26 Записи, Задужбине, 307.

27 Елезовић, Речник I, 402.

ли Срби долазе у додир са Албанцима, или са етничким прецима Албанаца. Пошто из тог периода нема записа, обично се користе археолошка и лингвистичка метода.

Археолошка истраживања говоре да су у Метохији пре досељавања Словена на Балкан живели Римљани. Доказано је, на пример, да је манастир Студеница хвостанка био „саграђен на рушевинама једне рановизантијске грађевинске целине култног карактера,²⁸ а на том подручју и данас постоје географски називи са атрибутом римски (у Сиги Римско гробље).²⁹ Према томе, кад су Словени заузели овај део Балканског полуострва потиснули су Римљане, а не претке данашњих Албанаца како неки настоје доказати. Дакле, Срби су у Метохији живели неколико векова пре најезде Турака, и у њој је до пропасти српске царевине етничка структура била монолитна као данас у Шумадији.

10. Судаћи по историјским документима, Арбанаси се у Метохији јављају тек у XIV веку. Први пут се помињу у Призренској повељи, и то као мање насеобине сточара: „А ово су Арбанаси: катун Ђиновци, катун Мађерци, катун Белоглавци, катун Фолковци, катун Чрнча, катун Цапарци, катун Ђоновци, катун Шпинадинци, катун Новаци.“³⁰ У том периоду Албанци се налазе изван Метохије концентрисани у централном делу данашње Албаније између градова Елбасан и Кроје, и у области Арбанона на територији „која је обухватала брдовите крајеве данашње Албаније западно од Охрида и Дебра до залеђа Драча“³¹ па је разумљиво што их историјски извори не помињу на подручју Метохије.

МЕТОХИЈА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

11. После досељавања на Балкан Срби су неколико векова живели разједињени, те нема ни помена о некој државној творевини. Тек је Стевану Немањи пошло за руком да уједини српска племена и постави темеље будуће српске државе, која се делом простирала и на подручју данашње Албаније. Крајем XII века у састав Србије улазила је „област Метохије (Патково, Хвосно, Подримље, Кострц, Дршковина)... затим Косово поље (Лаб, Липљан, Ситница), Скопље и предео око горњег тока Вардара... Горњи и Доњи Пилот, област између Скадарског језера и планина у залеђу.“³² Већ тада је Метохија представљала значајно подручје Србије, па непосредно по настанку аутокефалне српске архиепископије 1219. године, веома утицајан и угледан српски политичар, први српски књижевник и први српски архиепископ Сава Немањић оснива епископију у Хвосну са седиштем у манастиру Студеници хвостанској. Временом епархија јача тако да се у првој половини XIII века седиште српске архиепископије из Жиче премешта у Пећ, да би се један век касније после проглашења патријаршије у Пећи установило и седиште патријарха.

²⁸ Јовановић, *Истраживања*, ЗОСНИК, 41.

²⁹ Стијовић, *Подгор III*, 236.

³⁰ *Повеље*, *Задужбине*, 348.

³¹ Божидар Ферјанчић, *Албанци у византијским изворима*, Илири и Албанци, 301.

³² *Историја српског народа I*, 258.

Метохијски манастири: Пећка патријаршија, Студеница хвостанска, Свети арханђели, Богородица Љевишка, затим највећи и најлепши споменик те врсте, Високи Дечани, само су део културне баштине. Малтене у сваком селу постојала је црква, од којих је мали број одолео ратним вихорима и зубу времена. Нека села са већим бројем храмова била су центри духовне културе.

Многе цркве су нестале у тами прошлости. Понегде се још познају рушевине, а у многим насељима траг је сачуван у називима. Локалитет *Црквишије* забележен је у Гребнику, Дрснику, Пограђу, Јеловцу, Душевићу, Беркову (општина Клина), Жачу, Осојану, Тучепу, Белици, Крњину, Пољанама, Мојстиру, Црном Лугу (општина Исток), назив *Црквина* у Верићу, Драгољевцу, Руднику, Осојану, Сувом Лукавцу, Сувом Грлу, Тучепу (општина Исток), Јошаници код Клине, Љевоши код Пећи и у многим другим селима на подручју горње Метохије.

С обзиром на то да су у Пећкој патријаршији боравили и радили учени људи, књижевници и уметници, она је од свога постанка у XIII веку представљала важан фактор српске културе средњовековне Србије. У мањим црквама преписиване су књиге па „у том погледу улог косовских манастира у културну баштину српског народа није ништа мањи од улога једног Хиландара, а с друге стране ништа мање значајан од великог просветног дела чувених западноевропских бенедиктинских манастира — разуме се у одговарајућим сразмерама.“³³

12. У средњем веку Метохија је била густо насељена. О томе сведочи велики број насеља записаних у средњовековним документима из XIV и XV века. Осврнућу се само на подручје горње Метохије и ради илустрације записана села навести у приложеној табели.

*Табеларни преглед средњовековних села
у северној Метохији*

Р. бр.	Опш.	Данашњи назив села	Назив у повељама	Ознака пов.	Назив у тефтерима и број кућа	Ознака теф	Назив у Девичком катас. и год. помена
1.	Ис	Бања	—	—	Бања, 12 к.	СК	—
2.	Ср	Бања	Бање	БХ	Бање, 54 к.	СК	Бање, 1765.
3.	Пе	Баране	—	—	Г. Барани, 21 к. Долњи Б. 32 к.	СК	Горње Б. 1772. Доње Баране
4.	Ис	Белица	—	—	Белица, 20 к. Горња Б. 56 к. Долња Б. 28. к.	СК	Белица, 1764.
5.	Пе	Бело Поље	—	—	Велико БП, 74 к. Мало БП, 39 к.	СК	Бело Поље, 1761.
6.	Ис	Бело Поље	Бело Поље	ПХ	—	—	—
7.	Кл	Берково	—	—	Берково, 54 к.	СК	Берково, 1769.
8.	Кл	Бобовац	Бобојевци	ПХ	—	—	Бобојевце, 1766.
9.	Пе	Брстовик	—	—	Брстовик, 39 к.	СК	—
10.	Пе	Бродлић	Бродлићи	ДХ	Броднић, 9 к.	СК	—

³³ Димитрије Богдановић, Косово, 46.

11.	Кл	Будисавци	—	—	Будисаљц(и), 22	СК	Будисавце, 1763.
12.	Пе	Бућане	—	—	Г. Бућани, 20 к. Д. Бућани, 13 к.	СК	Бућани, 1780.
13.	Ис	Верих	Верихи	БХ	Верих, 21 к.	СК	Верихе, 1761.
14.	Кл	Видање	Видњње	Хл.	Видање, 12 к	СК	Виденњ, 1769.
15.	Ис	Врела	—	—	Ман. Врела, 5 к.	СК	Врело, 1774.
16.	Пе	Главичица	—	—	Главича —	СК	Главичица, 1765.
17.	Пе	Глођане	—	—	Г. Глођани, 33 к.	СК	—
18.	Пе	Гораждевац	Горажда вьс	ЖП	Гораждево, 25 к.	СК	Гораждевац, 1765.
19.	Кл	Грабаница	Грабовница	Хл	Грабовница, 10 к	СК	Грабовница, 1780.
20.	Кл	Грабац	Грабџ	ЛХ	Грабџе, 39 к.	ОБ	Грабац, 1762
21.	Пе	Грабовац	—	—	Грабовац, 22 к.	СК	—
22.	Кл	Гребник	Гребник	ХХ	Греб(е)ник, 30 к.	СК	Гребник, 1765
23.	Кл	Добра Вода	Уњемир	ДХ	Уњемир, 12 к.	ОБ	Унњмир, 1771.
24.	Кл	Добри До	Добродоли	ДХ	Добродол, 25 к.	ОБ	Добри До, 1765.
25.	Пе	Добри До	Добродоли	ДХ	Добродол, 24 к.	СК	Добродоле, 1761.
26.	Кл	Долац	—	—	Долци, 45 к.	ОБ	Долац, 1770.
27.	Кл	Долово	Долџани	КЋ	Долово, 25 к.	СК	—
28.	Кл	Доманек	Доманег	БХ	—	—	Доманег, 1761.
29.	Ис	Драгољевац	Драгољевци	ПХ	—	—	Драгољевце, 1774.
30.	Кл	Дреновац	—	—	Дреновце, 17 к.	СК	Дреновац, 1772.
31.	Кл	Влашки Дреновац	—	—	Дреновце, 22 к.	СК	Подримље Дреновац, 1763.
32.	Кл	Дрсник	Дрст'ник	ХХ	Дрстник, 104 к.	ОБ	Дрсник, 1761.
33.	Пе	Дубово	Дубово	СГ	Дубово, 9 к.	СК	—
34.	Кл	Велики Ђурђевик	Ђурђевик	ЛХ	Ђурђевик, 26 к.	СК,	Ђурђевик, 1761.
35.	Кл	Мали Ђурђевик	Ђурђевик	ХХ	Ђурђевик, 46 к.	СК	—
36.	Ис	Жакова	Жакова	ХП	Жакова, 21 к.	СК	Цакова, 1765.
37.	Ис	Жач	—	—	Жалч, 29 к.	СК	Жач, 1775.
38.	Кл.	Забрђе	—	—	Забрде, 22 к.	ОБ	—
39.	Пе	Захаћ	Захаћ	Хл	Захаћ, 5 к.	СК	Захаћ, 1780.
40.	Кл	Игларево	Игларевиц	ДХ	Игларево, 14. к.	ОБ	Игларево, 1762..
41.	Де	Истинић	Истинићи	ДХ	Истинић, 37 к.	СК	—
42.	Пе	Јабланица	—	—	Јабланица, 28 к.	СК	Јабланица, 1765.
43.	Пе	Велика Јабланица	—	—	Велика Јабланица, 38 к.	СК	—
44.	Пе	Мала Јабланица	—	—	М. Јабланица, 3	СК	—
45.	Кл	Јагода	—	—	Јагодна, 13 к	СК	Јагодна, 1772..
46.	Кл	Јеловац	—	—	Јеловци, 39 к.	ОБ	—
47.	Кл	Јошаница	Јелшаница	ДХ	Г. Јошаница, 40 Долња Ј. 54 к Пуста Ј. 9 к.	ОБ ОБ	Јошаница, 1769.
48.	Ис	Каличане	—	—	Долњи Кал. 3 к.	СК	—
49.	Ис	Кашица	—	—	К(а)шица, 7 к.	СК	Кашица, 1779.
50.	Кл	Кијево	Кијево	СХ	Кијево, 17 к.	ОБ	Кијево, 1761.
51.	Кл	Клина	Книна	Хл	Клина, 14 к.	СК	Клина, 1765.
52.	Ср	Кострц	Кострц	СХ	Кострц(е), 13 к.	СК	Кострц, 1761.
53.	Пе	Косурић	Косорићи	Хл	Ко(р)сорих, 47 к.	СК	Косуриће, 1769.
54.	Пе	Котрадић	—	—	Котрадић, 16 к.	СК	—
55.	Ис	Кош	Кош	БХ	Кош, 55 к.	СК	Кош, 1761.
56.	Ис	Крњина	—	—	Д. Крњина, 15 к.	СК	Крњина, 1780.
57.	Кл	Крњинце	—	—	Крњинце, 25 к.	СК	—
58.	Пе	Крушевац	Крушевиц	ДХ	Крушевице, 58 к.	СК	—
59.	Кл	Велико Крушево	—	—	Крушево, 58 к.	СК	Крушево В. 1772.
60.	Кл	Мало Крушево	Крушево	Хл	Долње Кр. 13 к.	СК	Крушево М.1761.
61.	Пе	Лабљане	Лабљани	ЖП	Лабљани, 21 к.	СК	Лабљане, 1765.
62.	Ср	Леоचना	Лелчино	БХ	Г. Леоचना, 11 к. Долња Л. 25 к.	СК	Г. Леоचना Доња Л. 1761.

63.	Кл	Лесковац	Лѣсковѣц	БХ	Лесковац, 25 к.	СК	Лесковац, 1762.
64.	Пе	Липа	Липа	ПХ	Липа, 35 к.	СК	—
65.	Пе	Ложане	—	—	Лажани, — к.	СК	—
66.	Ис	Бегов Лукавац	—	—	Лукавац, 8 к.	СК	Лукавац, 1768.
67.	Ис	Суви Лукавац	—	—	Лукавац, 19 к.	СК	—
68.	Пе	Љешане	—	—	Љешани, 28 к.	СК	—
69.	Пе	Љубенић	Љуболићи	ДХ	Љуболић, 27 к.	СК	Љубониће, 1771.
70.	Ис	Љубожда	—	—	Љубовшта, 10 к.	СК	—
71.	Де	Љубуша	Љубуша	ДХ	—	—	—
72.	Пе	Љутоглава	Љутоглави	ЖП	Љутоглаве, — к.	СК	Љутоглави, 1774.
73.	Кл	Млечане	Млећане	ДХ	—	—	Млећане, 1778.
74.	Ис	Мојстир	—	—	Мојстир, 64 к.	СК	Мојстир, 1761.
75.	Ис	Мужевине	—	—	Мужевање, 13 к.	СК	Мужевино, 1774.
76.	Кл	Наглавици	—	—	Наглавке, 23 к.	СК	Наглавке, 1772.
77.	Пе	Накло	Накл њс	ЖП	Накл, 9 к.	СК	Накло, 1765.
78.	Пе	Непоље	Днепоље	КВ	Днепоље, 30 к.	СК	Непоље, 1780.
79.	Пе	Ново Село	—	—	Ново Село, 30 к.	СК	—
80.	Кл.	Ново Село Зајмово	Новосела	ДХ	Новосела, 9 к.	СК	Ново Село, 1776.
81.	Ср	Овчарево	Овчарево	ДХ	—	—	Овчарево, 1771.
82.	Пе	Озрим	—	—	Озрим, 13 к.	СК	—
83.	Ис	Осојане	Осојани	БХ	—	—	Осојане, 1761.
84.	Де	Папраћане	Прапраћане	ДХ	Папраћани, 19 к.	СК	—
85.	Кл	Горњи Петрич	Петрче	Хл	Петрче, 49 к.	СК	Петрч Г. 1780.
86.	Кл	Доњи Петрч	Петрче	Хл	Доњи Петрч, 14	СК	Д. Петрч, 1780.
87.	Кл	Плочаца	Плоча	ДХ	Плочица	СК	Плочица, 1769.
88.	Кл	Подграђе	Подграђе	БХ	Подграђе, 31 к.	ОБ	Подграђе, 1761.
89.	Ис	Пољане	Пољане	БХ	—	—	Пољане, 1761.
90.	Пе	Почешће	—	—	Почештје, 25 к.	СК	Почешће, 1780.
91.	Ис	Пригода	—	—	Пригода, 6 к.	СК	—
92.	Кл	Прчево	Прчево	БХ	Прчево, 16 к.	СК	—
93.	Пе	Радавац	—	—	Радавце, 19 к.	СК	—
94.	Кл	Радуловац	Радиловци	СД	Радуловац, 5 к.	СК	Радуловце, 1776.
95.	Ис	Ракош	Ракош	СБ	—	—	Ракош, 1776.
96.	Кл	Ресник	Ресник	ДХ	Ресник, 30 к.	ОБ	—
97.	Ср	Рудник	Рудник	БХ	Рудник, 31 к.	СК	Рудник, 1761.
98.	Ис	Синаје	Синајинци	ПХ	Сунајце, 4 војн.	СК	Синаје, 1768.
99.	Кл	Сићево	—	—	Сићевац, 17 к.	ОБ	Сићево, 1761.
100.	Ис	Стародворане	—	—	Стари Дворани, 12 к.	СК	Стари Дворани, 1778.
101.	Пе	Горњи Стреоц	Стрѣљц	ДХ	Стрелци(и), 52 к.	СК	—
102.	Ис	Студеница	—	—	Студеница, 13 к.	СК	—
103.	Кл	Ступ	Стлпези	ЖП	—	—	—
104.	СР	Суво Грло	Сухогрло	БХ	Сухогрло, 128 к.	СК	—
105.	Ис	Сушица	—	—	Сушица, 25 к.	СК	Сушица, 1776.
106.	Ис	Томанце	—	—	А(л)томанце, 32	СК	Отоманце, 1761.
107.	Ис	Трбуховац	—	—	Трбуховци, 24 к.	СК	Трбуховце, 1768.
108.	Пе	Требовић	Требовити њи	ЖП	Г. Требовић, опустео Доњи Т, 12 к.	СК	—
109.	Ор	Трпеза	—	—	Трпеза, 32 к.	СК	—
110.	Пе	Трстеник	—	—	Трстеник, 12 к.	СК	—
111.	Ис	Тучеп	Тучепи	БХ	Тучеп, 50 к.	СК	Тучепо, 1765.
112.	Ис	Укча	Ушча	СП	—	—	Укча, 1782.
113.	Кл	Церовик	—	—	Церовик, 23 к.	ОБ	Церовик, 1778.
114.	Ис	Црколез	Црколѣз	СГ	Црколез, 40 к.	СК	Црколезе, 1775.
115.	Пе	Црни Врх	Црни Врх	ЖП	Црноврх(е), 37 к.	СК	Црни Врх, 1771.
116.	Ис	Црни Луг	—	—	Црни Луг, 6 к.	СК	Црни Луг, 1761.
117.	Ис	Црнце	—	—	Црнце, 16 к.	СК	—

118.	Кл	Чабић	Чабић	ДХ	Чабић, 67 к.	ОБ	Чабиће, 1771.
119.	Пе	Челопек	Челопеци	КЋ	—	—	Челопек, 1772.
120.	Кл	Чешково	Чешково	КЋ	Чешково, 12 к.	СК	—
121.	Кл	Чупево	—	—	Чупојево, 4 к.	СК	—
122.	Ис	Шаљиновица	Шаљиновици	БХ	Шаљиновица, 21 к.	СК	Шаљиновица, 1774.
123.	Кл	Штупељ	Штупељ	Хл	Штупељ, 8 к.	СК	—

13. Запажа се да је само на подручју жупе Хвосно, у повељама записано 60 села, што не значи да их на том подручју није било више, јер је број села записаних у тефтерима скоро удвостручен.

Из четири колоне приложене табеле види се да су доста добро сачувани средњовековни називи насеља, од којих велики број и данас има исти гласовни лик, те се јавља у форми у којој је први пут записан: *Бело Поље, Гребник, Дубовик, Дубово, Кијево, Ракош* и многа друга. Знатно мањем броју насеља данашњи назив је незнатно измењен да би се прилагодио нормама савременог српског језика: *Бролић < Бродлићи, Гораждевац < Горажда вџс, Дрсник < Дрсџник, Накло < Накл вџс, Црни Врх < Чрни Врх*, или особинама дијалекта средине, те остаје препознатљив: *Сџејаница < Сџејана црква, Сџрџиш < Сџраниш, Фаче < Хвалче*.

Релативно мали број данашњих села није забележен у тефтерима (не фигурирају у табели пошто се не јављају у средњовековним документима). За нека од њих се ипак зна да су старија од 200 година, јер се помињу у *Девичком катџастџи-гу*, на подручју општине Клина: Бича 1761, Дреновчић 1777, Злокућане 1761, Сврке 1769, Реновац 1761; на подручју општине Србица: Воћник 1777; на подручју општине Исток: село Исток 1761, Прекале 1761; и на подручју општине Пећ: Набрђе 1765, Пиштане 1771, Плављане 1765. године.

14. Пописом ономастичке грађе за потребе Одбора за ономастику САНУ, наука је обогаћена новим извором драгоцених података са овог подручја, који не само да пружају увид у савремено стање, већ врло често поткрепљују повеље и тефтере. Поређењем тих података са подацима из средњовековних извора омогућена је убикација неких насеља која више не постоје, што се види из приложене табеле.

Табеларни преглед несџалих села

Назив села у повељама	Озн пов.	Назив села у тефт. и број кућа	Озн теф	Место где се село налазило
1. Бјло Поле	БХ	Бело Поље, 32 к.	СК	Северно од Доманега
2. Говњ	ХХ	—	—	Село Крушевског метоха
3. Книњц	ХХ	—	—	Трг Крушевског метоха
4. —	—	Опрашке, 15 к.	СК	Данашњи заселак Коша
5. Ораховчић	ДХ	—	—	Сусед Љуболића
6. Петровић	ХХ	—	—	Северно од Крушева
7. Ређевац	ДХ	Риђево, 12 к.	СК	Југозападно од Чабића
8. Хвалче	СД	Хвач, 10 к.	ОБ	Југоисточно од Клине
9. Штитарица	ДХ	Штитарица, 14 к.	ОБ	Приближно данашњем Сићеву

На основу података из ономастичке грађе разрешене су постојеће дилеме у вези са положајем неких средњовековних насеља која више не постоје. Одређен је положај *Белом Пољу*, *Пејировићу*, *Унмиру*, *Шћиптарици* у Прекорупљу, *Залузу*, *Книнцу* у поречју Клине, *Ораховчићима*, *Орашцу*, *Тромљу* јужно од Пећи. У расветљавању средњовековне топонимије горње Метохије велики допринос пружила је Пешиканова студија *Из историјске топонимије Подримља*, где су кориговани поједини називи приређивача *Пойиса Области Бранковића из 1455. године*, јер је аутор дешифровао називе појединих насеља из тефтера и утврдио положај селима и многим засеокима која су нестала у тами прошлости, а на основу личних имена одредило национални састав становништва и прецизирао масовније надирање Арбанаса дубље у Метохију.³⁴

На основу тих истраживања са сигурношћу се убицира село *Ойрашке* из Скадарског тефтера са 15 кућа,³⁵ које помиње и Јован Цвијић,³⁶ а Стијовић као „заселак... потпуно одвојен (има и своје гробље), па га у народу сматрају селом,“³⁷ иако му је после Другог светског рата промењен статус, кад је прикључено Кошу као заселак.

Исти је случај са данашњим засеком *Рићево*, албанског села Игларева на подручју Прекорупља, које се у Дечанској хрисовуљи помиње као *Ређевац*.³⁸

Село *Шћиптарица* из Дечанске хрисовуље налази се у међама Чабића.³⁹ Век и по касније у тефтеру Области Бранковића записана је под истим именом са 14 српских кућа.⁴⁰ Њен траг је остао у породичном надимку Штаричани десетак кућа из Кијева. Они чувају предање да су им се преци у Кијево доселили из Штитарице.

У ближој околини Клине налазила су се и насеља *Говњ*, и *Пејировић* од којих нема трага. Сигурно је да су се налазила у Прекорупљу, јер се помињу у међама топонима и данас познатих на том подручју.

У тефтеру ОБ помиње се *Бело Поље* са 32 српске куће.⁴¹ Мада је ризично одређивати му место, пошто више села на подручју Метохије имају тај назив, овом насељу, тј. *Белом Пољу* из Бањске повеље, то није тешко учинити на основу топонима Кићеног дуба и Доманега у чијем се суседству помиње, пошто су оба та топонима и данас позната на подручју Прекорупља (јужно од Кијева налази се село Доманек, а у атару села Кијева постоји шума која се сада назива Кићене).

Данашње село *Добра Вода* забележено је више пута у средњовековним документима под називом *Уњемир*. Помиње се у Дечанској хрисовуљи,⁴² а у тефте-

³⁴ В. Пешикан, *Подримље*, 17–92.

³⁵ Скадарски тефтер, 298.

³⁶ Тада је то село по списку имало 17 српских кућа, (в. Цвијић, *Основе*, 1185).

³⁷ Стијовић, *Кујавча*, 397.

³⁸ ДХ, 97. У Скадарском тефтеру записано је село *Рекова* са 12 српских кућа (в. СК, 235) које се односи на Рићево, а не „Рекова“ како га је Пуљаха транскрибовао (в. Пешикан, *Подримље*, 85).

³⁹ ДХ, 96.

⁴⁰ ОБ, 25.

⁴¹ ОБ, 110.

⁴² ДХ, 96.

ру Области Бранковића јавља се под именом *Онамир*...⁴³ У Девичком катастику записано је село Уњмир 1761. године. Национална структура становништва села малтене је потпуно измењена.⁴⁴

Табеларни преглед несталих заселака

Р. бр.	Назив засеока у повељама	Озн пов.	Назив у тефтеру и број кућа	Озн теф	Заселак	Данас
1.	Бохорић	ДХ	Бохорић (и), 6 к.	СК	Стрелца	засел. с. Дубовика
2.	Дољц	ЖП	—	—	„криньчки“	непознато
3.	Ејбуци	МД	—	—	Ораховчића	непознато
4.	Звиздаљи	ЈХ	—	—	Г. Јелшанице	непознато
5.	Орашџ	ДХ	—	—	Стрелца	можда Раушић
6.	Слатина	ЈХ	—	—	Г. Јелшанице	Сланице, л. у Јел.
7.	Страниш	Хл	Страниш, 10 к.	СК	Гребника	Гребничке њиве
8.	Толановина	ДХ	—	—	Јелшанице	непознато
9.	Тромље	МД	—	—	Ораховички	непознато
10.	Шикова	ПС	Шикова, 18 к.	СК	Г. Јелшанице	утрина у Бичи

15. На основу ових података може се одредити положај и неким засеоцима из средњег века. Сасвим је сигурно да су *Бохорићи* из ДХ, односно село Бохорић(и),⁴⁵ из СК са 6 српских кућа — данашњи *Борић*, заселак села Дубовика код Пећи.

Гребнички заселак *Страниш* помиње се у Душановој повељи Хиландару и у СК.⁴⁶ Трагови насеља више не постоје, али је остао назив *Сѝрнѝш* за један део гребничког поља, који се налази јужно од села у подножју топонима *Сѝрѝнѝ*.

Иста је ситуација и са називом данашње утрине *Шѝкоња* у атару села Биче, која се помиње у Повељи кнеза Лазара светогорском Пантелејмону под тим именом као заселак у суседству Грапца, а у СК евидентиран као село са 18 српских кућа. Ојконим је настао, а можда и нестало, пре постанка данашњег села Биче, на чијем се подручју налазио.

У том пределу налазила се и *Слатина*, која се помиње у Повељи кнеза Лазара Хиландару и његовој болници као заселак села Јошанице. Мада је извесно да је данашња Јошаница континуитет некадашње Горње Јошанице са 46 кућа⁴⁷ и Дољње Јошанице са 54 куће,⁴⁸ неизвесно је да ли се Слатина налазила на подручју данашње Јошанице, или је средњовековна Јошаница била знатно пространија, те се простирала и тамо где су данашње ливаде *Сланице* у атару суседног Јеловца.

⁴³ У вези са тим називом Пешикан каже: Наведена графија може се прочитати *Уњемир* или *Уњамир* (в. Пешикан, Подримље, 87).

⁴⁴ Цвијић је забележио село *Унимир* са једном српском и 12 арнаутских кућа (в. Цвијић, Основе, 1187).

⁴⁵ Приређивач пописа Скадарског санцака Сељами Пуљаха назив је прочитао *Vucoviq* (в. СК 237), а Пешикан, Бохорић(и), Пешикан, Подримље, 76.

⁴⁶ Приређивач је прочитао *Istranmesh* (в. СК, 300).

⁴⁷ ОБ, 28.

⁴⁸ ОБ, 26.

16. Анализом топонимије није тешко утврдити висок проценат топонима словенског порекла, нарочито у селима где континуитет српског живља није прекидан, а није битно другачија ситуација ни у крајевима са албанским становништвом, јер измену националног састава становништва није увек пратила промена географских назива. Поједине називе Срби су прихватили од староседелца (*Дрим < Drinus*), а Албанци од Срба : *Игларево, Истийнић, Љубуша, Овчарево*, као и многобројне називе мањих географских јединица: *Бели Пољан, Брџа, Бунишиће, Главница Лазине, Ледине, Љубавица, Орница, Перало, Појаша, Сељишиће, Торишиће, Угар*.⁴⁹

СТАНОВНИТВО СРЕДЊОВЕКОВНЕ МЕТОХИЈЕ

17. Најдрагоценије податке о прошлости Метохије пружају нам средњовековне повеље и тефтери. На основу личних имена није тешко одредити националну припадност становништва. Она недвосмислено потврђују да су тада живели Срби и у неким селима где сада живе искључиво Албанци. Ради илустрације наводи се пример села Истинића код Дечана које је записано у ДХ.⁵⁰ У њему су тада пописана 92 мушкарца у 33 куће. Њихова имена већином су словенског порекла типа: *Богоје, Богослав, Дабижив, Дамјан, Добромир, Доброслав, Драгић, Драгојло, Драгомил, Милован, Милослав, Милош, Прељуб, Радован, Радослав*. Анализе показују да су од укупног броја тих имена 86,73% словенског порекла, 10,2% хришћанска, док на остала отпада свега 3,6% укупног броја.⁵¹ Исти је именослов и у Чабићу, селу које се налази у Прекорупљу десетак километара источно од Клине. Од 642 имена, 570 су словенска, 43 хришћанска, а 29 су неког другог порекла.⁵²

Анализирајући их, Пешикан долази до закључка да „ни у једном горњометохијском насељу није запажен неки приметнији удео албанске ономастике који би оправдавао да се говори о мешовитом становништву.“⁵³ Сличне податке наводи Димитрије Богдановић позивајући се на Пуљаху: „према дефтеру из 1485, у пећкој нахији евидентирано је 4910 словенских имена према 164 албанска; у нахији Сухогрло... 1082 словенска према 8 албанских имена.“⁵⁴

18. Нешто је другачије стање у пограничном делу Метохије, где је удео албанских имена приметан у тефтерима. Арбанаси су почели дубље продирати у Метохију тек у XVI веку да би је у XVII преплавили.⁵⁵ Међутим, иако су потискивали Србе од данашње албанске границе, још увек је тада граница између Србије и Албаније била знатно западније од данашње.

⁴⁹ Према мојим подацима са терена.

⁵⁰ Ивић-Грковић, Дечанске хрисовуље, 77.

⁵¹ Грковић, Имена, 25.

⁵² Грковић, исто, 27.

⁵³ Пешикан, Имена, 220.

⁵⁴ Богдановић, Косово, 57.

⁵⁵ Пешикан, Имена, 85–86.

Средином XVII века почели су се масовније досељавати Албанци католичке вероисповести, у почетку у околину Ђаковице мотивисани првенствено разлозима економске природе. Многи досељеници су доласком примали ислам, тако да се број мухамеданаца повећавао на рачун католика. У вези са тим Гиљфердинг каже: „Раније су Дукађин насељавали само Срби. Концем XVII и почетком прошлог вијека преплавише га Албанци, као и друге дијелове Старе Србије. Албанци су овдје дошли с југа са планинских масива око Црног Дрима.“⁵⁶ Према томе, немају никакве научне основе тврдње М. Краснићија да је „ширење средњовековне немањихке државе према југу проузроковало и етничка струјања на Космету, јер се ширењем српске државе помера и њена етничка граница из Рашке према југу.“⁵⁷

ИСЛАМИЗАЦИЈА

19. У промени националног састава становништва миграција није имала удела колико исламизација. Примање ислама почело је у XVI веку, али су то још усамљени случајеви који не утичу битно на промену националне структуре становништва, и неће утицати све док се не интензивира после аустријско-турског рата 1683. године, у којем су учествовали и Срби надајући се да ће се ослободити Турака. Нешто масовном исламизацијом, а нешто досељавањем исламизираних Албанаца, измењена је етничка структура Горе и Опоља. Талас исламизације ширио се према северу и допро у северну Метохију. На подручју између Ђаковице и Швањског моста већ у XVIII веку „извршена је потпуна етничка смена: дотада чисто српски крај, постао је арбанашки.“⁵⁸

Према подацима које су оставили Ами Буге и Јозеф Милер, удео муслиманског становништва у пећком нешто је мањи од удела у ђаковачком и призренском округу, али је и ту структура битно поремећена. Из њих се види да ни средином XIX века нека села у горњој Метохији нису почела прелазити у ислам (као данашње највеће арбанашко село Истинић, у којем је тада живело „искључиво српско становништво“),⁵⁹ или нису потпуно исламизована (као Чупево код Клине, које има 8 српских кућа). Међутим, талас исламизације све јаче заплускује Метохију, те се етничка слика становништва убрзано мења. То илуструју подаци Јастребова по којима су десетак села у околини Дечана „пре двадесет година имала укупно 165 српских домова, а у време његовог службовања у Призрену свега 50 кућа.“⁶⁰ Сличне информације пружају запажања путописца Милојевића, који каже да су „становници целе ове Ругове... сами Срби који су се неки пре 100, неки 80, па и 60 година изтурчили. Говоре сви српски, али уче непрестано арнаутски.“⁶¹

⁵⁶ Гиљфердинг, Путовање, 154.

⁵⁷ М. Краснићи, *Савремене друштвено-географске промене на Косову и Метохији*, 210.

⁵⁸ М. Филиповић, *Хас код Пашириком*, Научно друштво НР БИХ. Дјела, 13, Балканолошки институт 2, Сарајево 1958, стр. 6.

⁵⁹ Стојанчевић, *Истраживања*, ЗОСОНИК, 108.

⁶⁰ Стојанчевић, *исто*, 109.

⁶¹ М. Милојевић, *Путопис*, 172.

На подручју северне Метохије постоји већи број поисламљених породица. У Лоћанима живе Шиптари Буцакај, Стојкај и Утринај који су прешавши у ислам прилагодили презимена нормама албанског језика.

У селу Сврке (у Прекорупљу) живе Муслићи који су се у православљу презивали Цветковић. У том селу исламизирани су и Томашевићи око 1850. године.⁶² Према Лутовцу, „Луковићи у Старим Дворанима, Муратовићи, Зековићи и Ђоровићи у Љутоглаву, Рецовићи у Црнцима пореклом су из Будимље (околина Иванграда). Мусићи у Руоту су од Лука који је досељен из Мораче.“⁶³

Дабичљевићи из Дрсника чувају предање да су потомци војводе Дабје, чија су се два сина (Пера и Гара) потурчила. Прича се да исламизирани Гарини потомци живе у оближњем селу Сврке, а Перини у Прчеву, по коме је село и добило име. У селу Сврке, које се налази око 13 км југоисточно од Клине (данас се назива Сврк Гаш) на локалитету Врела назире се трагови цркве и православног гробља, а сачуван је и знатан број српских назива, којима се подупире наведено предање: *Главица, Казан, Љубавица, Сељишће, Коњска њећина*.

У селу Бућане, које се налази двадесетак километара југоисточно од Пећи, некада су живели искључиво Срби. По предању, једне вечери у кућу Стојковића дошао је ага са пратњом. Стојковићи су га дочекали и добро угостили, али се ага није задовољио јелом и пићем, па је захтевао да му доведу невесту. Иако су били потчињени Турцима, домаћини су то доживели као увреду па су решили да одбране част. Обећали су да ће им довести невесту, али треба да причекају док се спреми. У међувремену непрестано су терали Турке да пију с намером да их опију. Кад су полупијани Турци постали нестрпљиви, Стојковићи су организовано секирама на њих ударили и поубијали их. Тим чином животи чланова фамилије били су угрођени, јер им после тога није било опстанка. Требало је побећи без трага, потурчити се и остати на имању или изгинути. Пошто нису имали изгледа да побегну, приморани су били да пређу у ислам.⁶⁴ Предање поткрепљује старо српско гробље које се налази у саставу са садашњим албанским. О томе Тодор Станковић у Путним белешкама по Старој Србији 1871 — 1898. године каже: „Стојковићи живе у селу Бућану, у коме и сада постоји српско гробље искићено старим и лепо израђеним каменим крстовима, које чувају као светињу. Многи и сада још знају показати гробове својих предака.“⁶⁵

МЕТОХИЈА ПОСЛЕ БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА

20. Од Берлинског конгреса до Балканских ратова метохијски Срби су били подвргнути разноврсној тортури у циљу потпуног истребљења. Над њима је вршен незапамћени терор. Уцене, пљачке, силовања Српкиња и убиства угледнијих Срба постали су свакодневна појава. Беспомоћни Срби, препуштени сами себи, с тешком муком су одолевали разноврсним арнаутским притисцима.

⁶² Лутовац, Косово, 27.

⁶³ Лутовац, исто, 27.

⁶⁴ То се десило негде око 1840. године.

⁶⁵ Задужбине, 753.

Српска влада увиђала је трагичан положај Срба на Космету, али је била немоћна да их заштити пошто подручје Косова и Метохије тада није било ослобођено Турака. Званична помоћ се одвијала на међудржавном нивоу преко конзуларног представништва. Међутим, то косметским Србима није битно поправило стање, јер је и живот српских конзула на Косову био у опасности, па је убрзо Лука Марковић, први српски конзул у Приштини, „убијен у јуну 1890. насред приштинске чаршије.“⁶⁶ Исту судбину имао је руски конзул Григориј Степанович Шчербина, који је убијен марта 1903. у Косовској Митровици.

21. Разоружани Срби немоћни да се бране од разузданих Арнаута, који су подивљали у условима анархије, узалуд траже заштиту од српске владе. Обраћају се конзуларном представништву износећи стравичне податке, и до коначног ослобођења вапе за заштитом. Многобројне представке сведоче о њиховој агонији.

Неки подаци из пописа насиља над Србима у току 1897. и 1898. године, илустроваће њихов положај.

„У месецу јануару, Бајрам, син Исмајила Аџе, из Новог Села (пећске нахије), уби Вучу Јеремића из Гораждевца... 14. септембра, Осман Дражанин, из села Воћњака, уби Милију Јеремића врло познатог и врло поштована човека из истог села... Арнаутин Белокамберовић уби, 17. децембра Србина Благоја Шапића из Сувог Грла... По наговору свога господара, Субаша Арифовић у току истог месеца, уби Благоја Петровића... 20. марта Арнаути који беху у заседи између Пећи и Митровице убише Ристу родом из Пољана исте нахије... 20 децембра 1897. Арнаути убише Мићадина Вукосављевића из Главичице, пећске нахије... Симу Јеремиска из Воћњака, пећске нахије, мучки убише пред његовом кућом.“⁶⁷

„18. јуна (1898. године) Кадрија из села Црнце убио је Гаврила Царевића из села Истока... 21. августа Арнаути су убили Јована Брђанина из Гораждевца,“ а десет дана касније „Арнаути из Јошанице убили су Грцулића из Штупеља.“⁶⁸

О терору над Србима у току 1899. године, јавља др Владан Ђорђевић, министар иностраних дела Стојану Новаковићу, посланику Србије у Цариграду: „Шаљем Вам један кратак списак нових арбанаских злочина над Србима у Косовском вилајету... 18. јануара убили су Арбанаси близу села Истока Величка Радишевића из села Пољана... Арбанаси из Главичице убили су сина Крсте Почешћанина, из Гораждевца (пећска нахија), и нису похватани и ако су познати.“⁶⁹

Августа 1900. године писар Настас Настасијевић јавља Алекси Јовановићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела позивајући се на жалбу Ристе Ракића из села Кијева који је у „Конзулату изјавио како су му Арбанаси Тафа Лука и Шабан Кајтас, из истог села и Тахир Фазлија из Ђурђевог, категорички наредили, да се сви Срби у селу Кијеву (у којем има 20 српских ку-

⁶⁶ Бранислав Нушић, Косово, стр. 9.

⁶⁷ Документа, Задужбине, 638.

⁶⁸ Документа, Задужбине, 644.

⁶⁹ Документа, Задужбине, 652–653.

ћа са 300 чланова), или потурче, или иселе, иначе, да ће им све имање одузети и сатрти их.“⁷⁰

Разноврсна насиља над Србима се настављају. О њима конзул др Мирослав Спалајковић 8. јула 1905. године извештава Јована Жујовића, министра иностраних дела.

„5^{ог} јуна погинуо је Арса Б. Ђурић из села Истока... враћајући се из села Доњег Истока... Убили су га Арнаути из заседе.

5^{ог} јуна Радоје Ђурић из села Доњег Драгољевца враћао се из села Томанца кући. На путу га ухвати Фазлија Лобов из села Мужевине и његова дружина, одсеку му ножевима главу и обе руке, распарају груди и баце у шуму. На два дана после тога пси донесу главу Радојеву у село. Сељаци запрепашћени... ударе у траг и нађу иза села Радојев труп сав искомадан и разнет.“⁷¹

Вицеконзул Милан Ракић јавља из Приштине 26 септембра 1906. године Николи Пашићу, председнику Министарског савета: „за последњих месец дана у пећкој нахији учестала су убиства, паљевине и други зулуми... за једиу ноћ униште се јаке и давно познате српске куће; разбегне се чељад куд које и од некадашње задруге не остане ни трага.“⁷²

Арнаутски зулум уз благослов турских власти не јеђава ни 1911. године. О томе се извештава Милован Миловановић, председник Министарског савета и министар иностраних дела. „Из наших родних места стижу нам најцрњи гласи. За последњих неколико дана обесни Арнаути, уз помоћ и одобравање саме турске власти починили су ова свирепства, која се могу само у дивљим земљама дешавати: Убили су Мату Љушића, из села Истока... Силовали су жену и кћер Марка Аврамовића из села Бање близу Колашина. Оца му Годора на мртво испребијали од чега је одмах и умро.“⁷³

22. У таквој ситуацији беспомоћни Срби виде спас у ослобођеној Србији и масовно се исељавају. Због тога „две од најважнијих српских породица Станише Богићевића из Доброг Дола (пећске нахије) и Милоша Вучића... (исте нахије) не могући више сносити сва... насиља од стране Арнаута напустише своје домове и побегоше у Србију.“⁷⁴

Октобра 1907. конзул др Милан Пећанац јавља Николи Пашићу, председнику Министарског савета и министру иностраних послова, „да се селе из села Гораждевца, удаљеног један сат од Пећи, десет главних домаћина са око стотину душа на броју, што мушких, што женских, што деце.“⁷⁵ Иста је ситуација била и у другим селима Пећког округа, па му јавља и о „Радојку Ђошовићу из Црног Врха који, ако већ није приспео сигурно ће скоро приспети у Србију са великом сво-

⁷⁰ Документа, Задужбине, 655.

⁷¹ Документа, Задужбине, 694.

⁷² Документа, Задужбине, 698.

⁷³ Документа, Задужбине, 715.

⁷⁴ Документа, Задужбине, 640.

⁷⁵ Документа, Задужбине, 702.

јом породицом. Кад се Радојко креће са свог чувеног огњишта, онда вам је то најбољи знак да је дошао крај нешему народу овде.“⁷⁶

Из писма које је упутио др Владан Ђорђевић, министар иностраних дела Стојану Новаковићу, посланику Србије у Цариграду, види се да је од 1880. до јуна 1899. године, када је писмо упућено, „пребегло отуда у Србију преко 60. 000 Срба који су напустили своју домовину и свеколико имање само да живот спасу.“⁷⁷

23. Мада у агонији Срби једини излаз имају у бекству на ослобођену територију, у томе су спречавани, јер је влада Србије, увиђајући последице масовног исељавања, забранила прелазак преко границе и враћала избеглице. У вези са тим Никола Пашић, председник Министарског савета обраћа се Николи Петровићу, министру унутрашњих дела: „Ми се морамо енергично заузети за наше несрећне сународнике, који овамо долазе вапијући за помоћ; али морамо се исто тако енергично заузети да очувамо наше онамошње крајеве од коначног сељења... Стога ми је част г. М[ини]стре да изволите наредити пограничним полицијским властима, да не пуштају преко границе никаквог бегунца из Ст. Србије, који не би имао препоруку — знак уговорни — нашег Консулата у Приштини.

Једновремено част ми је замолити — Вас за наређење да се што пре пронађу следеће породице из Кијева: Арса и Маше Вучковић и породицу Радивоја Ђокина из Бање са 10 душа, па их одмах упутити да се поврате у свој завичај.“⁷⁸

Наредба се спроводила уз негодовање да је такав однос према избеглицама крајње нехуман. У вези са тим др Милован Миловановић, министар иностраних дела Србије, пише посланству у Цариграду. „У последње време је отпочело исељавање живља из Турске у врло великим размерама. Како пак постоји наредба да се бегунци са фамилијом враћају, то се они нашли у чуду, не знајућу шта да раде. Тамо их кољу Турци и Арнаути, а кад се с муком пробију до границе, ми их враћамо назад да изгину путем до свога огњишта... овако враћање натраг не значи ништа друго до слање у сигурну смрт.“⁷⁹

У таквој ситуацији српство у Метохији запало је у агонију. Мада је прелазак у Србију контролисан да не добије размере Сеобе из 1690. године, Стара Србија је опустошена. Према Цвијићевим подацима, са подручја Космета, дакле северно од Шаре иселило се између 1876. и 1912. године 150.000 Срба, а са читавог подручја Старе Србије рачунајући у њу и северну Македонију напустило је око 400.000 душа. Тако је у ропству под Турцима потпуно измењена национална структура становништва (у Радавцу, Липи, Ругову, у многим селима подручја Прековода и Прекорупља), а у неким ће до измене доћи у другој половини XX века (Чабић, Воћњак, Љутоглаве, Плављане), па је мали број села као што су Бело Поље и Гораждевац, Долац и Дрсник, Осојане и Тучеп, Црколез и Бање у којима српски континуитет није прекидан.

⁷⁶ Документа, Задужбине, 701.

⁷⁷ Документа, Задужбине, 651.

⁷⁸ Документа, Задужбине, 701.

⁷⁹ Документа, Задужбине, 719.

КОЛОНИЗАЦИЈА

24. После ослобођења у Метохији су владали феудални односи, где су феудалци били турске односно албанске аге и бегови, а чифчије српски сељаци, што значи да Срби још нису били потпуно слободни. У том циљу је влада Краљевине Србије крајем фебруара 1919. године, донела одредбе за примену аграрне реформе, којом су укинута чифчијски односи. Тако су чифчије постале власници земље коју су обрађивали (до пет хектара, а изнад те површине откупљивали је од државе).

25. Ослобођена Метохија била је кратко време подељена између Србије и Црне Горе, тако што је подручје око Пећи и Ђаковице припало Црној Гори пошто су га ослободили црногорски ратници.⁸⁰ На том подручју непосредно по ослобођењу започет је рад на плану аграрне реформе и колонизације, па је још у току 1912. године почело насељавање тог дела Метохије становништвом из Црне Горе. Међутим, Први светски рат прекинуо је тај подухват црногорске владе, а у ратном вихору не само да насељавање ове области није настављено, већ је и оно мало насељених Црногораца потражило спас у свом завичају.

Насељавање је настављено између два светска рата, те се у периоду од 1919. до 1941. године само на подручје северне Метохије доселила 3591 породица у 146 села. Већи део колониста насељен је у постојећа села, али су формирана и нова на утринама и у шумама, као Витомирица (429 кућа), Добруша (236 кућа), Србобран (30 кућа), Верић (62 куће). Колонизацијом је знатно поправљена етничка структура, али није успостављена равнотежа.

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ И ПОСЛЕРАТНИ ПЕРИОД

26. Оружани напад на Југославију 6. априла 1941. године косметски Албанци дочекали су са одушевљењем, јер су у окупацији видели погодан тренутак да се отцепе од Југославије и припоје Албанији. Италија је настојала да створи Велику Албанију и у том циљу анектирала је делове Србије и Црне Горе, где се нашао већи део Косова и цела Метохија. Опијени идејом о стварању Велике Албаније, знатно већи део албанске популације, ако није био директно укључен у балистичке акције, јесте их свесрдно одобравао и издашно помагао. Оне су у Метохији попримиле тако широке размере, да су у Дреници имале карактер устанка.

Опет је уследио терор над Србима, нарочито новијим досељеницима. У тим условима колонисти су (као и старинци где су били мањинско становништво) морали напустити куће и потражити спас у већим местима која су била под талијанском заштитом, или отићи из Метохије. Тако је „са Косова је покренуто око 100.000 Срба.“⁸¹ Док су избегличке куће нестајале у пожарима, преостали Срби су одолевали разноврсним притисцима.

⁸⁰ Историја Срба, VI/1, 255.

⁸¹ Димитрије Богдановић, Косово, 203.

Идеја о присаједињењу Косова и Метохије Албанији није напуштана за време, ни после завршетка рата. Кад је закључен Уговор о пријатељству и сарадњи између ФНРЈ и Албаније 1946. у Београду, Енвер Хоџа је у разговору са Брозом изјавио: „Косово и друге области албанског становништва у Југославији су албанске територије које су велике силе неправедно отргле... Сада када су наше две земље социјалистичке, створени су услови да се овај проблем праведно реши“ На овај захтев Енвера Хоџе Тито је одговорио: „Слажем се то је и наша жеља, али у овом тренутку ми не можемо ништа да учинимо у том смислу, јер то Срби не би схватили.“⁸²

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ АУТОНОМИЈЕ

27. Идеје о оснивању аутономних покрајина изложене су на Првом ванредном заседању Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије 7. априла 1945. Прихваћена је иницијатива Обласног одбора Косова и Метохије о формирању и установљена одлука о присаједињењу Србији, што је озваничено на Трећем заседању АВНОЈ-а, августа исте године.

По Уставу из 1953. Обласно веће није било потчињено републичком, а још више самосталности Косовско-метохијској области донео је Устав из 1963. године. Њиме је Област уздигнута на ниво покрајине и признат јој је статус „конститутивног елемента федерације“ са свим државним атрибутима. Њиме је наглашена независност покрајине од Републике Србије, која се манифестовала кроз истицање националних симбола нарочито после Брионског пленума. У прилог томе ишло је формирање институција науке, културе и образовања, као што су Универзитет у Приштини и Академија наука и уметности Косова. Самим тим отворен је проблем Косова као облика самосталне државности и формирања самосталне републике у југословенској федерацији. Србима је опет као после Берлинског конгреса угрожен опстанак и опет, из добро познатих разлога, тече река избеглица према централној Србији.

ПОСЛЕРАТНЕ ПРОМЕНЕ НАЦИОНАЛНОГ САСТАВА СТАНОВНИШТВА

28. По завршетку Другог светског рата избеглицама је био отежан повратак, не само чињеницом да се требало вратити на згаришта, већ и одлуком Националног комитета ослобођења Југославије од 6. марта 1945. којом је донета привремена забрана враћања колониста у њихова ранија места живљења.⁸³ Међутим, и поред таквог става владе Југославије према избеглицама, и поред ратног страдања, српска популација на Косову и Метохији непосредно после Другог светског рата представљала је нешто више од 27% процената укупног становништва.

Велико померање православног становништва узроковало је нагле, а у неким селима апсолутне промене у националној структури, јер је незнатан број оних породица које су се померале из села у село или су одлазиле у град. Негде

⁸² Димитрије Богдановић, исто, 234.

⁸³ Службени лист ДФЈ, 16. март 1945.

после 1961. године долази до наглог исељавања у централну Србију. Анализирајући ономастику источког дела Метохијског Подгора, Светозар Стијовић бележи „масовно напуштање села насељеника, који су у Подгор дошли између два светска рата.“⁸⁴ До сличних резултата дошао је и Томислав Секулић па наводи податак да је од 1000 кућа досељених у 37 села источке општине остало 119 или 11,9%.⁸⁵ Иста је ситуација и у пећкој општини, где је од 1441 куће досељене у 49 села остало 159 или 11%.⁸⁶

Измену националне структуре у горњој Метохији илуструје следећа табела:

	Албанци			Срби			Црногорци		
	1961	1971	1981	1961	1971	1981	1961	1971	1981
Деч.	91,8	94,2	96,4	1,6	0,9	0,6	6,0	4,3	2,2
Ист.	56,4	66,8	70,5	26,9	21,8	17,8	11,3	5,9	3,7
Кл.	71,4	78,1	85,2	23,6	18,6	12,5	4,1	2,7	2,1
Пећ	62,5	70,2	72,1	13,1	10,7	7,2	19,1	12,5	8,8

Број становника

	Албанци			Срби			Црногорци		
	1961	1971	1981	1961	1971	1981	1961	1971	1981
Деч.	22472	29474	39179	413	310	234	2534	1357	898
Ист.	19067	27371	35972	9097	8944	7736	3804	2420	1856
Кл.	24227	33050	45954	8012	7864	6829	1394	1157	973
Пећ	41532	63193	79965	8852	9298	7995	12701	11806	9796

У послератном периоду запажа се постепено опадање броја православног становништва. Док је број Срба смањен за приближно дванаест и по хиљада (са 50707 у 1961. на 38317 у 1981. години) број Албанаца се увећао, за тих двадесет година, за приближно 100.000 становника.

Опадање броја православног становништва, првенствено узроковано исељавањем, интензивира се после 1961. године, што илуструју подаци Милоша Мацура: „По попису из 1981. године од 103 хиљаде српских и црногорских становника исељених са Косова и Метохије на уже подручје Србије, 83% иселило се после 1961. По текућој статистичкој служби Републичког завода за статистику од 1981. до 1987. године иселило се више од 20 хиљада лица.“⁸⁷ Зато је број православног становништва у периоду између претпоследњег и последњег пописа смањен за 6207 и сведен на 18966, а број етнички чистих села растао у просеку за једно село годишње, те се попео на 63.

⁸⁴ Стијовић, Подгор I, 240.

⁸⁵ Секулић, Сеобе, 73.

⁸⁶ Секулић, исто, 88.

⁸⁷ Мацура, Миграције, 343.

Демографску слику северне Метохије илустроваће приложена табела која доноси податке из ономастичке грађе и претпоследњег пописа становништва. Резултати последњег нису узети зато што су мањкави, пошто њиме нису обухваћени Албанци.

Демографска слика СМ

Ред. бр.	Општ. СЕЛА	ОНОМАСТИЧКА ИСРАЖИВАЊА					ПОПИС из1981. год.		
		ст.	нд.	ст.	нд.	к.	Срба и Цг.	Мусл.	Алб. и Циг.
1.	Пе Бабиће	4	4	15	4	—	89	—	53
2.	Кл Балинце	—	—	—	—	—	—	—	927
3.	Ис Бања	1	33	1	48	42	154	290	618
4.	Ср Бања	9	—	92	—	—	338	—	32
5.	Ис Бањица	—	6	—	12	33	43	110	555
6.	Пе Баране	—	7	—	10	—	28	—	1112
7.	Ис Белица	11	2	62	6	—	428	—	138
8.	Пе Бело Поље	24	10	131	19	—	731	—	35
9.	Ис Бело Поље	7	3	26	3	—	199	—	84
10.	Кл Берково	12	—	74	—	—	453	—	46
11.	Кл Бича	7	7	46	9	—	341	—	96
12.	Пе Благaje	—	2	—	2	—	12	—	623
13.	Кл Бобовац	—	—	—	—	—	—	—	1122
14.	Кл Бокшић	—	2	—	4	—	8	—	591
15.	Пе Брежаник	7	17	10	24	5	143	—	544
16.	Пе Брестовик	17	6	86	8	22	448	194	318
17.	Пе Бролић	—	7	—	7	2	46	29	630
18.	Кл Будисавци	12	6	19	7	—	151	—	973
19.	Ср Бројна	—	—	—	—	—	—	—	1455
20.	Пе Бућане	—	—	—	—	—	—	—	595
21.	Ис Верих	8	3	17	3	8	133	148	250
22.	Кл Видање	15	9	44	14	—	444	—	437
23.	Пе Витомирица	6	92	6	165	1176	1031	3272	149
24.	Кл Волујак	—	—	—	—	—	—	—	724
25.	Ср Воћњак	1	1	7	1	—	—	—	624
26.	Пе Враговац	2	8	5	10	—	80	—	164
27.	Пе Врановац	—	—	—	—	—	—	—	752
28.	Ис Врела	—	—	—	—	—	—	—	2593
29.	Кл Врница	—	—	—	—	—	—	—	734
30.	Пе Главчица	6	11	22	16	—	256	—	268
31.	Пе Глођане	—	7	—	10	1	51	5	662
32.	Пе Горждевац	37	10	175	17	7	1162	60	178
33.	Кл Грабаница	2	—	12	—	—	44	—	874
34.	Кл Грабац	—	28	—	—	—	169	—	159
35.	Пе Грабовац	—	2	—	2	2	16	21	459
36.	Кл Гребник	—	18	—	—	112	—	—	925
37.	Кл Добра Вода	—	—	—	—	—	—	—	648
38.	Кл Добри До	—	—	—	—	—	—	—	467
39.	Пе Добри До	4	3	16	5	—	172	—	499
40.	Ис Добруша	1	46	1	71	182	282	1273	284
41.	Кл Долац	12	3	43	4	—	280	—	198
42.	Кл Долово	1	—	9	—	—	101	—	525
43.	Кл Доманек	—	—	—	—	—	—	—	—

44.	Ис	Драгољевац	14	2	77	3	—	418	—	432
45.	Кл	Дреновац	10	3	46	5	—	403	—	596
46.	Кл	Влашки Дреновац	—	—	—	—	—	—	—	2355
47.	Кл	Дреновчић	5	6	24	9	—	171	—	41
48.	Кл	Дрсник	16	3	109	4	—	725	—	242
49.	Пе	Дубовик	—	4	—	5	5	36	7	879
50.	Пе	Дубово	—	—	—	—	—	—	—	994
51.	Ис	Мало Дубово	—	3	—	3	6	30	6	310
52.	Пе	Дубочак	—	7	—	11	2	19	44	8
53.	Ис	Дубрава	7	17	13	22	9	140	22	760
54.	Кл	Дугељиве	8	—	20	—	—	208	—	405
55.	Кл	Душ	—	—	—	—	—	—	—	181
56.	Кл	Душевић	2	—	14	—	—	114	—	230
57.	Ис	Ђураковац	23	45	71	65	4	728	29	2325
58.	Кл	Велики Ђурђевић	—	1	—	4	—	19	—	746
59.	Кл	Мали Ђурђевић	2	2	7	2	—	46	—	485
60.	Ис	Жаково	7	1	47	1	—	216	—	301
61.	Ис	Жач	7	12	39	21	—	272	—	251
62.	Ис	Заблаће	—	—	—	—	—	—	—	491
63.	Кл	Забрђе	—	—	—	—	—	—	—	570
64.	Пе	Згрмље	1	20	1	29	—	166	—	18
65.	Пе	Захаћ	2	5	2	10	—	75	—	1075
66.	Кл	Злокућане	1	2	1	2	1	14	—	1011
67.	Пе	Злопек	—	9	—	18	39	89	263	327
68.	Кл	Игларево	—	—	—	—	—	—	—	1919
69.	Де	Истинић	—	—	—	—	—	—	—	3392
70.	Ис	Исток	62	74	216	91	4	1502	153	2413
71.	Ис	Доњи Исток	6	3	20	3	2	133	45	1457
72.	Пе	Јабланица	1	7	6	10	—	65	—	522
73.	Пе	Велика Јабланица	—	—	—	—	—	—	—	878
74.	Пе	Мала Јабланица	—	—	—	—	—	—	—	724
75.	Кл	Јагода	14	1	23	—	—	91	—	488
76.	Кл	Јеловац	—	—	13	—	—	78	—	335
77.	Кл	Јошаница	—	14	—	27	—	109	—	1510
78.	Ис	Каличане	—	2	—	3	—	10	—	1060
79.	Ис	Кашица	1	2	2	2	—	27	14	727
80.	Кл	Кијево	10	3	62	3	—	600	—	921
81.	КЛ	Клина	50	75	124	88	1	1190	37	3263
82.	Кл	Клинавац	8	3	41	4	—	244	—	543
83.	Пе	Клинчина	1	8	1	11	—	53	—	578
84.	Ис	Ковраге	6	8	35	9	22	274	173	621
85.	Ср	Костриц	—	—	—	—	—	23	—	935
86.	Пе	Косурић	—	8	—	12	1	49	5	1108
87.	Пе	Котрадић	—	4	—	5	6	17	30	763
88.	Ис	Кош	17	—	83	—	—	555	—	293
89.	Кл	Кпуз	—	7	—	11	—	37	—	572
90.	Ис	Крњина	5	6	23	14	—	211	—	619
91.	Кл	Крњинце	—	5	—	8	2	29	—	603
92.	Пе	Крстовац	7	1	13	1	—	56	—	165
93.	Пе	Крушевац	—	28	—	40	1	187	7	1214
94.	Кл	Велико Крушево	12	5	46	7	—	397	—	805
95.	Кл	Мало Крушево	—	—	—	—	—	—	—	469
96.	Пе	Лабљане	4	3	8	3	—	74	—	600
97.	Ср	Леоцина	—	—	—	—	—	110	—	875
98.	Кл	Лесковац	1	—	5	—	—	31	—	368
99.	Пе	Липа	—	—	—	—	—	—	—	71
100.	Пе	Лођа	—	1	3	—	—	—	—	781

101.	Пе	Ложане	—	—	—	—	10	—	69	595
102.	Кл	Лозица	—	—	—	—	—	—	—	1199
103.	Пе	Луѓађија	—	—	—	—	—	—	—	277
104.	Ис	Лугово	—	—	—	—	—	—	—	621
105.	Ис	Бегов Лукавац	4	4	18	8	10	118	72	970
106.	Ис	Суви Лукавац	8	2	38	3	1	167	—	121
107.	Пе	Љешоша	4	—	50	—	—	217	—	—
108.	Пе	Љешане	2	7	9	7	—	50	—	916
109.	Пе	Љубенић	1	3	15	6	—	140	—	1080
110.	Ис	Љубово	—	18	—	27	44	143	308	638
111.	Ис	Љубожда	8	4	31	9	—	253	—	1084
112.	Де	Љубуша	—	—	—	—	—	—	—	861
113.	Пе	Љутоглава	1	—	2	—	—	—	—	1085
114.	Пе	Милованац	1	2	1	2	—	22	—	187
115.	Кл	Млечане	2	—	9	—	—	77	—	837
116.	Ис	Мојстир	3	—	11	—	—	86	—	225
117.	Ис	Мужевине	8	1	30	3	—	183	—	710
118.	Пе	Набрђе	3	—	11	—	—	68	—	1737
119.	Кл	Наглавци	9	2	18	2	—	139	—	177
120.	Пе	Накло	5	3	19	12	—	178	—	394
121.	Пе	Непоље	—	—	—	—	—	—	—	547
122.	Пе	Ново Село	1	4	2	9	1	36	66	2030
123.	Кл	Ново Село Зајмово	7	—	17	—	—	84	—	818
124.	Кл	Ново Село Денч	—	—	—	—	—	—	—	412
125.	Ср	Овчарево	—	—	—	—	—	—	—	1220
126.	Пе	Озрим	—	2	—	2	—	17	—	721
127.	Ис	Орно Брдо	—	1	—	1	1	2	6	963
128.	Ис	Осојане	14	8	92	8	—	626	—	—
129.	Пе	Осоје	—	5	—	5	—	45	—	—
130.	Ср	Падалиште	—	—	—	—	—	—	—	716
131.	Де	Папић	—	—	—	—	—	—	—	169
132.	Де	Папраћане	1	8	1	12	10	61	87	780
133.	Пе	Пашино Село	1	—	1	—	—	9	—	957
134.	Кл	Горњи Петрич	2	4	4	5	—	48	—	825
135.	Кл	Доњи Петрич	2	7	14	8	—	178	—	274
136.	Пе	Пиштане	7	1	20	3	—	141	—	67
137.	Пе	Плавлане	2	—	2	—	—	9	—	430
138.	Кл	Плочница	—	—	—	—	—	—	—	637
139.	Кл	Пограђе	3	3	14	5	—	119	—	442
140.	Ис	Пољане	8	—	42	—	—	276	—	19
141.	Пе	Почешће	1	5	6	6	—	62	—	635
142.	Ис	Прекале	12	—	35	—	—	175	—	437
143.	Ис	Пригода	—	1	—	1	5	4	52	645
144.	Кл	Прчево	—	—	—	—	—	—	—	747
145.	Пе	Радавац	—	3	—	—	11	10	59	1074
146.	Кл	Радуловац	—	3	—	4	—	21	—	747
147.	Ис	Ракош	14	1	17	—	54	—	—	770
148.	Пе	Раушић	—	9	—	13	8	7	8	2536
149.	Пе	Рашић	—	2	—	2	—	6	—	889
150.	Кл	Реновац	—	6	—	10	—	36	—	536
151.	Кл	Ресник	—	—	—	—	—	—	—	428
152.	Пе	Ромуне	1	—	2	—	—	9	—	378
153.	Пе	Росуље	—	5	—	5	—	22	—	183
154.	Кл	Рудице	4	—	17	—	—	156	—	540
155.	Ср	Рудник	17	6	45	8	—	178	—	1262
156.	Пе	Рухот	—	—	—	—	—	—	—	780
157.	Пе	Сврке	12	3	31	3	—	191	—	418

158.	Кл	Сврке	—	—	—	—	—	—	—	1841
159.	Пе	Сига	5	3	34	4	8	189	68	151
160.	Ис	Синаје	7	—	62	—	—	355	—	189
161.	Кл	Сићево	—	—	—	—	—	—	—	1415
162.	Ис	Србобран	1	19	1	32	—	184	63	81
163.	Ис	Стародворане	—	—	—	—	—	—	—	1586
164.	Пе	Горњи Стреоц	—	2	2	3	—	12	—	2768
165.	Пе	Доњи Стреоц	—	—	—	—	—	—	—	1878
166.	Кл	Скорошник	—	—	—	—	—	—	—	450
167.	Ис	Студеница	—	—	—	—	—	—	—	1596
168.	Кл	Ступ	4	7	7	12	—	142	—	276
169.	Ср	Суво Грло	2	1	42	1	—	193	—	374
170.	Ис	Сушица	—	8	—	13	—	38	—	1678
171.	Ис	Томанце	4	4	11	3	—	77	—	1352
172.	Ис	Трбуховац	—	—	—	—	—	—	—	830
173.	Пе	Требовић	—	4	—	6	—	38	15	1363
174.	Ор	Трпеза	—	—	—	—	—	—	—	—
175.	Пе	Трстеник	1	2	1	4	—	15	—	774
176.	Пе	Турјак	—	1	—	1	—	7	—	311
177.	Ис	Тучеп	7	4	58	5	—	351	—	—
178.	Пе	Ћушка	2	2	7	2	—	22	—	1442
179.	Ис	Укча	2	1	2	1	—	14	—	1146
180.	Кл	Церовик	—	—	—	—	—	—	—	1081
181.	Ис	Црколез	7	—	67	—	—	327	—	303
182.	Пе	Црни Врх	6	—	47	—	—	206	—	14
183.	Ис	Црни Луг	3	1	7	1	—	58	95	664
184.	Кл	Црни Луг	—	—	—	—	—	—	—	1540
185.	Ис	Црнац	1	—	2	—	—	22	—	1385
186.	Кл	Чабић	1	—	4	—	—	20	—	936
187.	Пе	Челопек	—	1	—	1	—	5	—	867
188.	Кл	Ческово	—	—	—	—	—	—	—	402
189.	Ср	Читак	—	—	—	—	—	—	—	544
190.	Пе	Чунгуре	—	—	—	—	—	—	102	593
191.	Кл	Чупево	—	—	—	—	—	—	—	329
192.	Ис	Шаљиновица	7	10	20	19	—	231	—	118
193.	Кл	Штупељ	7	3	25	5	—	156	—	929

29. Према подацима из приложене табеле на испитиваном подручју изван града Пећи 1981. године било је 171.909 становника, од којих Срба и Црногорца 24905 или 14,49%, Муслимана 7307 4,25%, Албанаца и Рома 139.697 или 81,26% становника.

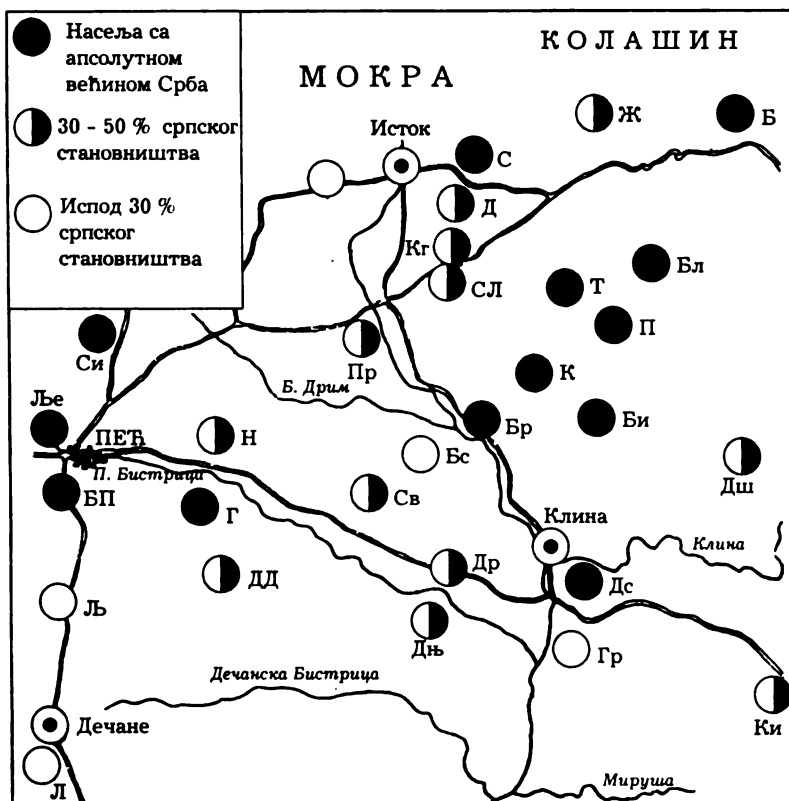
На основу пописа из 1991. године национални састав становништва не може се изразити у процентима из познатих разлога, па се морамо задовољити податком да је те године у овом делу Метохије било 19720 Срба (и Црногораца) у 130 од 193 села наведених у табели. Према њему муслимана је било 6468 у 29 села.

Национална структура приказана је на графикону.

Од 193 насеља на територији СМ, од Дечанске Бистрице до Мокре горе и од Проклетија на западу до Дренице на истоку, у 105 насеља изван Пећи живе Срби. У неколико насеља постоји по једна кућа, а само у пет преко 100 кућа Срба старинаца чији је говор предмет ових истраживања. Са тог подручја одабрано је 30 пунктова равномерно распоређених да се покрије територија (в. карту бр. 1).

Карта бр. 1: Национални састав становништва обухваћених пунктова

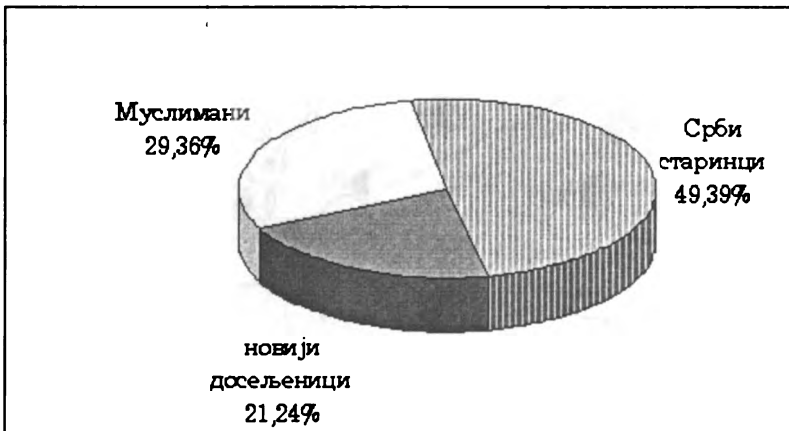
Скраћенице исцражених јунктџова

Б	Бања	К	Кош
Би	Бича	Кг	Ковраге
Бл	Белица	Ки	Кијево
БП	Бело Поље	Л	Лоћане
Бр	Берково	Љ	Љубенић
Бс	Будисавци	Ље	Љевоша
Г	Гораждевац	Љу	Љубожда
Гр	Гребник	Н	Накло
Д	Драгољевац	П	Пољане
ДД	Добри До	Пр	Прекале
Дњ	Дугоњево	С	Синаје
Др	Дреновац	Св	Сврке
Дс	Дрсник	Си	Сига
Дш	Душевић	СЛ	Суви Лукавац
Ж	Жакова	Т	Тучеп

Национални састав становништва одабраних пунктова приказан на карти бр. 1 не пружа целовиту слику националне структуре становништва горње Метохије, јер између пунктова постоји већи број насеља (која нису приказана на карти) у којима је становништво мешовито, састављено од Албанаца, местимично и Муслимана, и Срба новијих досељеника, или само становника албанске националности.

На испитиваном подручју матерњи српским језиком говори се у 6351 кући (4486 православних и 1865 муслиманских). Срба старинаца, чији је језик предмет ових истраживања има 3137, кућа (753 рода), а новијих досељеника 1349 кућа (968 родова). Процентима изражено Срба старинаца има 49,39%, новијих до-

Графички приказ кућа у којима је матерњи српски.

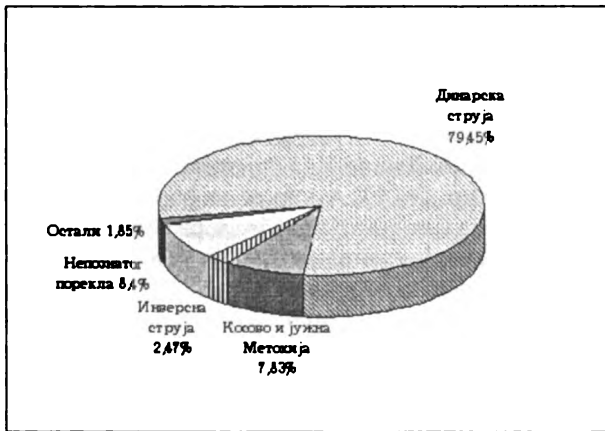
сељеника 21,24%, а Муслимана 29,36%. (в. графички приказ кућа у којима је матерњи језик српски).

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

30. Најпотпуније податке о пореклу становништва које говори српским језиком пружа ономастичка грађа САНУ.⁸⁸ С обзиром на то да је говор старинаца предмет ових истраживања осврнућемо се само на њихово порекло.

На основу података из ономастичке грађе произилази да већина старинаца испитиваног подручја своје порекло везује за Црну Гору и Херцеговину (2830 кућа), тако да на динарску струју отпада 79,45 %. С Косова и јужне Метохије доселило се 279 кућа, односно 7,83%. Инверсна струја заступљена је са 2,47 %. На друге струје отпада 1,85 %, а за 299 кућа, тј. 8,40 % порекло је непознато.

Графички приказ порекла становништва чији се говор испитује:

ДОСАДАШЊЕ ПРОУЧАВАЊЕ ГОВОРА

31. Већи број аутора освртао се на говор који се овде описује. Највише података садржи књига Данила Барјактаревића *Говор Срба у Метохији*, али ни она не пружа целовит опис говора. У другим радовима се углавном анализирају облици, изузев у књизи *Фонолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених ошћисловенским лингвистичким аџласом*, где је дат фонолошки опис говора обухваћених пунктова.

Ради бољег увида у литературу о говорима северне Метохије преглед ће бити изложен хронолошким редом.

1) Јован Живановић, *Српски језик у околини њризенској, њећској моравској и дибарској*, Стражилово, година трећа, бр. 35, Нови Сад 1887, стр. 554–556. Овај прилог доноси прве податке о говору северне Метохије. Међутим, они су врло

⁸⁸ ОП, књ. I–V

оскудни, јер се односе на језик народних песама објављених у књизи Ивана Јастребова *Обичаји и њесме Срба у Турској*. Од особина говора пећке околине наведене су обе форме датива именица женског рода и уопштавање наставка *-ши* у компаративу придева.

2) Глиша Елезовић, *Извештај са дијалектолошког иштовања од Вучитрна до Пећи*. — СДЗБ II, 1911, стр. 464–473. Контактирајући са мештанима Црног Врха и Белог Поља у току петодневног боравка, Елезовић је приметио да се у пећкој околини „говор сучељава са јекавским... пограничним црногорским дијалектима.“ У Извештају аутор је већи део простора посветио акценту упоређујући га са вучитрнским, али је забележио и мањи број одлика које се тичу гласова и облика. Изнео је корисне податке о говору пећке околине.

3) Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*. — Св. I СДЗБ IV, 1931, XXIII + 477 (с картом). Св. II СДЗБ VI, 1935, стр. 1–587. Иако већи део грађе представљају турцизми и ономастика, ово капитално дело дијалекатске лексикографије српског језика пружа обиље података из области фонетике и морфологије говора који се испитују, јер је део грађе забележен на подручју северне Метохије. Међутим, у испитиваним говорима ситуација се не поклапа увек са стањем у грађи Речника, већ показује извесне особености, које се нарочито испољавају у акценту одредница.

4) Михаило Стевановић, *Извештај о дијалекатском испитивању Метохије*. — ГВС (1939), св. VI, стр. 56–69. Аутор се информативно осврће на језичке особине наведеног подручја и констатује да је стара основа метохијског говора у битним цртама сачувана иако је становништво, углавном, дошло са стране, тако да говора „из доба пре сеоба тамо скоро да нема.“ (68).

5) Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шикоавско наречје*. — Нови Сад (Матица српска) 1956, стр. 216 + карта. На страни 101–109 дате су границе, особине, разведеност, и обрађено је питање формирања косовско-ресавског дијалекта. Осим тога дата је и литература о дијалекту.

6) Светозар Стијовић, *Пићање корелације између замене јаша стандардне хипокористичке формације Пера/Пиро у шикоавским говорима*. — НСВУД, књ. 7, (МСЦ) Београд, 1977, стр. 49–54. Аутор се осврнуо на облике двосложних мушких хипокористика са дугоузлазним акцентом, прокоментарисао и објаснио све три промене облика тога типа у једном делу Метохијског Подгора.

7) Др Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*. — Приштина (Јединство) 1979, стр. 335. Ова монографија пружа најопширније податке о говору који се испитује, али не и целовит опис његов. Она се донекле по композицији разликује од осталих дијалектолошких монографија (поглавље из историје језика заузима скоро трећину простора, а метод лингвистичке географије није примењиван), па су остале неидентификоване унутрашње разлике на испитиваном простору, те се стиче утисак да је говорно подручје компактно. Међутим, стварно стање на терену показује другачију слику и не поклапа се увек са оним што је у књизи речено. Стављане су, на пример, послеакценатске дужине, које су одлике говора досељеника који су се доселили између два светска рата или касније, јер се само код њих могу чути. По мишљењу неких дијалектолога „Барјактаревићева

монографија није лишена ни других, много озбиљнијих суштинских недостатака и промашаја.⁸⁹ Иако су у монографији обухваћене фонетика, морфологија и синтакса — нека питања су нетачно представљена, а многа остала недотакнута.

8) Иван Дуриданов, *Der Flussname Klina und verwandtes*. — ОП I, 1979, стр. 45–49. Аутор објашњава настанак данашњег облика хидронима Клина доводећи га у везу са индоевропским *Tenina*.

9) С. Стијовић, *Ономастичка источног дела Метохијског (Пећког) Подгора*. — Ономатолошки прилози I Београд 1979, (Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности), стр. 237–380 + карта. Аутор доноси комплетну ономастичку грађу из 18 села која се налазе на северу испитиваног подручја. Из добро акцентоване грађе уочава се низ фонетских и морфолошких особина. Осим тога, аутор се осврнуо на фонолошку вредност гласова који се не уклапају у норму стандардног језика и на облике двосложних мушких хипокористика.

10) Павле Ивић и Слободан Реметић, *Фонолошки описи српскохрватских/хрватскохрватских, словеначких и македонских говора обухваћених Ојшћесловенским лингвистичким атласом*. Академија наука Босне и Херцеговине, Посебна издања, књига LV, Одјељење друштвених наука, 9, Сарајево, 1981, стр. 566–567. Фонолошки опис говора села Тучепа (ОЛА 79) рађен је по обрасцу који важи и за друге описе у тој публикацији.

11) Слободан Реметић, *Датив-инструментал (-локатив) множине именица -а основе са наставком -ема у говорима косовско-ресавског дијалекта*. — ЗФЛ XXIV/1, 1981, стр. 165–169. Подаци за овај рад узети су у два села у поречју Кујавче. Рад је обелоданио дотад незабележену појаву у Метохији, иначе својствену и неким другим косовско-ресавским говорима.

12) Светозар Стијовић, *О хипокористичним на -и у Метохијском (Пећком) Подгору*. — ЈФ XXXVII, 1981, стр. 255–263. У раду су анализирани хипокористични облици типа *Мики*, *Зоки*, чији су носиоци понекад припадници оба пола православне и муслиманске вероисповести. Реч је, дакле, о новој појави присутној у говору старинаца и новијих досељеника, појави која се импортује из урбаних насеља унутрашњости.

13) Митар Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*. — Ономатолошки прилози II, 1981, стр. 1–92. Анализирајући историјску топонимију Подримља, Пешикан се дотакао етимологије једног облика, мотивисан странпутицом погрешног етимологизирања топонима *Уњемир*. Изложена грађа чува интересантне информације о појединим гласовним променама. Тако се, на пример, из средњовековног топонима *Хвалче* (данашње *Фач'е*) види да је група *хв-* била очувана.

14) Светозар Стијовић, *Ономастичка средишњег дела Метохијског (Пећког) Подгора*. — Ономатолошки прилози, II, 1981, стр. 197–336 + карта. Овај прилог је наставак претходног рада. Доноси ономастичку грађу из 12 села источке општине. Аутор се у уводу укратко осврће на акценат новијих досељеника са подручја источнохерцеговачког дијалекта и оних из зоне експираторног акцента те констатује да се постепено уклапају у косовско-ресавски дијалекат.

⁸⁹ Реметић, Датив, 167.

15) Милета Букумирић, *Ономастичка Прекоруља омеђеног рекама Мирушом Белим Дримом и Клином*. — Ономатолошки прилози књ. II, 1981, стр. 339–404. Изложена је ономастичка грађа седам села Прекорупља (источног дела подручја које се овде испитује) устаљеном методом која се примењује у овој области науке о језику.

16) Крста Алексић, *Народне њриповејке (Пећ и околина)*. — Приштина (Јединство) 1981. стр. 201. Инспирисан љубављу према завичају, Алексић је сакупио збирку народних приповедака која би могла послужити за описивање говора наведеног подручја. Већи број казивача потиче из сеоске средине пећке околине, па су они типични представници испитиваног говора. На крају је дат речник мање познатих речи који илуструје фонетизам и неке морфолошке црте говора.

17) Светозар Стијовић, *О једном специјалном тонономастичком моделу у сливу Белог Дрима*. — ЈФ XXXVIII, 1982, стр. 123 — 130. У овом раду аутор је анализирао карактеристичан облик номинатива неких топонима. Показало се да је облик генитива множине без предлога у служби номинатива „особена појава“ забележена у 26 села на уском појасу источно од Белог Дрима.

18) Митар Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на њочетку шурског доба*. — ОП III, 1982, стр. 1–120. У овој студији аутор се осврће на фонетске појаве кроз еволуцију, пратећи их од првих писаних споменика. На 54. страни наводи примере из неколико насеља у поречју Белог Дрима и широј околини у којима је л прешло у о.

19) Светозар Стијовић, *Ономастичка зајадног дела Метохиског (Пећког) Подгора*. — ОП III, 1982, стр. 193–300 + карта. У трећем делу рада аутор доноси грађу из 14 села, од којих у пет живи становништво чији је говор предмет овога истраживања. И ова грађа пружа драгоцене податке о фонетским особинама говора.

20) Алија Цоговић и Милета Букумирић, *Систем личних имена код српског становништва у Клини и Дрснику у Метохији*. — *Onomastica jugoslavica* 10, Загреб, 1982, стр. 35–38. У краћем осврту на карактеристике савремене антропоније аутори су анализирали и њихову творбу.

21) Милета Букумирић, *Ономастичка Прекоруља II део*. — ОП III, 1982, стр. 303–418. Сабрана ономастичка грађа из 18 насеља у околини Клине изложена је тако да пружа добар увид у неке фонетске одлике говора.

22) Митар Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на њочетку шурског доба*. — ОП IV, 1983, стр. 1–135. У поглављу Горња Метохија (Старо Хвосно), стр. 91–104, аутор нам је пружио тадашњу слику имена из околине Пећи, Сухогрла и Доње Клине. Ту су веома значајна кориговања Пулахине транскрипције, јер уносе доста светлости у тадашњи ономастикон, што омогућава сигурније праћење појединих гласовних промена и увид у, још увек, незнатан удео албанског ономастикона.

23) Алија Цоговић, *Топонимија југословенског дела Проклешија (I део)*. — ОП IV, 1983, стр. 225–242 + карта. Богата ономастичка грађа делимично се тиче нашег подручја. Иако је забележена од информатора албанске националности, по-

казује веома висок проценат удела топонимије словенског порекла, а значајна је и по томе што пружа слику међујезичких контаката.

24) Милета Букумирић, *Из рајшарске лексике села Гораждевца код Пећи*. — ППЈ 19, Нови Сад, 1983, стр. 71–105. Радом је обухваћено око 1000 лексема из наведене области, од којих четвртина није забележена у нашим речницима. Из акцентованих одредница уочава се један број фонетских и морфолошких особина говора који се испитује.

25) Светозар Стијовић, *Ономастичка једног дела њоречје Кујавче*. — ОП V, 1984, стр. 313–409 + карта. Ономастичка грађа осам села источке општине пружа акценатску слику испитиваног подручја. На особине говора аутор се осврће у уводном делу констатујући да су оне исте као у селима источког Подгора.

26) Милета Букумирић, *Прилог њознавању ѡворбе именица у говору Гораждевца*. — ППЈ 20. Нови Сад, 1984, стр. 153–156. Аутор се осврнуо на творбу именица на примерима из области сточарске и ратарске лексике једног села испитиваног подручја. Анализирано је тридесетак суфикса потврђених у грађењу именица наведене области.

27) Алија Џоговић, *Лична имена из 1455. године у нахији Долци у њоречењу са данашњим*. — Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knj. LXX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 13, Sarajevo, 1985, стр. 281–287. Аутор је дао паралелу личних имена из неколико села са подручја Клине упоређујући савремено стање са средњовековним.

28) Алија Џоговић, *Ономастичка североисточних огранака Проклеија*. — ОП VII, 1986, стр. 247–434 + карта. Изложена је ономастичка грађа планинског предела северно од подручја које се испитује. Грађа је интересантна због тога што су за II и III поглавље (258–281) информатори из источког Подгора, представници дијалекта који се испитује. Из ње се виде неке фонетске и морфолошке особине говора.

29) Митар Пешикан, *Ејничке ѡриликe у Метѡхији у вековима ѡре велике сеобе у светлостии ономастичких сведочанства*. — НСВУД, Београд-Приштина-Тршић (Међународни славистички центар СР Србије), књ. 20/1, 1990, стр. 329–343. Предмет проучавања била је метохијска топонимија и антропонимија пописана у повељама и тефтерима, која се делимично односи на северну Метохију. Аутор се осврнуо на етимологију појединих назива, а нешто опширније у поглављу *Ејнојезичке ѡриликe у средњовековној Метѡхији*, анализирао њихову творбу.

30) Милета Букумирић, *Прилог њознавању лексике села Гораждевца*. — Зборник I, (Универзитет у Приштини) Приштина, 1991, стр. 113–137. Радом је обухваћено нешто више од 400 одредница из области домаће радиности у говору села Гораждевца. Из акцентоване грађе уочавају се поједине фонетске и морфолошке особине (изговор латерала, инфинитив без крајњег вокала, продуктивност једног дела суфикса у творби именица).

31) Милета Букумирић, *Пасѡирска лексика села Гораждевца*. — ЗФЛ XXXVI/1, Нови Сад, 1992, стр. 161–193. Близу 1200 лексема из наведене области пружају скроман увид у фонетске и морфолошке особине говора који се испитује.

НАПОМЕНЕ О РАДУ НА ОВОЈ МОНОГРАФИЈИ

32. Основу за овај рад представљала је грађа снимљена на терену северне Метохије. С обзиром на то да сам неколико година раније месецима боравио на терену ради сакупљања ономастичке грађе, није било тешко да се на основу сазнања о говору изаберу пунктови. При њиховом избору водило се рачуна о саставу становништва, као и о томе да читава територија буде равномерно покривена. Одабрано је 30 пунктова насељених староседеоцима, или бар претежно староседеоцима. Пунктови су одабрани тако да растојање између њих ретко кад прелази 10 км.

У избору информатора полазило се од познатих критеријума. Било је пожељно да то буду неписмене жене у одмаклим годинама, рођене и удате у истом селу које нису дуже време боравиле на страни да би могле бити изложене утицају другог говора. У већим селима такве информаторе није било тешко пронаћи, јер су се до Другог светског рата родитељи тешко одлучивали да школују кћери. Међутим, у селима са проређеним становништвом, у којима ишчезавају представници говора који се испитује, где није било таквих особа, за информаторе су бирани старији мушкарци под условом да нису дуже боравили ван села у којем живе. Тамо где није било могуће наићи ни на мушкарце погодне за информаторе, они су тражени у другим селима. Изузетак је село Лоћане, које није могло бити замењено другим, јер у непосредној близини тим говором се служе још неколике породице у Дечанима, али су оне због начина живота биле изложене јачем утицају других говорних типова. Међу њима се није могао наћи одговарајући информатор, па је он узет из Лоћана, иако је и он у току радног века био у контакту са представницима других говора. Изузетно су у мањим селима за информаторе узимане жене родом из суседног или оближњег места, под условом да се у том селу говор не разликује. Мада су по правилу информатори биле особе које нису ишле у школу (мањи број је завршио четири разреда основне), они који не знају да читају и пишу били су реткост, јер су многи од њих кроз живот, уз млађе, то научили.

Поред тога што се водило рачуна о избору информатора, настојало се да из сваког пункта буду бар два, а по могућству и више њих, како би се избегла дилема да ли је нека појава одлика говора или индивидуална особина информатора.

Са информаторима је вођен разговор о темама из њиховог живота, садашњости и прошлости, а најчешће о обичајима села. Разговор је сниман на касетофонске траке, а информатори нису знали циљ истраживања и сврху снимања, па је избегнута опасност да свој говор мењају и говоре „госпоцки.“ Били су уверени да треба што детаљније описати „старовремске обичаје“ па нису обраћали пажњу на изражавање, и није било свесног напора да се говор подешава према књижевном. Тако је снимљено око 70 сати разговора без постављања сугестивних питања.

У 30 пунктова снимљен је разговор са преко 70 информатора. Ослобођени комплекса да ће им се замерити што не говоре правилно, спонтано су саопштили велики број података. До неких информација долазило се заобилазним путем, те

прави мотив разговора никада није био провидан. Било је пријатно разговарати са њима, јер су причали са задовољством, често сатима показивали изузетно стрпљење, редовно имали домаћинско држање и увек испољавали само њима својствени смисао за гостољубивост, што је понекад ишло на штету снимања.

Тешко је побројати све информаторе, па ћу поменути само неке од њих, излажући се ризику да према многим будем неправедан. Свакога од њих помоћ је била драгоцену, а највише су ме задужили: Љубица Ковачевић и Павле Јокић (1909) из Бање, Достана Петровић (1914) и Радуле Петровић (1914) из Белице, Величко Дончић (1914) и Јана Ремиштар (1922) из Биче, Милан Павловић (1912) из Белог Поља, Богосав Бањац (1912) и Јанко Лазаревић (1918) из Беркова, Цвета Каравелић (1919) из Будисаваца, Станица Букумирић (1914) из Гораждевца, Јосиф Красић (1911) из Гребника, Јеремија Раденовић (1912) из Доброг Дола, Бојана Рајчић (1929) из Драгољевца, Даница Сташић (1912) из Дреновца, Милица Дабичљевић (1902) и Младен Караџић (1910) из Дрсника, Алекса Рашковић (1909) из Дугоњева, Глигорије Зајић (1909) из Душевића, Перка Петковић (1914) и Ратко Петковић (1911) из Жакова, Марко Тодоровић (1910) и Митар Вучковић (1914) из Кијева, Достана Тодоровић (1911) и Неда Поповић (1892) из Коша, Бранко Даниловић (1929) из Лоћана, Зорка Бакић (1914) и Мирко Живаљевић (1913) из Љевоше, Благоје Стојковић (1909) из Љубенића, Златана Симић (1928) из Љубожде, Неда Поповић (1904) из Накла, Мијајље Ракић (1900) и Војин Јовановић (1914) из Пољана, Петко Максимовић (1908) из Прекала, Данило Мирковић (1920) из Сврка, Милосав Букумирић (1906) из Сиге, Марија Ашанин (1927) из Синаја, Милена Мишић (1915) из Сувог Лукавца и Цветко Мемаровић (1912) из Тучепа.

Грађа је снимљена у току лета 1992. и 1994. године.

Снимци су с нарочитом пањном преслушавани и „скидани“ са траке. Као резултат тога рада настала је грађа од око 500 страна куцаног текста, која је послужила као основа за овај рад, јер је представљала богат извор поузданих података. После „скидања“ са траке грађа је исписивана на листиће, тако да сваки листић носи по један податак. Наравно, нису све речи преписане, али поједине које су носиле више информација исписиване су више пута — листић за сваки податак. У току анализе показало се да је грађа непотпуна, па се наметнула потреба да се комплетира, а осим тога и да се провере поједини подаци. То је урађено у току 1995. и лета 1996. године.

ДАНАШЊА ЈЕЗИЧКА СИТУАЦИЈА У СЕВЕРНОЈ МЕТОХИЈИ

33. Познато је да северну Метохију покривају говори косовско-ресавског типа. Најјужније место у којем се говори овим говором јесте село Лоћане, смештено око три километра јужно од Дечана. Северна граница говора поклапа се са северном границом котлине, тј. завршава се атарима села источног дела Метохијског Подгора. У правцу исток-запад подручје ових говора омеђено је селима Љевошом (до два километра западно од Пећи) и Мљечанима (толико источно од Пећејева). Размак између ова два села је око 50 км. С обзиром на то да је становништво

овог дела Метохије вишенационално, подручје К-Р говора није компактно, већ је испрекидано јер су Срби старинци, чији је говор предмет истраживања у овом раду, настањени у мањем броју насеља. Постоје читаве области у којима их нема, као у Прекорупљу јужно од линије коју чине Гребник и Кијево. На подручју Баранског љуга (Прековде) налази се око 20 села у којима Албанци чине апсолутну већину где је остала још понека досељеничка кућа, док старинаца готово нема. Слична је ситуација и у Дримском и Љешанском љугу.

У другој половини овог века бележи се нагли развој науке и технике, што се одразило и на говор СМ па се осећају разлике у говору основаца и старца. Промене су настале под утицајем школе, штампе, радија и телевизије па је све мање оригиналних представника локалног говора, јер се и језик незадрживо мења, а промене се нарочито испољавају у изговору гласова и усвајању нових лексема.

НЕКОЛИКО ТЕХНИЧКИХ НАПОМЕНА

34. Стандардним графемама увек се нису могле обележити све нијансе гласова, па се указала потреба за употребом дијакритичких знакова. Они ће се употребљавати само у одељцима где се анализирају те гласовне појаве, али не и тамо где се непосредно не односе на њих, па ће се десити да се неки облици једном јаве у једном, а други пут у другом гласовном лику, као на пример, *д̂ан* и *д̂ан*, *м̂ој* и *м̂ој*, *д̂ѐца* и *д̂ѐца*, *ж̂ѐна* и *ж̂'ѐна*, *њ̂ива* и *н̂'ива*, *би̂о* и *би̂о* итд.

Дешава се да се у једном пункту више пута понови неки облик који представља исту говорну особину. У том случају број потврда није навођен. Међутим, ако се одговарајућа појава јавила у свим селима — уз пример су наведене скраћенице свих села. У случајевима кад је појава веома фреквентна, нису навођени сви облици који су се нашли у грађи, сматрајући да није било потребно наводити све примере да би се поткрепила одговарајућа појава, јер би ме такав поступак далеко одвео. Овде се осветљава фонолошки, морфолошки и синтаксички ниво, при чему се о прозодији прво саопштавају само начелне појаве.

II

ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

АКЦЕНТУАЦИЈА

ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ

35. Говори К-Р диј. имају, како је познато, старију штокавску акцентуацију, коју карактерише постојање трију акцентованих прозодема, краткосилазне и обе дуге, као и њиховом, мање или више, слободном дистрибуцијом. Кратка прозодема среће се у свим слоговима осим крајњег, дугосилазна се налази на свим слоговима, а дугоузлазна само на претпоследњем слогу испред краткога крајњег. Таква правила, у принципу, важе и за говоре северне Метохије.

36. У погледу преношења акцената на претходни слог испитивани говори спадају у архаичне, јер преношење има обележје метатаксе пошто је староштокавски кратки пренесен са финалног слога на претходни по познатим косовско-ресавским правилима:

на крѓв имала *баѓа* ДД, тѓри се *бѓја* СЛ, *бѓва* Св, тѓпла *вѓда* Б, ка *гѓба* Г, *вѓл'ика* *гѓзба* Т, *вѓл'ика* *гѓра* Пр, ка *дѓска* Гр, поране *дѓца* Д, мѓја *жѓл'а* Бр, вредна *жѓна* Ж, што рѓди *зѓмл'а* Дњ, рѓдна *зѓмња* Би Дш, ка *змѓја* нѓге Бс, ка сѓмне *зѓра* Г, пл'етиња *ѓгла* К, чобѓнска *ѓгра* Н, дѓл'е *ѓзба* ДД, окозила *кѓза* Ље, опала ју *кѓса* Г, винова *лѓза* Л, премѓје се *лѓла* БП, пала *мѓгла* С, сѓ(д) се *мѓја* ку-пѓје Ље СЛ, овѓко ка *мѓша* Ље, дѓ је *мѓђа* Љ Г, ѓно ти ју *мѓшла* БП, поскупѓла *нѓфѓша* Би, бол'и ме *нѓга* Бр, *ѓка* вѓне Г, упѓкла ју *ѓчѓла* Г, *рѓза* од врати Дс Си, дѓл'е *рѓшма* Г, кат пѓне *рѓса* Ки, тавѓ мѓја *сѓшѓра* Ж, *смѓла* од *јѓл'ѓ* Ж, раније *сѓвра* Ж, постави се *сѓфра* Ље Љ, *срча* од лампе Св, бѓстра ка *сѓза* БП, удѓри се *чѓшма* Л, док не прекапи *чѓшма* Н;

кака *бисѓрѓна* Л, бѓла *вѓл'ика* *брзѓна* Ље, кад је *ведрѓна* Л, нѓс *веђѓна* Ж, упѓкла *врѓл'ѓна* Г, *врѓђѓна* да узаврѓ мѓзак Си, нека ми *горчѓна* у ѓста Би, кад је *дал'ѓна* С, овѓка *дебл'ѓна* Гр, свѓку нѓђ *дивѓна* Ки, *дубѓна*, бѓј чѓвѓчи Г, овал'ѓка *дужѓна* Гр, изѓла те *живѓна* Н, мѓла *кривѓна* Бр, чѓста *крѓшѓна* Ж. Не држѓ се *л'ушѓна* Ље, *ѓланѓна* БП Л, онѓ *сѓарѓна* Т, дѓл'е *сѓѓрмѓна* БП, *ѓшмѓна* ка не вѓди се ништа Љу, *ѓшѓшѓна* не чѓје се ништа Бс, а тѓмо *ѓуђѓна* Д, дѓл'е *чис* ѓ-

на ДД, вѣл'ика *ширина* Бл, пѣна *кречана* Си, њојна *добрѡша* Д, така *л'ейѡша* Кг, она *сирѡша* Ље, мѣне *срмѡша* Би, њојна *вреднѡша* Н, она *маснѡша* Ки, уби ме *самѡша* Ки, прѡва *шруднѡша* Ље, кад бѣ *деѡба* ДД, она *ругѡба* С, *сеѡба* Срба Л Б, нека ми *шегѡба* Кг, осѣћа се *шескѡба* Л, дође *слобѡда* Др, *баглама* за врата Св, има *кафана* Кг;

ка да је *ацијазма* Св, та *величина* Бр, извадила се *кисел'ина* П, и *иосиел'ина* от конопл'е К;

дугме Бр Бс, изнѣсе се *мѣзе* Гр, по̀сиса *шѣл'е* С;

на коња *сѣдло* Си, у сѣло Пр, чо̀век је ка *стиа̀кло* Си, сломѣо *рѣбро* Св, борѣ-
јо се за *срѣстиво* Пр, да се учѣни како *срѣстио* Дш, прѡво у чѣло Ки;

прѣдѣ се на *вршѣно* Ки, вѣл'ико *богѣстио* Н, ја ка *сирѡче* Бс, једно *шилѣже* Пр;

живѡша ми дѣца Бс, за *мршваца* Г, ко су му *сведѡци* Бр;

моју Бс;

овал'ики Св, *овал'ици* колѡмбоћ Љ;

та̀нка а *висѡка* Би, *дебѣла* ѡвца Пр, није *дубѡка* Др, тра̀ва *зел'ена* Бр, *свил'ена* кошѣл'а Кг, *црвѣна* бо̀ја СЛ, *широ̀ка* му Љу, кра̀ва *шарѣна* Дњ, го̀ре *висѡко* Г, ка се увал'а дође *дебѣло* Д, *дубѡко* ора̀ње Гр, јѣду *зел'ено* во̀ће БП, нѣбо *румѣно* Бс, време *стиудѣно* БП, више на *црвѣно* Г, *широ̀ко* му пол'е Гр;

баја̀ги дво̀ри Ље, јѣдва се извѣкѡсмо ДД, она̀ко се не ра̀ди Љ.

37. Супротно приликама у доњозетско-приморским говорима у којима је стари кратки акценат стабилан на затворениој ултими,⁹⁰ у севернометохијским се преноси и са ње по истим правилима, изузев у неким позајмљеницама које се нису прозодијски уклопиле у наш акценатски систем (в. т. 41):

стиже *абер* Н, ту у *ајаи* Г, у *акшам* Пр, беше *баксуз* Л, за *бѣл'ег* Бс Ље, ситно ка *бибер* Ље, за *Бѡжић* Бр Бс Д Дњ Дш К Љу Н Пр, сѣјал'и би и *бѡстиан* Гр Л, испржи *бубрег* Ж, на̀ш бу̀л'ук Дњ, да су ка на *ваган* Дш, у *вла̀чег* Г, у *вршлог* Др, но̀ге ка *дѣрек* Ки, ка̀кав *до̀чек* Ки, на *дѣшек* Н, *ђу̀гум* водѣ Л, заку̀је се *ѣксер* Др, за *живѡш* Кг, зу̀лум ка̀нтар нѣма К, да идѣ на *ѣзвор* Л, кад завршимо *ѣзмеи* Н, имал'и смо *ѣсииш* Би, на *ја̀стиак* Љ, српски *јѣзик* Бл, озгѡр *јѣл'ек* Ље, сѣјал'и смо *јѣчам* С, пѣн *казан* БП, у *калуи* Бс, *кайак* от казана БП, *ка̀чак* 'одметник' Бл, ако бѣдне *кисмѣи* Дш, огр̀ни *ко̀жу* 'огртач од овчије коже' Г, побѡде се *ко̀лац* Ки, на *ко̀нак* Бр ДД, пот *ко̀нац* Г Л, *крѡмид* Г ДД, на *ку̀лук* Бс, у *ку̀йус* Гр, има *ку̀скун* Си, ка *мѣл'ез* БП, *мѣл'ем* на ра̀ну Л, дође и *мо̀мак* Би, за *но̀вац* Ље, у *ѡбор* 'двориште' Г, нек му је на *ѡбраз* БП, да налѡжим *ѡгањ* Бл, има *ѡжсек* Г, седѣм под *ѡра* Ж, *ѡшац* у рѡпсто Д, *ѡшвор* са странѣ Св, раширим *ѡшкос* ДД Д, за основу *ѡшмук* Ж, стѣгни *ѡйируг* Си, плати *ѡдрез* Бс, у *ѡдишок* П, уби га *сѣкл'еи* Г, ко ти је *свѣдок* Г, напу̀ни *сѣйеи* Н, сѣши се на *шаван* Бр К, свећу и *шамњан* БП, да се ту̀ри у *шѣмел* Љ, пѣн *шѡвар* БП, поведу ју у *шил'ер* 'спаваћа соба' Г Л, извадио ми *шу̀шек* К, на-
прѣд *ѡгич* 'ован предводник' Г, за *ѡскрс* Дш, рабѡтал'и би на *фѣњер* Н, пѣн *ча̀нак* сѣрутке Ж, ку̀ла и *чѣкић* ДД, мота̀л'и на *чѣкрк* Ки, *шѣћер* и во̀ду Дш;

⁹⁰ Д. Петровић, *Неке средњоморачко-црногорске прозодијске паралеле*, Дани српскога духовног преображења, IV, Деспотовац, 1997, стр. 105.

какав ђтац Пр;
 л'ѐб ми бајаш Бс, кò је бòгаи Н, мршае гладан Гр;
 јѐдан Др;
 данас дрѹкше Љ;
 мòј баца̀нак БП, за берй̀неи Дс, Вес̀ел'ин БП, Вук̀ашин Љу, Драг̀ушин Г, је-
 дан госй̀ддин СЛ, дома̀нин чòвек Кг, на кайй̀чик Г, с̀ејал'и колòмоћ Ки, у куку̀руз
 Бр Кг, ми ка̀жемо мушѝулуц Др, сирòма он Си;
 ка будòласй̀ СЛ, дан ветй̀рòвиш Г, нй̀је видòвиш Ље, како је огњ̀евиш Г;
 тò је безобр̀злук Ље, калаба̀лак н̀ас Ки.

38. У унутрашњим слоговима стари кратки акценат је постојан и не прено-
 си се:

акчија спр̀ема ј̀ело Д, напра̀ви се бачија Пр, овò је брв̀нара Л, бије бугија из
 навй̀л'ака Г, пòсе верй̀дба Дш, има̀ла е ведрица Љу, у òиак верй̀га Св, поста̀ви се ве-
 ч̀ера Л, влача̀ра у Исток Би, кот пòпа водица Бс, би́ла вучица Си, гоми́ла гра̀ња ДД,
 грабу̀л'а Св, ту е грница Б, ми дво́йца Т, на̀ша дру́жйна Дш, пòсл'е испита женй̀д-
 ба Ж, й̀ма звона̀ра Б, јайи́ја от ко̀штана Л, надòшла јар̀уга ДД, тал'ика јур̀њава Дњ,
 закй̀сла би кама̀ра Г, ни каи́йка н̀е остаде Љ, вел'ика му кирй̀ја Ж, де је клаги́ја Бс,
 натов̀арена коби́ла Пр, п̀егаò и коко̀шка Љ, напра̀ви се кол'иба Гр, с̀ејала се ко-
 нòйл'а К, койрй̀ва се к̀увала Бс, кош̀ул'а с рука̀вима СЛ, два̀десет и ј̀една крсй̀йна
 Гр, заборави се куд̀ел'а Би, изгуби ми се мисй̀рија Г, тал'ика ју модрица Ље, пр̀во
 мол'и́тва Љу, пр̀ва неде́л'а пòста Бс, беше ј̀една й̀ећина С, умеси се й̀огача Кг, на-
 пра̀ви се й̀ол'ица Н, ту̀ри се й̀осй̀ика ж̀ара Д, прòстрета й̀осй̀ел'а С, ра́ж и й̀шеница
 Дњ, рабòи́а да се до́је Г, шл'й̀вова раки́ја Дс, поту̀ри се секй̀ра Б, ша́јага татал'ика
 Св, био је й̀врдица ДД, пома̀же се шейси́ја Д, тал'ика шруй̀йна Св, Савòва ћуски́ја
 Г, ов̀а је ка ча́йм̀ара Л, напра̀ви се чиви́ја ДД, тòме б̀егу чийчи́ја Дш;

положи овца̀ма БП, ов̀ема рука̀ма Ље;

аца̀мија је јòш Бс, нека бабейи́на Ље, мòја бел'егй̀ја ДД, златна бел'енз̀ука
 Би, борони́ја ус притку Пр, тò ти је вересй̀ја Бр, мо̀е сна̀е венчани́ца Г, водени́ца са
 ч̀етири витла Пр Си, ка врачарй̀ца Бс, да се сакри́је голоши́ња Б, да спр̀еми дома-
 ћи́ца Бр, шта зна́ живоийи́ња Др, ћ̀ерка́ ју једини́ца Ље, кош̀ул'а коно́йл'а́ча Ки,
 р̀екла би й̀оиади́ја Г, самайи́ња Св, негде ћ̀еремй̀да Гр, ост̀ала удови́ца Ље, д̀е је
 чешагй̀ја Дш;

ов̀а ми ћ̀ерка расй̀уши́еница Ље;

појави́ло се беснй̀ло Дс, укр̀ал'и су бурй̀ло Бл, на врй̀ило К, н̀еко дон̀есе
 гл'едòло Д, ви́де л' како гов̀ече Бл, др̀жòло за матй̀ку Гр, неко жу́йи́ло Л, кл'̀еца
 кол'̀ено Б, у дрв̀ено корй̀ио Ки, ув̀ати ју лудй̀ло Ље, нешто ка мого̀аре Пр, да узм̀е
 онò мрй̀ви́ло Бс, на тр̀уд и огњ̀ило Г, напра̀ви се й̀ов̀есмо Ж Н, на й̀оји́ло Пр, биò
 й̀осмр̀че Г, ка òвце на сол'̀ило Си, на цеди́ло Дњ, ба̀бино ун̀уче Ље;

св̀уд зел'ени́ло Дњ;

мири́ше на босй̀л'ак Г, за дол̀азак Ки, де је зав̀езак Ки, пр̀ви калу̀ћер Л, ка
 касайи́н БП, св̀е пот кайи́нац Св, на конòйац Г, Сети Јòван Крсй̀йи́шел' Г, ј̀едан
 мом̀енай̀ ДД, напра̀ви се навй̀л'ак ДД, за найр̀едлак Дш, нар̀амак пру́ћа Гр, он̀а
 обòјак Гр, ойна́к òјде Дњ, окр̀ајак л'ив̀аде Др, ка й̀обрайи́м ДД, за й̀одмладк

СЛ, срѣтан ти *йридавак* Г, ка да је *йросиоц* БП, да *да родийшел* Д, да са му *стиарашел* Ки, *ўзе га шргдвац* Бр, *ударац* Б, док се учини *угарак* Св, у *ушбрак* Би, *учишел* да поје *јагње* Бр;

водѣ у *кошао* Би;

ка се заврши *бачевина* Н, *вѣл* ика *бесйарица* Си, на шѣр навѣди *бесйѣсл* ица
СЛ, свакојака *бл* *увѣйина* Ље, имала *вал* ивица у *Йсток* Би, сву ноћ *грмл* ивина
Ж, остала још *кобил* ица Бс, *пекшир*, ал' *марамца* Д, *цѣла йорѣдица* Љ;

ка *касйница* Др, од вўка се осѣћа *вршоглавица* Г;

у *йонедѣл* ак Т;

чѣвек није *бесмршан* Дс, *божйињи* *колач* Г Гр, *дебѣо* гуран К, *йамўчан* кѣнац Ки;

арђава нѣшња Ж, ка да је *бресйѣва* Љ, *врѣѣва* грана Т, *гоийѣва* вечѣра Л, *дренѣва* мачўга Гр, *крилайша* рабѣта Г, није *лукава* Дш, ка да је *манйша* Ље, тѣ ми *очѣва* сл' ика Пр, *йойѣва* њйва Св, онако *ћудл* ива Ље, испўца ка *цѣрѣва* кѣра Г;

овѣ сўнце *зубайшо* Г, *лучѣво* дрво Си, време *ћудливо* Пр, *чамѣво* дрво Г; *срѣћан* и *берићѣшан* Си;

брѣвоийша ка Црна Гѣра Ље, *нѣсам* *видовийша* Г, *девѣјка* *сиромашна* Н.; л'ѣто *берићѣшно* Н, да није *брѣвоийшо* Дс, време *ветрѣвоийшо* Ки, л'ѣто *кишоийшо* К, л'ековийшо је Б, *изгорй* де је *йесковийшо* Гр;

идѣ *валовийшо* Др;

да га *закўјем* Љ, сйну да *исйрѣсим* Ки, да *налѣжим* ѣгањ Љу, *нашарам* па и *обѣим* СЛ, ја ћу да *осййанем* Г, да *ошѣрам* Ки, да ју *ойрѣсйим* БП, да *очйсйим* дѣверу *цйпел*'е Д, ако *йогйнем* Б, не мѣгу да *йогѣдим* Н, да и *йодѣјим* БП, ако *йокѣсим* ДД, *пѣсе йокуйим* сламу Дс, да *йомѣгнем* *секрѣве* Бл, да га *йойрѣвим* Л, *нећу* да *йойўшишим* Гр, да се *йосѣсйрим* з Бўбом К, да *йосййанем* *дѣктор* Бр, да га *йошйал* ем у *школу* Ље, *шѣварим* на *кѣла* Гр, да *уѣгдим* *чѣвѣку* Би, да га не *ударим* Бс, да га *удѣсим* Др, да се *удѣмим* К, *пѣсе укрѣсйим* овако Би, *Ладник* је *ошѣѣрен* Г, *ударен* у главу Л;

вечийшо да пати Л, *траѣ йомало* Св;

39. Мада је стари акценат, у принципу, био стабилан на унутрашњим слоговима, забележен је извѣстан број примера у којима се пренео по истим правилима као са завршног слога:

чўје се *мўзика* Б, *йма* *фѣбрика* Д, *чўйура* водѣ Дс;

брѣо у *брѣило* Ки, *сѣјемо* *йѣврће* Св, у *йрѣл*'еће Ље;

ѣбичан *сандук* Би, *йѣѣбан* *кауч* Кг;

дѣте му *будѣласйшо* Д, *девѣјачки* ѣтац ал' *стриц* Би С, *вѣнбрачан* сйн Ље.

40. Изложена грађа потврђује да стари кратки акценат при преношењу на претходни слог није мењао квалитет, те говори северне Метохије не знају за краткоузлазни акценат. Према томе Барјактаревйѣва констатација да је чување краткоузлазног акцента „резултат померања старих акцената,⁹¹ не одговара си-

⁹¹ Барјактаревйѣ, Метохија, 141.

туацији на терену, и у супротности је и с резултатима испитивања и других истраживача.⁹² У том погледу говори СМ не уклапају се потпуно у К-Р подручје, јер се артикулација кратког акцента не „јавља у две фонетске варијанте“ као у Трстеничком говору⁹³, и не осећа никакво „продужење праћено кретањем тона“ као у Левачком говору.⁹⁴ Овдашња ситуација одговара опису акцентуације у К-Р говорима коју даје Ивић у Дијалектологији,⁹⁵ што значи да је стари штокавски кратки акценат повлачењем редовно реализован у краткосилазни.

41. Кратки акценат на затвореној ултими није реткост, у речима страног покрета, односно, у речима које су добијене по угледу на туђице:

бинѝк 'близанац' ДД, *л'ишѝрѝк* 'делимично кастриран во' Г, *шѝрѝк* 'јунац' ДД, *гал'ѝн* 'ован црне длаке' Н, *сорѝн* 'ован са пегама по лицу' Г, *фикѝн* 'сирмах' Г, *дорзѝн* 'јемац' БП, *бардѝш* 'белац' Г, *шѝрѝћ* 'креч' Гр, *кунђуруѝ* 'пастирска игра' Д;

бешѝр 'изузетно добро' Г, *далѝш* 'наопако, лоше' Л, *дузѝн* 'пожељно' Г, *ђу-мѝрѝш* 'гостољубив' Г, *иѝнгуѝл* 'директно' Г, *цуѝлак* 'го' Г, *рамадѝк* 'начин гађања штапом' Св, *рошѝорѝм* 'начин гађања штапом' Бс, *фл'ушѝуриѝм* 'начин гађања штапом' Ки, *сунгуѝлаѝш* 'инвалидан' Г;

дойѝд 'пастирска игра' Ки, *ѝрегѝц* 'праг на запрежним колима' Ки, *Рашкодѝл* 'топоним' Дњ;

амѝн СЛ, *вакѝф* Дс, *вурмѝк* 'веома напоран посао' Св, за *марѝк* Ки, *ѝма мерѝк* Г, *чалѝк* Си, *шѝакмѝк* 'маљ' Г, *гајрѝш* 'стрпљење' Н, *ел'бѝш* 'случајно' Г, *ки-смѝш* Др, *медѝш* 'авај' Г, чени *муабѝш* Ки, *колѝј* 'лако' Ље, *саглѝм* 'таман' Г, *ко-ѝил'ѝн* 'лукав' Г, *шѝел'ѝф* 'пропао' Г, *шѝоѝѝл* 'хром' Г, *диѝидѝуз* 'потпуно' Л, *ба-шѝѝл* ДД, годину *дѝнѝ љушѝуруѝм* Бс;

овѝј ми *ѝашанѝг* Св, *Садѝк* Бл;

ађушѝѝниѝ Б Г, *демѝстѝрѝѝниѝ* Бл, *ѝашѝѝниѝ* свуда;

имѝђаше базѝѝниѝ Б, *забушѝѝн* Б;

командѝѝниѝ БП Бр ДД;

ѝарадѝѝс Бс.

Запажа се да знатан део примера отпада на посуђенице међу којима оне из албанског језика имају позамашан удео.⁹⁶ Мада ова појава карактерише и друге говоре овога типа,⁹⁷ и неке млађе говоре,⁹⁸ судећи по већем броју примера које

⁹² То потврђује и ономастичка грађа објављена у Ономатолошким прилозима књ. I–VII. Краткоулазни акценат, међутим, може се чути спорадично у говору новијих досељеника, али то није К-Р и није предмет ових истраживања.

⁹³ Јовић, Трстеник, 26.

⁹⁴ Симић, Левач, 43.

⁹⁵ Ивић, Дијалектологија, 102.

⁹⁶ Због изговора прихваћеног од Албанаца у њих је сврстан и топоним *Рашкодѝл* 'иако је домаћа сложеница.

⁹⁷ Јовић, Трстеник, 25; Пецо-Милановић Ресава, 291; Симић, Левач, 49.

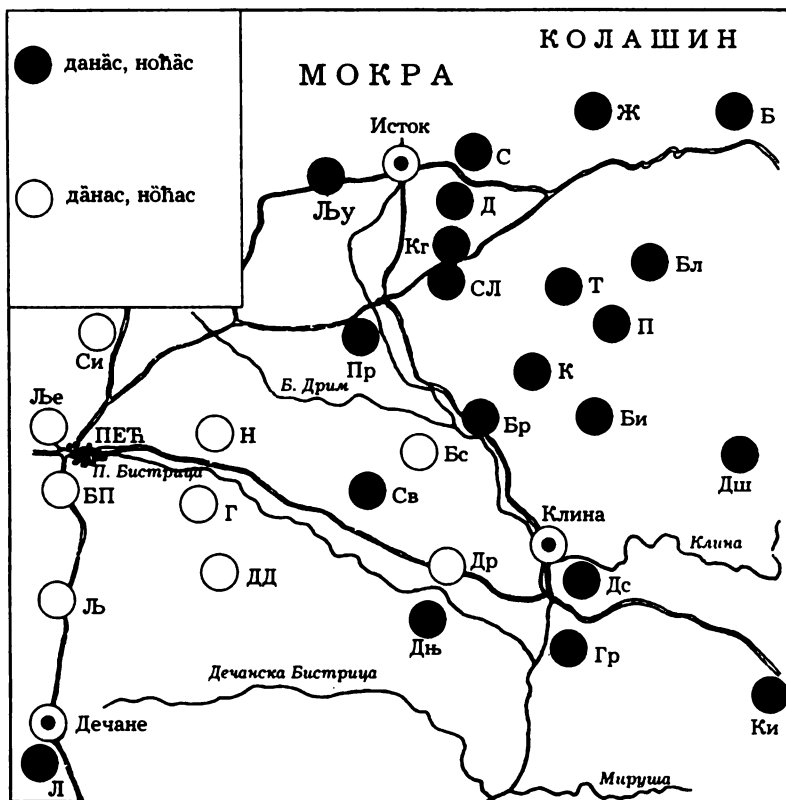
⁹⁸ Ивић et al. Банат 67; ФО Јасеник (Драгомир Вујичић, стр. 509); Крива Ријека (Слободан Реметић, стр. 515).

налазимо у Речнику Глише Елезовића⁹⁹ стиче се утисак да је фреквентнија на кововско-метохијском подручју него изван њега.

У другим случајевима кратки акценат на затвореној ултими јавља се спорадично, а примери показују да појава није изражена у непосредној околини Пећи (в. карту бр 2):

благун 'врста храста' Ки, *обичај* ¹⁰⁰ Б;
био је *брадаш* Пр, *бијо* *богаш* Дш;
и то ћу ти *казаш* Ки, *ђеца* те ти *вел'аш* Св, *оковаш* Бл;
и *данас* Б Би Д Дш Ж Ки Кг К Љу П С СЛ Т, *ноћас* Б Бл Бр Дс Ки, *носи ошуд*
Б Л, *посе одовуш* Љу.

Карта бр. 2: Кратки акценат на затвореној ултими
у прилозима *данас*, *ноћас*.

⁹⁹ Елезовић, Речник I, *јаран*, 254, *мџаљ*, 415; Речник II, *себџи*, 213, *шџоуџ* 329.

¹⁰⁰ Неки облици јављају се паралелно и са другачијим акцентом, на пример *обичај* и *обичај*.

42. Кратки акценат на отвореној ултими изван енклизе ретко је бележен. Узроковале су га гласовне промене извршене у тим облицима. Испадањем сугласника *ј* и *х* из финалне позиције, акценат се нашао на отвореној ултими у облицима придевских заменица и у 1. л. јд. аориста:

шаиџа дџл'е Б, уз *она* мулџр Н, *ова* здрави онџме С;

тџ се *деси* Бр, *ја* и *држџ* Би, *зайосл* њ Дш, неџако *издржџ* БП, *изаџка* Н, *искочи* њџпол'е Бс Г, *не мога* да га виџим Г К, *ја одџ* Б Г, *оџџ* тџ бл'џзо Ки, џјутру *ја оџџ* К, *џокосџ* Г, *џосла* јучџр Г, *ја џреломџ* прџсте БП, *седџ* *ја* тџ Љу, *седџ* тџ П, *џоседџ* мало Би, да л' га *убџ* Дњ;

кад *наџџ* моје чоџане Дс, *покука* и *џоџџџџ* К, *џриџџ* Дш, *џџџџ* Гр, *чуџа* коње Бр;

*џиндрџ*¹⁰¹ 'полако' Г.

У везама речи коју чине акцентована реч са глаголском или заменичком енклитиком, или упитном речцом *ли* акценат остаје на завршном слогу, као и у другим косовско-ресавским,¹⁰² и неким црногорским говорима,¹⁰³ обично иза ненаглашене дужине:

боџна сам К, *џкаџа* сам Д Ље, *врџџџ* је Г, *биџа* е црква Св, *биџџ* је Л, *биџ* њ *смо* Бс, *биџ* њ *су* К Ље Св, *даџ* њ *су* му Ље, *коџџ* *су* прџдал'и С;

не боџџџ се К, *борџџџ* се Т, *изграџџ* се Б, *извџџџ* се П, *узџџџ* се СЛ, *враџџџ* се Дс, *обраџџџ* се Ж, *џребл* њџџџ се Т, *џребл* њџџџ му Ж, *џресвџџџ* се БП, *скраџџџ* се Др;

џорџџџ би Ж;

јаџџ ми Г, *каџџ* ми Пр, *исџриџџ* му Б, *кџџџ* му џџрак СЛ, *узџџџ* ме Д, *сиџџџ* ме Б; *фаџа* џџи К Љ, *фаџа* џи К Ље, *џџџџ* ју Ље, *џџџџ* ју К, *биџа* ју сџџтра Св, *доџџ* ју стрџџ Св, *осџџџ* ју Дш, *џџџџ* ју БП;

бџџ њ га Б, *неџџ* га С, *узџџџ* га Н, *џреџџџ* га Г, *раџџџџ* га Д, *осџџџџ* га Ж, *сџџџџ* га Б, *уџџџџ* га Ки;

џрџџџ л'и С;

јеџџа сам К;

на коџа џу Љу, *Оџџџ* џу да ствџрим Б;

оџџ л'и Г.

Узрок те појаве кратког акцената у аористу Јовић објашњава аналогичном према акценту инфинитива типа *седџџ*, *сломиџџ*.¹⁰⁴ Међутим, иако се у Речнику Глише Елезовића налази већи број таквих примера: *граџџџџ*, *греуџџџџ*, *гркџџџџ*, *грџџџџџ*, *гуџџџџџ*, *гуџџџџџџ*¹⁰⁵ — грађа за овај рад не поткрепљује такво тумачење, јер је у њој акценат на финалном слогу инфинитива — реткост.

¹⁰¹ Наведени примери, изузев последњег који је преузет из албанског језика, могли би се третирати као облици са затвореном ултимом.

¹⁰² Јовић, Трстеник, 26; Пецо-Милановић, Ресава, 296; Симић, Левач, 53; Алексић-Вукомановић, Жупа, 292; Вукићевић, Лепеница, 50.

¹⁰³ Пешикан, СК-Љ, 26.

¹⁰⁴ Јовић, Трстеник, 25.

¹⁰⁵ Елезовић, Речник I, 108–115.

Уколико акценатска реч није везана за енклитику тако да са њом не ствара акценатску целину, акценат се повлачи за један слог напред:

*жѣне су жњел'и Св, жѣне су носил'и Бр Св, ишл'и су и љдате жѣне Бс, удѣ-
вѣл'и смо се Ље;*

Има л'и швал'ера Л, Оће л'и га за мѣжа Дш.

Ако се изузму облици аориста типа *издржѣ, изайкѣ* и заменица типа *овѣ, шайѣ*, у којима је отворена ултима последица нестабилне артикулације сугласника *ј*, и енклиза у којој је преношење недоследно — може се констатовати да је стари кратки акценат доследно превучен из отвореног слога.

43. Преношењем старог кратког акцената на дугу пенултиму настао је дуги узлазни акценат. У говорима који се овде испитују он има ограничену дистрибуцију, јер је везан за пенултиму. Према томе узлазни акценат није забележен на ултими или једносложним речима као у неким сродним говорима.¹⁰⁶

*врѣша Т, мѣја дѣша знѣ Бс, искѣчи жл'езда Б, тел'е ка звѣзда Г, ка дѣђе зѣ-
ма Гр, ка божа мѣња Г, нѣси нѣшња Св, радња не ради Би, горѣ свећа Т, ка свѣла
Дњ, ка свѣња Др, бијо слѣга Дш, док пѣне слѣна Гр, издала га снага Си, зла сѣра-
на С, нестане сѣруја Г, сумња ми Ље, док пѣне шѣма Л, порасла шѣва П, шѣуба
сѣкна Г, пѣна усѣа С, клѣпа Пр, у башишу Бс, за блѣзу Дш, у брѣзду Би Г, на вагу
Дш, на шѣблѣ Л, ћѣрку Д, клѣпе Ки, л'еје Дш, у шѣињу Л;*

*врѣме Д, дајо Г дѣше Г Дш Ље, за друшѣо Б, остависмо зѣње Ж, на клѣње
Ки, за кумсѣо Дш, ѡвче мл'еко БП, мнѣко Би, ткѣла сѣкно Гр Ље, на срѣд гѣвна
Дш, око гѣмна Ки, мл'ека Ки;*

*па сам глѣва Дш Т, жѣне мнѣде Дш, еси нѣма Би, сна ми шѣрудна Ље;
нѣсу Дш, даду ју Дш, дају ти Ље, иишишу дѣца Б, шѣкала Дш, било Би Г Ки,
зѣло се Л, тѣ су бил'и Л, нѣсу дал'и Г Дш, зѣл'и се Л Св, па га вѣри Дш, врши Би,
грѣди Дш, па кѣпи Дш, мѣзи Г Гр Дш, не смѣмо Дс;*

машина Би, мешѣја Би, Еврѣа Ки, у иѣшѣролу Б;

*Алѣанѣи Гр, айѣила Т, о(д) Дѣлѣа Дш, без дѣвѣна ДД, мушѣрѣи Б, о сѣриѣа
Д, ѣндѣри Св, дѣју шѣијѣни Б, Шѣишѣари Т;*

за вриѣме Ље, ради имѣње БП Дш, мало имѣња Д, на крѣише Дс;

преко ѣознѣнсѣивѣ Дш, по ѣознѣнсѣивѣ П, ѣзми сѣкирѣе Пр, одубѣсѣа Б;

својѣга Г Д;

којѣ срѣћа Би;

*држѣмо свѣње Ки, вел'еду Љу, горѣду Бл, ноћѣду Дш, да узнеду Дш, ис-
шѣкл'и Св, изѣшла би Л, исѣчи Дш, најѣиши Г, окрѣћи Би, омнѣиши Дш, ошѣидни
БП, ѣовлѣчи Дш, ѣовѣжи и ѣревѣчи Б, ѣровѣл'и Ки, ушѣчи Дш;*

диѣиѣл'ина Св, кѣшѣасѣофа Би, сѣијѣнаѣжа Др;

*добровѣл'ѣи Л, иносѣрансѣиво Кг, ѣанѣшѣлоње Б Бс Г, ѣриѣшѣл'сѣиво Бр,
ѣриѣшѣл'сѣиво Дш Т;*

Аусѣријѣанѣи Дс, зарѣбл'енисѣиво Дш, ослобоћѣње Г Ки Т;

¹⁰⁶ (в. Алексић-Вукомановић, Жупа, 292–293; Јовић, Трстеник, 30; Симић, Левач, 59).

имају *áдеи* Бр Дш К, носил' и *áл'ак* Пр, није вишак, но *бришак* П, *вѣнац* Л, за *вишак* Бл Бр Дс П, овáмо *гáјшан* Б Би К, *грéдел'* Бр Би, *зáвеш* Пр, *зáкон* ДД, дè је *зáйис* Д, у *зáйвор* Б Бл Дш Н, крз *јáрам* Бр П, оће *кáјмак* Бл БП Кг, тўри се *квáсац* Бс, *кривац* Бл, *јá* сам *куйац* Си, пробíјо га *куришум* Пр, у *лáгер* Б СЛ, имáл' и тáј *л'убав* Би, вѣл'ик *нáжсањ* „веома густа пшеница за време жетве“ Г, овал'и́ки *нáрод* Б Бл ДД Гр К Л Т, дóбар *нáчин* ДД Л, уцрвл'á се *пáйак* Г, *йѣсак* Др Св, у *йѣшак* Кг, на *йóзив* Ж, изгубíјо *йóјам* Л, у *йóйис* Пр, за *йóрод* СЛ, у *йóслон* БП, изгубíјо *йрáвац* Б, плаћал' и *йрэвоз* Кг, имáл' и *йрíкод* П, за *йрíмер* Бс ДД, кроз *йрóзор* Б Дс, на *рáжсан* П, на *рáзбој* Бр Др Дш Ље Љу СЛ, у *рáзред* Би Ље, на *рáсиус* СЛ, на *ручак* Б, на *сáбор* Д, чòвек *сáмац* Ж, јўтре *свѣшак* СЛ, *йруйац* намѣшћен Ж, ка *ујам* Бр, на *чáмац* ДД, направí се *шил'ак* БП;

нѣсам Г Д Ки Ље, немò ме *ййшаш* Дш;

брашáнац Би, *двојáнац* Бс Г, *десѣшак* Дш, сiн *једíнац* Л, *могућнос* Ки, у *чешвршак* Дш;

мòгу *уврédити* Ље, не мòгу му *угáһаи* Г, немò ме *угáсити* С, ће ме *удáвити* Ж, *јá* ћу му *йокáзаш* Б, не смѣ му *йомéнуи* Љу;

једáмиуи Ж;

Србијáнац ДД.

44. Са унутрашњих слогова стари кратки акценат није се преносио на дуги предакценатски слог:

чòвек *инáйија* Ље, код Јовáна *калáјијје* БП, за *зiмницу* Т, нòгу на *кòчницу* Гр, с нòм у *клáницу* Г, узмѣж га у *нáруче* Д, *йѣшáо* на кола Ки;

није му тò *бáбòвина* Г;

двáдѣсѣи Бр, *йрíдѣсѣи* и седам кiла ДД;

вѣзáо за тòчак Г, *дáвáо* са му Ж, *дрўжiл'и* смо се Бр, л'ѣпо сам *жiвѣо* Си, *жiвѣла* слобода Б, *изгрòйо* сам га Б, није ни *јѣкнò* Би, *кривíјо* се Св, *раскривíјо* ми се Г, *л'изáо* Б, *млáйијо* шáрице ДД, *омлáйијо* га вѣтар Љ, *нанíзáо* и Бр, си л' *ойрáшiјо* Н, *рáдијо* Ље, *ййшáмо* се Ки, *йоугáрiсмо* Г, *йресáдйише* и Л, *йрiчáмо* дòста Дш, *йрiмйише* се ДД, *дòһйише* Пр.

45. За појаву узлазног акцента „у позицијама некарактеристичним за кововско-ресавски дијалекат“¹⁰⁷ у трстеничком говору Јовић допушта могућност утицаја суседних говора. Та појава у севернометохијским говорима биће последица утицаја школе и телевизије:

Ковáчевић Б, *Крáл'евић* Мáрко Бл, у *нáруче* П, на *сиáвање* Ки, преко *шел'евíзије* С, изгўби *оренíацију* Бр, ми смо *Рóвчани* Дш, њiн *кóмишија* Бр; *бајракíареви* мòмци Др, *йрэвозно* срѣство БП;

двáдесѣи гòдина Б, *двáнаез* дáнá Б, *йрíдесѣи* гòдина Б, *йрiнаесѣи* крáва БП, *двáнаесѣио* гòдиште Др;

сѣчемо колáч П, ка *дòһосмо* Б, *имáһасмо* мнòго Б, *нашáрала* опáнце Бл, *йредвáјала* Л, òни не *ойсáдйрал'и* ДД, *йокáзивал'и* ми Б, *йрáжил'и* за дѣте Б, али у

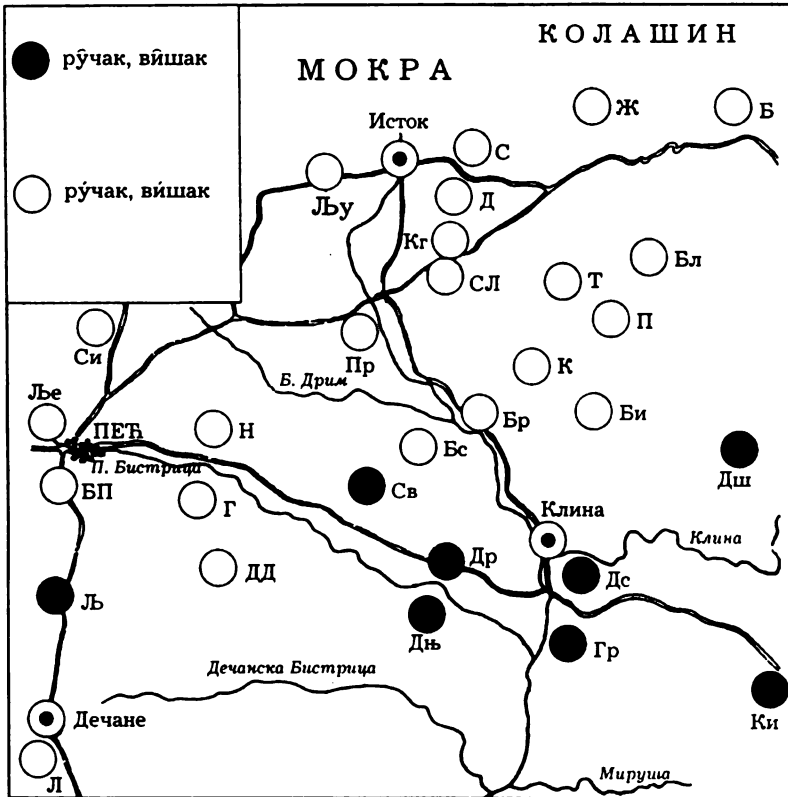
¹⁰⁷ Јовић, Трстеник, 31.

мери која се тртира као изузетак, тако да не ремети правила преношења и акценатску слику севернометохијских говора, што потврђују примери у којима је преношење извршено аналогичном према другим облицима, према *оде*: *одеке* Бл, *одена* Т, *оденак* Б, *овденаке* Пр, *оденаке* Б; према номинативу јединине *џемјери* Бл, или номинативу множине: *камијонима* Би, *Тал'ијанима* Би Ж.

46. На југоисточном делу територије акценатска ситуација је слична вучитрској (в. карту бр. 3) где процес формирања троакцентског система није извршен у потпуности, па се уместо дугоузлазног акцента спорадично јавља дугосилазни. Појава је најфреквентнија у Кијеву и Гребнику, а изван наведеног подручја забележена је још у селу Љубенићу.

жива *вага* Ки, *дџл'е влада* Би, *војска* Дњ, *врајша* Св, *душа* Св, *дивана* Ки, *кл'има* Љ, *умро Лаза* Љ, *такâ мода* Гр, *моја илајша* Ки, *слуга* Др, *шрава* Ки, *слаба храна* Ки, *џевка* Ки;

Карта бр. 3: Неизвршено формирање дугоузлазног акцента

играл'и жмуре Гр;
 зайисе Дњ;
 ваде 'рок' Св, вино Св, на гумно Ки, јаје Ки, илаино Гр Дњ, сукно Св, бајрак
 Св, Ваџкрс Св, то е вишак Дс, квасац Гр, онај иресеки Ки.
 прврне га цѣло Ки, да врѹће држи Ки;
 нећу га Ки, ви знаише Ки, како се зваше Ки Љ, ћаше да м убије Ки, била сло-
 бода Ки, било Св, шкало Гр Дњ, тако се шкало Гр, шкал'и Дњ Св, то је шкано Дс,
 била даиша Гр, исечем Ки, д идемо Ки, иознаје Ки, иал'и (императив) Љ;
 смо боне 'болесне' Гр;
 иозади да нагодиш Гр, унакрс Дс;
 одавде Ки.

Пошто је појава забележена у мешовитим селима где је изразитији утицај албанског језика, намеће се питање да ли је то резултат утицаја албанског језика, као што тврди Барјактаревих.¹⁰⁸

Највећи број облика са непренесеним акцентом из затвореног слога преузет је из албанског језика (в. т. 41), са подручја јужне Метохије где је због несразмерног односа у националном саставу становништва јачи утицај албанског језика (на пример истрта опозиција између тврдих и меких африката). Међутим, рекло би се да је у време Елезовићевог боравка у горњој Метохији пре 90 година појава дугосилазног уместо дугоузлазног акцента била изразитија него данас,¹⁰⁹ па је вероватније да је у питању непреврела ситуација у фази формирања троакцентског система, него последица утицаја албанског језика.

47. Стари дуги акценат је знатно постојанији од старог кратког, па се није преносио ни са ултима, ни са унутрашњих слогова, тако да нема дистрибуционих ограничења:

од мил'инѣ Св, на сиромѣ Т;
 збо кога Б, кот кога Бл Бр, кога ћеш Бр Би Ж С, комѣ се укрѣла Б Би Ж, комѣ те Н С, ова нѡвац Б, ка шавѣ К, из онѣ Бс, несам шакѣ Би, шашакѣ Б Д, никомѣ Б, шашанѹ Бл;

роцкѣ Б, срчанѹ бол'есник Ље;
 око јенѣ соврѣ Ж, обадва Г Дњ Л;
 шашѹ су Б, оийрѣ Б Н, ирвѣ Б, шакѣ Ље Љ Н, за едамѣ Б, једамѣ Би К Св, овакѣ није Дс Дш, одозгѣ Б, наслѣжимо онакѣ Д П, шавакѣ Дш, шанакѣ нѡси Дш, шашакѣ Би Бс К, ешашакѣ Бс, одједамѣ Б БП Г.

На отвореној ултими најчешће се јавља у генитиву множине именица мушког и женског рода и трећем лицу множине презента неких глагола:

Од женѣ П, бе земл'ѣ Л, ко сестирѣ ДД;
 тамо горѣ Ки, шта жел'и Др, ломѣ БП, да роди Б Би Ж К П Си СЛ Т, седи К, сшѡй Бр, иерѣ Бс, разбол'и се Бр, ичейрл'ѣ Пр, намошѣ Н, омекшѣ Г, освешѡи Кг

¹⁰⁸ Он сматра да су „носиоци српског језика усвојили арбанашки изговор имена типа *Zhija*, *Zeka*, *Dima* (в. Барјактаревих, Истраживања, 171).

¹⁰⁹ Елезових, Извештај, 469.

С, *ѵреѿиѿа* се Љ, кат се *ѵцвѿ'а* Гр, *ѵрибл'иѿа* Б, да *ѵрода* Б, *ѵуѿиѿа* се Б Св, да ме зову Бр, да у се *родѣ* Ж, *узму* дѣца БП;

пе-шез *дана* ДД, *шѣс косача* Пр, *стѣ комайѿа* Си, ис *кошѣва* БП, по *кошѣва* Др, от *крвниѿа* Кг, двојѿца *мнадѿиѿа* П, секл'етар *ѵензионѣра* Гр, и *ѵешѿира* Ље, по *ѵлоѿиѿна* К, кот *ѵриешѣл'а* СЛ, калабалак *рѣба* К, око *рукава* Др, ѿма и *ѵрва* Л, од *ѿандара* ДД, по *Шийѿара* Др, преко *л'удѿи* Дс Т, код *Арсѣ* Дњ, ка *војскѣ* БП Л, *ѵрѣ-јѣ* Бл, од *рукѣ* Љу, од *свиѿе* Б, *јакѣ снагѣ* Кг, од *ѿубуколѣзѣ* Ље, по *бригада* Бр, из *дубиѿна* П, *пѣт жѣна* К, до *нѣга* К, кроз *ѿива* Д, по *ѿива* Дс, преко *ѿива* К, преко *ѵланѿна* ДД, *шес ѿерѿа* Ље, *дѣсе дѣца* Ље;

свѣга СЛ, *дајѣ свѣма* Б БП Дш С, *свијѣма* обуѿу Ље;

да се *исѿредѣ* С, *оврѿиѿ* се Дс, па се *ѵл'ѣви* Бс, *ѵѣјѣ* и *виѿе* Б, да *ѵомѿзѣ* Кг, *ѵа-рѿѿиѣ* Би К, *каѿи ѵорѿѿиѣ* БП Бс, *ѵребубѣ* се К Љу, зѣт *ѿуѿиѿ* СЛ, *ѵрѿѿиѿ* Др, *вѣзу* се Ж, шго *вел'ѣду* СЛ, *вел'ѵду* жѣне Би Дш Ки, свѣгови се *весел'ѣду* Би Бр, дрва *горѿду* Дс, *даду* ју Бр Ж, не *даду* Т, да *засѣду* Би, *ѿиѿо зовѣду* Б Љу, *идѣду* Бл, да *јѣду* Дш, да *краду* Љу, *крѿѿиѿду* се Дс, *ѵиѿиѿу* дѣца К, да *ѵл'ѣѿѣду* Дс, да се *ѵребу-чу* БП, *ѵресѣчу* Б Ж, да га *ѵродаду* Б, *ѵрдѿју* Ки, *ѵродѿју* Кг, *седѿду* ми Ки, да *узме-ду* Би Гр Д, кад *умрѣду* Љ, такѣ *чениду* Љу.

48. Стари дуги акценат није се преносио ни са затворене ултуме:

ајдук Г, *ајвар* Бс, *алаѿи* от *косѣ* ДД, *пун бардак* раѿије БП, онај *белѿв* маѿ'и Г, ка у *беѿиѿ* 'бесвесно стаѿе' Г, *браниѿ* Гр, *бунѿр* Г, *вагон* Св, *војниѿ* Г, за *дубѿн* ДД, имаѿ'и су *дуѿѿн* Н, *дуѿниѿ* Си, *занѿиѿ* Д, имадо *избѿл* 'среѿу' Ље, ка за *инаѿи* Гр, у *индаѿи* је Г, остѿала *јѣѿиѿ* 'сироче' Ље, *јунѿк* Ки, *ковѿч* Дњ, *комѿѿр* Св, *коѿѿч* Г, *л'евѿк* Гр, *меѿѿш* Г, *ѿзала мирѿз* Н, *младѿиѿ* П, *орѿѿѿк* Бр, да сам *ѵевѿч* Бр, *ѵе-шѿир* Л, *рукав* Л, *сел'ѿк* Л, *соѿѿк* Г, има *ѿиѿиѿл'* К, ка *чергѿш* Си, да ју *дам ѿевѿи* Ље, *шамѿр* Дс;

попрѿкаж га *водѣм* Би, бијо са *женѣм* Св, ја са *сестѿрѣм* Љ;

авѿѿн Г, *адвоѿаѿи* Би Св, рѣко ми *двоѿаѿи* Дш, *бајонѣи* Б, *бајраѿѿѿар* К Љу, *башѿовѿн* Г, *бол'есниѿ* Дш, *весел'ѿк* Пр, *генѣрѿл* Б, *глогѣвѿк* Б, *говѣдар* Ље, *десе-ѿѿѿр* БП, у *дисѿѿанзѣр* Б, *додаѿѿч* ел', *зѿѿварѿч* от пѿшке ДД, *завѿѿѿч* от *каѿе* Г, *ка-меѿѿр* Б, *каѿѣѿѿн* Љ, *коѿошѿр* Г, *кол'ѵбар* Св; *одел'ѿк* БП, *дел'ѿк* Би, *ѵомѿѿиѿниѿ* Б, *ѵѿѿл'ѿч* Би;

аѿѿѿмаѿи Бр, *коменѿиѿѿш* Г;

нѣсам ѿѿкав Пр;

вел'ѿм Б, ја ти *жел'ѿм* Гр, *жел'ѿш* Ки, *л'ѣѿиѿ* о срѣѿе Бс, *седѿм* Љу, *сол'ѿм* јѣло Љу, *ѿѿѿѿѿм* у рѣд Л, *ѿѿроѿиѿм* га Н, *ѿѿрѿѿиѿ* ДД, *ѿѿѿиѿ* СЛ, *чениѿм* Г, *ѵѣѿѣм* л'ѣбаѿ Бс, *ѵл'ѣѿѣм* дѣѿѿама Н, *ѵмѣм* да *ѿиѿѿѿам* Б, *пѣсе* га *смоѿѿѿам* Ки, да *ѵол'ѣѿиѿ* Г, да не *срамѿиѿиѿ* дѣѿу Д, да *ѵѿѿѿѿѿѿам* Б, *сеѿѿиѿам* се Кг, *ѿѿумарѿам* по *кѿѿе* БП;

ѵѣѿѣн је Б, *мѣко ѵлѣѿѣн* Г;

ѣстаде ми *бѿѿѿл* Г.

49. Такоѿе се, стари дуги акценат, није пренео ни са унутрашњих слогова:

белѣјка Бл, вијѿнка Ж, дѣбра девојка Б Би Г Ки, ѿѣвојка Ље, казѿл'ка о саѿа Л, кол'ѣвка СЛ, конзѣрѣѣ Дш, оѣѣвка Л, црнѣјка Г, шарѿл'ка Др, шишѿѿрка Ки, на

венчање Бс, дрвѐће К, камење Н, корѐње накѐнче Ље, ору̀жје Б ДД, Си, онѐ прстѐње Би, у прчѐвл'е Ж Љу СЛ, угл'ѐвл'е Дш;

албáнске Л, *ѱокѐјна* Пр, на др̀жбáвни прáзник Љ, *јесѐњи* дáн Г, *куѱовни* л'ѐб Л, *ѱазáрни* дáн Ље, двојáнац и четвѐрно Ки, *шећѐрну* бѐл'ес Св;

дваез девѐшо Л, *десѐши* дáн Пр, *десѐшо* Ки, *десѐше* Дс, *четвѐрши* Ље, *четвѐрше* Л;

исѱѐрија Б, прáва комѐндија Г, *мил'ѱиција* Св, *фамѱл'ѱија* Г;

окѱѐмбар Н, *ѱокѐјник* Г, *ѱѱѐрник* Н;

Ел'ѐмѱије Кг, *одбѐрници* Би;

ѱокѐјнога Ки;

да се *изрáзим* Ж, да не *искáл'ам* Дш, онѱ *искáѱим* Т, ако га *искрѱвим* Си, да га *исѱѱшем* Бр, кад га *исѱлáѱим* Л, да *исѱрѐгнем* кѐње Г, да ти *исѱрѱчам* Б, док се *исѱрѐзни* Л, па га *исѱрл'ам* Кг, пѐсе га *исцѐдим* Гр, до(к) га *ѱцѐѱам* Св, кад га *озѱдам* Л, да се *окрѐнем* Пр, онѐ *окрѱжим* Бс, *ол'ѱѱѱим* кѐру Н, пѐсе га *оѱрáшим* Ки, да *оѱѱиднем* Т, да га *ѱовáл'ам* Г, да ти *ѱокáжем* Бр, да *ѱол'ѱбим* Д Ље, да му *ѱомѐнем* Ки, да му *ѱоѱѱѱѱам* Си, да му *ѱорѱчим* Н, *ѱосмáѱтрам* онѐ Ље, л'ѱцки да *ѱосѱѱѱим* Св, да *ѱоѱѱѱѱшем* Б, да га *ѱремѐним* Бр, да не *разгрáдим* ДД, па га *рáшѱрим* К, да н *уврѐдим* Св, *угáћам* чѐвѐку Ље, да га *угáрим* Би, да се не *удáвим* Дс, да се *удрѱжим* Ж, *ужѱѱвам* сáм Ж, да *умѐсим* Бс, да *ѱѱáл'им* лáмпу Дс, *ѱрѐгнем* Ки, *ѱѱáвам* дѐцу Би, да *урáдим* Дњ, *урѐдим*, сѐбу СЛ, *насл'ѐдиш* Д, *ѱревáл'иш* Љу, *рáшкрáвиш* Бс, *наѱѱе* Ки, да се *одлѱчи* Д, *окрѱжи* Би, *оѱѱидне* Св, *оѱѱидну* Дш, *ѱол'ѱбу* Дш, *завлáчај* га Дс, *нашáрај* Ље;

овдѐнак Пр, *ѱанѱѱѱѱ* Ље.

ДУЖЕЊЕ СЛОГОВА

50. Код једносложних именица мушког рода дужење узроковало испадање полугласника: *бѐг, вѐ, вѐд, крај, л'ѐд, мѐс, ѱлѐш, рáј, рѐд, рѐк, сѐк, ѱѐр,*¹¹⁰ *гѐс, дáн, ѱѐс(ѱ),* јер је са променом броја слогова у зависним падежима једнине, мѐњан и квантит акцената;

51. Познато је да се у нашем језику „дуљи сваки вокал који се наводи испред н, м, р, л, в, ј, а иза којих се наводи још један сугласник,“¹¹¹ тако што наглашени слог прелази у дугосилазни, а ненаглашени добија само дужину. У говори-ма који се овде испитују, кратки наглашени слог у наведеној позицији дужи се у дугосилазни акценат на читавом подручју:

повише *Кл'инáвца* Дш, неки *Кл'инáвчани* Гр, из *Лукáвца* СЛ, *Лукáвчани* Т, више *Радáвца* Си, с *Радáвчанима* Си, тkáла и *канáвце* 'пешкире' Ље, *здрáвл'е* Ки, са *здрáвл'ем* Д, на *ѱрáвде* бѐга С, звáо се *Слáвко* Н, код Гѐрњѐга *Драгол'ѐвца* Кг, један *Драгол'ѐвчанин* Љу, имáл'и смо *ѱл'ѐвну* Б, из *Дрнѐвца* Св, мѱ *Дрнѐвчани* Др, из *Ренѐвца* Би, неки *Ренѐвчани* П, мѐја *Рáѱѱвка* румѐна ка *Рѱѱѱвка* Г, идѐ до *Кр-*

¹¹⁰ Именице *бѐр, чѐр* из списка Даничићевих именица овога типа (в. Даничић, Акценти, 23) не припадају овој групи именица, јер задржавају акценат.

¹¹¹ Белић, Фонетика, 167.

сйѡвца Г, *Врѡговчани* и *Крсйѡвчани* Г, из *Л'ескѡвца* Бр, рѡзне *йсѡвке* Л, чѡваѡ *ѡвце* Ж, нѡма ни *слѡмка* Гр, бес *кайѡнца* ДД, нѡве *ѡѡнце* Б, неки *Пол'ѡнчани* Бл, у *Вечѡрње* новости *Ље*, у *Гѡрњу* мѡлу Г, ка *магѡрцу* Б, да одвѡи *јѡрца* Ж, са *сйѡрцем* С, од *удѡрца* Т, с *угѡрком* Л, *йѡрни* котѡо Бр, бѡл'ѡ *невѡрна* Г, неки *Црногѡрци* СЛ, ѡстаде бес *йѡлца* Дњ, ѡѡе *нѡсйлно* Бс, с некима *Добродѡлцима* Пр, једнѡм *недѡл'но* Св, *кудѡл'ку* вѡне Г, неки *Белѡйѡл'ци* БП, на *Никѡл'дан* ДД, без *ѡбѡјка* Гр, бйл'и *йѡдѡјчићи* БП, за *Јеремйндан* Г, ка *мѡјски* дѡн Би.

Дужење кратких наглашених слогова нешто се ређе трансформисало у ненаглашени квантитет:

излѡзил'и неки *Синѡјчѡни* Д, *Кошѡвчѡни* и *Осѡјчѡни* Т, *йланйнски* чѡј Си, *сйѡрйнски* ѡбичај Г, *Рѡздѡл'е* 'топоним' Пр.

Појава је недоследна, па се бележи извѡстан број примера у којима до њега није дошло:

ѡстѡо без *нѡвца* ДД, педѡсет и двѡ *нарѡмка* Г, да узмѡ *мѡмка* БП,¹¹² од млѡдѡга *издѡнка* Л, нѡма ни *ѡйсйѡнка* Бр, од *урѡнка* до *урѡнка* Г, без *ѡслѡнца* Пр, ѡпѡнак бе *сйѡнца* 'метална копча за закопчавање каиша' Г.

Дужењем су захваћени и ненаглашени као и наглашени слогови, с тим што у резултату дужења имамо дугосилазни акценат, а не квантитет, као у млађим говорима:

баш тй *Кошѡвчани* Т, на *игрѡнку* Св, нѡма ми ју *граѡрка* Г, мй *Прекѡлчани* Пр, *йѡкѡјни* твѡј ѡтац ДД.

С обзиром на то да су поста акценатске дужине потпуно ликвидиране, дужење неакцентованих слогова изостаје, те они остају кратки:

код *Глѡговца* Дш, из *Грѡбовца* БП, до *Јѡсеновца* Љ, *сѡковцима* 'запрежни плуг који се не окреће' Бр, из *Рѡдуловца* Бр, до *Крѡгујевца* Би, ка да сам *йѡсйѡрка* Бс.

Кад се продужени слог налази пред старим акценатом, развија се у дугоузлазни, као у акценатуацији новијих штокавских говора:

једна *ѡвца* Ж, бес *кѡнца*, из *Дѡлца* Ки, ѡко *кѡлца* Н, не тражи *крйвца* Си, поред *гл'едѡнка* 'зенице' Г, ѡт *комѡрца* Гр, мало купѡса *шѡрца* Гр, ѡнѡко бес *йѡулца* 'већи метални прстен на осовини запрежних кола који спречава да не испадне точак' Г.

52. Секундарно дужење основног вокала изостаје у неким именицама: *Рѡбл'е* Ж, *снѡйл'е* Г, на *грѡбл'е*¹¹³ Г.

53. Дужење финалних слогова пред сонантом у облицима придева мушког рода, јавља се на читавом подручју:

ѡнйѡв Г, *ѡрсѡв* Н, *бѡбѡв* БП, *Бѡшѡв* Бс, *Бѡдѡв* Г, *Бѡјѡв* ДД, *бѡѡѡв* Љ, *Бѡшѡв* Г, *Бѡкѡв* Љ, *Бѡћѡв* Г, *Бѡгѡв* Дњ, *Бѡжѡв* Бс, *Бѡрѡв* Л, *Будѡв* Си, *Вѡсѡв* Л, *Вѡл'ѡв* Ље, *Вѡшѡв* Си, *Видѡв* Л, *Вѡкѡв* Н, *Вѡшѡв* Л, *Гѡврѡв* Н, *Гѡјѡв* Г, *Гѡѡѡв* Љ, *Гѡдѡв* ДД, *Гѡшѡв* Г, *Дѡјѡв* БП, *Дујѡв* Л, *Љѡкѡв* Л, *Љѡрѡв* Ље, *Љѡѡѡв* Ље, *Кѡсйѡв* Г, *Лѡзѡв* ДД, *Љѡѡѡв*

¹¹² У овом облику на западу није забележено дужење, али на источном делу подручја спорадично се дужи (в. следећу тачку).

¹¹³ Напоредо са продуженим вокалом: у *грѡбл'е* Г.

*бѡв Н, Мѡдѡв Св, Нѡвѡв Г, Пѡнѡв Г, Сѡвѡв ДД, Тѡмѡв Си, Цвѣјѡв Г, Чѣдѡв БП, Шјујѡв Г, Гѡл'ѣв Г, Мѡл'ѣв Ље, Рѡдѣв ДД очѣв дѡ Д, у ѡѡѡв лѡг Г, сѡрѡчѣв*¹¹⁴ Б;

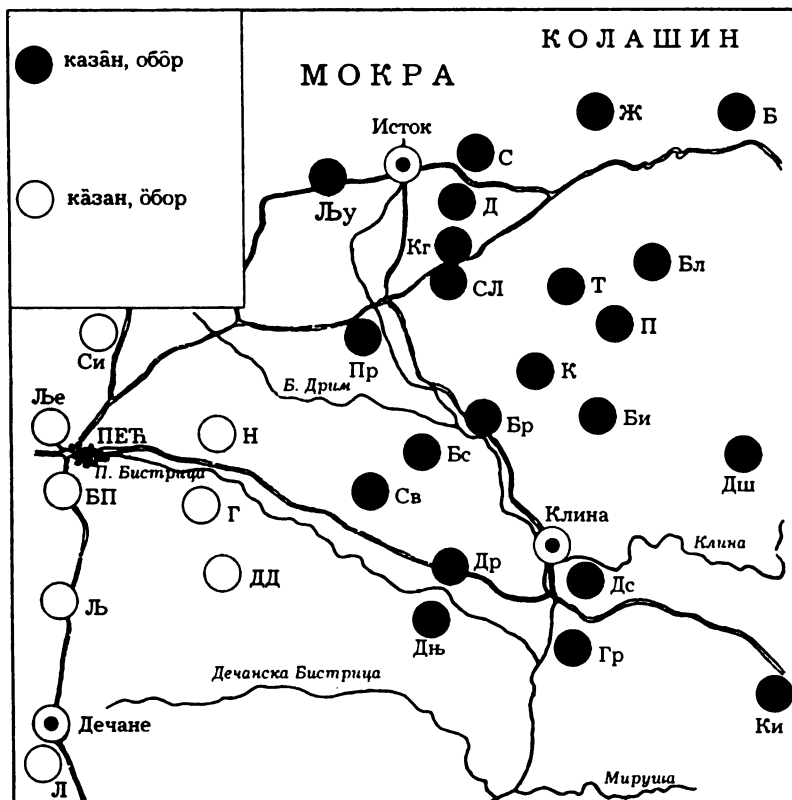
врбѡв Ж, брестѡв праг Ки, дренѡв цвѣт Пр, у јѡвѡв лад Гр, л'ескѡв прѡт Т, цѡо лучѣв Пр, церѡв кѡлац Б;

брл'ѡв Д, ваѡл'ѡв ДД, кашл'ѡв Бр, лажл'ѡв Бс, ѡнѡл'ѡв Би, ѡлашл'ѡв Си, сумл'ѡв Т;

пијѡн чѡвек Л, у зел'ѣн л'ѡс Бс, кафѣн капѡт Љу, у црвѣн цѣмпер СЛ, цѡо сѡудѣн ДД, у свѡл'ѣн кѡнац Кг, сѡѡкл'ѣн суд Г, јечмѣн л'ѣб Н, и ѡвсѣн л'ѣбац Бс, шарѣн цѣмпер Бс, си гѡшѡв Т, нѡје лукѡв Т, арѡѡв ѡбѡчѡј Бл;

бѡдоглѡв Др, гѡлоглѡв ДД, бѡлешл'ѡв Дњ, занѡмл'ѡв Кг, ѡсѣлѡв Д, сѡвѡл'ѡв Г, сѡжѡл'ѡв СЛ.

Карта бр. 4: Дужење пред сонантима

¹¹⁴ Код присвојних придева од личних имена дужење финалног слога изостаје ако му не претѡди ненаглашена дужина: *Брѡнков, Сѡѡнков, Мѡкин, Мѡѡин.*

Међутим, на већем делу подручја СМ слогови пред сонантима дуже се спорадично. Појава није забележена у пећкој околини, а у селима између Пећи и Клине није фреквентна као у оним источно од линије коју чине Источка река и Бели Дрим. (ареал појаве приказан је на карти бр. 4).

*ошрôв*¹¹⁵ Бр П;

обичâј Би Ж П Т;

шрôл 'место где се гради кућа' Бл Бр Би Гр Д Дс Дш Кг К Љу П Пр Св СЛ;

*шемêл*¹¹⁶ Гр Ж СЛ;

ћил 'џм Бл Бр Би Бс Д Др Дс Дњ Дш Ж Кг Ки Љу Т, *ћел* 'џм П, *ћузџм* 'бакарни суд са уским грлом и дршком, служи за воду' Др П; *џџџем* Б Бл Бр Би Гр Д Дс Дњ Дш Ж Ки Кг К Љу П Пр С СЛ Т;

кôњ Б Бр СЛ;

босџан С, на *вагân*¹¹⁷ Б Бл Бр Би Бс Гр Д Др Дњ Дш Ж Ки Кг К Љу П Пр С СЛ Т, *казân* Б Бл Бр Би Д Дс Дњ Дш Ж Ки К Љу П Пр С СЛ Т, *калкân* 'троугласти зид под кровом на две воде' Би Гр Дш Ж Ки П Св С Т; *џамњân* Б Бл Би Дс Дш П С, *Драгân* Пр, *Јовân* С, *Сџајân*¹¹⁸ Дс, *доцкân* Би Бр Дш Ж, *л'еген* Б Бл Бр Би Бс Гр Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Кг К Љу П Пр С СЛ Т, *домаћџн* Б Бл Бр Би Дс Дш Ж Кг К П Пр С СЛ, *кускџн* 'мекани део седла или самара који се ставља животињи испод репа' Бл Би Дс Кг Љу П, *коскџн* Б К; *ексџр* Б Бл Би Д Дњ Ки Кг Љу П С СЛ Т, *фењџр* Бл Бр Би Д Дс Дш Ж Кг Ки Љу П СЛ Т, *фењџр* Б Бр, *шењџр* Б Бл Бр Д Дс Ки П С, *шињџр*

Б Бр Д Дш Ж К Т, на *извôр* С, *обôр*¹¹⁹ Б Бл Бр Гр Д Дс Дш Ж Ки Кг К Љу П Пр Св С СЛ Т; *чадôр* 'кишобран' Др Дс Дњ Дш Ки;

узнê *мôмка* Би, отџшла с *мôмкем* Ки; *вџнчаш се* Бр Д Ки, *пôп те вџнча* Бр К, *вџнчан* Ки, *вџнчамо се* Б Бл Ж, *сат се вџнчају* Ки Кг.

Финални затворени слогови, као и медијални пред сонантом који претходи неком сугласнику, дужили су се на читавом подручју северне Метохије. Та последица измена, које су изазвали полугласници својим испадањем, изразитија је у наглашеним него у ненаглашеним слоговима. Из ње је најчешће резултирао дугосилазни акценат (редовно на ултими, а код вишесложних речи и на унутрашњем слогу, пенултими или антепенултими). Дужење није обавезно, па се кратки слог јавља и тамо где је било услова да се продужи.

У неким облицима дужењем нису захваћени слогови пред сонантима само на западном делу подручја. Запажа се да су финалним слоговима који су се дужили најчешће претходили слогови са истим вокалом, али и тамо је дужење факултативно.¹²⁰

¹¹⁵ Међутим, свуда је *ардôв*, *бирôв*, *зел'ôв*, *шарôв*, *појôв*.

¹¹⁶ Свуда је *крџел*.

¹¹⁷ Свуда је *гурân*, *ћурân*.

¹¹⁸ За разлику од наведених акценатских ликова личних имена, ликови *Душân*, *Милân*, *Мил'ân* јављају се и на западном делу подручја.

¹¹⁹ Свуда је *амџôр* 'некастрирани коњ'.

¹²⁰ На ширем К-Р говорном подручју овај акценат имају именице у трстеничком и ресавском говору (в. Јовић, Трстеник, 90; Пецо-Милановић, Ресава 292).

54. Неакцентовани квантитет је потпуно ликвидираан из поста акценатске позиције, као у другим К-Р говорима,¹²¹ а може се чути у говору новијих досељеника, и то спорадично. У говорима који се овде испитују, јавља се једино непосредно испред акцената силазне интонације:

кoмишја Бл, поздoвe *кoмишје* Ки, *иeнзија* П Ки, у *иeнзију* Б, *иeрничoм* Л, *иуcтийња* Л, *ћeркaмa* ДД, сac *oвцaмa* П, *зaшишйиница* Дc, *иeрjанице* К;

у *нaручe* Т;

иmа *зaийcник* Св, *нaдймак* Бл, *иpеcедник* Бc, двa *paзpeдa* Би, двa *cандука* Ж, дeл'ило се *нaрдoу* Кг, c *кajмаком* Лe, дивл'и *oвнoви* Бл, *cавeзници* Пp, л'удйма Ки, тe *иушoвe* Бл, у *кoвчeзe* Дш, у *paнчeвe* Ки, *цeмиeрe* К;

oви *Живaнoвићи* Г, *Тoдoрoвићи* К, кал'eнчйи *'дем. од кал'eнчe (земљана посуда)* Бp, *ocтaлoви* Ж, oвeмa *мушкaрцйма* Бc, *ceкйрчйћима* П, *нишaнцйja* Б, *paчунцйja* Г, *caмaрцйja* Си, *дућaнцйje* Бp, *лoйoвишйине* Л;

у *Пaиpиjарийу* Лb, пpeдaду *иaрийзaнйма* Би, oвeмa *кaмиjoнйма* БП;

Амepикaнцйма Ж, *зaрoбл'eницйма* ДД;

ћушл'aвa Г, *живйja* Лe, иmа *мpшвйja* Лe, *Динйна* снa К, *Тpифoвa* мaјкa Лb, *Симoвoгa* oцa Бc, *нaрдoни* пoслaник Си, *ћeркйнe* ћeркe Кг;

двaдeceт кoмaдa Бp, *двaнaec* килa Би, *двaнaез* гoдинa Бc, *иpинaec* килa БП, *двaдeceтe* Св, *иpинaecтe* ДД;

гoсидoдa ce Т, *вpаийcмo* ce Бp, *дoћдoсмo* Дњ Лb, oни *дoћдoшe* Б Л, *вeнчaо* ce Б Т, *викaо* му Лe, *дoдијo* ми Г, *живeо* je Лe, *кaзaо* Д, *мopao* сам Л, *paдијo* сам Ки, *службйjо* сам Ки, *чувaо* je Би, *вeнчaлa* ce К, *викaлa* ce Дш, *кaзaлa* ми Б, *кpењулa* сам Д, *мeсилa* сам Д, кaд je *cтyиaлa* Ки, *ћушeлa* би Дш, *чувaлa* сам Лe, *нeсам шийeдeлa* Лe, пa ce *вaл'aлo* Б, тo ce *гpидйлo* Ж, *paдилo* ce Би, jа ce *cйpемйлa* Лy, *ћушeлa* би Дш, *нeсу бpaнйл'и* Дc, *caт* су ce *вeнчaл'и* Ки С, *вeзaл'и* Ки, *вpшeл'и* ce Лe, *живeл'и* су Л, л'ушйил'и смo Кг, *мeњaл'и* ce Л, *мeсил'и* Лe, *иисaл'и* смo Л, *иийaл'и* су Лe, *илaћaл'и* свeкрoви Ж, *иpимйл'и* гa Ки, *иpичaл'и* су Л, *paдил'и* смo Дш, *свeшйил'и* мaслo Лe, *скpaјнyл'и* ce Би, *cиaсйл'и* Бл, *cйpемйл'и* Д, *кaзaћeш* му СЛ, *cиaвaћeш* П;

oкpењуcмo Г, *opунйcмo* Н, *иoдeл'иcмo* ce Б, *зaбpaнйишe* Т, *зaћopeшe* ју Лy, *нaвaл'ишe* Пp, нaс *oбyкoшe* Дњ, *иoйpичaшe* Лy, пa ce *иpемeнйишe* К, oни *иpецeнйишe* Л, *имaћaу* Дc, *зaйaнйијo* Дш, *изглaднeо* Дш, *нaкpacйo* пйjaц СЛ, нйje *иpезнaвaо* П, *caкpaнйo* Дш, *зaврйишлa* сам Л Лe, *мијeсйлa* Лe, *нaшaрaлa* сам СЛ, мaјкy *иoмaгaлa* Б, *иpейpечйлa* ce Бp, *иpодaвaлa* ce Л, *удaвaлa* ce Кг, *чeстиййaлa* му Д, *гaрйлo* ce Св, тo *измoдeлo* Т, свe ми *иoбл'eдeлo* Б, *иoмeнyлo* ce Б, *зaбpaнйл'и* су Си, *нaстйуийл'и* су Св, *иoсeдaл'и* Дш, *иpемeнйл'и* Дc Дш Т, *иpескaкaл'и* су Дp, *дaвaући* Дp, *cиaвaући* Св;

¹²¹ У левачком говору „она је увек везана за претону“ (в. Симић, Левач, 61); у трстеничком „ликвидиране су све послeaкценатске квантитативне опозиције“ (в. Јовић, Трстеник, 23), док у говору Ресаве „потврде за дужине у поста акценатским слоговима врло су ретке“ (в. Пецо-Милановић, Ресавa, 297). Мада Барјактаревић констатује: „где није било ремећења акценатских вредности, сачувана је дужина после акцентованог слога,“ (Барјактаревић, Метохија, 151), на терену није забележена ниједна потврда која би ишла у прилог те констатације.

што су дезертир^ал'и ДД, досел'ив^ал'и се Л, н^есмо зайраши^ва^л'и Бр, коначив^ал'и смо Си, йоийу^њав^ал'и земл'ом Св, разгов^ар^ал'и смо Ље, укриш^ав^ал'и чашом Н, шта е се донесив^ало Бр, йомијеш^ао Ље, уйрой^астий^о С, љвек је обож^ав^ала Кг, йоиле^њив^ало се Ж;
 кайи^иул'ир^ал'и су¹²² БП;
 ирил'ично ДД;
 уназ^орице Бл;
 од ж^ен^а Дш, овал'ико к^оз^а Би, преко њ^ив^а К, маш^ин^а Св, ш^ес ћ^ер^ка Ље, у и^од^не Св, ст^о б^рав^и Би П, д^есе д^ан^а Д Св, д^есеи и^рс^иа Д;
 ов^а ст^о ов^ац^а Би ДД Др Ж Л Ље Пр Си СЛ, од ов^ац^а Бс;
 на в^ен^ча^{ње} Ж С, н^ак^оњ^че Бс, с крај^ев^а С, ку^ћи^ши^а С;
 им^ала сам кош^ћав^ање Б, др^ук^ше й^он^аш^ање Г;
 на Богој^ав^л'ење БП, т^о су Пој^аи^иш^иа С;
 сл^аву з^им^ск^у К, м^есо св^ин^ско БП С;
 д^ев^ер^ск^и бис^ази СЛ, и^рс^ие^нск^и д^евер Ж, с^тар^ин^ск^и Бр Дс П, с^тар^ин^ск^о Љу, с^тар^ин^ке Би, д^ев^ер^ск^а пог^ача Б С;
 в^уч^е се Би, да д^ај^у Ље, да ж^ив^у Л, зн^ад^у Ки;
 да в^ри^ши^имо Бл, зн^ав^аше Св;
 да изб^ач^ај^емо Си;
 о^де Бр Ки Пр, ј^а ш^од^е К, ш^ии^уш^и Ље, ш^ри^иу^ш С;
 о^нд^ена Дш;
 о^вд^енаке Пр;
 с он^ема й^иш^иа^л'кема Бс;

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА ПРОКЛИТИКУ

55. У многим народним говорима „преношење акцената на проклитику данас није ни издалека спроведено онако доследно као у Даничића.“¹²³ То важи и за СМ, јер је преношење факултативна појава, а кад се реализује, има обележје метатаксе.

У 2. и 3. л. једнине одричних облика аориста, акценат се редовно преноси на негацију:

више се н^е в^ра^ти^и К, н^е д^аде ни Б Т, н^е д^ође Би Т, н^е ј^ави Би, н^е к^ће БП К Ље, н^е м^ога Би С СЛ, н^е н^ађе БП, н^е о^сл^об^оди Б, н^е и^уш^ии Бс, ти ми н^е р^ече н^ишта Т, н^е у^дари к^иша Св, т^у н^е б^ила БП.

На предлоге преноси се ретко. Обично се јавља у некој врсти сталних спојева који се осећају као прилошки изрази и, наравно, у питању је старо преношење:

пропаде о^д р^уке о^д р^уке Г, з^а р^уку Бр, н^а р^уке Гр, и^ру^ке Г, з^а о^уш^у Г, з^а н^огу Ж Ки, н^а н^огу БП, н^а н^оге Бр Би Бс Гр Кг Л Љу Св, н^огу и^ре^д н^огу Си, и^р н^огу БП, и^р

¹²² Наведен је само део обимне грађе са ненаглашеним квантитетом испред кратког акцената, према томе Барјактаревихева констатација да „Чување дужине пред акцентом среће се само, или готово само, пред старим дугим акцентом када је на крајњем слогу“ не одговара стању на терену северне Метохије (Барјактаревих, Метохија, 151).

¹²³ Николић, Основи, 35–36.

ноге БП Г Др Ж Кг Ље Си, *на главу* Б Бр Ж Н Пр С, *на земл'у* Г К С, *низ воду* Ље, *па кѣсел'и* у *воду* Б БП Ж, *у главу* Дс Ље С, *у земљу* Дш, *у земл'у* Пр, *и ред зору* Н, *у зору* смо *стигл'и* ДД, *на сѣрану* Г, *у ѿланину* Си;

на јесен БП Г, *у јесен* Б Бл Бр Г Д, *си л'на ѿаметѣ* К, *здрѣв у ѿаметѣ* Ж, *радим идо сѣарос* Г;

благѡ мене *за бога* Г, *над на бога* БП, *бѣз врага* Г, *до врага* ДД, *за врага отѣдо* Г, *ајде у врага* Г, *на врага* ћеш од *оца* Ље, *није бѣз ѿавола* Г, Ај, *до ѿавола* Г, *и ди у ѿавола* Н, *на ѿавола* ћу от *човѣка* Др, *за ѿавола* се *десѣ тѣ* Г, *на камен* *родѣла* Г, *у камен* *ударило* Г, *узме ју у гостѣи* К, *у гостѣе* Дш, *на оган* Бр К Н П, *на огањ* БП Г Д, *у огањ* К;

у брдо Ље Си, *у ѿол'е* Бс, *довати ме за уши* Б, *на ѿрол'еће* Г, *у ѿрол'еће* ДД.

Обично је: *за менѡм* Б БП Бс Г Др Дс Ж Кг К Ље С, *овамо за менѡм* Бр, *дѣца бѣла за менѡм* Ж, *с менѡм* Бр Г Др Дс, *са менѡм* *тридѣсет* и *сѣдам* Б, *она се држала с менѡм* Би Бр Ж, *бијо је с менѡм* БП, *причаш с менѡм* Ки, *мајка с менѡм* Ље, *пред менѡм* Ље, *с менѡме* К Т, *и ред менѡме* Ље, *с шебѡм* Бл Дњ Си, и *ја ћу с шебѡм* Дш, *узми ју с шебѡм* Си, *за шебѡм* Гр, *шта ју вѣчѣш за себѡм* Г Пр, *о дѣвл'е свѣнѣ* Б, *ка у Гѡрњи*, *ка у Дѡјни* *Дрснои* Дс, *у мѣсни* *ѡдбор* Си, а забележени су примери *преношења* представљају реткост: *ѡни за мном* ДД Св, *са мном* ДД Л Ље, *узми га за собѡм* Л, *нѣмам у шѣа* Ж.

У грађи се нашао један пример *преношења* акцента са броја на предлог: *јѣдан до другога* П.

На основу расположивог материјала могу се извести следећи закључци у вези са *преношењем* акцената:

1. Стари кратки акценат углавном је пренесен из финалног слога на претходни по познатим косовско-ресавским правилима. Изузетно се јавља у отвореном слогу изван енклизе, а у затвореној ултими бележи се у туђицама. У унутрашњим слоговима показује већу отпорност него у финалном.

2. *Преношењем* на дугу пенумлтиму реализовао се у дугоузлазни акценат (изузев спорадично на југоисточном подручју где је прешао у дугосилазни).

3. Стари дуги се не преноси.

4. На *преношење* акцената на проклитику утиче број слогова акценатске речи и број слогова у предлогу. Акценатске речи су најчешће једносложне или двосложне, а проклитика је редовно једносложна.

5. На *преношење* извршено у изразима који су у чешћој употреби.¹²⁴ није утицало претходно правило.

6. Синтаксички и семантички моменти су у корелацији са претходним правилом, јер је честа употреба синтагми типа *на ѿролеће*, *у јесен*, *идо сѣарос*, *у ѿаметѣ* дала изразима прилошко значење, тако да се осећају као морфолошка категорија, као прилози за место, за време, односно за начин.

¹²⁴ Као у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (в. Ивић et all. Банатски говори, 88).

ИЗМЕНА АКЦЕНАТА ПОД ДЕЈСТВОМ РЕЧЕНИЧНЕ ИНТОНАЦИЈЕ

56. У емоционалним изразима акценат се разликује од акцента речи изван те ситуације, што није случај само са севернометохијским говорима:¹²⁵

мѣрмѣн камен Б, и *Турци* су га напудил'и К, ударисмо на *Турце* Пр;
кд ју није просијо Кг, *когд* су ктел'и Бл;
жуша кај дукат Би;
шѣс косача Пр;
 а *ћѣ* она Г, *шѣ* и *шѣ* Ки, *једва* изноћисмо Б, *једва* ми идѣ Би;
шаман ми га сакранисмо Би, *шаман* рѣди Л, *шаман* и уфатијо Св;
благѣш мѣне С.

У бројевима којима се означавају десетице, кад се нешто наглашава, мења се место и квантитет акцента:

*деведесѣт*¹²⁶ и *шѣс* Д, *йедесѣт* мил'иона П, *осамдесѣт* и јѣдну Гр, *осамдесѣт* и сѣдам БП, *осамдесѣт* година Ж, *йедесѣт* и четѣри Бл, *йедесѣт* члѣнова К, *йедесѣт* овѣја Ље, *йедесѣт* кѣла Љу, ја би вѣс *седамдесѣт* Б, *седамдесѣт* и сѣдам К, *седамдесѣт* члѣнова Пр, *шездесѣт* кѣла Си, прѣко *двѣдѣсѣт* К, *двѣдѣсѣт* и јѣдан Ље, *двѣдѣсѣт* дѣна Љ, *двѣдѣсѣт* и двѣ СЛ, *шридѣсѣт* и сѣдам Б, *шридѣсѣт* окѣ К, *шридѣсѣт* козѣ К, *шридѣсѣт* кућа Си.

ДЕЗАКЦЕНТУАЦИЈА И ДВОЈНИ АКЦЕНАТ

57. Акцентогена реч у реченичној конструкцији остаје без акцента ако се на њој не налази тежиште информације. Од именица без акцента најчешће остају атрибутиви:

*Девер-дѣйја*¹²⁷ БП, *Девер-зѣва* К, *Девер-крѣнѣја* Др, *Девер-йѣсер* Г, *Шећер-зѣва* Г Н, *Бела-рѣмена* Си, *Мила-дрѣга* К, *Мила-гл'ѣдна* Бс, *Мила-зѣва* Дш К, *Мила-дѣко* С, *Мила-сѣко* Ље;

мица-Гѣл'е Бс, *мица-Мѣл'е* К, *мића-Сѣва* Ки, *мица-Тѣко* Љ, *баба-Јѣва* К, *чика-Димѣйрије* Т, *чика-Мѣрко* Пр, *ћика-Мѣрко* Л, *йриѣшѣл' -Пѣра* Д, *ујна-Пѣка* БП; *йой-Сѣва* Бл, *код Јован-Тѣсѣ* Ки.

Акценат губи и придев *свѣшѣ* у синтагми уз одговарајуће име свеца:

сѣшѣ Ал'ѣмије Кг, *Сѣшѣ-Врѣчи* Љу, *Свѣш-Ил'йја* Дс, *Сѣшѣ-Јовѣн* Би, *Свѣшѣ-Лука* Пр, *Свѣшѣ-Никѣла* Ки Пр, *Сѣшѣ-Рѣнђе* К, *Сѣшѣ-Прѣчѣстѣ* Ж, *Сѣшѣ-Сѣва* Пр, *Сѣшѣ-Сѣво* Н, *Сѣшѣ-Срѣйѣње* Пр, *Сѣшѣ-Трѣјица* Ље, за *Сѣшѣ-Богорѣдицу* Пр, *Сѣшѣ-Ћѣрђа* Др, за *Сѣшѣ-Јовѣна* Би Дњ, *Сѣшѣ-Никѣлу* Др, на *Сѣшѣ-Рѣнђѣла* БП Би К, *Сѣшѣ-Сѣвѣна* Т, на *Свѣшѣ-Трѣјицу* Г, о *Свѣшѣ-Ил'йје* Д, о *Сѣшѣ-Пѣшке* Пр.

¹²⁵ Вуковић П.-Др. 109; Пижурѣца, Колашин, 19; Стевовић, Гружа, 103; Ивић et al. Банатски говори, 69.

¹²⁶ Кад на њима није тежиште информације имају краткосилазни акценат на иницијалном слогу.

¹²⁷ По обичају, невеста укућане није ословљавала личним именима, већ би сваком наденула неко од оваквих имена.

Без акцента остају и придевске заменице и прилошки изрази:

неки агѐнт Б, неки гѐвор Дш, неки дан Бр, неки приѐтел' Бл, код некога бѐга Пр, на неки крѳв Бл, неки браћа Б, неки подѐјчићи БП, сѐдне нека баба Бр, нека стока БП, ѿмам неку бѐкчу Би, у неку кућу Љ, неку ној раније БП, у посипку 'лопату' неку Св, чѐко неку свастѿку Би, у неке барѐке Дш, неке воданице Бр, неке жѐне БП, неке опўте Б, неке пѐрчиће Пр, пѐсме неке С, за неке папрѿке ДД, у неко време Б, неко дрѳво Н, неко испитѳвање Б, нешто слабуњав Би, каку капл'у мнѐка Кг, нис ѿај брѐг БП, штоа ћу ви рѐћ Б, све што дође Б, што е бел'ѐжено БП;

један брат Б, један вѐд Љ, један дан Дњ, један дел'ак Дш, један колац Би К, једа Нѐмац Ж, један прѐстирач Дш, ѿ један л'ѐбац БП, по едан колѐмбоћ Ж, едан казан Ж, по едан прѐгрѳч Би, један другѐме Д, једнога каплара Б, једне волѐве Б, једна жѐна Б, једна стрѿна Бс, једну девојку Ки, једну ракију СЛ, једну сѐбу Би, на ену стрѿну Н, једну годину Т, једну жѐну БП, једну колобоћницу С, једну ној Ље, једну ноћ Бс Дш СЛ, искојѿмо јену рўпу К, на јену стол'ицу Љу, по једну кашѿку Ље, у јену кућницу Љу, у једну њѳву Б, једно дѐте Љу, једно дрѳво Бр, на јено гўвно Б, у јно време ДД;

мало жѿта Ж, мало скрѐба Си, ѿ смо седѐл'и БП, како ѿѐнуо Ље, како ко ѿма Бс.

Од глаголских облика без акцената су забележени облици презента и аориста кад су у функцији узречице:

каже такѐ бѿло БП, каже објѿвила рѿт БП, каже нѐма л'ѐба Бр, каже обрѿти се Ж;

реко прскај ми жѿто Би, (а)ко те, реко, убију Бл, реко Цѿганину Би, реко — ѿстав Гр, реко врѿти се Дс, реко јѐсмо Ж, реко ја сам Срѳбин Ж, реко се познаѐ Ки, реко са(м) мѐптанка К, реко ти си тў Л, рече што плачу Бл, рече ја ћу Бс, рече шта те овѿ л'ўди Д, рече смо на свѿдбу Дњ, рече сам овршѐо Дш, кабўл'им рече Ж, рече прѿтила ти сѐстра С.

58. Насупрот овој појави у сложеницама се јавља двојни акценат:

у ѿштокомѿнду Б, два ѿѿраунўка Ки;

Од Арѿнѿеловѿна Пр, на Видовѿн слѿзимо Бл Ж, Гмишровѿн К, о Гмишровѿну Л, на Госѿоћинѿн Пр, за Госѿоћинѿн Др, Ђурѿевѿн Дњ, на Ђурѿевѿн Љу, пѐсл'е Ђурѿевѿна БП СЛ, о Ђурѿевѿну Љу, у Крсѿовѿн С, Мишровѿн Дс Пр, Пѿшкѿвѿн К, за Пѿшрѿвѿн Дс Пр, Сѿѿсовѿн Ж, на Сѿѿсовѿн Бл Дш П;

вѿнбрачне Ки, жѿвомўчени смо Ки;

дѐвестѿбѿшо сам П, чѿтиришѿ до шѐсто Би;

јўшрѿдѿн Б Бл Др Дс Дш Ки Кг, сўшрѿдѿн Бр Би Бс Ки Л Си, сўшрѿдѿн Љ Т;

цѿйцѐо Штўпѐо Би, цѿйцѐла изгорѐла Дњ, овѿ цѿйцѐла С, ис цѿйцѐл'ѐ Југославије Пр;

с највѐрним другѐм СЛ, најглавни Б Св, најзгѐдно Б, најмањи Љ, до најмањега СЛ, најмнаѿа Д, најмнаѿи Кг, најмѐдерно СЛ, цѐка најѿосл'ѐдња Бр, најстѿр Ки, ѿма најстѿарѿја БП, најстѿарѿји Дњ, најстѿарѿји Ж, овѿј најстѿрѿји Л Л Св Си, ја најстѿарѿја Д, на тѐ мѐсто најўско Бр, ко е најсѿѿ Б, најѿѿл'е Ки, тѐ највѿл'имо Д, најнаѿр БП Г.

ВОКАЛИЗАМ

59. Вокалски систем састоји се од пет вокала, који местимично немају стандарднојезичку вредност, већ се врло јасно запажа померена артикулација, узрокована прозодијским факторима и природом суседних консонаната. Осим тога испитиване говоре одликују и релативно честе вокалске супституције, контракције и редукције, што ће се видети из појединачне анализе свих реализација.

БОЈА ВОКАЛА

БОЈА ВОКАЛА *А*

60. Изговор овог вокала варира од „нормалног“ до веома затвореног, што зависи од његове позиције, односно квантитета. Кратко *а* нема дијалекатску обојеност, али има дуго на једном делу територије где је знатно затвореније (в. карту бр. 5).

До затварања најизразитије долази у суседству сонаната и праскавих сугласника:

жйва *вѣга* Ки, дивѣна Ки, игрѣнка Дс, Југослѣвија Љ, мајка Ки, мешајка Дш, Милѣнка Пр, мнѣдица Бр Бс Гр Дш К, Србијѣнка Би, иѣрѣва Ки, хрѣна Ки, од Албѣније Др, повр бѣкче Ки, за бѣшиѣ Дш, вијѣнке 'врста кецеље' Ки, кѣрѣѣ ДД, кѣфе Дњ Дш, кѣфу Дс Ки П Св, мил 'ијѣрду Ки, мнѣдице Дш Ки, да мнѣдице Дш Ки, окуйѣѣѣ Гр, иѣрѣију Ки, фѣрбу Дш СЛ, јайѣѣѣ Св, кѣрл 'иѣѣ Би, мало иѣра Св, цигѣре Ки, јѣѣ Ки, ииѣѣѣ П, шиѣѣѣ Ки, Дѣрги ДД, Дуѣѣѣ БП Дњ, Ђѣр-ѣѣѣ Ки, л'екѣр ДД, Пѣвл 'е ДД, Рѣнко Би, секл 'еѣѣ Гр, шавѣр Дњ, Шийѣѣр Гр, мало дѣра Би, без гѣѣа Дш, дувѣна Ки, Бадѣѣ дѣн Ки, Видовдѣн Бл, за дѣн Би Св, пѣѣијо дуѣѣ Дш, у Бѣр Гр, у зѣѣѣѣ Ки, изгѣл Дш, ни колѣч Ки, лоѣѣр 'део плуга' Бс, илѣс 'део плуга' Бр, рѣѣѣ Ки, на сакѣк К, на семиѣѣр Дш, пѣѣѣѣ сѣѣѣѣ Дш, сѣѣѣѣѣ Љ, ѣѣѣѣѣ Дш, иѣѣѣѣѣ 'канабе' Дњ, ѣѣѣѣѣ Дс, жан-дѣѣѣ Гр;

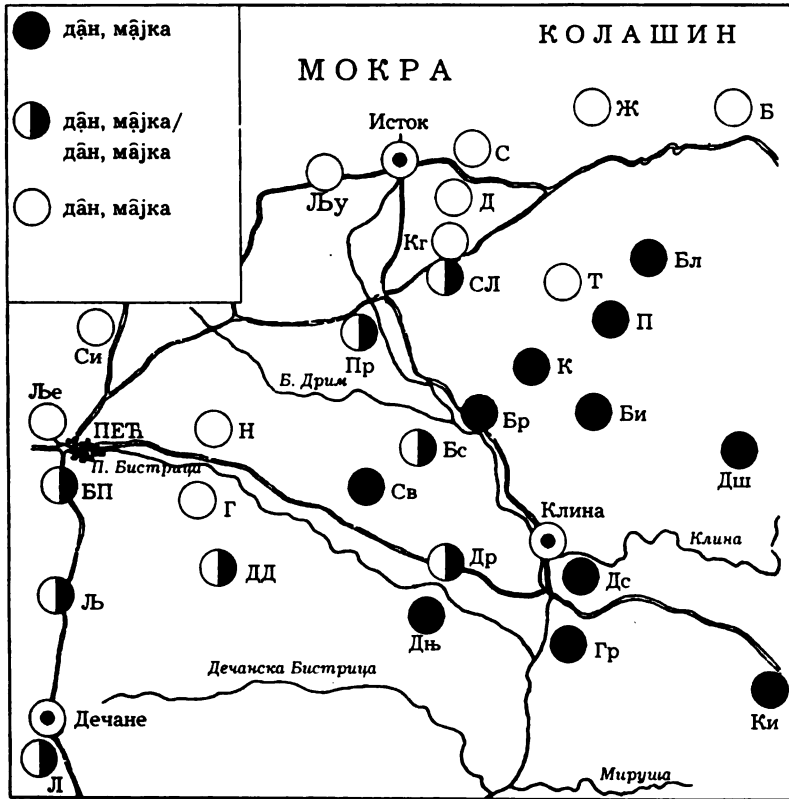
оѣѣѣѣѣ Ки, сасѣѣѣѣѣ Ки, шес косѣѣѣѣ Ки, канѣѣѣѣѣ Би Ки, оѣѣѣѣѣ Дш К Пр, јене иѣѣѣѣѣ Дс, у иѣѣѣѣѣѣѣ Ки, свирѣѣѣѣѣ Ки, Шийѣѣѣѣѣ Ки, намаѣѣѣѣѣ Др;

јѣ Бр Би Гр Др Дс Дш К П Пр, код нѣс Дс Дш Ки, иѣѣѣѣѣ Св, (о)нѣѣѣѣѣ БП К; маѣл 'и ДД, маѣл 'е ДД Пр, мнѣди Св, тај сѣѣѣѣѣ Би Бс ДД, сѣѣѣѣѣ жѣне Би Дс, сѣѣѣѣѣ сѣѣѣѣѣ Љ, док је маѣло Дш, сел'ѣѣѣѣѣ Дњ;

дѣѣѣѣѣ ѣѣѣѣѣ Ки;

ја знѣѣ Бр Би Дњ Дш П, не знѣѣ Гр, да ти кѣѣѣѣѣ Дс Дш Пр, ја се нѣѣѣѣѣ Гр Пр, ја иѣѣѣѣѣѣѣ Бр Дњ Св, не иѣѣѣѣѣѣѣ Ки Пр, да илѣѣѣѣѣѣѣ Би, да се иѣѣѣѣѣѣѣѣ Ки, да и иѣѣѣѣѣѣѣѣ Пр, да рѣѣѣѣѣѣѣѣ Би, не рачунѣѣѣѣѣѣѣ Би, не знѣѣѣѣѣѣѣѣ БП Дс Дш, искоѣѣѣѣѣѣѣ К, кѣѣѣѣѣѣѣѣ му Св, да коѣѣѣѣѣѣѣѣ Ки, да нѣѣѣѣѣѣѣѣ Би, не иѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Дс, да дѣѣѣѣѣѣѣѣ Би Гр, удѣѣѣѣѣѣѣѣ Би, врѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Дс, замѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Дш, да зайѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ П, знѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Св, јѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ се Ки, да се кѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Дс, окѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ се Ки, да

Карта бр. 5: Ареал појаве затвореног а.

каже БП Гр Дш, завршава ДД, да се млaјти Св, па се мнaјти Дс, да илaћа Ки, иогaђа Пр, иознaје Ки, да се ирaши Би, кад рaди Гр Св, рaђа Ки, рачунa Др, сiјaва БП, чишa Ки, благодаримо ДД, да се кaдимо Св, окaдимо се Би, да кaжемо Бр Би, нашaрамо Дш, шaрамо Ки, иоврaјтимо Гр, сврaјтимо Гр, знaти Ки, гaђају Дш, закоичaву се Ки, кaжу Пр, одмaрају се Ки, да не рaде Гр, кад рaду Ки, фaл'у се Ки, ћaше Ки, свaри Гр, звaну Пр;

одaвно Би Пр, суйрaдaн Ки;

ирa 'па' БП;

мoја бaкa Пр, ван брaзде Ки, пyштијо брaду Дш, на врaиa Б Св Дс, грaнaиa Пр, бол'и глaвa Пр, на глaву Би, у лaђу Дш, мешaја 'жена која меси хлеб' Би, снaгa Св, снaшa Би, Сiјaсa Љ, мyшка сiрaнa Св, хрaнa БП, прiмiјо илaйу Гр, на сiлaлaжу Би, по цигaру Ки, по jаје Би, имaње Гр Дш Ки Пр, клaње Ки, иaрчe Др, сiјaвање Ки, aдeш Дш, Влaдо Пр, нaрoд Би, без дуaнa Дш, у зaйвор Дш, eдaн сaн-

дук Ки, *сáншѝрач* БП, *Албáнци* Гр, *новина́ри* Гр, *свира́чи* Ки, *Тал'ија́ни* Дш, *Ший-шáри* Дш, у *шáриизáне* Ки;

сáмо Дш;

мнáди Ки, онé *мнáде* Дш, *ја́ко* Би;

такó се *звáло* БП Бр, *звáл'и* ДД, *искоја́мо* К, не би *дáла* К, *вáри* Ки; *двáйуш* Би;

четрнáез *дáнá* Дс, *шáрáл'ке* Дш, од *Богојáвл'éна* Дш, на *Богојáвл'éње* Ки, *áл'кóве* Ки, *гáјиáне* Ки, *муáђере* Др, све *иáрчиће* Би СЛ, неде́л'у *дáнá* Би, *одел'áкá* Дш, без *рукáвá* Ки, о *Шийшáрá* Гр;

двáнáес П;

иорáстíе Дш, *врáшйше* се Гр, *шрáжйше* Ки, он *знáвáше* Св, *знáђáше* Дш, *брáнио* Дш, то се *гáрило* Св, *млáйијо* Пр, *илáйијо* Дш, *рáдијо* Гр, *сврáйијо* Би, *уг-áријо* Гр, *наслáдо* СЛ *врáшйла* се Гр, *вáрило* Би, како се *рáдило* Св, *рáнило* се Ки, *дáвáл'и* смо Др, *јáвил'и* ни Дњ, *кáзáл'и* су Дш, прé смо *иомáгáл'и* Гр, *ирдáвáл'и* Ки, *рáнил'и* би Би Ки;

лáни Гр, *шáйуш* Гр.

Затворено *a* је забележено на широј територији штокавских говора, али степен затворености није исти. На подручју које покривају староцрногорски говори, *a* је „нешто затвореније,¹²⁸ а померена артикулација овог вокала карактерише и суседне источноцрногорске говоре, за које се констатује да се вокал *a* у положају иза лабијалних консонаната и сонаната изговара „са заокругљивањем усана, при чему се чује предзвук вокалске нијансе *o*, а по који пут и потпун овај самогласник.“¹²⁹

У горњој Метохији степен затворености и учесталост појаве затвореног *a* најјасније су изражени на југоистоку. Идући према северу и западу са фреквенцијом опада и степен затворености.

61. У експресивним ситуацијама, у облицима на којима је реченични нагласак, артикулација вокала *a* је редукована до те мере да се стиче утисак о постојању полугласника.¹³⁰ До полугласничке артикулације вокала *a* најчешће долази кад је под акцентом, али се тај феномен бележи у проклизи и енклизи:

*бъ'ш*¹³¹ такó Б БП Би, *нъ'јбол'и́зо* Б, *нъ'јбол'а* БП Г, *нъ'јйре* БП Би Си, *св'л* Би Гр Дс Ж, *св'л* нáоколо Гр, *св'л* за л'éбац Ж, *св'мо* тó, Б Бл БП Бр Би Гр Гс Дш Ж Ки Ље Љу Си С СЛ Т, *св'ка* кућа Бр, *св'ки* дáн Г Ж, *св'ког* дáна Си, *св'коме* рéдом Бр, на *св'ку* кућу БП, *св'шйша* се прича Г, *шáмь'н* такó Бр Дс;

свкојáка Бл Би, *шйшó* ћу Дш, *кьд* йма Дс, *свс* мојéма Дњ Т, *съм* ју вол'éла Дс.

¹²⁸ Пешикан, СК-Љ 102.

¹²⁹ Стевановић, ИЦД, 18.

¹³⁰ Таква артикулација јавља се спорадично на читавом подручју СМ, у облицима на којима је тежиште информације.

¹³¹ У недостатку знака за полугласник акценован краткосилазним акцентом, такав изговор означен је апострофом изнад њега.

БОЈА ВОКАЛА Е И О

62. У нашим дијалектима разлике у артикулацији средњих вокала варирају од области до области, од благе отворености до дифтонгизације. Ова особина нарочито одликује војвођанске говоре, али се ни ту не испољава равномерно. У Срему, на пример, „није изразита онолико колико у... Банату,¹³² где су истраживачи забележили више варијетета: „благо отворени, нешто затворенији, релативно затворен, умерену отвореност, средњи изговор.“¹³³ Појава одликује и косовско-ресавске говоре,¹³⁴ а забележена је и на подручју Шумадије,¹³⁵ што значи да се ареал ове појаве протеже у Србији од албанске границе на југу до мађарске и румунске на северу. И у севернометохијским говорима боја средњих вокала варира од благе отворености до дифтонгизације као факултативна појава.

БОЈА КРАТКИХ ВОКАЛА

63. Познато је да су под кратким акцентом вокали отворенији од вокала под дугим, а под силазним отворенији него под узлазним. Иако је без примене техничких средстава немогуће прецизно изнијансирати те вредности, ипак је забележен изванредан број облика где се осећају одступања. С обзиром на то да она нису изразита, и да се у истим позицијама једном бележи отворенији, а други пут затворенији изговор, тешко је утврдити правила по којим до њих долази.

*исџ*¹³⁶ Би Гр Ки Т, *иџек* СЛ, *иџв* Би;

вџјал'ицу Гр, *говџда* Ж Ки СЛ, *дџца* Би Св Т, *Мил'џна* СЛ, на *кол'џна* Би, *мџсџа* Гр, *дџда* Т, *зџша* СЛ, *кџвчџга* Би, *л'џба* Т, *л'џбац* Т, *свџкра* Би, *човџка* Дш СЛ, на *њџга* Ж, *онџма* Гр, *дрвџна* Ки, *иосл'џдња* Т, *јџдна* Ж, *сџдам* СЛ, *двџсџа* Св;

дочџкаш Ж, *чџкам* СЛ, *дошџера* Дш, *иџва* Т, *зайџва* Би К Т, *иџвамо* Ж, да *бџгамо* Ж, *вечџрамо* Ж, *гл'џдала* Дш, *седџла* СЛ, *вџјал'и* Св, *сџјала* Св, *иосџјал'и* сте Би, *иосџјано* Св, *смџла* К, *шџрал'и* СЛ;

нџдел'а СЛ, *мџшил'е* Би, *мџсџије* Т, *сџме* Би Ж Св, *л'џишке* Т, *ионџке* Т, *говџеје* Т, *дрвџне* Ки, *жџенске* К, *вџјеш* Би, *сџдне* СЛ, да се *сџје* Ж, *донџсе* Т, *донџсемо* Т, да с *ошџремо* Ж, *ошџреш* Гр, *нашл'џћене* Би, *иџишке* Би;

ис Пџћи Ж, *иџфи* К, *вџл'ика* Ж, *вл'ико* Св, *вџл'ике* СЛ, *вршџл'и* Дш, *намџсџи* Дш, *иовџди* СЛ, *сџкл'и* СЛ;

мџсџио Св Т, *решџио* Би, *сџло* Би Т, *иџйо* Дш, *Цвџџико* Т *нџко* Ж, *ионџко* Св, *ионџшио* Ж, *срџџињо* Т, *јџдно* Би, *довџо* Т, *рџко* Ж, *дал'џко* Т;

у *недџл'у* Ж, *рџју* СЛ, *иџџику* СЛ, за *дџцу* Ж СЛ Т, *ионџку* К, *говџеју* СЛ, *дочџку* Т, *јџдну* СЛ, *иовџгну* СЛ, *иовџду* СЛ, *сџдну* Би, *сџсџиру* Би;

¹³² Николић, Срем, 106.

¹³³ Ивић et al. Банат, 155–175.

¹³⁴ Јовић, Трстеник, 39; Симић, Левач, 65–69; Пецо-Милановић, Ресава, 251; Алексић.-Вукомановић, Жупа, 294.

¹³⁵ Реметић, Шумадија, 111–113; Јовић, Рача, 182.

¹³⁶ Отворенији, односно затворенији изговор вокала бележен је уобичајеним знацима у нашој дијалектологији, примери су разврстани према следећем вокалу.

кѣла Ки, кѣра Ж, сѣба Т, бѣга Ж, ѣра Ж, ѣца Св, у Сѣрѣица Ж, шѣја Дш, ѣсам Ж;

конѣл'е Ж, кѣре Би, вѣће Св, гѣсѣе Ж, три чѣвека СЛ, његѣе Т, закѣл'е Би, закѣл'еш Би, ѣшера Дш, ѣиеш Гр, ѣсл'е СЛ;

гѣдину Св, по Сѣше Трѣице Гр, волѣви СЛ, кѣњима Св, закѣиши Би, осѣл'иши Би, нагѣди се Т, ѣкѣси се Ки;

вѣду СЛ, кѣжу СЛ, конѣл'у Ки, на л'ѣиѣиу Би, по ѣл'у Би, рѣл'у Би, шкѣлује се СЛ.

Анализе показују да се отворенији изговор кратког акцентованог вокала е јавља испред експлозивних сугласника и сонаната у 70 од 87 облика, а вокала о у 25 од 34 облика. Висина вокала у наредном слогу није безначајна, те је у 40 % случајева (36 потврда), дошло до отварања вокала е испред слога са ниским вокалом, док је удео примера за отворено о у том положају близу 56 % (19 потврда од 34 примера).

Према томе отварање средњих акцентованих вокала претежно је последица међуслоговне вокалске асимилације.

64. Мада је изговор кратких ненаглашених вокала мање изразит, пажљивим слушањем се запажа спорадична блага отвореност.

ѣ

мѣсѣе Т, шамњанѣм Ж, ѣонѣѣ Т, донѣѣ Т;

дѣѣама Би, сѣдѣла СЛ;

водѣишину Ж, водѣициу Т, сѣдѣл'и Ки;

дѣвѣја СЛ, њѣгѣе Т, ѣмѣише Св;

ѣ

мѣсѣѣ Т, ѣрѣѣ Би, ѣшл'и смѣ Гр, мѣлѣ Би;

нѣгѣице К, дѣмаѣин Ж, у ѣиѣнак Гр, по сѣкаѣу Дш, ѣвѣј Гр, ѣвѣко Гр, ѣико-га жѣвѣга Ж, забрѣви Гр, ѣиѣиѣвѣло се К, смѣиѣј га Дш;

вѣдѣ Дш, ѣвѣсѣмо Гр, сѣнѣве К, гѣвѣѣе Т, зѣвѣ Дш, да ѣнѣсем Би, ѣсѣѣеш Св, дѣнѣсу Би, дѣѣѣу Т;

кѣнѣл'у Ки, Сѣиѣа Бѣгѣрѣдица СЛ, ѣлѣво Ж, вѣлѣви СЛ, кѣнѣица Би, на ѣбѣр Б, ѣслѣбѣѣени Т;

с ѣиѣиѣама Дш, мѣгѣуѣан Ж.

Запажа се да се и ови вокали претежно отварају испред експлозивних сугласника и сонаната и да је и овде у питању међуслоговна вокалска асимилација, пошто се ненаглашени кратки вокали три пута чешће отварају испред кратког него испред дугог акцента. Непосредно суседство акцентованог слога не утиче битно на отварање, па је ѣ подједнако отворено у иницијалном и наредном слогу: бѣ-гѣрѣдица, ѣслѣбѣѣени.

65. Кратки вокали спорадично се чују и изразито отворени у предакценатском и постакценатском положају. Појава је нарочито изражена на крајњем југоистоку:

са *сеастирама* Дш, *решетио* Гр Дс Дш Ки, *нека* га Гр;
доанесе Дш;
гоштво Ки;
могуће Ж;
дођемоа Ки, *донесемоа* Дш, *имамоа* Гр, *обукдмоа* Гр, *ијјемоа* Дс, *иосијавимоа* га Ж, *седнемоа* Ки, *скидосмоа* Гр, *сијавимоа* Би, *узмемоа* Гр, *чекамоа* Гр;
Милоарада Дс.

66. У истим позицијама јавља се и затворенија нијанса од „нормалног“ изговора кратких вокала *е* и *о*:

ѐ

бег К;
негде Св;
ијео Дш К, *л'е'бове* Гр;
кудел у К.

ө

кө Дш, *гоч* К;
бөга Ж, у *көла* К, *көлац* Гр, *коломөһа* Св, *көһа* К, *мөмак* К, *мөмка* Би, *өдма* Дш, *өшац* Св;
көјње Дш, *сноидөве* К, *көје* Дш, *закөл'е* Дш, *бөл'е* К;
за *гөдине* Дш, за *Бөжиһ* Ж Св, да ју *вөл'и* Дш К, *збөрим* К, да *збөри* Ж;
Бөгоми Св.

67. Бележи се затворенији изговор и неакцентованих вокала.
обуће Дш, *чөвек* Св Дш, да га *снүеш* Дш, *без* Св, *већ* Дш;
цијел'е Св, *ичен* Ж, *седел'и* Гр, *үвече* Би;
иченичу К, за *Вел'игдан* Св, не *вел'иш* К, *насел'ил'и* Св, *иодел'ил'и* Св, да *седи* К;
нека *девөјка* Бр Би К, *девөјку* Гр, *девөјку* код вөј Бр Ки К, *девөјке* Би К, у *земњу* Дш, *немөј* К;

о

на ноге Св, и у *кошөве* Св, *өвөјало* Св;
кој Дш К;
көкдшка Св, *көндил'у* К Св, *волөвска* көла Ж, *көноил'ене* К, *иөмдл'и* ју К,
гоштво Дш;
обүкл'и ју Св.

Затварање кратких ненаглашених вокала троструко је чешће у предакценатском него у постакценатском положају. Мада би било логично да су узрочни-

ци затварања наредни слогови са високим вокалом, у наведеним примерима већи удео имају слогови са средњим вокалима (9 : 7 за *e*, и 9 : 2 за *o*). Иначе, средњи неакцентовани вокали су се најчешће затварали у позицији иза лабијала, велара и испред меких сугласника.

БОЈА ДУГИХ ВОКАЛА

68. Познато је да се дуги вокали изразитије и чешће затварају од кратких.

ê

од *земл'ê* Ж, по *рѹкê* СЛ, *зовê* СЛ, *идê* СЛ, *јê* К, от *кожê* Гр, *двê* Гр; *ѡожњê* Би, *ѡрê* Дш СЛ;
 у *Пêћ* Би Ж, ни *л'êк* Дш, *рêд* СЛ, по *ѡêћ* Би, *ѡојêш* Ки, не *смêш* Гр, *шкêш* Гр, да *узмêш* Ки, *ѡресêј* Дш;
 до *цвêща* Би, *цêвка* Ки, *ѡêша* Ки, *мêшар* Дш, у *ѡêшак* Ки, *вêнча* те Дш, *мêша* К, *нêма* Би СЛ;
конзêрве Ж, *врêме* Св, *дêвер* Би К СЛ, *дêвера* Ж, *дêвере* К, *нêне* Дш, *нêће* К, *ѡодêл'е* Ж;
мêсим Ки, *мêсимо* Ж, *нêси* Ж, *ѡодêл'им* Дш, *ѡогрêши* Гр, *цêди се* Би; *мêсо* Ки, *сêно* СЛ, *шêсѡо* Би, *л'êѡо* Дш Ки; *зовêду* СЛ;
 са *јêшрвом* СЛ;

é

бêла Гр, *нêма* Би, *цêла* Би, па се *сѡрêма* Би К;
êнђе К, *ћêрке* Ж, *шêриe* К, за *врêме* Би Ж, *дêше* СЛ, *бêл'е* Гр, *л'êѡе* Гр, *исѡрê-де се* Дш, *ѡни нêше* Би;
ѡêрчин Гр, би *вêзл'и* Би, *исѡрêди* Би, *л'êчи* Ж;
нêсмо Гр;
свêћу Ж;

ē

дêчâ Гр, по *сêлâ* СЛ, да се *вêнчâм* Т, *вêнчâла се* К, *ѡоцêѡл'и* СЛ;
исѡрêдêш Гр, *навêзêне* Би;
сêвнѡѡе Би, *јêдѹ* Ж, не *смêдѹ* СЛ, *шкêдѹ* Ж, *шрeйерêдѹ* СЛ, *дêл'ѡл'и* СЛ, *рас-ѡодêл'ѡл'и* Ж, *рêшил'и* Т, *исѡрêдѡ* ју Дш;

ô

кô К, *шâшакô* Дш;
дôм К, на *обôр* Би, *ôн* Ж, *рôд* К;
белôјка СЛ, *девôјка* СЛ, *црнôјка* СЛ, *сирôшан* Би;
девôјке К, *ôвце* Би К СЛ, *кôл'е* Гр СЛ, *накôнче* К, од *њôјне* Би, смо *бôне* Гр, *дôђе* Гр Дш Св, *немôјше* Св;
Белойôл'ѡима Пр;

белѠјку Гр, вѠјску СЛ, за девѠјку Т, иѠшћку Гр, у шкѠлу Љу, дѠћу Ж К, иѠшћују К;

Ѡ

вѠјска Ж, за Ѡвас Ж, ианѠѠ'е К, ћѠра Дш, четѠвѠрак Ж, Ѡде Гр;
дѠће Гр;
ВѠшћићи Дш;
у вѠјску Би, Ѡвцу Ж;

ѡ

кѡзѡ Дш, кѡјнѡ Ж, двѡрѡ Св;
мало сѡдѡ Би;
кѡјшћје Дш, у иѡрѡћју Би;
гѡсѡдѡма 'певати молитву Господе помилуј' Ж, гѡсѡдѡ Св;
иѡјју К.

Бележи се потпуно затварање до преласка у у: ѡзо и уженѡ се Св, у иусѡћку неку Св.

Положај испред слога са високим вокалом, затим положај испред сонаната, лабијала и велара могао би се сматрати узрочником затварања дугих наглашених вокала, док за дуге ненаглашене није без утицаја ни положај испред дугог вокала (8 од 16 случајева за затворено е, а 5 од 9 за затворено о). Затварање испред дугог вокала асимилациони је процес, па је разумљиво што до њега долази испред њега: *немѡј*, *иѡјју* али је у том положају нејасна појава отвореног: *вордѡ*, *зрвѡ*, *морѡћан*.

Затварање се може објаснити и асимилацијом према следећем палаталном сугласнику (вокал *ѡ* у 12 од 37 случајева, а вокал *Ѡ* у 14 од 24 случаја, али је нејасно зашто није дошло до затварања *ѡ*, *ѡ*, *Ѡ* и *ѡ* у том положају и шта је узроковало отворенији изговор вокала *ѡ* испред високих вокала (21 од укупно 91 облика), од којих је трећина била још у положају испред палатала: ис *Пѡћи*, *вѡл'ика*, у *недѡл'у*, *говѡћју*.

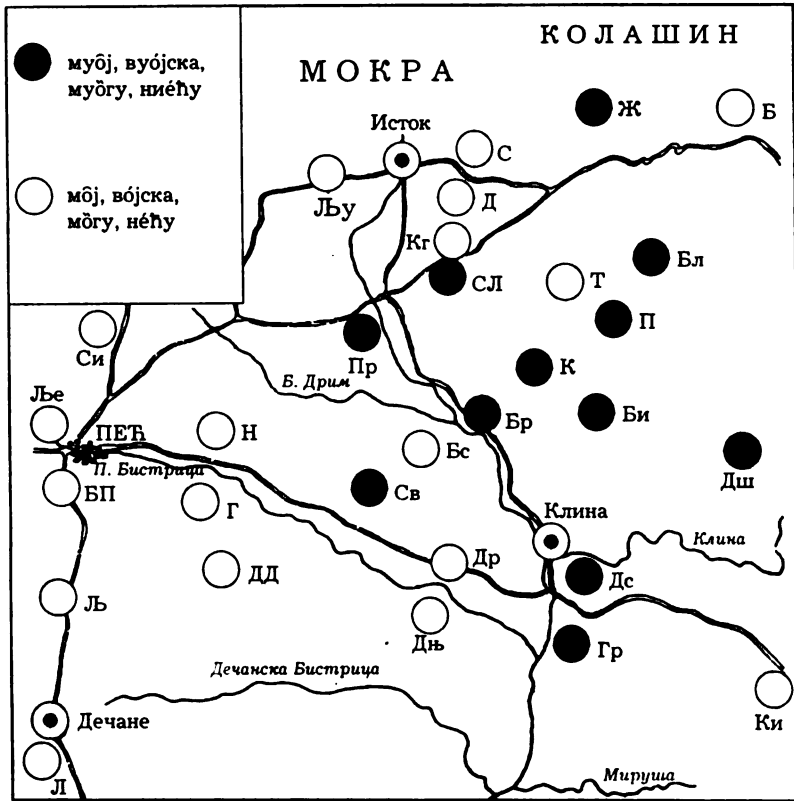
ДИФТОНГИЗАЦИЈА ВОКАЛА Е И О

69. На једном делу испитиваног подручја забележена је дифтонгизација средњих вокала. До ње долази спорадично на почетку речи и у суседству лабијала, велара и дентала. Најчешће се дифтонгизују дуги, али могу бити захваћени и кратки вокали под акцентом, па и ненаглашени, што значи да акценат није њен узрочник.

Појава је у штокавским говорима широко распрострањена,¹³⁷ а на испитиваном подручју ограничена на Прекорупље и поречје Кујавче (в. карту бр. 6).

¹³⁷ Вујовић, Мрковић, 129; Јовић, Трстеник, 42–43; Пецо-Милановић, Ресава, 251; Богдановић, Поморавље, 69; Николић, Срем, 309–310; Ивић et al. Банат, 196–197; Белић, Галички, 85; Ивић, Галип. 85.

Карта бр. 6: Дифтонгизација средњих вокала

é

и ^и *енђе* К;
н ^и *ећу* Ж;

ô

сѣра б^уол 'доста' К, б^уон (болестан) Дш, м^уџ Бл, м^уџрам Бр, ^уон Бл Гр Дш
 Пр, д^уџе Би, д^уџу Дш, т^уџма Гр;
 к^уол'е Гр Дш К, к^уџнце К, ^уџвце К;
 караб^уџно 'офарбано црном бојом' Гр;
 и^уџику Гр;

ô

^уџска Гр, д^уџи К;

Уоде Бл Дш, Уоден СЛ, Уојце Дш, на и'Уодне Би;
к'Уорџу К;

ō

м'Уорџл'и су Би;
Уовдѐ Гр, Уодѐ Гр П, Уодѐна Дш;
з'Уосџоду Би;

ō

тако ми Б'Уога Ж, к'Уонац Гр, Уоган Ки Св, Уона Дш;
б'Уокче К, к'Уоње Дш, Уојетџ Дш, и'Уосл'ена Гр;
Уони Бл К, с'Уол'и Дш;
док м'Уогу Гр;

o

Уодџвде Бл;
к'Уојѐ Дш;
к'Уоџ Дш;
к'Уокџшке Дш, к'Уонџл'у К.

На основу наведених примера намеће се закључак да до ове појаве асимилационог карактера долази на почетку речи или у слоговима у којима вокалу претходи лабијал или праскави сугласник.

Појава није забележена на западном делу подручја.

БОЈА ВОКАЛА И И У

70. У изговору високих вокала слухом се не може осетити отворенија или затворенија артикулација. Међутим, у неколико лексема изговор је осетно лабијализован, једноставно преузет из албанског језика: *грџка*¹³⁸ Д, *дџзџин* Бс Гр СЛ, *дџрџек* 'право' ДД, *џџксџор* 'сребрни накит који се носи на грудима' ДД, *џџмџериџ* 'гостољубив' Љ. *Л'џбџениџ* Љ, *л'џкс* 'узвик за вабљење оваца' Г, *џџка* 'глава' ДД.

Шире посматрано, метохијску полиглотску средину карактерише присуство и вокала џ, које се бележи на југу Метохије, где има „фонолошку индивидуалност у вокалском систему,¹³⁹ за разлику од говора који се овде испитују где се јавља у туђицама као последица међујезичких додира, и нема фонолошку индивидуалност.

¹³⁸ У неким овим облицима: *дизџин*, *дирџек* чује се обичан изговор вокала и, као и изговор вокала у наведеним облицима *џџмџериџ*, *Љубџениџ*, и то неупоредиво чешће него лабијализован, што није случај са преостала два примера, где се лабијализовани вокал редовно јавља. Ваља напоменути да је појава карактеристична и за говор старијих особа које су претрпеле утицај албанског језика.

¹³⁹ Реметић, Призрен, 366.

РЕФЛЕКСИ НЕКАДАШЊИХ ГЛАСОВА

РЕФЛЕКСИ ВОКАЛА В

71. Говор СМ се не разликује од других говора К-Р типа у погледу замене овог некадашњег вокала, што значи да му је вредност иста у кратким ненаглашеним и наглашеним, као и дугим слоговима, и да у свим позицијама редовно даје *e*:

у *Бел њицу* Т, *девојка* Б Бр Би Г ДД Дњ Дш Кг К Л Ље Н Пр С Си, *одел 'ак* Дш, *најјуре* Г Дш, *овде* Бс, *оде* Л, *седѣћи* Ж, *секѣрчићима* П, *стијарешина* Ље, *уѣк* Л Н; да *бѣга* Ки, *бѣшије* Г Дњ Ки Љ, *вѣжба* Бр ДД, *вѣрена* Бс, *вѣреница* Г Н, *нашу вѣру* Л, *дѣда* Г Д Пр, *жѣвѣл 'и смо* Г Л Си, *здѣнул 'и* Г Св, *мѣсец* Бр Г Л Н, *мѣсечина* Бс Г Кг, *мѣсто* Гр Ки, у *недѣл 'у* Б Ље, *иѣва се* Г К Л, да *иѣвам* Д Ље, *иѣсме* С, на *иѣвару* ДД Л Си, *седѣла* Б Дс Љу, да *сѣдне* Д, *сѣднемо* Бл, *сѣме* Б Бр Г Д Дс Дш К Љ Н Пр СЛ Т, *сѣменем* СЛ, не *сѣћам се* Л, *иѣра* П, *иѣрал 'и* Љу, *исѣјера* П Си, *чѣвек* Бр Г Дш, *двѣ чѣвѣка* Л Љ Н П С Т;

из *Бѣлога* Пѡл 'а БП, *бѣлога* л 'ѣба Г, *бѣлу* кѡпу Бс, за *вѣк* Б, *двѣ вѣка* Ље, *врѣдан* Г Д, *врѣме* Б Бр Л Љ Ље, *двѣ* Г Д Ље, *дѣвер* Бр Би Др Дс Дњ Кг Пр СЛ, *дѣше* Г Ље, на *кол 'ѣвку* Бр Г Си, л 'ѣйо Л, *мл 'ѣка* Л, *наиѣрд* Бр Ље, *ѡдѣнаке* Пр, *иѡдѣл 'имо* Б Бл, *иѡмѣшана* Љу Н, у *рѣку* Дш, *рѣшко* Ж К Си, *рѣч* БП Ље, *свѣћу* Г Л, *сѣно* Би Г ДД Љу Н, не *смѣ* Б Љ, *снѣг* Бр Г Кг, по *снѣгу* ДД, у *срѣду* СЛ, *сѣрѣл 'аи* Си, *иѣсно* К, *н-умѣм* Б СЛ, *усѣѣва* Дс, до *цвѣта* Би Г, *цѣла* Д Кг, *цѣлу* Б.

72. У Д-Л јд. именица женског рода на вокал и мушког на -а, уопштен је падежни завршетак -е, као у другим говорима косовско-ресавског подручја:¹⁴⁰

томе *ѡге* Дс, *тѡј бѡбе* Љу, понѣси *Вел ѡке* Бс, да понѣсе *владѣике* Т, *рѣко вѡђе* Ж, *подѡј гѡсѡије* Б, *фѡла дрѡѡве* Б, *пѣко сам задруге* Л, *тѡме Ил ѡје*, *положи јунѡице* Љу, *рече мѡјке* Бл, *јѣдна мѡјке* Бр, *каже тѣ мѡде* Т, *поклониѡ иѡше* Бр, *овѡ Рѡнке* СЛ, *дѡ се сѡѡке* Бс, ка *кѡће* Ље, *ишла* как л 'ивѡде Би, *крѣнѡла* как *ћѡфе* СЛ, как *цркви* Г, как *шѡме* Дс, *кик сесѡрѣ* Бс, *тѡмо су кик Шѣсѡије* 'топоним' Н;

дѡдо *Анѣ* квѡсац Г, *реко Бѡжѣ* Дш, *рѣко женѣ* Би Г Ж Н Пр, *дѡде сесѡрѣ* Т, *вел 'и снаѣ* Г Си, *тѡ ћу Жикѣ* Дс, *иѡручи Јѡвѣ* Би, *мојѣму Јѡсѣ* Гр, *однѣси Миѡиѣ* Ки, *оврѡше Пѡниѣ* Гр;

причамо о *исѡрѡинице* Љ, о *Јѡвѡнке* Ћурѡине Дњ, *пѡју* по *вѡл 'е* Би, *идѣ* по *врѡиње* Н, по *јѡбуке* С, *кѡпи ручѡице* по *Кујѡвче* К, *идѣ* по *кѡће* Бр Би, да *идѣмо* по *ладѡвиње* Кг, по л 'ивѡде ДД, по *њиве* Бр Би, по *илѡниње* БП С, по *свасѡијке* Св, по *чинѡје* Си, по *шѡме* Пр, *мѡмак* је према *девојке* Би;

о *шѡј женѣ* Г, о *нѡишѣ* старѡнскѣ С, по *брѡзде* БП, не бѡ га по *глѡвѣ* Г, *шѣта* по *собѣ* Ље, по *шѣриѣ* Св.

Форме са локативним завршетком на -и представљају реткост. Могу се чути од особа које их под извесним утицајем млађег нараштаја и средстава информисања спорадично усвајају: *отишѡо* јѣдној *жѣни* Ље, према *оној стѡрини* Л.

¹⁴⁰ Пецо-Милановић, Ресава, 262; Алекс.ић-Вукомановић, Жупа, 294.

73. У тим падежима и акценатски облици личних заменица, као и повратне заменице имаће завршетак на -е:

и *мене* ми седѝ Б, рѝду и *мене* Дш, рѝкни *мене* Б Би, *мене* ми ѝме Б Бл, даде *мене* Г Гр, пѝло *мене* Би, дѝђѝ ми *мене* ДД, оставише ми *мене* Н, *мене* је ѝме Дс, љмро ми *мене* Ж, *мене* су љзел' и Л, *мене* да́ла Љ, вил' ѝ *мене* Пр, не вал' а́ ми *мене* П, *мене* и њѝму С, блага *ше́бе* ДД, ѝво и *ше́бе* Г, пѝло *ше́бе* Би, ја́ кажем *ше́бе* ДД, фала́ ти *ше́бе* Дш, да́днем ја́ *ше́бе* Ж Л Љ Н П, и *ше́бе* ти пѝзнато Бр, да ти ко́си *ше́бе* С, зна́ла по се́бе Г, имао у се́бе Л, према *мене* Ки, према се́бе Др.

74. Иста је замена извршена и у Д-И-Л мн. заменичко-придевских речи:

мојѝма Ље Љу С Т, *ѝвојѝма* сестра́ма Си, *наше́ма* жена́ма Бр С, *овѝма* деца́ма Бр Г, *шавѝма* то́де БП Д Дс, *ѝѝма* та́мо Б Бр Би Дс Дњ Ки Св Т, *шашѝма* ту́ Др, *којѝма* Ље Љу С Т, *свѝма* Б БП Бл Би Г Гр П Т, *вѝл'ике́ма* деца́ма Пр, ка *мла́дѝма* жена́ма Ље, *мушке́ма* деца́ма Ки;

с *мојѝма* браћа́ма Т, сас *мојѝма* па́нцима Гр, с *ѝвојѝма* па́рама Г, с *којѝма* Пр, с *шавѝма* Бс, с *шашѝма* ту́ ДД, са *свѝма* деца́ма Б, с *ја́кѝма* воло́вима Дс, с *ма́л'ема* чора́ма Св, с *новѝма* опа́нцима К, са *сирѝвѝма* дрѝвима Би, с *чи́стѝма* рука́ма Г, с *једнѝма* па́нцима Гр, сас те́ма *двѝма* Г;

по *мојѝма* деца́ма Пр, при́ча о *мла́дѝма* жена́ма Ж.

75. У говору старијих особа редовно се јавља екавска замена јата у 1. и 2. л. јд. и сва три лица множине одричног облика помоћног глагола *јесам*.¹⁴¹ Код млађих чују се обе форме, а икавска преовладава у говору оних представника код којих се осећа утицај школе:

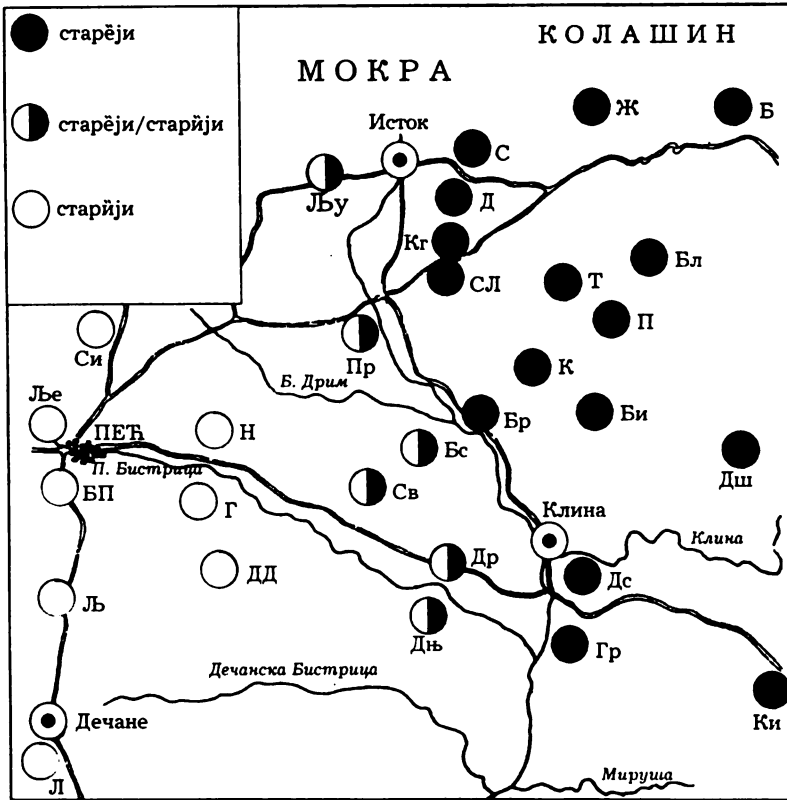
не́сам Б БП Бл Бр Би Бс Г Гр ДД Д Др Дс Дш Ж Ки Кг К Л Љ Ље Љ Н П Пр Си С СЛ Т, *не́си* Б Бр Бс Г ДД Л, *не́смо* Ки К Љ С Т, *не́сти* Дњ Дш Ки Н Си, *не́су* Г ДД Ље Н.

Треће лице једнине редовно гласи *није*.

76. У компаративу придева *сти́ар* замена је двојака. Док је на источном делу подручја заступљен стари наставак, на западном је потиснут из употребе и замењен новим. Средишњи део, који чини узани појас у правцу северозапад-југоисток, западно од Источке реке и у доњем току Пећке Бистрице, карактерише паралелна употреба обе форме, али још увек преовладава стара (в. карту бр. 7).

ја́ сам *сти́арѝји* Б Бл Дс Св, Че́да је *сти́арѝи* Бр Пр, мој бра́т *сти́арѝи* Би, две године *сти́арѝи* Гр, ко́ е *сти́арѝи* Дс, Ђура није *сти́арѝји* Дњ, за *сти́арѝега* бра́та Ж, од не́кога *сти́арѝега* К, кот *сти́арѝега* си́на Пр С, *сти́арѝем* бра́ту К, *сти́арѝја* Б Бс Др Дњ, ѝна *сти́арѝја* Бл, би́ла *сти́арѝја* Би, ма́ло *сти́арѝја* Би Дс, ја́ сам *сти́арѝја* Ж, ова́ што е *сти́арѝја* Кг, годину *сти́арѝја* Ки, није *сти́арѝја* К, да е *сти́арѝја* С СЛ, беше *сти́арѝја* Т, *сти́арѝје* ће́рке С, *сти́арѝју* Бр, за *сти́арѝју* Би, *најсти́арѝји* Бл Би Д Дш Ж Кг С, ја́ сам *најсти́арѝји* Љу, *најсти́арѝју* Ж К П;

¹⁴¹ Као и у другим К-Р говорима: Јовић, Трстеник, 53; Алекс.ић-Вукомановић, Жупа, 294; Симић, Левач, 131.

Карта бр. 7: Рефлекси јата у компаративу *стиарији*

стиарији БП, Вул'е је *стиарији* Г, Станиша е био *стиарији* ДД, *стиарији* л'уди Лје Љ, на софру *стиарији* Св, по *стиарији* Пр, да е *стиарији* Св, ко е *стиарији* Си, *стиаријега* Г, ко *стиаријега* сина Лје, *стиаријему* Лје, Стамена *стиарија* Г, *стиарија* сам Бс, о *стиарије* сестре Лје, ко *стиарије* ћерке Др, *стиарију* Љ, *стиарију* сам удала БП, са *стиаријом* сестром Л, *најстиарији* Бс, код *најстиаријега* ДД Дњ, за *најстиаријега* БП, с *најстиаријим* Л Н, о *најстиаријему* Пр, *најстиарија* БП, која е *најстиарија* Г, ја сам *најстиарија* Др, код *најстиарије* Љ, за *најстиарију* Љу.

Екавска замена јата у компаративу других придева није позната (примери су дати у т. 412).

77. У погледу замене јата испитивано подручје показује извесне особености у односу на целину косовско-ресавских говора. У њему замене и и е нису равноправне у компаративу придева као у левачком говору,¹⁴² јер се екавска замена

¹⁴² Симић, Левач, 131.

односи једино на компаратив придева *сѣар*, и то не на читавом подручју, по чему се разликује и од трстеничког, где је „употреба компаратива са -и врло ретка,¹⁴³ и од александровачког и брусског говора, у којем је нови наставак непознат,¹⁴⁴ већ је сличан ресавском, у којем се „само у облику компаратива од придева *сѣар* наилази на екавскн рефлекс.“¹⁴⁵

78. И у основама глагола *вѣјати*, *грѣјати* *свјати*, срећемо екавску замену на источном делу испитиваног подручја (в. карту бр. 8):

да *вѣјеш* Б Др Дс, *пѣсе* се *вѣја* Ки, да се *вѣје* Би Дш, *вѣјемо* Дс, *вѣју* лопѣтама Ж, тако се *вѣјала* Б, па би *вѣјал* 'и Дс Св, *вѣј* Н, *извѣјал* 'и би Би, *овѣје* Б Бл Г Дс, *овѣју* Дш, *овѣјало* Дш, *овѣј* Б Л СЛ; *грѣјеш* Би, *грѣјаше* Т, *загрѣје* се Г Дс Кг, *изгрѣје* сунце Г Пр, да се не *ѣрегрѣје* ДД, да се *угрѣјем* Б Бл Др Си, да ју *угрѣјеш* Др Св, кат се *угрѣје* Ки, *угрѣјемо* Бс Др Дш, *угрѣју* се Г, *угрѣј* се Б Н, *угрѣјана* Бс; *сѣје* Б Би Ки К, да *сѣјемо* Гр Д Дс С, *сѣјо* сам Бр Т, *сѣјала* се Д Дш Љу, *сѣјало* се Бс Дс Ж, *сѣјал* 'и би Б Би Бс Дс Дш Ж Ки С, *сѣј* Дш, да *ѣосѣјем* Г, кат *ѣосѣјеш* Н, не *ѣосѣје* Б Гр Дс К, ако *ѣосѣјемо* Љ, нек *ѣосѣју* Кг, *ѣосѣј* БП, *ѣосѣјана* Бр Св, *ѣресѣје* се Бр Г С, *ѣресѣјемо* брашње Би;

пѣсе се *вије* Пр, *вијало* би се лопѣтама Г, па *ви* онѣм лопѣтом БП, лопѣтама *овијеш* ДД, *овије* се на ветар Љ, *пѣсл* 'е се *овије* Ље, док се добро не *овије* Н, овршиш па се *овије* Пр, *овијемо* га на ветар Си, *овијемо* га са лопѣтама Л; *гријемо* се Ље, код оцака би се *гријал* 'и Св Пр, *гри* вѣду БП, да се *загрије* Ље, ка се *загрије* Л, кад *изгрије* сунце ДД, да се не *ѣрегрије* Ље, да се *угријеш* Љ, ка се *угрије* Ље, да се *угријемо* Бс, *угријало* сунце Г Н; за *сијање* Ље, *сијеш* ју овако Бс, *тѣ сијемо* БП, *сијемо* лѣк Ље, *тѣ* су други *сијал* 'и БП, *сијал* 'и пшеницу БП Л, шта су *сијал* 'и пѣприка ДД, у *пѣл* 'е *смо сијал* 'и кукѣруз Пр, *сијал* 'и *смо* јѣчам Пр, *сијал* 'и *смо* рѣлом Љ, *ѣосијемо* конопл'у Бс, *ѣосије* се Ље, кад би *ѣосијал* 'и Л, *ѣоси* у њиву Н, *ѣосијано*, има *ѣосијано* Св, *ја* сам бијо *ѣосијо* ДД.

79. Према рефлексима јата у наведеним глаголима, очекивала би се екавска замена и у глаголу *додијати*.¹⁴⁶ Међутим, до ње није дошло па се он јавља у икавској форми, какву налазимо у Речнику Глише Елезовића:¹⁴⁷

док ни *додија* Л, кад му *додија* Пр, *додијаше* ми Бр, *додијаште* му Др, *додијао* му живот Г, *додијала* му жена Ље, *додијало* би ти Гр, *додијало* му Бс, *додијал* 'и му Си, *додијал* 'е му мѣке Љ, *додијаће* ти БП.

80. У основи именице *лѣха* редовно долази до екавске замене изузев у Љевоши, у којој су ијекавизми најизразитији, где је забележена секвенца -иј:

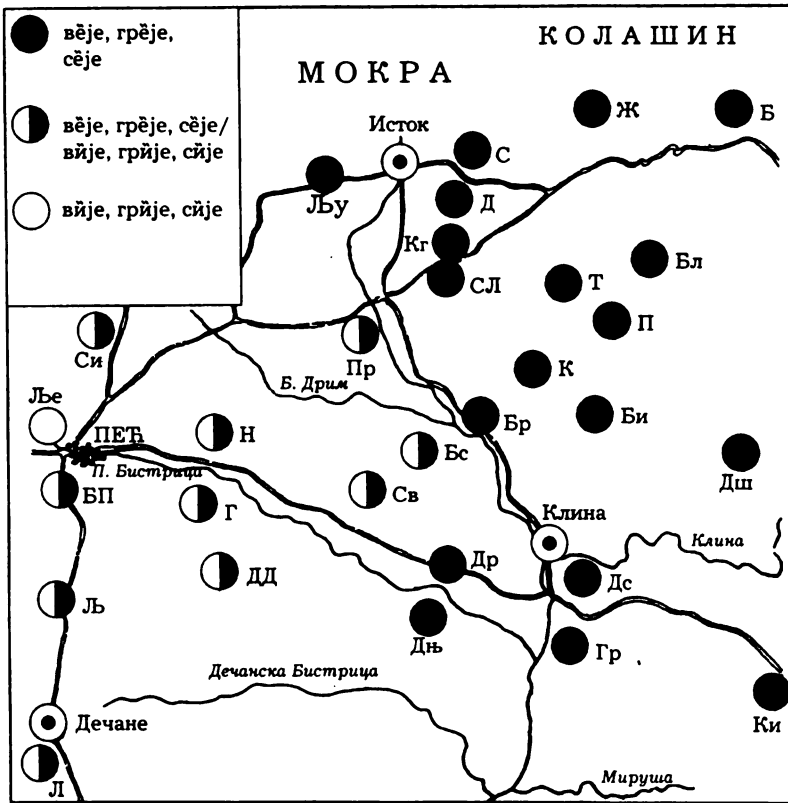
¹⁴³ Јовић, Трстеник, 53.

¹⁴⁴ Алекс.ић-Вукомановић, Жупа, 294.

¹⁴⁵ Пецо-Милановић, Ресава, 260.

¹⁴⁶ О распрострањености оба лика глагола *додијати* в. Павле Ивић, *Још један пример са и на месту старог јаша у нашем књижевном језику екавског наречја*, НЈ н.с. II св 3-4, 117-124.

¹⁴⁷ Елезовић, Речник I, 142.

Карта бр. 8: Рефлекси јата у основама *вејати, грејати, сејати*.

л'еја Г Гр Д Др Ж Кг, из л'еје БП, ископаш л'еју К Ки Лбу Н Пр С Си, по л'еје Л, кроз л'еје Др, онџом л'ејом ДД, направџш л'еје Н, из л'еја Пр; по дванајес онја л'ија Лје.

81. У префиксу *џрџ-* јат редовно има екавску замену:

овако *џребџцим* Ки, *џребџго* Б ДД, *џребџри се* Дш, да ме *џребџде* Ки, *џрџвџрџеш* Дс, *џрџвџрџну се* ДД, да *џрџвџучџм* Г, *џрџвџуко* сам Дс, да *џрџгџзим* Св, да ме *џрџгл џда* Би, док *џрџгорџи* Б Би Гр Д Ж Ки П Пр С СЛ Т, *џрџкџни га* Дњ, *џрџкџџен* Г, *пџсл'е џрџкоџиаш* Би, *џрџкџрџсџиџмо се* Л Си, *џрџмџсџиџи се* БП, *џрџмџшџен* Лје, *пџсл'е се џрџмоџиаш* Б Бс, да *џрџноџџи* Н, *џрџноџиџо* Г, на *Преобрџџжење* Бс, за *Преобрџџжење* Бр Би Г Гр Дс Дш, око *Преобрџџжења* Др, по *Преобрџџжењу* БП К Лје, да *џрџбрџрем* Г, *џрџбрџри га* ДД, да се не *џрџейџче* Ж, *џрџейл џейеш* Б, *џрџейл џеџне* Др, *џрџрџџдиџо* сам Ки, *џрџсада* Л, *џрџсџџдим* Ж, *џрџсџџдила* Т, *џрџсџуко се* Дс, *џрџсџвџчи* дџцу Бс, да *џрџсџкџчим* Б, *џрџсџкџчиџо* Бл, да не *џрџсџл иш* Ж, *џрџсџл'и га* Би, *џрџслано* вџриво Би, *пџсл'е се џрџейџрџсџе* Бр, *џрџейџрџси* слџму Би, *џрџейџрџџи* свџ С.

82. Са префиксом *йрѣ-* изједначио се и префикс *йри-*:

йребл'йџим се Б, йребл'йџила се К, да га йревайтим Б, йревайти га ма̀ло Ж, йредѡј му К, нйје йрезна̀ва̀о бѡга П, л'ѣтвице йрекѡване Д, да му се йремѡкнеш Г Љ, да не йремѣйши Ки, йремѣйшише Ж, да йренѣсе опѡнце Гр, стал'йцу да йренѣсе БП Ље, ја му йренѣ да рѹча Бс, вѣл'ики йренос Би, не йрейѡда му Т, йрейѡдал'и смо по теритѡрију црнагѡрску Ж, да се йрейишѡми Ки, йрейу̀ниш ма̀лко Д, йреслонио се С, да се йреййисне Љу, йреййиснуше не Бл, йреййискоше БП, йреййисни га Д, йреййиснушо Пр, да йречѣка Бл, на йречес Бс, да се йречѣстйи Би Кг С, йречѣстйимо се Св, йречѣшйен Бр, да йречѹвам ДД, йречѹвамо БП, йречѹвайше Дњ.

Ова појава има и шире домашаје, те излази из оквира К-Р говорног подручја,¹⁴⁸ и карактерише и неке друге говоре.¹⁴⁹

83. У предлогу *йред* извршена је екавска замена:

йред бачйју Би, йред вечѣру Л, йред икѡне Л, йреиш свѡдбу Бс Г, йреиш сла̀ву Г, йреиш смрѣт Ље, йреиш црквиу Бс, йред ѡчи Кг, йреиш са̀ба Б, йред Бѡжиш Бс, йред Вел'йгдан Бс, йред волѡве Г, йреиш стѡрога свѡта Ж, йреиш цвѣт Л, йред вѡјскѡм Б, йред глѡвѡм Г, йред здрѣлости Л, исйреиш кѹће Б, исйреиш свѡтова Ж, исйред мѣне Бр, исйред на̀с Дс, исйреиш свѣјѡ Н, йред менѡм Б, йред њѣга Би, йред њй Св, йред њйме Ље.

Међутим, када је предлог уз именицу *вече*, те је уз њу срстао тако да се осећа као сложеница и врши функцију глаголске одредбе за време, јат редовно даје *и*:

за *йридвече К, ка йридвече Ж, до йридвече Бр, дојше йридвече Б, доји йри двече Г, йридвече дотѣра Бр, расађујемо йридвече Пр, сѣди до йридвече СЛ, сѣдоше до йридвече С, скѹпе се йридвече Д, йридвече се на̀облачи Љу, йридвече отйдне Кг, йридвече отѡше Бс, чѣкаш йридвече Л.*

По угледу на њу почео се употребљавати са икавском заменом и уз друге именице, такође у функцији прилошке одредбе за време: *йрид нѡш Би Д, йрид са̀ба Б.*¹⁵⁰

84. Екавску и јекавску замену јата налазимо у прилогу *где*, који се на већем делу подручја јавља са упрошћеном сугласничком групом. У пећкој околини поред облика *де*, спорадично се чује јекавски облик *ђе*:

дѣ сам Б, дѣ си више Бл, дѣ си била Ж, дѣ си крѣну̀ла Би, дѣ је Н, дѣ ти је тѡ БП, дѣ ти је пѡмет С, дѣ смо се на̀шл'и Г, дѣ смо седѣл'и Т, дѣ сте бйл'и Бр, дѣ љу Љу, дѣ ћеш Св, дѣ ћемо Л, дѣ те жѣне К, дѣ вражи Г, дѣ ѡре Др, дѣ пйју С, дѣ узйма Дњ, дѣ не увѡту ДД;

ђе си јадна Ље, ђе ти је млѡдос БП, ђе бѣше Љ, ђе бй Си, ђе йма Г, ђе кѡ ДД, ђе кѡси БП, ђе мѡж Ље, ђе да на̀ђе Си, ђе пйје БП, ђе ра̀диш Ље, ђе сѣди Ље, ђе љу Г

¹⁴⁸ Пецо-Милановић Ресава, 261.

¹⁴⁹ Реметић, Шумадија, 100; Николић, Мачва, 235; Николић, Срем, 112; Ивић et al. Банат, 237.

¹⁵⁰ За паралелну употребу ова два лика предлога *йред*, поред К-Р (в. Јовић, Трстеник, 53; Симић, Левач, 132) знају и Ш-В говори: (в. Николић, Тршић, 399; Николић, Срем, 313; Ивић et al. Банат, 234).

Љ, *ћѣ* *ћеш* ДД, *ћѣ* је Ље, *ћѣ* смо Си, *ћѣ* сте Н, *ћѣ* су Си, *ћѣ* ће Г, *ћѣ* ћете Ље, *ниџе* ништа Ж;

око *куће* *ниџе* ништа Си, *ћѣ* си *бијо* — *ниџе* Г, *ниџе* да *нађем* *паре* ДД, *ниџе* није на *оца* Љ.

Екавизми у ијекавским говорима нису необична појава, али ијекавизми на екавском подручју представљају реткост. У говорима северне Метохије могу се очекивати, јер се ово подручје са северне стране додирује са ијекавским. Осим тога огромна већина становништва ове области досељена је са подручја ијекавштине, која је оживљена колонизацијом по Првом светском рату. Међутим, ијекавизми се не јављају тамо где би их требало очекивати, на пример, у селима источног Подгора, пошто им није далеко Ибарски Колашин (и контактирања са Колашинцима нису искључена), него у непосредној околини Пећи, иако су слабије могућности за контактирање са Црногорцима, суседне им плавске општине. У селима Пећког Подгора ијекавизми нису реткост,¹⁵¹ а на том подручју најизразитији су у Љевоши. Изван овог подручја, десетак километара према истоку чују се спорадично:

ћѣвер Ље, *ћѣвере* Ље, *ћѣдо* Ље, кад ме *виће* Ље, *дјѣд* Љ, *дјѣца* Си, *ћѣвѣјка* Ље, *ћѣвѣјчица* Ље, *ћѣдѣд* Љ, *ћѣгѣ* Ље, онѣме *ћѣиѣиу* Ље, *ћѣца* Ље, не би ти *тишл'* *ћѣца* Љ, *ћѣца* *раду* Љ, *паметнија* су *ћѣца* Љ, *остаѣи* *ћѣцу* Си, *сијено* *ћѣнуо* Ље, *жћѣне* *сѣно* Ље, *ѣна* *жћѣнуѣа* Ље, *ноће* Ље, *овоће* Ље, *оће* Ље Љ, *ијѣшке* Ље, *ћѣра* Г ДД Љ Ље, *оћѣрал'* *и* Ље, *ићѣра* Љ, *ћѣрају* Љ Си;

ка *бијѣсна* Ље, з *дѣије* *рѣпе* БП, *дијѣије* ДД Ље, *мл'* *ијѣка* Ље, *нијѣсам* Ље, *нијѣсмо* Си, *нијѣсије* Си, по *свијѣиу* Ље, *свијѣиу* Ље, *низ* *ријѣку* Ље, *огријѣишѣла* Ље, *иомијѣиѣо* Ље, *иријѣсолац* Ље, за *врѣјеме* *раѣа* Ље, *вудѣјер* Ље, *дѣије* *крѣве* ДД, *девѣјку* у *колијѣвку* Ље, *кудије* Ље, *то* је *л'* *ијѣк* Ље, *л'* *ијѣио* Ље, *пѣставицу* да *мијѣсим* Ље, *умијѣсу* *погѣчу* Ље, *наиријѣд* Ље, *овудије* Ље, *иосијѣдају* Ље, *што* *иријѣ* ДД Ље, *иријѣије* Ље, *дѣнели* *ријѣч* Ље, по *иѣијем* Ље.

Ова особина не може се објаснити пореклом становништва, јер су становници Подгора и унутрашњости, углавном, досељени из Црне Горе отприлике у исто време. Биће да говор Љевошана и Црновршана у приличној мери одликује наглашена ијекавштина зато што су они мање контактирали са мештанима из унутрашњости и другим селима Подгора, јер Љевошу раздваја Пећка Бистрица од јужног суседа Белог Поља, а дотични јој Црни Врх река Сушица од северног му суседа Брестовика. Вероватно су томе допринеле и саобраћајне везе (поред Љевоше пролази нут из Метохије кроз Ругово за Црну Гору). Сижани и Белопољци, као и Брестовичани и Љубенићани, нешто су више контактирали са мештанима изван Подгора, па је ијекавски изговор и код њих забележен, али мање изражен него у Љевоши.

85. У грађи се нашло неколико икавизама у ограниченом броју лексема:¹⁵²

¹⁵¹ Ту појаву открио је Глиша Елезовић примећујући да су то „црногоризми“ којих није мало у Пећком подгору (в. Извештај, 470)

¹⁵² О настанку икавизама овога типа в. Реметић *О незамењеном јайиу*, стр. 18. (и тамо нав. лит.)

у видрицу Н, сикѝрама Љ, сикѝре Љ, на сикѝру Бр, сикѝрче Пр, сикѝрчѝшем Пр, сикира се П Ље, ми смо сѝароседиоци Ље Љу;
кад је видио Г, видио газда ДД, ни видио ни чоо Си.

РЕФЛЕКСИ ПОЛУГЛАСА И НЕПОСТОЈАНО А

86. У начелу је судбина полугласа у говорима северне Метохије иста као у новоштокавским:

један *dân* Л, друти *dân* Гр, цео *dân* Т, *сѝабло* од *ора* Г;

заљаја *ѝас* Н, от *ѝасâ* Пр, о девојака Б, перје од *гусака* Г, код *дваца* ДД, без *оваца* Г, по сто *оваца* Би ДД Др Ж Л Ље Пр Си СЛ, од *оваца* Бс, бул'уце коза и *дваца* Б;

моја *зава* Би, нашла секрву и *заву* Др, две *заве* Ж, моја *сна* Б, *сна* ми Дш, не даде *сна* Би;

нахва Г, из *нахви* Бр Др Ки, о те *нахви* Бр;

чим *самне* Г, *осамнѝл* 'и смо Т, у *самнѝшак* Г;

ка *сѝакло* Ж, није имало *сѝакло* Г;

кад ѝма Т, *сâд* је друкше Св, *сâд* идѝ Ље, за *дâнас* ѝма Бр;

лако ћемо Ки;

сâв сам у зној Г, пѝкл'е на *шâв* Д, Сѝмов *дѝшак* Бс;

један је С, сѝјал'и *јѝчам* Дс, у *чейврѝшак* Ље Н, мâl'и *мôзак* Гр, тавал'ицко ка *нôкаш* Г, да ти *ѝошал'ем* Си;

вѝшар Л, *несам* Пр СЛ Т;

дсам година БП, *осамдесѝт* рôба Ж;

мрѝвац Ж, *Данѝло* ДД, *Дâно* Г.

87. У префиксима, такође, редовно даје а:

изабѝре Л, *изабѝремо* Бр, могу *изѝшкаш* Би Бс, *изѝшкеш* Д, *изѝшкемо* Би, *изѝшкâла* Ље, *изѝшкâл* 'и би Г Гр, *изѝшки* Би, да *сазнâм* Др Ж К, ако *сазнâм* Г Кг, *сакрѝо* Бр, *сакрѝл* 'и Ље Т, *сакрѝ* тô Би Дњ Н Си, *сакривѝно* Б, имâl'и мâло *сакривѝнога* Д, *салôму* грану Н, *самѝл'емо* Л, *сajлѝшем* Л, *сajл'ѝшемо* Би, *сajл'ѝши* Би, *сачѝвамо* Л, *сашѝје* Би Д Дш Ље, *сашѝла* би Л, *сашѝће* ми Г.

88. У турским суфиксима *-ик*, *-лѝк*, полугласник се местимично изједначава са *-а*:

јâсѝшак Бл БП Би Бс Г Дс Дњ Л Љ С СЛ, на *јâсѝшак* Кг, без *јâсѝшака* Д, *јâсѝшаце* Б БП Бл Г Ље Љу Н С СЛ, *калабâлак* Бл БП Бр Би Бс Г Гр ДД Дњ Дс Дш Ж К Си, *комишѝлак* Л Ље П, у *комишѝлак* Пр, ис *комишѝлака* Т, по *комишѝлаку* Др П, на *чивѝлак* Г, ш *чивѝлака* Бс, *шѝнлак* ДД Ље Св.

89. Замена вокалом *о* готово је непозната. Облик рускословенског префикса *воз-* може се само спорадично чути у глаголу *воскрѝснѝши*:

Їсус *воскрѝсо* Дш, на Вел'игдан *воскрѝсо* Г, кад је *воскрѝсо* Б, *воскрѝсноу* СЛ.

Забележен је српскословенски лик *Васкрс*:

срѣћан *Васкрс* Би, три дѣна *Васкрѣса* ДД, на *Васкрс* Дш К СЛ Т; али је облик *Ускрс* знатно фреквентнији: за *Ўскрс* Б Бс Д Др Дс Ље С, на сѣм *Ўскрс* Дш, на *Ўскрс* Ж Пр Си, пред *Ўскрс* Кг, од *Ускрѣса* Бл БП, Међутим, најчешће се употребљава синоним *Вели њдан*: за *Вел њдан* Г Дс Дш Ки Л Н Св, сваки *Вел њдан* БП Г ДД Ље Н Си Т, по *Вел њдану* Д К Пр СЛ.

90. Непостојано *a* не пружа много материјала на основу којег би се учили разлике према другим говорима овог типа. У многим облицима има стандардно-језичку вредност, али бележе се и одступања.

Вокал *a* постојан је и у косим падежима именица *сан* и *каџак*:

сѣна нѣма Г, из *сѣна* си ме разбудила Бс, *сѣна* се нѣсам наспѣвала Б, свакојѣки *сѣнови* Пр, разбуди ме *сѣнови* БП, не смѣм да заспем о *сѣнова* Н, понѣко зна да тумѣчи *сѣнове* Гр;

казан бес *каџака* Г Л, кот *каџака* Љ, шта би с *каџаком* ДД, *каџаџи* Бл Бр Би Бс Г ДД Д Дс Дш Ж Кг К Л Ље Љу Н Пр С СЛ Т, још *каџаџе* да зал'ије Дњ, шта њеш с *каџаџима* Г, по *каџаџима* Т.

У два случаја забележено је *a* у косим падежима именице *џас*:

џасу нѣ Л, дај га *џасу* Л.

Према облику *џенк* забележен је иблик *џѣнак*: *кај џѣнак* Пр Си.

ПРЕЛАЗ ВЪ- У У-

91. Именица *вѣшь* редовно има облике са *ва*-:

напуни *вѣши* Ки, изѣши те ка *вѣшка* Г, татал'џка *вѣшка* Дш, овал'џке *вѣшке* БП Би Г, имѣло и бува и *вѣшака* Бс, пуни *вѣшака* Кг, чѣстил'и би се од *вѣшака* ДД, имѣл'и *вѣшке* Т, спѣвал'и с *вѣшкама* Б.

СЛОГОВНО Р

92. Од сонаната у функцији силабема може бити једино сонант *r*. Најчешће се налази у медијалном положају:

крѣ Бл, за *мрѣца* Св, два *џрѣџа* Ље, крс *џрѣџен* Дс, *Срѣби* Бл, *брѣдо* Бс, преко *брѣда* БП Дш Пр С, на *брѣдо* Би Д ДД Др Ж Л Пр С, из *грѣџа* Ж, у *грѣ* Бл Дш Љу С, *грѣло* Г Н, по *грѣлу* Б, у *Грѣчу* Дс, *дрѣво* БП Др Ж Љу, на *дрѣва* Бл Бс, *зрѣна* Дс, *јѣџрѣва* БП Бл, *јѣџрѣве* Гр Дс, *јѣџрѣву* Дс, закл'емо *крѣме* Ље, *крѣу* Н, *свѣкрѣва* Б К Ље Н, *свѣкрѣве* Б, *свѣкрѣве* Би, *свѣкрѣву* Бл, у *Свѣрке* Гр, о-*срѣца* Љу, у *срѣце* Кг Л, ис *џрѣбе* Дс, ону *срѣчу* Н, у *џрѣску* С, *џрѣџу* Би, ис *џрѣке* Бс, *мрѣџа* Дс, *џрѣџено* Би, *џрѣви* Л, *џрѣва* Би, *џрѣво* Би Дњ Кг Ље Т, *џрѣву* Бл, *џрѣџи* се Би, *џрѣџиши* Бс, *џрѣџиши* Ж, *обрѣџемо* се Др, *џрѣкрѣџимо* се Бл, док се *смрѣче* Би, *омрѣчила* Бс, *окрѣџило* Би, *џрѣко* Св, *џрѣк* и Љ, да *џоџрѣку* Б, *зрѣкал* и *смо* испуштати по зрно из руке' Би, *крѣџај* Ж, *дрѣџиџе* Си, *мрѣчене* БП, *грѣџе* Ки, он *дрѣско* ДД;

преко *брѣда* Ље, двајез *грѣла* Бл, по *крѣа* Кг, *крѣ* Б, од *крѣви* ДД, ни *сѣрѣва* БП, *срѣџем* Дш, *Срѣба* Љ, *џрѣн* ДД, *џрѣва* Бс, кот *џрѣкве* БП, у *џрѣкву* Б Дш Ки К Кг Љ Пр,

грдна Ље, цр̀ни Б, кад завр̀шим Бл, да завр̀ши Л, ир̀скамо Ље, иоир̀ска га Д, не гр̀ду ме К, бр̀кај Б, др̀л'ај Б, жвр̀л'ај Г;

у чеи́вр̀шаак Ж, мр̀ча БП, цр̀но С, цр̀не БП К, кр̀чи ДД;

извр̀шии́м Дш, да кр̀чи Љ, вр̀ши́мо Дс, мр̀си́јо сам Дс, мр̀си́л'и смо Дс;

кр̀вни́к Дс, гр̀ни́ћи Би, јеи́шр̀ва Б Др Ље Пр, јеи́шр̀ве Б Бл С, јеи́шр̀ву Бл Дњ Ље Љу, пуштимо кр̀ши́ћеницу Ж, крос ир̀ши́ину ДД, носим цр̀ни́ну Б, цр̀вено Б, цр̀вене л'еди́не ДД, бр̀си́и Дш.

93. После испадања сугласника, у неким облицима, *p* се нашло у медијалном положају испред вокала:

од в̀ра Г Дс, из Цр̀ног В̀ра Ље Н Си, идемо в̀рем Дш, из в̀рѡв̀а Си, у Си́шке в̀рѡве Си, сву́ ноћ сам кр̀о Г, скр̀аћеш се Бс, скр̀асмо се Др.

Испред вокала *-o < -л* сачувало је слоговност у облику г̀роница 'свињска болест':

г̀роница ју смѣта Гр, имају г̀роницу Си, да и посѣчѣш г̀роницу ДД, сл̀бо јѣду збо г̀ронице Г, ма́кни и г̀роницу Бс, рчу кад имају г̀ронице Св.

94. Вокално *p* је на почетку речи редовно испред сугласника:

р̀ка БП Г ДД Л Пр Св Си, р̀ку на раме Г,¹⁵³ р̀ђа Г, р̀ђави Ж, бѡл р̀ђаво БП.

У том положају или између два сугласника нашло се у неким облицима пошто су извршене гласовне промене: ѡвас, р̀ж Дш, од р̀жа Ки, р̀жану сл̀аму Ље, у (о)р̀шиачи́ну БП, и ти р̀чеш Г, у р̀дѡв (буре) Бс Г ДД;¹⁵⁴

са́нишрч Бр.

95. Девокализовано *p*, које не представља реткост у нашим дијалектима.¹⁵⁵ У СМ јавља се у разним облицима:

има ш̀райи́ју 'болест која се испољава у непрекидном осећању глади' Бр, ар̀ђав С, ар̀ђави СЛ, ар̀ђава Дш Ж, ар̀ђаву Б, ар̀ђаве Дш, ар̀ђаво Б Бл Гр Дс Др Дш Ж Ки С СЛ, срѣ́брane п̀аре Г Дш, ир̀дси́рал'и Ж, није у́мрао Ље Пр, у́мрала му жѣна БП Г Дс К Ље Љу Пр СЛ Т, у́мрала ѡдма Дс, свекр̀ва у́мрала Љу, у́мрала ма́јка СЛ, у́мрало ми Ље СЛ, ка су у́мрал'и БП ДД;

са́шрeо¹⁵⁶ Г Ље, тѡ се за́шрeло СЛ, за́шрeл'и се Г Дњ, ир̀дси́рeл'и Д К, ир̀дси́рeно БП, за́сшрeо Д, није за́сшрeио Д, ир̀дси́рeиша Бл С, све зас́шрeвѣно Д, има́ло зас́шрeвѣне Б, у́мрeо Бл, умр̀ела Б Д Ж, у́мрeло Б Ж, у́мрeл'и Б Бл Ж К, трѣ му у́мрeл'и Би, у́мрeл'е С, иѡмрeла К, све су иѡмрeл'е Ље, иѡмрeл'и Св, Анѣ срѣ́брeне д̀наре, срѣ́брeне Г Ки, свѣ срѣ́брeно Ки;

¹⁵³ hrka f (ar.) горња хаљина од резаних тканина... (Škaljić, Turcizmi, 334).

¹⁵⁴ У Речнику Глише Елезовића *ардѡв*, *ардѡва* (Речник I, 17), у RJAZU *hãrdõv*, *hãrdõva*, маѡ. *hor-dó*, *bačva*, (RJAZU, dio III, 576).

¹⁵⁵ Милетић, Црмница, 278; Вујовић, Мрковићи, 143; Стевановић, Ђаковица, 46; Симић, Левач, 72–73; Реметић, Шумадија, 117–118; Вукићевић, Лепеница, 78; Николић, Колубара, 39; Николић, Тршић, 404; Николић, Мачва, 245; Ивић et al. Банат, 249.

¹⁵⁶ У глаголима по угледу на облике инфинитива и презента.

Ворђе,¹⁵⁷ топ. Си.

96. У именици *јетрва* девокализација се врши спорадично, док у облику *свекрва* та појава није забележена:

мџа *јетрва* Б Бл БП Бр Г Др Ље Пр, од *јетрве* Б Бл Гр К СЛ, са *јетрвом* СЛ, *јетрву* Бл Би Дњ Ље Н, *јетрву* Дс, три *јетрве* Д, од *јетрва* Г;
јетрава Би Дш Љу, мџа *јетрава* Ки, две *јетраве* Би Кг С, *јетарва* Кг;
мџа *свекрва* Б Бр, кот *свекрве* Г Ж, нашла сам *свекрву* Б Дс Ље, *секрва* Би Н.

97. Севернометохијске говоре карактерише висока фреквентност секундарног *р*, добијеног после синкопе вокала *а*, *е*, и *о*. Редукција је неупоредиво чешћа иза него испред *р*. Наравно, сви облици се јављају и са примарним фонетизмом:

-ра- > -р-:

брзџицу 'дем. бразда' Љу, један *брџанац* Би С, *брџанца* Б, *брџанцу* Би, *брџаница* БП, за *врџило* БП Би Бс Гр Д Др Дс Дш Љу Н С, *врџила* сас платном С, *грџица* К, до *грџице* Дс, преко *грџице* Би, на *грџицу* БП Би ДД Ж, са *грџицом* Ки, *грбул* 'у Би Г Дш, *грбул* 'ом БП Бс Т, најпре *грбул* 'ама Би, *грбул* 'амо Дс, *грнаше* БП, да спасу *обрз* Ље, *мишрл* 'ези Дс, ни *ојрни* БП, *јомрчење* Б, *срмџа* Бр Др Дс Дш Кг Љу СЛ, *срмошља* се Си, ка *срмења* Би, *сиржар* Ље, несам *шржао* Ки, несу *шржал* 'и Си;

-ре- > -р-:

од *Бржаника* БП, на *бржул* 'ак Св, из *Бршџовика* БП, у *Бршџовик* Си, *врџе*-*но* БП Бр Би Бс Гр ДД Д Др Дс Дњ Дш Ки Л Ље Н Пр Св СЛ Т, *врџена* Дс, из *Дрнџваца* Св Ље, више *Дрнџваца* Св, у *Дрнџвац* Др, за *Дрнџвац* Дс, *Дрнџвич* Би Ки, *Дрнџица* Би, из *Дрнџице* Бл, у *Дрнџицу* Дс Т, *исједрка* 'пендреком, палицом изударати' Св, нема *крџица* Л Ље Љу Н П Пр Св СЛ Т, *окрџач* Би Дш Ки Љ, *окрџачи* Св, *црџул* 'а БП Бр Би Бс Гр ДД Др Дс Дњ Дш К Ки, *црџул* 'ари К, ис *црџул* 'е Бл Дс К, у *црџул* 'у Б Би Бс Д Др Дњ Л Ље Кг С Св, у *црџул* 'е Би, *јрџеченица* Ки, да га *јрџацу* ДД, *јрџацила* га ДД, те не *јрџацеше* ДД, *јрџацил* 'и БП ДД, *јрџега* БП, *јрџеда* Св, да те *јрџедамо* Дс, да *јрџаш* жито Др, да *јрџа* рапорт Т, те се *јрџадосмо* БП, *јрџадоше* се Т, *јрџоши* С, *јркинул* 'и Св, *јрконачиш* Дњ, *јрконачил* 'и Дш Т *јрлџадо* Дш, да *јрлџоши* БП, да *јрне*семо Дс, да ме *јрне*су БП, *јрјосјавимо* Гр Дш Ки, *јрјреди* БП, *јрјекл* 'е БП, да *јрјерамо* Дс, *јрјура* се ДД, некако се *јрјура* Ки, тако се *јрјурало* Гр, *јрјурал* 'и се Св, да *јрједи* мл'еко Ж, *јрјерај* Љ, *јрд* бачију Би, *јрд* нама Бл, *јрд* њи Би Др Дс Дш Ки Л П Т, *јрш* кућу Ки Л Си, *јрко* некија Б БП Бл, *јрко* зиме Би Гр Ж Ки Л Ље Н Т;

Настанком секундарног *р* нарушено је правило да у једној речи може бити само једно вокално *р*:

¹⁵⁷ Стијовић, Подгор III, 237.

ѵрвр̄неш Ље, *ѵрвр̄не* Гр Ки, *ѵрвр̄неш* Би Л, *ѵрвр̄ња* Би Ки, *ѵрвр̄ће* га Дс, *ѵкр̄р̄с̄иши* се Л С, *ѵкр̄р̄с̄иши* се Дш Л Св Т, да се *ѵкр̄р̄с̄ије* Ље, *ѵр̄ӣр̄ӣе* Др, *ѵр̄ӣр̄к̄ла* Ље, *ѵр̄м̄р̄з̄нӯӣа* браћа Л.

-ри- > -р-

да *ѵрд̄а̄ви* ракије Л, *ѵр̄ӣа̄да* тој цркве Ки, да се *ѵр̄ч̄ес̄ти* Др, *ѵр̄ма̄к̄немо* се Св, *ѵр̄с̄ӣа̄ви*мо кѳпус Ки, *ѵр̄н̄ӯђ̄ени* БП;

-ро- > -р-

брз̄ӣн 'емајлирани суд са вреслом' Б Бр Би Бс ДД Др Дс Дњ Ж Ки Љу Н П Св С СЛ *грз̄нӣца* Н, нака *ѵр̄вр̄и* Дш, *ѵрд̄а̄вац* Т, у ту *ѵрд̄а̄внӣцу* Ки, да и *ѵрд̄ам* Ки, да ми га *ѵрд̄а̄ш* Ки, да *ѵр̄да* во̀ме Л, *ѵрд̄а̄е* Ки, ми смо *ѵрд̄а̄в̄ал* 'и Ки, да се *ѵрд̄а̄ју* Л, да се *ѵр̄ме̄ну* БП, да ти *ѵр̄на̄ђе* Св, *ѵр̄че̄нӣмо* Љ, у *ѵр̄че̄в̄л* 'е Б Би Гр Дс Ки К С СЛ, *ѵр̄чӣӣа* Св, *ѵр̄ӣа̄с̄ӣл* 'и Ки, *ѵр̄ӣа̄л* 'е мѳке Ж, *кр̄з* Албанију Гр, *кр̄з* ав̄л'ӣју Гр, *кр̄з* врата Дњ, *кр̄з* ову Дш, *кр̄з* ручицу Дш, *кр̄за* сѐло Св, *кр̄с* колѳмо̄ћ Др Дс, *кр̄с* по̀л'е Д, *кр̄с* про̀зоре Дњ, *кр̄(з)* шѳму Дњ;

-ар > -р

кр̄мӣн Г Кг, на *Кр̄ӣа̄ӣ* Пр, у *ѵр̄ӣӣз̄а̄не* Бр Би, с *ѵр̄ӣӣз̄а̄нӣма* Бр, у *ѵр̄це̄л* 'е Г Л.

98. Само се у једној речи нашло р после губљења вокала и испред и иза /р /: *вр̄на̄ука* Л, учил'и *вр̄наука* Л.

Л НА КРАЈУ СЛОГА

99. Сонант л на крају слога бележи се најчешће у речима страног порекла:

ал̄а̄л м̄а̄л Г, *ал̄а̄л* му вѳра Бс ДД Л Ље, мѳзе на *ас̄ӣа̄л* ДД Др Љ, *а̄ӣр̄ӣл* Н, *бо-к̄а̄л* водѳ Ж СЛ, *б̄о̄л* 'доста' ар̄ђа̀во Г, *бӯӣл* 'бара' Л, *генер̄а̄л* Б Кг Т, има *иг̄б̄а̄л* БП Г Ље, *ма̄ӣерӣја̄л* Гр Дс, *мар̄ш̄а̄л* Д Др К Љу Т, направил'и су *шканд̄а̄л* Г;

у Албанију Бр.

У именица мушког и женског рода са непостојаним а, у крајњем слогу сонант л на крају основе претвара се у о:

ко̄ӣа̄о ми на̀ ога̄н Г, пѳн *ко̄ӣа̄о* мл'ѳка Кг, мо̀рамо да калайшемо *ко̄ӣа̄о* Ж, ӣш *о̄ра̄о* те по̀јео Ље, двоглави *о̄ра̄о* Д, планински *о̄ра̄о* Пр, изгубӣјо *ӣдсо* Ље, ти-ша̀о на *ӣдсо* Др, да види за *ӣдсо* Д, такав му *мӣсо* Гр.

Такође је извршен прелаз л у о и у номинативу једнине именица типа *а̄н̄ѳео*, *ӣѳе̄ӣео* и облику неодређеног вида придева типа *весео кисео*:

а̄н̄ѳо бѳжи БП, ка *а̄н̄ѳо* Г Д, нӣје ни ѳна *а̄н̄ѳо* Би, сла̀ва *Се̄ӣӣ Р̄а̄н̄ѳо* ДД, ка до̀ђе *Се̄ӣӣ Р̄а̄н̄ѳо* Т, пѳкло се у *ӣѳе̄ӣео* Б, запре̄ћи у *ӣѳе̄ӣо* Гр, ту̀ри озгѳр *ӣѳе̄ӣо* Г, вра̀т̄ӣјо се *вѳсо* Би, Што си тако *не̄весео* Б, увѳк је бӣјо *вѳсо* К, *кӣсо* кѳпус БП, доша̀о је нешто *кӣсо* Дњ.

100. У облицима словенског порекла аналогijом је васпостављено -л на крају слога:

а) редовно у деклинационим облицима именица типа *колац*, *йалац*, *молба*:
два *кóлца* Бр Бс Д Љу, от *кóлца* до *кóлца* Др Ж К, око *кóлца* Би Дш Ље Пр, с *скóлцом* ДД Др Л Љ Си;

бес *йáлца* Др, от *йáлца* СЛ, нòкат с *йáлца* Бс, мрда *йáлцом* Г, по *йáлцу* ДД;
покупи *мóлбу* Бс Г Л, йшл'и би на *мóлбу* БП Бр Т, нèма више *мóлбе* Б Би Ки,
ка на *мóлбу* Љ.

б) спорадично у облицима *деоба*, *сеоски*, *сйеона*:

за *дéлбу* Ки, на *дéлбу* Гр;

òдбор *сéлски* С, то е *сéлско* Г, пúтем *сéлскем* П;

òбáдвe су *сйéлне* Д, нйје ми *сйéл'на*¹⁵⁸ Н.

101. Промена је извршена и у именицама на -лац које се изводе од радног глаголског придева и аналошки пренета на номинатив једине и генитив множине:

мòј *йрашйоц* Н, одрèђен му *сйарáоц* Б, дèсет *йрашйоца* у ёктер Г, йди кот *йрашйоца* Бс, нèма *йрашйоца* ни *йласййоца* Гр, да одрèди ка *йрашйоца* Би, не мòже бес *йрашйоца* С, мнòго *руководйоца* К.

102. Именица *йеле* у мнoжини гласи *йёоци*:

посйсал'и *йёоци* БП Г Ље, одбил'и се *йёоци* Н, òтаву за *йёоце* ДД, крáве бес *йёоца* Си, чýвáл'и смо *йёоце* Г Ље, йди за *йёоцима* С СЛ, крáве с *йёоцима* Бр Др Дњ.

Група -ел-> -ò- у примеру: *йонедòник*, *тòрник*... К, да остàне до *йонедòника* Дш.

ЗАМЕНА ВОКАЛА

ВОКАЛ А

Е месйо А

103. Ова промена може бити потпуна и факултативна. До замене вокала а вокалом е редовно долази у следећим основама:

*јéмац*¹⁵⁹ БП Бс Г ДД, да *јéмчим* Л Љ Си, *јеребйца*¹⁶⁰ Г ДД Дњ, *меу́не*¹⁶¹ БП Г ДД, *ёкйшер* коломòћа Би, један *ёкйшер* Г Гр Дс Ж Св СЛ, два *ёкйшера* Др Дш Ки, пò-

¹⁵⁸ Аналогijом према *йеле* настао је облик *сйéл'на*, иначе се чешће употребљава облик *сйéвана*.

¹⁵⁹ Увршћена је у ове примере зато што је по правопису књижевна форма *јамац* (в. Правопис МСМХ, 354), мада је именица могла настати од корена *јам* и од корена *јем* (в. РЈАЗУ, књ. IV, 585).

¹⁶⁰ Ова замена забележена је на ширем подручју штокавских говора: Белић, ДИЈС, 18; Ивић et al. Банат, 252; Алексић-Вукомановић, Жупа, 295; Арсовић, Блаце, 63; Јовић, Трстеник, 50; Симић, Левач, 136; Реметић, Шумадија, 138; Барјактаревић, Бихор 1, 33; Барјактаревић, НП-сјен, 47.

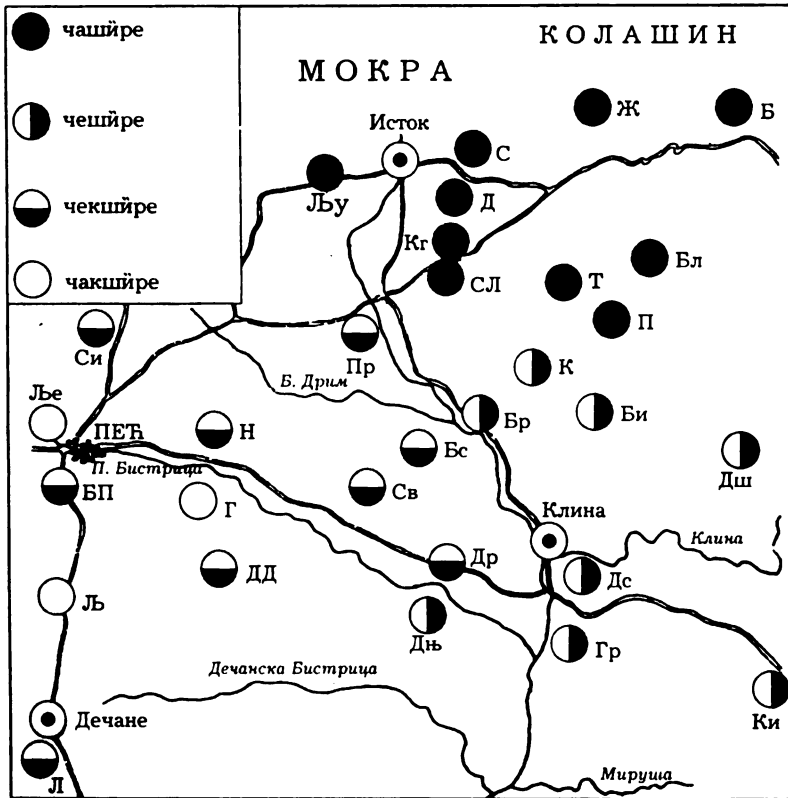
¹⁶¹ Облик *мауна* није забележен на испитиваном подручју, мада га налазимо у Речнику Глише Елезовића (стр. 393). И ова замена бележи се на ширем подручју штокавских говора: Ивић et al. Банат, 253; Реметић, Шумадија, 138; Јовић, Трст. 50; Алексић-Вукомановић, Жупа, 295; Елезовић Речник I, 402.

ла *ѣкшера* Л Љ П Пр, *триста ѣкшера* Си, *ћеремѣда* Г, *ћеремѣдом* БП, *пот ћеремѣде* Бр Д, *покривѣна ћеремѣдама*¹⁶² Гр, *конойл'ѣно* Бс, *све конойл'ѣно* Д Дњ Ки К, *кошул'е конойл'ѣне* Дш, *гаће конойл'ѣне* С Т, *кудѣ* БП Бр Г Дш.

104. Факултативна замена бележена је у већем броју облика као резултат асимилационог процеса, јер је извршена у суседству палаталних сугласника:

ајеш Д Дс Пр Си Т, *боједѣшу* Дш, *језл'ѣке* Пр, *ѣдјес* Ки, *ѣдесе* смо звáл'и Б, ако је *ѣрѣѣшел'* Бл, *дође ѣрѣѣшел'* Б, *ѣрѣѣшел'ел'* нѣко Бс Д, *ѣрѣѣшел'* се дочѣка Ж К, *ѣрѣѣшел'* си му Св Т, *бес ѣрѣѣшел'а* Би, *кот ѣрѣѣшел'а* Гр Дс Дш П СЛ, *здравиш ѣрѣѣшел'у* Би, *бре ѣрѣѣшел'у* П Св Си, *дођу ѣрѣѣшел'и* Б Бл Др Дс Ље Си СЛ Т, *ѣмам ѣрѣѣшел'е* ДД Дс, *међу ѣрѣѣшел'има* Др, *један ѣрѣѣшел'* Ки, *мѣј ѣрѣѣшел'у*

Карта бр. 9: Ареал замене у именици чакшире

¹⁶² Као у Левчу (в. Симић, Левач, 136).

Ки, дођу *ѵрѣшѣл'и* Ки, бре *ѵрѣшѣл'е* Ки, *ѵриѣшѣл'сѣо* Дш П Т, по *ѵриѣшѣл'сѣу* Би, *нѣѵриѣшѣл'Б*, *нѣѵриѣшѣл'у* Б, да се *оѵриѣшѣл'им* Дш, *сѵриѣшѣл'имо* се Б;

на *дрѣл'енѣк* Ж;

тѹ су *коњеници* С, *ѣѣмъен* Св, *ѣѣмъенем* Св;

чешире (в. карту бр. 9), с онѣм гѣтѣнем л'ѹдн носѣл'и *чешире* Дш К, носѣл'и *чешире* Бр Би Гр Дс Дш, у *чешире* Ки, бѣл'е *чешире* Би К, *чекшире* БП Бс ДД Др Л Н Пр Св Си, *срчени* бол'еснѣк Ље, напѹни *шежѣр* Б;

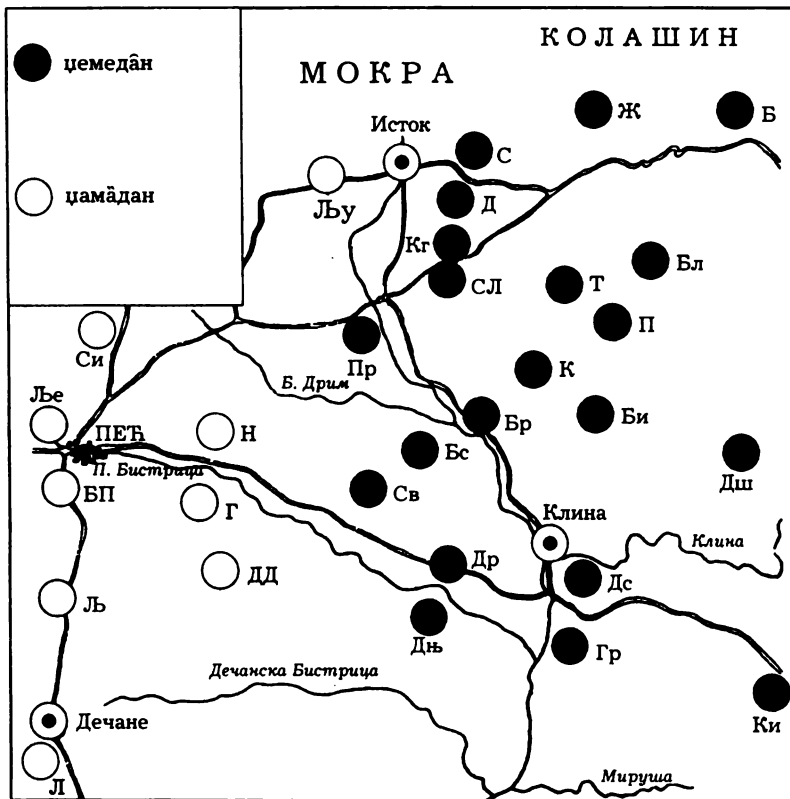
Ел'ѣмѣје Сетѣ Ђорђе Кг, Стога Ђорђа *Ел'ѣмѣја* Кг.

Спорадично долази до замене разједначавањем вокала у суседству:

не *вел'а* Си, тѣ те ти *вѣл'аѣ* Св, *вел'аѣ* ти Св, да *вел'а* Дс Ље, не *вел'а* Би Др.

Факултативна замена забележена је и у страним речима: *ѣгрономи* Б, и *ѣксирѣѣ* 'несређа' Г Ље, неки *ѣмедѣн* (в. карту бр 10) Б Бл Бр Би Бс Гр Д Др Дс Дњ

Карта бр. 10: Арѣал замене у именици *ѣмадан*

Дш Ж Ки Кг К П Пр Св С СЛ Т, гѳре џемедани Пр, носил'и џемедане Св С, онѳ џемедане Би Бл К.

О месѳо А

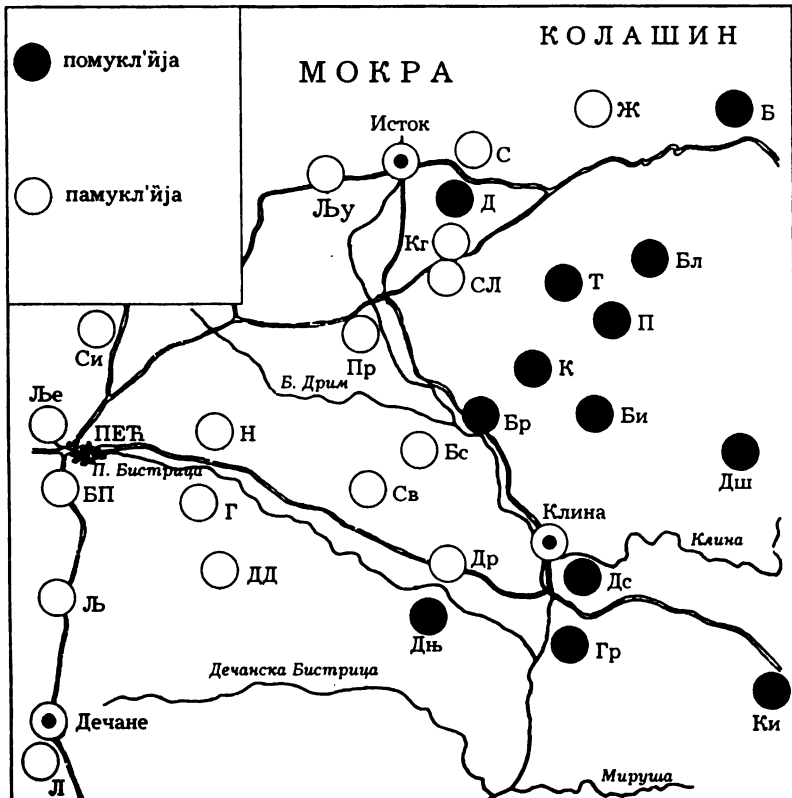
105. До замене вокала о вокалом а најчешѳе долази у суседству лабијала и латерала:

ѳровугѳник Б;

монѳвар Б, сѳдом Гр

тѳриш ѳозѳвак¹⁶³ 'вунена чарапа без горњег дела, получарапа' Б Бл Гр Др Дс Дњ Дш Ж Ки К Ље Љу Пр С Т, озгѳр ѳозѳѳци Пр С, чарапе и ѳозѳѳѳе Бл Гр Т, ѳозѳѳѳе Љу, от ѳоука Гр, ѳоукл'ѳја Б Бл Бр Би Д Дс Дњ Дш Ки К Т (в. карту бр 11).

Карта бр. 11: Ареал замене у именици ѳамуклија

¹⁶³ Елезовић га даје у облику позѳвак (в. Елезовић, Речник II, 93), а код Вука је назѳвак (в. Вук, Речник 2, стр. 545), као што се местимично чује и у СМ.

йоџрика Т, *кџпус* и *йоџрику* Б БП, *саџил'* и *йоџрике* Бл Би К П, с *йоџрикама* К, *йоџрике* и *йоџрикаш* Дс, *зако̀л'ем* *йо̀сџрму* Бр, *йо̀су̀л'* Бл Ље, ни *йо̀су̀л'а* Бл Ж, *отреси* *йо̀су̀л'евину* Дс;

у *фо̀мџл'ију* Бл;

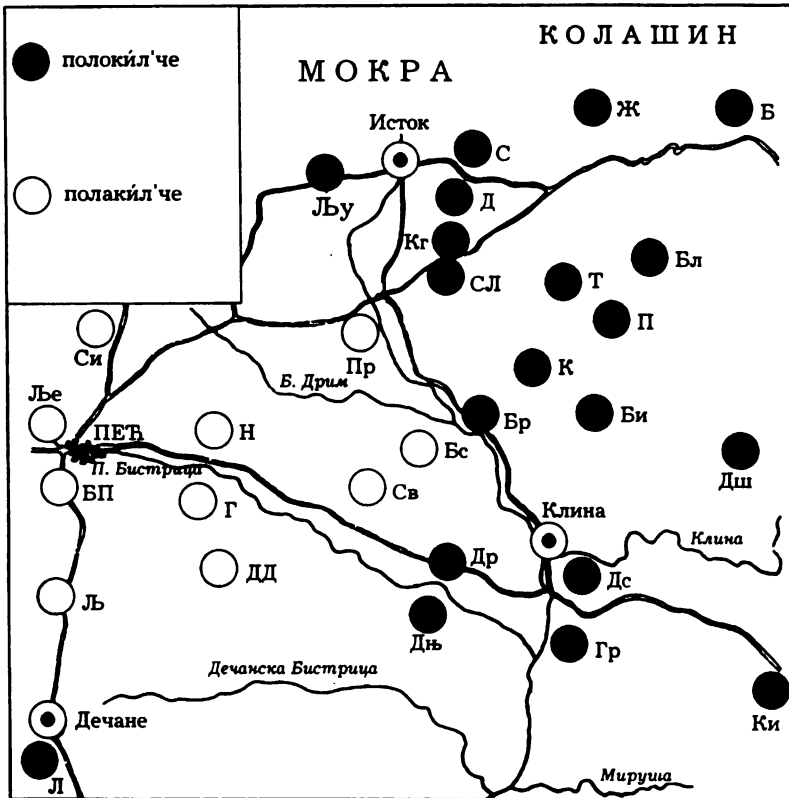
имџл'и смо *ко̀мџн* Дс К, *ко̀џул'ију* Бр;

до̀л'еко Б Дш Ж Ки К Ље П Св, *до̀л'еко* *бѝло* Г, *посџавише* *миџро̀л'ез* Б Бр Ж, *три* *миџро̀л'еза* ДД Др, *пу̀цају* *миџро̀л'ези*, *посџавише* *миџро̀л'езе* Би, за *џу̀шкомиџро̀л'ез* Б, *миџро̀л'еска* *чѐта* Б.

106. Замену вокала *a* вокалом *o* узрокује меџуслоговна вокалска асимилација или дисимилација:

у *во̀го̀не* Б, *во̀го̀неџ* 'направа од мотака за запрежна кола, служи за превоз кабасте сточне хране' Б Бр Д, *џо̀ко̀б* Б БП Дс Ж Љ Св Т, *о̀ко* је *џумро* Св, *џанџоло̀не* Би, у *со̀ко̀б* Бс, на *со̀ко̀в* Ље, *Црно* *Го̀ра* Н;

Карта бр. 12: Фонетизам именице *џолакџлче*

ддлой Б Бл Бр Бс Гр ДД Д Др Дњ Дш Ж Кг К Л Љ Н П Пр Св, *мошовило* Д, *овокó* Б БП Н, нешто *вокó* Б, *шавокó* Бс, *дглов* Б Бр Бс Гр Д Дњ К Кг Л Љу Н СЛ не жãл'им га *идло* Б, *идло* мёне Б, *идло* плаће Д Др, у *идло* нòћи Ж *идло* године Ки СЛ Т, *идло* жуто, *идло* бéло С, *идло* тóга П, до *идло* нòћи Гр, *идло* године Ље, *иолокилче* 'стаклени суд за ракију купастог облика од пола литра' Б Бл Бр Би Гр Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Кг К Л Љу П С СЛ Т (в. карту бр. 12), *дбовезно* Бр Дс Т, *бдогми* Б БП Би Бс Г Гр ДД Д Др Дс Дш Ж Кг Ки К Л Ље Љу Н Пр Св Си СЛ Т.

И разједначавање је ако и једначење вршено према претходном и према нередном гласу:

ко *бојãги* Бс, не *вол'á* Б Ж К, што му *вол'á* К, *неће* вòл'аиш Д, *тёрај* *могãре* Ље Љу Пр, у кошãру *могарйћи* Ж Пр Т, здёни га у *комãре* Св, држãл'и и *могарйће* Ж, на *могарйће* СЛ, кол'йко *могãрцу* Б, *осйãл* Бл БП Бр Бс Г Д Дс Дњ Дш Ж Кг Л Ље Љу П Пр Св Си С СЛ Т, *ионайја* Г Т, *сйолоãжа* 'висећи сталак за судове са неколико полица' Дш Кг;

асволййран пýт Кг, *слãморицу* Св.

На основу расположиве грађе може се закључити да је замена вокала *а* вокалом *е* нешто чешћа на северном и источном делу СМ.

И мeстo А

107. Ова замена нема шири домашај. Забележена је само у следећим случајевима:

Вдйшњик 'топоним' Дш, из *Вдйшника* Бл, *исил'йви* Би, *ишил'ёрац* Б, *због мисил'а* Др, *шиксирãш* Ље.

У мeстo А

108. И ова замена представља реткост, па су забележене само следеће потврде: *ддлуй* Би Дс, *кумйн* Бр, С ним сам имãла *кдншукйш* Ље.

ВОКАЛ Е

А мeстo Е

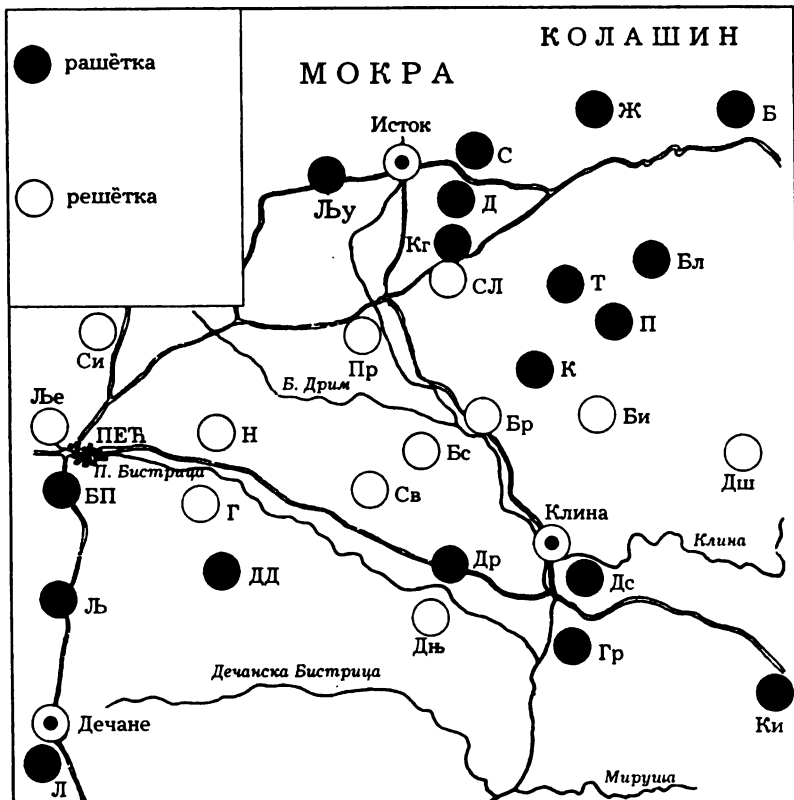
109. Замена вокала *е* вокалом *а* најчешће је резултат међувокалске асимилације:

воданица Гр, код *воданице* Б Би П Т, у *воданицу* БП Би ДД Дш Л П Св С Т, *воданичар* Т, бре *воданичаре* П, у *Горãждавац* Дс К Љу, из *Горãждавца* ДД, од *јãсана* Ж, из вóјног *дсакa* Ж, *канцалãрија* Б, за *марãк* Ки, од *Райãновића* Т, *сацãда* Н Т, *шарãса* ДД, на *шарãсу* Бс, у *шавãр* БП Би Г Дњ, *Шаварйна Шаварйкã* Гр, ка нò *шнãјдар* Ље, кад е тò *вйдала* ДД С, *дднала* Би Ље Т, *узала* Гр Др К Ље Љу Пр Св, *узãл'и* БП Дс Кг Ље Љу Си СЛ, *концãйрйсал'и се* Б, *обол'ãвайше* Н, *нака* гãђа Б, *нака* му је срётно Др, *нака* прврй Дш, *нака* бйра Ж, *нака се дёл'у* К, *нак* пòђе Б Ж, стò *нак* умрý Ки.

110. У другим околностима замена се врши у суседству сонанта *p* као у банатским говорима:¹⁶⁴

мёрша Д, *йрамрсијо* С, *расиуран* Љ, *рашѣто* Бр Бс Гр Дс Дњ Дш Ж К Ки Л Љу Н Св ССЛ, у *рашѣто* Ж К, *рашѣтке* (в. карту бр.13) Б Бл БП Гр ДД Д Др Дс Ж Ки К Л Љ Љу С Т, ка *сиджар* Би, к *сиджару* Би.

Карта бр. 13: Фонетизам именице *решетка*

Од осталих случајева наводим замену у примерима: *сакѣра* Л, на главу о *сакѣре* Л, на *сакѣру* Л, *намѣ* д идѣш Ж.

И мѣсто Е

111. Редовно се супституише у облику *маѣија*: ка *маѣија* Г ДН, од *маѣије* Б, *фа́ла маѣије* Др, *нашла сам маѣију* Би, с *маѣијом* СЛ.

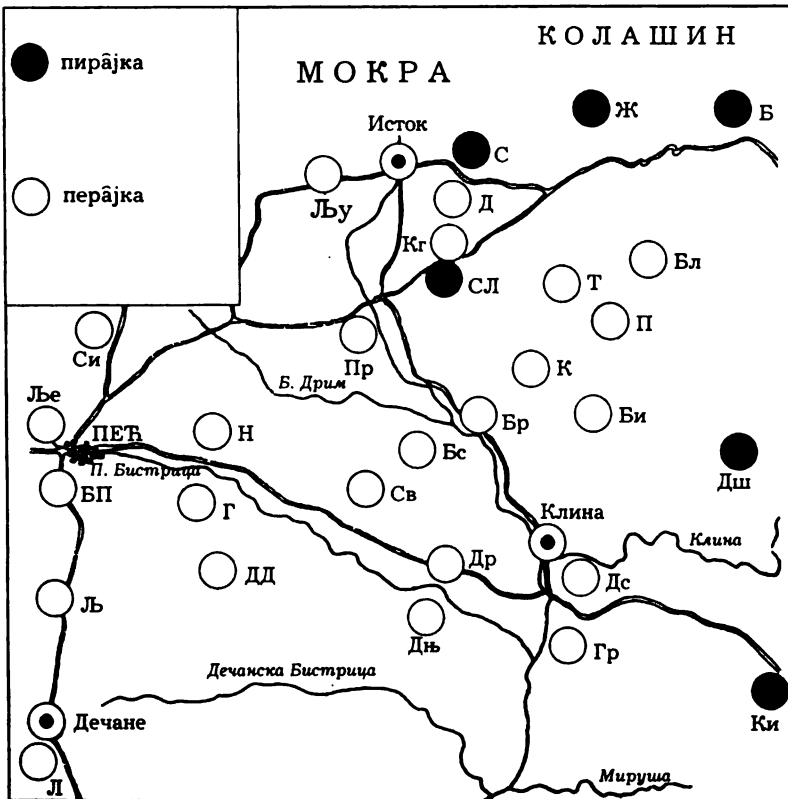
¹⁶⁴ У говорима Баната „уз ненаглашено *a < e* сваки пут се налази сонант *p* или *l*.“ (в. Ивић et al. Банат, 257).

Спорадична супституција је углавном последица асимилационих процеса. Замену је најчешће узроковала прогресивна асимилација, али ју је и регресивна асимилација нешто чешће узроковала него што је дисимилација. На остале случајеве отпада незнатан број примера.

на *Вил'игдан* Ки, не *вил'иш* немѠ К, *вил'и* ми Ж Пр, *јел'ичиће* Б, на *л'идињу* Бс, *мидициџа* ДД, *бе сикираџије* Г Д, *сикира* Л Ље Си, *исикираџ* и смо се ДД Др, *ил'исџрка* 'врста сукње са правим, паралелним борама по вертикали' Б Др Дш С, *ишиџија* Би Др Дш Ки Љу Т, *чиџири* Дс Ље, *помџи ишиџију* Ље, *хил'икџиџери* Љу, *џиримѠнија* Љу, *каке џиримѠније* Пр, да л' га *бигиниџем* К;

Мил'иџиџа К, *џирине* Дш, мимо *џириџа* Кг, да *диџиџ* Ље, *исил'ила* се ДД, *киџил'и* се Бс, да *киџил'имо* К, *џокиџил'и* се Бс, *укиџил'и* се Би, што се *инџинџер* Ље, *инџинџери* Пр;

Карта бр. 14: Ареал замене у именици *џераџка*

киџел'а навезџена БП Бр Би Г Гр ДД Др Дс Ки Кг Л Ље Љу Н Си СЛ, навџези киџел'у Ље, носил'и киџел'е Б, шићџер Б Дш К, са шићџерем Бр, шићџерак К, ошићџери га Л, ка џимџенати БП Бр Г ДД Си СЛ, от џимџенџиа Љ, с џимџенџиом Л.; појџела иџел'им Г, брал'и би иџел'им Си, грка ка иџел'им, кџрен от иџел'има Н, ишел'ифџон Б; иирајка Б Дш Ж Ки С СЛ, вић Бс, иримо ваџре Гр.

О месџо Е

112. Замена је забележена у мањем броју примера у којима ју је узроковала међусловна асимилације према претходном слогу, или контактна асимилација према суседном лабијалу:

онџ брџове СЛ, неки дџловођа Ж, у Л'убџнић БП Л, из Л'убонџића Г, Л'убонџићани ДД Љ Н, он се ирџиаде 'уплаши' Б, дџмебол'исо сам се Б.

У месџо Е

113. До ове замене долази ретко. Засведочена је у примерима: намађи мармуладу Г, шубурколџа Ље Љу.

ВОКАЛ И

Е месџо И

114. Ова супституџија је факултативна појава и најчешће се јавља као последица прогресивне међусловне дисимилације:

девиџија ДД, комџсија БП ДД, у комџсију Ж П, иекџије Л, у једенџиу Љ, у медеџинску Ж, намџрниџе Б Си, иол'еџиџа Бр, иџл'еџиџки Б Љ, мџсил'и семџиџе Л, шофенџзам Кг, феџиџ Дс Ки Н П СЛ, феџил'ак 'лимџна направа за осветљавање на петролеј, врста феђера без стакла' Н, феџил'аџа Кг, завел'иџио кџња П, мерџиџе Би Г Дш, ученџла Б, ченџ ми се БП Д Дс Дш Ж Ки Ље Љу СЛ Т, шта да ченџм Др Љу, шта ченџш Ж, шта ћемо да ченџмо Дс, ченџду Љу, ел'и коџџску Би, чарџпе ел'и пешџир Д, у кафџану ел'и негде Т;

ибрек К, иђжена 'спаваћа соба' Б Би Гр Д Ж Ки Кг Љу П Пр С СЛ сеџиџа (в. карту бр. 15) БП Бр Би Бс Гр Дђ Дш Ки К Л Ље Н П Си СЛ, сеџиџе Би Ље, сол'еџџери Би, чеџиџе Ки.

Асимилација је нешто ређи њен узрочник:

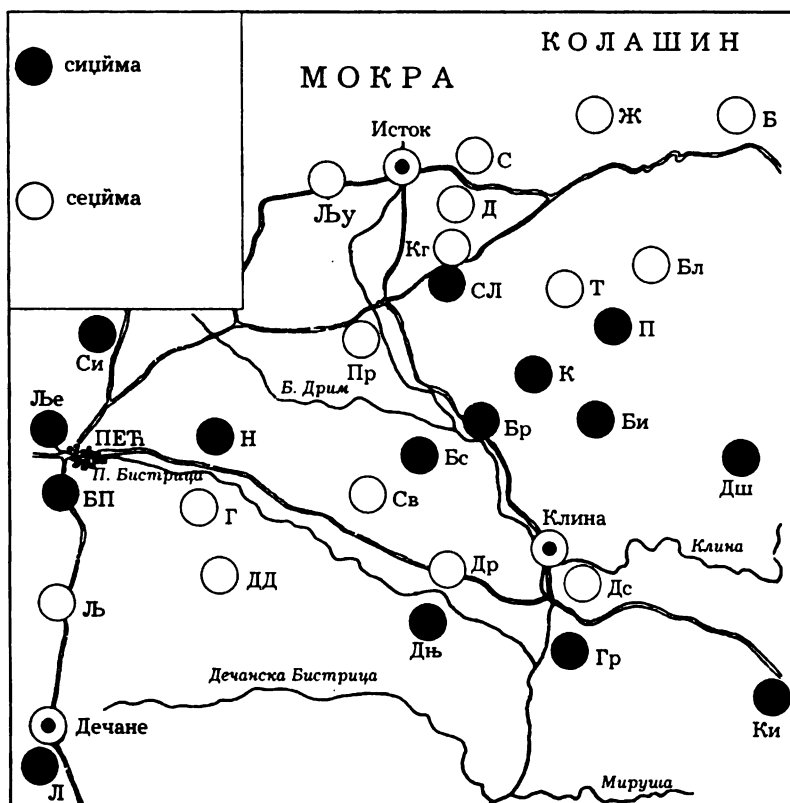
до уђсене Ки, чџрчево Т, дерџџиџоре Ж, сџеџенџију Б Ље, иџерџџрију Ж.

115. Изван сфере једначења или разједначавања до замене долази у суседству лабијала:

бређада БП, од бређаде Дс, крџмед К, л'евџада Ље, у л'евџаду Ље, вел'уџка Б Бл БП Бр Би Бс Г Гр Дс Дш Ж Ки Ље Н П Пр Си СЛ Т, на вел'уџке Би К, кад оздрџвеш Б, чим иџслабеш Ж, слабел'и су Љу, зайеђаџа Би Љу Пр Си Т.

Имениџа слезена редовно се јавља у том облику: тањака ка сл'езџна Г, сл'езџна је у прџви крај Бс, види сл'езџну Л, испџчи сл'езџну Бр.

Карта бр. 15: Ареал замене у именици *сицима*

У месту И

116. Супституција је забележена једино у облику *шуфунџиџа* Љ.

ВОКАЛ О

А месту О

117. У погледу ове замене севернометохијски говори се уклапају у шире К-Р говорно подручје.¹⁶⁵ У мањем броју облика до ње долази свуда: *ајерисаџ*, *јаргован*, *маџика*, *мачуга*, *мајика*, у количинским заменицама и прилозима: *овал'ико*, *онал'ико*, *џал'ико*, тако да су форме са незамењеним вокалом резултат

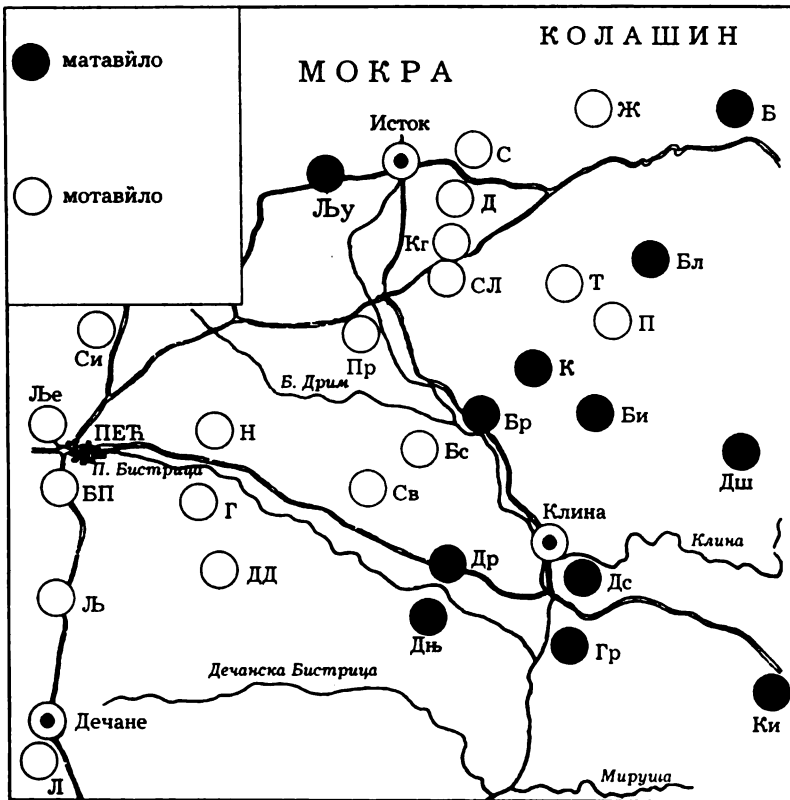
¹⁶⁵ Јовић, Трстеник, 50; Пецо-Милановић, Ресава, 253; Симић, Левач, 135; Алексић-Вукомановић, Жупа 296; Вукићевић, Лепеница, 78.

утицаја школе и представљају реткост. У грађи су се нашли само следећи такви облици: *мочѹга* Бр, *мочѹгу* Бр, *мошйком* Бр Др.

Неупоредиво је већи број лексема у којима је супституција факултативна појава, те се паралелно јављају оба лика. Замена ових вокала најчешће је извршена под утицајем међусловне регресивне вокалске асимилације:

ајѿнак БП, *ајѿнци* Дс, *бакѿл* Б БП Бр Би Гр Дњ Дш Ж Ки Кг Љу Н СЛ, *ваданйца* Би, *вйнаград* Дс, *дамѿћин* Дш Пр Св, за *дамаћйна* К, саз *дамаћйнем* Бр, *лајѿр* 'део плуга који преврће земљу' Бр Гр Др Дњ Љ Н Т, *лајѿшом* Би Дс Ље, *лајѿшу* Би, *лајѿшица* Бр Би Гр Др Дњ Кг Ље Т, код *мајѿстара* Дс, *мајѿавило* (в. карту бр. 16) Б Бл БП Бр Би Гр Др Дњ Дш Ки К Љу П, *Мйлаван* Гр Дс, *Мйлавана* С, у *Мйшрајал* 'ју Ље, *нагѿма* Бр, *йагѿча* Би, *йагѿчу* Би Дш, у *йајѿше* Ки С, *йасйакйја* 'застирач од уштављене овче коже' Дс на *сакѿк* Дњ К, *Сйајѿн* Дс, за *Сйајѿна* Дс, *сйамѿк* Дс Дш, ис *Тамѿнаца* 'ојконим Томанце' С, *авѿ* Св С, *авѿј* Дс Љу, *авакѿ* Дш Св, *авѿмо* Би Дс Ље Св С, *анѿ* БП Би Ж Ље П С, *анѿј* Бр Би Бс Дс, *анѿко* Би,

Карта бр. 16: Ареал замене у именици *мошавило*

йага мнађега Т, барѣвил 'и Ки, давѣйим Дш, давѣйиш Дш, давѣйи Би Ж Кг Ље П, давѣйио Бр, давѣйила Кг, далѣзи С, далѣзу Бр Ље, майѣаш Дс, майѣамо Бр, майѣај БП, намайѣ се С, намайѣј БП, смайѣј БП, йалѣгѣл 'и Би, йалѣко Бл Би Гр Ж, йаравнамо га Би, кат йарѣсѣи Би К, да йасѣйѣви Дс, шавѣриш Ки, шавѣрила Дс;

ваганѣш Би Гр П СЛ, кѣйшал 'ик Дш Ки, кот кѣйшал 'ика Бс С, кѣйшал 'ици К Си, кѣйшал 'ички Т, кѣйшал 'ичко Т, нѣвару Би, нѣфара Г, овѣ Панарѣама Л, самайѣња Дс, кот сѣйѣрага свѣта Т, да не забарѣви К, сам забарѣвила БП Дс К С, забарѣвил 'и Гр Дс, забарѣвим Ље, забарѣвио Дс Дш.

Дисимилација као узрочник ове појаве знатно је ређа од асимилације:

од абзѣвке Ж, арѣшодѣкси ДД, понѣсеш бабѣне Св, валѣве К, у Панѣр Т, йр-накѣйем Дш, Црнагѣрац Бр, Црнагѣрци Кг Љ Т, Црнагѣрце Кг, дѣста Црнагѣраца Бл, Црнагѣрку Ље, за црнагѣрску Ж, анѣ орађе Ки;

од обзавѣке Г, вѣзави Гр, вал 'ици Љу, вал 'ико Ље Н, овал 'ика Бл Љу, овал 'ике Б БП ДД Љу, овал 'ици Бл Би ДД Дс Дш К, овал 'ико Б Бл БП Би Д Дс Ље Н Пр Св Си Т, овал 'ици ДД, онал 'ико БП Си, осавѣна Д Љ.

118. У већем броју облика супституција је извршена у суседству лабијала или дентала:

габѣл 'а Бс Д Др Ж К Ље Н Св С СЛ Т;

авѣ Ље Св, давѣду Би, у айѣрѣциону сѣбу ДД, айѣрѣсала се Бл;

исѣарѣчиш Би, йавѣкѣше се Ж, йајѣду Би, йал 'ѣше Гр Дш, йал 'ица Бр Гр Дс Дш Ж Ки Кг К Т, на йал 'ицу Би, йал 'ицица Би Гр Дс Дш Ки Љу, йасѣйка 'лопата' Б БП Би Гр Дш Л, йасѣйче Б Би Гр Дш Л, йасѣйчица БП у йанѣдѣл 'ак Би, йанѣгде К, йанѣки Би, йанѣко Би, йанѣсу Љу, йанѣшѣо Бс, йасѣј Дш, йасѣјеш К, йасѣѣл 'а Би, йасѣйл 'и смо Дс, йаѣйлађени Ки, йаѣѣка Би, йаѣсѣриж га Дш;

мал 'йѣву Дс, майѣика Бр Г Гр Л, майѣике Г ДД Ки, майѣику Б Бр Бс Би Г Гр Д Љ П Пр С СЛ Т, майѣиком Б Бс Д Др Дс Дњ Дш Ж К Л Ље Љ СЛ Т, майѣикама Би Г Пр, майѣикицу Б, майѣика Дс С, майѣиком Бс Н, майѣику Бл Би Д Љ, кѣке майѣике С, ма-чѣуга Бр Ж К П С Т, ма-чѣуге Ж, са ма-чѣугом Бл Би С, ма-чѣугу Г Дш К П Т;

пѣно вадѣ Би, вадѣицу Дс;

данѣсе Би Дш Т, данѣсу Би Дс Дњ Дш Ки С Т, данѣси Би С Св, овѣмо и дачѣ-камо Т;

радѣла сѣна Дс, радѣшѣл 'а Бл;

аѣйѣднем Ље, аѣйѣдне Ки, йлаѣйѣуни Бс;

сѣал 'ица Бр Би Гр Др Дс Дњ, сѣал 'ицу Дш Ж Ље, сѣал 'ице Др, шал 'ици Би, шал 'ика БП Би Г Ж К С, шал 'ико Б БП Бл Би Д Дс Дш Ки Кг Ље Н Пр Си С Т, шал 'икога К;

краз њѣга Ље СЛ;

аснѣје се Дс.

Запажа се да је факултативна замена на западном делу подручја нешто ређа појава од замене источно од Дрима.

Е месџо О

119. Замена се врши у ограниченом броју примера. До ње најчешће долази у показним речцама *ево*, *еџо*, *ено*,¹⁶⁶ и у префиксу *џро*.¹⁶⁷ Остали случајеви су усамљени и на источном делу испитиваног подручја:

евѐ га Бс Д К, *евѐ* ти га Бр Дс Ж Л, *евѐ* ју Г ДД Ље Н Си Т, *евѐ* и Кг К Пр, *еџѐ* га Б Би СЛ, *еџѐ* га Бл Дш П, *еџѐ* ју Л Љ Н С, *еџѐ* и свџови Ки Љу СЛ Т, *еџѐ* ти га Д Љ, *енѐ* га Л, *енѐ* ју Св, *енѐ* и тамо Ж, *џремѐнџл* 'и Дш Ки, *џремѐнџше* Г Л Св Си; *крес* овај СЛ, *крес* кућу Ж, *кишевџо*¹⁶⁸ Пр СЛ, *улавер* Би, *шџедџџер* Бр Ки СЛ, *чекулада* Би.

И месџо О

120. Ова супституција представља реткост у говорима СМ. Потврђена је само у облицима: *крџз* Би, *нисџрансџо* Гр.

У месџо О

121. Редовно се супституише у облицима *кофер* и *хармоника*, асимилацијом према суседним сугласницима:

џрмуника Б Бр Би Г Гр Д ДД Дс Др Дњ Ж Кг Ки К Л Ље Љ Љу Н Пр Св Си С СЛ Т, *џрмунике* БП Бл Би Св С, *куџфер* Г ДД Ж Л Љ, два *куџфера* Дс, онѐ *куџфере* Г Др Ж.

До супституције местимично долази и под утицајем међуслоговне вокалске асимилације:

кумунџсџа Дс, *кумунџсџе* Бл ДД Л Љ Т, *кумунџсџичка* Ки, *сулунац* Љ, да с *убују* БП, *убукује се* Си.

Свакако је асимилација узроковала супституцију у суседству велара и у примерима: *куферѐнциу* Б Ж, и *чекулада* Би.

У малом броју случајева замену је узроковала дисимилација: *кукџшкама* Л Св, *кунџџац* тањи Св, *џол* 'уџрџвредник К.

ВОКАЛ У

А месџо У

122. Замена вокала у вокалом *а* извршена је у позајмљеницама под утицајем међуслоговне вокалске асимилације: *абалџнџа* ДД, *у абалџнџу* Бл, *џаџанџа* Дњ, *нџлане* 'нануле' Бр Би Бс Г Гр Д Др Дс Дњ Дш Ки Кг Љу Н Св Т;

¹⁶⁶ Облике *евѐ*, *еџѐ*, *енѐ* карактеристичне за косовско-ресавско подручје налазимо у Речнику Глише Елезовића, стр. 170, 175, 176, и на ширем К-Р говорном подручју (в. Симић, Левач, 140; Вукићевић, Лепеница, 80), а нису реткост ни изван њега. Забележени су у западној Србији (в. Б. Николић, Колубара, 27; Николић, Полимље, 222; неким црногорским (в. Пижурица, Колашин, 65, Станић, Ускоци, 60) и призренско-тимочким говорима (в. Реметић, Призрен, 387; Богдановић, Поморавље, 79)

¹⁶⁷ Глаголи са префиксом *џре*- уместо префикса *џро*- бележе се на ширем подручју К-Р говора (в. Симић, Левач, 139; Пецо-Милановић, Ресава, 261).

¹⁶⁸ Замена у овом облику забележена је и у Шумадији (в. Реметић, Шумадија, 140).

или дисимилације: *фаруна* БП Бс Г Гр ДД К Н СЛ.

Е *месѿо* У

123. Супституција вокала у вокалом е забележена је једино у облику *чейу-ра* Д Дс Дш Ки СЛ.

И *месѿо* У

124. До ове супституције најчешће долази у презентским облицима глагола *биѿи*, (в. т. 580), где је реч о преношењу вокала из инфинитивне основе:

ако *биднем* жив Г, да *биднеш* јак БП, кад *бидне* време ДД, да *бидне* осушена обућа Гр, *бидни* човек Л, *биднише* ту Н.

Именица *суруѿка* редовно има тај гласовни лик.

О *месѿо* У

125. Вокал у редовно се замењује вокалом о у прилогу, односно предлогу *близу*. Та форма бележи се и у другим К-Р,¹⁶⁹ и неким говорима изван тог подручја.¹⁷⁰

кад бемо *бл'изо* Б, тату *бл'изо* БП, нѿма, *бл'изо* Би, *бл'изо* тидне Дс, бѿше *бл'изо* Ж, чѿшма ни *бл'изо* К, ту је *бл'изо* Л, свѿ то *бл'изо* Љу, прѿшла *бл'изо* шу-ме Пр, *бл'изо* Дубрѿвника Гр, *бл'изо* овѿма ДД, *бл'изо* Скадра Дш, до *бл'изо* Ву читрна Ки, *бл'изо* кѿће Кг, *бл'изо* пућа СЛ, *бл'изо* мѿне С.

У другим облицима замена је факултативна:

боланѿа Би, *кайѿи* Др, *коскун* Б Бл К, за *огѿче* 'ован предводник' Љ, *оку-снѿје* Љу, *очкѿр* Н, *ћѿше* 'место где се спајају два зида под углом од 90 степени' Б Бл Би ДД Ж Л П Св СЛ, *ћошник* БП Љ Пр, *форуна* Бр Дњ Пр.

ЗАПАЖАЊА О СУПСТИТУЦИЈИ ВОКАЛА

126. Из изложене грађе види се да је замена вокала честа појава. Ненаглашени кратки слогови супституишу се у предакценатском и постакценатском положају: *авако*, *забарѿви*, *Сѿајан*, *вѿнаград кѿѿал'ик*, до *ѿжсене*.

Чешће се супституишу вокали ближи по артикулацији, па највећи број потврда имамо за промену о у а, а незнатан број за замену а у у: *долуѿ*, *кѿнѿукѿи*, *ку-мин* 'камин'.

У ограниченем броју облика до замене долази редовно и то на читавом терену: *маѿка*, *маѿија*, *суруѿка*, а факултативним заменама учесталост расте од запада према истоку подручја које се овде испитује.

Супституцију вокала најчешће узрокују асимилација и дисимилација.

У већем броју примера замена је извршена под утицајем међусловне вокалске асимилације. Ту долази до апсолутне промене, тако да се асимиловани вокал изједначава са вокалом који је узроковао асимилацију: *аѿѿнак*, *дамѿин*, *са-*

¹⁶⁹ Симић, Левач, 145; Пецо-Милановић, Ресава, 252; Арсовић, Блаце, 64; Вукићевић, Лепеница, 79.

¹⁷⁰ Реметић, Шумадија, 142, Ивић et al. Банат, 268.

майиња. Под утицајем контактне асимилације палатални вокали настају у суседству палаталних консонаната: *боједйшу, йриешел*'.

Промене се врше према претходном: *еве, сйриња, шубурколóза* и према наредном вокалу: *у вогóне, Милаван, сйруйика*.

Дисимилација је редовно међуслоговна: *деви́зија, ел'и, медеци́на*.

Ненаглашени вокали подложнији су променама од наглашених па је супституција акцентованих, нарочито дугих вокала — реткост. До ње је, ипак, дошло у следећим облицима:

бидне, ёгроном, јаргован, јел'ичиће, кўфер, майика;

намёрнице, сйруйика, шйга;

јайа́нца;

дйшйм, еве, ейе, ене.

УКИДАЊЕ ХИЈАТА

КОНТРАКЦИЈА

Група АО

127. Кад почетни вокал у овој групи није под акцентом, она се у радном глаголском придеву сажима у о:

бёго је Др, *йобёго* Б БП Гр, *йрбёго* БП, *вўко* Г, *извўко* ДД, *йовўко* Ж, *йревўко* Бр Ж, *свўко* Дс, *гл'ёдо* Бл Г Дш Св, *загл'ёдо* Б, *дйго* Г ДД Др Дс, *дйзо* Си, *закло* Т, *заменёво* Б, *йздо* Б Др Дш, *исйишдво* Б, *йшо* Б, *найшо* ДД Ље, *ошйшо* Б, *кажйво* Бр, *каждво* БП, *каздво* Бр, *клањо* С, *куйдво* ДД Т, *мўзо* БП, *мдго* Б Бл Бр Би Г Гр ДД Др Ж Л П С СЛ Т, *йомдго* Б Бр Г Ље Пр, *навўко* Бр Л Н Пр, *обро* Љ, *обўко* БП Г Ље Љ, *обукдво* С, *остйал'о* Г Н С, *идзво* ДД П Пр, *йорáсо* Би Дш Л С Си, *йошёйо* 'избатинао' Б, *идшйово* Бл Кг Љу, *йрйзно* Бс Г Н СЛ, *йўцо* ДД Ље С, *рйшово* Б, *сёко* Бл Бр Бс Г Гр СЛ Т, *йосёко* Г Ље, *сйшо* Дш, *слўшо* Би Ж С, *йослўшо* Дс, *йёко* Л, *йўко* БП Г Ље Н, *рёко* Бс Г ДД Д Др Ж Љ Пр, *зарёко* Б Бр Ки Н, *сл'ёго* БП Г Ље Љу, *смáко* ДД, *сйáсо* Г Н, *сййго* Љ Т, *шёро* Бр Дш, *дошёро* Б Г Гр, *исйёро* Бл С Т, *исшерйво* Ље Љу, *нашёро* Бр Би Бс Г Ж, *ошёро* Бл Бр Би Бс Дс Љ Љу Н, *шрёбо* ДД Св С, *ўбро* Л, *ўдо* ћерке Бл, *узймо* Би Дш, *фáшю* Б, *црко* Бр, *чёко* Би Кг К Л Т, *дочёко* Дс Л С, *сачёко*.¹⁷¹ Л.

Сачувана група у тим условима представља реткост: *рáдовоа* Ки, *обрáдовоа* Т.

Међутим, када је први вокал групе под акцентом, група је постојана и не долази до сажимања:

вйкáо ми Г, *сўрáо* кóла ДД, *дáвáо* да пију Т, помáло *додáвáо* Л, *заквйкáо* пáс Љ, *мења́о* кóњеБс, *нала́гáо* óгањ Н, *ййсáо* ми Б, *йрйчáо* ми Л, *рйкáо* вó Си, *скáкáо*

¹⁷¹ Облици у којима није дошло до сажимања у наведеним условима представљају реткост: *рáдовоа* Ки, *обрáдовоа* Т.

по л'иваде Дш, *снѣвао* мртваце ДД, *смањивао* се снѣг Г, *и́реша́рао* снѣг Г, није се *шишао* Гр;

боловао Б, *гладовао* ДД, *госи́овао* Ље, *дошао* Др, *нашао* Л, *о́ишишао* Св, *иошао* ДД, *и́рошао* Т, *знао* Ж, *крао* Си, *украо* Б, *заорао* Св, *и́орао* К, *равњао* Г, *и́рчао* Дњ.

128. Под истим условима извршена је регресивна контракција и у именицама које се завршавају на *-ао* (<ьл):

онај *вишо* Дс, имао *идсо* Би Бл Бс Г, на *идсо* Г ДД Л Н Пр СЛ Т, *кошао* (свуда), али: *орао* БП Бр Бс Г Л Ље Си Т, *и́ешао* Б Бл БП Бр Г ДД Ж К Л Ље П Пр Си СЛ Т.

129. До сажимања према претходном вокалу долази и кад је група у медијалном положају, за разлику од неких суседних говора,¹⁷² у којима је извршена регресивна контракција:

зава Б Бр Би Бс Г К Л Ље Љ Љу Н Пр СЛ, *за́ве* Бл Бс Др Дњ Дш Кг, *за́ву* Дс Ж С, *Кои́аник* Бл, *ора́ник* Н, *са́ница* Бс Дс Г Гр Л Н Пр С СЛ Т.

130. Везник *као*,¹⁷³ се јавља у више варијаната:

ка са́д Г, *ка* штѣм 'конопљано влакно другоразредног квалитета' Бс, *ка* ку́ћа Бл, *ка* таво́ БП Би, *ка* срме́ћа 'стидљива' Би, *ка* папи́р Дс, *ка* на јабуку Би, *ка* прѣ́ Бс, *ка* квѣ́чка ДД, *ка* ју́трос Л, *ка* бо́г што мо́же Г, *ка* ми́ С, *ка* сви́ Н, *ка* от штѣ́фа Гр, *ка* шкѣ́мба Гр, *ка* руководи́оци ДД, *ка* овѣ́ Др Дс, *ка* тига́њ Дс, *ка* са́ндук Дњ, *ка* Тал'ија́ни Дш, *ка* ја́гње Г, *ка* Шипта́ри Ж, *ка* тави́ Ки, *ка* са́д Бр, *ка* да́нас Л, *ка* грѣ́же К, *ка* да не́ма Л, *ка* бије́сна Ље, *ка* мого́рићи Пр, *ка* да има́ш П, *ка* кл'у́н Св, *ка* фа́брику СЛ, *ка* офи́цир Т;

кај ка́сарна Б, *кај* пше́ница Бр, *кај* сви́лу Бл, *кај* стѣ́ку БП, *кај* ду́кат Би, *кај* мр́тве Бс, *кај* дома́ћи Г, *кај* шу́ма Гр, *кај* же́на Дс, *кај* ти́ Дш, *кај* да́нас Ж, *кај* дана́с Кг, *кај* цве́тови К, *кај* за сла́ву П, *кај* те́нак Пр, *кај* ка́ца СЛ.

По артикулацији облик *кај* је врло близак облику *ки*, који има врло широк ареал у штокавским говорима. Тумачења његовог настанка су неподударна. Мислим да је неоспорно Ивићево на које се позива и Јовић.¹⁷⁴

Облик *ко* мање је фреквентан од облика *ка*, а код старијих особа ређе се чује него код млађих:

ко Ми́кица Бл, *ко* ђни́ Бс, *ко* кола́ч Бр, *ко* по́ла Др, *ко* на́кит ДД, *ко* чѣ́пку Г, *ко* је́дна Кг, *ко* мобил'иза́ција Л, *ко* во́сак Г, *ко* це́зва Бс, *ко* бра́шне СЛ.

Најнижу фреквенцију има форма у којој контракција није извршена:

као и́рслу́це Б, *као* де́те Бл, *као* Ср́би Ж, *као* ку́мови Кг, *као* за́сѣок Ље, *као* пси́ Љ, *као* це́пове Н, *као* ба́ра С, *као* у Бел'и́цу Т.

¹⁷² Николић, Срем, 322; Реметић, Шумадија, 126; Стевовић, Гружа, 452; Симић, Левач, 149; Јовић, Трстеник, 45.

¹⁷³ Упореди: Реметић, Шумадија, 123; Јовић, Трстеник, 51; Николић, Мачва, 243; Станић, Ускоци, 36; Пулић, Бјелопавлићи, 208; Пижурица Колашин, 74. и др.

¹⁷⁴ Јовић, Трстеник, 51.

131 У облицима са префиксом група се понаша двојако:

а) долази до прогресивне контракције: *забѣри* 'потерај' Би, *на̀коло* Гр Др Дш Ље Св Си С, *на̀йака* Љ;

б) остаје неизмењена зато што се осећа самосталност саставних делова сложенаци: *на̀около* Бр, *на̀ојака* БП Бс Г Н Си.

У другим облицима до ове контракције ређе долази. У грађи су се нашла свега два примера са регресивном контракцијом: *правоуг̀оник* Б, *ѝослуж̀оник* Т.

У СМ нису забележени случајеви контракције у групама кад је један од вокала био под нагласком као што се контрахује у неким црногорским говорима.¹⁷⁵

ЕО

132. Под условом да први вокал групе *ео* није под акцентом, у радном придеву долази до регресивне контракције:

вѣдо Б Бл БП Бр Би Бс Г Гр ДД Д Дс Дњ Ж К Л Ље Љу Пр С СЛ Т, *о̀дно* Б Бл Би Др Дњ Дш Ж Л Љу, *ѝзно* ју Би, *о̀дно* Дс Ље С, *ѝдчо* ДД Пр Си, *ѝрѣно* Ки, *у̀зо* Б БП Бр Г ДД Д Дс Дш Ки К Л Ље Св Си С СЛ Т.

У тим условима примери са несажетом групом представљају реткост: *вѣтар на̀нео* снѣг Б, *ѝдѣео се* на кола Л, *у̀сѣео се* на вр дрвета Г.

До сажимања долази и у другим категоријама:

а̀нђо Бс Г Л Љу СЛ, *Сѣти Ра̀нђо* Б Би Дш Ки Т, *ѝѣйо* Б Бр Би Бс Г Гр Д Др Дс Ж К Ки Л Љу Н Пр С Св СЛ Т;

грѣш̃а ми БП, *од грѣш̃е* Г Ље Н Си СЛ;

о̀на̀ко кѣсо Г Св С СЛ.

133. Ако је вокал под акцентом група не контрахује:

вол ѣо Б Г, *горѣо* Л, *засѣо* ДД, *изгорѣо* Б, *извѣо* Г, *ѝовѣо* Бл, *ѝровѣо* С, *ѝоцрвѣнѣо* Гр, *у̀ирѣо* Си, *ѝошарѣнѣо* Н, *в̀ршѣо* Дс, *жѣвѣо* Бр Ље, *ѝоцрнѣо* Дш;

засѣок Ље, *из Л ѣочине*¹⁷⁶ Б, *по̀сѣсаше ѝѣоци* БП, *чүвала сам ѝѣоце* Ље, *ѝѣоце* у пећину Г, *за ѝѣоцима* Си, *краве на јѣдну, ѝѣоце* на дру́гу стра́ну Н, *краве са ѝѣоцима* Бр, *ишла за ѝѣоцима* Бс, *полагал'и би ѝѣоцима* Н, *сѣоска* Утрина Г.

УО

134. Контракције у групи *-уо* представљају реткост. Углавном су сведене на предлог *учи*, али и ту недоследно:

учи Божића Дс, *учи* славе Си, *учи* Ђурђевдана Г, *учи* Никол'дана ДД;

очи Вел'и́гдана Ки, *очи* славе Н;

учи Бр Др Дс Дш Ж Ки Кг.

135. Група је постојана не само кад је под акцентом, већ и у постакцентској позицији, па до сажимања не долази ни у радном глаголском придеву глаго-

¹⁷⁵ Вуковић, П.-Др. 20; Петровић, Ровца, 165; Пижурца, Колашин, 74.

¹⁷⁶ Померањем акцента стварају се услови за контракцију, па се чују и форме са контрахованом групом: до *Л ѣочине* Бл, из *Л ѣочине* П.

ла на *-нуџи*, као ни у другим облицима у којима је група настала фонетским променама:

заврнџо Ж, надџо Н, њреврнџо ДД;

виџнуџо БП, крџнуџо Л Љ, окрџнуџо Кг, маџнуџо Г Гр, џунџо вџтар Пр, свиџнуџо ка да је нџв Г;

Дџови Ље СЛ;

уџиџиџе Би Бс Ж Л Ље Св;

васкрџнуџо СЛ, дџнуџо Г Ље, зџнуџо Г, лџнуџо Б, л џиџнуџо се Г, џиџнуџо Т, џиџнуџо Си, џџнуџо Г, џџнуџо Бр Г Д Л Св, иџиџнуџо БП, џоџиџнуџо Г Ки Кг П, џреџиџнуџо Дш, скиџнуџо Г Д Др Св Т.

ОО

136. Ова група се редовно сажима, ако није у питању сложеница, или облик у којем је један од вокала под акцентом:

вџ Б БП Бр Би Г Гр Д ДД Дс Ж Л Љ Н П Пр Св Си, сџ Бс Гр ДД Ж Кг Л Ље С СЛ, џџво Бр Бс Г Др Кг К Ки Ље Н Св Т, сџко Г Ж Л Т;

бџо нџжем Дш, забџо кџлац Г, убџо се Гр Др Си, џоорџо Бр Г ДД Ж Л, џоџра-но Ж, народноослобџилачка Д Ж, у сл'џоџчиџце Г Пр Т.

ИО

137. Група *ио* је постојана и не контрахује се, свакако због тога што је велика дистанца између вокала и и о. Поред тога, веома често између њих се развија прелазни глас *ј* који спречава сажимање:

баџиџо Д, биџо Б БП Ж Л С Т, крџчиџо Г, вџиџиџиџо Св, доџиџо ДД, забел 'џџиџиџо Ж, забораџиџиџо Св, изваџиџиџо Дш, окрџчиџиџо Ки, осџџаџиџиџо Дш, џраџиџиџо П, иџиџаџиџиџо Г, најраџиџиџо Гр, џоџраџиџиџо Т, џреваџиџиџо Ж, џребуџиџиџо Дш, џрегџиџиџиџо ДД, џреџиџиџиџиџиџо Би, уџџниџиџиџо Бр, уџџиџиџиџо Б, уџџиџиџиџо БП.

АА

138. Ова група редовно се сажима:

на Заџ 'топоним' Г, до Заџа Г ДД Св, маџ 'ка 'врста вретена' Д, на маџ 'ку БП Г Љу С СЛ, у Гџрџу маџу БП Г ДД Л Ље, нема маџу Бс Ж Љ Н Пр, несам раџи Г Д К Н Пр, пре саџа Б Би Г Гр ДД Др Дс, саџ Г Д Дс Дш Љ П Пр Т, саџџви Б Бл Бр, саџи мџста Г, два саџа Л Ље С, за саџи Др Л Љу, сна (свуда), от сирџма БП Бс Г Др Л Н Т, о сџра Б Г Гр ДД Л Н Св Си СЛ Т.

АЕ

139. У овој групи нема сажимања. У бројевима од 11 до 19, препрека сажимању је био акценат, а осим тога група се веома често разбија секундарним *ј*:

једанџес Б, једанџестџи Др Св, дваџџес Г, дваџџес Ки, дваџџесџоро Ље, џриџџес Пр, чеџиџџеџоро дџце Си, џеџиџџес кџла Кг П Т, седамџез гџдина Би Бс, девџиџџесџи Л, дваџес мил'џџа Н.

АИ

140. Ни ова група се не сажима.

мѝи *dáii* 'ујаци' Св, *kǎjиии* Бр Би Дш Ки, *kǎиша* Дс Кг СЛ, *сѝаѝја* Г ДД, убијо *сѝаѝју* Дш, *Ѓаѝна* 'топоним' Г, четвѝрта гомѝла *ћаѝна* Би.

АУ

141. До сажимања долази, у 3. л. мн. презента и глаголском прилогу садашњем неких глагола VI Белићеве врсте. Вокалска група *ау* настала испадањем сонанта *ј*, контрахује се на подручју источно од Дрима. Примери су дати у т. 473.

Свуда је: *аушо*, *јаук*, *јаун*, *јаураунук*, *јауче*.

ЕИ

142. Нема примера којим би се потврдило сажимање ове групе.

ЕУ

143. Контракција није забележена. Редовно ће бити: *меуна*, *неудаѝа*, *иѝреу-дала*, *иѝреузо*.

ИЕ

144. Сажима се, али само на источном делу испитиваног подручја, у облику *иѝриѝшел*, који је настао од облика *иѝријаѝшел* после извршених гласовних промена: *иѝрѝшел* Ки, мѝј *иѝрѝшел* у Дш, дочеку се *иѝрѝшел* и Гр.

ИИ

145. После испадања сонанта *ј* долази до сажимања: *чи си* Г Т, *Ил'ина* Дс. Међутим, у компаративу придева јасно се чују оба вокала:

био је *височѝји*¹⁷⁷ Ки, *височѝји* Л, неко е бијо *јаменѝнији* ДД, *ситѝнији* нѝвац Г, *сѝарѝји* браћ БП, ја сам *сѝарѝји* Си, с овѝм *сѝарѝјим* Г, тавѝ *сѝарѝји* Св.

ОЕ

146. Спорадично се сажима у присвојним заменицама *мога*, *ѝвога*, *свога*, после испадања *ј* у интервокалном положају, али се то сажимање јавља у говору млађих особа. У говору старијих особа не долази до испадања сонанта *ј* и нема сажимања.

ОУ

147. Ова група не сажима се: извѝуко *иѝдуку* Си, *иѝучен* искѝством Г, *самѝук сам* Б, онѝако *самѝук* Т.

¹⁷⁷ Већи број примера дат је у т. 412.

УА

148. Сажимање је забележено једино у облицима у којима је група настала испадањем фонеме *x*: *Ма̄ђери* К, *Ма̄ђерка* Гр (< Мухађер).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О САЖИМАЊУ

149. Контракција је обична појава у говорима СМ. Најчешће се сажимају неакцентоване финалне групе у којима је *o < л*.

Сажимања вокала у групама са акцентованим вокалом ређа су појава: *з̄ава*, *р̄аник*, *ћаја*.

После испадања сугласника *x* хијат се редовно укида сажимањем: *с̄а̄ш*, *с̄на̄*, *Ма̄ђери*.

Сажимање се најчешће врши у корист другог вокала. Прогресивна контракција је реткост: *за(о)б̄ери*, *на̄коло*.

До сажимања неких вокалских група долази на крајњем југоистоку: *й̄р̄е̄-ш̄ел'*.

Сажимање није забележено у групама: *ио*, *ае аи*, *еи еу оу*.

ЕЛИЗИЈА

ЕЛИЗИЈА ЗАВРШНОГ ВОКАЛА ПРЕФИКСА

150. Елизија завршног вокала је факултативна појава, па се местимично јављају форме са елидираним вокалом.

за- + о-> зо-

зос̄ӣане Бр, *зог̄рне* Ж.

за- + у-> зу-

зус̄ӣавим Гр, *зус̄ӣал'а се* БП Св.

не + о > о

нож̄е̄њенија Б СЛ, *нос̄ӯшена* Гр, али и: *неодр̄е̄нено* БП Г, *неоже̄њени* П, *неож̄е̄њенија* Г ДД.

по + у > у

мӣ й̄уг̄ари Би.

й̄ре + о > о

й̄робӯкла Б, нит се *й̄робӯко* С, *на̄ђо й̄р̄џбуку* Б, *й̄робукӯју се* Ље, да се *й̄робӯчу* БП;

й̄реобӯч̄е се К СЛ.

151. Елизија у сандхију није ретка појава као ни у другим штокавским говорима.¹⁷⁸ Неакцентоване речи губе крајњи вокал пред речју која почиње вокалом.

га + и-

сам *г исирѣиша* Љу, па *г исирѣри* Би, да *г исирл'аш* Гр, тавако *г исирѣиш* Ки.

га + о-

да *г ожѣни* Ље, њиди *г ојѣри* Б, па *г осуши* Бс.

га + у-

да *г увѣише* Б, ђни *г увѣиш'и* Б, да *г увѣиш* Би, да *г удавим* Бр, да *г удѣрим* Гр, да *г узмѣш* Д С, да *г узмѣ* Ж, да ми *г узму* Ж, да *г уфѣиш* ДД, те *г уфѣиши* Г, да *г увѣишу* Бр, стави *г у црпѣл'у* Б Ж К.

да + и-

д игрѣш К, *д игрѣмо* Г, *д игрѣду* Дс, *д идѣм* Б Дс Ж К Св, *д идѣш* Гр ДД Дс Ки Љ СЛ, *д идѣ* Б БП Дш Н, *д идѣмо* БП Бл Кг Н П Пр С Т, *д идѣше* ДД Си С Т, *д идѣду* Б Дѣ, *д идѣ* Дѣ Ље, *д изађем* Т, *д изађеш* Си, *д изађе* Б Љ, *д изађу* Би, *д избѣга* Б, *д извѣдиш*, *д идѣ* Г, *д идеш* С, *д извѣдемо* Т, *д извѣнеш* Бр, *д извѣнеш* С, *д извѣиш* Ље, *д изѣм* Б, *д изѣ* П, *д изѣмо* Гр, *д излѣми* Б, *д измѣшаш* Д, *д имамо* Бс, *д имѣну* Дш, *д искѣл'аш* Би, *д искѣчим* С, *д искѣчиш* Бс, *д искѣчимо* Ж, *д искѣчу* Св, *д исѣиш* Си, *д исѣиш* Дс, *д исѣиш* Г, *д исѣиш* Дш, *д исѣиш* Би, *д исѣиш* Ки.

да + о-

д обѣду Ље, *д обѣче* Др, *д обѣиш* Би, *д овѣиш* Дш, *д одрѣди* Св, *д озѣбѣш* ДД, *д оѣси* Б Би Ж, *д ол'уиш* Дс, *д осѣиш* Бс, *д осѣиш* тѣ Др, *д осуиш* Би, *д ошѣрим* Кг, *д ошѣриш* Бс, *д ошѣнем* Ки Ље Љу, *д ошѣнеш* Др, *д офѣрбам* Б, *д очешл'а* Ље, *д очѣиш* Љ, *д ошѣрба* К.

да + у-

д убѣје Б, *д убѣиш* Ж, *д убѣиш* Ки, *д увѣиш* Б Бр, *д увѣиш* Б, *д увѣду* Др, *д угѣси* мо СЛ, *д угрѣиш* С, *д удѣримо* Љ, *д узѣмамо* Си, *д узѣиш* СЛ, *д узѣиш* Л Си С, *д узѣиш* Д Ж Ки, *д узѣ* БП Бс ДД Д Л Ље Н, *д узѣмо* Гр ДД Си, *д узѣиш* ДД, *д узѣиш* Дс Дш Кг, *д узму* Ки, *д узне* Дс, *д узнеду* Би Дш, *д узил'у* Л, *д укѣиш* Ки, *д укѣиш* Т, *д укѣиш* Т, *д укѣиш* Т, *д ул'егнем* Б, *д ул'егне* БП Дш Ж Св, *д умрѣм* Ж, *д умрѣмо* Си, *д уирѣл'а* Ж, *д урѣдим* Бл, *д усѣиш* Дс, *д уфѣиш* Ж Н Т, *д учѣиш* К, *д учѣиш* Бл, *д учѣиш* Г.

¹⁷⁸ Белић, ДИЈС, 248–249; Стевановић, Ђаковица, 30; Вуковић, П-Др. 25; М. Николић, Поли-мље, 208–210; Барјактаревић, Ибар, 70; Јовић, Трстеник, 47–48; Симић, Левач, 156–160; Пецо-Ми-лановић, Ресава, 254; Алексић-Вукомановић, Жупа, 296; Реметић, Шумадија, 119–121; Стевовић, Груза, 452; Вукићевић, Лепеница, 80–81; Николић, Колубара, 38; Николић, Мачва, 243–244; Ивић et al. Банат, 282–289; Николић, Срем, 321. и др.

до + у-

д у вѣр Ж, д у грѣло Си, д у Дрѣн Бл, д у зѣру Би д у кѣп Бл Би, д у мл'ин Ки, д у нѣн Би, д у Пѣн Т, д у Приштину Т, д у Тѣчепо СЛ, д у школу Бр.

за + и-

з инѣи Г Дш.

за + о-

з овѣ К, з остѣлом ДД.

на + а-

н ајдѣка Ж, н асѣал Кг.

на + -и

н игрѣнку Би, н имѣње Ље.

на + о-

н овѣ мѣсто Г, н онѣ страну Б, н остѣл Г Ж.

па + о-

и ѣна Дш, и ѣнда Др Л.

па + у-

и увѣи Си, и узмѣмо Би.

је + и-

да ј имѣо Дс, да ј ишѣо Дш.

је + о-

кад ј овѣиѣо Љ, да ј оѣишѣо Л, да ј остѣо Пр.

е + у-

да ј увѣиѣо Б, те ј уфѣиѣо БП, кад ј удѣриѣо Дш.

ме + и-

ѣни м исѣѣраше Си, што м издѣдосѣе Бр.

ме + у-

да м убѣје Ки, да м убѣју Бл, да м удѣри Б, па м удѣри Б, да м узмѣш Би, да м узмѣ Ж Љу Св, бѣже м оѣрѣсѣи Би.

ми + у-

свѣ су м љзал'и Дш, су м љмрл'и Св, да м усѣане Б.

не + и-

н идѣм ДД Дс, н идѣш Б, н идѣ Ж Кг Ље, н идѣмо Др, н идѣду Ж, н идѣ СЛ, н изађе Дс, н изгори Др, да н издѣмо ДД, да у н изѣду Б, н излѣзи Т, да н искѣчи Дш, н исидѣче Н.

не + о-

н окрѣће се БП, да н ойѣл'и Б, да н ойѣвѣру Би, да те н омађија Др.

не + у-

да н убѣју Н, нѣс н убѣше Ж, да н уврѣдимо Св, н угрѣју Бл, н узѣма Ки, н узмѣду Љу, да н ул'ѣгне Би, н умѣм Б БП Кг Л Љ Н Пр Си СЛ Т, н умѣш Би, н умѣјеш Ље, н умѣмо Бл, н умѣ Ж Љ, н умѣду С СЛ.

се + и-

да с изгѣбим Б, само с игрѣ С.

се + о-

да с овѣје Бс, да с одрѣже Л, да с окѣйл'е Љу, да с ойѣреш БП, да с осуши С.

се + у-

да с убѣре БП, да с убѣју Дс Ље, кат с удѣ Ж, бѣла с удѣвѣла СЛ, да с удѣвиш Л, да с удѣм Љу, да с удѣла Б, да с узмѣ Би, да с узмѣмо Пр, комѣ с укрѣла Б, док с уйѣри С, да с урѣдимо Бл.

те + и-

да ѣ извѣду Љ, да ѣ издѣду Б.

те + о-

да ѣ ойѣра С, да ѣ обѣре Т, да ѣ обѣси Св, да ѣ остѣви Гр, да ѣ окѣиа Г.

те + у-

да ѣ убѣјем Љу, да ѣ убѣју Б, да ѣ увѣиу Љ, да ѣ уфѣиу Св, да ѣ ушѣиу Г.

али + о-

ал' овѣ кѣко је Г, ал' дѣу з ѣнѣт БП.

би + и-

кад б имѧ'и Би.

ли + и-

йма л ѡгл'е Бс, је л' изјѧвѡ ѡвце Г, је л' исѡрѧвијо мѧђу Г, си л' исѡрѧѡијо
гѡсте Ки, је л' исѡѧро Пр, је л' ѡстиина Г.

ли + о-

јел' овѧко Л, си л' оглѡвѧо Гр, је л' осѡѧо Г, је л' осѡѧро Св, је л' оѡѧро БП.

ли + у-

јел' убијо С, је л' ѡдо Пр, је л' ѡзо Д, је л' укрѧо Си, је л' ѡмро ДД, је л' урѧѡ-
јо Л, је л' усѡѡи Г, је л' уфѡѡијо Др, је л' учѡјо Б.

нити + и-

ниѡ идѧ Н, ниѡ йма нѧм Г.

нити + о-

ниѡ ожѧѧен Б, ниѡ окрѧѧе главу Г, ниѡ окуѡана, ниѡ ѡѡрана Бс, ниѡ
осѡѧје Бр.

по + о-

ѡ ѡѡѡине Гр.

До елизије најчешѧе долази у сандхију, у предлозима, везницима, заме-
ничким и глаголским енклитикама. Елидирају се сви вокали; најчешѧе а и е, а
најређе вокал у.

152. Обично се елидира први вокал у хијату, али и вокал из акцентоване речи:

у Лбѧнију Д Дс;

да дѧм ДД, за зградњу Л, шѡа смо мѧл'и Ж, у нисѡрѧнсѡо Гр, ка су ско-
чѡл'и плѡгови Бр Дш, да ми се смејѧваш Б, док се сѡѧче Л, па га сѡребѡваш БП, у
Сѡѡниѧ 'топоним' ДД;

што е бѧшено Би, ако су крѧнуѡи Бр, у вѧ дѧн К С, ѡа вѧмо Гр, за вѧ дрѡге К,
ѡо вѧ гѧзда Дш, ка вѧ мѧсто Љу, у вѧ сѧло Т, за вѡ Гр, на вѡ славу К, ѡа дѡѡл'е Гр,
да ме дѡѧе Би, да дмѧрамо Гр, да ни се дѡбри Т, у нѧ пѧпо С, на нѧј пѡт П, на нѧ
кѧпе Ж, у нѧј сѧт Л, и нѡ брѧшно Ље, ка нѡ јѧгне Ж, на нѡ брдо Л, на нѡ страну Би,
да се ѡрѡишем Бл, нит ме ѡрѡишеш Би, ѡн га ѡрѡише Св, те се ѡрѡсо Ље, да ѡро-
сѡѡиш БП, да не сирѡѡѡи Б, ка се слободѡмо ДД, ка су се слободѡл'и Г, кат се
слободѡло СЛ, у Сѡјане 'топоним' СЛ, не сѡѡвише ништа Б, не сѡѡл'а се Би, да
се сѡѡл'а Л, шѡо сѡѡне за сѧме Б, да се ѡѡдне С, да ѡѡднемо Си, што е ѡѡшла С,
на чѧву зѧмл'у Би;

не ѡѡребл'ѧва Ље, па се сѡѧѧеш Би.

ГУБЉЕЊЕ ВОКАЛА ВАН ХИЈАТА

ИСПАДАЊЕ КРАЉЕГ ВОКАЛА У САНДХИЈУ ПРЕД КОНСОНАНТОМ

153. Вокали пред консонантима ређе се елидирају него пред вокалима, али у ограниченом броју категорија бележи се и ова појава.

Грађа је изложена према елидираним вокалима.

А

воља:

*вол' ти два јӑгнета, вол' ти ђвцу Ж, вол' ти љзми, вол' ти стӑви Д, вол' ти до-
ђи, вол' ти сѣди СЛ.*

нека:

*нег бӑче Си, нег зовѣ Ље, нег дође Г, нег зна Кг, нег види К, нег је жӑва Л,
нег је Др, нег је здраво БП, нег је са нафаком 'срећом' Г, нег лаје Б, нег мѣси Би,
нег ме мрзи Би, нег нѡси Бс, нег пѣва Д, нег пије Т, нег пуца Б, нег ради Бс, нег се
слѡжу С, нег седи С, нег тѣра инӑт Г, нег ћути Ки, нег чека Дш.*

154. Е

ајде:

ӑј да видиш Бс, ӑј за менѡм ДД, ӑј ти напрѣд Дс, ӑј са здравл' ем БП, ӑј тамо Св.

155. И

али:

*ал' да се чуѡу Б, ал' да дођеш БП, ал' да се нѡсу Бл, ал' највѣл' ики рѡд Би,
ал' је бӑило берићѣтно Бс, ѡћемо, ал' не мѡжемо ДД, ал' није такѡ Дс, ал' свӑи д
имӑну Дш, ал' овѣ пѡ касно Ки, ал' ћемо и пуштит Ж, ал' док стӑгл' и Кг, ал' љста-
ши Љ, ѡму имӑње, ал' цабе Љу, ал' ти н умѣш С, добар, ал' скӑп СЛ, ал' ѡпет се
нагѡде Т.*

или:

*ел' сам помотњик, ел' додаѡач Б, ел' га прӑмаш, ел' не прӑмаш Бл, сӑдове
ел' кашӑке Д, ел' папрӑке, ел' нѣшто Ж;*

*да вечѣраш ил' да рӑчаш БП, у Црну Гѡру, ил' у Бѡсну Л, ил' да га узмѣ, ил'
дрӑго чӑре нѣ би Н, ил' ће ти родит дѣте, ил' ће ти оставит рӑјеч Си, ил' на кѡл' е,
ил' на брвна СЛ.*

ли, да ли, је ли:

*бӑл' дошӑо Г, бӑл' ми дӑо Б, бӑл' ми рѣко Св, бӑл' стӑго Бр, бӑл' тражӑо
Пр, виде л' га Д, дође л' дѣте Би, ѡма л' водѣ ДД, мѡга л' да дођеш БП, оће л' скѡро*

Л, пође л' казан БП, рече л' му Ж, сѣде л' кол' њко Др, стїже л' га Пр, тражи л' му пãре Си;

да л' вїди Љ, да л' д идѣм Д, да л' је жїв БП, да л' знã К, да л' њма Бр, да л' кõси Ж, да л' мõже Б, да л' нõси Дш, да л' пїје Л, да л' сãмну Г, да л' су тũ Гр, да л' га ўби Дњ;

јел' имãо Л, јел' овõ Гр, јел' такõ БП, јел' слõбодно Б, јел' дõбро Ж.

НИТИ:

ниш пцўете Б, *ниш* је слãвио Бл, *ниш* сам у шкõлу њшла БП, *ниш* сам кад знã-ла, *нид* знãм Ж, *ниш* вал'ã мõмак, ни *девõјка* Си, *ниш* кõ вїди *ниш* кõ знã С.

ради:

њзађе раш сѣбе Г.

императив:

вр̃н се Б, *дїш се* Бс, *др̃ш се* Ж, *обр̃н се* Г, *др̃ж* ју Бс.

Наравно, у наведеним позицијама вокал се спорадично изоставља па се напоредо употребљавају и облици са вокалима, зашта није потребно наводити примере.

АПОКОПА ВАН САНДХИЈА

156. Ако се изузме изостављање вокала у инфинитиву, може се констатовати да ретко долази до испадања вокала у финалној позицији у положају ван сандхија. Ипак у неким категоријама и ова појава је забележена:

ãјш лãко ћемо ДД, *ãј* лõм врãт Г, *њшўр* тũ Ље.

Примере за инфинитив в. у т. 510.

АФЕРЕЗА

157. Испуштање иницијалног вокала најчешће је узроковано утицајем крајњих гласова претходне речи, али до испадања долази и изван те позиције, те афереза није ретка појава.

А-

њма *болãнња* Би СЛ, *двокаїш* Др Дш, на *ѣродром* Св, на *ѣродрум* Ж, ко је пõсно Бл, ко ћеш Би, ко би нãшл'и Бс Д, ко е дõбро Гр, ко нїе вїше Др, ко ти остãне Дш, ко смѣш Пр, нãша *њашѣка* Би, из *Рãнђеловца* Ље, на Светога *Рãнђела* Г, *њил'ѣрске* кãсарне Б, да се *свалїшўра* Т, *Усїријãнци* Ки, *ушõбус* СЛ, с *ушõбусем* Би.

Е-

мãјл'њје Г С, *њал'ѣше* Г Гр, три *скадрõна* К, бїла *скўрзија* СЛ, тũ *сїлодїра* Бс.

И-

брийшим Би Г, у *Гларёво* Гр Дс Дш Ки, *пöse дё* на *вёнчање* Ж, да *дä пёкцију* Г Др, *прима пёкције* Бл Би Дш Ж Кг Св СЛ, *струмёнийи* СЛ.

О-

бавё Би Г, *бавойца* СЛ, *безбёдимо* Д, *безбёдил'и* Би, да *прими бел'ёже* БП Г Др, *брёшеш се* Др, *бувёни* Ж, *букуе се* Ж, *вакó* Ље Н, *вал'ику* Љу, *вал'ико* Би Ље Н, *дóђи вáмо* Св, да *пречитá вó* ДД, *вó дёте* Ж, *вође* Ље, *прдá вóме* Л, *вудсвóјку* Ж, на *вуд слáву* К, *гл'едáло* Би Ж Св, *дáвде* Би, *дáйл'е* Гр С, *двáјáмо* га Бр, *дел'áк* Би Дш, *овё дел'áце* Бл, *дел'áци* Дс Дш Ж, *нáшу диву* С, *држáвају* га Л, *онó збóрке* Би, *клагйја* (свуда), *клайина* 'зелени омотач ораховог плода' Дњ, *ймам кошћáвá-тье* Б, *кру́гло* Б Би Др Љу Св, *кру́глу* Б Би Ж С, *кру́жисж* га Би, за *врёме куйáйшора* Св, *куйáйција* Гр, за *врёме куйáйције* Бл Др Ки Кг Ље, *нá* мláдица БП, *нá* кóжа Гр, *нá* девóјка К Ље, у *нá* пёно С, *нáј* рáдио Дс, *накó* Би Дс Ки Ље, *нáмо* се закопáо Ље, *нóга рáта* Дс Ки, *нóм* лапáтом Би Дс, *ну* погáчу Б БП Бл Би Бс Дс, *йáнак* Гр Дњ, *бу-гарёши йáнци* Бр, *йáнке* Ље Св С, *йáнце* Би Гр Др Дс Дњ Пр, *йáнчáр* Ље, *йáнчáрка* йгла СЛ, йглом *йáнчáрком* Ж, *йерáција* Г, *йерйсан* Ж Ље, *йерйсо се* Љс, *йерйше* га Би, *из Прáшака* 'топоним' Би, *ону йу́шу* Бр, *скудёвáла сам* Ки, *скуйшáл'и су* СЛ, *слáбел'и су* СЛ, *дочёкасмо слобóђење* Бл, *сидва* и *пóтка* С, *сйáдо* без л'ёба Би, *сйáл'и* живи Дс Дш, *сйáне* за сёме Б БП, до *зорё сйáну* Л, *йвóри* врáта Дњ, *йёкл'е* нóге Бл, *йел'йше се* Би, *ййде* БП Бл Би Г К С, *ййдне* Б Би Бс С, *ййднем* Би Д Др Дш К Ље Пр С СЛ, *ййшла би* БП Би Д Дс Кг Љу С СЛ, *ййшл'и су* Бл БП Гр, *ййшло свё* Л Св Си, *йдóсмо* у *Йсток* С, *тáмо йдóше* БП Бл Дш С, *йворйше се* Би, *дошáо йуд* Би, *йорёл'и* мй Ж, *фицири* Би Св.

У-

зёнгйја (свуда), *ймам ну́ку* Би С, *ну́тра* Ж, *дййше* нёма Би Дш Ље Т, *йо-йребл'áвáло се* Св, *йройáсййл'и* га Ки, *йрйницу* Би, *йрйнáчу* Д, *ййййке* Б.

Појава је факултативне природе, јер се спорадично употребљавају облици и са иницијалним вокалом.

СИНКОПА

158. Вокали се нешто ређе губе из медијалне него из иницијалне позиције. Најчешће се изоставља вокал *и* и то у 2. л. мн. императива неких глагола:

бёшйше БП Г ДД, *донёшйше* га ДД, *дрйшйше се* Г ДД Н, *задрйшйше* и Ж, *звёшйше* ме Бр, *звёшйше* и Бс Гр, *изабёрйше* дрóгога Ж, *извóлйше* Г, *исйрáвйше* га Дњ, *осйáвйше* БП Г Ље Н Пр, *оивóрйше* Љ, *йобёрйше* Си, *скйнйше* БП Би Др Кг Љу Си, *сйáнйше* мáло Гр К С, *удáрйше* Л;

йше и *вй* Б, *сёше* још мáло Г.

У радном придеву изостављање није забележено.

159. После сугласничке групе вокал се не изоставља: *зáйнише* врáта Г, *йдй-нише* ме на кóла БП Бр Ље, *ййнише* ми кóнац Н, *ййнише* му Си.

Не изоставља се ни *и* < *иј*: *завише* ни *то* Г, *ајде поише* Ки Т, *сакрише* стоку Пр, *убише* ме Др.

Појава није забележена у инфинитиву, радном придеву ни футуру.

За разлику од неких суседних говора,¹⁷⁹ у СМ за синкопу није било услова у количинским заменицама и прилозима јер је *и* под акцентом:

кол'ико Б БП Бр Би Г Д Др Л Св С СЛ, *овал'ико* Н Пр, *овол'ико* Бс Ље Н Си С Т, *овол'ицке* БП СЛ, *онал'ико* Си, *шавал'ика* Би Ки К, *шавал'ики* Пр, *шавал'ико* Бл Дш Ки С, *шавал'ику* Би, *шавал'ицки* Б Бл, *шавал'ичке* Ље, *шал'ика* БП Гр Н Си Т, *шашал'ико* Би Дш, *шашал'ику* С, *шовал'ико* Дш Ж, *шол'ико* БП Дс Л Ље СЛ.

Ненаглашено *и* у прилогу *неколико* није изостављено по аналогiji према другим облицима.

Е

160. Вокал *е* се изоставља у 2. л. јд. презента глагола *моћи*¹⁸⁰:

мџ ако ћеш Б, *мџ* да доћеш Бр Би, *мџ* да кџпиш Бс Дс, *дџ* нас *мџ* да жџеш Г, *мџ* д идеш Кг, *мџ* да продџш Пр, да *мџ* ДД Дш, *мџ* да вџдиш Ки, *мџ* право Св.

До испадања слога спорадично долази и у придеву *свешти*:

Сшо Богорџица Би, *Сши* Ђорђе Бс, на *Сшо* Богојџв'ење Л, до *Сшога* Ђорђа Др, за *Сшога* Јовџна Дс, око *Сшога* Никџл'е Др, о *Сшоме* Рџнђелу Бс.

Кардинални бројеви *двадесет*, *шридесет* и *четрдесет* у овој форми јављају се када је на њима реченични акценат, иначе су са изостављеним слогом:

*дџ*ес кџла Бс, *дџ*ез гџдина Кг, за *дџ*ез дџнџ Г, по *дџ*ес мил'иџнџ СЛ, *шри*ез дџнџ Н, по *шри*јес џка Дш, навр *четр*ез дџнџ Бс, џма и *четр*ез гџдина Б.

161. Губљење секвенце *-ед* карактеристично за К-Р¹⁸¹ говоре овде је факултативна појава:

на *јно* мџсто Би, за *јно*га Би, у *јно* време ДД, *јшл'*и смо *зџ*но Л, *зџ*нички Љу.

А

162. Појава је изразита у презенту глагола *имам / немам*,¹⁸² а изван тог облика потврђена је још у неколико случајева, у којима је синкопирање резултат дисимилационог процеса:

*Арну*ши Си, с *Арну*шима ДД, у *сџавџну* Б.

¹⁷⁹ Симић, Левач, 163; Реметић, Шумадија, 131; Алексић-Вукомановић Жупа, 297; Пецо-Милановић, Ресава, 255.

¹⁸⁰ Већи број примера дат је у т. 786 и 836.

¹⁸¹ Јовић, Трстеник 49; Елезовић, Речник I, 190.

¹⁸² Примери су дати у т. 669.

О

163. Синкопирано *о* је ређа појава у севернометохијским говорима. Из неколико забележених примера примећује се да се претежно јавља у сложеницама, а редовно испред акцента и у суседству сонаната:

йшл'и смо на *врнџуку* Л, за време *Сѣрџгарске* Ки;
 ја сам *забрџвила* Ље.

У

164. У грађи се није наша ниједна потврда синкопирања вокала *у*.

165. Синкопа је факултативна појава, која се испољава у изостављању неакцентованих, односно дезакцентованих вокала, и то чешће иза, него испред акцентованог слога. Анализе показују да се синкопирање врши у суседству сонаната, изузев у 2. л. јд. презента глагола *моћи*, односно у 2. л. мн. императива где то није неминовност. Сем наведених облика синкопом је захваћено и 1. л. презента глагола *имајти*, а од других категорија титуле и кардинални бројеви.

Синкопом је најчешће захваћен вокал *и*, док за вокал *у* и слоговно *р* није се наша ниједна потврда.

КОНСОНАНТИЗАМ

ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

166. Консонанатизам се не разликује битно од консонантизма суседних говора, ни у погледу инвентара фонолошких јединица, ни у њиховој артикулацији, јер у систем консонаната поред стандардних фонема улази и фонема *s* као у неким суседним говорима.¹⁸³ Осим тога изговор латерала и тврдих африката, карактеристичан је и у севернометохијским говорима, као што је у неким суседним.¹⁸⁴

Систем консонаната може се представити следећом таблицом, а друге особине показаће појединачна анализа.

в			м	п	б	ф		
	л	р	н	т	д			
				ц	с	с	з	
ј	л'		њ	ћ	ђ			
			ч	џ	ш		ж	
			к	г	(х)			

ИЗГОВОР ПОЈЕДИНИХ КОНСОНАНАТА

ИЗГОВОР СОНАНАТА *л*

167. Артикулација овог сонанта зависи од његове позиције. Кад није пред палаталним вокалима, најчешће има вредност стандардне фонеме. Међутим, у положају испред непредњих вокала, испред сугласника и на крају речи спорадично се реализује као веларно *љ*:

ља̀миу Бс, *Љу̀ке* Крстџића ДД, та̀мо су *ља̀мџовал'и* Бс;

у *бајџа̀лак* 'необрађено земљиште' Г, запал'и су у *бајџа̀лак* 'мочвару' ДД, на *гла̀ву* Би, *кабаба̀лак* смо Дш, от *Колџа̀шина* Дњ, *ку̀ла* Ки, десет *маишу̀ла* 'алб. *mas-hkull* мушкарац' Л, несам *сунгу̀лаиша* 'саката' Н, што сам *и́ка̀ла* Гр, беше *шурџа̀н* 'глув' Љ;

трећу нџ *клоу̀шу* 'велику чашу' Бл, сѐјал'и смо *колџмо̀ћ* Ки, крс *колџмо̀ћ* Дс, *колџмо̀ћа* и тџкава Бс, сас *колџмо̀ћем* Св, *ма̀ло* брдо Пр, на *на̀лџу* Бр;

бљу̀зе вунене БП, двије су му *гла̀ве* Ље, дођу *кабаба̀лук* Т, на *карау̀лу* БП, му-*шишу̀лџије* Ж, ка *и́рслџу̀це* Б, у Црвџу *чка̀лу* 'топоним' Си;

¹⁸³ (в: Реметић, Призрен, 406; Стевановић, ИЦД, 49; Барјактаревић, НП-сјен 65.

¹⁸⁴ Стевановић, Ваковица 68; Стевановић, ИЦД, 43; Барјактаревић, НП-сјен. 55–56; Реметић Призрен 408;

сѣдну за *астѣѣл* К, у *буѣѣл* 'бара' Л, да ти ју да ме *каѣл* 'гаранцијом' Дш, ње-
гѣв *маѣкуѣ* ДД;

јѣл'и смо *ѣлѣ* Бс, за *ѣлѣ* Г.

Веларно *л* бележе истраживачи говора дуж албанске границе, али се ми-
шљења о његовом пореклу не подударају. Многи сматрају да је резултат утицаја
албанског језика,¹⁸⁵ док Милетић допушта да оно потиче од старог веларног *л*
прасловенског порекла.¹⁸⁶

Ако се има у виду да у албанском језику постоје *л* и *љ* које није у потпуно-
сти палатални латерал и *л* које је веларни,¹⁸⁷ и узме у обзир да је ареал ове појаве
дуж албанске границе, и да се у говору СМ јавља углавном у позајмљеницама ко-
је дошле преко албанског, може се рећи да је последица утицаја албанског језика.

168. Положај језика при изговору сонанта *л* у позицији испред вокала пред-
њег реда знатно је померен напред, те се изговара умекшано тако да се изједнача-
ва са фонемом *љ*, која је нешто тврђа и има исту фонетску вредност као фонема *л*
испред палаталних вокала.

*л'ѣба*¹⁸⁸ Бл, *л'ѣкар* Гр, *л'ѣо* С, *л'ѣсе* Н, за много *л'ѣша* Л, у *л'ѣшо* К, *л'ивѣда*
ДД, *ѣо л'ивѣда* ДД, *л'ије* кѣша Си, *л'иѣа* Г, *л'иѣре* Бр, *л'иѣсје* Дш, *л'иѣше* Бс;

Ал'ѣкса Дњ, *бѣл'есна* Д, *вол'ѣла* је Ље, *вол'ѣо* ме Гр, *гл'ѣ дам* П, тамо
дал'ѣко Дс, *дѣл'е* БП, *кол'ѣвка* Дш, *одѣкл'е* је Т, да се *оѣѣл'е* краѣве СЛ, *ѣл'ѣме* Ки,
ѣдѣл'е Бс, *ѣдѣл'енаке* Пр, за *ѣѣѣл'е* Г, *шкѣл'е* Љ;

бѣгал'и смо П, *бл'ѣзо* Кг, *вѣл'ика фамѣл'ија* Дс, *ја пѣ вѣл'им* Гр, *дол'ине* Пр,
дѣшл'и су Бл, шта смо *дрѣжѣл'и* К Св, *звѣл'и* смо Г, *имѣл'и* смо Б, *јѣл'и* смо Др,
кот *каѣшл'ика* Бс, скѣну ју с *кѣл'и* Н, *маѣл'и* смо Бр, *носѣл'и* БП, да *осѣл'им* вѣриво
Д, пѣ *ѣл'иѣшко* С, *не*смо *ѣдѣл'и* ДД Дш, преврѣни *кол'ѣвѣку* СЛ, *ѣрѣл'и* смо Ж, *сѣ-*
јал'и смо Љ, *скѣѣшл'и* би Би, *убѣл'и се* Дњ, *ѣзел'и* су Т, *ѣѣѣл'и* стѣку Ки, *ѣѣл'и*
смо Л.

На подручју СМ појава се редовно испољава код старијих и млађих особа
код којих се не осећа утицај школе, односно тежња прилагођавања говора књижев-
ном језику. Ова особина карактерише све српске говоре дуж албанске границе,¹⁸⁹

¹⁸⁵ Петровић, Врака, 193; Вујовић, Мрковићи, 156–157; Стевановић, ИЦД, 42–45; Барјактаре-
вић, НП-сјен. 57; Стевановић, Ђаковица, 68–69; Реметић, Призрен 411; Белић, Галички, 106; Ивић,
Галипољ. 119.

¹⁸⁶ Милетић, Црмница, 279–289.

¹⁸⁷ Идриз Ајети, Глас *л* у говорима Црногорске крајине, Годишњак Балканолошког института,
Сарајево 1956.

¹⁸⁸ С обзиром на то да изговор фонеме *л* испред палаталних вокала, потпуно изједначен са вред-
ношћу фонеме *љ*, редовно одступа од стандарднојезичке вредности, у примерима ће обе фонеме би-
ти обележаване знаком *л'*.

¹⁸⁹ У Враки „пред вокалина предњег реда *л* је веома меко... с овом вредношћу истоветна је и ар-
тикулација гласа *љ*.“ (в. Петровић, Врака, 193); „Мрковићи говор познаје три варијанте *л*: велар-
но... високо... и *љ* које је добијено палатализацијом *л* испред вокала *е* (*ае*) и *и*.“ (в. Вујовић, Мркови-
ћи, 157); у Зети „су позната само два латерална сонанта: *л* и *л'*, при чему се прва вриједност реализу-
је пред вокалина задњег реда, а друга пред вокалина *е* и *и*.“ (в. Ћупић, Зета, 270); у Бјелопавлићима
„је *л* испред *е* и *и* мекше, дјелимично је палатализовано.“ (в. Ћупић, Бјелопавлићи, 49); у ИЦД „је не-

и даље од ње где се осећа утицај албанског језика,¹⁹⁰ а резултати истраживања говоре да су њене изгласе померене знатно даље, те се појава бележи и на подручју Ш-В дијалекта,¹⁹¹ где је утицај албанског језика искључен.

С обзиром на то да је умекшавање сонанта *л* одлика пограничних приалбанских говора, у говорима који се овде испитују несумњиво је у питању утицај албанског језика, што се не би могло рећи за говоре који су изван сфере тог утицаја.¹⁹²

ИЗГОВОР СОНАНТА *Л'*

169. Артикулација гласа *љ* је нешто померена, те има вредност сонанта *л* у положају испред вокала предњег реда, и одговара вредности ове фонеме у Враки,¹⁹³ Бихору¹⁹⁴ и ширем подручју зетско-јужносанџачких говора,¹⁹⁵ што упућује на утицај албанског језика.

Л'ибѐнић Љ, л'убав Бс, сас л'убавницима Дш, у Л'убл'ану Пр, Л'убо Д, прво л'уди Би, л'удима Б, Л'уйче Г, л'усио ДД, имала л'уићу Г, коџа л'уџа Би, л'уџи Бл, мараме л'уџке БП, ние л'уџки Св, л'убим руке Бл Би, л'уџићим кору К;

жѐне носил'е ал'кџе Ки, на Богојав'ѐње Си, у вал'авицу Т, на весѐл'е Дс, за вџл'у Бл, уџми грабул'у Дш, наше грџбл'е Љ, добровџл'ци Л, дрл'аче Бр, жџивл'ѐње Г, йму жџивл'ѐња Љу, за здравл'е К, са здравл'ем Бл, зѐл'е Бс, ова зѐмл'а Св, од земл'ѐ Б, киџѐл'е Ље, кл'уџ Гр, на кол'е С, от коноџл'е Б, коиџл'е БП, коиџл'у Си, криџул'ам Л, кудѐл'у Г, на мал'ку Ж, Мил'ан Бс, миџрол'ѐзи Др, насел'ениџи СЛ, од наџил'а Пр, у недел'у Ж, йанеџѐл'ак Т, йасул'а Љ, на йл'ачку ДД, за йовал'це Ж, у Пол'ане П, от йол'оџриџреде Бр, по йџл'у Т, у йонеџѐл'ак Дс, за йриџаџел'е Г, йриџџел'и Дс, йриџаџел'иџа Ље, у йрџѐвл'е Бл, рџбл'е Ж, рџкл'а Би, сел'аџи Кг, учийџел'а Др, учийџел'и Бр, ис цриџл'е Бл, цриџл'ари К, чел'аде Љу, шл'йџе Г, дџивл'е свиџе П, коноџл'ѐне С, у крал'ѐву гарду Ки, џуџил'аџа Г, ил'аџу Бл, три ил'аде Дш, не вал'а Бс, вал'а се Ки, вол'а К, да сатџрл'а Дш, сџџавл'а се С, йосџџл'а се Бл, осџџл'аџе Г, осџџавл'ал'и Дш, не одал'уџе се Г, йосџил'еш Б К, йџдрл'амо Дс, узџмл'емо Н, исџровал'џвало би се Бс, благосџвл'ено мѐсто П, наџравл'ена Гр, наџрал'ено Бр, йџџл'ени Бл Дш, йџџл'ачкани Бл, мало бџл'е Бл, бџл'у крџв Г, дџл'е Л, дџл'ни Л, дџбл'е Др, наџол'е Гр;

прво грѐдел' Бр, старџи крџл' Пр, кџкол' Пр, йасул' БП, йриџџел' Бл, йрѐџџел' Ки, џемѐл' Гр, учийџел' Бр Г Ки, одозџџл' Дш, озџџл' С.

ка средина између обичног *л* и *љ*“ (в. Стевановић, ИЦД, 43); у Ђаковици је „само испред палаталних вокала... исте оне вредности коју има у нашем књижевном језику.“ (в. Стевановић, Ђаковица, 68); у Сретечкој жупи „нема полумеког *л*... али постоје читаве групе речи код којих је развијено потпуно... *љ*“ (в. Павловић, Средска, 113).

¹⁹⁰ У Бихору „пред меким вокалима *е* и *и* глас *л* се често умекшава те се тако изједначава са гласом *љ*.“ (в. Барјактаревић, Бихор, 38). Општа особина новопазарско-сјеничких говора „јесте умекшавање гласа *л* ако се налази испред старог *и* (које није од јата)... умекшано *л* се среће често испред вокала *е*.“ (в. Барјактаревић, НП-сјен. 55-56).

¹⁹¹ Ивић et al. Банат, 317-318; Николић, Срем, 334.

¹⁹² О пореклу *л'* у Ш-В говорима в. (Ивић et al. Банат, 319.)

¹⁹³ Петровић, Врака, 193.

¹⁹⁴ Барјактаревић, Бихор, 138.

¹⁹⁵ Ивић, Дијалектологија, 161.

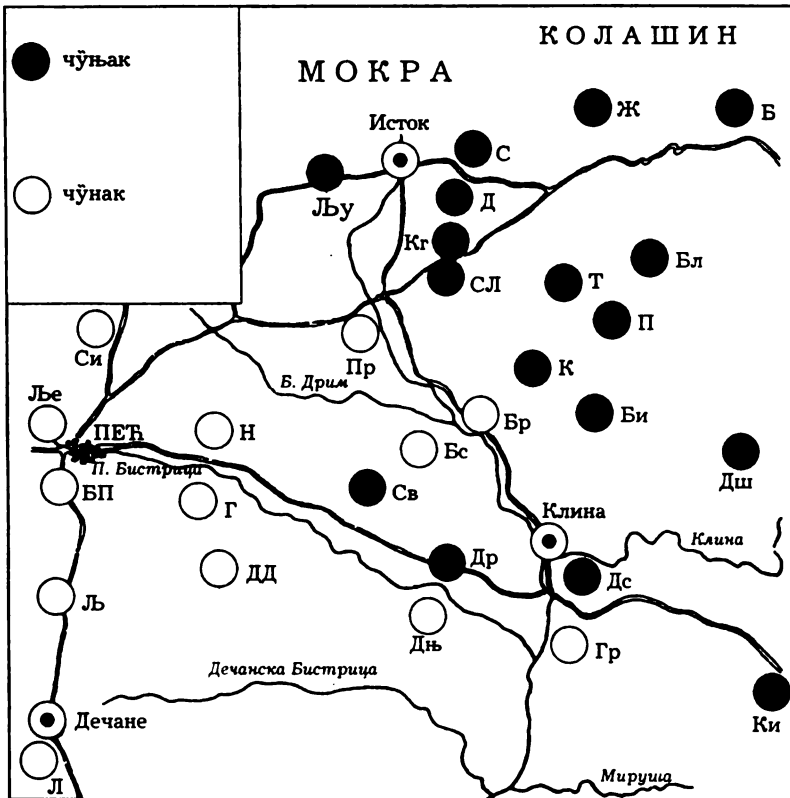
ИЗГОВОР СОНАНТА *н*

170. У целини посматран, изговор сонанта *н* варира између „нормалне“ и умекшане артикулације.

Палатализовано *н* је факулгативна појава, која је понекад до те мере изражена да је неутрализована опозиција *н:њ*, међутим, „процес изједначавања није спроведен доследно и до краја, те свако /*н*/ у наведеној позицији и /*њ*/ могу, а не морају се реализовати као /*н*'/.“¹⁹⁶

брвња С СЛ, *гривња* 'метални прстен којим се причвршћује коса за косиште' Гр Дс К, *деверичиња* Љу, *завичиња* Д, *ладовиња* Ж, *са машињама* ДД, *да йоравња* Љу, *седмица се рачуња* С, *ми то рачуњамо* Д, *био на семиња*р Дш, *моја сестричиња* Пр, *коструиња* 'врећа од козје длаке' Б Бл Би Д Ж Кг Љу П Пр С СЛ Т, *чуњак* Б Бл Би Д Др Дс Дш Ж Ки К Кг Љу П Св СЛ Т (в. карту бр. 17).

Карта бр. 17: Фонетизам именице чуњак.

¹⁹⁶ Павле Ивић и Слободан Реметић, ФО, 566.

намести *гнѣздо*¹⁹⁷ Бр Би Бс Гр Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Кг К Л Љу П Пр Св С Т, три *карабињера* Ж, *Књѣжсѣвића* Си, *кѳжње* панце Би, код *магаџињера* Б, *машиње* Ље, *машиње* Ље, *ѣму машињерију* Т, *ѣл'ѣвње* Б, *вѣњено* Ки, *вѣњене* сѣкње Ље, *сукњѣне* Бс Дш, *сукњѣно* Дш Ље Пр СЛ, у *шунѣл* ДД;

оно *рањѣ* Би Св, *шамњина* Дс Дш;

изњурен СЛ, *врѣћу коструѣњу* 'од козје длаке' Ж, *дѣвер ју ѣршѣнју* Љу.

Наведени примери говоре да се сонант *н* умекшава у разним позицијама, те неутрализовање опозиције *н:њ* није условљено положајем испред палаталних вокала, као умекшавање сонанта *л*.

171. Испред велара артикулација гласа *н* биће веларна.

бѣрка Н, две *бѣрке* Б, за три *бѣрке* Ки, *шѣз бѣрке* СЛ, у *бѣрку* Дш Л, *ѣѣшобѣрку* Дш, *Брѣрка* СЛ, *шипгул* 'и' без журбе радити ситне послове' Г, *шипѣрага* БП Г.

172. У положају испред фрикатива *з*, *с*, *ш* назалност је изразитија, јер ту није потпуна преграда фонационој струји као у другим позицијама.

конзѣрву ДД, у *мѣнзу* Б, *ѣѣнција* БП Г;

у *нисѣранѣѣо ѣо ѣознаѣѣиу* Пр, *сѣарѣнѣски* Бс Г СЛ;

л'ѣѣшиѣина Ље, *свиѣшиѣину* Пр.

ИЗГОВОР СОНАНТА Њ

173. Не поклапа се увек са вредношћу коју има у стандардном језику, јер се спорадично изговара нешто тврђе. Примери из грађе не сугерирају закључак да положај утиче на отврдњавање, па се бележи у иницијалном и у финалном положају, а у медијалном испред сугласника и вокала предњег и задњег реда.

За стандардно *њ* није потребно наводити примере, а отврдло је забележено у следећим облицима:

у *н'ѣву* Ље, *н'ѳјним пѣтом* Ље, *н'ѳји* Си, у *н'ѳјну сѳбу* Ље;

кѳн 'што ѣма Б, на *ѳган* 'Бс;

сѣчѣмо бѣдн'ак Ље, о *дѣшѣн'сѣѣа* Кг, два *кѳн'а* К Си, *кѳн'има* се вршѣло Св, у *огн ѣшѣе* К, би *јѣл'и дѣн'е* К, *кунѳпац ѣѣн'и* Св, *мѳго мѣн'е* Л;

Артикулација ове фонеме оставља недоумицу да ли је у питању процес губљења њене палаталности и неутрализација опозиције између ње и фонеме *н*, или је то супституција фонемом *н*. Ваља, међутим, напоменути да колебање између тврдог и меког назала није изразита појава иако се бележи у свим позицијама.

отѣдо код *ни* Ж, кад је *ниѣна* слѣва Св;

бѣднак Ж Ље, од *бѣднака* Л, од *Богојѣвл'ѣна* Дш, *Бошѣѣѣи* Ж, *брѣкѣна* Т, у *вѳћнак* Л, да *гнѣве* Ж, на *кѣна* Дш, *куѣушѣѣа* Л, од *ослобођѣна* Б, *ѣлѣшѣѣа* Бр Би ДД Ж К Љ СЛ Т, *ѣѣшрѣѣина* Дш, *шѣмѣје рѣсѣѣе* Бс, *нѣмају сѣѣѣл'ѣна* Л, *сѣрѣѣина* Ки;

Богојѣвл'ѣне Л, за *брѣѣѣне* Ж, на *венѣѣне* Дс, на *гласѣне* Ж, од *гѳрне* стрѣнѣ ДД, *пѳ дѣл'нѣга* Дш, за *дѣнене* Ж, о *Дѳне* мѣл'ѣ ДД, сам бѣо *жѣнен* Ж, *жнѣш* ср-

¹⁹⁷ Напоредо са неизмењеним сугласником: *гнѣздо* Кг Л Ље Љу, из *гнѣзда* Дш Св Си СЛ.

пом Бс, да га *жнѣш* Ж Л, *пѣсена жнѣмо* Дш, на *занѣмѣне* Ж, *имѣне* свѣки свѣе Ж, с *тѣм имѣнем* К, *инженѣр* Ље, од *инженѣра* Пр, *јѣгне* Ље, два *јѣгнеша* Ж, *кажнен* Ж, *камѣне* Св, *колобѣшне* Бл, с *кѣнима* Ж, за *кошѣне* Пр, *л'ѣшне* Л, мало *мѣне* Дш Л, *одел'ѣне* Б, *ѣожнѣло се* Ки, *рѣнен* ДД, за *свѣне* Ж К, сл' *ѣдоване* ДД, *сѣкне* Дш, *шрѣшне* Л, *фѣнер* Бл БП Бр Би Бс Гр ДД Д Др Дњ Дш Ж Ки Кг Ље Н П Пр Св Си Т; *годѣшни ѣдмор* Ље, с *кѣнима* Ж, *најѣрѣни* Ки, *Немѣнићи* ДД, *огнѣшше* Бл Ки Л, поред *огнѣшша* Л, кад ју *расѣаниши* Би, *шадѣшни* Л, *шанирче* Би; *онѣ јаловѣну* Л;

деѣшнски Б, на *кѣнска кѣла* Би, *свѣнска кѣжа* Бс Д Дњ, *свѣнско мѣсо* БП Д, *свѣнче* П, *шѣганче* БП ДД Др Ж Ки Љу Н П СЛ, *сирѣшнски* Б Дњ; без *нѣга* Ж, отѣдо код *ни* Ж, између *ни* Ж, ова *нива* Дш, две *ниве* Л, са *нѣм* Л Ље, *нина слава* Св, свѣ *нино* Ље, *нински* Ље; *нѣјна мѣјка* Ље, *нѣшна* Бр Би Бс; као *кѣн* Дш, на *ѣган* Бр Би Бс Д Дш Ж Ки К Н П, *рѣжан* Бл БП Бр Би Бс Гр ДД Др Дс Дш Ки Ље Љ Љу Н П Пр СЛ Т, у *Љѣцин* Гр, у *шѣган* С, *шѣцан* ДД Д Дс Дњ Ки Св СЛ.

Нестабилна артикулација сонанта *н* није реткост у Метохији. Евидентира-на је у Ђаковици¹⁹⁸ и Призрену,¹⁹⁹ а помиње се и у говору „вароши Пећи и околних села.“²⁰⁰ Међутим, горњометохијско подручје показује неке специфичности. Ту се не јавља најчешће у иницијалном положају, као у призренском говору,²⁰¹ већ се *н* место њ бележи подједнако и у медијалном положају испред вокала и испред сугласника, као и у финалном положају, али замена није толико учестала појава, тако да однос *н:њ* у говорима који се овде испитују данас није нарушен у тој мери, иако Стевановић у *Извештају* констатује да се често срећу лица која „та два сугласника не разликују.“²⁰²

Свакако и у северноиметохијским говорима, као и у говорима јужне Метохије и на ширем штокавском подручју, узрок овој појави треба тумачити оријенталним утицајем.²⁰³

174. Декомпоновано њ је факултативна појава. Спорадично се може чути у медијалном и финалном положају.

носило се *вѣјнено* Бс Н, на *кѣјна* Дш, *ѣсам кѣјна* Ж, имѣл'и смо *кѣјне* Ље, *лѣјнску* годину Бл К, мало *мѣјне* Би, *мѣјни* су бѣл'и Би, узмѣ *накѣјнче* Бр, *пѣсе накѣјнче* Ж, у *тѣ одел'ѣјне* Б, бѣло *сѣрѣл'ѣјне* Бр; *натѣварен кѣјн* Дш.

СОНАНТ Ј

175. Артикулација сонанта *ј* је нестабилна као и у многим другим штокавским говорима, и зависи од положаја, квалитета акцента, односно квантитета су-

¹⁹⁸ Стевановић, Ђаковица, 66.

¹⁹⁹ Реметић, Призрен, 415.

²⁰⁰ Стевановић, Извештај, 62.

²⁰¹ Реметић, исто.

²⁰² Стевановић, Извештај, 62.

²⁰³ Реметић, исто, 419, и тамо наведена литература.

седних слогова, што условљава јасну артикулацију, делимичну или потпуну редукцију.

Најјасније се чува у иницијалном положају испред вокала задњег реда:

ја ти реко ДД, дође *јабука* Бс, са *јабуком* Л, да се *јавиш* Си, *јагње* да кол'еш БП, да одвоимо *јагаце* Г, од *јагаца* Н, с *јагацима* Дњ, много *јада* Б Ж, *јајца* К, *јаловињу* СЛ, копа *јамке* Би, у *јануар* Др Н, седам *јараца* Ж, понесе *јарам* Бл, у *јасла* Д Си, имал'и *јасџаце* Ље, *јачом* кл'унџом Г, *јаше* коња Ље;

јова Т, сестра *Јовка* Пр, кума-*Јого* Г, *Јокић* Б, ни *јоргџане* Дс, *Јосиф* Гр, *Јоцић* Гр, *Јоца* К;

има *јувѣ* 'влаге' Г, *Југославија* Си, *јуни* С, у *Јуник* Л, *јунићи* П, *јунци* и *јунице* СЛ, са *јуницима* Св, *добро јуџиро* Г ДД, свако *јуџиро* Си, то *јуџиро* Л, *једно јуџиро* Б, од *јуџира* Ки;

овџ *јучерџање* Г.

Кад се налази у иницијалном положају, сонант *ј* се јасно артикулише и испред вокала *е*:

да *је* 'једе' Св, *јевџинџа* Ки, *јџдан* Б ДД, *јџдва* К, *јџдна* Бл Бр, *јџднако* Г, *јџдне* Б, код *јџне* Бс, са *јџнем* Д, са *јџним* БП, *јџдно* Т, *јџдну* Ље, да *јџду* БП, *јџду* С, *јџло* се Н, код *јџога* Св, *Јеремџа* ДД, *јџџрва* Б, *јџчам* Би, са *јџчмем* Ж.

Изузетно се губи у ограниченом броју примера као у другим говорима Србије,²⁰⁴ тако да се облици са изостављеним *ј* јављају спорадично:

ош јџдна СЛ, *ош* маџо Ки, *ош* неџто Г, *ош* кол'џко Би, *оџ* гоџдину *дџна* К; само *џдну* Ж, *еси* неџа, *еси* глџва Би.

176. У енклизи се понаша као у међувокалном положају, па се ту његова отпорност слабије изражава и често долази до испадања:

шта *е* Дш С СЛ, бџла *е* Св, џна *е* реџла Кг, да *е* тџ Ки, мџада *е* Б, *џџе* Ље, *каки* *е* Љ, овџ ми *е* Кг, ако *е* Св, *како* *е* Дњ, *добро* *е* Бр, имџо *е* Си, мџгло *е* Др, овџ *е* Л, *тако* *е* С, *тамо* *е* СЛ, *то* *е* Т, *тџ* *е* Б, *кад* *е* доџла С, *дџнас* *е* бџл'е К, *кад* *е* бџло Бс;

да у понџсе Бл, да у *испрџте* Б, да у *чуџаш* СЛ, *ја* у *купи* С, па у *знџм* Б, *добро* у *побџди* Дс, *испџла* у *дуџа* Пр, *изџведи* у Бр, да у *сџднеш* Ж;

да *је* био Дњ, *џџе* *је* Ље, *чи* *је* Гр, *ако* *је* Г, *јџдно* *је* Бл, *ко* *је* П, *тџ* *је* Б Бс ДД, *не*-*ка* *ју* Бл, да *ју* *вџди* Б, *срџвни* *ју* Д.

Сонант *Ј* у средини речи

177. На артикулацију у интервокалном положају утичу вокали и квантитет акценованог слога. У зависности од тога он се јасно изговара, делимично редукје или губи.

Ситуацију у овој области илустроваће преглед по секвенцама.

Секвенце -ују-

У овом положају *ј* се јасно изговара:

²⁰⁴ Белић ДИЈС, 130; Богдановић, Поморавље, 95; Елезовић, Речник, 175; Симић, Левач, 83; Пецо-Милановић, Ресава, 271; Ивић et al. Банат, 323.

вежјуу Г, *везјуу* Ж, *дарјуу* га СЛ, *донесјуу* Би, *дочекјуу* Др, да се *исийијуу* БП СЛ, *куйјуу* Би, *идишјуу* Ље Н, *иребришјуу* Г, *ирегл'едјуу* Ље, *ирсиенјуу* Бл Ж Н, да *райјуу* Ж, да *снјуу* Бс, кат *чјуу* Гр, да се *шкѡлују* Б, *јујуиру* (свуда).

Секвенце -оју-

У овој позицији делимичне редукције нису забележене, јер се *ј* јасно изговара или испада:

бѡју кѹпи БП Дш, кафѣну *бѡју* Љу, тѹри *карѡбоју* 'црну боју' Г Н С, *ирѡју* Бс Дс Ж Л С, *свѡју* БП Би Д П Св Т, *швѡју* Б Бр Г Д Кг, па се *окрѡју* Др, тѡмо *иосѡју* Дш, свѡтови *идѡју* К;

мѡу кѹћу Б, за *свѡу* децу Бл, ка у *свѡу* кѹћу Б, за *свѡу* ћерку Д, *швѡу* фамил'ну Бл.

Секвенце -ају-

У овом положају *ј* се местимично јасно артикулише у презентским облицима. На западном делу је отпорније него на источном, где се спорадично јасно изговара:

бѣгају ДД, *гл'ѣдају* Дс, *гѡсѡѡдају* СЛ, *дочѣкају* Бс, *зафал'иѡајући* Г, *имају* Би, да ме *нашѣрају* Л, да не *ил'ачкају* Н, на *ирѡмају* Дс, пред *ѡдају* Пр, не *фѡћају* Гр;

сат се *вѣнчају* Кг, *гаћају* Дш, *зал'ѣѡају* Би, *мѡрају* Г СЛ, *нѣмају* Л, *одбѡѡају* СЛ, *ийиѡају се* Бр, да ме *иозѡѡају* Си, *иѡјавл'иѡају се* Кг, *иѡмѡгају* Г, *иосѣдају* Дш, *ирѡчају* П, *ирскају* БП, да се *сиашѡѡају* ДД, *честийиѡају* Љу, *чѡѡају* Гр, *шѡрају* БП, *шѣѡају се* ДД, *шиѡају* Дс;

при *крѡју* Д, *кѹпи мају* Ж Т, *баѡѡају* Бс, *знѡју* Б, да се *игрѡју* С, да се *моѡѡају* Гр, *набубрѡју* Г, да *ирѡдѡју* Д, да се *иушѡћају* ДД Ки, што се *удѡју* К, не *фермају* Л, *чѡѡајући* Ље;

имаш *тѡ дају* 'ујака' Др, некога *ћају* Г Дс СЛ, *ѡају* овцама Љ, сви *знѡју* Г, да се *ирѡдѡју* Л;

ѡѡју и степѣндију Б, не *ѡѡју* Гр, *ѡѡју* децама Дс Дш К, *пѡре ѡѡју* Си Т, *ирѡдѡју* Кг С.

Источно од Источке реке и Дрима *ј* је нестабилно у презентским облицима, па испада из слога који није непосредно у суседству са акцентованим, после чега спорадично долази до сажимања вокала, (домашај редукције приказан је на карти бр. 35).

вѣнчау се Бр, не *ѡѡу* Т, *игрѡу* Т, *имау* Ки, да се *кѹѡау* Т, *иѡмѡгау* ме Пр, да *ирѣшрѣсау* Ље, кад овѡ *иѡѡау* Дс, не *иушѡћау* Бр, да ме *шѣѡау* Б, *шрагѡу* С, *шурѡу* Бл Гр, *бѣгаући* П;

бѣгу Ж С, *благосѡл'у* Д, да *вечѣру* Бл, *дарѡѡу* Б, *задѣѡу се* К, *измаѡу* му рѹке Би, *исѣѣру* Д Ж Пр, *кѹѡу* Дш, *лѹѡу* Би, *мѣѡу* Ж, *нашѡру* Дш, *ѡѡѡу* Ж, *иѣѡу* Б, *ийиѡу* ме Д, *иозѡѡу* Ж, *иѡмѡу* Бл, *иѡразговѡру* Б, *иѡскѡду* С, нек *иѡѡрѡу* Б, *ирѣѡѡу* ме Дш, да ме *саслѡшу* Бл, *сиѡѡу* Ки, *узѡму* Т, *чѡѡу* Ж, *шѡру* јаја Б, *бѣгући* Ки П, *кѹѡући* Ж.

Секвенце -еју-

У овом положају редукције нису забележене:

на л'еју Бс Г, извадиш л'еју Би;
стирeју К;
 овце бл'еју БП, вeју лопатама Дс, овeју Дш, грeју и омиву С, нека се угрeју
 Ж, док с угрeју Г Л Пр, иосeју Кг.

Секвенце -ију-

У овој позицији *ј* је нестабилно, па се редукује или изоставља:
Албанију БП Ки Пр СЛ Т, у *армију* Бс, да се б*ију* ГР С, у *гимназију* Ље, зав*ију*
 се Г, *историју* Б, у *Ишл'ију* ДД Д, у *Југославију* Дс, *клагију* С, *кoмшију* Л Љ,
куферeнцију Си, *маћију* Г, *мецедију* Дс, *нeчију* Си, од *очију* ДД, *йарoкију* Гр,
йенсију Гр П, *ију* Кг К СЛ Т, *йойију* Бс С Т, *ракију* Бл Би Ж Л Љ Н, *стeйeндију* Б, у
шeйсiју Би Д Др Дњ СЛ, за *фамил'ију* Дш, неки *шиијун* Ж, *шамију* Љу, *шију* Св;
 у *Аустриу* С, б*иу* Ље, *кр^иући* Бл Ж, у *комeсиу* Ж, *куферeнциу* Б, у *йар^ииу* К,
 за *Патријаршиу* Љ, нека *ију* Ки, у *шeисиу* Си, *ш^иршиу* К, *фамил'иу* Бл.

Секвенце -ујо-

На основу неколико примера што се нашло у материјалу намеће се закључак да је у овој позицији глас *ј* потпуно стабилан:
 наш Вујо Г Љу, баба Вујoва БП, Дујoва кућа Л, б*ио* неки Грујо ДД, неки Мујо
 Си, Шујoвићи Г.

Секвенце -ојо-

И у овој позицији *ј* се јасно изговара:
 кафeном бојом Дш, онe брoјове СЛ, йме му Војо БП, зовeмo ју Војо Г, с мо-
 јом Г Л, с швојом кућом Л, ћeркe мојoј Др, Кoјoва кућа Си.

Секвенце -ајо-

Овде је *ј* стабилно и јасно се артикулише:
 дaјо Д, ко дaјoве кyће Д, дошрaјо му Кг, Мaјо Ље, с Мaјом Н, помeша се с
 мајом Би, мајoр по чину Пр, Мајoрoво имање Г, Пaјoвић Г, с Пaјом БП, йoкaјo се
 Ље, йoшрaјo ми Бс, шрaјo до мaрта ДД.

Секвенце -ејо-

У овом положају такође је стабилан:
 ја сам вeјо ДД, грeјо сам се БП, Дeјо Г, з Дeјом БП, ка Дeјoва јакна Г, иосeјо
 сам ДД, сeјо сам Дс Пр Т, угрeјо се Си, ко Цвeјoве кyће Г, с Цвeјом Дњ.

Секвенце -ијо-

У овом положају изговор сонанта *ј* је редукован:
 Мијо БП, Мијoдраг Б, вересијом Г, са змијом ДД, с кoмшијом Си, с
 мил'ицијом Л, с йаршијом Дш, с йријом Бс, ш^иријом Си, с фамил'ијом Св, на
 рaдијo Б, неки рaдијo Дс, йосијo Ље.

Секвенце -уја-

У секвенци -уја- сонант *j* је стабилан је и јасно се изговара:

Волујак Ље, носил' и *вујанке* 'врста кецеље' Би, ис *Кујавче* Бл, у *Кујавчу* Ж К, кот *Кујавче* Т, све *йошујавило* 'постало будаласто' С, *ујак* Дс Ље С СЛ, са јед-
нѐм *ујакем* Д, код *ујаца* Би, *имама ујаце* Ж Пр, рођени *ујаци* Б БП Кг, *шујаво* рѐбл'е
Ж, *Шујџовићи* Г, кот *Шујџовића* ДД.

Секвенце -оја-

Јасно се артикулише без обзира на квалитет и квантитет акцентованих сло-
гова:

купиш *кара̀боја* Бс К Н, уби́л'н *Мил'ивоја* Ки, *сва̀која* же́на С;
бо̀ја Г, *бо̀јал'и* смо Дњ Т, прѐсе *Бој̀ану* Д, *дево̀јака* ма̀ло Би, *мо̀ја* Б Бс Г Д Др
Дс Дш Ж Ки Кг К Л Љу С СЛ, у *Осџ̀ане* Т, *йо̀јам* Г, *ид̀јас* Д Дс Ље С, *ид̀јасе* Б К
Пр;

од *ра̀збо̀ја* Би;
бо̀јаги Бс, *бо̀јала се* Г;
бо̀јанос Бл, *дво̀јанац* 'тканина у двоје нита' Бс Г Ж Ки;
на *Бого̀јавл'ѐње* БП Ж Ки Л СЛ, *до Бого̀јавл'ѐња* Дш, учи *Бого̀јавл'ѐња* Дс,
џнда се йо̀јавише Бс;
ко̀ја Бр Бс Г Д Св Си С, *йо̀јави се* Кг, *има сва̀која̀ка* Кг Љу, *виј̀анке* Н, *сва̀ко-
ја̀ке* Бл, *сва̀која̀ко* К Л СЛ, *сва̀која̀кого* Г;
ѝро̀ја Ж, *Сѝо̀ја* Г.

На северном делу испитиваног подручја спорадично се могу чути облици
присвојних заменица из којих је сонант *j* испао: *мо̀а* ма̀јка С СЛ, *ја̀* и *тава̀ мо̀а* Ж.

Појаву бележе истраживачи косовско-ресавских,²⁰⁵ призренско-ти-
мочких²⁰⁶ и шумадијско-војвођанских говора.²⁰⁷

Секвенце -аја-

У овој позицији *j* је стабилно и редовно се јасно артикулише:

има̀ло *ко̀мбаја* Л, радн *џбичаја* П, *у̀даја* К, *кра̀ја* БП ДД Пр С, *пѐтог ма̀ја* Бл,
доцк̀ан е искочи́ла *ма̀ја* Ж, док и *ѝра̀јало* Б, нѐ би *ѝра̀јало* Би Бс Н СЛ, у л'ива̀де
Цуц̀ајачке 'топоним' Гр;

да̀ја ал' зѐт Ж, *ја̀ја* БП Др Дш Ки К Љу Си, *меша̀ја* Би, *ћа̀ја* Г Н СЛ;
да *два̀ја* се́ме Г, *изодва̀ја се* рѐбл'е Ж, не *одва̀јам* Кг;
од ма̀јке *одва̀јала* Д, нѐсмо *одва̀јал'и* Б, исто смо *одва̀јал'и* Дс, *ѝредва̀јал'и*
шт̀алу Л;

тал'и́ко *ја̀ја* Бл Г Си;

ба̀јаги БС СЛ, *иа̀јаше* смо има̀л'и Ки, за *Сиа̀јана* Дс, *сиа̀ја̀ња* вџда Г;

²⁰⁵ Симић, Левач, 92; Јовић, Трстеник, 59; Пецо-Милановић, Ресава, 271; Вукићевић, Лепеница, 97; Елезовић, Речник, 414.

²⁰⁶ Белић, ДИЈС, 131; Богдановић, Поморавље, 91.

²⁰⁷ Ивић et al. Банат, 323; Ивић, Биоград, 152; Реметић, Шумадија, 149; Павловић, Рача, 35.

узмемо *шајарку* Би.

Секвенце -еја-

У овом положају *ј* се јасно артикулише:

вѣјал 'и Дс Св, лако се *овѣјало* Бл, сунце *грѣјаше* Т, *јâ сѣјала* Д Дш, *сѣјал* 'и Б
 Бр Би Бс Ж К Св С Т, *сѣјало се* Бс Дс, *ѿосѣјал* 'и Ки Љу Пр С;
стѣарѣја Б Бр Ж Кг К С СЛ Т, *најстѣарѣја* Д Љу СЛ;
л'ѣја Г Д Др;
смѣјао се Г;
 да ми се *смејаваш* Б.

Секвенце -ија-

Између *и* и *а* сонант је постојан:

Аустѣријанце Дс, *Устѣријанци* Дњ Ки, *бачија* Ж, *бријач* Ж, *маћија* Г Д Н,
мил'ијарду Г Ки, *навијал* 'а 'дрвена направа за навијање основе' Г, *навијање* Љу,
секл'еијаријати Пр, *Србијанац* ДД, *Тал'ијани* Дш Кг Н С СЛ, *фамил'ијарни* Б, на
фијакер ДД, *фијакѣром* Л, *кијамѣцки живѣл* 'и К, *добија* Љ, *завија* Св, *навија* Г,
 што *развија* Би.

Секвенце -ује-

У овом положају вокал *е* није битно утицао на артикулацију сонанта *ј*, па се јављају форме са све три варијанте:

а) са изостављеним сонатом:

не *вѣруеш* Б Би, ко *вѣруеише* Б, да се *исийише* Ж, у *Крагуевац* Би Кг Ље, *обрѣ-
 зуе* Т, да не *ѿокладуе* Т, да се *радуе* Дс, да *раишемо* Т, да га *школуе* Б Л;
гладуе Ље, *завируе* С, *избацуе* Д, ја ти *казуем* Би Ки, *казуеш* С, да се *куиуе*
 Дш, *одрешуемо* прѣше Би, кад га *оснуеш* Гр, да ју *ѿрстиенуе* БП, све му *ѿцуем* Дш,
 да *робуемо* Си, *посл'е снуем* Дњ, *стиануе* Ље, *чуе се* Ж;

б) са редукованом сонантом:

крагујеvку пѣшку Дс, *вѣрујем* Г, да се *исийиује* БП, да *ѿокладује* Т, да га *ѿ-
 шиује* Др, кол'ико *сл'ѣдује* С, *школује* децу СЛ, да ју *школујемо* С;
вежује Љу, да у *дарује* Б Л, *донесује* Дс, *дугује* Ље, да се *куиује* Ж, *мирује* Г,
ѿосийује Св, да ју *ѿрстиенује* С, *расийује* Г, *раширује* Д, *снује* Н, не *чујемо* Ље;

в) у којима се јасно изговара:

да ју *вѣрује* Г, да се *исийиује* Дс, у *Крагујевац* Бл Св, домаћин се *стѣарује*
 Дш;

да ју *дарује* Ж, да *дарујемо* С, да *зарађује* Бс, *куиује* Б Дш Т, па се *оснује* Би
 Љу, *ѿоил'ѣнује се* Би, не *чује* Бл, да *чујемо* ДД Пр.

Секвенце -оје-

У положају између *о* и *е* бележе се форме у којима долази до испадања, ре-
 дуковања и јасне артикулације сонанта *ј*:

Милое С, *Сѣасое* БП;

брѣве знам Б, онѣ двѣ Д, оба двѣ Т, у мѣ Б Бс Г Дс Дш К П Т, у свѣ Б Д Кг Л Св С, да се раздѣ С;

моѣга Дс Ки С, моѣму рѣду Н СЛ, ко своѣга Др, швоѣму ѡетѣту Ље;

коѣ Ж Ки Си, моѣ главѣ Б Др С СЛ, да ју шоѣ 'поједе' Б, ко своѣ кѣће Дш;

Благоје Љ Т, у карабоје Бс, Шоје С;

каке бѣје Н, двѣје дѣце Бс, свѣје Кг СЛ, у швоје Бр, скрѣје Љ, обѣјено Бл, одвѣјено Г;

којега Ж, мојега Б Др Дс Дњ Пр Т, мојѣму Би Ље, својега Пр;

тѣрип'и боје Ж, од моје кѣће Би Св, са својѣм Л, ко своје кѣће П;

комат шрѣје Др;

Благоје Л;

за шоједѣне Кг, боједѣшу Дш;

двѣје Кг Т, мѣје Б ДД Др Ље, свѣје Г Гр К;

мојѣма Бл, својѣма БП, да шојѣде Бс, дѣца шојѣдоше Бл, свѣ су шојѣл'и К СЛ;

мојѣму стрѣцу Др К Љу, мојега Дс Кг, нѣкога својега Д К, да шојѣмо БП;

више боје Св, које ѡйве Гр, које вѣшке Т, моје мајке Др, са швојѣм ѡцем С,

кат шоје Би, от шрѣје Б, да шѣје Б БП К, шојѣду вѣране Д

Секвенце -aje-

У неакцентованом слогу *ј* се потпуно редукује, у акцентованом није увек постојан.

тѣ ѡбичае Ки, у Сараево Бл Ки;

зѣдница Т, у зѣдницу К Ље С, зѣднички Б, зѣдничку Си, зѣдно Н Пр, зѣ ено Др, с калѣм Бл, неке кал'ѣ Дш, краѣм Би, краѣвима Пр, сад ѡштаѣ Г, шознаѣ се Љу, јѣ га шознаѣм Бл Н, шознаѣш Ж К, да се сваѣѣше Т, у Синѣ С, шрѣе Бс Др Дс Ље;

да дѣе Др Л Ље Си СЛ, дѣѣм Ж, да не дѣѣмо Б Кг Т, найуишѣѣ Пр, шродѣѣмо С, удѣе Т;

шознаѣш ДД, шознаѣмо С СЛ, не шродѣе се Ље, да се удѣе Ље;

да се наѣмо С;

да се најѣдем Л, најѣо ДД, најѣл'и се Љу, најѣмга Ки;

да се најѣ Д Ж;

дѣје Дш С, дѣѣмо Бл, да се шродѣје БП С, шташѣје Пр, да с удѣѣм Љу.

Секвенце -eje-

У истим условима бележено је изостављање и јасан изговор сонанта *ј*, чак и код истог информатора.

сѣнце грѣе Ки, угрѣем шрпѣл'у Дњ С, сас пепѣл'ем угрѣеш Др, ископѣш л'ѣе Би Бс Ж Пр, да се ѡвѣе Бр, сѣе се Б, сѣемо рѣчно Би, шо сѣеш Дс К, кат шо сѣемо Би;

пѣсл'е се вѣје Г, грѣе се Бс, да се загрѣе Др, да се не шрегрѣе Кг, да се угрѣе К, извадимѣ л'ѣе Би Г, јѣ се смѣѣм Н. смѣје се Г Ки, смѣѣмо се Б.

Секвенце -ије-

У овом положају потврђене су све три варијанте артикулације сонанта *ј*:

у *Кијево* Дш, *мушћулугџије* СЛ, на *иџесак* Ље, *џриџел* К, добијемо *џриџел* 'а Дс, *џриџел* 'и Пр, *џма џриџел* 'е ДД, међу *џриџел* 'има Др, по *џриџел* 'а Бл, *џриџел* 'сџо Т, по *џриџел* 'сџу Би, на *џеџије* Ж, *чиџије* Ки, *чиџ* С СЛ, *није* такò Б Кг Л, да се *џобијемо* Си, да *убиџије* Љ, *џокриџеш* онò БП, *зџе шапе* Си, *џвча* бòја СЛ, *наџбол* 'е би било *џвче* Би, *џвче* мл'еко БП, ка да је *џвче* Пр, *од џвче* кòже Ж;

џвџанџије Би, из *канџелџрије* Ж, *кòмиџије* Гр, *џма раџије* Бл Љ Пр, по *Србије* Дс, у *џеџије* Б, међу *фамџл* 'ије Др, *лоџије* Г, да *миџем* нòге К, *није* такò Гр, да *џиџемо* Дв П, да *џоџиџеш* Љу, да *џоџиџемо* Бр, *џокриџе* Бс, *џрсаџиџеш* Љу, *сиџемо* БП, *завиџене* Н;

у *Андриџевицу* Бл, *кòџиџије* Дв, *мерџиџије* Кг, *мушћулугџије* Ж, *наџодаџије* Др, *раџије* БП, *џмају џаџиџе* СЛ, *чиџиџије* ДД, ка *биџесна* Ље, да *биџе* Би, да *добиџе* Т, *биџени* смо Дс, да се *наџије* С, да *омџијем* Д, *није* Гр, да *џије* Л, да *џоџије* Б Св, ко *умџије* Си, *џокриџемо* Љу, *сиџемо* Љ, *увиџемо* К, *наџиџено* Би, *убиџен* Н, *ниџедан* Св С, *ниџедно* Дс,

Секвенце -уји-

Између у и и сонант *ј* се губи: *Груџин* лџз Б, *Муџина* кџћа Гр, *сџруџи* вòда БП Г.

Секвенце -оји-

Из овог положаја *ј* обично испада, па се ретко чују облици са јасном артикулацијом.

Вòин П, *двоџица* ДД Др Ки Кг Љ Н С, по *двоџицу* Т, сви *џроџица* Дв, на *Сеџу* *Трòџицу* Св, *Мџлош* *Воиновџи* Пр, *коџ* је Бл К Љу, *мòи* сџнови Л, *боџм* се Б Бс, *броџл* 'и СЛ, да се *обòи* Дш, *одвòи* се Би, *одвòимо* се Дс, не *џосџди* Ж, *сџоџи* Г Ље, *раздвоџл* 'и Си;

коџи Гр Дс, *овџ* мòџи К, *шта* се *боџи* Г, не *боџимо* се К.

Секвенце -аји-

Сонант *ј* редовно испада из овог положаја:

неки *издџица* Би, стò кòмата *џаџи* Г, *каџиш* Дс, са *каџишима* Б, *калаџсан* Н, да га *калаџише* Дш, *мешаџица* 'редуша коџа меси хлеб' Ж, *џбичаџи* Л, *џòкраину* Бл, де се *гаџи* Л, *гаџила* сџна Б, *џреџл* 'еџаџи Н, *сџаџи* К, *засџаџи* Г.

Секвенце -еји-

И у овој позицији је нестабилан:

сџарџи Б Бл Бр Би Дс Дв Ж К Пр С СЛ Т, *бл* 'џи Г;

сџарџи Гр Дс Дш Ки, *наџсџарџи* Би Д.

Секвенце -ији-

Нису забележени примери са јасном артикулацијом или делимичном редукцијом сонанта *j*.

Ил'иница 'топоним' Б, *контролној комеси* Ж, у *Мил'ин* брѣг Г, *Мил'ина* браћа СЛ, *судина* ћерка Бс, *чи* си ти Г, *чи* је Гр ДД Си;

божи дан Св, ко је *божи* он мора да мрѣ Г, *чекај*, *божи* човече Бр, за *бож* ајтар Г, *вучи* скок ДД, *дечи* глас Л, за *дечи* ајтар СЛ, *најојасни* Б, *стири* БП Дњ Љ.

Сонант *J* иза консонанта

178. У овој позицији артикулација сонанта *j* није условљена акцентом, већ положајем слога у којем се налази. Сходно томе може бити изразита или потпуно редукована:

бадјава Ж К, *неки Бјел'ић* Љ, *дјеца* Си, да дам *изјаву* ДД, *л'истје* Ки, *објава* С, има *објаву* Т, *објавила* раћ БП, да ти *објасни* Дс Кг, за *објекаш* Л, *одјави* овце Пр, *одједам* Л, *одједам* Г, *ијешке* Ље, *иодједнако* Г, *ипрејуче* Љу, *разјараше* по грлу Б, *сјајно* Дс СЛ, *сјурил'и* Дс, *сјутра* Св, *сјутрадан* Т, *сјутридан* Љ.

У консонантском групама *жј*, *чј* обичније су форме са изостављеним сонантом.

понесе се *бел'еже* Би, да прими *обел'еже* Г С, *божи* човече Г, *оруђе* ДД К Љ Н Си, *дечи* л'екар Б, у *наруче* Г П Т;

дигне се слава *божја* Ље, *оруђе* Б БП Т, без *оруђа* Бр Ж, у *иодруче* Гр.

У суперлативу придева који почињу са *j* -*jj*- > -*j*-:

најачи Б Бр, *најефинија* Г Ље, *најасни* Л.

Сонант *J* испред консонанта

179. Артикулација му је нестабилна и условљена квантитетом слога у којем се налази. Најбоље се чује иза дугог вокала:

ајка за њом Пр, *белојка* Би, *војска* Си, у *војску* Бл Л, *гајџан* Б Бр, *гајџани* СЛ, з *гајџанима* Бс, *гродје* Т, *девојка* Бр Ж, за *девојку* Н П Св, *мајка* Бр Бс Д Кг Ље Љу СЛ, за *мајку* Б Г К, код *мајстора* Бр, *Мјстир* С, *објци* Гр, *својба* ДД, *својша* Г, *Сибјковић* Љ, *црнојка* Г Гр, *иокјна* Кг, *иокјни* Пр, *једнојзи* Др, *немојше* Л П.

Иза кратког вокала артикулација сонанта *j* је ослабљена:

бацрактир Бс Дш, *шаикачу* Б Т, у *Швајцарску* К, *шњидери* Б, *звоиџена* Г, *наибол'е* Би, *наимлађи* БП, *аиде* Ки, *крџи* 'сасвим' Б, *наипре* Б Ж, *случајно* Г.

Придеви изведени од именица на -*ија* изговарају се без *j*:

комшијско дѣте Др, *иешадиски* БП, *чијчијско* С, у *шијнијско* Љу.

Изоставала се и у императиву глагола, и не само оних који се завршавају на -*и*: *добийше* Г, *иоийше* Гр, *сакријше* Пр, *иокријше* се Бр, *ипребийше* Би, *убийше* Кг; *немојше* тако Ље, *немојше* дѣцо Др, *стирѣл'аше* Б.

Сонант *Ј* на крају речи

180. У овом положају вредност му је слична артикулацији у положају испред сугласника, с тим што је и иза дугих вокала артикулација нешто померена:

бои на Косово Бр, *брои* два Ж, *једнои* Ље, *мои* човек Бс Ље, *ћеркѐ мојои* Др, код *њои* Кг, *швои* отац ДД, не *бои се* Г К, *везјуи* снопове БП, *изнесуи* из њиве Би, *немои* К Л Ље.

Ослабљена артикулација нешто се јасније осећа иза кратких вокала:

ка змаи Г, *мѐсец маи* Св, *чаи* Пр, по *свакои* Гр, *шаи* човек БП, *мѐне јаднои* Б, *очѐшкаи* Би, *иѐваи* Дш.

Редовно се изоставља у 2. л. јд. императива глагола на -и, а спорадично иза вокала задњег реда:

йди би Бр, *йребѝ* онѝ СЛ, *уби* га Дњ Пр Св, *кри* волѝве Си, *сакри се* С, *нави* на вртило Б Дш К, *оиши* наоколо Ље, *саши* Др, *йи* воду Дш, *найи се* Г, *йоиѝ* тѝ БП, *йокри* га Пр, *йрешѝ* му Св, *разви* кѝре Д;

да му Пр, *немѝ* Бл Бр Бс Г Ж Кг К Л Љ Н П С СЛ;

у ва да дан К, *ова* брѝг Бл, у *шава* дан К, *она* бадњак Ж Љу Н Пр Св, а *ша* ми син Ље, у *ша* Минкен Љу, *ша* тел'ефон Пр, у *шана* пѝтак Дњ, *шана* човек Т.

Секундарно *Ј*

181. Насупрот чињеници да се *ј* спорадично губи у иницијалном положају (в. т. 175), ту се бележи као факултативна појава у акценатским речима, енклитикама и у хијату иза *и*:

јако си Б Ж Кг Љу Пр Св Си СЛ, *јако* су Д Ж, *јѝе* ће Ље Си, *јѝеиѝ* и *јѝе* та-кѝ Св, *јѝеиѝ* БП Бс Дс Дш Ж Л Љ Св С;

дотѝро ји Св, *тѝро ји* Т, *пѝзно ји* Бр, *растѝри ји* Дш, *узо ји* пѝре БП, *чѝко ји* до у зѝру Бр;

и *јѝн* сас њѝма Би, *јѝдан* сел'ак и *јѝн* К.

Сонант *ј* се бележи у разним позицијама у медијалном положају, али је најфреквентније у секвенци -*ијо*-:

двајѝез гѝдина Гр Дш С, *двајѝес* кѝла К П, у *дваѝнајѝес* Бл Ље;

да вѝјзимо Ки, *дѝкојан* пѝп говѝда крстѝ Г, *нѝсам дѝкојна* Г, *дѝкојни* БП Г Ж С, *ојдѝше* Ље, *ојдѝсмо* БП, ми *ојдѝсмо* Пр;

на *камијѝн* Дњ, са *камијѝнем* Т, на *камијѝне* Би Љу, са *камијѝнѝма* БП, *ѝјде* Г ДД Л.

У финалном положају забележено је у следећим облицима:

у *бифѝј* Бл, *фаѝлај* бѝгу Л, *кај* шта јѝмо Би, нѝ *кај* прѝ Ж, *рѝпу кај* каѝца СЛ.

Из изложеног се види да је артикулација овог сонанта нестабилна, као што је у многим другим народним говорима. Међу дијалектолозима постоји различито мишљење о узроку ове појаве. Стевановић наводи сличност између овог сонанта и вокала *и*, објашњавајући је ширином отвора у усној дупљи,²⁰⁸ док Миле-

²⁰⁸ Стевановић, Савремени I, 78.

тић сматра да величина отвора не игра никакву улогу, а узрок овој појави види у брзини и јачини ваздушне струје.²⁰⁹

СОНАНТ В

182. Изговор овог сонанта је лабиоденталан, те се по томе наш говор не разликује битно од других штокавских. Артикулација му није увек иста, већ зависи од положаја и активности доње усне, па може бити потпуна или нешто ослабљена:

вага БП, на *вазу* Г, прва *вада* 'наводњавање' Г ДД, не *вадим*о Гр, одваја се *ваде* 'рок' Би, у *ваљозу* Си, *Вана* ју име Г, *вара* се Др, од *вас* Бр, *вајшра* Л, *вашка* Дш, пуни *вашака* ДД, у *везу* Бс, *везане* Љ, *везвеса* 'сумња' ми Г, *век* Н, да *векуже* Дс, *вел'ика* Би, *вэнац* БП, *вэра* Бр, *вэровала* му К, *вештар* Гр, *вешта* Г, *видиш* Кг, преврћеш *вилом* Л, ка *вила* Бс, *више* БП, у *вир* — у *вир* Дњ, *вода* Љу, до *воза* С, *води* га Ж, *војска* Ж, *вошкем* Гр;

Аврам-Пэра ДД, *габран* Си, *гүвно* Љ, *дивл'ојжина* 'трава коју стока нерадо једе' Г, *доводе* К, *Живко* Гр, шта ме *живка* 'често звати' Г, *збне* К, *јавно* Т, *Јовка* Пр, *Новка* Г, *овца* БП, *одаводе* С, *одавно* Кг, *илавкас* Бс, у *Плав'ане* Н, *равно* Л, *Савка* Пр, *уйравни* одбор Ж, на *цевке* Ки, *чавка* Г;

алва Дс, *балван* Л, *бачва* БП, *бришва* ДД, *два* Д, *двадесет* Т, *двѐсиа* Бр, *дрва* Ље, *званице* Л, *звдно* Б, *квичи* Си, *квдкчемо* С, *квчка* Би, *рачва* Ље, *ирвога* Гр, *свеква* СЛ, *сви* Ж, *сивар* Б, *сиварно* Ки, *швоја* Н, *шврдо* Би;

глава Љ, *држѐва* Бр, *зава* Би, *иравац* Си, *слава* Б, ка за *сваји* 'богоугодно дело' Дњ, *жива* Бс, *крива* Св, *славе* К, *Цвѐјова* Г, *дѐвер* Би, на *ревѐну* 'игранку' Т, сто *брави* БП, *Дѐвић* 'презиме' Г, у *Дѐвич* Бл, *дивина* 'звери' Г, *живи се* П, у *завој* Г, *наводацѝја* Би, у *Ђураковац* Т, *девѝјка* ²¹⁰ Ж, *биѝдл'ица* Ки, *Јово* ДД, *слѝво* С, за *славу* Љу, *глуву* С, *увуко се* Бр;

браѝ бѝжи Г, *глуѝ* ДД, *живѝ* Т, *здравѝ* Б, *крѝ* Ки, *кривѝ* Б, на *крѝв* Г, у *лѝв* Ки, *мравѝ* Си, *нѝв* Ж, *ирѝв* Бр, у *рѝв* Дс, *сѝв* Св, *ушѝав* Гр, *црѝв* Ље.

Може се констатовати да је стабилно и у позицији испред сонанта л, мада је у једном случају забележено испадање:

увлака 'чаршав у који се увлачи јорган' Б Бл БП Бр Би Бс Гр ДД Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Кг Ље Љу Н П Св, *навлака* Г К Си С СЛ Т, *завлаѝдѝше* комунисти Т, да се *йовлачимо* Б, *Пашићева влада* Д, *влака* 'примитивна направа од мотака која се користи за превоз, обично, дрва у планини' Г БП Гр ДД Д Др Дс Дњ Дш К Кг Л Ље Н П Пр Св Си С Т, *влаке* Бл Бр Бс Ж, *влача* 'пољопривредна алатка од трновог прућа која служи за равнање орања' Д ДД Љ Љу, *влаћа* Л, орање и *влачѝње* Н, по-*дрѝ* се па се *йовлачи* Бс Др, *запрега* с умѝри у *влачег* Г;

скине се *йѝлака* Бр.

²⁰⁹ Милетић, Црмница, 314.

²¹⁰ За разлику од неких говора где је *в* нестабилно у лексеми *човек*, (в. Белић, ДИЈС, 161; Павловић, Средска, 103; Пецо-Милановић, Ресава, 277–278; Симић, Левач, 109; Реметић, Шумадија, 154; Вукићевић, Лепеница, 10), испадање у том облику у СМ представља реткост: *чѝк* ДД Т.

183. У положају испред љ у трпном придеву неких глагола VII и имперфективизованим глаголима VI врсте који се граде од глагола на *-авиџи*, *-в-* се обично изоставља:

најра̂л'ен Бр Ж, *најра̂л'ена* Бр Л Кг, тако̂ *најра̂л'ено* Љу, по̂дношке *најра̂л'ене* К, *јосџа̂л'ен* Б, *јосџа̂л'ена* Ж, *јојра̂л'ен* Дш, *сасџа̂л'ене* су Ки, *сасџа̂л'ени* Т;

не *забора̂л'а* Г Дш, *наба̂л'ају* Бр СЛ, *насџа̂л'а се* Л, *осџа̂л'а се* Б Бр Г Дс Ж Ки К Н, *осџа̂л'ала* сам Б Бс, *осџа̂л'ал'и* Г Дњ, не *осџа̂л'амо* Бр Др, *јосџа̂л'ам* со̂фру Г, *јосџа̂л'амо* БП, *јосџа̂л'а се* Б Бл Л Т, *јосџа̂л'ау* Дс, *јојра̂л'а* Ки, *јрисџа̂л'ам* ва̂риво Бс Г, *јрисџа̂л'ало се* Би, шта *расџа̂л'аш* Б, што и *сасџа̂л'а* Бр Ки СЛ, *сасџа̂л'ал'и* су се Ље, не *сџа̂л'а се* Би Дс Кг Л Св П Т, *сџа̂л'ало се* ДД Т, да *сџа̂л'амо* Б Г, да се *сујросџа̂л'а* Бл, да *ујра̂л'а* Би, *ујра̂л'о* сам Ж, *устџа̂л'а се* Г Др, *устџа̂л'ају се* Бр Д Др.²¹¹

Међутим, упрошћавање није захватило групу добијену новим јотовањем:

о *ди̂вл'е* сви̂ѣ Б Бр Г да да̂ Бо̂г *зра̂вл'а* Г Л, за *зра̂вл'е* Бл Г Дс Л, са *зра̂вл'ем* Б Бр Бс Н С Т, *зра̂вл'а* ми Пр, узме̂ш он̂о *угл'евл'е* Б Би Бс Дс Дш Ки К С СЛ.

Именица *јрочевље* свуда гласи *јрчѣвл'е*: де̂вер ју во̂ди у *јрчѣвл'е* Б, секр̂ва се̂дне у *јрчѣвл'е* Бс, у *јрчѣвл'е* пос̂ол'и је̂ло Ки, мна̂дица у *јрчѣвл'е* Ж, прво иде у *јрчѣвл'е* Б Дс, са̂т се не во̂ди у *јрчѣвл'е* Г.

184. У говору старијих особа факултативно се упрошћава секвенца *-сџиво*, као на ширем подручју косовско-ресавских говора:²¹²

за *деверџи̂сто* Гр, *домаџинџи̂сто* Ки, у *иносџи̂ранџи̂сто* СЛ Т, у *нисџи̂ранџи̂сто* Гр, ста̂ро *кумџи̂сто* Љ СЛ, за *л'усџи̂сто* Б ДД, у *минисџи̂арџи̂сто* Ж, на *до̂сусџи̂сто* Љу, са̂ *до̂сусџи̂а* Бр, сме̂ну *јо̂жарџи̂а* Б, има̂ *јо̂знанџи̂сто* Бл, по̂ *јо̂знанџи̂сту* П, *јри̂ја̂и̂ѣл'сџи̂сто* П, по̂ *јри̂ѣи̂ѣл'сџи̂у* Би Т, по̂ *јри̂ја̂и̂ѣл'сџи̂у* Дс, у *јри̂сусџи̂у* Ж, та̂мо ми *рдо̂џи̂сто* Ж П СЛ, из *рдо̂џи̂а* Б Би Дш Св Си С СЛ, у *рдо̂џи̂сто* Б Бр ДД Дш Ж Ље Си С, неко̂ *срѣ̂џи̂сто* Б, за *срѣ̂џи̂сто* Б Гр Дс Љ Пр, *уби̂џи̂сто* Бр, од *уби̂џи̂а* Б Дш, у *ци̂вилџи̂сто* Ж, *дро̂џи̂сто* Б Би К, у *заробл'ени̂џи̂сто* Дш.

У групама *гв-*, *св-* и *џв-*: испадање је факултативно, али су форме у којима се јасно артикулише неупоредиво фреквентније²¹³ од оних где се не чује:

гождар'е ви̂ни клин у запрежним колима преко којег се повезује прва са задњом крстином' Б Бл Бр Би Бс Гр ДД Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Љ Љу Н Пр Св Си С СЛ, има̂ *гождаре* Ки, од *го̂јза* Дс, *го̂јзена* би̂ла Дс.

гвоздар'е Б БП Ки К Ље Љ Т, од *гво̂јза* Љ, *гво̂јзена* ви̂ла Бл Бр Би Дш Ж К Н Св С Т, *гво̂здена* ви̂ла БП Гр Др Дс Ки Си, *гво̂здена* Пр.

са̂ки сво̂ју Би, *сако̂ја̂ко* Би, *се̂ то̂* Б Бл Би Дс Ж К Кг Св С СЛ Т, *секр̂ва* БП Би Бс Др Дс К Љу Н С, око̂ *секр̂ве* Би, он̂ој *секр̂ви* Ље, са̂ *секр̂вом* СЛ, *секр̂вину* *секр̂ву*

²¹¹ У том положају забележено је испадање и у именици у једном случају: от *џел'ани̂ке* 'врста корова' Би, али се у ојкониму *Плављане* редовно јасно артикулише.

²¹² Симић, Левач, 211; Јовић, Трстеник, 72; Пецо-Милановић, Ресава, 278; Алексић-Вукомановић, Жупа, 301; Вукићевић, Лепеница, 105; Ивић et al. Банат, 331 и др.

²¹³ Примере није потребно наводити.

Кг, свѣкра²¹⁴ и *секрѣу* Бр Бс Др Дв Л, не вѣл'у се *секрѣ* БП, сѣд ишао Би Св, *Сеѣа Богорѣдица* СЛ, *Сеѣога Дѣа* Дш, *Сеѣи Ђорђе* Кг, *Сеѣи Јован* Би С, на *Сеѣога Никѣлу* БП Др Дс Л, *Сеѣа Пѣшка* Бс, о *Сеѣе Пѣшке* Ље С, *Сеѣи Саво* Н, на *Сеѣо Среѣење* Пр, за *Сеѣога Рѣнђела* К, о *Сеѣога Трѣвуна* С, *Сеѣа Трѣица* Би Ж Ки Ље, за *Сеѣу Трѣицу* Др Дс Св;

ѡде *ѣанѣик* С;

ѡце говѣда, ѡце кѡзе К, тѣрај ѡце, забѣри ѡце Би.

Као у неким суседним²¹⁵ и неким другим говорима²¹⁶ сонант *в* не показује отпорност ни у групи *-ави-*, па местимично долгази до његовог испадања: *да на-ѣрѣим* Дш.

185. Сонант *в* је нестабилан у позицији између консонанта и вокала, па у ограниченом броју лексема испада из тог положаја:

ѡде (свуда), ѡдек Дс Н Св, ѡдѣке Љу, ѡдѣкена Би Дс, ѡдѣна Ки, ѡдѣнаке Пр.

За разлику од именице *грудва* где се изоставља редовно, у неким другим именицама изостављање се бележи као факултативна појава:

ѣѣла *грудѣ* Г, *грудѣ* сѣра БП Бс Ље Н С СЛ, ка пѡла *грудѣ* Д, тѣри *грудѣ* у кѣ-ѣу Н, шта ћу з *грудом* Бс, тѣкл'и смо *грудѣ* матѣкама ДД, баѣи *грудѣ* земл'ѣ Бр, рѡдна *грудѣ* ДД, ка *грудѣ* снѣга Г.

тѣрај ѡце Би, у *ѣѣрѣиак* Ље.

186. Секундарно *в* ређа је појава заступљена, углавном на источном делу испитиваног подручја (в. карту бр. 18):

и блѣза и *сакѡви* Б, *сврдѡкѣ* 'дрвце на чуну за ткање које држи ѣвкѣ' Б Бл Бр Би ДЖ К Љу П С, *фѣбрувар* Др, до *фѣбрувара* Дш.

187. И овде се као у Левчу јавља аналошко *в* у облицима основе *-би-*:²¹⁷

по *набивѣна* Ки, *набивѣно* сѣно Б, *ѡдбивѣју* СЛ, *ѣѡбивѣно* дрво Н, *ѣребивѣн* Пр, ѡде *ѣребивѣно* Бр Љу, са сврдлом *ѣребивѣно* Љу, з двѣје рѣпе *ѣребивѣне* БП, па га *сѣребивѣаш* БП, *ѣо га разбивѣ* Би, *убивѣмо* конѡпл'у Дс, *убивѣл'и* су не Л, *убивѣн* стѡжер Ж.

188. Протетско *в* се јавља у облицима глагола *рѣѣи се*:²¹⁸ ај да се *врѣѣмо* Г, ка смо се *врѣѣл'и* ДД, није ктѣо да се *врѣѣ* БП.

Изложена грађа о сонантима *в* и *ј* пружа могућност да се запазе неке њихове заједничке особине и сличности. Произилази да артикулација оба сонанта зависи од позиције, тј од природе суседних фонема, те нису ретки облици у којима дола-

²¹⁴ Из облика *свекрѣ* сонант *в* је уклоњен дисимилацијом, али за ту промену није било услова у облику *свекар*.

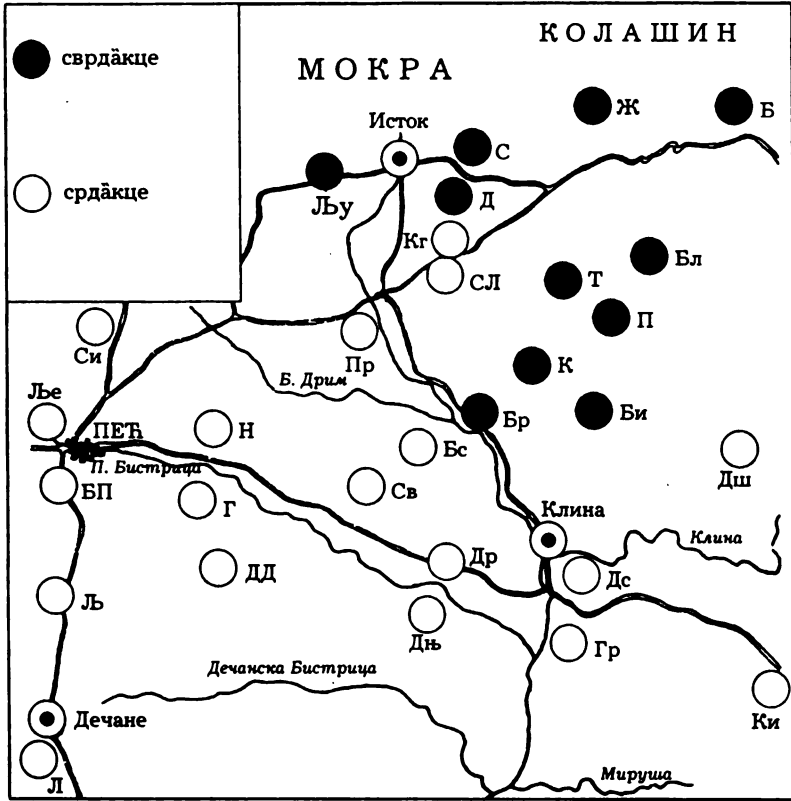
²¹⁵ в. Павловић Средска, 103; Стевановић, Ђаковица, 62.

²¹⁶ в. Реметић, Шумадија, 154, Ивић, Галипољ. 109.

²¹⁷ Симић, Левач, 109.

²¹⁸ У том облику јавља се на ширем косовско-метохијском подручју: *врѣѣт се* (Елезовић, Речник, 86), а изван тог подручја у говору галипољских Срба: *врѣѣм се* као последица неке контаминације (в. Ивић, Галипољ. 112).

Карта бр. 18: Ареал секундарног *в* у облику *срдџаце*.²¹⁹

зи до њиховог испадања. Осим тога, оба гласа се појављују у хијату као секундарни прелазни гласови.

ИЗГОВОР Ж, Ш, Џ, Ч

189. На мањем делу испитиваног подручја изговарају се „нормално,“ а на већем прилично умекшано. Умекшавање је различитог степена и креће се од једва приметног (*ж* и *ш*) до потпуног изједначавања са њима сродним меким гласовима (*џ* и *ч*).

Фрикативни сугласници *ж ш* на већем делу територије имају стандардно-језичку вредност. Међутим, на североистоку и југозападу, у говору типичних представника бележи се факултативно умекшавање, као у суседним говорима.²²⁰

²¹⁹ дрвце у чуну за ткање које држи цевку намотану потком.

²²⁰ Стевановић, Баковица, 70–74; Стевановић, Извештај, 63.

Ж'

ж'ене Дш К, да е *ж'ив* Ки, *ж'ива* Бл, *Ж'ивана* Дш, *ж'ивел'и* смо Дш, *ж'ийо* Бл К, има *ж'ийа* Бл Дш, у *ж'ицу* Бл, па би *ж'њел'и* Дш,

бѡж'е Дш, *брж'е* Дш, *вѣж'ем* Бл, да ти *каж'ем* Бл Л, *каж'е* К, от *кѡж'е* Дш, не *мѡж'е* Дш, *нанѡж'е* Дш, *тѣрзѡја рѣж'е* К, *сѡдѡж'ер* Дш, нѣ *шѣж'е* Гр, *бѣж'и*, *бѣж'и* Бр, *шрѡж'иш* Дш, *шрѡж'имо* право Бл, *шрѡж'ил'и* смо Л, *уж'ивају* Дш, да *уж'инамо* Гр, прд нѡћ *уж'ину* Ки;

мѡж' Дш.

Ш'

ш'ѣшу се Дш, пѣна *ш'ѣриа* Бл;
ш'ила Дш, *ш'ил'и* би Дш, *Ш'ийшари* Гр Л, *ш'иш'арке* Ки;
ш'идреѡ Дш, *ш'иша* ѡмам Дш, *ш'ишо* попијемо Бл, *ш'ишо* се патѣрило Дш;
узѡмап'и су виш'ак Бл, *иш'ѡ* Бл, *оѡиш'ѡ* Бл, да не *ѡш'иш'а* Гр;
беш'е мнѡдица К, нѣ *виш'е* Бр, не *брѡиш'емо* Бл, *врѡш'ел'и* смо Дш, *дрѡкш'е* Дш, *лѡкш'е* Дш, *навѡш'е* Дш, *ѡкоѡиш'е* не К, *рѡш'е* 'сукње' Дш, *среш'ѣшом* Бл;
заврѡш'имо Бл, *кѡјш'ије* Дш, да *осуш'и* Дш, да се *ѡрѡш'и* Дш, носѡл'и *ч'еш'ире* Гр Дс;

мѡлом ч'ѡш'ом Ки;

ѡш'у Дш;

ѡш'ла Дш, овѡмо *дрѡш'ка* Бл, то се *иш'ло* Бл, *иш'л'и* Гр, *оѡиш'л'и* Бл, *мѡш'ко* Дш, дрѡго *ниш'иша* Бр Дш, у *ѡиш'шину* Бл, *иш'шѡ* дѣца К, *ѡш'ке* Бл, да *ѡш'шѡиш* Дш, *ѡш'шѡмо* Бл, кѡјзе *сѡриш'ише* Дш, *шѣш'ко* Дш;

ако га *вѡриш'* Дш, ко *вѣруеш' К*, *зафрѡкаваш'* Дш, *исѡрѣдеш'* Дш, *ѡбѡиеш'* *ѡѡѡриш'* Дш, да *ѡш'сѡриш'* Дш, да *рѡдиш'* Дш, *пѡре ѡѡриш'* Бл Дш.

Акустички утисак који остављају фонеме *ж ш* најчешће се не разликује од вредности коју имају у сродним говорима, односно у стандардном језику. Међутим, спорадично могу чути нешто умекшане, нарочито на источном делу подручја које се овде испитује, али не толико да угрожавају фонолошки статус стандардних гласова, јер појава ни ту није ни изразита, ни учестала као умекшавање тврдих африката. Умекшавање не узрокују палатални вокали, јер су умекшани *ж, ш* бележени и испред веларних вокала, и у финалном положају. Узрок овој појави у мрковићком дијалекту Вујовић види у утицају турског, односно албанског језика, мада допушта „да се у овој фонетској појави чува у извјесној мјери и стара прасловенска и српскохрватска палаталност ових сугласника.“²²¹

Ако се има у виду да појава одликује пограничне црногорске говоре,²²² а на подручју Метохије забележена је у ђаковачком, ораховачком и призренском говору,²²³ стиче се утисак да је умекшавање последица утицаја са стране.

²²¹ Вујовић, Мрковићи, 204.

²²² Вујовић, исто; Милетић, Црмница, 342–343; Стевановић, ИЦД, 34.

²²³ Стевановић, Извештај, 63; Стевановић, Ђаковица, 73; ФО, 580, Реметић, Призрен, 411.

АФРИКАТА Ч

190. У погледу изговора фонеме ч територија СМ није компактна. На њеном централном и северозападном делу артикулација је стандардна у свим позицијама, али на источном и јужном, у селима где је национални састав становништва несразмеран у корист Албанаца²²⁴ (в. карту бр. 19), изговара се до те мере умекшано да је истрвена опозиција између ч и ћ.

Појава је факултативна, и за разлику од стања у галичком дијалекту где се умекшава у гласовној групи,²²⁵ у СМ не зависи од позиције, већ од степена утицаја албанског језика, односно школе, радија и телевизије,²²⁶ па се и на том подручју испољава код појединаца, углавном код старијих особа.

преко *Ћабића* Ки, *ћак* тамо Би, *ћараје* Бл К, свака *ћас* Љ, маџом *ћаш* 'ом Ки, *вёл* 'ику *ћашу* ДД, шта нас *ћака* Бл ДД, на *ћаргу* Бл, *ћајири* године Дс, *ћајири* пука Дш, *ћашврши* пут Гр, на *ћашврши* спрат Ки, носил'и *ћеш* 'уре Дс, *ћија* је Дш, *ћини* ми се Л, да *ћишам* Ки, а си *ћишао* Гр, онџом *ћисшином* ДД, *ћисшо* Л, добар *ћџвек* К, ако е *ћџвек* Љ, има л' кака *ћџра* 'девојка' Дш, ка смо *ћува*л'и Би;

носил'и смо *бџке* К, по *вел* 'ићини Бл, добро *вџе* ДД, да *вџерамо* Ки, за *вџеру* Дш, *вџем* хџбре К, у *Грћку* Дш, за *Дећане* Л, у цркву *дећанску* ДД, да *доћекам* Дш, *рукаве* *дугајке* Ки, овамо *закаћене* Дш, да *закл* 'ућам К, *изл* 'ећи се К, *искоћила* Бл, кат се *исеће* Ки, *исећемо* бадњак Дш, *јећам* Дш Ки, у *кашол* 'ићку кџћу ДД, на *кљућиће* Дш, јено *конајиће* 'тестијица' К, да *крћи* Љ, *крћел* 'и ДД, ус *Кујаваћу* 'хидроним' К, л' *ићне* карте Бл, *мајшићар* Гр, *мајка* Љ, у *Мл* 'ећане Ки, *накџне* Дш, на такав *наћин* ДД, у *Немаћку* Гр, *немаћке* Гр, имамо *џбићај* Л, какав *џбићај* Љ, да *оил* 'аћкају ДД, с *оћима* Дш, *јајрће* л'џба Бс Љ, *ићнаш* Гр, *иљћемо* ми Дњ, понџсу *јогаћу* Дс, да се *јојурћим* К, да *јрећиша* Гр, па ти *јоћу* Љ, да ти *јрићам* Гр ДД, *јрићају* л'уди К, прид *вџе* Л, *ићенићни* л'џб Бл, *сећемо* бадњак Бс Бл Дњ, *јрћим* ја К, *јвеће* Бл, *јвећер* Дш, *ућил* 'и смо Л, *ућијо* Дш, *ућинимо* Бл, да *ућину* Ки;

араћ 'материјал за везење, плетење и ткање' Дш, *бријаћ* Дњ, *гџи* 'бубањ' и сурп'е Дш, *ић* 'нимало' Бл, нема *ић* Гр Дш, на *Карагаћ* 'топоним' Л, мџсимо *колаћ* Ки К Л, пот *кл* 'ућ Гр, упал'и *лућ* Л, отуд *минобацаћ* Дш, прџстремо *јросићраћ* Ки, туримо *саћ* Дш Л.

АФРИКАТА Џ

191. Јавља се у туђицама, обично у турцизмима и облицима изведеним наставцима турског порекла:

јабе и дал'и Би, све му је *јабе* ДД, неће *јабе* Дњ, мало *јаде* Др, преко *јаде* СЛ Т, иди *јаџџм* С Т, на *јаду* Ље, *јаќ*²²⁷ хџбра Бр, *јаџ* 'стакло' Г, горе *јамаџан* Г,

²²⁴ Евидентирана појава у Белици, Бичи, Кошу и Дрснику, селима у којима претежно живе Срби, тумачи се њиховим контактирањем са Албанцима из суседних села.

²²⁵ Белић, Галички, 125.

²²⁶ До сличних резултата дошао је Вујовић истражујући мрковићки дијалекат и констатовао да је „палатализација ових сугласника резултат билингвизма, а не чување старог стања ових некада палаталних сугласника.“ (Вујовић, Мрковићи, 204).

²²⁷ По Елезовићу „Тур. *gag* i *gak*“ (Речник, II, 460), по Скоку „Preko njem. *Sack* > madž. *zsák* > *džák*“ (Речник III, 189).

џамбас Г, ка џамџа Дс, код џамџе БП Г С, џанарика Ље, 'џања' ракија од цанарике' БП Ље, џандрл 'џв' немиран' Г, да не џасне 'преплаши се' Н;

мања џезва Г, опѐри џезву БП, гѐре џемедан Бр, носил' и смо џемедане Бс, и џемедани от сукна С, пѐре у џей Г С, као џейове Н;

учџни се џибра 'комина' Г, мало водѐ у џибру Би, џигџерица Љ, џинка 'сорта паприке' Г;

ка џџка 'огрџач од сукна' Би, носџли смо џџке Б Бл, сукно за џџку Дш К С;

напџавил' и џумбус Си, џумџи 'гостољубив' Г;

џма кџа 'многџ' Б, кџа дал' ѐко Би, кџа џморна Г, џџа Љ, у џџак Б Бл Бр Би Гр Д Ж Љу, из оџџа С, код оџџа Ки, крај оџџа СЛ, оџџи Др, тџри на сџџак Би Бс Г Ж, гѐре сеџџа БП, на сеџџу Г;

џаџанџе вѐл' ике Св, носџл' и џаџанџе СЛ, тџрска меџедџа Дс;

арџмџиџа 'проклетник' Г, бадџавџиџа 'беспосличар' БП Брџџаџиџе 'топоним' Бс, галџмџиџа Н, дуџанџиџа Би, нѐма дуџанџиџа Г, мерџџиџе Кг, муџиџулџџиџе БП Би Бр Бс Гр Дс Ж Ки К Л Н Пр Св Т, навџдаџиџа Дс, ниџанџиџа Б, џоклџнџиџа 'званица са поклоном' Ље, џџџаџиџа 'предводник жетелаца' Г Ж, рџбаџиџа Љ, самџрџиџа Си, у џанџик 'торба' Бл Гр, на кайџик Ки, райџик Г Др, упрџди сеџџме Гр, јѐдна сиџџма Бл, прџтни сиџџму Ж;

миџо ДД.

192. Као фонема ч и ова африката у неким насељима има стандарднојезичку вредност. Међутим, у селима где су Срби у мањини, у местима која су у албанском окружењу, где се јаче осећа утицај албанског језика, код типичних представника говора који се овде испитује, ишчезла је разлика између џ и џ, тако да нема никакве акустичке разлике у изговору облика џак и џак. Због тога се ни ова африката не обележава знаком за умекшавање, већ меком африкатом с којом је потпуно изједначена:

џди џџџм Дњ Дш, код џџџе Љ, по џџџе Дш, пџне џџџе ДД К, у џџиџу Дс Л, из џџџа Дш, џџџе Гр;

џма кџџа Би Гр, кџџа вѐл' ики Дш, да скине џанџик' торбу' Бл Дс, џма меџедџе Ки, мерџџиџа Би Љ, миџа Гџл'е Бс, миџа Мџрко Гр Дњ, миџа Мџл'е К, миџа Тџко Љ, муџиџулџџиџе Бл К, џџа и рџџо Гр;

џни џмају џџу Л, са оџџџом Л, на сеџџе Дш.

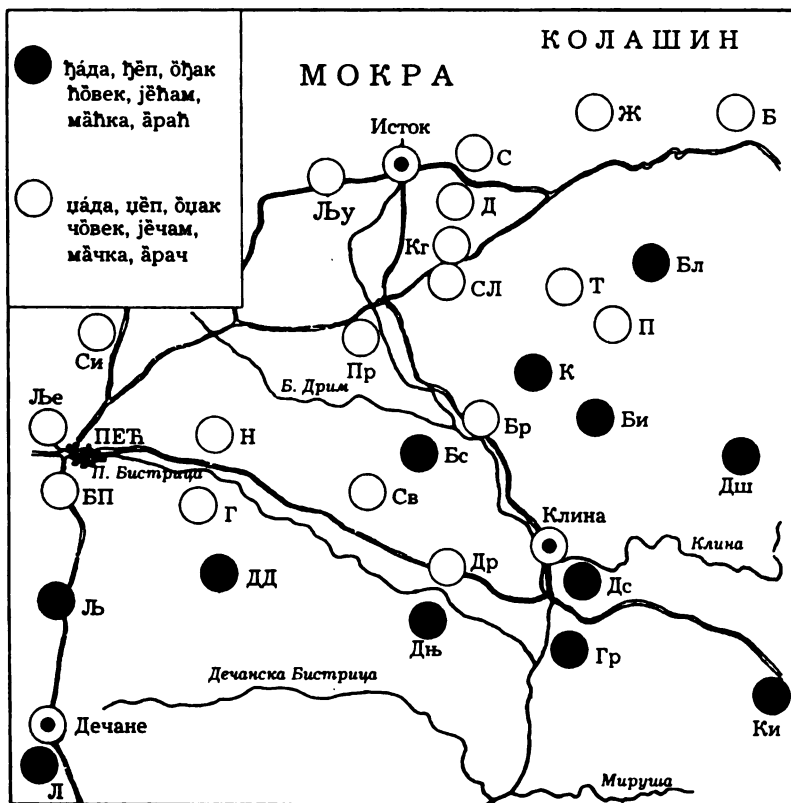
Ни ова појава не зависи од позиције, већ је и она последица билингвизма, и као таква ограничена на део територије где се јавља прелаз ч у џ. (в. карту бр. 19), али се и на том подручју бележи само код појединаца, код којих је превагнуо утицај албанског језика.

193. У ограниченџм броју лексема, местимично супституише фонему ж:

џџџџа 'други назив за Жаково' Ж, из џџџџе Ж, у џџџџе Б, џџџџчани Ж, џџџџџ Ље, стџница џџџџџа ДД, од џџџџџа П, дџџџџџе џџџџџа Б, нџџи џџџџџџа Ље, овџи џџџџџџа Љу, џџџџџџџа Св, џџџџџџџа Ки;

на џџл'џџ од воданџџе П, као џџл'џџџа Б, на нџ џџл'џџџу Б.

Карта бр. 19: Ареал прелаза *ч* у *ћ* *ћ*.

194. У лексеми *бучук*²²⁸ 'дрвена посуда, која служи и као мера за жито', на западном делу подручја замењује фонему *ч* (в. карту бр. 20).

буџук брашна БП Г Л Ље Љ Н Си, нешто жита у *буџук* БП, ка поља *буџука* Си, *буџук* до дванаес кила П;

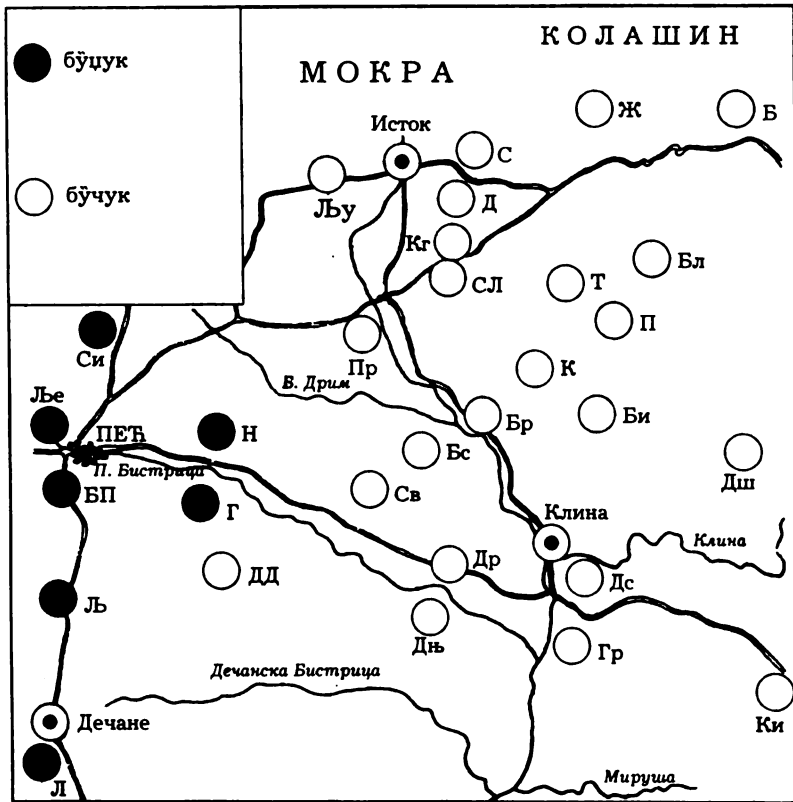
бучук Б Бл Би Гр Д Др Дс Дњ Ж К Св Си С Т.

АФРИКАТЕ *џ* И *џ*

195. На већем делу испитиваног подручја, чулом слуха се не може осетити одступање од стандардног изговора ових африката, али пажљивим слушањем говора старијих особа на крајњем југоистоку, у селима Душевићу и Кијеву, чији становници нешто чешће контактирају са представницима призренско-тимочких

²²⁸ в. РСАНУ, књ. 2, 331; Елезовић, Речник I, 69.

Карта бр. 20: Фонетизам именице бучук.

говора, спорадично чује се изговор у којем се осећа слабљење фрикации, изговор сличан изговору у македонском језику и говорима источне Србије:

да дођ'е Дш, *међ'а* Ки, *зађ'е* Дш, да *нађ'е* Дш Ки, да му *ѝриђ'е* Ки *дођ'у* го-сти Дш Ки.

јариђ'е Дш, *оѝ коломѝ'а* Ки, *куђ'а* оѝ *ѝруђ'а* Ки, тамѝан и *свеђ'а* Дш Ки.

У штокавским говорима прилично је раширена, али не и фреквентна појава. Бележи се на подручју источне Србије,²²⁹ у неким војвођанским,²³⁰ и неким периферним црногорским говорима,²³¹ а помињу је и истраживачи К-Р говора.²³²

У финалној позицији неких облика фонема *ђ* замењује се фонемом *ј*.²³³

²²⁹ Белић, ДИЈС, 182–187.

²³⁰ Ивић et al, Банат, 311–313.

²³¹ Вујовић, Мрковићи, 155.

²³² Симић, Левач, 121.

²³³ Примери су дати у т. 836.

СУГЛАСНИК Х

196. Облици са овим веларом реткост су у говорима СМ, јер је он најчешће уклоњен, без обзира на позицију у којој се налазио:

абер БП С, *ајд* у зátвор Т, *ајде* (свуда), *ајдѹку* Дш, *Ајдѹчка* вѹда Т, ка *ајка* Пр, *ајш* напред Б, ал *ина* Ки, у ал *ине* Бл К, дугачку ал *ину* П, *армуника* Д Л П Т, две *армунике* Бл, на *армунику* Б Бр, *армоникаш* Ки, без *арийје* Б Ки, *узе арийју* Ки С, *екшер* (свуда), у *Ерѹѹговину* Бл, *ибрий* ДД Ки, ал *аду* Б Д Дњ Ки Љ С СЛ Т, *ишино* Дш, да *оди* Би Т, у *одник* Бр Пр, *дше* Бс Г Др, *дхемо* Би, *дхеше* Ж, *дше* Б;

под *лад* Бр Г ДД Дш С, *ладан* Б Дњ, *ладила* сам Б, не *ладим* Г, *ладна* вѹда СЛ, *ладно* Б Дс Ж, на *ладовину* Кг, *ладовиња* Ж, л *ѹб* Би, без л *ѹба* Бр Бс Г Дш Ж Н Т, л *ѹбац* БП Бр Би ДД Дс Дњ Ж Љу С, с л *ѹбем* Ки, с л *ѹбом* ДД, испѹчи л *ѹбове* Бс Г, *рана* Б Би Г Н, купѹе *рану* Ки, да *ране* С, *ранил* и се ДД, сѹло смо *ранил* и Ки, тѹшко се *ранило* Бр, да се *рану* Би, *расидво* дрво Би, они *Рваши* Б, под *Рвацку* Гр, *Ристо* се јави Ље, *Ристо* се рѹди Др Дс Ље Н С Т, *Ристос* вáскрс Ље П С;

од *Белѹе* 'топоним' Дњ, у *Белѹу* Си, *беу ту* Б БП Г Дњ Л, *ймам бронийис* Ље, *вйкѹу* ми Б, идѹ *врем* Дш, сетога *Дѹа* Дш, кáко се звѹу Гр ДД, *имѹђау* Б Дс Пр, *наодѹјо* Пр, од *орѹ* Пр, у *Орѹовац* Бл К, у *орѹовину* Г Дњ, *йочѹу* Б, ка *йрѹшодник* Гр, сѹди *раш* СЛ, пѹн *сан* Бр, један *саш* СЛ, мѹја *сна* Г Кг, две *снае* Бл Кг Н, *снау* Ки Љу Пр, две *сѹе* Бл Г Дњ С, *сийја* Би, пот *сирѹу* БП, *Сѹо* Грло Т, *ирѹу* л'ѹба Б Г, *уйсиће* те Си;

да *нарѹни* Б Бр Дс, *йрлѹдио* сам Дш;

ја *бе ту* БП, ја *снаша би* Б, ја *би* ДД, шта *би* ти рѹко Др, сѹтра *би* ишѹо Ж, ја *би* ви *прѹдо* Г Св, *вѹза* ја кѹђе Ж, не *видѹ* Ље, на *вр* Г Ље, у Црни *Вр* Бс Пр, *грѹ* смо сѹјал'и С, не *дѹдо* Би, ја се *дйго* Б, ја *добй* Ж, ѹво *дѹђо* Б Би Г Ж К Т, ја *држѹ* Би, по *дрѹги* сѹла Гр, шта л'и *заслѹжи* Б, те су и довел'и БП, па и вѹжем Бл, да и чѹва Би, пѹнесе и вѹда Бс Г, он *ће* и пѹбит ДД, *ѹзице* и држѹ Др, *ми* и пѹјѹ Дш, нѹма и Ж, да и фѹта Л, *имѹдо* Ж, *исирчѹ* му Б, ја *каза* ѹѹјзе С, *нађо* Љ, ја *наййса* ДД, *нѹмѹдо* Ж, дѹвет *њй* ДД, за *њй* Г Дс Си, код *њй* БП Бл Бр Би Гр, мимо *њй* С, ја се *обѹси* Дш, од *овй* кумунйста Дс, *ѹдма* Б Бр Бл Би Г ДД Д Дш Дс Ж Ки К Л Ље Љу Св, *остѹдо* Г Си, *одѹ* да вйдим Б, *оийдо* БП Ж, пот *йѹзу* Бл Г, *йастѹ* Л, познѹдо и Ж, ја *йойрѹви* БП, *йоскѹбо* Дш, *йочѹ* да рѹдим Б, *йредѹдо* се Б Дс, *йрекйдо* Св, *йрйсийѹдо* Б, *йродѹдо* Ки, ја се *разбол* 'ѹ Б, *скйдо* се Др, не *смѹдо* Пр, *снй* Радѹнка Бр, ја и *срѹшо* Ж, *сийѹдо* Б, кат *сийго* Б, ја се *уѹби* 'збунити' Б, *узѹ* Л, *усийѹдо* Бр, *ѹра* Г К, прет *сѹба* Б Г, у *сѹба* Т, *сирѹма* Ље Љу П, *сирѹ* га Б.

197. Глас х се, ипак, може чути у свим позицијама у малом броју лексема које нису у свакодневној употреби, од којих су неке недавно ушле у наш лексички фонд, нарочито у говору особа које су претрпеле утицај средстава јавног информисања, или свесно улажу напор да говоре правилно:

нѹко сѹе *хибрий* Би, *хигиѹenske* гађе Ље, *хил* 'икѹийшери' Љу, у *хѹдник* Ж, ис *хѹдника* Г, у *хѹшел* ДД, ис *хошѹела* Кг, *хрѹна* Би Т, за *хрѹну* БП, да *хрѹни* дѹцу ДД, ту сам се *хрѹнијо* Л, као *храсидва* Ж, Срби и *Хрѹаши* ДД Дс, у *Хрѹацку* Пр, *Хрйсийос* вáскрс БП Г Т, *Хрйсийо* се рѹдн Би ДДр Дс Дњ Ж К Кг Л Пр СЛ, *Хрйсийо* се јави Т;

на *Духове* Л, за *Мешохију* Би, у та *Михкен* Љ, њихова породица Кг, од *драха* Л, код *Ораховца* Бс, у *Ораховац* Гр, има *йарохију* Гр, да не *йрехлади* Б Кг, има *йрехладу* Ље, на *сакрану* Г Д Пр, *сахрањен* Б Г, то је *сйрахдиша* ДД; тај *дах* од *пушке* ДД, и *свих* села Л, на *йеиш* Д.

198. Међутим, х се обично супституише фонемом к у различитим позицијама: у *Квџсно* ДД, да сѐемо *кибриш* СЛ, *кџклица* (свуда), у *кџшел* Бр, бијо *кџбар* Ље, лака *кџана* Ки, да се *кџане* ДД, ми *кџанимо* Ж, за *кџану* Би Ж, *Кџаиш* Бл Си, *Кџаише* БП Ж, *Кџаиши* К, *Кџаица* Бл, *кџаици* Си, у *Кџаицу* БП, *Йсус Крисџџс* Дс, *Йсуса Крисџиа* Си, *Крисџио* се рџди Ки, *Крисџиџс* вџскрс Дш Ки К Св, тџга *Крисџиџса* Н, нџ *кџе* Б, не *кџџдоше* Би, како се *кџџело* Дс, ка *сам кџџела* С, нџсам *кџџела* Ж Ље Љу, јер смо *кџџел* 'и ДД, како су *кџџел* 'и К, нџје *кџџео* Бр, не *кџџеше* ДД, не *кџа* Б Ж, нџ *кџе* БП К Ље, *кџџела* Дс, *кџџео* Бл Љ, *кџџел* 'и ДД Др Си;

по *аркивџе* Ж, из *Бикаћа* Би, да се *закџал* 'им Ж, срце *закџџева* Г Л СЛ, *кожџукче* (свуда), у *Магнокром* Ки, из *Мешџкије* Б, *Микаил* 'е Г, у *Минкен* ДД Си, у *Ораковац* Бс Гр Ки, *йарџкија* Бл Др Т, *йекџије* Л, у *ил* 'џкани сџндук Ље, на *ил* 'џкове Би, што не *йџкаџаш* Б, виши *йџкод* П, *сџкрана* Би, *сакџнил* 'и га Би, на *сџкрану* Ж К Т, за *Сйџракиња* Н, имамо *йџише* БП, *Тџкомир* Б, на *Чекословџчку* Би, о *йџрлака* Б;

добџ *брџк* БП, *џис вџздук* Бл Л, сџтно ка *џинџук* С, *ил* 'ек мџзика Ки, на *йџиш* (свуда).

199. У Г мн. заменичко-придевских речи фонема х се редовно губи, па се уместо наставка *-их* редовно јавља наставак *-ија*. У овом погледу испитивани говори су ближи црногорским него говорима овога типа, јер је ова особина обичнија на ијекавском говорном подручју:²³⁴

код *Богџшевија* ДД, има *бџл* 'ија Г Л, од *вџшија* Б, девет *вџл* 'иџија Дш, код *главнија* Пр, из *друџија* Ље Пр, шџсторо *жџивија* Ље, четрдџсет *мџл* 'ија Г, од *моџија* Бл Бр, има *мџиџија* Дс, мџзнија *кџава* Св, мџшкија *глава* БП Бр Г Н, од *наџија* Г ДД Кг, код *овџија* Б Бл БП Г Ље, повр *онџија* Г Ље Т, о *сџџарија* Ље, *џакија* Г ДД Св, испо *џија* Ж, по *џија* мџџа Г, по *џуџија* Би Љ, *џл* 'еднија Срба Пр.

200. Хијат настао испадањем гласа х ређа је појава. Забележен је у следећим облицима: има *јџе* Би, од *јџџ* Н СЛ, онџ *јџу* Н СЛ, *јџвина* СЛ, имџло му је *сйџрџо* Дш, *сйџрџо* пџсти Г, *сйџрџо* не Ље, *сйџрџџа* Г.

Неупоредиво чешће хијат се укида убацивањем гласа в или ј:

буџа Г Ж, *глуџа* К, нџсу *глуџе* Ље, за *дуџан* Бл Бр Г Дс Ж К Ље Т, без *дуџана* ДД Ж Л П, *јџва* Г ДД Ж Пр Т, од *јџвџ* Би Бс Г Св Си, у *јџву* Бс Г Дњ, *јџвина* К, да *кџва* Б Би Л Н, *кџвало* се Бс Др, *кџвал* 'и Б Дњ Н, *кџвано* ДД, *кџванџга* јџла Би Г Ље, за *кџвара* Бл Бр Г, *кџвариџа* Б Ље, да *кџваш* Бс Др Си, да се *скџва* Б Бр Дш, да *скџвам*

²³⁴ Појава је забележена источној Херцеговини (в. Пецо ГИХ, 142); у говору Бјелопавлића. (в. Вупић, Бјелопавлић, 36.); источноцрногорским (в. Стевановић, ИЦД, 79) и новопазарско-сјеничким говорима (в. Барјакатаревић, НП-сјен. 91). У говорима овога типа потврђена је у Левчу (в. Симић, Левач, 360).

Г Ж, понешто *скӯвамо* Н, *скӯвана* јаја Би, *мӯва* (свуда), два *йасијува* Г ДД Л Си, да сл'йваш *сирџаву* Ж, *суве* гране Бр, покупи *сувџрце* 'суве гране' БП Г, у *сувџиу* Г, *сувошоваљ* 'и смо 'слабо се хранили' Г Пр, *уво* Б Бр Бс Дњ, нїје остало ни српско *уво* Гр;

Аждаја 'топоним' Ље Си, ка *аждаја* Г, ка *вијор* Г, *л'еја* лӯка Г, направши *л'еју* Б Ж К, ка за *л'еју* Бс Гр Дс, једном дӯшом смо *дијал* 'и К, *маћија* Д, нашла сам *маћију* Б, с *маћијом* Бс, од *маћије* Гр Дс Т, *шија* вода Г, пот *сирџу* Бр.

201. Сугласничка група *хв-* у облицима са основом *хвал-* редовно даје *ф*:²³⁵

фала Бџу Б Би Бс Г ДД Дњ Дш П, *фалај* Бџу Л, *фала* ви Г Ље П, *фала* и Б К Л, да се *фал* 'им Бл, тол'ико се на њу *фал* 'и Б, *фал* 'ише ми Бр Би Д Ж К, *фал* 'у се Ки, неко *иофал* 'и Б Бл, *иофал* 'у ју ДД Љ Н, свџт *иофал* 'ене СЛ;

У корену *хваи-* напореда се употребљавају облици са *в* и *ф*,²³⁶ с тим што се на северу чешће јављају облици са *в*, а на југу облици са *ф*:

ваџао је рибе Пр, *давџи* колац Би, *давџи* се Кг П, *давџијо* бџмбу Бр, *дџваџи* Б, *давџи* се Бс Др Пр, па би се *давџил* 'и Дс, ја *давџила* С, да *давџимо* Ж, ка сам *давџијо* Св, па се *давџиу* Дш Ље Н, *завџи* водџ БП Г Дс Ж Н, *завџиши* воду Би Бл Г, тџ *завџа* Би, *завџам* онџ Бр, *иоџвал* 'и Т, *иоџваше* не Љ, да не *иревџиши* Ж, да г *увџи* Б Би, *увџиу* џ руке Дш Пр, *увџијо* ме Бр, *увџила* Бр, *увџил* 'и Б, *крџве увџиши* Б Г Си, д *увџиу* Бр;

Немци *фаџају* Гр Љ, кол'ико *фаџу* Би, *фаџо* рибе Г, *фаџајше* мџсто Бс, *дофаџи* Л, *иофаџасмо* ДД, све и *иофаџал* 'и БП К, да *ирифаџи* Л, док се *ирифаџимо* Л, *ирифаџио* се Пр, џни су *ирифаџил* 'и ДД, *уфаџи* га БП, ко *уфаџи* Би ДД, *уфаџи* јабуку Г Л Ки Ље Љу Пр, ако т *уфаџи* Св, да *уфаџе* К, ако те *уфаџи* Би К Св, *уфаџи* не Дс Дњ, *уфаџен* је К.

СУГЛАСНИК Ф

202. С обзиром на то да је фреквенција фонеме *ф* условљена и степеном утицаја са стране, разумљиво је што она варира.²³⁷ У СМ, као и другде на нашој језичкој периферији, статус у фонолошком систему обезбедила му је структура лексичког фонда, пошто је велики број посуџеница, у којима се јавља у свим позицијама:²³⁸

фаџбрика Би Г ДД Ж С, ис *фаџбрике* Ж Љу С, па с отрџваџ от *фаџбрике* Б, кик *фаџбрике* Г, своју *фаџбрику* Д, у *фаџбрику* Б Бл Д Л Ж, йму *фаџбрику* СЛ, паџре на *фаџ-*

²³⁵ На основу данашњег облика топонима *Фаџ'е* < *Хвалче* Пешикан констатује да је поткрај XV века група била очувана и да се „хв још није претворило у ф“ (Пешикан, Подримље, 88).

²³⁶ За разлику од ситуације у левачком говору, где се у овој позицији редовно јавља *в* (в. Симић, Левач 113).

²³⁷ Док у говорима Ресаве „глас *ф* не постоји као стална фонема“ (в. Пецо-Милановић, Ресава, 267), у централној Шумадији му је несумњива фонолошка индивидуалност (в. Реметић, Шумадија, 159).

²³⁸ У банатским говорима је „сразмерно дубље укорџен него у појединим другим екавским говорима“ (в. Ивић et al. Банат, 351, а у говорима србијанског Полимља фреквенција му је прилично висока захваљујући „великом броју оријентализама“ (М. Николић, Полимље, 260), Павле Ивић и Слободан Реметић, ФО 582), Реметић, Призрен, 400–402.

ду Л, није му *фајде* рѐј Г, ради не *фајди* БП, *факман* 'препредевак' Г, на *факул-иѐти* Ље, нѐће му *фал'иш* ништа Б, *фамил'ија* (свуда), ми смо *фамил'ијарни* Б, *фанашик* Г, тавѐ *фар* 'врста' К СЛ, *фара* 'сој' Н, да се *фарба* Бс, офарбај у *фарбе* Б, мало *фарбе* Б, да *фарбам* Б, *фарбал'и* Дш, *фажга* 'линија' Г, *фаруна* Си, *фѐ-бруар* Н СЛ, *фѐдер* Бр, *фѐдѐрни* кревет ДД, *фел'ѐричан* Бс, *фенѐла* 'врста пулове-ра' Г, нѐсу *ферѐце* Би, на *фѐрију* Б, не *фермају* Л, на *фијакер* ДД, *фил'ија* 'кришка сира' Г, *Фил'иш* Г, *фино* Бс Бр Дш, *финши* 'прави' Г, *финѐан* БП, *фира* 'отпад' ДД, *фишил* 'Н, на *фишил'ачу* 'примитивна врста фењера' Ље, *фишек* 'чаура мет-ка' Ље, покисел'и у *флашу* Бл, *флашу* ракије ДД Ж, ударили'и га *флашом* Б, *фл'ама* 'епидемија грипа, кијавица' Г, *фл'ѐка* Б, *фл'ија* 'пита разљевуша' д уфѐ-ти *фошѐл* у Д Пр, *фрашши* га 'ударити прутом' Г, *фрига* 'стрепња' Г, на *фрѐни* Б ДД К, *фубал* Г, *фујају се* деца Г, *фујаница* 'клизаница Г, *фука* 'халапљиво једе' Бр, мѐдро ка *фушо* 'нешто што се узима за поређење да би се нагласила модра боја' йма *фушију* 'страх' Г, *фуња* 'пропалица' Г, *фуњара* Си;

на *асфали* Др Дш СЛ, гѐре у *бифѐј* Бл, дѐвати га *дифшѐрија* Б, *јѐфшино* Ж СЛ, *кашасрѐфа* Би, *кафа* (свуда), *кафана* Ки, у *кафано* Ж Пр Т, *кафѐно* 'браон боје' БП Бл Бс Н, у *кафѐну* бѐју Љ, ис *кѐфе* Би, у *кѐфу* Б Гр Д, ка *куфер* Ж, на *ку-ферѐнцу* Ж, бил'и на *куферѐнцу* СЛ, *марифѐшан* 'патријархално васпитан' Г Кг, *марифѐшна* СЛ, *марифѐшно* Св, *марифѐшница* Г, *мусафир* Пр, *мусафирска* сѐба Л, *нафискаш* 'максимално напунити, сабити' Г, на *нафшу* Си СЛ, д *офар-бам* Б, *офарбају* Б БП, *официр* Б СЛ Т, два *официра* Ж, за *официре* Љ, *официри* Дш, да *ишрѐфим* СЛ, *ишрѐфијо* сам Дш, *ирѐфѐк* 'перфектно' словѐнски СЛ, *ирѐфесор* СЛ, за *ирѐфесора* СЛ, да се *расформира* Б, *расформирало се* СЛ, *ра-фал'има* Б, дугачка *сѐфра* Бр, домаћин *сѐфре* Бс, око *софрѐ* Др, по две *сѐфре* Л Ље Љу, за *софрѐм* Г Н, на *сѐфру* БП Би Дс Дњ, кад јѐду она *сѐфур* 'рамазански ручак пре зоре' Б, имѐл'е *шел'ифѐн* Б, преко *шел'ефѐна* ДД, у *ишрафику* Л Си, свѐ по твѐје *ћѐфи* К, *ћѐфл'ија* 'еуфемизам, под дејством алкохола, припит' БП, *чаршаѐфе* ткал'и Б К, ткала *чаршаѐфе* Гр Дс Дш Ж К, *чаршаѐфи* Би *шифѐњѐр* Ље, онѐ *шиѐѐфа* Би;

де је гѐђ *вакѐф* 'црквиште' Дс, *ѐшаф* 'врста пекмеза' Г, на *ишрѐф* Л, *ћѐф* Б Дш Т, *чаршаф* Бс Г Д ДД, остѐлски *чаршаф* Д, *шеф* ДД Дш Кг Т, *шиѐѐф* Г.

203. У речима домаћег порекла *ф* се јавља у коренима *хвал-* и *хвай-*. У том корену супституише се и на североистоку:

да се *фаша* Б Бр Кг, *фашају* СЛ, *иофашаше* и Б, *иофашал'и* Ж С, *уфашии* га Б Бл, да *уфашии* Д П СЛ Т, *уфашии* не Ж С, да л' га *уфашиише* Б, та г *уфашиио* Б, кол'ико му се *уфашиило* Б, отѐд *уфашиил'и* Ж, (в. т. 201).

У другим облицима, јавља се у узвицима ономатопејског порекла, односно у глаголима са основом ономатопејског порекла: *Фију* – *фију* Ж, Кобила – *фр* Г:

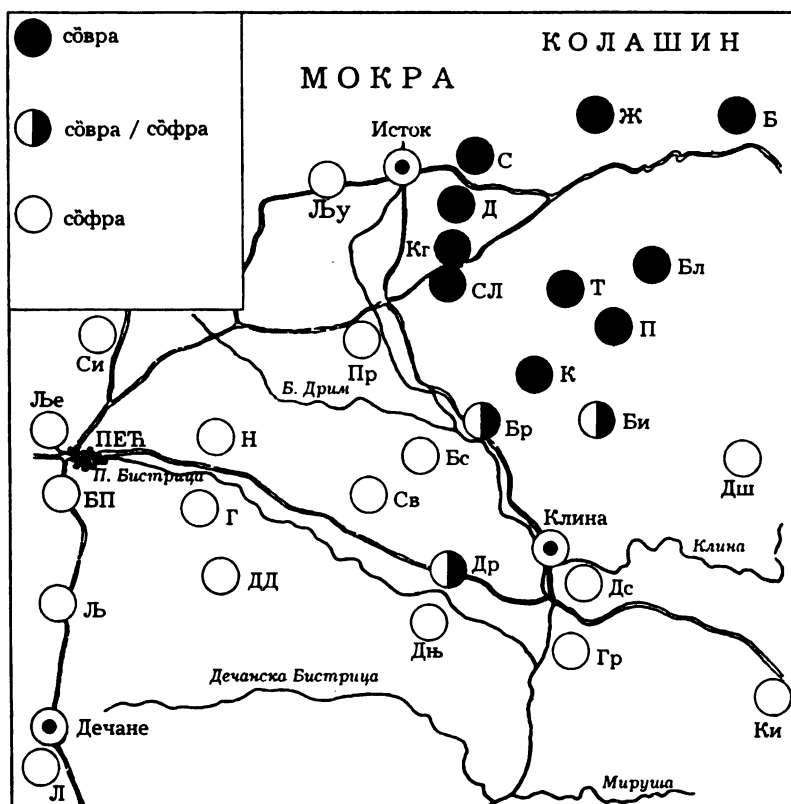
Идѐ и *фијуче* ДД, *фијуче* вѐтар БП;

фијукаѐ би Г, ако ти га *фѐкнем* Др, *фѐкни* му га Г, *фрашши* га Бс, *офра-шши* и прѐтом Гр, па ти га *офракайшем* Љ, *фркну* кобила Г, *фркало* је свѐд пу-том Св.

204. У говорима који се овде испитују замена *ф* → *й*, забележена је једино у турцизму *чифчија*, где се редовно супституише: *бијо чийчија* Си, како ти ради *чийчија* Г, *убијо чийчију* Дњ, *имџо чийчију* Св, ка *чийчије* дал'и беговима ДД, *биј'й смо чийчије* Дњ, ка *чейчије* Ки, *то било чийчијско* Г.

205. На североисточном подручју, које отприлике представља 1/4 укупне територије фонема *ф* се замењује фонемом *в*, (в. карту бр. 21), али супституција ни ту није фреквентна појава као у другим К-Р,²³⁹ или Ш-В говорима,²⁴⁰ већ спорадично у ограниченом броју примера:²⁴¹

Карта бр. 21: Фонетизам именице *сѓфра*

²³⁹ Симић, Левач, 110; Јовић; Трстеник, 63; Пецо-Милановић Ресава, 267.

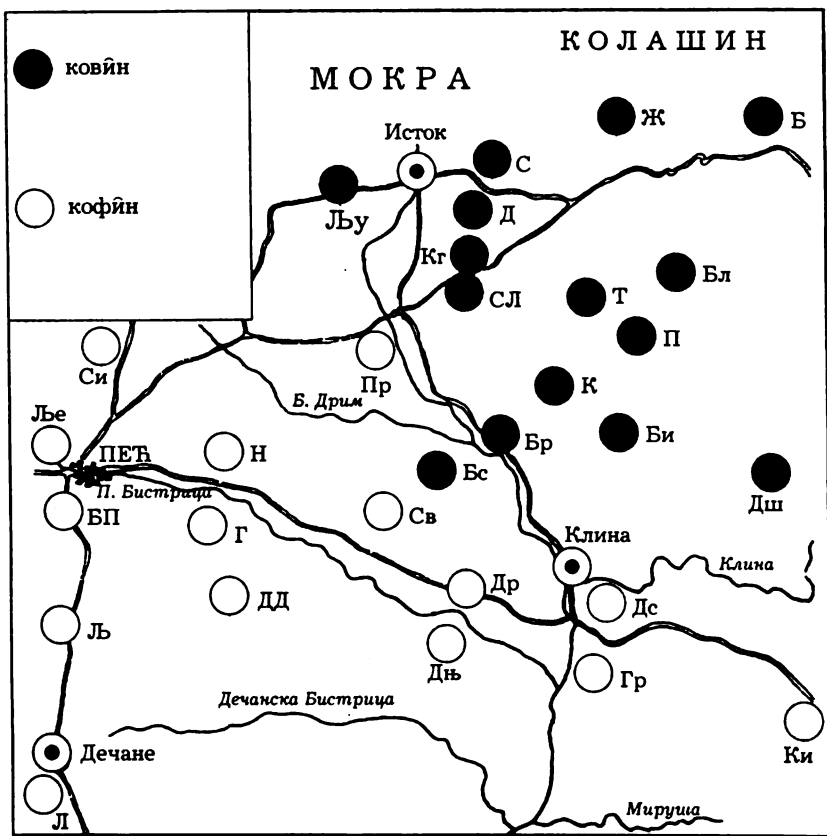
²⁴⁰ Николић, Мачва, 248; Реметић, Шумадија, 156.

²⁴¹ Из т. 201 види се да се у корену *хвайш*- напоредо јављају обе форме и у селима на североисточном подручју.

а̀свалѝ Т, нѝје а̀сволѝи́ран Т, а̀сволѝи́ран свѝд Кг, на куверѝнцију Ж, ду-
га̀чка сѝвра С, увр сѝвре Би Ж Т, око јенѝ сѝврѝ Ж, изнѝсе сѝвру Д СЛ, на сѝвру Бл,
за сѝврѝм СЛ, нѝ сѝвре Б, сѝвре бѝл'и СЛ, ѝни се рѝђају за сѝвре СЛ, трѝ сѝвре Бр
К, на ѝѝв Б Бл Би, ја̀ имѝла ѝѝв Др, имѝо ѝѝв Ж Љу, за ѝѝв П, на̀ма ѝѝв Т.

Док замена у лексеми ко̀фѝн²⁴² има приближно исти ареал као у лексеми
со̀фра (в. карту 22), замена у лексемама чаршав²⁴³ и ѝѝф не уклапа се најбоље у
тај ареал, а именице ко̀фа и ѝѝнеф 'нужник' на читавом подручју имају тај гла-
совни лик.

Карта бр. 22: Ареал замене у именици ко̀фин.

²⁴² ко̀фѝн -йна м. покр. корпа, РСАНУ, књ 10 стр. 343.

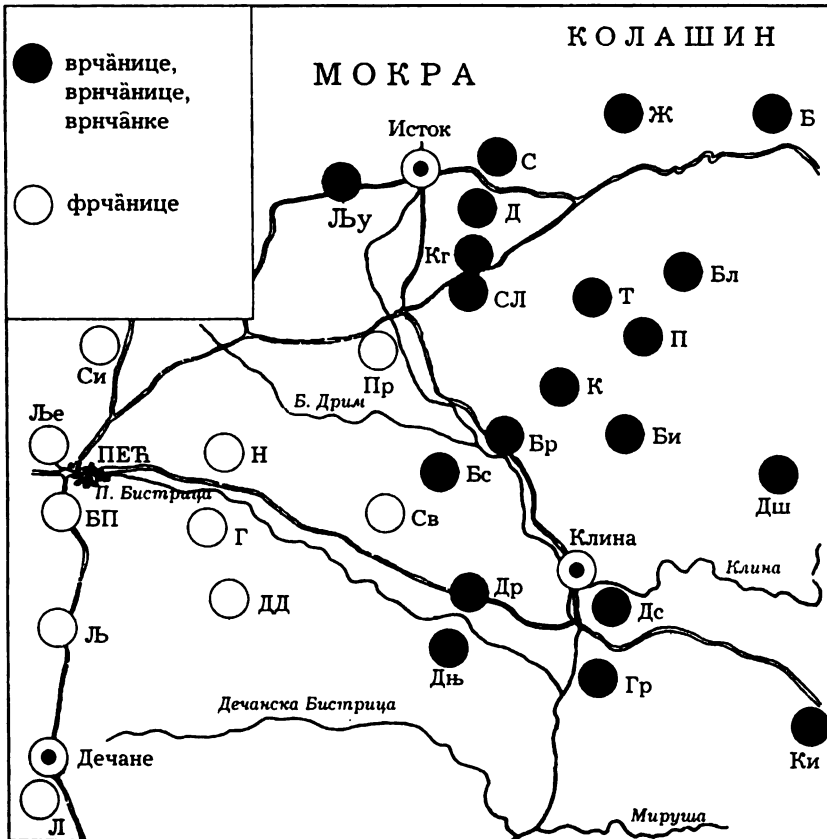
²⁴³ У Правопису СЈ стоји чаршав (в. Правопис СЈ, стр. 497), а у Етимологијском рјечнику Петра Скока чаршаф (в. Скок, Рјечник, књ 1, стр 297).

206. Западно подручје карактерише обрнута ситуација — замена гласа *в* гласом *ф*, као у неким суседним говорима²⁴⁴ (в. карту бр. 23):

фрба Г, до *фрбѐ* ДД, *фрбе* и *јове* Л, от *фрбѐ* Н, пот *фрбу* БП Г, *фрбѐво* Љ, у *фѝр* Г ДД Ље, направѝш *фрчѝнице*²⁴⁵ БП Г ДД Л Ље Љ Н Си Св, *нафрчѝш* Бс Г, *ѝрифѝшник* Љу.

Из изложеног произилази да у глобалу источно подручје карактерише замена *ф* са *в*, а западно замена *в* са *ф*, али је тешко повући изоглосу тим појавама, јер је забележен један број облика који „искаче“ и ремети слику замена.

Карта бр. 23: Арелал замене гласа *в* у именици *врчаница*.

²⁴⁴Реметић, Призрен, 402; Стевановић, ИЦД, 48; Барјактаревић, НП-сјен. 66.

²⁴⁵ у РСАНУ је *врчѝнка* (в. књ. 3, 105).

АФРИКАТА S

207. Јавља се спорадично, и то најчешће као замена фонеме з у иницијалном и медијалном положају, у ограниченом броју примера.

Добијена је од сугласника з асимилацијом у непосредном суседству са сонатом, или испред вокала који претходи сонанту.

свезда Др, *Свѣздан* Дс, *свѣно* Б Бл Бр Бс ДД Др Ж Ки Љ Си, *Свонѣмир* Пр, *Свѣнко* Ж, *вѣл'ика свѣна* П, *ка свонѣра* Б Ж, *ѣосвѣри* ма̀ло С;

овал'ѣки *сунсар* 'обад' Г, нѣ мож од *сунсара* Н, *сунсарѣ* прет кѣшу БП, *ѣѣнѣија* Би Дс, до *ѣѣнѣије* Б БП, *ѣма ѣѣнѣију* Би Бс Гр Ж П, за *ѣѣнѣију* БП Си, у *ѣѣнѣију* Бл Ж Ље, пот *ѣѣнѣију* СЛ, *ѣѣнѣионѣра* Гр Пр, до *ѣѣнѣионѣрског* Гр, *ѣѣнѣионѣса* се Б, *ѣѣнѣионѣсан* сам Гр, до *ѣѣнѣионѣсања* Св;

да *савѣјемо* Си, *бсовѣика* БП, од *бсовѣике* БП, код *бсѣвке* Бл, од *бсѣвке* С, *Обсовѣача* 'топоним' Дс, код *обсовѣике* Г, од *обсѣвке* Л Н, ка *обсѣвка* Би;

Сѣле Т, *Сѣра* Г, *Сѣри* Ље, *Сѣни* Ље, *Сѣна* Ље, *Сѣвић* 'презиме' Д С, *Сѣвића грѣбл'е* С, *Сѣква* 'топоним' Дс.

208. Неколико лексема издвајају се из наведених „правила,“ те потврђују појаву ове африкате и у позицијама где се не осећа супститутом:

*сѣкар*²⁴⁶ 'обадање крава' Г, *сѣкрл'ѣју се* Си, *разсѣкрл'ѣше се* Г, *сѣѣио* је Бр К; мало се *срѣгнуло* 'уболо' ДД, да га *срѣнем* Г.

209. С обзиром на то да је африката s парњак безвучној африкати ц, јавља се и у сандхију као резултат једначења сугласника по звучности:

л'ѣбас да н изгорѣ Г, *л'ѣбас* д умијесу Ље, по *л'ѣбас* би ни дѣл'и ДД, по *л'ѣбас* за двојицу Би, и *мѣсес* би прошѣо Бс, за *мѣсес* дѣнѣ Б Др Дш Ж Љ Н Си Т, и *мѣсес* да прѣђе Л, *дѣшас* би ми дѣо Бс, *дѣшас* га шкѣловао Бр, *сѣпрѣс* да дође БП, *сѣпрѣс* га истѣро Гр, *сѣпрѣс* би ми прѣчѣо Пр.

210. Африката s је прилично распрострањена појава, нарочито у пограничним говорима.²⁴⁷ Бележе је истраживачи П-Т говора,²⁴⁸ што је и разумљиво будући да улази у фонолошки систем македонског језика. Саставни је део консонантизма зетско-јужносанѣачких,²⁴⁹ и говора на Косову и Метохији²⁵⁰ где није занемарујући утиѣај албанског језика, а забележена је и на подручју војвођанских говора као последица страног утиѣаја.²⁵¹

²⁴⁶ Алб. хекѣт *обад*.

²⁴⁷ У унутрашњости је нешто другачија ситуација, јер се у централној Шумадији спорадично се може чути (Реметић, Шумадија, 169), у драгачевском говору не постоји (Ђукановић, Драгачево, 66), а не помиње се у мачванском, као ни у говору србијанског Полимља.

²⁴⁸ Белић ДИЈС, 200–205; Богдановић, ГББП, 34; Богдановић, Поморавље, 103–104; Ћирић, Лујница, 46.

²⁴⁹ Милетић, Црница, 368; Вујовић, Мрковић, 202–204; Стевановић, ИЦД 34; Ћупић, Бјелопавлићи, 47; Барјактаревић, Бихор I, 42; Барјактаревић, НП-сјен. 65.

²⁵⁰ Реметић, Призрен, 406–407; Барјактаревић, Лепосавић, 422; Барјактаревић, Истраживања, 200–201, 239, а у Речнику Глише Елезовића има око 50 одредница које почињу овом фонемом (стр. 213–216).

²⁵¹ Ивић et al. Банат, 353–357.

ЈОТОВАЊЕ

211. У погледу ове гласовне промене севернометохијски говори се не разликују од сродних говора, јер је ново јотовање извршено у свим категоријама:

показивал'и ми неки *браћа* Б, *посл'е браћа* Ж, *браће* да кажем Љ, нисам имала *браће* Љу, подел'и з *браћом* Г, *ја са браћом* Ж Ки; *ио браћама* Бл, *покупи оно грање* Л, *венац о цвећа* Д, *крчел'и шрње* ДД;

дошао *мнаћи* Би Бл Ки С, *мнаћему* сам био купио кућу Ки, *слаћи* је бијо Ж, *конџац шњи* Св;

угоден Б БП, *разлађене* Б Н, *сахрањен* Б Г ДД;

вежју снџил'е Љ, *зарџбл'ен* Гр Дш, *кујл'ен* Б Л Пр, *најрџвл'ена* Г.

212. Подновљено јотовање је извршено у облицима итератива Белићеве VI врсте :

кршићавају децу Гр, *ирекрићава* Љу, *исірекрићавај* БП, *укрићава* Пр, *укрићаваљ* 'и Н, *трџпац намешћен* Ж, *најушћаже* Пр, *бог ојрашћа* К, *ојрошћавајше* Б Г, *јушћа* Би Г Дс Л Ље, *јушћаџу* К, да се *јушћају* ДД Ки, *јушћао* Св, *јушћала* Бс Г, *јушћало се* П, *јушћал'и* стоку Дш, па и *сиушћа* Ж.

Обично се реализује и у трпном придеву глагола VII врсте и именицама које у основи имају трпни придев тих глагола:

искоришћен Г, *кршићен* Г Кг Ље Св Т, *кршићено* Др С, *кршићени смо* СЛ, која су *кршићена* Кг Л, деца *некршићена* Др Св СЛ, *намешћен* Дш, *намешћена* црква Ж Ље, *намешћено* Пр, *намешћене* опанце БП, овако *намешћено* Н С, *ол'ушћен* Б, *онесвешћен* Ље, не *јушћамо* Бр, не *јушћау се* Бр, *јушћена* Г ДД, *јушћено* пол'е Б, *несу јушћене* Г СЛ, ова је *укрићена* Дњ, овако *укрићени* Др;

кршићенџа 'чаша која се наздравља унакрст' Дш Пр, *ову кршићенџу* П, *кршићенџа* Б Дс, *пушти кршићенџу* Др Кг, *укрићенџа* Др, *на кршићење* Бл БП Си, *намешћај*²⁵² Љ, *јушћенџа* Ље.

Бележе се и облици у којима није дошло до подновљеног јотовања, али је њихов удео незнатан:

кршићени кџм СЛ, *кршићенџа* Дс, *кршићење* БП, *децу некршићену* Кг, *укришћена* чаша Ље.

213. Код глагола од основа *намесџи-* и *јусџи-*, као у многим другим штокавским срединама,²⁵³ фреквентније су форме у којима је *ш* аналошки пренесено из учесталих у основни глагол:

намешџиши К, *намешџи* Бл Би, *намешџије* Ж, *намешџише* Б С, *намешџио* Би Пр С СЛ, *намешџила* С, *намешџило* Б Ж, *намешџил'и* Би, *јремешџи се* Љ, *јушџиши* Ж, *јушџиши* Би Л Т, *јушџиши* Гр К Љ Н, ка се *јушџи* Б Бл БП Би Бс Гр Дњ

²⁵² Од истог информатора једном забележен облик *намешћај*, једном *намешџај*

²⁵³ Стевановић, ИЦД, 32; Барјактаревевић, Ибар, 74; Симић, Левач, 186; Јовић, Трстеник, 68; Реметић, Шумадија, 176; Николић, Мачва, 277; Вукићевић, Лепеница, 116; Николић, Срем, 358.

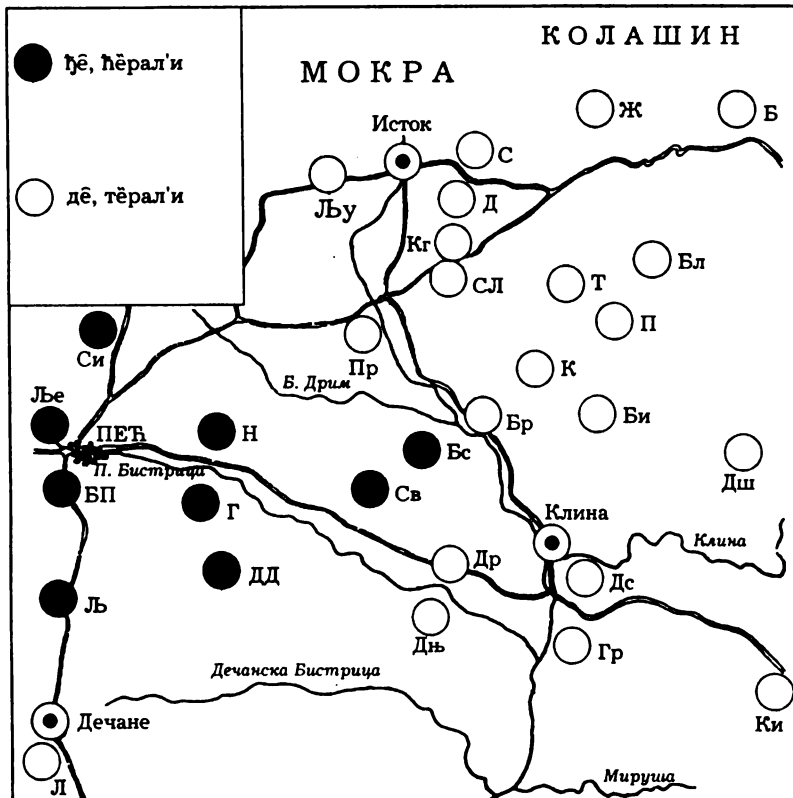
Ж К Л Љ Пр С СЛ Т, *йушіймо* Би Г Д Ки П, *йушійије* ме Д, ка се *йушійу* Г Ки Л Св, *йушійише* се Би ДД Ки Ље Пр Т, *йушійила* ДД К, *йушійил'и* БП Г Дш, *найушійим* Б Ље, *найушійи* Б Пр СЛ, *найушійисмо* Љ, *найушійише* Пр, *найушійил'и* ДД, *ошійушійи* се Св, *йойушійи* Би Дш Т, *йойушійише* Г Ж, *йрејушійила* Г СЛ, *расйушійил'и* ДД, *сйушійи* Ж, *сйушійимо* Би;

намёсійим се К Св, *намёсійиш* Бл Би, *намёсійи* се Би Дс, да га *йусійи* БП Бр Љу, *наёсйушійише* Дњ, да *найусійи* Дњ, *йойусійил'и* су Б, *йойусійи* ма́ло П.

214. Јекавско јотовање спорадично се јавља у непосредној околини Пећи. Та особина потврђена је у шест села Пећког Подгора, али ни ту јекавизни немају исту фреквенцију У Љевоши се напоредо употребљавају форме типа *дѣвер / ђевер*, *дѣца / ђеца*; у другим селима (Гораждевцу, Набрђу, Наклу, Добром Дољу и Лоћанима) облици са јотованим сугласником јављају се спорадично. (в. карту бр. 24).

кад ме *виђе* Љ, *вође* дошл'и Ље, *ђе* отиде БП Г, како *ђе* Бс, *је* не́ма ДД, *ђе* ми је Ље, *је* било Св, *без ње* йкога Си, *неђе* Г ДД Н, *ниђе* ништа Си, *ђевер* Ље, *је* го́д

Карта бр. 24: Ареал јекавског јотовања

Си, *ђе* гòћ ДД, како *ђенуо* сено Ље, *ту* и *ђџа* Љ, *ђџама* Ље, *јџдан ође* Љ, *ођена* Ље, *ођек* Ље, *наил'еђене* дòл'е Л, да *ћџра* за Пџћ Љ, *ћџрају* стòку Љ, *ћџрал'и* су ме Ље, да не *ођџрају* Г Ље, *йођџрал'и* не БП, *иђџџрај* Љ, *није шџџо* Ље.

215. Код глагола I врсте јотовани сугласник је успостављен аналогијом: као у неким К-Р,²⁵⁴ шумадијско-војвођанским²⁵⁵ и зетско-јужносанџачким говори-ма:²⁵⁶

донешџена дрва БП, *изнешџено* џубре Бс, *унешџена* дрва ДД, *двџ сòе забòђене* Н, *џзице исџрџџене* Дс, *наил'еђене* дòл'е Би, *иокрџђене* Б, *иомџжсене* крџве Б Би Г Д Л Н Пр, *увџђено* у нџте Дш.

КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ

ПРОМЕНЕ ВЕЗАНЕ ЗА ПОЧЕТАК РЕЧИ

216. Сугласничке групе не показују потребну стабилност, па се врло често упрошћавају испадањем сугласника, или мењају на бази асимилације или дисими-лације.

иш-

Неке су, ипак, добро очуване. Иницијално *и* је стабилно испред *иш*, ч или *ц*: *ишџица* БП Г ДД, да не *изџдџу ишџице* Б, *ишџицу* Л Ље Љ Н С СЛ, *ишџице* Ж К СЛ Т, с *ишџицама* Би Пр Т.

ич-

Сугласничка група *пч-* је стабилна, те нису бележени случајеви промена у њој:

џпечи „убоде“ ме *ичџела* Г, *Влџдо* кај *ичџела* Пр, *рџди* ка *ичџела* Л, *иџма* *ичџелу* Бс Л, *бџл'е* *ичџел'е* Г Гр Св, от *ичџела* Др, кот *ичџела* Ље.

ис-

У сугласничкој групи *ис-* пловив је стабилан, али се напоредо употребљава-ју облици са очуваном овом сугласничком групом и облици у којима је дошло до африкатизације и у медијалном положају (в. т. 230):

вџежи *исџа* Дњ, да *дџа* *исџу* Б Ж Љу, не *изџдџу* *исџ* Бс Г, ка *исџ* Н Пр, да *вџеже* *исџ* Бс К, за *исџ* Љ, *исџина* Г, *исџовка* Л, *грџди* и *исџује* Си, *исџовџо* ме Г;

да *вџеже* *иџа* Св, *имџл'и* и *иџи* Ж, ка *иџиџма* Бл Би, *рџнил'и* и *иџџ* СЛ Т, *иџџ* не*вџ* зане Св, да *иџуџем* Дш, *иџуџе* Б, не *иџуџеше* Б, *иџџва* не Бр, *иџџовџо* Б, *ми* и *иџуџ* Дш.

²⁵⁴ Симић, Левач, 187; Алексић-Вукомановић, Жупа 309, Вукићевић, Лепеница, 118; Божовић, СИ, 141; Барјактаревић, Ибар, 74.

²⁵⁵ Реметић, Шумадија, 177; Николић, Мачва, 274.

²⁵⁶ Стевановић, ИЦД, 33, Барјактаревић, НП-сјен. 106.

йш-

Слична је ситуација и са сугласничком групом *йш-*, јер је и промена *йш* у *йч* факултативна и фреквентнија на источном него на западном делу испитиваног подручја (в. т. 230):

йшеница Б Гр Др, до *йшенице* Ље Љ, пожњемо *йшеницу* Б Бр Др Дс Дш Ж Ки Т, по *йшенице* Г ДД Кг, *йшенице* добре Св, *йшеничан* л'ебац Г Л, *йшенично* Би Дс С, *йшеничним* Ље Љу Пр.

шк-

217. Африкатизација констриктива испред плозива забележена је као спорадична појава у ограниченом броју примера:

заронијо би у *шкалу* Г, да и *шкарѝиран* Ље, све *шкарѝирано* Л, *шкѣмба* БП, ка *шкѣмба* Гр, шта ће са *шкѣмбом* Г, има *шкѣла* Л, ни дан *шкѣл'е* Дш, тамо ко *шкѣл'е* Др, ка дођу и *шкѣл'е* Ки, кик *шкѣл'е* Г, несам ишла у *шкѣлу* Б, ради у *шкѣлу* СЛ, то било *шкѣлско* Бр, у *шкѣлско* двѣриште Бл, да ју *шкѣлујем* С, несам *шкѣлована* Д, *шкѣи* Си, имај једну *шкрѣину* Г;

Чкѣла 'топоним који су забележили Светозар Стијовић и Алија Џоговић у атару села Љевоше. Јавља се напоредо у овој и форми са неизмењеном сугласничком групом,²⁵⁷ *Чкѣвран*,²⁵⁸ *Чкѣвран / Шкѣврани*,²⁵⁹ У Црвѣну *чкѣлу* Н, Заронијо би у *чкѣлу* Г, да ти надѣ *чкѣмбу* Г, Нѣсу гл'ѣдал'и *чкѣл'е*²⁶⁰ Св, Сѣво више не *чкѣи* Др, *учкѣил'ени* су Г, ка баба *чкрѣа* ДД, мѣчи ме једна *чкрѣина* Г.

Према подацима добијеним од информатора намеће се закључак да је појава у време прикупљања грађе на терену за опис ових говора била ређа него раније, јер је у говору старијих особа почетком ХХ века африкатизација констриктива у групи *шк-* била обична, која је данас сачувана као факултативна појава у речима које се не јављају у свакодневној употреби. То потврђује и податак да је промена у именици *школа* забележена само једном и то од информатора осамдесетогодишњака. У речима које се ређе употребљавају промена је наслеђена и сачувана из тих разлога. Иначе, појава је обична у неким суседним, и у другим говорима овога типа.²⁶¹

218. Испред денталног *з*, које се спорадично африкатује прелазећи у *с*, иницијално *б* не показује апсолутну отпорност, већ спорадично испада:

бсовѣка БП, од *бсовѣке* БП, код *бсѣвке* Бл, од *бсѣвке* С;
цѣвке од *зѣвке* Б, од *зѣвѣ*²⁶² Ље.

²⁵⁷ Стијовић, Подгор III, 201; Џоговић, Проклетије I, 298.

²⁵⁸ Стијовић, Подгор III, 201.

²⁵⁹ Џоговић, Проклетије I, 298.

²⁶⁰ У облику *школован* промена није забележена, а у именици *школа* само у наведеном случају.

²⁶¹ Јовић, Трстеник, 74; Симић, Левач, 177; Пецо-Милановић, Ресава, 274–275; Алексић-Вукомановић, Жупа, 300; Вукићевић, Лепеница, 124–125; Елезовић, Речник, 452–453; Барјактаревић, НП-сјен. 143; Белић, ДИЈС, 218.

²⁶² У говору старијих особа фонема *б* у овој лексеми најчешће се налази у медијалном положају, где је добро очувана: растѣ *обзовѣка* ДД, од *бзовѣке* Г, *обзовѣку* Н, од *обзѣвке* Би, од *обзѣвке* Л.

ѡк-

219. У заменици *ко* и њеним сложеницама група *ѡк-* није довољно отпорна, већ је упрошћена, јер је *ѡ* сасвим ишчезло. Међутим, у свим облицима глагола *ѡкаѡи* група је стабилна²⁶³ (примери су дати у т. 538).

гд-

220. Сугласничка група *гд-* се редовно упрошћава, те се у грађи није нашао ниједан облик у којем је иницијални сугласник сачуван:

дѡња БП, у л' *ѡ*шће о *дѡње* Г, слатко о *дѡње* БП, жуто ка *дѡња* Бс, мирѡше на *дѡњу* Гр.

221. У прилогу *где* упрошћавање групе *гд-* је доследно, али не и у прилозима *негде* и *нигде*:

како *дѡ* Б, *дѡ* да знаш Гр, *дѡ* си Б Пр, *дѡ* ћеш Би Ки, *дѡ* ћете Л, *де гѡј* БП;
тѡ ел' *негде* Дш С Т, *негде* пада Кг, *нигде* К Љу Т, *нигде* ништа Би;
неће ѡма Г Л Ље, *ниће* ништа Г Си.

222. Именица *кѡи*, редовно се употребљава у облику *ћерка*:

ћерка Б Бл, тѡј *ћеркѡ* Г СЛ, најстарију *ћерку* Ље, а што, *ћерко* Б, с тѡм *ћерком* С, две *ћерке* Д, *ћерке* остѡну Т, атиднем кот *ћеркѡ* Ље, не одвајам се от *ћѡрака* Кг, шѡс *ћѡрака* имѡо Љу, овѡма *ћѡркѡма* Г ДД.

Анализе показују да се први сугласник у иницијалним консонантским групама није свуда добро очувао. Доследно је уклоњен у облицима *дуња*, *где* и *ко*, тако да се у погледу извршених промена у иницијалном положају испитивани говори потпуно уклапају у К-Р говорно подручје.²⁶⁴

ПРОМЕНЕ У ФИНАЛНОМ ПОЛОЖАЈУ

223. У консонантским групама на крају речи, групе *-сѡи*, *-зд* и *-шѡи*²⁶⁵ доследно се упрошћавају, тако што редовно долази до испадања крајњег дентала:

у *ѡвгус* ДД, *брѡс* Би Г Гр, *гѡс* Л, л' *ѡс* ДД, *ѡрс* Бс, *крѡс* Б Бл Би Ж Ки Ље Љу Н Св Си С СЛ Т, *мѡс* БП Г ДД Дс Ље, на *рѡсѡус* Г СЛ, *бојѡзнос* Бл, *бѡл'ес* Б Г Дш Ж Кг Ље Св, *влѡс* Г Л, *врѡднос* Б Бл Г, *глѡѡс* Ж, за *жѡлос* Ки, *зѡѡвес* Б, *кѡрис* Пр Т, *кѡс* Бр, *мѡс* Би, *мѡлос* Г, *мѡдѡс* Би, *могѡћнос* Би СЛ, у *нѡсвес* Г, за *рѡдѡс* Г, *ѡрѡѡс* Г, *свѡчанос* Ље, у *сѡѡрос* ДД, *шѡѡнос* Би, *удѡбнос* Гр, свака *ѡс* Ље, колѡмоћ мало *ѡѡс* Дс, *ѡѡс* Д, *шѡс* Б Бр Дш Ж Л Пр Т, *јѡданѡс* Н, *дѡѡнѡс* Би Бс, *дѡѡнѡјес* Св, *ѡрѡнѡјес* П, *ѡѡрѡнѡс* ДД Ж Ље, *шѡснѡс* Б Бл Г Н, *јѡс* (свуда);

²⁶³ Аутори Банатских говора ову појаву су објаснили чињеницом да у косим падежима заменице није ни било *ѡ*, и што су „често употребљаване заменичке форме... с редуцираним акцентом, природно... склоне н гласовној редуцији.“ (в. Ивић et all. Банат, 359).

²⁶⁴ Јовић, Трстеник, 74.

²⁶⁵ За групу *-жд* није се нашао ниједан пример, јер је именица *дажд* непозната на испитиваном подручју. Такође, ни форма *вожд* није забележена.

црни *йрѣш* Г, *йрѣш* ју погодѣјо Др, ка један *йрѣгри* Бс, *йрѣгри* брашна Ље, у *йрѣгри* овса Бр, нѣје *вѣш* Г;

зрѣз БП Би Г Д Др Кг Ки Л Љу Н Пр Св Си СЛ Т.

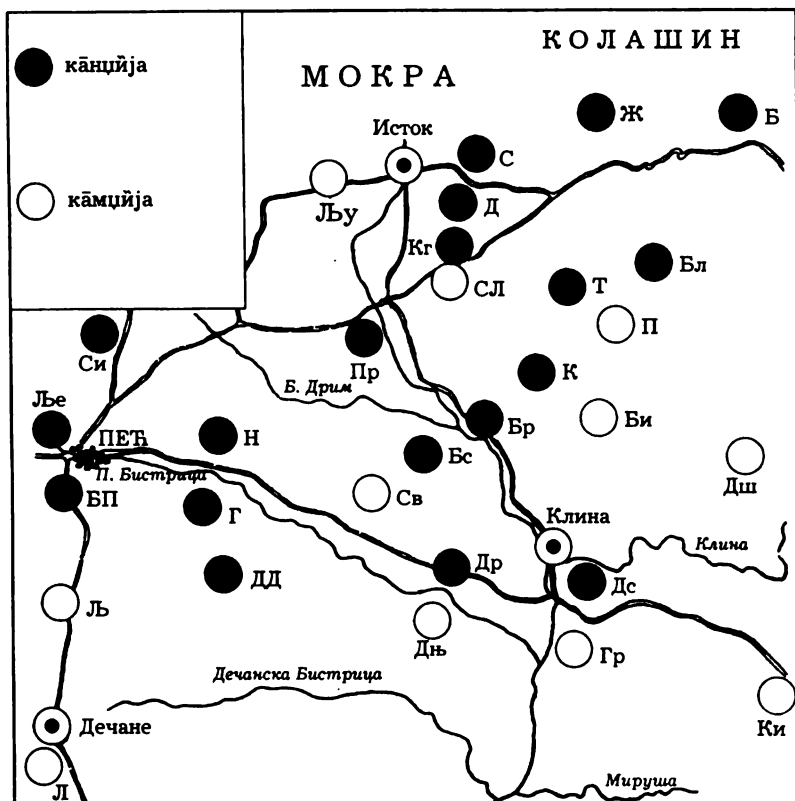
Исту слику показују и други сугласнички скупови у овој позицији:
асвал Св, *комадан* Б, *кѣмбај* (свуда).

ПРОМЕНЕ У КОНСОНАНТСКИМ ГРУПАМА НЕЗАВИСНЕ ОД ГРАНИЦА РЕЧИ

КОНТАКТНА АСИМИЛАЦИЈА

224. Ова промена најчешће се огледа у једначењу сугласника по месту стварања.

Карта бр. 25: Фонетизам именице *камџија*.

МТ > НТ

До промене не долази редовно па се напореда јављају обе форме, тако да је тешко утврдити која је фреквентнија:

зайâнѝи Н С, *зайâнѝио* Б Г Дш, *зайâнѝила* Б, *зайâнѝил'и* С, *йâнѝиѝо* Г Пр, не *йâнѝи* Ки, *йâнѝим* Б Бр Г Дш Ж К Љ, не *йâнѝим* Г К Л Т, не *йâнѝиш* Б, *нѝси уйâнѝио* Ље, *нѝсам уйâнѝила* Н;

зайâмѝи Ж, *зайâмѝио* Ж Пр С, *зайâмѝила* Д Љу, да *зайâмѝим* Др, не *йâмѝим* Б Г, то *йâмѝим* Б, ја *йâмѝим* Бр Бс Г ДД Д Др Дњ Дш Ж Л Пр С СЛ Т, кѝ ти *йâмѝи* Бс, нѝко не *йâмѝи* Ки, *йâмѝимо* Дш, *уйâмѝила* БП.

МѠ > НѠ

йâнѠење Б Ки.

МЦ > НЦ

Промена се бележи у турцизму *камѝија* на делу испитиваног подручја (в. карту бр. 25):

кâнѝија Б Бл БП Бр Бс ДД Д Др Дс Ж К Кг Ље Пр Си С Т;
кâмѝија Би Гр Дњ Дш Ки Љ Љу П Св СЛ, *кâмѝија* Л.

ЛЦ > НЦ

финѝân Бл БП Бр Би Бс Г Гр ДД Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки К Кг Л Н П Св Си С СЛ Т;

филѝân Б Ље Љу Пр.

ЊС > НС

Примери су дати у т. 173.

ЊЧ > НЧ

Примери су дати у т. 173.

НП > МП

једâмѝуѝ Би Бс Г Дш Ж Пр С, *једâмѝуѝ* Гр, поред *једâнѝуѝ* Бл Би, *изјенѝуѝ* Дс, за *еданѝуѝ* Св.

225. Сонант *л* се асимилује испред палаталних сугласника.

ЛН > Л'Њ

Дол'ња л'ивада Ж, *Дол'ња* мала Б Г С, *Дол'ње* Ковраге Кг, *Дол'ње* л'иваде Кг, *Дол'њи* Драгол'ѝвац Д, *дѝл'ни* спрѝт Пр, у *Дол'њу* Сушѝцу С.

226. До асимилације по месту изговора долази и у групи *с, з* + предњонепчани сугласник.

СЧ > ШЧ

ишчѡшила нѡгу БП, *ишчѡчкала* га Ље, да *ишчѡл* 'и Г, да *ишчѡѡа* Ље, овѡ *ѡѡ-ише* Бр Л, *рашчешл* 'амо Би, *рашчѡѡана* ка мѣчка Г.

ЗЂ > ЖЂ

грѡжђе Л, од *грѡжђа* Ље.

227. На основу забележених примера не може се констатовати да се *л* и *н* асимилију у *љ* и *њ* иза велара или струјних сугласника, јер до промене не долази испред вокала задњег реда:

свакојѡки *шлѡм* Г, избаѡује *шлѡм* Г, *шлѡњав* 'распасан, неуредан' Г, *шлѡ-ѡи* га 'ударити му шамар' Г, онѡко *шлѡнѡѡаво* 'без примесе отмености, отреситости' ДД, *жлѡрав* 'неразвијен, закржљао' Г, да се *клѡдимо* Пр, прѡва *клѡса* Б, *зѡ-клѡл* 'и смо *клѡнѡцу* Гр.

Промена *л* у *љ* иза струјних и задњонепчаних сугласника, а испред вокала предњег пре ће бити последица његове склоности да се умекшава у положају испред палаталних вокала (в. т. 168) него резултат асимилације по компактности, пошто до промене долази једино у тој позицији.

ГН > ГЊ

Сонант *н*, остаје неизмењен испред вокла задњег реда, а испред палаталних спорадично се мења:

гној Гр, *гној ми* Г, *загноји* БП;

гњѡѡаш погѡчу Би, *гњѡѡа се* БП, *нагњѡѡа се* Бс Гр Ки, дѡбро се *угњѡѡа* Г Д Ж К;

гњѡѡа се Д Ж Ље Н С, би *гњѡѡал* 'и л'ѡбове Л, *нагњѡѡаѡ* га Бс, *нагњѡѡа се* Бс ДД К Пр, дѡбро *угњѡѡаш* Бс, *угњѡѡамо* Би

ШН > ШЊ

брѡшњо Бс Др Ж К Ље Н Св;

тѡвар *брѡшња*²⁶⁶ Б Бс, стѡ кѡла *брѡшња* Бр, нѡма *брѡшња* Кг, таѡѡр *брѡшња* Ље, помало *брѡшња* Љу Н СЛ, од *брѡшња* Бр Т;

*брѡшње*²⁶⁷ Б Бл Би Д Дњ Дш Дс Ки Љу Н С СЛ, остѡл 'а се *брѡшње* Б, да покѡпе *брѡшње* Бл, да нестѡне *брѡшње* Би, у *брѡшње* Д, пресѡј *брѡшње* Дс, по-пѡри *брѡшње* Дњ, донѡси *брѡшње* Гр, нѡма *брѡшње* Дш, *брѡшње* су узѡмал 'и

²⁶⁶ У дијалектима источне и јужне Србије Белић бележи умекшавање иза сугласника *ш*. (в. Белић, ДИЈС, 220–224).

²⁶⁷ Овај облик акузатива обичан је на источном делу СМ.

Ки, налазијо *бра̋шње* Љу, си̋ *бра̋шње* Н, пресејала *бра̋шње* С, добро *бра̋шње* СЛ;

умеси *бра̋шњо* Бс, *бра̋шњо* су имал'и Др, готово *бра̋шњо* Ж К, тѹрим *бра̋шњо* Ље, коприва и *бра̋шњо* Н Св, то̋вар *бра̋шња* Б, *бра̋шња* нѣма Бс Д, за ца̋к *бра̋шња* Кг, йомало *бра̋шња* Љу, имало *бра̋шња* Н, од *бра̋шња* Т, сас *бра̋шњом* Бс Ље, *ша̋шња* Г.

Обичне су и форме са неизмењеном групом:

бра̋шно не кѹпим БП, да тра̋жи *бра̋шно* Бс, сејемо *бра̋шно* Д, у тепси̋ју *бра̋шно* Дс, мел'емо *бра̋шно* Г Л, си̋јемо *бра̋шно* Ље, *бра̋шно* у на̋хва Ж, помало *бра̋шна* Кг Н, помѣшај саз *бра̋шнем* С Т;

оста̋ви г у *бра̋шне* Б, колобо̋тне *бра̋шне* Бл, да̋вао *бра̋шне* СЛ.

Пошто се неизмењена група јавља и испред палаталних вокала, нејасно је да ли је реч о претварању н у њ иза велара и шуштавих сугласника, тј. о асимилацији по компактности, или је у питању артикулација меког назала, тим пре што има примера у којима *шњ* > *шн*:

Бошна̋ци Ж, *кӳшушна̋ча* Л, *йо̋шро̋шна* Дш, *си̋рѣшна* Ки, *Трѣшна* Л, *годи̋шни* одмор Ље, *ша̋да̋шни* Л..

ЖБ > ЦБ

228. Ова група је веома стабилна па се обично чују форме у којима нема асимилације:

на *вѣжбу* БП, позив за *вѣжбу* Гр, свѣске и *вѣжбанке* Г, учеста̋ше *вѣжбе* Дс, *извѣжбо се* ДД, *вѣжбај* Бс.

Облици са извршеном променом забележени су источно од Дрима, али представљају реткост: био на *вѣѣбу* Бр, *ѣба̋н*²⁶⁸ Б Дњ Ж Кг Љу П Т, *ѣбано̋ви* Ж, *ѣба̋нче* Дњ, она̋ј *ѣбир* Гр.

229. Асимилација по назалности присутна је на већем делу испитиваног подручја. У групи *мл-* појава није захватила само југозападни део територије испитиваног подручја. У групи *мл-* појава није захватила само југозападни део територије (в. карту бр. 26).

МЛ > МН

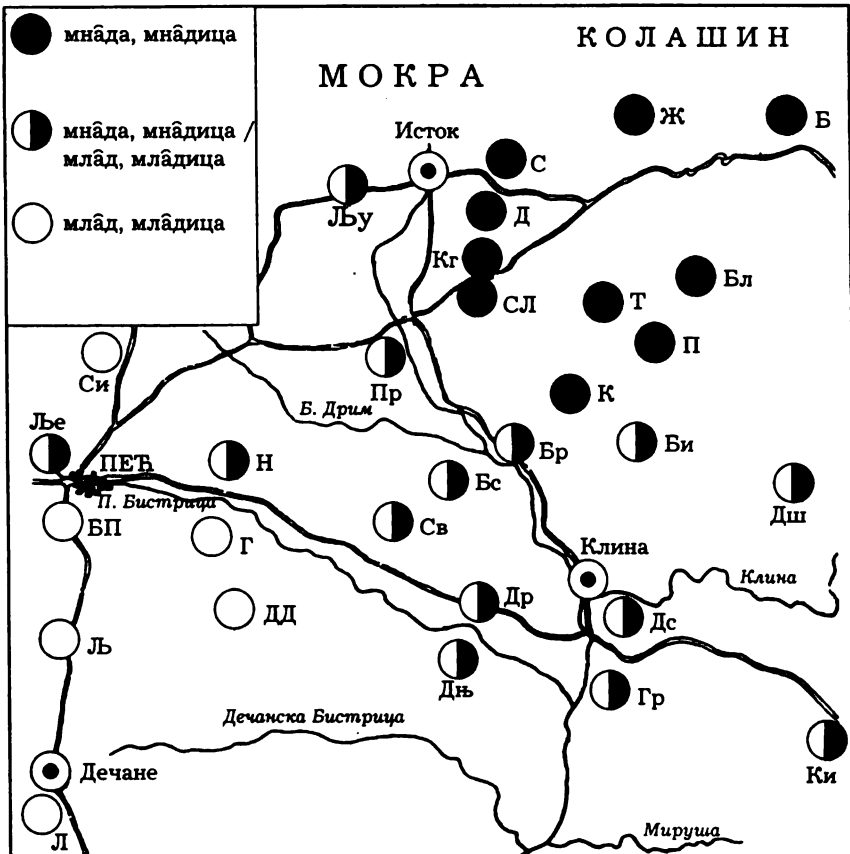
мна̋д Б Св Т, у *мна̋д* мѣсец Пр, *мна̋да* Б Бс Ж Кг К Ље Св С, *мна̋де* Бл, сви̋ *мна̋ди* Би Дњ Ље, од *мна̋ди̋ја* Б, *мна̋до̋ме* Ж, јѣдну *мна̋ду* Др, *мна̋деж* Бл Кг, неки *Мнадѣн* Т, *мна̋ди̋ћ* Бл Ки Љу, *мна̋ди̋ћи* П Т, сва̋ка *мна̋дица* Б Би Бс Гр Др Дс, бо̋са *мна̋дица* Бр, срѣтња *мна̋дица* К Љу, ски̋не се *мна̋дица* Ки Н С СЛ, две *мна̋дице* Б Бл Ж, сас *мна̋дицема* Дш, *мна̋дицу* Бр Би Д, на *мна̋дичину* Дш, *мна̋дожѣња* Б, за *мна̋ду* Пр, кра̋ве *мна̋дачке* Дш Ки, *мна̋ћи* Б Бл Би Гр Др Дс Дњ Дш Кг Љу Н СЛ, пред *мна̋ћом* Ље, *мна̋ћега* Т, *на̋јмна̋ћа* Бл Бс Д Дњ Дш Ж Кг П С, *на̋јмна̋ћега* Дњ Кг, *мна̋ко̋во* дрво Ж, *мна̋ку* во̋ду СЛ, *мна̋ко̋м* водо̋м С, *мна̋и̋а̋ч* Бр СЛ, *мна̋и̋а̋ц* Б

²⁶⁸ в. РСАНУ 5, 304.

Д, *мнáйшим* ђра Ж, *тý мнáйши* Би Дс, *омнáйши* Би С, *смнáйши* Би, на *мне́ко* Б Бл Би Дш Д Кг СЛ, *кáйл'у мнeка* Б Би Ж К СЛ, *ѓмнадина* К, од *ѓмнадине* Н П, *омнадинци* СЛ;

млáд БП Г, *млáда* дeца БП, овe *млáде* Бр Ки Љ, *млáди* ДД Дс, *млáдо* вѓне Л, *млáду* жeну Ље, *млáду* СЛ, *млáдеж* БП Г Др Л, *ѓмладина* Пр, *омладинци* Љу, *млáда* Л Ље, *младíћ* Љ Ље, *младíћи* Л, *млáдица* Бс Г Љ, онe *млáдице* БП Бс Г, *млáдицу* Дс, *стáро* и *млáдо* ДД, *млáђе* Гр Пр, *млáђи* БП Л Љ Си, *нáјмлађа* Ље, *нáјмлађи* БП ДД Л, у *млáку* вѓду Бс, *млáйшац* Б, *млаíшáч* П, *млáйши* Г Пр, да се *млáйши* Бс Св, *омлáйшиш* Г, *смлáйши* БП, *умлáйши* Ље, *мл'eко* Бл БП Г, с *мл'eком* Д Др Дњ, *кýва мл'eко* Л, *кѓјзе мл'eко* Ље, од *мл'eка* Б Би ДД Дс Љу Си.

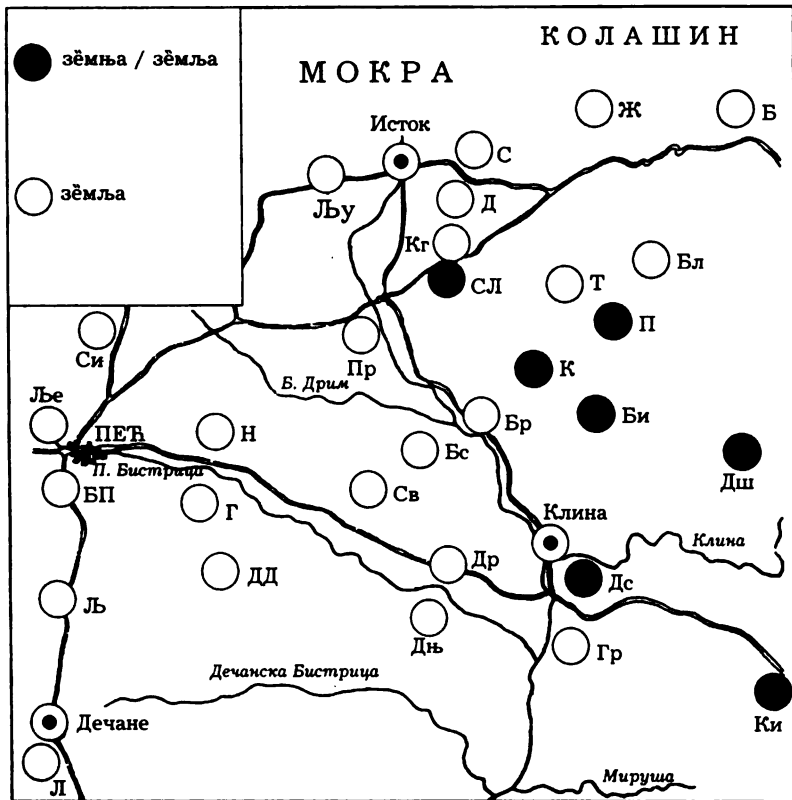
Карта бр. 26: Асимилација по назалности у групи мл-

МЛ' > МЊ

Лично име *Дамња̂н* забележено је у више места у околини Истока²⁶⁹ и Клине;²⁷⁰ *Дамња̂н* у Сиги²⁷¹, презиме *Дамња̂новић*²⁷² у Ђураковцу. У планини Попор постоји топоним *Дамња̂новица*²⁷³. Изузетак су форме *Дамња̂н*²⁷⁴, и *Дамја̂н*²⁷⁵, које су само резултат матичаревих схватања правописних правила. Међутим, асимилација по назалности редовно се врши у облику *шамја̂н* преко *шамља̂н*:

Карта бр. 27: Фонетизам именице земља

269 Стијовић, Подгор I, 342, 365, Подгор II 258, 308; Кујавча, 358,
 270 Букумирић, Прекоруполе I, 344, 392.
 271 Стијовић, Подгор III, 240.
 272 Стијовић, Подгор II, 308.
 273 према мом сазнању.
 274 Стијовић, Подгор II, 234.
 275 Букумирић, Прекоруполе I, 353.

шамњан Б Бл Би Дс Дш, *шамњан* Бс Др Л, окадимо *шамњанем* Ж, *шамњен* Св;

шамл'ан Дњ;

Римњани кад *бил'*и Ки.

У именици *земља* до асимилације долази спорадично, и то само на источном делу испитиваног подручја (в. карту бр. 27):

изветрѐла *зѐмња* П, та *зѐмња* Би, и *земњѐ* П, од *земњѐ* Дс Дш К Ки П, *зѐмњу* Би СЛ, на *зѐмњу* Дс, *свѐју зѐмњу* Дс Дш, у *зѐмњу* Дш, кроза *зѐмњу* П;

зѐмл'а Б БП Би Г ДД Ж К Л П, од *земл'ѐ* Б Бр Др Љ Љу Н, *зѐмл'у* Бс Г ДД, на *зѐмл'у* Дс Дњ Дш СЛ Т, *љ земл'у* Пр, са *земл'ѐм* Ж Ки Кг К Л Св, по *земл'ѐ* Би.

230. Африкатизација струјних у суседству експлозивних суласника факултативна је појава, тако да се напоредо јављају форме у којима је дошло до промене и у којима промена није извршена (уп. т. 216). Иначе је африкатизација обична појава на К-Р говорном подручју²⁷⁶, а бележи се и изван њега.²⁷⁷

216). Иначе је африкатизација обична појава на К-Р говорном подручју²⁷⁸, а бележи се и изван њега.²⁷⁹

ПС > ПЦ

Група се мења африкатизацијом само спорадично, тако да се напоредо употребљавају оба лика (в. т. 216):

л'ийцљјемо Б, макар *л'ийцала* Дс, *л'ийцану* стѐку Ки, *л'ийцљј* Б Пр, по два *ийца* Ж, и *ийца* Пр, да веже *ийца* Св, имал' и *ийци* Ж, ка *ийцима* Бл Би, *ранил'*и *ийцѐ* СЛ Т, *ийцѐ* неvezане Св, да *ийцљем* Дш, *ийцље* Б, не *ийцљеше* Б, *ийцљва* не Бр, *ийцљѐво* Б, мй и *ийцљј* Дш, *оийцљѐво* ме Б, *шейцију* Т.

ПШ > ПЧ

Иста је ситуација и са овом групом (в. т. 216). До промене долази спорадично, а учесталост облика у којима је група остала неизмењена нешто је већа на западном делу испитиваног подручја:

иченица Бл Дс Ж К Л Ље С Т, *чљста иченица* Бр, зрно *иченице* Дш Ки Св, *иченицу* Б Би Дс Дш Ж Ки К Ље П Св С Т, са *иченицом* Дш Ки, *иченице* Б, *иченично* Бр Би К Н С, от *иченичне* слѐме Дњ, нешто *иченичнога* Н Си;

сваку нѐћ *л'ийче* Б, да *л'ийче* Т, ако *л'ийчи* кѐњ, ако *л'ийчи* крава СЛ.

²⁷⁶ Јовић, Трстеник, 74; Симић, Левач, 185; Пецо-Милановић, Ресава, 273; Арсовић, Блаце, 69; Грковић, Луково, 124; Вукићевић, Лепеница, 124.

²⁷⁷ З. Павловић, Конс. секвенце, 88–89.

²⁷⁸ Јовић, Трстеник, 74; Симић, Левач, 185; Пецо-Милановић, Ресава, 273; Арсовић, Блаце, 69; Грковић, Луково, 124; Вукићевић, Лепеница, 124.

²⁷⁹ З. Павловић, Конс. секвенце, 88–89.

КОНТАКТНА ДИСИМИЛАЦИЈА

231. У севернометохијским говорима контактна дисимилација није фреквентна појава као асимилација. Она се најбоље огледа у разједначавању назала, од којих један прелази у други сонант.

МН > ВН

У именици *гумно* група се разједначава на већем делу испитиваног подручја:

на *гүвно* Б БП Би Бс Г Гр ДД Др Дс Дш Ж Л Ље Љу П Св, бегово *гүвно* Б Бл Би Бс Гр Д Дњ Ж К Л Љ Н С СЛ Т, у *гүвно* Ж, код *гүвна* Б БП Пр С, из *гүвна* Г, на *гүвно* Б БП.

Неизмењена остаје на крајњем истоку: *гүмно* Дс, у *гүмно* Дс, на *гүмно*²⁸⁰ Дс Ки.

У придеву *шамна*,²⁸¹ и другим облицима са тим кореном група остаје неизмењена:²⁸²

шамна нoћ СЛ, пo *шамна* Бс Г Др, *шамнија* Ље, *шамније* БП Г Л, *најшамнија* Г, *шамниња* Б Кг К П СЛ, држал'и у *шамнину* Ж, по *шамнине* Г, *шамница* Д Др Дш Љу П Т, у *шамницу* Гр Н Св, ис *шамнице* Гр.

МН > МЛ

Дисимилација у групи *мн*- факултативна је појава. До разједначавања долази западно од Дрима, углавном у околини Пећи (в карту бр 28). где се напоредо употребљавају и облици у којима промена није извршена.

мдого Дњ, има *мдого* БП Бс Г ДД Л, *мдого* бoл'и Др Дс Љ, *мдого* л'eпо Ље, трeба *мдого* Ки Љ Н, *мдого* рaди Св, *мдого* смо пaтил'и Си, *млазйна* нeмају Г.

мдого ми пaти БП, затрaвила се *мдого* Г, *мдого* су умирал'и ДД, на *мдого* мeста Др, нeсу *мдого* Дс, за *мдого* л'eта Л, нeма *мдого* Ље, *мдого* су дигл'и глaву Љ, *мдого* сам конопл'е испрeла Н, *мдого* су не тeрал'и Си, *мнозйна* Л.

На североистоку испитиваног подручја група је сачувана:

има *мдого* Би Бл, *мдого* прoшло Ж, *мдого* тeшко Кг, *мдого* му фaла К, *мдого* смо рaдил'и К Љу, по *мдого* П, трeба *мдого* Пр, *мдого* смо пaтил'и С, *мдого* дoбро СЛ, *мдого* oваца Т.

МЊ > МЉ

Дисимилација је извршена у придеву и прилогу *сумњиво*. У другим категоријама група остаје неизмењена.

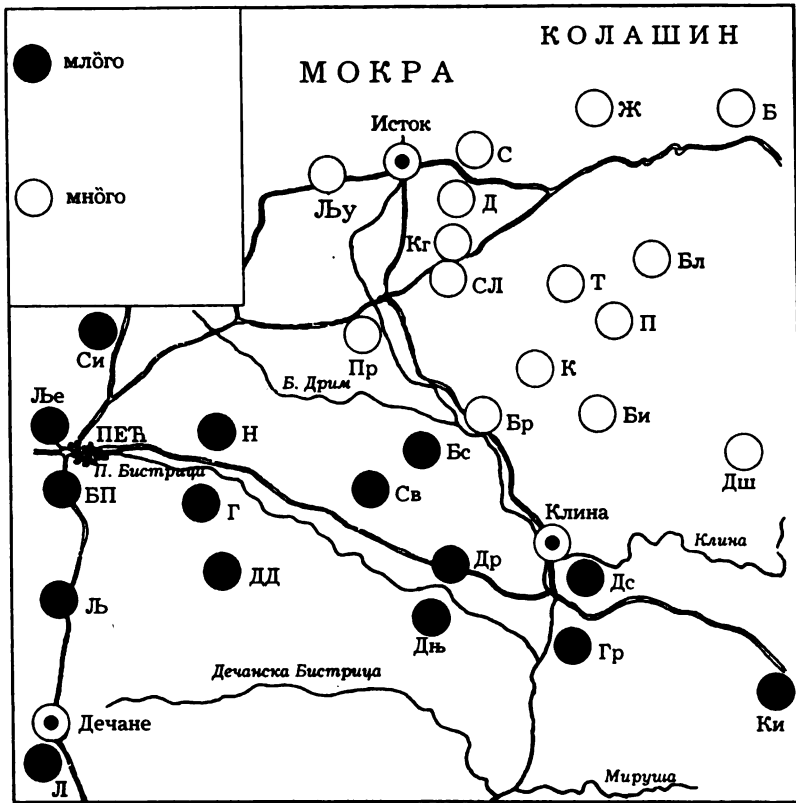
сумл'ив Б, *сумл'иво* ми Б БП Г Пр С Т;

²⁸⁰ У једном случају забележен је обрнути процес *вн* > *мн*: *гримна* Гр 'метални прстен којим се причвршћује коса за косиште'.

²⁸¹ У говору старијих особа села Гораждевца чешће се уместо овог придева употребљава облик *шмо̀на*, што није случај са тим придевом у изворној песми „*Тавна ноћи, тавна ли си*“, где се редовно разједначава.

²⁸² Промена је забележена само у једном случају у селу Синаје: *шавниња*.

Карта бр. 28: Ареал дисимилације у групи ми-

сумња Б Кг Л, сунђа ми Г, сунђао сам ДД, иосунђала сам Бс Ље Пр.

МЊ > ВЊ

Разједначавање по назалности у облику *илемња* извршено је на више начина, (в. карту бр. 29).

ил'емња Гр Дш Ки;

ил'евња Б Бл БП Би Гр Д Дс Ж К Кг Ље Љу Н Пр Си С;

ил'евна Бс ДД Др Ље Љ П СЛ Т;

ил'вал'а Бр Л Св СЛ..

ТЛ' > КЛ'

пунгила ти се *иџкл'а* БП Д, *иџкл'у* маќни Дш, *иџкл'у*, по *иџкл'у* Гр, *ђаво* га *зайекл'ао* Г, *зайекл'ај* врећу ДД, нека га *расиекл'а* ко га *зайекл'ао* Си, *уйекл'ао* се Г.

232. Дисимилација по палаталности у неким облицима је спорадична, а у неким редовна појава.

ЧЊ > ТЊ

У облику *муџњак* сугласничка група *чњ* местимично је дала *ињ*:²⁸³ *муџињак*
Б Бл БП Би Бр Дс Ж К Т.

ШЧ > КЧ

Настала супституцијом велара -х- веларом -к-²⁸⁴ сугласничка група -кч- редовно се разједначава у деминутивима: *зџкче*, *кожџкче*, *лајкчићи* 'младунци ласице'²⁸⁵ и неким речима оријенталног порекла:

акчија Г, носил'и *бџкче* Б Бр, позади *бџкче* БП, ткал'и *бџкче* Бл Би, имало е онџ *бџкче* Бс Г Гр ДД Др Дс Дш, за *бџкче* К Ље Љу, о тџра *бџкче* Н П Пр Св С, *бџкчу* Ки К Ље К, *кожџкче* Бл Би Бс Гр Д Дс Дњ Ки К Пр Св С, *гајкче* 'примитивна лимена петролејка' Бр Бс Др П, ставу се *рџкчићи* Бр.

У облику *баиџа*, разједначавање је спорадично, тако да се тај турцизам паралелно јавља са сачуваном и разједначеном сугласничком групом:

баиџа Би, да радим по баџте Би, седам ари *баиџе* Л, у *баиџу* Б Бс ДД, за *баиџу* Д, по *баиџе* Би, за *баиџе* Би П;

ту му џдма *бајкча* Бр, од *бајкче* Г, ја нем џктер *бајкче* Бр, кај цвџтови у *бајкчу* К, по *бајкче* Дс Ље Пр, у *бајкчу* искџчим Г Гр, у *бајкчу* смо сејал'и Ки К, по двајес л'ија у *бајкчу* Ље, иди у *бајкчу* Бр, за *бајкче* Ж.

233. Појединачни случајеви разједначавања по месту изговора забележени су у следећим случајевима:

ДЛ > ГЛ

У овој сугласничкој групи дисимилација је редовна појава на терену СМ:

има *глајка* Бр, црвена *глајка* Б Бс, бел'џ *глајке* Г Гр Др, *глајку* у јајце БП Г Л Ље Н, *гл'џшо* Г Л, з *гл'џшом* Бс Др Си.

ДМ > ГМ

џо *Гмиџровдана* Л, о *Гмиџровдану* Ље, ио *Гмиџровдану* Др.

НС > ЊС

ка *лањски* снџг Г, *лањске* године Л, и *лањску* Б, још *ијреколањски* Св.

²⁸³ Поред наведеног облика забележени су и: *муџњак* Др Дњ Ље Љ Н Пр Си, *муџнак* Гр Дш Љу П, *муџњак* Б ДД Љ Пр СЛ.

²⁸⁴ Настанак ове групе објаснио је Ивић. (в. Ивић, Дијалектологија, 102).

²⁸⁵ Павле Ивић и Слободан Реметић, Тучеп, ФО, 566.

ТМ > КМ

чакм̄ара Б Бл Др Ж Л Љ Н С Т, чакм̄арка Љ.

УПРОШЋАВАЊЕ КОНСОНАНТСКИХ ГРУПА УНУТАР РЕЧИ

ДН > Н

234. Дентал у сугласничкој групи *дн* није довољно стабилан, па се спорадично губи:

да *бӣне*²⁸⁶ Би Дс Л Н, м̄ора да *бӣне* Б да *бӣнеш* Св, *за̄ено* СЛ, *за̄јно* ДД, ако те *зай̄ане* Бс, *д им̄ану* Дш, *ис̄й̄ане* Л, *ена* стр̄ешна Ки, на *ено* м̄есто Б Дс, на *ену* стр̄ану Н, *ј̄ена* Би ДД Дњ, око *ј̄ен̄е* совр̄е Ж, *ј̄енай̄уӣ* Дш, *ј̄енако* Дс, *ј̄ено г̄увно* Б, *ј̄ено м̄есто* Гр ДД, ко *ј̄енога* Би ДД Ки К Љу Н Св, из *ј̄енога* с̄ела Љу, *ј̄ену* Б Би ДД Дс Дш К Љу Н Си, *ј̄ену* к̄орпу Ж, *най̄ане* Б Бс, *най̄ану* Пр, *най̄ануӣ* Ље, да му *о̄й̄ане* Б, ми *о̄й̄инемо* Дш, *й̄ане* Б БП Би Дш Ки Кг Пр С, м̄оже *й̄ануӣ* ДД, *ће* да *й̄рой̄ане* ДД, *й̄рой̄ану* Св, *с̄ене* секр̄ва Н Св, *с̄енемо* Св, *ш̄инемо* Св.

СЦ > Ц

235. Сугласничка група *сц* местимично се упрошћава:

дицӣил 'ина Б Г Д Л Ље, *дицӣил 'инован* Б С СЛ Т, *иц̄е̄й̄аӣш* Ки, св̄е *ћу иц̄е̄й̄аӣш* Ж, т̄о се *иц̄е̄й̄а* Би Св, *иц̄е̄й̄амо* он̄о др̄во Св, *иц̄е̄й̄ао* БП Г Ж, *иц̄е̄й̄ау* Пр, *иц̄е̄й̄ане* Дш Пр, *рац̄е̄й̄ӣмо* Би;

дисцӣил 'ина Св, *исц̄е̄й̄икамо* Б, *исц̄е̄й̄икај* Др, он̄о се *исц̄е̄ди* Би, *исц̄е̄диш* Бс, *исц̄е̄димо* га Би Г Гр Н, *бес кв̄асца* Г.

СЛ > С

236. У ограниченем броју лексема латерал се спорадично губи иза струјног с као у многим народним говорима:²⁸⁷

ја *мӣсим* Бл БП Г Дњ Ж Ље, он̄ *мӣси* Ље, *мӣсио* сам ДД Ље, *й̄д̄се* Б Бл БП Би Бс Г Гр ДД Дс Д Дњ Дш Ж К Ки Кг Л Љу Н Пр Св Си С СЛ Т, *й̄д̄секен* С, *й̄д̄сен* Бл ДД Дш Ље Н, *й̄д̄сена* Гр Дш Ки К Т, *й̄д̄сенак* Д, *й̄д̄сене* Дш К, *й̄д̄сенек* Бс, *й̄д̄сенеке* Бс Св, о̄ва̄ е *благос̄д̄вл 'ена* Т, *благос̄д̄вл 'ено* П, *благос̄д̄ви* Г С, у цр̄кву *богосов̄ил 'и* Б;

ослобод̄ил 'и се Б, *ослобод̄ӣмо* се Дс, *й̄осл̄ан̄ӣк* Си, *й̄д̄сло* ме Г, *ра̄сло* СЛ, *й̄о-ра̄сло* Бр, *сл̄аба* сам Би, за *сл̄аву* Л, *сл̄а̄ђе* је Гр, *сл̄о̄ва* зна̄м Б.

ЧЛ > ЧКЛ

237. Неколико забележених примера потврђују склоност разбијања ове групе:

чк̄ла̄ња̄к Ље, уд̄арила се у *чк̄ла̄на̄к* Г, до *чк̄ла̄нка* Г ДД, *ћк̄ла̄ња̄к* Ки, дв̄а̄д̄е-сет и ј̄едан *чк̄ла̄н* Ље.

²⁸⁶ Примери са сачуваном сугласничком групом у овом облику дати су у т. 475.

²⁸⁷ Белић, ДИЈС, 238; Стевановић, Ђаковица, 80; Барјактаревић, НП-Сјен. 72; Симић, Левач, 212; Николић, Мачва, 247.

ЊЊ > ТЊ

238. До ове промене долази на ширем подручју штокавских говора,²⁸⁸ а не представља реткост ни у говорима који се овде испитују. Као факултативна појава јавља се свуда на терену, с тим што је фреквентнија на подручју источно од Дрима:

божййњи пџсти Бл, у *божййње* пџсте Би Бс Гр Дс Л Пр *божййњи* С, *ко-лобџййње* брашно БП Г ДД, *колобџййњи* Бс;

*ноййњи*к пџва Б, *йокуййњицу* Б, *йомотййњи*к Б, *йомотййњица* Б *срџййња* слава Б Би Дс Др Дш Кг Ки К Пр, *срџййње* било Б Бс Дњ Дш Ж П Т, *срџййњи* гџсти Дш, *срџййњо* Бадњо јутро Си, *несрџййњи*к Си.

Сходно оном што је речено о сонату њ (т. 173) забележене су и форме:

у *божййине* пџсте Бл, из *Вџййника* Бл, *срџййња* слава Бл Л, *срџййне* било Л, нек је *срџййно* Л, *срџййно*²⁸⁹ Бадње вџче Л.

На источиом делу испитиваног подручја секвенца -*ћњ*- у именици *воћњак* спорадично даје -*йњ*-, док на западном та појава није забележена.

*Вџййњи*к Дш, у *Вџййњи*к Бл Т, *вџййњи*к Дс, сџјал'и смо и *вџййњи*к Дш, *куййњи* Дс; имаџо *воћњак* у Дрсник Ки, два џктера *воћњака* Л, у *воћњак* Г.

СТАПАЊЕ КОНСОНАНАТА УНУТАР РЕЧИ

239. Дентални пловив у основи у суседству са струјним сугласником у суфиксу, редовно прелази у африкату.

ТС > Ц

ка *банџци* кџњи Г, подџл'имо *браџци* Бр К, *браџцу* дџцу Б, *кијџмџци* се жй-вџло К, *ййроџке* пџнце Дш, *свџџци* рџт Дњ, *свџџког* рџта Др, Први *свџџки* Дс, Дрџги *свџџки* рџт ДД П, осамнџеста *крџџка* Бл, пџбунџи се *Крџџка* Би, *хрџџци* Љ.

ДС > Ц

брџке топџве К, *госйџци* жйвй Ље, сџд *госйџцо* рџбл'е Ж, тџ би *госйџцо* Л, *јџци* сам прџшла Би, марџме *л'уџке* БП, *л'уџки* седй Ж, то е *нџл'уџки* ДД, за *л'уџку* сџбу Дш, *кућа рџџка* Д, прџзиме *рџџко* Бл, а *роџко* Весел'иновйи Б, *рџџку* зџмџу Би, тџмо у *Швџџку* СЛ;

али: јутредџн *йџйсйри* Би.

КОНТАКТНА МЕТАТЕЗА

240. Ова појава нарочито се испољава у секвенцама -*рј*-, -*зј*- и -*сј*-.

²⁸⁸ Ивић, Галиполь. 147; Ћупић, Бјелопавлићи, 47–48; Пижурица, Колашин, 102; Стевановић, ИЦД, 54; Барјактаревић, НП-сјен. 70; Барјактаревић, Ибар, 74; Симић, Лавач, 199; Алекс.ић-Вукомановић, Жупа, 300; Арсовић, Блаце, 71; Грковић, Луково, 175; Вукићевић, Лепеница, 121–122; Николић, Гршић, 409; Николић, Мачва, 253, Ивић et al, Банат 379; Николић, Срем, 333.

²⁸⁹ У Сврџкама је забележен облик *срџшан* настао аналогјом према облицима ж. и с. р.

PJ > JP

у Црна бојра Г, ис Црњија бѡјра Н.

ЗЈ > ЈЗ

гвојзе Бл Г Гр Дс Ки Љ Св, од гвојза Бр, гвојзѣн Дс Дш, гвојзѣна Г Ље, гвојзѣне Б Ки, с вѣлом гвојзѣном Дс, грѡјзе Бл Бр Би Г Гр Дс К Св Т, од грѡјза Би Ж, кѡјзе Дњ Ж Ље, којзињаѣце (опанке) Би, кѡјзу БП, лѡјзе Дс К Л, лѡјзе Г Ље, Лѡјзе Арновачке Бр, код лѡјза БП С.

СЈ > ЈС

клајсе Би, клајси Дш, ѡјси Би, ѡјсе корѣто Г.

Изван ових група забележени су и следећи облици у којима је извршена метатеза:

у Брел ѡн Ље;

чѣм сѡмне Г Св, осамнѡл ѡ смо Т, у самнѡѡшак Г;

ѡѡка неѡко БП Г, ѡѡкају Г Љ, ѡѡкне на врата Св, неѡко ѡѡкање Бс, ѡѡкол ѡм Г;

ѡкѡ да прави Ки;

ѡѣренике Б;

онѡ шајѡрку Би.

САЧУВАНЕ ГРУПЕ

241. Један број консонантских група редовно остаје сачуван у свим категоријама речи.

ГЊ

јѡгње (свуда), гњѡда ДД, покѡјни Гњѡша С, код ѡгња Др, ѡбагњѡ Г, ѡгњѡви ме Пр.

ДЊ

бадњаѡ Б БП Бл Би Бс Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Кг Ље П Св Си С СЛ Т, од бадњаѡка Дс, бадњаѡку Др Л, са бадњаѡком Ље, бадњаѡке Дс, бадњаѡце С, Бадње вѣче Л, на Бадњи дан Дњ Ж К Л Н СЛ, вѡдњаѡм Г Т, грѡдњаѡк БП Г, грѡдњаѡча Г Љ Љу, у грѡдњаѡчу Н, з грѡдњаѡчом Ље, зѡдњи Би, зѡдња Би, зѡдње Г.

ПЧ

тѡримо конѡйче Би, клѡйче оснѡве БП Д, смѡташ на клѡйче Бс Ље, ка пѡла клѡйчѡша Г, смѡтамо ју на клѡйчиѡе Д, кѡйча Б Бл Би Бс Гр Дс Дњ Ки Св, кѡйче Ки, койчал ѡш ѡ пастирска игра Бр, заѡйчѡш Ки, заѡйчѡ се Ки, заѡйчѡј панталѡне Гр, да ѡйѡйчѡш Ки, ѡйѡйчѡло се Л, ѡде ѡйѡйчѡно Ки, расѡйчѡј Д, уѡйчѡл ѡ се ѡ завадили ѡуто Г, ка ѡйѡйѡен Г, ѡасѡйче „лопатица“ Б Би, Гр ѡмамо ѡсѡйче Бл ДД Д Дс Дњ Дш Ки К С, ѡасѡйчиѡа БП, ѡсѡйчиѡа Пр Си.

ПШ

дйиштина Бс Гр Љ, две *дйишине* Гр, из *дйишине* Д ДД Т у *дйишину* Бл Гр Д Ж Ки, *удйише* Св, на *тү скүйишину* Т.
озейише Б, *озейише* Г Ље СЛ.

СП

сийц 'израз којим се објашњава да је нешто максимално испуњено' Г, *на-сийцао* га ДД, *сийца* 'део точка запрежних кола' Г, *макни сийцу* 'коштицу' БП, *остану сийце* К Л Т.

ШП

мжда неки *шиијун* Бр, *шиијуни* нађу Дс, ко *шиореша* Дш, није имало *шиореша* Л, на *шиореш* БП Ље, у *шиереш* Л, са *шиорешем* Б, *шиореши* су наступил'и Св, емајл'ира *шиореше* СЛ.

ПРОМЕНЕ У САНДХИЈУ

Познато је да се у народним говорима променама у сандхију јасно испољава дијалекатско обележје. У том погледу се не разликују ни говори СМ, јер су те промене у њима обична и честа појава, што ће се видети из анализе која следи.

242. УКЛАЊАЊЕ ГЕМИНАЦИЈЕ

ДД > Д

ка *дбђем* СЛ, ка *дбђеш* Св, ко *даја* БП, ко *Даша* Г, ко *девера* Др, ко *дде* Би, ко *деца* Бс, ко *ддкџора* Би Дш, ко *ддма* Кг, ко *дуба* Би, ко *дүл'ије* 'улаз у пијац' ДД, о *дасака* Бл Би, о *дара* Би, о *деца* Си, о *ддкџора* Б, о *Дубочака* ДД, о *Дубраве*.

ДС > С

са смо Бр, ка *смо* дџшл'н Би, ка *смо* стџгли БП, *ошкџа* смо тү Си.

ДТ > Т

исџо шавџна Ки, *исџо шраве* ДД, ко *шебе* К, ко *шџга* Ж, ко *шрџкџора* Гр, о *шавџга* Св, о *шешкџе* Бс, о *Тучеџа* Б, *џо шанүр* Би, *џо шраву* Б, *џре шебе* Дс.

ТД > Д

џедесџе деџа Св, *џе дџнара* Др, *џе данџа* Гр, *џе дрүгова* Б, *џе дүбова* ДД.

ЗЗ > З

и *зџједнице* Ж, и *Зџгрмл'а* Љ, и *зџшвџра* Ж, и *Зџа* Н, и *Зџравковиџа* Бс, и *земл'е* Л, и *земџе* Дш, *кро Зџблџше* Бр, *кро зџд* Ж, *кро Зџакүџане* Бр.

на Г, *ош кучине* К, *йош кола* Пр, *йош крушку* Б, *ирей крај* Бр, *ирей кућу* Дш, *ирш кош* Ки, *саш кад ујемо* Св.

ДП > ТП

каш иорасије СЛ, *кош иџа* Ж, *ош Пал'ева* Т, *ош иара* Би, *ош Прёкала* Бр, *ош иасул'а* Гр, *йош илоче* Гр, *пот илуг* Бр, *ирей иолџак* БП, *ирей Паиријаршију* Ље.

ДС > ТС

ош свџа Кг, *кош свџра* СЛ, *ош свекрве* Б, *кош свасије* Би, *ош сукна* Б, *ка иош сџоку* Љу, *свиш су* Кг.

ГТ > КТ

бџ ие вџдо Л, *бџ ии* помџо Ље, *бџ ии* у помоџ Н, *врак ие* позобџо ДД, *врак ии* џер Г, *у лук ии* сџчу ДД.

ГС > КС

Бџ с тебџм Г, *ирак сам* пол'убџла Би, *врак си* тџ Ж, *врак ии* џер Ље.

ЗК > СК

бес крџва Л, *бес куће* и *кућништа* Бс, *ис камена* Ље, *ка ис каџе* Ж, *ис кола* БП, *ис Кџша* Бр, *ис крџша* Бр, *ис крџџа* К, *ис куће*, *крос кайџик* Г, *крос Ковраге* Кг, *крос кућу* Гр, *ус Кџсово* Б.

ЗП > СП

бес иара Си, *бес ирџешел'а* Ки, *бес иџа* Т, *ис иџкаре* Д, *ис Пеџи* БП, *ис Прџкала* Пр, *крос илџч* Г, *крос ирџчу* Б, *нис иџл'е* СЛ, *нис иуџи* Св, *ус ииџе* Т, *ус иланину* Ље.

СБ > ЗБ

код нџз би Л, *јџз бџго ми* Бр Би, *з бџбом* Б, *з бџгом* Дш, *з брџиџем* Би, *з брџиџвом* С, *з будџлом* Ж, *з буџџкем* П, *посџкл'и сџз брџиџвом* БП.

СГ > ЗГ

з грџнџм Л, *з гурџчџм* Гр, *сџз Гџлубем* Би, *сџз гурџџима* БП.

СД > ЗД

иџџнаџ дџнџ Ље, *з дџвџџком* К, *з дџџџом* Бр, *з дџџџа* Н, *з Дрџџанџм* Г, *сџз дрџвџџем* Гр, *сџз дрџџџџима* Ж, *отиџџџо сџз дрџџџџом* Би.

ТБ > ДБ

бџд 'изуџетно добро' би бџло Г, *жџд би* бџо Бр, *и зџд би* доџџо Бс, *кџџд би* сџо увр ДД, *иџџд бџнке* Б, *сџџџџи сџџд би* попиџо Ки, *у сџџџд би* тиџџо Б.

ТГ > ДГ

вездвад га Л, за иѣд година ДД, з дѣсед гурйѣа Св.

ШГ > ЖГ

врайшиж га Би, донѣсеж га Би, држйж га Б, исйѣреж га Ки, обел'ѣжсж га Л, окрайшиж га Л, йокрйеж га Би, йослужсж га Д, шѣраж га Бр, шурисж га К, чуваж га Ки.

ШД > ЖД

бѣж да е Ље, вѣж да перу Л, ймаж да дођеш Г, јож да ју није Ље, јож да вйдим Бс, јож двојца Бс, мѣраж д идѣш Пр, мѣраж да у чуваш СЛ, нѣмаж дѣ Ки, нѣжеж да пѣваш Би, ожеж да дођеш Си, шѣраж да продаш Б.

244. АСИМИЛАТИВНЕ ПРОМЕНЕ С, З У Ш, Ж

СЊ > ШЊ

саш њйм Б Бр К С, саш њѣме БП, саш њйма Др Дс Си, саш њиме БП ДД, саш њѣм Бр Т, саш њѣзинема К, ш њйм Б Св, оѣе ш њйма Г, ш њиме Ље Св, дѣ ѣе ш њѣм Др Ље, и ш њйма се вршѣло Св.

СЧ > ШЧ

нѣш чѣйворо Д, ш Чѣкора Ље, ш чѣшом Т, ш чѣйницима Б, ш чешмѣ Г ш чйзмама ДД, ш чйм Г, ш чѣвѣкем К, ш чунковима Др.

ЗЊ > ЖЊ

уж њй К.

ЗЦ > ЖЦ

иж Цѣковѣ Ж, иж љйбре БП.

ПРОМЕНЕ УСЛОВЈЕНЕ ДАЉИНСКИМ ДЕЛОВАЊЕМ КОНСОНАТА

ДАЉИНСКА АСИМИЛАЦИЈА

245. Даљинска асимилација извршена је према наредном и према претходном сугласнику.

С — Ш > Ш — Ш

ка Шйшка планйна Н, у Шйшку планйну Г, и Шушйце С, у Шушйцу Д, нађѣсмо шушйѣра Бр.

Ћ — Ч > Ч — Ч

черчи́во Б, *че́рчев* Би, *че́рчево* Т, *че́рчиво* ДД Д Др К Кг Љ Љу Н П Пр Св С
СЛ, *че́рчиво* Дш;
че́рвич Бр Бс К Љу.

Ћ — Ч > Ћ — Ћ

ће́рћиво Бр Гр Дс Л, *ће́рћиво* Гр.

Ч — Ћ > Ч — Ч

че́кич БП Би Бс ДД Др Дс Дњ Дш Ж Ки К Кг Љу П Пр С СЛ, *чекѝчем* Б Би Дс
Дњ Ж К Кг Пр СЛ Т, *чекѝчом* Бл БП Бс ДД Д Љу Н П С.

ДАЉИНСКА ДИСИМИЛАЦИЈА

246 Обично се јавља у речима које су касно дошле са стране. Под њеним
утицајем долази до испадања сугласника, односно супституције неким другим
консонантом. Редовно је у питању регресивна дисимилација.

Р — Р > Л — Р

да не *инѝел'и́рају* Ље, *л'ефѝкѝори* Дш, *л'ефѝкѝорима* БП, *секл'еѝа́р* Г ДД
Ж, ко *секл'еѝа́ра* Ж, у *секл'еѝарија́иш* Пр Си Т, да се *фл'изѝра* БП, *фл'изѝра́ла*
кòсу ДД, *фл'изѝра* Г.

Р — Р > Н — Р

о шангаре́йе Г, *шангаре́ју* Г, и *лу́ка* и *шангаре́йе* Л.

Р — Р > Ø — Р

жадамѝрија П, *инѝени́ран* Љ, *комѝи́р* Бл Г Гр Др Дњ Си С, *комѝи́ре* БП Би
Бс К Пр, *комѝи́ри* Св Т, *оѝи комѝи́ра* С СЛ, *комѝи́ра* ДД Л Љ Н Си, *комѝи́раш* Г, *се-
кѝа́р* Гр, *шажѝ́р* мѝтака Б.

- Н > Ø — Н

комада́ниш БП Г ДД Др Т, кот *комада́ниша* Б Ље Љ, на *коферѝнцију* Г.

УНОШЕЊЕ НОВОГ КОНСОНАНТА

247. Промена се јавља у ограниченем броју лексема, најчешће као факулта-
тивна појава. Изузетак је сонант њ у облику *жњѝѝва* и њеним изведеницама, који
је дошао из облика глагола *жњѝѝи*.

Г

У Пѝћ и у Гмѝтровицу Ж;

Љ

навѣја на *ѣру̀бл* у Ж;

М

окѝомбар Бл Г Гр К Л П Си СЛ, са̀д у *окѝомбар* Пр, *окѝомбра* ДД Др Дњ
Дш Н Пр С.

Н

гѣнѣл 'e²⁹⁰ Г, *гладновѣла* Би, *гладновѣло се* Б Др, *гладновѣл* 'и Бл, *комѣнди-*
ја БП Бс Г ДД Л, *пра̀ви комѣндију* Би Кг СЛ, *комѣндијаш* Г, *но̀жнице* БП Бр Би Бс
ДД Др Дс Дњ Дш Ки К Л Ље Н Пр Св Си Т.

Њ

жњѣйва БП Бс Г Гр Дш Ки Си, у *жњѣйву* Ки, *жњѣйва̀ри* у њѣву Г, има̀до
жњѣйва̀ре Н, испре *жњѣйва̀ра* Си.

Т

базѣнѣ Б, *осиромѣшѣла* Л.

ЗАМЕНА КОНСОНАНТА

248. ЛАБИЈАЛИ

П > Б

Обично је *ламѣа*: горѣ *ла̀мѣа* Л, ста̀кло од *ла̀мѣе* Г, *ла̀мѣу* Бс, та̀мо три *ла̀м-*
ѣе Дс, али је забележена и замена у том облику: *ла̀мба* Бр Би Дњ Кг П Пр, та̀ *ла̀м-*
ба Би, није има̀ло *ла̀мбе*²⁹¹ Ље, искочил'е *ла̀мбе* Пр, срча од *ла̀мбе* Дњ.

П > В

Замена забележена само у Душевићу и Кијеву: ка *о̀йца* Дш, *о̀йце* Дш, *убо̀йце*
Ки, ста̀ру *о̀йцу* Дш, до у *Ойчарѐво* Дш, *о̀йча* вѣна Ки.

249. ДЕНТАЛИ

Д > Т

аѣрѐсу Б П, четѣри *ра̀зрѐѣа* Љу, са *ѣобошѣма* Б.

Позајмљеница *комаѣ* се у народним говорима јавља у том облику и са
звучним оклузивом на крају.²⁹² У СМ форма *комад* није забележена:

²⁹⁰ У Вуковом Рјечнику *гѣга̀ѣе* (в. Рјечник књ. I, 141), у Речнику Глише Елезовића *гѣга̀ѣе* и *гѣга̀-*
ѣе (в. Рјечник I, 96), у Матичином Речнику *гѣга̀ѣе* (в. РМС, књ. I, 480).

²⁹¹ нем. *latre*, гал. *latra*, RJAZU, књ. V, стр. 894; *latba* (< ngr.), Skok, Rječnik II, 265.

²⁹² А Пецо, *Два фонѣјска лика једне ѣосу̀ѣенице*, НЈ књ. XIV, 274–283.

комáиш сланине БП, по овол'и́ки *комáиш* Би, прѣдо *комáиш* земл'е Г, ђстаде још *комá* да се покѡси ДД, за *комáиш* л'еба Др, посѣј *комáиш* њйве С, пѡла *комáиша* Др, глава у *комáише* БП, онѣ *комáише* сви кyшу Би, трыдѣсет и шѣс *комáиша* Би, седамдѣсет *комáиша* гѡведи Б Дњ, *комáишај* тикве Бс, *искомáиша* се жыва Би Г.

У Ову форму налазимо и у Речнику Глише Елезовића,²⁹³ док други речници упућују на одредницу *комад*.²⁹⁴

Д > Ј

де *гѡј*²⁹⁵ БП ДД, док сам *гѡј* жыва Кг, *докл'егѡј* Н Св, *когѡј* Г Л, *ћегѡј* Ље, *шѡгагѡј* Б Св, што се *гѡј* Ље, *свѡј* БП Ље Си.

Д > Ћ

де *гоћ* Ки, де *гоћ* нйје пѡрано Б, де *гоћ* гáзиш Бл, докл'е *гоћ* мѣсе Б, кад је *гоћ* ѡн гарнизѡнски Б, ко *гоћ* Бс Д Ж, који *гѡћ* Дш, што *гоћ* СЛ.

С > Ш

нáша *чѣшма*, Гѡрња *чѣшма* Г Ки, ко *чешмѣ* Ки С, више *чешмѣ* С, на *чѣшму* Би П С, *рашкравѡш* мáс Бс, *шкандáл* Г Ж, *шйѡшине* ѡгањ Љу,

Ц > З

магазин БП.

Ћ > Ш

шўшйим јá *шўшйим* Ље, *шўшйи* Ље, *шўшйи* тy Н.

250. ВЕЛАРИ

Замена велара забележена је у неколико облика страног порекла.

Г > Ђ

Поред обичног *генерал*, једном је забележена замена: *а ѱенерáл* тy у карáулу Љ.

К > Ћ

пyна *ћѣса* пáра Н, предáј му *ћѣсу* Г, доведѣна за педесѣт *ћѣса* Ж, пот *ћирйју* Гр, *ћирйју* смо плаћáл'и Н, дáвáл'и ѡвце на *ћѣсим* Г Љ, на *ћѣсим* и поднáпол'е Г.

²⁹³ Елезовић, Речник, 306.

²⁹⁴ РЈАЗУ, дио VI 238, РМС, 798; Караѿић, Речник, 408.

²⁹⁵ Појава позната на ширем косовско-метохијском простору, па је бележи и Елезовић (в. Елезовић, Речник I, 102).

К > Ф

јефѣѣика Г Љу, од *јефѣѣике* Љу.

251. СОНАНТИ

В > Ф

један *шофенѣзам* Кг.

Ј > Ћ

пшеницу и *колѣмбој* Бр, *цѣлу нѣј* Б Г К, неку *нѣј* БП свѣку *нѣј* Д, прву *нѣј* Ље Си С, *сѣној* Бл, свѣма *ће дѣј* ДД Ље Т, *кѣ* *ће нѣј* Бс Г ДД, *нѣће ѣрѣј* Н СЛ, *ѣрѣјеш* Г СЛ, *к ѣј* да ве помѣгнемо Си.

Ј > В

бел'ѣв Ки, траѣжим онѣга *бел'ѣва* Г.

Л > Р

ѣроѣѣун БП.

Л > Љ

нагомил'ѣ Дс.

М > Ј

кѣјѣѣѣја ДД Дс, *жѣна* и *кѣјѣѣѣја* и сѣла Б вел'ѣм једнѣме *кѣјѣѣѣје* Бр, овѣ *кѣјѣѣѣје* Двѣ, *дѣју кѣјѣѣѣје* Б Т, *ѣјте кѣјѣѣѣје* Бр.

М > Н

да отѣдиеш кот *кѣниѣѣје* К, онѣ *кѣниѣѣје* Ж, *дѣју кѣниѣѣје* К, *мерѣма* Г, од *мерѣмѣ* Си, *шѣмка* Ље, *цѣлу шѣмку* БП.

ДЕСОНОРИЗАЦИЈА ОПСТРУЕНАТА НА КРАЈУ РЕЧИ

252. У испитиваним говорима финални звучни опструенти спорадично губе звучност. Из релативно малог броја забележених примера види се да десоноризација може бити потпуна и делимична:

ка *бѣубрек* у лѣј Ље, *глѣѣѣ* пѣсти Ж, из рѣпта *ѣкаѣѣ*, из грѣба *нѣкаѣѣ* Б, нѣма се *каѣѣ* К, *кукѣрус* Дс П, у Црни *Лук* Пр, *л'ѣѣ* се носѣјо Ки, стѣви *л'ѣѣѣ* да ти разлѣди Св, *најзѣѣѣ* л'ѣгне Ж С Т, стрѣц *наѣриѣѣѣ* Ље, *нѣкаѣѣ* Би, *нѣкаѣѣ* П, *ѣѣѣѣѣ* Ки Т, пот *ѣлѣк* С, *ѣрѣк* Т, вѣди *рѣѣѣ* Ж, *рѣѣѣ* пепѣла СЛ, ка *сѣѣѣ* „свуда“ Дс, волтиран *сѣѣѣѣ* Кг, тѣра *ѣрѣк* Дш.

Делимично обезвучени сугласници су нешто редуковани звучни сугласници, које Белић назива мукло-звучним²⁹⁶.

Ћзо бѣѣ* четвртину К, крѣну вѣѣ* Т, стѣвиш л' ѣдѣ, Св, тѣмо у луѣ*, кѣко кѣдѣ, мнѣдѣ Т, јѣдан ошѣдѣ Бл Бр Т, а нѣ ка сѣдѣ Ж Тна срѣдѣ Дс Ки.

Десоноризација звучних сугласника широко је распрострањена на штокавском говорном подручју²⁹⁷, али са различитим домашајем. У мрковићком дијалекту „извршена је потпуно,²⁹⁸ док, на пример, у ресавском говору „није у толикој мери изразита појава,²⁹⁹ а „у лепеничким говорима тога има мало, уз напомену да се у том положају чују редуковани звучни гласови.“³⁰⁰

²⁹⁶ Белић, ДИЈС, 240.

²⁹⁷ Нарочито се често јавља у пограничном појасу: Вујовић, Мрковићи, 199; Стевановић, ИЦД, 56; Стевановић, Ђаковица, 82; Павловић, Средска, 131; Белић, ДИЈС, 240; Барјактаревић, Гњилане, 73.

²⁹⁸ Вујовић, Мрковићи, 199.

²⁹⁹ Пецо — Милан. Ресава, 286.

³⁰⁰ Вукићевић, Лепеница, 123.

III ОБЛИЦИ

ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА (ОСИМ ОНИХ НА -А)

ВОКАТИВ ЈЕДНИНЕ

253. Именице чија се основа завршава непалаталним сугласницима у овом облику имају наставак *-е*:

одма, *Голубе* Би, ајде, *Драгол'убе* Л, дè ћеш, *Родол'убе* ДД, нà, *Сшојане*, таво симиче Бр, нèма те, *Славол'убе* Г;

кажи, *Драгославе* Си, дè си, *Мирославе* Б, шта рãдиш, *Радосаве* Ље, немò, *Свешиславе* Гр, брже, *Томиславе* С;

чèка, *Живораде* Љ, брè *Милораде* Пр;

чèкãј, *Вдине* Пр, *Драгане* Н, *Живане* Г, нèма, *Милане* БП, *девер-Мил'ане* Бс, кãко си, *Радоване* Би;

Исусе Кристи П;

слўшај, *нãрдде* Т, дè си, *рòде* СЛ;

ђавол'е јèдан Г, ајде, *сòкол'е* мòј Си;

слãтки дòме Бс, дè си кўме Бр, здрãви, кўме Т;

гãвране Г, *госиодине* Б БП ДД, срèтња слãва, *домаћине* Б Л, *госиодин-кайешане* Б, нèћеш, мајчин *си́не* Б Ж Љ СЛ, пãсý л' ти, *чобанине* Г;

мангўи Си, тўжни *скўи* Ж, не дãју, *иди* Т;

мòј *браише* Дш Ље, *живоише* Бр, преговòри, *зèише* Пр, *идиоише* Г, помòгни, *скòише* ДД.

254. Именице са основом на *-к*, *-г*, имају измењени задњонепчани сугласник и завршавају се на *-е*:

О *боже*, чўвај ми таву дèцу Б, помòзи *бòже* Бл БП Бс Д Дь Кг К С, *бòже* ме прòсти Би, не дãј *бòже* Г К Љу, *бòже* сачўвај Дс, не л'èзи *врãже* Г, стãри *друже* Л, *друже*, одãкл'е си ДД, ајде, *јўначе* Ж, господи́не *нãрèдниче* Б, господи́не *идручниче* БП, шта ћемо, господи́не *йўкòвниче* ДД, слўшај, *чòвече* Бс.

255. Код неких апелатива спорадично се јавља наставак -у:
врагу један Г, *Де* си био, *Србину?* Дс, *човеку*, ајде да ручаш С, *сел'аку* један Бс.
 Редовно ће бити *кожју*, *сиромја*.

И именице које се завршавају сугласником -ц имају наставак -у:
Белойол'цу Љ, *магарцу* Г Л..

Апелативи на предњонепчане сугласнике у вокативу имају наставак -у:
змају Др, *кџмбају* Т, *крају* Г, *рају* ДД;

чи си, *младићу* Л;

кџњу Н;

свирај *свирачу* Ље, пџвај *пџвачу* Л;

јџжу Г;

бургијашу Пр, *тџрај кучијашу* Г, *дџкл'е* ћеш такџ, *робијашу* Б.

брџ *ирџиел'у* Ки, *ирџаиел'у*, рече, сам чџо Дш, *мџј ирџиел'у* Дс Св Си,
кџмшија, *ирџаиел'у* П, *родџиел'у* мџј Г, *сиасџиел'у* наш Др, *учџиел'у*, што џда-
 ри дџте Б;

Облик *ирџиел'е* обичан је на крајњем југоистоку, а облик *учџиел'у* једном
 је забележен и делује архаично:

ал'и ти *ирџиел'е* Ки, пџшти, *учџиел'е* Б, *учџиел'е*, мџгу л' ја?

Наставак -у имају и лична имена на -ћ:

дџ си, *Богџићу* ДД, џмори л' се, *Драгџићу* Г, не дај се, *Мил'ићу* Си, *Сџџкови-*
ћу, си стџго Љ.

Лична имена типа *Милош* имају наставак -е: *Јагоше* Г, *Милоше* Бс, *Ўроше* ДД.

256. Именице које се завршавају сонантом *р*, имају наставак -е, а оне које се
 завршавају на -ар и припадају категорији *nomina agentis*, могу имати и наставак
 -у:³⁰¹

некога — *дџвере*, некога мил'-*дџвере* Ље, о *дџвере*, *калџиере* Др, *дирџкџоре*
 Ж, *цаџре*, да ми поклџниш... Г, *Лазаре* Н, *Свџџозаре* Бр;

брџ *воденичаре* П, како се зовџш, *каџларе* Б, *шџмаре* Си;

пџсџ л' ти, *говедџру* ДД, *гџсџодару*, шта ћемо Бс, нека, *жџндару* Бр, *оџшџи-*
наџру, помџгни ми Гр, *свиџџару* један Г, шта раџиш тџ, *сџџраџсару* Ж, шта чџваш,
 чџвару Б.

257. Као у неким србијанским говорима,³⁰² именица *госџод* изузетно има
 наставак -и у молитви која се пева на слави: *Гџсџџди* помилџј Г.

258. Лична имена и хипокористици на -а, -е или -о имају вокатив једнак но-
 минативу.

брџ, *Аксџ* Бс, ајде, *Андрџ* Г, *Бџжџ*, а ћџ ћеш, *Крџсџо* Љ, *На*, *Саџво*, тавџ симџ-
 че Бр, *Сџџџво* БП, *Тџмо* други Ље;

³⁰¹ Као у многим другим говорима, в. Ивић et al Банат II, 11–12; Реметић, Шумадија, 222; Симић,
 Левач, 223–224; Вукићевић, Лепеница 132–133; Стевановић ИЦД, 22; Пижурица, Колашин, 116.

³⁰² Симић, Левач, 224; М. Николић, Полимље, 331.

Рече, *Кѝл'е*, да ми направѝши кѝтур Г, Мѝга л', *Микаѝл'е* ³⁰³ Г, *Мѝл'е* Гр, Дѝ си био, *Мѝл'е* Г, кѝко си, *Вѝл'е* Си;

здрави, *Раѝдоје* К, брѝ *Тодѝсије* Бл;

ѝјде, *сѝнко* Љ, дођи овѝмо, *сѝнко* Љ, љѝ ље да идиш, *сѝнко* мајчин Љ, *Браѝшо*, дођѝте Г.

Супротно приликама у говорима овога типа, употреба номинатива место вокатива,³⁰⁴ овде је маргинална појава, потврђена само од именице *ѝеѝшак*:

Кѝко си, *ѝеѝшак* ? Г.

ИНСТРУМЕНТАЛ ЈЕДНИНЕ

259. Основна одлика инструментала једине именица мушког рода јесте у дистрибуцији морфема *-ом* / *-ем*, која се испољава у односу старих тврђих и старих меких основа. У том погледу говори СМ не показују јединствену слику, јер се разлике јасно испољавају унутар подручја. Западни део територије карактерише доследна примена наставка *-ом* код именица са основом на тврди сугласник, и уопштавање на штету наставка *-ем* код именица са некадашњим меким сугласником:

авиѝном да не пребачујете ДД, *са бѝдњаком* Г Ље, мојѝем *браѝшом* Ље, ша̀ра-
ју *вѝском* БП, по̀сл'е *га̀сом* Н, пепѝла *са жѝром* Г Л, по̀ставицу *са кајмаком* Ље, за-
твѝриш *каѝаком* Ље, по̀прска се *са кукуруѝзом* Г Др, идем *ла̀дом* Г, *са л'ѝбом* понѝшто
ДД, *са Ма̀рком* Г, ма̀жи *меѝдом* Бс, *са мо̀мком* Ље, тепсију *са ориѝзом* Л, со̀бица *са оѝа-*
ком Л, ѝто га *са Обрѝдом* Г, озгѝр *са ѝеѝлом* Бс Н, са̀мо *ѝеѝшом* да кал'ѝмиш Л, шта
би *са ѝеѝшом* Си, *са по̀којним Пеѝром* ДД, вежемо га *са ѝруѝшом* Г Л, *са свѝтром* Бс
Си, *са сѝном* Г Ље Си, свѝ *срѝом* БП Бс Г Л Ље Љ, *са Сѝѝојком* Љ, *са онѝм ѝану̀ром*
Бс, *са ѝрном* затвѝри Г, *са ѝрнокѝиом* Љ, покривѝна *црѝиом* Л, *чеѝврѝком* Си.

Ширење морфеме *-ом* на рачун морфеме *-ем* карактерише и говоре СМ, као и многе друге штокавске говоре,³⁰⁵ па се на овом подручју наставак *-ом* јавља и после меких као и после некадашњих меких сугласника:

са зма̀јом БП, са̀т *са кѝмбајом* Г, повијѝл'и *са ѝѝвѝјом* Си, *са онѝм кѝњом* ДД
Си, *са крѝл'ом* Ље, врѝ *са ѝасул'ом* Л, ја̀ ћу тебе *ѝишиѝол'ом* ДД, шта би *са*
Мил'ѝћом Н, *ш чеѝћом* Г;

са ко̀лачом Л, *са ко̀сачом* Г, *лу̀чом* Г, *са ма̀чом* Л, *оѝаса̀чом* до̀л'е Љ, у со̀бу *са*
му̀жком Ље, изрѝжи *но̀жком* Бс Ље Љ, *са каѝѝанѝом* Љ, *са ко̀лѝом* Љ, па *ко̀нѝом* Ље
Н, *конѝѝом* БП Бс Г ДД Л Ље Љ Н Св Си, *са са̀ оѝом* БП Л, овѝм *ѝра̀вѝом* ДД, *са Цр-*
ногѝрѝом Г, ра̀димо *ѝра̀кѝѝором* Си, *кал'ѝшиѝом* Г ДД Л.

На западном подручју у том положају наставак *-ем* се употребљава знатно ређе од наставка *-ом*: *са једнѝм кѝњем* Љ, да ја̀ди *лу̀чем* Н;

³⁰³ Обично је у номинативу *Данило* и *Мхайло*, али се спорадично може чути и у номинативу као и у вокативу на *-е*: Даде ми га *Данил'е* Рѝстѝвић ДД, По вечѐре нѐко зѝвѝ, о *Данил'е* Гр, Ка се ѝдвои *Микаѝл'е* Г, Прѝвуче л', *Микаѝл'е* Г.

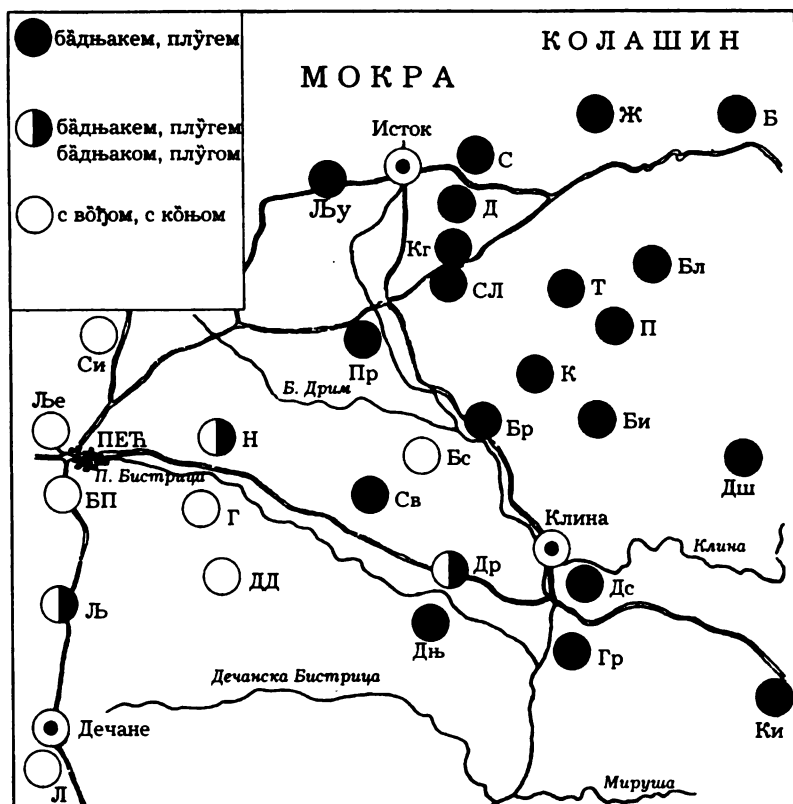
³⁰⁴ Јовић, Трстеник 79–80; Симић, Левач 224; Вукићевић, Лепеница 134.

³⁰⁵ Ивић, Галип. 170; Ивић, Биоград. 156; Павловић, Рача, 18; Николић, Колубара, 45; Николић, Срем, 336; Реметић, Шумадија, 222–223; Николић, Тршић, 412; Станић, Ускоци, 181–182; Пешикан, СК-Љ. 144–145; Пупић, Бјелоп. 75; М. Николић, Полимље, 331–332. и др.

граница са *Сирџоцем* Љ.

260. На источном делу подручја ситуација је другачија. Ту је уопштен наставак *-ем*, па се јавља и кад му претходи слог са вокалом *-е*: (карту бр. 29).
 не́ко са коњем Б Дш, не́ким *шигањем* Би, пр́скамо *йасул'ем* Др, пр́скамо *колмођем* Ки Св;
 игра́ла *йред* го́чем Д, издуби́ж га дуба́чем Љу, са му́жем побегла Б, дова́ти се с му́жем Дс;
йрд бајра́кйа́рем Др, с једне́м *Ви́кйорем* до́кйорем Б Љу, са *жа́рем* Др, са *кроми́йрем* Кг, побра́но с *йра́кйорем* Б Св, с оне́м *Шйййа́рем* Ки;
бру́сем Би Гр Дш Ж К Ки Кг П Пр СЛ Т, с *уи́ббусем* Б;
 с *и́ем* брайа́нцем Б, са *ја́рцем* Бл, с таве́м *квас́цем* Би, ве́жемо га ко́нцем Љу, ко́ндйцем Бл Бр Би Гр Др Дс Дњ Дш Ж Ки К Љу П Пр СЛ Т, на́д Ордво́цем Бл, с о́цем Б, пи́шти за о́цем К, са́с о́цем Пр С, поде́л'йсмо се са *си́рицем* Б Ки С, *си́уицем* Би Дс, са *ша́рцем* Б;

Карта бр. 29: Репартиција наставака *-ом/-ем*

кал'ишиџем Бл Бс Гр Д Дс Дњ Дш Љу Св СЛ;

са бадњакем Др Дс Дш П, сватови за бајракем Дс, под јакем бџгем Ж, са брашџем о стрица Би Д Дс, са татџем брашџем Ки, сџпа бучџкем Ж, вџзем дџџџмо Т, л'џпо с војником Б, с вџл'џем улази у кућу П, вџрем од бритве Дш, с онџем гџјџиџанем С, з гарабџиџнем Ж, с онџем гџсџиџем Т, л'џтним дџанем Бр, с нџкакем дрџгем Пр, са Живанем С, са зџјџиџиџнем Би, да тџрим зџдем Бр, мџка са зулџмем Б, с каменем Ки, с камиџнем Би, с камиџнем Дш Т, с канџиџем СЛ, сџнице са кл'џнем Љу, са кџшл'џем П, идџе сас крџсџиџем С, пита с куџусем К, са л'џсџиџем Др, покрџ га лџмем Пр, сас Мџркем Кабашем Љ, с Милуџиџиџнем покојнем Дњ, сас мџмкем Б Дс С, нџшто с нџрџдџником Б, повџзамо се с нџчџлџником Т, илџгем и орџл'џем Св, с иџџем орџником Н С, иамџкем Бр Дс, са иџџем ирџсџџдџником Т, са ирџсџиџем Ж, онџем ирџиџем Дс, тџра с ирџиџем Ки, са старџем свџиџем Бр Би, с иџџем сџнем Би Дњ, да се рџнимо скрџбем Дш, па се жџџло срџиџем Би Д Дс П Св С, са Сџџџкем Пр, свџџом и шамњџнем Бл Ж Св, шрџнаџџиџем Дш, са јџдџнем џџакем Д;

са крџџем Ж, са дџверем К Љу, пребџиџем ексџрем Бр Љу, чџшу са шиџџерем Бр, с онџем Анџџелкем Б, з берџџџиџем Бл Др Дш Ки К П Т, са јџџем Ж, са каменем Ки, с онџем кџџиџем Бл, л'џџа и с л'џџем Ж Ки, мџџкем на вџџа Пр, здравл'џем и наџрџџиџкем Дс, покрџ га иџџџл'џем Бл Гр Д Др Дњ Ж Ки К Љу Пр С, пџнил'џ и иџџем Љу, да ми зџори с иџџиџем С, с овџем Цвџџиџкем Дс, с мојџем чџвџкем Ж, са шиџорџџиџем Б.

Из те области издвајају се села Љубенић, Добри До и Накло: илџгем ДД, под бџгем јакем Љ, с иџџем орџником Н, с иџџем срџиџем Н. У Добром Долу је у питању утицај са истока, јер је појава примећена само у говору јџдног информатора, где је забележена и појава затварања вокала *a*. Ако није у питању непрецизан изговор, вероватно је иста ситуација и у Наклу и Љубенићу.

Иако је појава наставка *-ем* уместо *-ом* својствена говорима овога типа,³⁰⁶ она не покрива читаво подручје северне Метохије, већ се јасно издвајају две области: знатно мања западна којој је појава непозната, и пространија источна, где се наставак *-ем* јавља и у речима у којима му претходи слог са вокалом *-e*.

Примери са наставком *-ом* на источном делу територије представљају реткост:

са баџром и вџном П, са бадњаком П, вџзом Би, шарџл'џи са вџском Љу, са зџјџиџиџном Кг, мџсил'џи са л'џџом Пр, свџ срџиџом Љу, четвџрџиџком и субџтом П, удџра се шџл'џом П, кл'џин са шрџџфом Љу.

261. Оваква дистрибуција наставака у инструменталу не односи се на именицу *иџиџ*, јер се јавља са наставком *-ем*, и *-ом*, на читавом подручју:

сџд иџтем иџиџем БП, овџем иџиџем Ж, ми иџтим иџиџем Љ, немџ онџем иџиџем Љ; ниџде иџиџом Љ, наниџе иџиџом Ље, овџем иџиџом Љ, немџ иџиџом Г, трчуџи иџиџом ДД, идџеш иџиџом Л Љ.

Двојаки облик инструментала именица мушког рода одликује и друге косовско-ресавске говоре. Трстенички „зна само за *-ем*“³⁰⁷, у Александровачкој

³⁰⁶ Симић, Левач, 225; Вукићевић, Лепеница, 135; Алексић-Вукомановић, Жупа, 303.

³⁰⁷ Јовић, Трстеник, 78.

жупи је као у овом делу Метохије,³⁰⁸ у Левчу се „наставак -ом готово у потпуности изгубио,³⁰⁹ а исто стање крактерише и ресавски говор.³¹⁰

МНОЖИНА

262. Знатан број једносложних именица добија множинско проширење -ов (-ев), па се у том погледу севернометохијски говори не разликују од суседних:

бил' и су дубови Ки, до дубова Н, ко дубова ДД, дубове Дс, л'ѣбове Л, мноґо л'ѣбова Ж, шѣс л'ѣбова Би, растаѣиш л'ѣбове Кг;

ани куйови Би, иойдѣви несу имал' и Б, иойдѣви ишл' и СЛ, снойдѣви Др, да да-ѣш снойдѣви Ки, у снойдѣви Би БП, тѣри снойдѣви К, вежи снойдѣви Др Љу, срйови Н, тѣри у љуйове Д, шойдѣви Љ С, ийдѣвова Пр, у џейдѣви Г, као џейове Н;

дѣфови Н;

као кумови Кг Л, ймам кумова ДД, кот кумова ДД, преко кумова Л Ље Н Св Т, да поручиш кумовима Г, имал' и кумове Кг, не вѣду се крѣвови Си, ка у Лѣмове 'топоним' Н, имал' и шл'ѣмове Кг;

бйковима Св, блѣкова СЛ, блѣкове СЛ, слѣгал' и се тй бракови Б, вѣкови су прѣшл' и Б, напуду вѣкови Ж, билѣ је вѣкова Св, поцрвенѣ кукови Дш, дѣ су ти л'ѣкови Кг, не помагу ни л'ѣкови Дш, сѣкове Св, шѣнкови немачки Бл, идѣду шѣнкови Гр Дс, пре шѣнковима Дс, некол'ико џакова Бл, на џакове К;

бѣгови П, ани дрѣгови Ки, почѣу илѣгови Б, дйжу се рѣгови Л, на рѣгове БП, снѣгови Н;

његѣви грѣдѣви Г;

спрѣмал' и се дѣрови Д, о дѣрова Д, кѣрпу дѣрова К, праѣјѣш дѣрове Ље Љу СЛ, донѣсу дѣрове Ки, штѣ љу з дѣровима Гр, тѣри онѣ жѣрове Ки, бацама кѣровима Ки, направѣ шѣрове Дњ;

да пренаѣје блѣове Св, вѣчѣ волѣви Дш, што йму волѣви Ки, ѣсам пѣри вѣлова Ље, кик вѣлова Г, пѣр вѣлова Др Би, по вѣлова Си, даѣе ни волѣве Б БП, нѣко волѣве Б БП Дш Љ К Ки Св, пушти волѣве Д, с волѣвима Др Љ П Пр Св;

сѣндѣви С, сйнови су тѣ Би, от сйнова Г, понѣсе сйновима Пр, дрѣге сйнове К, сйѣнови Гр, бл'изо сйѣнова Н, у сйѣнове Н, четрѣс члѣнова Ки, члѣнова Б Би, члѣнове Пр, по члѣнова Бс, џбѣнови Ж, имал' и џбѣнове Ж;

и свйу грѣдова Би, по грѣдова Ље, под лѣдове Пр, са иѣдовима Н, тй рѣдѣви С, на рѣдѣве Бс Бр Дњ, прл'ави сѣдови СЛ, покупимо сѣдове С, оперѣ сѣдове Дш;

брѣсйови Би, слѣже зѣйови Бл, правил' и би крсйѣве Бс, направимо крсйѣове Би Дс Дш Ки, илойдѣвима ДД, по илойдѣва Г, мноґо рѣйова С, по рѣйова Ље, свѣйшѣви Бр Би Дс Ж Љу К Н Пр, трйес свѣйшѣва Бс, ко свѣйшѣва Бл Бс Г Ж Т, по свѣйшѣва Пр, свѣмѣ свѣйшѣвима Бр К, дочекѣју свѣйшѣве Др Ж Пр, пр(ед) свѣйшѣве Т, у свѣйшѣве Т, са свѣйшѣвима Дш Д Дс, прет свѣйшѣвима Дс, кај цвѣйшѣви у бакчу К;

вѣзави Гр, да се чйсту јѣзови Г;

на чѣсове Б, имал' и чѣсове Бл;

³⁰⁸ Алексић-Вукомановић, Жупа, 303.

³⁰⁹ Симић, Левач, 226.

³¹⁰ Пецо-Милановић, Ресава, 304–305.

дођу *гдсти* Дс Ки, *гдсти* посебно Л, *гдсти* долазе Д, *гдсти* да се окаде Кг, цел' и *ђаци* Др, бол' у ме *зуби* Бр Си, прѣзал' и се *кѣни* Гр, *кѣни* цркл' и Љ, ка жути *мрави* Дњ, бол' у ме *йрсти* Гр, залајаше *йси* Љ, изеду *йси* Бс, као *йси* Г,

осамдесѣт *ари* С Пр, триес *ари* Бс Љ, пѣт *ари* поврћа БП ДД, триез тријез *брави* оваца Бл БП Би Др, двѣста *брави* Ж, по сто *брави* П, шездесет *градѣ* Би, остадо бе *зуби* Г, седам *сѣти* БП Бр Кг Ки, шта е *црви* Г; *бравѣ* Пр, педесѣт *ђака* Др, лахимѣја *кѣна* Г, седам недел' а *идсти* Пр, от *йрсти* Пр, са дѣст *йрсти* Д, осам *рѣба*³¹¹ Ж, триес *рѣба* Бл, четрѣс *Руса* Дњ, по дѣсет *сноѣ* Пр Св;

кѣнима Би Бр Н П Св, са *кѣнима* БП, јело се онако *йрсти*ма Г, да даш *йси*ма Бс, онама *Русима* Дњ;

у *гдсти* Т, за *гдсти* Бл, прѣмаж *гдсти* Л, имао *кѣне* Би Дњ, ни божитѣе *идсти* Дс, *идсти* постил' и Л, за вел' ике *идсти* Бл, у *идсти* Би, *йрсти* БП, да вежеш *йсе* Ж, за *йсе* Љ.

263. Именице на меки сугласник углавном проширују основу уметком -ев-, али однос -ов/-ев- није доследно спроведен, па се наставак -ов бележи и у именица меких основа, као у инструменталу једнине (в. т. 259):

брѣве знам Б, ис тих *крѣјева* Бл, *крѣвима* Пр;

дѣ су *нѣжѣви* Г, са *нѣжѣвима* БП;

бију *гочѣви* Н, *кл'учѣви* ДД, ѣто ти и *кл'учѣви* Бс,

кошѣви Бл Н, ту су бил' и *кошѣви* Д, више *кошѣвѣ* Св, ис *кошѣвѣ* БП, изручи *кошѣве* Д Кг К Н, пуне *кошѣве* Кг, *кошѣве* от прѣна Ки, на *кошѣве* БП, у *кошѣве* Д К Кг Н Св, по *кошѣвѣ* Др, преко *кршева* Н;

ѣтац и *стѣричеви* Г ДД Ље Пр, браћа о *стѣричева* Л, о *стѣричева* Б; моѣја *стѣричева* Бл;

на уши *брѣјови* СЛ, *брѣјове* СЛ;

за *чешѣве* Ље;

бил' е су *шрѣњови* Д;

пѣшти *врѣжове* Н;

264. Именице са једнословном основом а са непостојаним а у Н јд, јављају се са множинским проширењем и без њега:

шездесѣт *јармова* волова Б, по двѣс *кѣилова* Б Љу, *мѣйкове* и реденице Дс, са пѣт *мѣйкова* Пр СЛ, *ѣвнѣви* Бл, за *ѣвнѣве* СЛ, по *идслова* Би;

они *ѣл' кѣви* Пр, жѣне носил' е *ѣл' кѣве* 'део женске одеће' Ки, да с узму *вѣнцѣ*-ви Би, чѣко *вѣнцѣве* Дш Т, од овѣја *квѣсцова* Б, *сѣйѣцѣви* Др Ж Ки П, на *кѣцѣве* Дс.

прѣ бил' е *каѣе*, сад *лѣнѣви* Дс, *сѣйѣчеви* Бл Бр ДД Ље Љ Св СЛ, *сѣйѣчеви* БП Г Гр Дњ Кг Љу Пр Т, искочѣше *ћуркови* Ж,

вѣнѣви Г Л, свѣ тѣ *грнчеве* К, насрѣд *огнѣви* Ж, *ѣчеви*³¹² њни Гр БП, пуне *рѣнѣве* Ки;

³¹¹ Именица *роб* у значењу чељаде, облик множине има само кад је у функцији партитивного генитива, јер се у другим падежима употребљава облик збирних именица.

³¹² Без проширења само у нарочитом значењу када је реч о верском празнику *Оци*: *ѣци* су недел'у прѣ Божића Г.

жівци Б, *ловци* фијџучу ДД, *момци* Др, *Нѐмци* БП Дс, *свѐци* Гр, *сйујци* Б Д Л Т, ка *сйѧрци* Дс Пр, долѧзу *сйѧрѧнци* Г; нѐма *кѧѧца* Би, пѐт *мѐѧака* Ж Би, кол'ѧко *мѐѧара* СЛ, нѐко од *мѧмака* СЛ; *јѧнце* Св СЛ, поѧѧри *кѧнце* Л, ѧпове ел'и *лѧнце* Д, крз *Нѐмце* Б, прекйни *нѧкйе* К; са *јѧнцима* Св, с *момцима* Н, предѧдо се *Нѐмцима* Дс.

265. Именица *дан* обично се употребљава у краћој форми, али се спорадично проширује:

идѧ *дѧни* Г, тй *дѧни* Гр, йма *дѧнѧ* Б БП, сѐдам *дѧна* Б, мнѧго је *дѧнѧ* К, прѧвија *дѧнѧ* Бс Св, недѐл'а *дѧнѧ* С Т, крес пѐ *дѧнѧ* Дш, двѧнѧез *дѧнѧ* Б, мѐсец *дѧнѧ* Бр Л Ље Пр, мнѧго *дѧнѧ* К, гѧдину *дѧнѧ* Бс, у мѧје *дѧне* Ље, у старе *дѧне* Б Кг, у тѐ *дѧне* Си; дѧбри *дѧнови* Др Дш, не знѧм *дѧнове* К, у овѐ *дѧнове* Др.

266. Именица *двор* забележена је у краћој и дужој форми у свадбеној песми,³¹³ јер се из метричких разлога напореѧо јавља у облицима са проширењем и без њѧга:

фѧл'йше ми свѐкрове *двѧрѧве* Д;
кѧдише ми у свѐкрове *двѧре* Би.

267. Именица *йуш* нема краћег облика у номинативу множине, али је карактеристично њено проширење пошто се паралелно употребљавају форме са *-ов/-ев-*:

йушѧдѧ дѧбри С, ѧски *йушѧдѧ* СЛ, разѧрал'и *йушѧдѧ* Бл, да прѧви *йушѧдѧ* Си Т, ѧске *йушѧдѧ* БП, за *йушѧдѧ* Љ, ишѧо *йо йушѧдѧ* Би, чѧва по *йушѧдѧ* Г; полѧпане *йушѧдѧ* Гр, *йушѧдѧ* дѧбри Г Кг Ки, *йушѧдѧ* Гр, тѐма *йушѧдѧ* Дѧ.

268. Обично је *вукови*, *клиѧови*, *крамйови*, *кѧшеви*, *рѧдови*, *сйѧгови*. Међутим, у грађи су се нашли облици без проширења:

Шиптѧри ка *вѧци* Н, *Кѧши* (м. мн),³¹⁴ на *кѧше* Љ, за шѐс *кл'йш* кукуруѧза Ж, пѧни ашѧвѧ и *кѧмйа*, по седема ѧсам л'ѧба Дс, шѐс *рѧдй* Ки, шѐс *сйѧѧка* у вр Љу, пѧдесѧт *сйѧѧга* сѧна Ки.

269. Именице са двосложном оснoвом у принципу се не проширују:

испрѧзни *амѧре* К, стѧ *ѧршина* Би Гр Ље СЛ, своје *базѧне* Би, *бомбоне* Д, йма *бунѧри* Кг, своје *бунѧре* Кг, *вагѧне* Б, свѐ *војниѧи* Дс, пѧдесѧт *војниѧѧ* Д, *војниѧе* Б, чѧвке и *гѧврѧни* Г, *гѧјшѧни* С СЛ, нѐ *гѧјшѧне* Д, йма *гѧјшѧне* Ки Н, *гѧјшѧнима* К, са *гѧјшѧнима* Бс Пр, тѐ *дѧйшѧне* Др, имѧла сам *дѧвере* Б, о *ѧинѧуса* Бл, *жѧѧеѧѧѧре* Пр, ко *жѧѧеѧѧѧѧѧѧ* Пр, *зѧйшѧи* Др, на *зѧйшѧе* Т, *јѧргѧни* Би, ни *јѧргѧне* Дс, овѐ *кѧнише* Б, сѐдам *кал'ѧмѧ* С, на *кал'ѧме* намѧѧш С, *канал'е* П, *колѧче* БП Д Ље Т, двѧдѧст *комѧдѧ* Бр, шѐс *комѧдѧ* ДД, сто *комѧшѧ* СЛ, *комѧше* БП Бс Н, *комйѧри* Би, *комйѧре* БП Би, кот *косѧчѧ* Пр, от *крвѧнѧѧ* Кг, *кѧошѧѧри* Бс, тѧрише ми *кр-*

³¹³ Постоји свадбена песма „фѧл'йше ми, кѧдише ми свѐкрове двѧрѧве, а јѧ јѧдна не вѧрова док не вйѧо сѧма,“ коју, по обичају, пева невеста пред сватовима.

³¹⁴ Топоним који је забележио Стијовић у Црном Врху недалеко од Љѧвоше (в. Стијовић, Подгор III, 210.

сѣиће Дс, *л'екáри* Л, *л'екáра* Св, *мáнгyи* Т, двáес *минyшá* Св, *мнадíи* П Т, *младíи* Л, *мнадíиá* П, за *осíáл'е* Бл Пр, *тагу'тада'имáл'и оyáци* Б, за *йакéи* ДД, *нè йаи́ре* Дш, *йешкíра* Ље, *йешкíре* Ље Пр Т, испáл'е *йишйóл'е* Д, *йлашyни* Бс, *йóјаси* Бл, шарéне *йóјасе* Б К Пр СЛ, *йóдеси* око сèбе Б, овè *йрèдмèи* Др, крс *йрòздре* Бс Дв, с *йрсьенима* да мèси Си, по *рафáл'йма* Б, *рођáци* Л Љу, *рођáце* Т, без *рукáвá* Ки, око *рукáвá* Др, и *сакòви* Б, *сáндyце* К СЛ, *свирáчи* Љу, *сел'áци* Кг, *сйрáжáри* Б, *ткáл'и* *ћил'име* Г, *цивíли* Дс, *цивíл'е* Љ, *чáршáфи* Би Бс, *чáршáва* Ље, за *чáршáве* Б, *чáршáфе* Бл Би Гр Дс Дш К Ље Љу, *чувáри* СЛ, *чувáре* СЛ, *чèм-йèри* Ж, *чèмиèре* Г К, мало *шамáра* ДД, *шињèре* Дс, ни *Шийшáри* Б Бл Гр ДД Дв Дш Ж К Кг Ље Љ Н Пр СЛ С, ко *Шийшáра* Бл Гр ДД Др Кг Љ, зáкла *Шийшáрима* Дс, *Шийшáре* Пр Т, по *Шийшáра* Др Л, овí *шофèри* ДД, сад *шйорèи* у планину Н, али је од именице *осíáл* забележен облик множине *осíáлòви* Ж.

270. Тросложне именице су без проширења:

од *авијòнá* Г, *бајракíари* Б ДД, из дрyгија *байáл'òнá* Си, од *богáйшá* Н, *бугарéи* Д, *ижсинèри* Ље, од *ижсинèра* Пр, од *исеникá* СЛ, *камијáни* ДД, трíјес *камијòнá* ДД, с *камијòнá* Г, от *кованикá* Ж, *магацíни* Дш, двèста *мил'ијòнá* СЛ, онí *мишрл'èзи* Дс, *мишрòл'èзи* Др, имáл'и *мишрòл'èзá* ДД, од *окрйáчи* Св, *официри* Би Гр, *официрá* ДД, *йарйизáни* Бс Д Дш Љу С, *дòл'е йросйирáчи* Г, овуðè *реденици* Л, *санишйèи* СЛ, *секл'ейáри* ДД, *сол'ейèри* Би, *Тал'ијáни* Би Н СЛ, *шел'ефòни* Н, *факулшйèи* Ље, *шийурáци* Гр, *шифоњèри* Ки.

ГЕНИТИВ МНОЖИНЕ

271. Именице мушког рода у генитиву множине најчешће имају наставак -а.

сèдам *дáнá* Б Бр, ка пòла *ћáкá* Др, за шèс *кл'ййá* кукурyза Ж, пyни *крáмиá* Ж, свè од мòји дèсет *йрсьиá* Пр, двáнáес *рòбá'чланова фамилије'* Бл Дс, *калабáлак рòбá* Ж К, по стò *снòйá* Б Би Г Дш Љ Пр Св, *педесèт сйòга сèна* Ки;

стò *áршина* Ље, *педесèт војникá* Д, ко *жњèйшáра* Пр, по двáес *кáзана* БП, сèдам *кал'èмá* С, двáдèст *комáдá* Бр ДД, сто *комáшá* СЛ, *косáчá* Пр, от *крвнйкá* Кг, *л'екáра* Св, за пèт *минyшá* Б, *мнадíиá* П, стò *йешкíра* Ље, без *рукáвá* Ки, око *рукáвá* Др, код *yјаца* Би, *камијòн цивíлá* Ж, двáнáјес *чòбана* Бл, мало *шамáра* ДД, ко *Шийшáра* Бл Гр ДД Др Кг Љ.

272. Наставк -и имају именице без проширења множине, нарочито када уз њих стоје квантификатори:

трèс *áри* Бс Г, сèдам *брáви* óваца БП, шездèсет *брáви* овáцá Би Др Ж Пр Си Т, пyна *кyћа госйи* Би, нèкол'ико *зубí* Г, дèвет *месèци* Б ДД, йма и ка *мрáви* Г, не види се од *мрáви* Љ, сèдам *йáри* волова Ж Ље, нèкол'ико *йáри* бèлача Г, бес *йрсьи* Л, нèкол'ико *йушй* Л, више *йyшй* Бр Си, прè пèт *сáшй* Гр Н, млòго *црви* Г.

За разлику од стања у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта,³¹⁵ у СМ је знатно мањи број именица које се у генитиву множине завршавају наставком -и. Поред именица које га традиционално имају (*бyди, мрáви, црви*), он је до-

³¹⁵ Реметић, Шумадија, 227–228, Николић, Мачва 260, Ивић et al, Банат II 19–21.

минантан и у неких других које се односе на бића (*брави, зуби*), тако да облици са наставком *-а* представљају реткост:

млого *брава* Пр, са десет *ирсиа* Д, има и *црва* доста³¹⁶ Л.

273. У грађи се није нашао ниједан пример који се завршава на стари двојински наставак *-ију*.³¹⁷

АКУЗАТИВ МНОЖИНЕ

274. Обично се сибиларни сугласник преноси у акузатив множине именица које се завршавају на велар, као и у другим К-Р говорима,³¹⁸ тако да представљају реткост примери у којима није дошло до овог аналошког преношења:

бадњаце ујутру С, *вичу на војнице* Б, *овѐ дел'аце* Бл, *спавам на душѐце* Дш, *ћаце учијо* Б, да *учиду ћаце* Гр, у *танѐ завирце* 'деминутив од *вир* Гр, на *зайиснице* Св, *вѐзла јасиаце* Бл Би Дњ Ље, от *кѐза којзињаце* Би, *право у конаце* црквѐне Љ, да *чѐстим кундаце* ДД, да *донѐсе насел'енице* Л, *обѐјце* да *истрл'аш* Пр, *правил'и оианце* Б БП Бл Би Д Др Љу К, на *оцаце* Би Г Дс, за *йовал'це* Ж Ље, *колаче за йоланнице* Д Дс Ље, *имао сам ирѐседнице* Гр, *носил'е ирслуце* Б БП Г К, *напуни реденице* Б Дс, неке *роћаце* ДД Т, *сандуце* мунѝце Б Дш К, *одржавал'и сасианце* Ки, у *овѐ сидменице* Л, *навал'ише на Турце* Пр, *узмѐ угарце* Н, *има ујаце* Ж Пр, *имаам унуце* Дш, *кај ушѝиѝце* Бл Г, *онѐ фишѐце* Дс;

ѐдвал'и ми бубрѐзе Г, *напуни ковчѐзе* Дш, *пази ковчѐзе* Г, *спрѐма у ковчѐзе* БП К, *попушти йойрузе* Си;

*тѐ би турал'и љинђусе*³¹⁹ Г, *орасе* јемо Бл Ж, *млати орасе* Др, *млатијо орасе* Бл Ље, *орасе* помлатијо Ље, *види онѐ сиромасе* Г;

узмемо бадњаке Дс, не мѐгу *оставит бол'еснике* ДД, да *превѐду војнике* Ље, *онѐ душѐке* Св, *купе оианке* Б Бл, *направиш оианке* Бс С, *имала ујаке* Ље, *био у чѐшнике* Бл Г.

275. Готово је изгубљен архаични облик именице *госи*, па је супротно приликама у многим србијанским говорима,³²⁰ у СМ реткост:

узмѐ ју у гости К, у *гѐшти* да *седи* К;

седи у гѐши Г К, *иду у гѐши* Л, *узмѐду ју у гѐши* Дш, у прѐве *гѐши* о *пѐкладу* Т.

ДАТИВ МНОЖИНЕ

276. На читавом подручју у овом облику доминантан је наставак *-има*:³²¹
бајрактиарѝма Д, *биковима* Св, *бол'есниѝма* БП, *баѝи волѝвима* Дс, *донѐсе ђѐверима* Б, *десѝарѝма* Ж, *пређаѐ љаѝима* СЛ, *ђенерал'има* Љ, *заробл'ениѝма*

³¹⁶ У Жакову је забележен облик десет сѝта.

³¹⁷ Ситуација је иста и у ресавском говору (в. Пецо — Милановић, Ресава, 310).

³¹⁸ Ловић, Трстеник, 84; Пецо-Милановић, Ресава, 311–313; Симић, Левач, 232–236.

³¹⁹ *ђинђув* м и *ђинђува* = *ђинђуха* 'стаклени, вештачки уметни бисер' РМС, књига прва, 821.

³²⁰ Николић, Срем, 337; Николић, Тршић, 413; Реметић, Шумадија, 230; Ивић et al. Банат II, 23; Симић, Левач, 238 и др.

³²¹ Непознати су облици на *-ма*, односно *-ама*.

ДД, *кайетанїма* Гр, баџим *керовима* Ки, да поручиш *кумовима* Г, *л'удїма* мушке Б, направѣ *л'удїма* Бс, *ујутру л'удїма* Гр Ж, *мушкарцима* Бс, *одел'аџима* Бр, *официрима* Г, нѡси *йарѣизанїма* К, да даш *исїма* Бс, даду овѣма *йрїешел'има* Дш, онѣма *Русима* Дѣ, прво *свѣшовима* Д, *сел'аџима* Б, понѣсе *синовима* Пр, *Србима* Г, да се заквѣл'иш *Тал'ијанїма* Ж, *йешкићима* Љу, дѣл'и *унуцима* Бр, *Циганима* Д, закла *Шийтарима* Дс, *ийїјунима* ДД.

277. На источном делу подручја које се овде испитује, тамо где се јавља наставак *-ем* у инструменталу јединине, спорадично се може чути и наставак *-ема* *волдвема* сѣна Ки, *свѣшовема* К, али је неочекивано тај завршетак забележен и у Белом Пољу код Пећи: реко *мојѣма дајѣма*.

ИНСТРУМЕНТАЛ МНОЖИНЕ

278. Као и у дативу, и у овом облику је на читавом подручју доминантан наставак *-има*:

с *Американџима* Ж, са *бомбѡнїма* Др, са *брашанџима* Л, са *тѣма волдвима* Б БП Би, сѣјало се с *волдвима* Бс Г ДД, *сас волдвима* Др, чакшире са *гајїанїма* Бс Г Пр, са *Горѣжданима* Пр, *ћѣсу з дукѣшима* Ки, с *кал'ѣмима* Н, с *камијѡнїма* БП Г, вршѣло се с *кѡњима* БП П, с *окрїаџима* Бр, с *тѣма оїанџима* Дс, с *орѣсима* Кг, с *официрима* Т, с *йарѣизанїма* С, *кѡла са йдѡвима* Н, са *свѣшовима* Бл Д Дс Дш СЛ, са *сел'аџима* Бл, *йел'ефѡнїма* Си, са *йрѣкѣторима* ДД СЛ;
прет *свѣшовима* Дс, пре *йенковима* Дс.

279. На источном делу подручја, инструментални настав *-ем* се аналошки пренео и на облике множине:

са *бїковема* Св, с *волдвема* окрѣћи Би, с *волдвема* вучи Дш, с *његѡвема* *друговема* Дс, онѡко с *његѡвема оїанџема* Бр, с *тѣма йлуговема* Би, с *рѣдницема* Би, с овѣма *Србема* Гр, Албанци са *Србема* К.

ЛОКАТИВ МНОЖИНЕ

280. С предлогом *йѡ* јавља се напоредо у том облику, и облички изједначен са генитивом множине, као у неким србијанским и црногорским говорима:³²²

познаде га *йѡ брковима* ДД, *йѡ бубрѣзима* Кг, *йѡ дѣверима* К, *йѡ краѣвима* Би Бр ДД СЛ, *йѡ оїанџима* Гр, *йѡ синовима* Г;
йѡ йрѣшел'ема Дш;

йѡ дисїанзѣра Ље, *чувамо йѡ лугова* Г, *покупе йѡ одел'ака* Н, *покупе йѡ дел'ака* Ж Др, *йѡ магаџина* Гр, *йѡ йлошѡва* Би, *йѡ йѡшѡка* С, *йѡ йѡшѡџа* Би, *йѡ йрїешел'а* Бл, *йѡ йушова* Г, *йѡ рѣшова* Ље, *йѡ рођака* Св, баџа *йѡ свѣшова* Пр, *йѡ сїанова* Бл, *йѡ кѣшол'ика* и *йѡ Шийтарѡ* Л.

³²² Јовић, Трстеник, 81; Симић, Левач, 232; Пецо-Милановић, Ресава, 314; Алексић-Вукомановић, Жула 302; Пешикан СК-Љ, 148; Петровић, Врака III, 203; Николић, Полимље, 333; Барјактаревћ, НП-сјен, 81.

Иста је ситуација и са предлогом *ѓрема*, док за предлог *ѓри* није се нашао ниједан пример синкретизма:

ѓрема родѓишел'има Г;
ѓрема синова Св.

281. У северној Метохији појава једначења локатива са генитивом ужих је размера него у неким суседним говорима, те се са предлогом *о* не јавља изједначен са генитивом.³²³ Обична је са предлогом *ѓо*: Чувамо *ѓо брѓгова* Г, Пѓо се *ѓо крѓвова* Ље, Ишаѓ *ѓо раѓова* Б, Виђаѓ се *ѓо лугова* Гр, али се с предлогом *о* никада не јавља изједначен са генитивом: *о Брстиовѓчанима* Си, *о дрѓговима* Л, *о Кошеванима* Т, *о ѓриѓашел'има* Бс, *о свѓкровима* Бл.

Једнакост генитива и локатива тумачена је на више начина. Стевановић у употреби генитива место локатива не види једначење већ контаминацију облика генитива и старог наставка локатива множине *-ѓх*.³²⁴

По Барјактаревихевом схватању једнакост генитива двојине са локативом двојине узроковало је „накалемљивање“ наставка *-ѓх* на генитив првобитно код именица типа *син* (*синов-ѓх*) што је после губљења *х* потпуно изједначило ова два облика.³²⁵

Бошковић сматра да је „једнакост генитива и локатива код придева и придевских заменица изазвала то исто и код именица,“ према томе у једнакости локатива са генитивом именица види „адаптацију именичке деklinације придевско-заменичкој,“³²⁶ чиме је оспорио Решетареву тезу да је додир преко наставка *х* узроковао употребу генитива место локатива.

Чини се да је за севернометохијске прилике прихватљива Бошковићева теза.

ПОЈЕДИНЕ ИМЕНИЦЕ И ГРУПЕ ИМЕНИЦА

282. Именице које се завршавају на *-лац*, аналогичом су добиле *о < л* у номинатву једнине и генитиву множине:

јѓдан *вѓжѓоц* Г, да ми бѓднеш *ѓрашѓоц* Б, Ниђде *ѓласѓѓоц* да се нађе ДД, посе сам бѓјо *руководѓѓоц* Ж;

по три *вѓжѓоца* БП, десет *руководѓоца* Пр, тал'ѓко *ѓласѓѓоца* ДД, Остѓло нешто посл'е *ѓрашѓоца* Би, Саѓ нема *ѓрашѓоца* Н, неко от *ѓросѓѓоца* Би.

Свуда је *ѓѓлац* — *ѓѓлаца*.

283. Етници типа *Београђанин* и *nomina agentis* типа *чобанин*, у једнини имају наставак *-ин*; у множини, пак, не проширују основу тим наставком:³²⁷

³²³ Стевановић, ИЦД, 7; Пешикан СК-Љ, 148.

³²⁴ Стевановић, ИЦД, 61.

³²⁵ Барјактаревић, НП-сјен, 81.

³²⁶ Бошковић, Чланци, 43.

³²⁷ Појава је забележена у говору галипољских Срба, (в. Ивић, Галипољ. 182) неким источно-херцеговачким (в. Николић, Тршић, 413) и шумадијско-војвођанским говорима (в. Николић, Мачва, 258; Николић, Колубара, 60–64; Реметић, Шумадија 231; Стевовић, Гружа 555; Ивић et al Банат II 29–30).

Бел'ичанин Бл, *бѣрбѣрин* БП Л, *Берковчанин* Бр, *Бичанин* Би, *Брстѡвичанин* Си, *Будисавчанин* Бс, *Горажданин* Г, *Гребничанин* Гр, *Драгол'ѣвчанин* Д, *Дреновчанин* Др, *Дрсничанин* Дс, *Душевчанин* Дш, *Жаковчанин* Ж, *Кијевчанин* Ки, *Ковражанин* Кг, *Кошѣвчанин* К, *Лукавчанин* СЛ, *Л'евдшанин* Ље, *Л'убожданин* Љу, *Пол'анчанин* П, *Прекалчанин* Пр, *Сврчанин* Св, *Сйжанин* Си, *Синајчанин* С, *Тучеичанин* Т, *чобанин* ДД Дъ Н, *Србин* Дш Ж, *са Србинем* Пр;

то тамо *Бел'ичани* К, стрѣл'ал' и га *Бугари* Б Ки, док су ни *Гораждани* ДД, да се не крстѣ *Срби* Бл Др Дс, бил'и су *Срби* К, мѣ *Срби* Ж, умрел'и *Срби* Љу, погинуло преко дваѣз *Брстѡвичана* Си, код нас *Л'евдшана* Ље, заробил'и *Бугаре* Дс, побил'и се з *Берковчанима* Бс, држал'и *са Србима* Кг, *Албанци са Србема*³²⁸ К.

284. Именице на *-истѡ(а)* у номинативу једнине редовно се завршавају на *-а* и имају промену тих именица:

Имѣр бицикл'истѡа Љ, *ка кайиштал'истѡа* Пр, *био је комунистѡа* Дш Т, *ѡн је комунистѡа* Си, *вѣл'ики националистѡа* Бр ДД, *Био је шрактиѡристѡа* БП, *неки Ковачѣвић шрактиѡристѡа* Г, *није фашистѡа* Љ;

видо ош комунистѡе Т, *да да нациѡнал'истѡе* ДД, *шрактиѡристѡе* Г.

У множини имају облике именица м. р. на сугласник:

постал'и и кайиштал'истѡи Л, *насел'ил'и* и се *колонистѡи* СЛ, *са смо комунистѡи* Си, *овѡ социјал'истѡи* Си, *убил'и* га *шѣрѡристѡи* Ки, *ѡни су фашистѡи* Пр; *ош кайиштал'истѡа* Т;

живѡмо с колонистѡима СЛ, у јѣдну кућу с *комунистѡима* Ж, *радикал'и* са *социјал'истѡима* Г.

285. Вишесложна имена типа *Аниѡније* у начелу имају тај гласовни лик.

Аниѡније Б Дс, *Арсѣније* Дс, *Видоје* Б, *Гл'игѡрије* Б Дс, *Димитрије* Б Дс Т, *Јанићѡије* Гр, *Јерѡиѡије* Бл Т, *Петрѡније* Бл, *Тимѡиѡије* Б Бл, *Тодѡсије* Б Дс.

Форме на *-а* представљају реткост: *долазѡијо Ал'ександра* Г, *казан код Ал'ександре* Г, *Димитрија Бѣшовић* ДД, *био и Јанићѡија* Ж, *каже Мѡјсија* С.

286. У СМ постоје две форме мушких хипокористика са узлазним акцентом. У пећкој и дечанској околини завршавају се на *-о*, и имају промену именица *-о* основе:³²⁹

Аниѡ Г, *Арсо* Н, *Баѡшо* Бс, *Баѡцо* Др, *Блажѡ* Ље Н Св, *Бѡго* Г Ље, *Бѡжѡ* Бс, *Бѡро* Г Ље, *Бранѡ* Г Ље, *Будо* Си, *Васѡ* Др, *Вѣл'ѡ* Г Ље, *Виѡшо* Ље, *Владѡ* Г Ље Св, *Власѡшо* Г Ље, *Војѡ* БП Ље, *Вујѡ* Ље, *Вуко* Г Св, *Гѡро* Св, *Гѡшо* Г, *Грујѡ* Си, *Давѡ* ДД, *Данѡ* Г ДД Др, *Дѣјѡ* Ље Н, *Дѣно* Св, *Дѡко* Ље, *Дѡмо* Г Си, *Дѡсо* Св, *Драго* Бс Г, *Дујѡ* Г Л, *Бѣко* Г Ље, *Бѡко* Л, *Жарѡ* Др, *Живо* Ље, *Закѡ* Г, *Зоко* Св, *Јѡко* Г, *Јѡво* БП Г ДД, *Јѡсо* Ље, *Јѡцо* Др, *Кѡјѡ* Си, *Краѡсо* Г, *Лазѡ* Ље Н, *Л'ѡко* Г, *Л'убѡ* Бс, *Мадѡ* БП Г ДД Н, *Миѡго* Св, *Миѡло* Г Си, *Миѡро* Др, *Миѡшо* Г С, *Миѡно* Бс Ље, *Миѡшо* БП Св, *Мѡмо* Ље, *Муѡшо* Н, *Неѡшо* Ље, *Неѡно* Г, *Неѡшо* Си, *Ниѡно* Др, *Ниѡцо* БП Н, *Нѡво* Г Ље, *Пѣ-*

³²⁸ Проширење је забележено само у једном случајуу селу Жакову: тако и *ко Србова*.

³²⁹ Изузетак је село Љубѡжда у којем је Стијѡвић забележио све три промене (в. Стијѡвић, Хипок. 52).

ро БП Др Си, Рајо Ље Св, Рајшо Др, Рашо Си, Родо Г, Славо Ље Н, Слађо Си, Слобо Љ Св, Сјако Љ, Србо Л, Срђо Св, Сјево БП Бс Г ДД, Сшојо Др, Сшрајко Си, Тисо Си, Тихо Ље, Томо Ље Си, Тона Г, Триво Г, Тришо Бс, Ћобо Г, Фишо Др, Цеко Г, Цицо Др, Чајо Г, Чедо Ље Н;

до Арса Г, од Буда Си, понеси матику Дану ДД, не реко Јову ДД, кућа Јову Вуканића Г, за Дуја Л, стрел'аше Панића Г, причекај Рода Г зови Сима БП, Војо с Јефшом БП.

По овој промени мењају се и двосложни хипокористици на -е: типа Боле, Миле, Раде³³⁰

знате л' штѧ за Вул'а Г, видела сам Мил'а БП, девер-Гил'у Ље, код Бел'а Махсића Г, запази л' Јол'а Јеремића Г, до куће Бол'у Дакића Г, уфатил'и Бел'а Крстовића ДД, Л'ал'у Армyшу Н, о Нил'у Богйевићу ДД, била удата за Рал'а Л.

Остали део територије покривају хипокористици са дугоузлазним акцентом који се завршавају на -а (в. карту бр. 30):

Андра Бр Ки, Арса Бр, Аца Би Бл Пр, Бада Дс, Биса (од Л'убйсав) К, Блага Би Д С, Блажа Б Дс Т, Боба Бр, Боба Б К, Божа Д С, Бора Др, Браца Бр, Буда Д, Вана Би Дс, Васа Бр Кг К, Вел'а Пр, Веса Дс, Веца Ки, Вида Б Бр Пр, Виша Дс, Влада Бр Гр Дш Кг Пр, Власта Бр Ж, Воја С, Вуја Бр Ж, Вука Пр, Вуча Т, Гана Т, Гара Пр, Гаша Б, Гића Б Дс, Гоћа К, Гоца Ки, Гоша Дс, Груја Дс, Дика Дс, Дама (од Адам) Т, Даша Б, Деја Д Дс Ки Пр, Дека Б, Дел'а Дш, Дена Дс С, Дика Дс, Ди-ма Б Ки Кг, Дица К П, Диса Би Д, Добра Ки, Доја Бл, Доша Дс, Драга Би Дс, Дража К, Дуја Гр, Бека Б Би, Бока Д Дш, Бора Ки, Боша Бр Ки, Бура С, Жара Т, Жива Дс, Жика Би, Заја Бр, Зака Бл, Звона К, Здрава П, Зида Б, Зора Ж, Иба Б, Ига Дс, Ика Би Дс, Ица Ж, Јера П, Јефша Др, Јова Б Дш, Јога Пр, Јорда Гр, Јоса Ки, Јоца Д К, Југа Ж, Каја Ж К, Кола Бл Пр, Коса (од Вукосав) Дс, Кршиа Б, Лаза Гр, Лака Б, Луја Би, Маиша Дс, Маца К, Маша Б, Меца К, Мија Ки Пр, Мика Дс Ж Ки, Мила Пр, Мира Дш, Миша Бл Би Ки, Мића Б Дс Ки Пр, Мица Дс, Миша Т, Мома С, Моиша Б, Моћа Др Дс Т, Моца Ки, Моша П, Нећа С, Нена Ки, Нера (од Нестор) С, Неша Б Љу С, Ница К, Нића Б Бр Дс, Ниша Ж, Нова Д Дс, Ноја Кг, Паја Б Ки С, Пака Бл, Панића Др, Паћа Б, Педа Пр СЛ, Пеја Бл, Пека Ки Пр, Пера Б Ки Пр С СЛ, Пеша Бр С, Преда Дс Ж, Пуна Бл, Раја С Т, Рака Ж С, Раца Др Ж, Раиша Б С, Раша Ж Љу СЛ,

Рода Ки, Саја Бл, Свеиша Би, Сеца К, Сима Бл Дс, Слава Бл Дс, Слађа Гр, Сјака Пр С, Срба Бл, Срђа С СЛ, Среиша Дш Ж С, Срећа Би Дш, Сјева Д Ж С, Сшеиша Би, Сшоја Ж Ки, Така Ки, Така Дс Т, Тина Дс Ж, Тиса Бр Би Д С СЛ, Тиша К П, Тода Дс, Тоза Б Би, Тока Дс, Тома Б Би Д СЛ, Тона Дс, Тоша Дс, Трива Б, Ти-за Т, Тоба К, Цава Гр, Цеја Б Др, Цеја Дс СЛ, Цека Би Ж СЛ, Цица Дс СЛ, Цоба СЛ, Чаја К, Чедо СЛ.

³³⁰ Присвојни придеви ових хипокористика завршавају се на -ов (-ев). Дујов брат Л, Јовов син БП, Драги Јефшов ДД, Годова са Тишвом кућом Г, Слобов отац Љ, Бранко е Рајов Ље, до Будове куће Си, Јела Ђоква Н, кад умре Драги Симов Бс, Милва сестра Бс; у Ђол'ев Кун Г, Јол'ев део Н, Мил'ев трактор БП, Рал'ев крај Л, ка Вул'еве овце БП, Ђел'ева жена Ље, Кралица Л'ал'ева Г, ка Нил'ева кућа ДД, из Радевија оваца Си.

код Баке Ки, од Бубе Гр, од Вице Ки, од Гаге СЛ, Гише Б, Миде К, Мике Љу, Мице Бл, Саше Кг, Тоше Љу, Тине Би, Туше Гр;
 Гигу Ки К, Боћу Ж, Дишу К, Ђоку Гр, Пећу Д;
 Како си, Миша Бс, Нема те, Рака Г, Докл'е такò, Тоша Г;
 з Боћом Љу, з Гигом Пр, с Миком Пр, с Мишом Бс, с Мићом Љу, с Тином Б.
 Образац Миша:
 ис куће Божје Бакџца Би, код Божје Би, од Вел'е Гр, ко Драге К, од Ђокџ
 Би, код Мице Воштића Дш, кот Перџ Дњ, от Перџ Костића Гр, без Родџ Ж;
 томе Аниџ Б, рекни Симџ Бл;
 за Мићу Дњ, да пуштим чашу за Цеку Т;
 Миту зовемо Мишо Бр, овако на кратко — Рака, а зовемо га Рако Би, Тошу
 зовемо Тошо К;
 заедно с Вел'ом Гр, дошаò с Лазом Бс, шта е с Новом Дш, ш Чедом Бр;
 њо Вурџ Костића Ки, њо Жикџ Ки.

288. У последње време веома је продуктиван наставак -и у творби мушких, као и женских хипокористика. Анализирајући ову особину, Светозар Стијовић је дао преглед облика код православног и муслиманског становништва у Пећком подгору,³³¹ а из ономастичке грађе види се да је појава распрострањена на читавом подручју северне Метохије.³³² Нарочито су фреквентни облици Зоки и Мики.

У говору млађих особа ови облици деклинирају се као у књижевном језику: Зòки, Зòкија, Зòкију, а старије особе или избегавају њихову употребу у зависним падежима или употребљавају промену по обрасцима хипокористика другачијих завршетака: „од Мигога, од Мигице, од Мигеџа, Мигоме, Мигици, Мигеџу.“³³³

ОСОБИНЕ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА

А. Именице које задржавају род

289. За разлику од стања у неким србијанским говорима,³³⁴ непозната је стара промена именице дан и у називима празника. У тим сложеницама она има облик као у другим говорима овога типа.³³⁵

Од Аранђеловдана Пр, до Гмишровдана Л, о Гмишровдану Ље, њо Гмишровдану Др, нешто о Госиòђиндану Л Љ, о Госиòђиндану С, њо Госиòђиндану Г, њосл'е Вурђевдана БП, увече Вурђевдана Бл, од Вурђевдана С, о Вурђевдану Г Ље Љу, њо Вурђевдану СЛ, њосл'е Крсиòвдана Пр, до Крсиòвдана Ље, њо Крсиòвдану Дш, њре Пеишровдана Ље, њо Пеишровдану С, ка о Никòл'дану Н, о Сиòсовдану Г.

³³¹ С. Стијовић, *О хипокористицицима на -и у Метохијском (Пећком) подгору*, ЈФ XXXVII, Београд, 1981, 255–263.

³³² Стијовић, Кујавча, 313–414, Букумирић, Прек. I, 339–403, Прек. II 303–418.

³³³ Стијовић, *О хипокористицицима на -и у Метохијском (Пећком) подгору*, 262–263.

³³⁴ Реметић, Шумадија, 232; М. Николић, Полимље, 328.

³³⁵ Симић, Левач, 239.

290. Супротно приликама у другим К-Р³³⁶ и неким Ш-В говорима,³³⁷ именице *хлеб*, *лук* и *сир* нису забележене са завршетком на -а у номинативу и акузативу јединине:

л'ѐй се мѐсијо Б, пченични л'ѐб Бл, колобѐћно л'ѐб Дш, л'ѐб нѐ би мѐго Ж, прѐјни л'ѐб Л, прода л'ѐб Би, за л'ѐб Бс Г П, сѐт ћемо л'ѐб Дш, нѐсмо вѐдел'и л'ѐб ДД, бѐл'и л'ѐб Ки, л'ѐб да мијесим Ље, што се печѐ л'ѐб П, би ни бачѐл'и л'ѐб Си, хл'ѐб укуснији Кг. Форма л'ѐбац³³⁸ употребљава се у значењу округлог облика те људске хране, али само у номинативу и акузативу: она л'ѐбац Б, по јѐдан л'ѐбац Би, л'ѐбац овал'ицки Г ДД, кѐко ви је л'ѐбац ДД, попѐри л'ѐбац Д, за л'ѐбац Дс, испуца л'ѐбац Ж, шѐру л'ѐбац Љу, тѹ би гњѐтал'и л'ѐбац Н, нѐси л'ѐбац С, л'ѐбац за мерѐк Т;

крѐмид и лѹк БП, да би се лѹк тѹко Бл, овѐ за лѹк Бс, лѹк и компѐр Г Дњ, гѹл'иш лѹк Дш, сѐдијо лѹк Л, сѐмо лѹк Ље, лѹк и папрѐке С;

сѐр не кѹпиш БП, и сѐр и кѐјмак Бл, сѐр ка скѐруп Г, сѐр мѐже да бѐдне Др, дѐбар сѐр ДД, мнѐко и сѐр Ж, йма сѐр, мѐсни сѐр Кг, и колѐмбоћ и сѐр СЛ.

291. У народним говорима именица *раѝ* бележи се у различитим родовима. У говорима Пиве и Дробњака, јавља се у мушком и женском роду,³³⁹ као и у Колашину са околином,³⁴⁰ а и Вук је у Рјечнику наводи у та два рода.³⁴¹ У централној Шумадији, пак, забележена је у мушком и средњем роду.³⁴² Супротно стању у тим говорима у СМ потврђена је само у мушком роду.

пѹче рѐѝ Б, кад бѝло рѐѝ Би, штѐ е рѐѝ Б Г ДД, Први рѐѝ Бс Дњ, овѐј рѐѝ Г Кг док се рѐѝ не заврши К Т, за врѐме рѐѝа Г Др Си, прије рѐѝа Ље Си.

292. Финални велар -х нестабилне артикулације узроковао је гласовне промене. После његовог испадања код именица *орѐх* и *сиромѐх* долази до сажимања: л'ѝс од *орѐ* Г, ка одѐвде до *орѐ* Љ, седѝм код *орѐ* Ж, тѹ испод *орѐ* Гр, покѹпил'и се око *орѐ* Д, пѐо с *орѐ* Св, пѐпо се на врѐ *орѐ* ДД;

да узмѐ ко *сиромѐ* Н, код богѐтога глѐс, ко *сиромѐ* чѐс Г.

Код њих се сибилар редовно аналошки преноси из номинатива у акузатив множине:

млѐтѝјо неке *орѐсе* Ж, кѹпи *орѐсе* Дс, да прѐсѐди неке *орѐсе* Гр, крѐцамо *орѐсе* СЛ, срѐо неке *сиромѐсе* Д.

293. Именице *грѐх* и *смѐх* јављају се у облику *грѐј*, *смѐј*, а именица *сѝрах* у облику *сѝрѐо*:

грѐј ђд бога Г, од *грѐја* шта се рѐди Бс, не мѐгу вѝше о *смѐја* Ље, њѐјни *грѐѐви* Н;

³³⁶ Симић, Левач, 222; Пецо-Милановић, Ресава, 321.

³³⁷ Реметић, Шумадија, 237; Павловић, Рача, 19.

³³⁸ Као у србијанском Полимљу (в. М. Николић, Полимље 348.).

³³⁹ Вушовић, П-Др. 50.

³⁴⁰ Пижурица, Колашин, 132.

³⁴¹ Карацић, Рјечник, 881.

³⁴² Реметић, Шумадија, 237.

сѣрѣо ме да не дођу Г, не зна дѣте за *сѣрѣо* БП, *сѣрѣо* пусти Н, препѣдо се о *сѣрѣа* Св.

Б. Именице које мењају род

294. Именица *дуд*, на источном делу испитиваног подручја спорадично се јавља и у облику ж. р:

имѣл'и смо *дѹде* Дш, најѣла се *дѹде* Гр, на *дѹду* Дш, нити л'ис на *дѹду* Ж, л'ишће о *дѹде* СЛ;

нигде л'ис на *дѹд* Ж.

295. Именица *ћошак* јавља се у више творбених ликова:

ћош ДД;

ћоше Б Бл Би ДД Ж Л П Св СЛ, оставил'и у неко *ћоше* мѣло Д, одвојше њу на једно *ћоше* Л;

ћошак БП Бр Бс Гр ДД Д Др Дс Дњ Дш Ки К Кг Л Ље Љ Љу Н Пр Си СЛ Т, у *ћошак* БП, онѣј *ћошак* Бр, узмѣш ис *ћошка* Л;

ћошѣк Бл Дњ П;

ћошнѣк Б БП Л Ље Љ П Пр Св;

ћушнѣк Бр Ж С Т;

ћуше Бр Ље Си, у једно *ћуше* Пр, до *ћушеѣа* Г, шта ћемо с онѣм *ћушеѣом* ДД.

296. Ојконими *Ракош* и *Црколез* мењају се као именице ж. р. на сугласник: из *Рѣкоши*, к *Рѣкоши*, из *Цркол'ези*, к *Цркол'ези*.³⁴³ Такође поред облика *Верѣћ*, *Драгољевац*, *Ђураковац*, јављају се форме *Вѣриће*, *Драгол'ѣвце*, *Ђуроковце*.³⁴⁴

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

297. Именице средњег рода одликује проширење основе формантима *-еѣ-*, *-ен-*, *-ес-*: као у говорима узетим за основицу књижевног језика:

одваја се жујце 'жуманце' од *белѹјцеѣа* 'беланце' Г, плоче *врз грнеѣа* Дш, о *дрвеѣа* Б Др Ж Ље Пр, онѣко без *дѹгмеѣа* Л, два *јѣгнеѣа* Ж, два *јунѣа* Бл, два *кѹбеѣа* Н;

нѣма *врѣмена* Ље, си л' без *ѣмена* С, без *вѣмена* Си, скини га с *рѣмена* Ки;

мѣњају се *врѣмена* БП, мѣдерна *ѣмена* Бс, завѣдила се *ѣл'ѣмена* СЛ, тѣмо по тѣја *ѣл'ѣмена* Г, носѣла на *рѣмена* Кг, за *рѣмена* ДД;

ка из *небѣсѣа* Ље.

Број именица са проширењем формантом *-еѣ-* повећан је продуктивношћу наставака *-че* и *-це* у грађењу деминутива:

ка пѣла *бокѣлчеѣа* Би, ис *Тѣмѣнога лѹкчеѣа* Г, штѣ ѣма од онѣга *л'ѣѣчеѣа* ДД, ис *коѣл'ѣчеѣа* Бл Н, с *осѣѣлчеѣа* Бс, бес *ѣѣл'ѣчеѣа* Дњ, с *ѣрозѣрчеѣа* Б, до *ѣанѹрчеѣа* Ље, од онѣга *ал'ѣнчеѣа* Љу, вѣрем од *бриѣвѣнчеѣа* Ки, ис *кол'ѣѣ-*

³⁴³ Стијовић, Подгор I, 302 и 337.

³⁴⁴ Стијовић, Подгор I, 254, 272, Подгор II, 303.

чѐша Пр, од *майшкчѐша* Љ, бес *йайрикчѐша* ДД, и *сойчѐша* Бс, ни *кучѐша* ни *мачѐша* С, мѐчка и два *мѐчѐша* Пр, кѐжа од *зѐчѐша* Гр, ни *йил'ѐша* ни *шѐчѐша* БП; ни *вимѐнчѐша* ни *јада* Г, код *гл'едѧлчѐша* Би, без *дрвчѐша* Си, од *гурѐнчѐша* СЛ, кѐжу од *јарѐнчѐша* Ље, два-три *йил'ѐнчѐша* Л..

298. Проширење се са именица типа *деше*, *дрво*, местимично пренело и на именице типа *зрно*, *око*, *уво* као факултативна појава, али су обичне форме и без њега:

између онѐга *звяжѐша* Дњ, *око гл'едѧл'ѐша* Би, *до зрѐнѐша* Н, *од якеѐша* Ж, извѧдио би ти *из якеѐша* Гр, *йоред якеѐша* С, два *јвѐша* йма Ки, јѐдно дрѧгоме *до јвѐша* Бс, *ис црѐвѐша* Би, с обадва *кол'енѐша* Б;

прѐдѐмо с *врѐнѐшем* К, тавѐм *якеѐшем* Дш, *орѧл'и смо орѧл'ѐшем* Ж; *йо якеѐшу* Дш;

беж љубра Би, *из яка* ће да ти *укрѧдѐ* Г Ље, *са стячним љубрем* П, *нађубри* га с *кокошйњим љубром*³⁴⁵ Г.

Проширење основе именица типа *око уво*, прилично је стара аналошка појава, потврђена и у говору галипољских Срба.³⁴⁶ Она одликује, првенствено козовско-ресавске,³⁴⁷ одакле је, по мишљењу неких дијалектолога, пренета и на друге говоре.³⁴⁸

ИНСТРУМЕНТАЛ ЈЕДНИНЕ

299. На западном делу подручја код старих меких основа употребљавају се оба наставка, али претежу облици са наставком *-ем*, а код тврдих се искључиво завршавају на *-ом*.³⁴⁹

како сте са *здрѧвл'ем* Ље, са *здрѧвл'ем* и *весѐл'ем* Г, штѧ си *урѧдио* с *имѧњем* Л, *озидане* с *камѐњем* Си, *мѓке* с *навѧјањем* Г, *дашѧо* с *наређѐњем* БП, *нѐкако* с *ослобођѐњем* Л, са *сѧрѧл'ѐњем* Г, *послѓжимо* и с *йѐчѐњем* Ље, па *вежѓј* с *йрѓћем* Г, *закѧти* се *цвѐћем* Л;

на *јѧстак* с *йѐрјом* Ље, *вежѧвал'и* с *йрѓћом* ДД, *изѧшл'и* смо са *сѓнцом* Г, *закѧти* га с *цвѐћом* Н;

заврши *вином* Л, *слѓжи вином* Ље, с једнѐм *деѧѧѧшом* Ље, *удѧри* га с *дрѐвѧшом* Г, *дрѓшѧвом* ДД, *прѓскају* га *жѧйшом* БП Бс Н, *сѐјал'и* смо *рѧлом* Љ, *прѓдо краѓу* с *шѧл'ѧшом* Г;

³⁴⁵ Форма *љубрад* коју наводи Барјактаревић у монографији није забележена (в. Барјактаревић, Метохија, 184).

³⁴⁶ Ивић, Галип. 188.

³⁴⁷ Елезовић, Речник, 100; Симић, Левач, 280–281; Јовић, Трстеник, 84; Пецо-Милановић, Ресав, 316; Алексић-Вукомановић, Жупа, 303; Барјактаревић, Ибар, 85.

³⁴⁸ Ивић, Биоград. 157; Николић, Мачва, 264; Реметић, Шумадија, 238–240; Николић, Колубара, 46–47; Павловић, Рача, 25; Барјактаревић, Чумић, 18, Ивић et al, Банат II, 49–50; Поп. Госпођ. 176. 40). Појаву у Госпођинцима Поповић објашњава утицајем са подручја К-Р говора, међутим, Реметић износи чињенице које се супротстављају тим претпоставкама.

³⁴⁹ У Добром Долу је забележен један пример: *дрѐвѧшем* ДД.

шта да радим с *вїменом* БП, мѣња се *врѣменом* Н, под *їменом* Ље, с *їл'ѣменом* Г;

300. На источном делу доминира наставак *-ем* и код именица чија се основа завршава тврдим сугласником, а дистрибуција наставака није условљена фонетским факторима, те се облици са наставком *-ем* бележе и кад наставку претходи слог са вокалом *-е*. Облици на *-ом*, који су последица утицаја школе, телевизије и контакта са особама изван локалног подручја, представљају реткост:

свѣ саз *бл'їшем* Дњ, з *бицикл'ем* Ж, ткѣш са *брѣм* Б, ткѣш *брѣм'ем* С, уга симо га с *вїнем* Бл Дс, с *возїл'ем* Ж, сас онѣм *гл'їшем* Пр Ж, *дрвѣшем* Б, мнати *дрвѣшем* Би Дњ, *дрвѣшем* по вѣку Св, са својѣм *домаћинсїшем* Ж, с онѣм *жїшѣм* Би Д Др С СЛ, с једнѣм *крил'ем* Гр, намажи га *дсїшем* Ж, с *раїл'ем* Ж Ки, да седи сас *рѣсїшем* Пр, пребивѣно *сврѣдл'ем* Пр СЛ, са *сукнем* Др, овѣм *їшел'їшем* Би, покрију га *ћѣбѣшем* СЛ;

мачукчѣшем Љу, с *мѣмчѣшем* Дс, и тѣ *сикїрчѣшем* Пр, са *сїрћѣшем* Бл, са стѣчнем *ћубрем* П;

карл'ице са *мл'ѣкем* Б, са њїнем *мл'ѣкем* Бл, кѣпу са *мѣсем* Би, нарани га *сѣнем* Дс, штѣ ћеш с тѣм *їменем* К, са *сѣменем* СЛ;

са *вїном* Бл, са *друшїшвом* Љу, попрска се *жїшїом* Кг Љу, с онї *мл'ѣком* Д, кѣвал'и с *мл'ѣком* Пр, сас *їл'їшном* С.

У погледу завршетка ових именица у инструменталу, севернометохијски говори се не уклапају најбоље у шире подручје К-Р говора, јер у Трстенику инструментал „има наставак *-ем* као и у именица мушког рода,³⁵⁰ а у Левчу је „готово искључиво наставак *-ем*.“³⁵¹ По томе су ближи ресавским говорима, где „је падежни завршетак *-ом/-ем*.“³⁵²

ФОРМИРАЊЕ МНОЖИНЕ

301. У начелу, облици множине уклапају се у слику коју пружају именице мушког рода:

брвна СЛ, на *брѣ* Б, *гѣвна* се звѣла БП Пр, *звѣна* СЛ, *свѣна* П, уби *зрѣна* Н, *ја-ја* БП Ж К Љу Н П, на *кол'ѣна* Дш, скѣпи *корїшїа* Д СЛ, *їл'їшїна* Ље, онѣ *руна* Бс, *сѣла* горѣ ДД, *слѣва* Б Дњ, имѣл'и смо *брѣдила* Ж, двѣ *врїшїла* Љу, *сїришїшїа* Н, *склѣнишїшїа* СЛ;

преко *брѣ* БП, двѣјез *грѣла* Бл, међу *жїшїа* Св, шаку *зрѣна* Н, двѣста *кїла* Бл Бс ДД Ж, за мнѣго *л'ѣшїа* Л, по петнаес *мѣза* Бл, мнѣго *мѣсїшїа* Дс;

по тїја *сѣла* Б, по другїја *сѣла* Др Ки Ље, свут по *сѣлѣ* Гр.

302. Именице које означавају младунце домаћих животиња завршавају се на *-ћи*, односно *-ци*:

³⁵⁰ Јовић, Трстеник, 85.

³⁵¹ Симић, Левач, 270.

³⁵² Пецо-Милановић, Ресава, 317.

Л'ушоглаве;
Ковра̑ге;
Свр̑ке, Нагла̑вке (званично Наглавци), *Ойра̑шке;*
Томам̑це, Крњин̑це, Црн̑це, Руд̑ице;
Падал'иши̑е;
Чун̑гуре.

Барјактаревих у монографији наводи *Загрм̑е* као *singularia tantum*, а *Бучане, Злоку̑ане, Дечане, Ло̑ане* и *Свр̑ке* као *pluralia tantum*.³⁵⁴ Да ли се ови топоними осећају као *pluralia tantum* зависи и од тога да ли им *-е* потиче од множинског падежног завршетка именица мушког рода. Ваља истаћи да су се они на *-ане* у средњовековним документима завршавали на *-и*: *Барани, Бучани, Гло̑ани, Лабљани, Лажани, Љешани, Осојани, Пайра̑гани*,³⁵⁵ *Дечани, Уло̑ани*,³⁵⁶ а сем њих и знатан број ојконима који се данас завршавају на сугласник; *Бобојевци* (Бобовац), *Бродли̑и* (Бролић), *Вер̑и̑и* (Верих), *Добродоли* (Добри До), *Драгољевци* (Драгољевац), *Ис̑ини̑и* (Истинић), *Љуболи̑и* (Љубенић).

У вези са тим Белић каже да се „наставак за ном. мн у именица типа... Бошнане“ употребљавао до XIV, када се „у писаним споменицима, а у народној употреби свакако и раније употребљавају и облици на *и...*, који полако истискују облике са *е*.“³⁵⁷

Вероватно су се ојконима на *-е* прилагођавали именицама средњег рода, те се данас јављају у средњем роду, а у говору локалног становништва и неки који ма се званични назив завршава на сугласник: *В̑ри̑ћ/В̑ри̑ће*,³⁵⁸ *Драгол'џвац/Драгол'џвци/ Драгол'џвце*,³⁵⁹ *Ђура̑ковац/Ђуроковце*.³⁶⁰ Поред званичног *Дечани* употребљава се облик *Дечане*.³⁶¹ (Мислим да је доминантан, а у говору старинаца чује се једино тај облик).

С обзиром на то да се на испитиваном подручју акузатив употребљава уместо локатива, на основу деκлинације тешко је разврстати ове именице, на оне које припадају, и оне које не припадају категорији *pluralia tantum*, па ће се категорисати на основу рода.

Непобитна је чињеница да се већина њих осећа именицама средњег рода. Изузетак је мали број. Уз топоним *Опрашке* стоји да је женског рода у множини,³⁶² а тако се осећају и ојконима *Нагла̑вке* и *Рудице*.

306. Уз назив села *Осојане* и *Пољане* стоји ознака да припадају именицама средњег рода.³⁶³ Атрибут уз њих ће бити у облику средњег рода: *Гор̑ње* и *До̑ње*

³⁵⁴ Барјактаревих, Метохија, 185.

³⁵⁵ В. табелу, стр. 7–9.

³⁵⁶ Ове две напореда са завршетком на *-е*, ДХ, 317, 321.

³⁵⁷ Белић, Деклинације, 14.

³⁵⁸ Стијовић, Подгор I, 254.

³⁵⁹ Стијовић, исто, 372.

³⁶⁰ Стијовић, Подгор II, 303.

³⁶¹ А. Џоговић, Ономастика Дечана и околних села, ОП VI, Београд, 1985, стр. 439.

³⁶² Стијовић, Кујавча, 399).

³⁶³ Стијовић, Кујавча, 349, 367.

Бѣране, Дѣње Глѣжане, Сѣво Свѣрке. У промени се употребљавају у облику *singularia tantum*: *ѣрема Будѣсавцу* Бр, *ѣо Прѣкалу* Пр, *ѣо Осѣјану* Пр, *ѣрема Оѣрѣшку* Пр, *ѣрема Наглѣвку*³⁶⁴ Св. Ове чињенице супротстављају се сврставању ових ојконима у *pluralia tantum*.

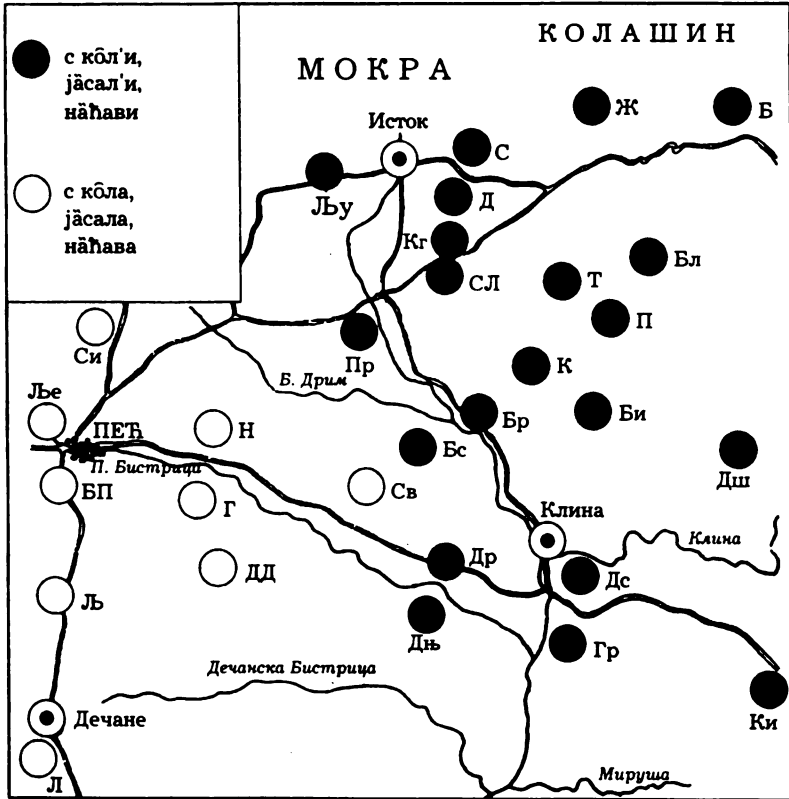
PLURALIA TANTUM

307. Именица *крѣѣа* 'православни обичај свечаног ношења крста кроз поље уз масовно славље, 'крстоноше' јавља се у облицима *крѣѣа* и *крѣѣи*:

Имамо *крѣѣа* на Јереминдан Г. Од наѣија *крѣѣа* Си, Имѣл'и смо *крѣѣа* на Никѣл'дан л'ѣтњи ДД;

наѣи *крѣѣи* Ж СЛ, штѣ ће наѣа *крѣѣи* Т, ка се нѣсу *крѣѣи* Др, нѣсе се *крѣѣи* С, на *крѣѣе* Бл, носѣл'и *крѣѣе* Бл, нѣси *крѣѣе* Ж, нѣсимо *крѣѣе* Т.

Карта бр. 31: Наставак -и у Г јд. именица *кола, јасла, наѣва*.

³⁶⁴ Једном забележен и у облику *pluralia tantum*: *према Наглѣвкама* Бр.

308. Док именице: *кола, јасла, леђа, нађва, устѝа* у генитиву могу имати наставак *-а* и наставак *-и*, од којих други претеже на источном делу територије (в. карту бр. 31), именица *враѝи*, у том облику редовно има наставак *-и*:

двоје *кѝл'и* Б Д Ки, *врс кѝл'и* Дњ, бурѝло *ис кѝл'и* Бл, подове *оѝи кѝл'и* Дс Љу, у осовѝину *оѝи кѝл'и* Ж, проѝеп *оѝи кѝл'и* Бр Дњ, стѝпац *оѝи кѝл'и* Бл, рѝда *оѝи кѝл'и* Бл Бр, *ѝозади кѝл'и* Би, скину *с кѝл'и* Б Бр Би Д Др Дш, сас *кѝл'и* Др;

двоје *кѝла* Си, *ис кѝла* Г, порет *кѝла* Л, бес *кѝла* Си, повр *кѝла* Ље, от *кѝла* БП Љ, праг *оѝи кѝла* Г, до *кѝла* Г, *ѝозади кѝла* Си, скини се *с кѝла* Бс ДД, *ис кѝла* ДД, *коѝи кѝла* БП Си;

из јасал'и Бл Би Бр Гр Д Др Дс Ж К Кг Љу П Пр С СЛ Т, *из јасала* БП Г ДД Дњ Ки Љ Св Си;

полѝтка *нађави* Ж, *из нађави* Бр Бс ДД Д Др Дш Ки П С Т, *о ѝе нађави* Бр, *из нађави* Бл Би Др Дс Дш Ки К Кг Пр СЛ, *из те нађави* Кг, *од нађави* Дс, *ван нађави* Гр;

из нађава БП ДД Дњ Љу Н Св Си С, *код нађава* Г, *од нађава* Дњ;

на *л'еђа* Б Бр Бс Дњ Ж Н, *ѝреко л'еђа* Г Кг, *ѝо л'еђа* Бр;

до ѝстѝи Би, *ѝреко ѝстѝи* Б, *из ѝстѝи* Г;

један део *враѝи* Љ, ка *од враѝи* Б, код *враѝи* Бс, ка *од враѝи* Б, ѝквир *од враѝи* Ље Си, *ѝреко враѝи* Љ, до *враѝи* Г ДД Си, повише *враѝи* Дш, баѝи *иза враѝи* Ж Си С, онај *са враѝи* Б Ље, маќните ми се *с враѝи* Би.

ОСОБИНЕ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА

А. Именице које задржавају средњи род

309. Као у многим народним говорима,³⁶⁵ а добрим делом и у њижевном језику³⁶⁶ именица *доба* је непроменљива и јавља се као *singularia tantum*. На северном делу подручја које се овде испитује забележена је и у облику *добо*:

зимње *дѝба* Б, у то *дѝба* нођи БП, у свако *дѝба* Г, у неко *дѝба* ДД, у најбол'е *дѝба* Л, о то *дѝба* Н;

нако је зимње *дѝбо* Б, у зимње *дѝбо* Т.

310. Именице *очи* и *уши* недоследно имају дуалски генитив:

код очѝ — *без очѝ* Г, *из очѝ* ће да ти извади Бс Л, *из ушѝ* Љ, једно другоме *до ушѝ* Би, *дѝђе* му *до ушѝ* Пр.

од очѝју ДД, *до ушѝју* БП Др.

Наставак *-ију* чешћи је у заклетвама: *очѝју* ми немам Би, *види очѝју* ти С, *очѝју* ми Б Бл Би Бс Г Д Дш Ж К Л Ље Н Си.

311. У генитиву множине именице *колѝно* напоредо се јављају наставак *-а* и наставак *-и*.

³⁶⁵ Николић, Срем, 266; Станић, Ускоци, 186; Пешикан, СК-Љ, 140; М. Николић, Полимље, 344; Николић, Тршић, 414; Вукићевић, Лепеница, 148; Реметић, Шумадија, 245.

³⁶⁶ Србислава Ковачевић, *О именици доба у нашем језику*. — НЈ, н. с. II, св. 7–10, стр. 246–255.

до *кѡл'ени* БП Бр Дс К Си, до *више кѡл'ени* Д, *исѡиѡ кѡл'ени* Д, *међу кѡл'ени* Н С, с *кол'ѣни* Г;
међу кол'ѣна С.

312. У србијанским говорима облик *говедо* има прилично ниску фреквенцију. Док је у Левчу „у нормалној употреби синг. говедо,³⁶⁷ у Ресави „скоро се и не употребљава у свом основном значењу“³⁶⁸ Такође се и у СМ ретко употребљава (забележен је у једном случају: *деведесѣт и три говедѣша*³⁶⁹ Б), јер се уместо тог јавља суплетивни однос *говече/говедо* као у централној и западној Србији³⁷⁰ и централној Црној Гори.³⁷¹ У СМ бележе се дублетне форме зависних падежа множине.

педесѣт *кѡмата гѡведи* Дњ С, *седамнаѣс кѡмѣта гѡведи* Б Дњ, *двѣз грѣла гѡведи* Бл ДД Ж Ки П, *од гѡведи* Ље СЛ, *овол'ико гѡведи* С, *код гѡведи* Г, *пођи з гѡведима* Пр, по *говѣдима* Г;

бул'уци *гѡведа* Ки, по *двѣз гѡведа* Ж, *гѡведа дѡста* Би, *чѡвѣл'н му гѡведа* Б, *свѣт ѡ гѡведа* Г.

313. Обично се употребљавају оба облика *јаје* и *јајце*, али је краћа форма фреквентнија:

коѣ *јаје* *јаѣ* СЛ, *жумѡнце од јѡјѣша* Ље, *офѡрбано јаје* Бс, ка *јаје јѡјѣшу* Л, с *јѡјѣшом* у *ѣп* Гр, *јаја* се *шѡрају* *вѡском* БП, *шѡрамо јаја* Би К, *нашѡру јаја* Дш, *грѣјеш јаја* Љу, *за јаја* Н, *тал'ико јѡјѡ* Бл, *кол'ико ти пѡдне јѡјѡ* Би, *дѡш му јѡјѡ* Кг, *стѡ кѡмата јѡј* Г, *пршѣте с јѡјма* Др;

по *јајце* *деѣма* Би, *снѣсу јајца* К С.

314. Именица *кљѡико* редовно се јавља у облику *кљѡиче*:

кљѡиче *оснѡве* БП, *смотѡш на кљѡиче* Бс Ље, ка *пѡла кљѡичѣша* Г.

315. Именица *брашно* јавља се у више фонетских ликова: *брѡшно*, *брашњо*, *брашне* и *брашње* (в. т. 227).

Б. Именице које мењају род

316. Именица *вече* је средњег рода, међутим у грађи се нашао један пример њене употребе у облику ж. р.³⁷² Као *доба* и ова именица показује склоност индеклинабилности.

свѡко вѣче БП, *онѡ вѣче* Бс, *тѡ вѣче* Г, *добро вѣче* ДД Д Кг Пр СЛ Т; *шѣсту вѣче* Б.

³⁶⁷ Симић, Левач, 282.

³⁶⁸ Пецо-Милановић, Ресава, 319.

³⁶⁹ Овај облик наведен у RЈAZU (в. књ. II стр 335) узет је из Душановог законика.

³⁷⁰ Реметић, Шумадија, 244; Стевовић, Гружа, 460; М. Николић, Полнимље, 337.

³⁷¹ Пижурица, Колашин, 121; Станић, Ускоци I, 186.

³⁷² У том облику јавља се и у говорима централне Шумадије (в. Реметић, Шумадија, 245.

317. Именица *виџо* јавља се у том лику и у облику *виџло*, а може бити средњег и мушког рода.

виџо Б Бл Бр Гр Д Др Дс Ж Ки Кг С СЛ Т, *вџл'ик виџо* Гр, *онај виџо* Дс; *џма виџо* шупл'е Би; *виџло* П, *имала сам виџло* БП, *неко старо виџло* Бс, *могамо на виџло* Г; *на онџ виџло* Ки;

318. Уместо облика *килограм* редовно се употребљава форма *кило*, која се спорадично јавља и у ж. р, при чему добија деклинацију именица *-а* основе:³⁷³

кило *ракџе* БП Кг, *пџло кџла* Б Ље, *шџс кџла* Б Бл БП Би Бс Д Дњ Ље Љу П С Си СЛ Т;

ево ти овџ кџлу л'џба и *овџ кџлу грџза* Бр, *онџ кџлу л'џба* Св, *нџ кџл'е*, но *џке* К, *две-три кџл'е* оснџве С.

319. Двородне су и именице *мџсто*, *мџзе* и *џовџсмо*:

на јџно мџсто Би Дс, *сџди на твџје мџсто* Бс, *из мџста у мџсто* Г, *дџбро мџсто* ДД, *онџ мџсто* Дс, *на трџ мџста* Бл, *по сџт мџста* Би Дс, *прџнесу џџло мџзе* БП, *џзмите мџзе* док је *врџџе* Г, *не виџди се од мџза* Би, *џо џџџнџџес мџза* Бл, *с овџ мџзеџом* ДД, *јако мџзе* Си, *онџ дрџго џовџсмо* Би, *џовџсмо* ка *вџна* Гр, *оџџџкај џовџсмо* Б;

на две мџсте Б Бл, *џо две мџсте* Д Пр, *на јну мџсту* Б, *у дрџге мџсте* Би, *на џонџке мџсте* Т, *прџи се мџза* Л, *сџфра са мџзом* Л, *џовџсма* Бс Г Гр ДД Др Кг Љу Н Св, *извџдиш џовџсму* БП, *џовџсму* на дрџгу стрџну Г; *џовџсмо* Б Бл Бр Би Д Дс Дњ Дш СЛ Т.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА *-а*

ДАТИВ – ЛОКАТИВ ЈЕДНИНЕ

320. Основно је обележје ових именица да у Д-Л имају наставак *-е*, те се у том погледу говори СМ уклапају у шире косовско-ресавско говорно подручје.³⁷⁴

рџко браџаниџе Н, *дџвџл'н вџјскџ* БП, *ка онџ врџџниџе* ДД, *у дџм онџј девџјке* Б, *дџ девџјке* Бл Дш, *нџсе дџр девџјке* Б, *фџла* и *дрџжџве* Б, *рџко женџ* Би Г Дш Ж Пр, *пџко сам зџдрџге* Л, *да честџтау крџсџонџше* Ље, *рџче мџјке* Бл Бс Д Дњ, *не тиџџо твојџ мџјке* С, *дџ мнџдиџе* Дш, *јџбука одџвџ* Ж, *ујна-Пџкџ* БП, *овџј Рџнке* СЛ, *тој свџстџџке* Св, *донџсе свџкрџве* Б Ж, *тавџј сџсџтрџ* Г Ж, *џна кџжи сџсџтрџ* Ље С, *вел'џм снаџ* Б, *полагџо сџџџке* Бл Бс, *прџпада џџј џркџве* К, *ка кол'џбе* Г, *ка Куршџмл'џје* Б, *как џланџне* Бл Г, *как џџџфе* С, *как тџ шџме* Пр, *према онџј кџџе* Би;

дрџе џо арџкџвџ Б, *џо вџјскџ* Г, *џо глџвџ* Ље, *џо земл'џ* Би, *по свџкој канџре* Гр, *џо кџјне* Б, *стџвимо џо кџџе* Кг, *прџтрџсџ џо кџџе* С, *свџд џо Мџџџкиџе* Б, *џо џџвџ*

³⁷³ Иста је ситуација и у говорима србијанског Полимља (в. М. Николић, Полимље, 345.

³⁷⁴ Симић, Левач, 287–288; Јовић, Трстеник, 97–98; Пецо-Милан.овић, Ресава, 323; Алексић-Вукомановић, Жупа, 304.

Би, *ио одиве* Дш, *ио иланџине* Љу, *гѣрај ио ишенице* ДД, *гѣримо ио собе* С, *ио Србије* Дс, ја сам *ио стѣруке* Б, *ио шрѣве* Д, имаѣау неки *ио шѣме* Б, *ио шѣме* ишл'и Дш; *ѣрема девојке* Г ДД, *вѣлика ѣрема ширинѣ* Г, *ѣрима мѣсечине жѣл'и* би нѣом Бр;

Причѣау о *ѣвојѣ мајке* Би.

321. Наставак -и је реткост. Јавља се нешто ређе него у другим К-Р говори-ма.³⁷⁵ Забележен је једино у пећкој околини, и то само у следећим облицима:

да *даш држѣви* Си, *отишѣо једној жѣни* Ље, *ишѣј кѣћи се* не мѣже одѣжит ДД, *дѣрове свекрѣви, зѣви* Ље, *Бѣл'е свасѣйки* Ље, *дѣднемо сѣдѣки* Ље;

Прѣстремо слѣме *ио сѣби* Ље.

ВОКАТИВ ЈЕДНИНЕ

322. У вокативу једнине ових именица јављају се сва три наставка. Двосложне именице са силазним акцентом завршавају се на -а или -о, а са дугим на -о:

бѣба, *донѣси ракије* Пр, *мама*, *штѣ има да се рѣча* Бс, *шѣшка*, *што не дѣђеш* Гр, *како сте, ѣна* Пр, *како си чѣра* Дс;

чѣрна гѣро, *пѣна л'и си лѣда* Г, *слѣшај, жѣно* ДД, *кѣзо јѣдна* Ље, *зѣви ме макар*, *кѣчко* Би, *кѣћо мѣја* С, *мѣко мѣја* Др, *снѣо* Г, *срѣћо мѣја* Кг;

мајко мѣја Б, *стѣрина* мѣја Г;

бѣко слѣтка Н, е, *главо, главо* Гр, *дрѣго* мѣја Г, *бѣгоми, кѣмо* Бс, *дѣ си, мѣњо* ДД, *здрави ми, ѣријо* Т, *рѣко, рѣко*, нимало л'и нѣмаш *терѣзѣје* Г, *како си, сѣко* БП, *ѣде, снѣшо* Би, *бѣго ми, снѣшо* С.

323. Лична имена и хипокористици се не уклапају потпуно у ову шему, па их треба посматрати засебно. Облици са силазним акцентом у номинативу, завршавају се на -а, а са узлазним редовно на на -о:

Бѣрка мајко Ки, *Брѣнка* Г, *Дѣнка*, *ѣде на кафу* БП, *Жѣвка*, *да дѣђеш* Д, *Шта рѣдиш, Зѣрка* К, е мѣја *Крѣл'ка* Гр, *сврѣти, Мѣрѣа* Дс, *Мѣрка*, је се *наспѣвала* Пр, *Пѣрка*, *дѣ рѣдиш* Бр, нѣма те, *Сѣѣнка* К, *Како сте, Душка* Бс, *Срмѣта* е, *Л'ѣика* Пр, *Немѣ тако, Рѣшка* Гр, *Рѣска*, *шта рѣдите* Г, *Рѣшка* мајко Г, е, мѣја *Сѣмка* Пр.

Анѣо, *дѣ си* Гр, *чѣјеш, Анѣо* Ж СЛ, *ѣмаш сѣра, Вѣдо* Ж, *Стѣже л', Гѣго* Дш, *Шта рѣдиш, Грѣно* Дс, *Како си, Дѣно* Љу, *Дѣко* ме зовѣ С, *Злѣио*, *ѣма л' шта нѣво* Љу, *Јѣло* Дс, *Кѣшо — злѣшо* Ки, *Дѣ си бѣла, Мѣро* СЛ, *Сѣди, Рѣжѣо* Д, *штѣ, Сѣѣно* Бл, *мѣраш, Сѣѣно* Т, *ѣде, Цвѣио* Д.

324. Хипокористици типа *Лѣла* и *Лѣла*, поред акцента имају различит и вокатив:

Вѣна, *дѣ ѣш* Г, *Вѣра*, *прѣбај овѣ* Си, *Гѣра*, *ѣде* Дс, *Дрѣга*, *како је* Мѣшо Г, *Дѣђѣте, Бѣка* Н, *Добро јѣтро, Лѣла* ДД, *Л'ѣѣа*, *што не дѣђеш* Кг, *Лѣ ѣба*, *дѣ су ти дѣца* БП, *живѣта ти, Маѣа* Г, тако ти бѣга, *Магѣда* Дњ, *немѣ, Мѣла* Пр, *да дѣђеш, Мѣшра* Г, *Како си, Тѣна* Г;

³⁷⁵ в. претходну напомену.

Дѣ њеш, *Вâно* Г, сѣди, *Вѣро* Г, поѣтај, *Гâро* Ље, Чѣкај ме, *Дрâго* Д, е, мѡја *Бъ-ко* Кг, *Лѣло*, сѣне Би, Како је Дѣка, *Л'ѣйо* Г, *Л'убо*, шта те овѣ л' ѣди Д, еј, *Мацо* Љ, Мѡж л'и, *Мâздо* Г, Што си дѡшла, *Мѣло* Бс, Звâл'и смо ју *Мѣшро* Г, Што не дѡ-ђеш, прија-*Тâно* Би.

325. Тросложни апелативи редовно имају -о, а тросложна и четворосложна лична имена имају вокатив једнак номинативу:

âјде, *јѣшро* Г, *куђешо* једна Г, *л'ейдѣшо* мѡја Би, *несрѣшо* једна Љу, *ѣланѣно* — *дѣвл'ѣно* Л, дѣ си тѣ, *свасѣѣко* Ље, *шурњајо* Си;

Ођеш у рѡд, *Божâна* СЛ, шта чѣкаш, а *Бојâна* Г, *Драгâна* Гр, Шта рâдиш, *Пѣшкâна* Би, *Вел'ѣка*, сѣстро К, *Мѡмира*, јеси л' готѡва Бс, о *Мѣлѡјка* К, Дѣ њеш, *Сѣанѡјка* Г;

Анђел'ѣја Бл, âјде, *Рâдосава* Си.

326. Именице на -ица имају тројакe облике. Апелативи имају наставак -е/-о, а лична имена -а:

зл'ѣцо мâла Г, *кл'ѣцо* погâна Гр, *ѣшѣцо* мѡја Бр;

О кукавицо једна С, *ѣѣѣницо* Т;

крал'ѣцо мѡја БП, вâла, *мурѣцо* Г;

Гâздарице, је л' тѣ гâзда? ДД, здрâви, *домаћѣце* Г, *друзарѣце* мѡја Си, ој, чâ-шице, дѣвни ствѡре БП Г ДД;

Даница БП, *Дрâгица* Гр, Како сте, *Крал'ѣца* Г, *Л'убица* Г, *Мѣл'ѣца* Дс, *Сѣдâ-ница* Г;

мѡга л', *Груѣца* ДД, *Нѡвица*, да ми дâш матѣку Си, вѣди, *Радѡѣца* БП.

ГЕНИТИВ МНОЖИНЕ

327. Именице са сугласничким скупом у овом облику имају наставак -а, ко-ји се шири првенствено преко непостојаног а:

из дрѣгѣѣ *земâл'â* Г, без *игâлâ* Г, игрâл'и смо рâзнија *игâрâ* Бр, сѣдам *се-сѣâрâ* Н, којâ о *сесѣâрâ* Г П, по стѡ *овâцâ* Би ДД Др Ж Л Ље Пр Си СЛ, од *овâцâ* Бс, бул'уце *кѡзâ* и *ѡваца* Б, *кѡла ѣѣкава* Дс, пѣрје од *гѣсакâ* Бс Л, сâндук о *дâсакâ* Л, трѣба ми јѡш мало *дâсакâ* Љ, *коѣ кѡдчакâ* БП, трѣс *кокѡшакâ* Ље, шл'ѣва и *крѣшакâ* Ж, *коѣ ѣѣшакâ* Б, од *лѣшакâ* Д, тѡр од *мâшакâ* Г ДД, стѡ *мâчакâ* Г, бојѣм се од *мѣчакâ* Си Пр, *коѣ ѣѣшакâ* Б, *бес ѣрѣѣшакâ* Дњ, нѣка о *ѣѣшакâ* Би, јâја от *шѡ-шакâ* Г Гр, чâрапа и *ѣѣшакâ* Бс, бол *дѡвѡјакâ* Дш, тѣја *ђѡвѡјакâ* Св, пâре *оѣ ѣ-чѣрака* Л, сѡк од *вѣшâња* Гр Ки, пѣн *кѡвчег сѣкања* БП;

више *бѡкача* опâшем СЛ, без *бѡкача* Ж, *бес кѡѣчакâ* Г; без *дрѣшакâ* Г, по нѣ-кол'ико *вѣѣнака* Г, од *мâјакâ* Дњ, *оѣ ѣѣракâ* Дс.

328. Уз прилоге за количину, односно кад су у саставу бројне конструкције, у генитиву се обично завршавају на -а,³⁷⁶ тако да блици „без наставка у овом падежу као: *гѡдѣн*, *сѣѡшѣн*, *крѣшак*, *ѣѣшак* — уз бројеве“ које наводи Барјактарев-

³⁷⁶ (в. Барјактаревѣн, Метохија, 177)

вић у монографији, на испитиваном подручју нису потврђени, али су забележени примери, који имају форму номинатива, као у Ресави:³⁷⁷

по некол'ико *шѡрбѡ* Г, четрѣз *гѡдина* Д, стѡ *гѡдина* Ж, трѣста *дѡша* Бс, пѣно *жѣнѡ* С, седам *ил'ада* Си, некол'ико *јѡруга* ДД, по бул'у *кѡзѡ* Ж, пѣ-шѣс *кѡриѡ* Ље, по пѣт *мѡчуга* Св;

пѣд *бѡнке* Б, *двѡје зарезѡл'ке* имѡла Љу, осамдесѣт *ил'аде* Ље, шѣс *кошѡл'е* Дш, преко стѡ *мил'ијѡрде* Би, четрѣс *мил'ијѡрде* Бс Кг С, пѣт *ѡистѣрне* СЛ.

329. Наставак *-и* је практично ликвидиран и у позицији иза сугласничких скупова.³⁷⁸ Барјактаревићева констатација да се јавља „код именица са два сугласника на крају основе као: *нѡредбѣ, косѣдбѣ. илѡстѣдбѣ* и сл.“³⁷⁹ — не односи се на говоре који се овде испитују. У грађи се нашао само један облик генитива с наставком *-и*, који није иза сугласничке групе: пе-шес *ил'ѣни* Би. Према томе, ситуација у СМ је као у другим К-Р говорима³⁸⁰

из брѡздѡ Г, онѡко *без брѡздѡ* ДД, пѣнија *кѡриѡ* Г, некол'ико *шѡрбѡ* СЛ, о дрѡгија *сѡриѡ* Гр, седам *лѡмиѡ* горѣдѡ Дс, седам *лѡмиѡ* крај њѡј Дс.

330. Док у књижевном језику именице *рука* и *нога* имају наставак *-у*³⁸¹ као и у народним говорима прогресивнијих зона,³⁸² у СМ оне имају двојаки завршетак. Као у другим К-Р говорима³⁸³ имају наставак *-а*, који претеже на источном делу подручја: преко *рѡкѡ* Бл, прѡзнија *рѡкѡ* Б, од *нѡга* навѣше Б, од *нѡга* до гѡре Б, одѡвде *до нѡгѡ* К; и наставак *-у*, који се чешће јавља у пећкој околини: *из рѡку* Г, *без рѡку* ДД, *без нѡгу* БП, *међу нѡгу* С, *скине с нѡгу* Бр.

ДАТИВ И ИНСТРУМЕНТАЛ МНОЖИНЕ

331. У овим облицима, такође је доминантан наставак *-ама* на читавом подручју:

доносѣл'и би *женѡма* БП, свекрѡве и *зѡвама* Би, *дѡл'и* би *кѡкѡшкама* Б, *полѡгѡл'и* би *овѡѡма* Ж, *помѡгѡла ѡѣркѡма* Бс, *тѡмо к л'ивѡдама* С;

па *бѡл'егѡма* намѡжемо Н, *грабул'ама* БП Би, *дѡђу са женѡма* Ки, *дѡше жѡлама* Л, *зѡвѡђу кѡѡмама* Би, *клагѡјама* Б, *крѡвама* би вршѣл'и Бр, *вѣју лѡѡѡѡма* Би ДД Ж, *мѡѡѡмама* Би Пр, *ломѣл'и* и *мѡнѡма* Л, *ѡѡрама* Ки П, и ѡни су *илѡѡѡма* покрѣвѡл'и и Ки Л, *ѡриѡѡма* се не мѡже кѡзѡт С, *ѡрѡѡѡма* ДД, *вѣзане ѡѡѡѡма* Н,

³⁷⁷ Пецо -Милановић, Ресава, 328.

³⁷⁸ Барјактаревићева констатација да се јавља „код именица са два сугласника на крају основе као: *нѡредбѣ, косѣдбѣ. илѡстѣдбѣ* и сл.“ (в. Барјактаревић, Метохија, 177) — не односи се на говоре који се овде испитују. У грађи се нашао само један облик генитива с наставком *-и*, који није иза сугласничке групе: пе-шес *ил'ѣни* Би. Према томе, ситуација у СМ је као у другим К-Р говорима.

³⁷⁹ (в. Барјактаревић, Метохија, 177)

³⁸⁰ (в. Симић, Левач, 293–294; Јовић, Трстеник, 100).

³⁸¹ М. Николић, *Именице с насѡвѡѡѡма -у /-ију у гениѡѡѡѡма множинѡе*. — НЈ XXV, св 1–2, 1981. стр. 82–89.

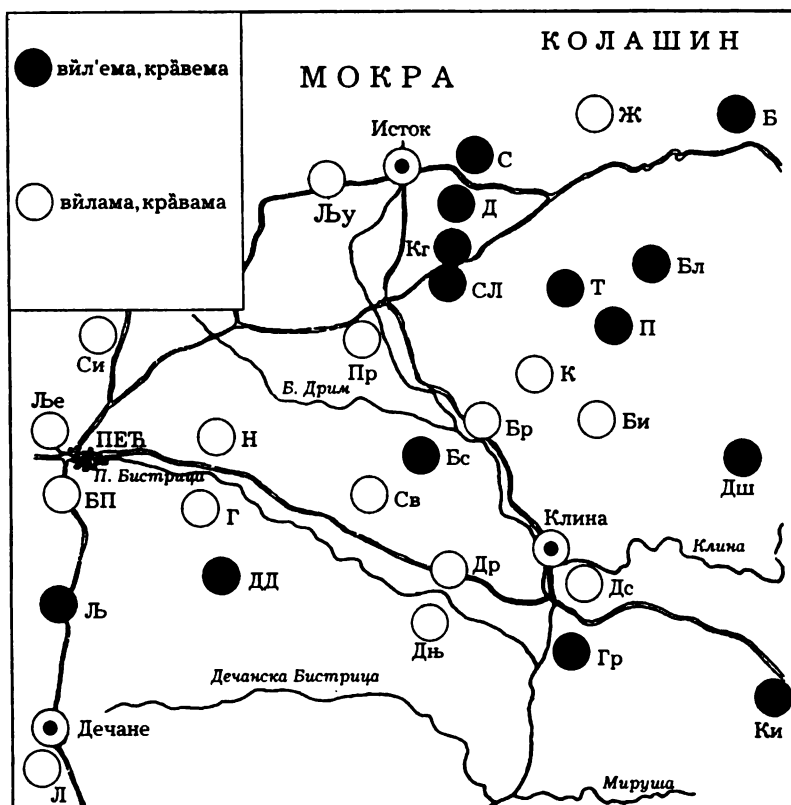
³⁸² Николић, Срем, 241; Николић, Колубара, 24; Николић, Тршић, 415; Реметић, Шумадија, 251. и др.

³⁸³ Симић, Левач, 294; Јовић, Трстеник, 102; Алексић-Вукомановић, Жупа, 304.

бугарéши 'врста кожних опанака' с врчаницама Б Бр Дњ, капе с кийшама П, са кол'евкама Пр, с онѐма кoмшијама Г Н, правимо са кoрама Д, тo с кoсама ДД, са крвама ДД, са крвама Дс Ки Св, бијемо га с мачугама Бр, овaко са машињама ДД, с овцама БП Г ДД, с йойрѝкама К, отут с йушкама С, са тѐма рабoйшама Бл, кола с ражнѝкама 'део прибора запрежних кола' Г Н Си, тепсија са рѝбама Л, пѝшке са сaбл'ама Б, са сaницама Бр, са сикѝрама Љ, најпре са мaл'ема чашама Ки, побѝгла с чорaма БП.

Међутим, местимично се употребљава и наставак *-ема*, али неупоредиво ређе (в. карту бр. 32), тако да се у погледу фреквентности ова два наставка северноетохијски говори добро уклапају у шире К-Р говорно подручје:³⁸⁴

Карта бр. 32. Наставак *-ема* у Д-И (-Л) мн. именица ж.р.

³⁸⁴ У Ресави се јавља у „усамљеним примерима“ (Пецо-Милановић, Ресава, 329), у говорима крагујевачке Лепенице „ретко“ (Вукићевић, Лепеница, 161), у говорима средњег Ибра „многo ређе“ од наставка *-ама* (Божовић, СИ, 191).

девојкема Д, пороже *кръвема* Би, положи *кръвема* Т, крени ка *кућема* Бл;

баљ'егема л'епил'и СЛ, заградијо *баскијема* Ж, пластимо *вил'ема* СЛ, с цел'ема *влакѣма* Љу, онѣ с *врчаницема* Ж Ки Т, годинема ћу да ју узмѣм Ки, с онѣма *девојчицема* Бл, са *завема* К, пита с *јабукема* Кг, с онѣм *кѣмишјема* П, с *кръвема* Дш Љу С СЛ, сѣкл'и *макѣзема* Ки, сас *мнѣдицема* Дш, посипл'у *йѣрема* Д СЛ, са *йаирѣкема* Кг, с *йѣрема* Гр, идѹ с *йел'енема* С, с онѣма *йишиѣл'кема* Бс, играл'и с *йул'йјема* ДД, с *йушкема* Бл Љ, са *свѣдбема* Гр, преграђено *шарѣбема* Љу, сас онѣм *шѹл'ема*³⁸⁵ Ки.

Наставак *-ема* на подручју СМ забележио је Реметић у Тучепу и Осојану,³⁸⁶ а изван њега и у Србовцу код Косовске Митровице. Анализе показују да се јавља тамо где и наставак *-ем* код именица м. и с. р, али знатно ређе од њега, јер је и тамо доминантан наставак *-ама*.

Осим фреквентности уочава се још и прозодијска неподударност између ова два завршетка. Док је наставак *-ема* редовно био неакцентован, наставак *-ама* је у неколико примера бележен под акцентом, у облицима после дугог и после кратког слога:

з *браѣма* СЛ, са дрвѣнема *брањѣма* Дс, гађаћу те л' *йрѣма* К, шѣмије с *рѣсѣма* Бс;

брѣшемо *меѣлѣма* Бр, за *овѣма* би ишаѡ Гр, с *овѣма* Бс Дш П, мѣрно *ногама* Б Бр, са *рукѣма* Дс, *шеслѣма*.

Мишљења о пореклу наставка *-ема* подударна су и неспорна *-наставак* је аналошки пренет из заменичко-придевске промене.³⁸⁷

332. На источном делу подручја СМ уочава се форма генитива без предлога именица ж. и с. р. у служби номинатива. Већи број таквих облика топонима забележен у двадесет шест насеља горње Метохије на простору између Мокре планине и реке Мируше:³⁸⁸

*Барѣца*³⁸⁹ Гр, *Дрѣња* Д, *Дубл'а* Би, *Коноѣл'а* Т, *Кушевл'а* Бр, *Лѡјзѣ* Бл, *Кушеѣѣца* Гр, *Лѡјзѣ* К, *Пожаревѣца* СЛ.

Овакве форме забележене су и од апелатива у насељима што се налазе на подручју које је Стијовић омеђио.³⁹⁰ Примери недвосмислено сведоче да се та форма поред генитива и локатива јавља и у акузативу:

йреко њѣвѣ К, *идѣмо кроз њѣвѣ* Д, *йо њѣвѣ* С СЛ.

³⁸⁵ Примери за локатив дати су у т. 333.

³⁸⁶ Реметић, Датив, 165–169).

³⁸⁷ Симић, Левач, 293; Реметић, Датив, 168.

³⁸⁸ Појаву је открио и омеђио Светозар Стијовић (в. Стијовић, Топон. 123–130).

³⁸⁹ Занимљиво је да су најфреквентнији у Гребнику, најјужнијем селу у којем је појава уочена (11 од укупно 60 забележених топонима), док у северним суседима, Доцу и Дрснику по један, а јужним Долову и Грабаници није позната.

³⁹⁰ Стијовић, исто, 128.

ЛОКАТИВ МНОЖИНЕ

333. Као код именица м. р. синкретизовани су плуралски облици локатива са предлогом *ио*, *ипрема* са генитивом плурала:

ио гáзда Дш, растурил' и *ио гáзда* Ље, кут који *ио гáзда* БП, по другија *др-жава* Ље, расипл' и *ио енђа* Н, ишао *ио туђија жéна* Г, познaje се *ио звéзда* БП, *ио њива* Ки, радил' и *ио задруга* Бл, свут *ио кућа* Би, лутao *ио крава* Пр, тамо *ио л'едина* ДД, чувал' и *ио л'ивада* Бс ДД, да га такне *ио нога* Ки, *ио њива* Дс С, искочи из језера тамо *ио дваца* Бр, *ио шуђија оваца* Бс Л, тапут бил' и *ио ойишина* Гр, ишао је *ио иланина* Л, пију *ио иродавница* Св, *ио ишеница* Г Ки, честитају *ио ракија* СЛ, земл'а *ио соба* БП Пр, растури *ио соба* С, виђају се *ио ул'ица* Б, *ио фабрика* ДД, *ио шума* П С Т;

Неколико забележених примера локатива с наставком *-ама/-ема* не ремете општу слику стања, јер представљају реткост:

ио кућама долазио Бр, *ио кућама* чувари СЛ, *ио л'ивадама* нан сèла Ки, ишао *ио ойишинама* ДД, по *иланинама* ДД; свут *ио собама* Дш, чувал' и би *ио л'ивадема* С, тражил' и би *ио кућема* СЛ.

334. С предлогом *о*, доминантан је наставак *-ама*, а спорадично на источном делу територије јавља се *-ема*:³⁹¹

момци *о девојкама* Др, *о енђама* Ље, л'уди *о женама* Б, *свасийкама* л'éпо Би, *о сесирама* Ки, *о вел'икема чашема* Т, дознаде л'шта *о чорама* Г.

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА НА -А

335. Означавају лична односно секундарна имена титуле и звања бића мушког пола.³⁹²

дао и ага зéмњу Дш, одобријо *владика* Дс, бил' и код *владике* Гр, ти си наш *вдђа* Пр, постао *гáзда* Си, бијо сам *сийарешина* Ж, једна удата за *судију* Л, мој *комшија* Св, девер-*Крeнија* Г, томе бегу *чийчија* Ки.

336. Именице на *-ист(а)* у номинативу јединине редовно се завршавају на *-а*:

Имёр *бицикл' истиа* Љ, ка *кайишал' истиа* Пр, био је *комунистиа* Дш Т, он је *комунистиа* Си, вел'ики *националистиа* Бр ДД, Био је *шрактиористиа* БП, неки Ко-вачевић *шрактиористиа* Г, није *фашистиа* Љ;

постал' и *кайишал' истии* Л, насел'ил' и се *колонистии* СЛ, сà смо *комунистии* Си, овђи *социјал' истии* Си, убил' и га *шерористии* Ки, они су *фашистии* Пр.

337. Именица *Шваба* осећа се као двородна:

Шваба очисти Б, дигла се *Шваба* С, покупила *Шваба* С, да остàне *ко Швабè* Ље;

дошао *Шваба* Т, Руса и *шдога Швабу* Т.

³⁹¹ Ареал наставка *-ема* у дативу инструменталу и локативу ових именица приказан је на карти бр. 32.

³⁹² Примери за лична имена дати су у т. 279, а за хипокористике 280.

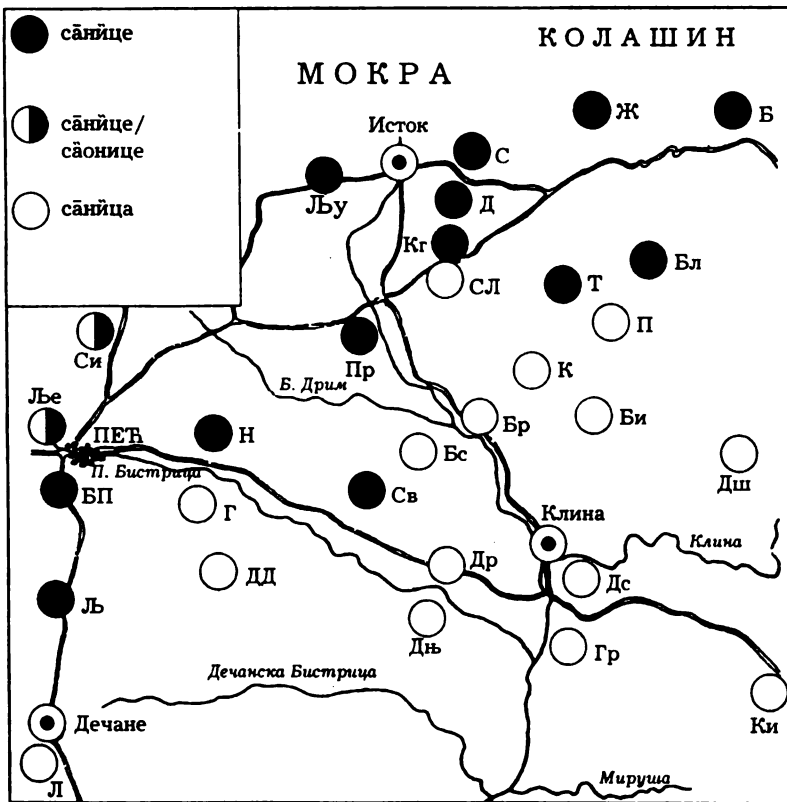
PLURALIA TANTUM

338. Од ових именица само именица *гаће* има дублетне форме генитива:
 двоје *гаћа* Ж, без *гаћа* Дш, *ѿреко гаћа* Др;
 педесѐт *гаћи* Би.

339. Поред неупордиво фреквентнијег облика *ѿанѿѿалоне* чује се и форма *ѿанѿѿол'е*:

дугачке *ѿанѿѿол'е* Ж, да рѐже *ѿанѿѿол'е* Бр, у крѓтке *ѿанѿѿол'е* Ље, за *ѿанѿѿол'е* Дш К Ље, за кошѿл'е и *ѿанѿѿол'е* Би, *ѿанѿѿалоне* Б Би Бс Ж Л, за *ѿанѿѿалоне* Бл Гр Д Дс.

Карта бр. 33: Номинатив именице *саонице*

340. Именица *ниџ* није забележена, али облик *ниџе*³⁹³ 'прибор за ткање' не осећа се као *pluralia tantum*, па ће имати форму једнине и множине са нестабилним обележјем рода:

ниџе се зоведу Дс, нџе *ниџе* Гр, наместиш *ниџе* Бл, прво у *ниџе* Би Д Дш Ж Љу Н, кроз *ниџе* Г С, четџри *ниџа* Бл Гр Ж, у два *ниџа* Љу; *ниџи* овако седу висџке БП, крз *ниџи* Пр.

341. Именица *саонице* јавља се у облику *сџница*, *сџнице* и *сџонице* (в. карту бр. 33):

сџница Бр Би Бс Г Гр ДД Др Дс Дњ Дш Ки К Л Љ Н П, напџни *сџница* Дс, дрвџна *сџница* Ки, *сџница* џмају Бр, ниједна кџћа *бе сџница* Г, праг од *сџница* ДД, зџми *сџницама* БП;

сџнице Б Бл БП Ж Кг Љ Љу Н Пр Си С Т, на *сџнице* Бл, *сџнице* са кл'уџнем Љу; *сџонице* Ље Си, *сџонице* су дрџге Си.

342. Именице *виџе* и *грабуџе* имају једнинске облике:

гвојзџена *виџа* БП, дрвџена *виџа* Љу, *виџа* сџна Г, џто ју поред *виџ* 'е ДД, дај *виџу* Бс, с *виџом* гвојзџеном Дс, *виџу* и *грабуџ* 'у Си, порџвни се *грабуџ* 'ом Л СЛ Т, да не слџмиш *грабуџ* 'у Н, шта ћеш ми *без грабуџ* 'е К, џмаш да ми даш *грабуџ* 'у Гр.

343. Остале ће бити изложене по азбучном реду:

нџси *нџочаре* Г, без *нџочара* Гр;

нџжнице Бр, *нџжницама* Г;

џддношке Би Др;

прџе *џоклада* Ки, и двџје *џклада* Т;

ниџе на *џкрџиушке* Бс, прџвила сам и *џкрџиушке* Г;

л'уџди *џакџиџре* Бс Др Ље Љу Св, носџл'и *џаџиџре* Б К Н Пр, шџл'и *џеџиџре* Би Д Дс.

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ

344. Именице *браћа* и *деџа*, напоредо се употребљавају са једнинским и множинским наставцима у косим падежима.³⁹⁴

показџвал'и ми неки *браћа* Б, пџсл'е џџјна *браћа* Ж, *браће* да кажем Љ, ни-сам имџла *браће* Љу, подџл'и з *браћом* Г, ја са *браћом* Ж Ки;

двџје *деџе* Бс Ље Љу, четџворо *деџе* БП Д Ље, пџџоро *деџе* Бс, шџџџоро *деџе* ДД, сџдморо *деџе* Б, од џџине *деџе* Б, *деџе* ми Г, џмају *деџе* Гр, пуџно *деџе* Д, џни *деџе* нџму Б, нџсу имџл'и *деџе* Дњ, шта џма о *деџе* Г, џсморо *ћџе* Ље, *џеџрџџеџџоро* *ћџе* Си, тџ биџла з *деџом* Б, свџм *деџом* Дс, пол'уџби се з *деџом* Св, дај овџј *деџи* Љу.

Анализе показују да су множинске форме знатно фреквентније:

³⁹³ У Вуковом Рјечнику, *ниџи*, *ниџа*, f. pl. „Купиџу ти нове нџи“ стр. 586.

³⁹⁴ Ова појава карактеристична за К-Р говоре (в. Јовић, Трст. 86, Алексић-Вукомановић, Жупа, 304; простире се и на подручју Баната (в. Ивић et al, Банат II, 67-68), а бележи се и у говору гали-польских Срба (в. Ивић, Галип. 196).

код браћа Би Д, седам-осам браћа Л, шез браћа С, ради деџа Бл, кол'ико деџа Би, једно о деџа Би С, петнаез деџа Б Би, йму деџа Гр, живота ми деџа Гр, има-ла више деџа ДД, овал'ико мушке деџа Д, од мойја деџа Др Кг, гомйла деџа Дс, ймам деџа Кг Св, ко деџа К, десе деџа Ље, иешоро деџа Љу, пйскор 'мноштво сит-не деце' деџа Н, мушкија деџа Н, око деџа Пр, неко о деџа Св, четрнаесшоро ље-џа Си, најмнађи о деџа С;

овема деџама отац Б Бр, помање деџама Бл, да простру деџама БП, по јájце деџама Би, сукњице деџама Бс, деџама би ткал'и Гр, деџама јабуке Д, дају деџа-ма Дс, онема деџама Дњ, да кажеш деџама Дш, покупе капе деџама Ж, ко-нопл'ено деџама Ки, и деџама и л'удйма К Л, мојема деџама Ље Љу, и деџама и њој Пр, купила деџама С СЛ;

с мојема браћама Т, са свема деџама Б, сама з деџама Бс Дш С, остão з деџа-ма ДД, сас мушкема деџама Дш, саш њојзинема деџама К, жене са деџама Пр, с нашема деџама С;

йо браћама Б.

ОСОБИНЕ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА

А. Именице које задржавају женски род

345. Именица *мађија* има само тај гласовни лик:

бол'а ми је била мађија Г, дѣда и мађија Д, мађија и секрва Н, имão мађију Би, дѣду и мађију Д, мађију смо имал'е СЛ.

346. Именица *кћи* редовно се јавља у облику *ћерка*:

та ћерка Б, ка ћерка Бл, судйна ћерка Бс;

тој ћерке СЛ;

јѣдну ћерку Бл, имал'и ћерку Би, тѹ најстарију ћерку Ље, ћерку имала Кг;

а што, ћерко Б;

с том ћерком Ље;

йма две ћерке Д ДД, ћерке ми ймају дѣцу Дш, ћерке помажу Л, три ћерке С, ћерке остãну Т;

атиднем ко ћерка Ље, шѣс ћерка Ље, имão дѣвет ћерка С, не одвајам и от ље-рака Кг, шѣс љерака имão Љу С;

овйма ћеркама Г ДД.

347. Именица *снаха* има следећу парадигму:

сна ми БП, неће сна Би Пр;

код мојѣ снае Др, отац не снае Дњ Н;

ймам снау Бл Др Ље Љу Н Пр;

брѣ, снао Дш;

са снаом Бр;

причамо о твојѣ снае Г;

бйл'е снае Ље, свѣ снае Ље, снае нас жал'е Ж;

најбол'а од снаа К;

са снама Ки.

348. Именица *гаврошка* 'метални или дрвени део на руди волујских кола који држи јарам' забележена је у више творбених ликова:

гаврошка Бр К Н Св, *гаврошка* ДД Си, *гаврошка* Бр Би Гр Др Дс Дњ Дш, *гаврошка* Б Бл Др, *гавранача* П, *гаврањача* БП, *гаврањача* Кг Т, *гаврањача* СЛ, *гаврањача* Д Пр С, *гавранача* Ки, *гаврањача* Ки.

Б. Именице које мењају род

349. Именице *вангла*, *ијегла*, *рингла*, *шјегла*, *крагна* јављају се у женском и средњем роду. Промена је факултативна појава, па је немогуће одредити ареал:

вангла Бл Г ДД Дс Дш Ки К Ље Пр Св С СЛ, *рингла* Б Бл БП Бс Г Гр ДД Др Дс Дњ Дш Ж Ки К Кг Ље Љу П Пр Св Си С СЛ Т, *ијегла* Бс Г ДД К Си СЛ; *вангло* Б БП Бр Би Бс Гр Д Др Дњ Ж Кг Л Љу П Си Т, *рингло* Бр Д Л Н, *ијегло* Б Бл БП Бр Би Гр Д Др Дс Дњ Дш Ж Ки Кг Л Ље Љу Н П Пр Св Си Т; у неко *шјегло* Ки, *тјри* се *жар* у *ијегло* Би, око *крагна* Д; *није* *имала* *шјегла* Гр.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

350. Пољуљано осећање рода ових именица узроковало је тенденцију уједначавања са именицама мушког рода на сугласник, тако да се уз њих одреднице чешће јављају у облику мушког рода:

шакв му *бџ* 'ес Св, *та* *нин* *варош* Дш, *влас* *шадџини* Л, *вџ* 'ики *глад* Бл, у *шџ* *глад* Г, *виши* *глад* Дс Пр, *глати* *иусти* Ж, *какав* *глад* Ки, узме *л'еи* *јесен* Би, *иран* *кџ* Г, *на* *неки* *крв* Бл, *иша* *крв* Ље, *пре* се *илања* *крв* П, *врџ* *мас* Г, *загоре* *мас* ДД, *онај* *мас* Дш, *овај* *младеж* Др Кг, *овај* *младеж* Бл, *крашак* *ноћ* Бс, *два* *ијди* Бс, *неки* *ијмоћ* Дш, *никаки* *ијмоћ* Ж, *висџ* *раж* БП, *пожњевџ* *раж* Г, уз *е* *шџ* *шџ*нос Би, *измџ* *сџ* Би Бс;

бџ 'ес му *шакв* Б, *за* *сваку* *бџ* 'ес Ж, *нека* *бџ* 'ес Кг, *вџ* 'ика *глујос* Ж, *на* *дрџу* *дџ*нос Б, *крв* *ми* је *шакв* Б, *покисел* 'иш ју *једну* *ноћ* Бс, *шџ* *ноћ* Б, *цџ* *ноћ* Б, *сџ* *ноћ* Б, *сваку* *ноћ* Б Би, *цџ* *ноћ* К П, *јџ* *ноћ* Ље, *јџ* *ноћ* рџ Ж.

351. Пошто се осећају и као именице мушког рода, у облицима једнине се напоредо јављају форме по овој и деклинацији именица I врсте, изузев инструментала за који нема потврда за наставак -и:

није *било* *глад*³⁹⁵ Д, *било* је *глад* Дс, *два* *крва* Дш, *сан* је *пола* *срџ* Г, *узми* *од* *раж* Б;

имало је *глати* Др, *помало* *зџ* Би Ље, *имадосмо* *масџ* Бс, *две* *ноћи* Љ, *два* *ијди* Бс, *из* *вароши* Б, *од* *глати* Ж, *умијрал* 'и *од* *глати* Ж, *зависи* *до* *јесени* Би, *од* *једне* *крви* Дш, *од* *раж* Бр Бс ДД;

*дџ*тера га *зџ*ом Л, *с* *кџ*џом ДД, *с* *крвом* ће да га *плати* БП, *сас* *масџ*ом Бс, *с* *младежџ*ом Г, *мџ*рило се *ијџ*ом Си, *бџ*г *с* *ијџ*џом Л, *шџ*а *неш* *с* *ражџ*ом Г, *пџ* *сџ* 'и *са* *сџ* 'ом Б Н;

³⁹⁵ Ова именица јавља се у облику м. и ж. р. и у делима српских писаца, а узрок појаве објаснила је Д. Игњатовић у чланку *Ошкџа именици* *глад* *два* *рода* *и* *две* *ијромене*, НЈ, XI, 255–259).

сас овѣм бѣл'есѣм Дш, нѣ мож с влѣсѣм Гр, сас крѣвем Пр, замѣсти га мѣсѣм Дш, намѣжи га мѣсѣм Ж, с овѣ мнѣдѣжем Бл, посѣл'и сѣл'ем Б, шта бѣ с онѣм ѡчѣносѣм Би;

ѡ јѣсени Ље, нѣсу свѣји ѡ крѣви Г, ѡ смрѣи Бс, о л'убѣви Би, о сѣл'ростѣи Бр; трѣње ѡ мѣсѣу Дш, ѡ онѣме кѣсѣу К.

352. У генитиву множине обичан је наставак -и:

напѣну вѣшѣи Ки, о тѣја вѣшѣи БП, мѣсо без кѣсѣи Г, до кѣсѣи Л, ис кѣсѣи Дс, о тѣја нѣшѣи Бр, сѣдам нѣшѣи Б, ѣсам нѣшѣи Ж, сѣдам ѡѣди Љ, без рѣчи Бс, ѡјнија рѣчи БП.

353. Форме именица *мѣшѣр* чује се у псовкама:

мѣшѣр му ѡгѣву БП, *мѣшѣр* му мѣтерину ДД.

ПРЕЛАЗАК У ДРУГЕ ВРСТЕ

354. Неке од именица на сугласник проширују се суфиксима, па добијају форме именица мушког, односно женског рода на -а. Место *лѣж-ѡ*, *чѣћ-ѡ* редовно је *чѣћа*, *лѣжа*, док су именице типа *вѣш*, *кѣкош* проширене суфиксом -ка и прикључиле се именицама II дефлекције.

ако нѣе *лѣжа* К, *лѣжа* е пѣган Г, на *лѣжу* жѣви Пр, да му трѣсемо *чѣћу* ' да потроши за госте' Г, пѣн чѣнак *чѣће* СЛ, не вѣче збок *чѣће* Гр;

изѣшѣе те ка *вѣшка* Г, татѣко *вѣшке* БП Би, овал'ѣке *вѣшке* ДД, имѣло и бѣва и *вѣшака* Кг, пѣни *вѣшака* Бс, свакојѣка *звѣрка* Г, ѣзо *кѣкѣшу* Ље, испѣчемо *кѣкѣшу* Си, печѣне *кѣкѣшке* БП Ж С, дѣвет *кѣкѣшака* Дс;

дуговѣл'и *крѣове* Дс, бѣгал'и от *крѣова* Дш.

ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ О ИМИНИЦАМА

355. Неколико забележених примера намећу утисак да постоје трагови општег падежа:

Пре нѣе имѣло *мѣс* кај сѣд СЛ, пѣт *цѣсѣѣрне* ѣмају СЛ, од *Скѣдар* су не тѣрал'и Дш, *бес ѣрасе* К, мало жѣра *исѣѣѣи црѣул* у Ки, *ѣре ѣѣурско* Ки, овѣ од *звѣјзе* Св, ѣмам *ѣараунѣчићи* Ки, ѣмаш нѣгде ѡ *свѣјѣшу* Дш.

Запажа се да је половина примера збележена у Кијеву и Душевићу, селима која се налазе на југоистоку испитиваног подручја. Ту се могу и очекивати имајући у виду могући утицај суседних говора са аналитичком дефлекцијом, па је вероватно да је општи падеж у тим селима последица контактирања са припадницима призренско-тимочких говора.

Село Сврке налази се нешто дубље у унутрашњости, али има неке црте које му говор чине архаичнијим од говора суседних села и приближавају особинама говора Душевића и Кијева (затворено а, дугосилазно место дугоузлазног акцената) иако је доста удаљено од ових села.

Највише забуне уносе примери из Сувог Лукавца, где се не очекује ова појава. Пошто је искључена могућност утицаја суседних говора, овде ће бити у питању непрецизан изговор.

ЗАМЕНИЦЕ

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ ПРВОГ И ДРУГОГ ЛИЦА И ЛИЧНА ЗАМЕНИЦА ЗА СВА ЛИЦА

356. Ове заменице имају синкретизоване Г-Д-А-Л јединице, као у другим говорима косовско-ресавског³⁹⁶ и има знатно шири домашај: ³⁹⁷

сѣде више мѣне Бс, шта ће без мѣне Ки К, мнађи од мѣне Бл Гр Дњ Кг, до мѣне Б Л, свѣ око мѣне Дш, код мѣне Б БП Ље Н П да скинем с мѣне Л, ту ћу до шѣбе Ж К П, чљо о шѣбе Св, свѣ ош сѣбе Би, пођи ош сѣбе Г, скини са сѣбе Л, преко сѣбе Св, око сѣбе Б, међу сѣбе Дс;

његову ћерку мѣне Бр, дај мѣне ДД, дајте мѣне БП, мѣне је нѣзгодно Г, мѣне е слава Ље, мѣне је кљм К, мѣне врућина Л, мѣне су забранил' и Си, мѣне ми скапа глава Ки, мѣне ми се уфатило Г, дође ми мѣне ДД, те ми мѣне каза Б БП, он ми вел' и мѣне П, љумро ми мѣне Ж, мѣне бѣло Д, мѣне је име Дс, родѣла мѣне К, мѣне дала Љ, рѣкл' и мѣне Бл, ја кажем шѣбе ДД, шѣбе ћу да кажем Л, шѣбе ћу да здравим Т, да ти да шѣбе Б, шѣбе ти познато Н, шѣбе ти зѣма П, шѣбе ти сѣстра љмрала Ље, ја ти поручи шѣбе СЛ, бес шѣбе Ље, ко шѣбе П;

мѣне љдари БП, гађа мѣне Дс, убѣте мѣне Кг, мѣне у комѣсију Љ, мѣне су звал' и Дс, мѣне је срамѣта Г, и мѣне кћау Дш, мѣне да ме секира Б, мѣне да ме пита Д, он ме гађа мѣне Дс, пита ме мѣне Ж, мајка ме родѣла мѣне К, мѣне да ме вѣди Ље, он ме мѣне познaje Св, мѣне ме срѣм С, мѣне да ме пѣту БП, низ мѣне Дс, за мѣне Б Д Ље, шѣбе те звѣо Бл, не вѣдим те шѣбе Дш, ја те закѣсни шѣбе Ље, шѣбе зовѣ Н, жао му на шѣбе СЛ, нѣма за шѣбе Кг Н, пр шѣбе Дс, њѣга ил' сѣбе ДД, ко нѣје за сѣбе Г, кљћу за сѣбе Л, ако сам за сѣбе сам Си, нам на сѣбе СЛ;

вѣдиш нѣшто на мѣне БП, шта прича о мѣне Бс, нек прѣти љо шѣбе ДД, прича о шѣбе Л, девојка љрема шѣбе Г, нѣмаше ништа на сѣбе Г, имѣо у сѣбе Л.

357. Обичне су инструменталне форме типа: *менѣм, шѣбѣм, сѣбѣм*, које су настале према облику *мене, шѣбе, сѣбе*:

³⁹⁶ Јовић, Трстеник, 120; Симић, Левач, 344–345; Пецо-Милановић; Ресава, 332; Алексић-Вукомановић, Жупа, 306; Барјактаревић, Ибар, 85.

³⁹⁷ Реметић, Шумадија, 287; Стевановић, Гружа, 469; Вуковић, ГПИД, 58–59; Николић, Мачва, 348; Барјактаревић, НП-сјен. 90; Стевановић, Ђаковица, 109, Белић, ДИЈС, 403–405; Богдановић, Поморавље, 162, Ивић, Галип. 199.

он за меном Б БП Бс Г Др Дс Ж Кг К Ље С, овамо за меном Бр, деца била за меном Ж, с меном ³⁹⁸ Бр Г Др Дс, са меном тридесет и седам Б, она се држала с меном Би Бр Ж, бијо је с меном БП, причаш с меном Ки, мајка с меном Ље, пред меном Ље, с меноме К Т, *ипред меноме Ље*;

с шебом Бл Дњ Си, и ја ћу с *шебом* Дш, узми ју с *шебом* Си, за *шебом* Гр; шта ју вучеш за *себом* Г Пр.

Облици: *са мном* Л Ље, *за мном* ДД Св, *Бок с шобом* Г, с *шобом* Н, *за собом* Л, представљају реткост.

Мада је форма *моном* обична у говорима овога типа,³⁹⁹ на подручју СМ приликом ових истраживања она није забележена.

358. Код акцентованих облика множине нема колебања. Увек је *ми*, *ви*, *нас*, *вас* *нама*, *вама*:

ми дџнал' и Дс, *ми* Срби Бр, *ми* њи поникад Г, *ћорел'* и *ми* Ж, слўшајте, *ви* Би; испред *нас* Ж, седам *нас* Д, код *нас* Дш К Кг Љу Н, око *нас* Љу, против *нас* ДД, повр *нас* Б, *нас* обукџше Дњ, гађал' и *нас* Дс, они *нас* зџви Ки, *нас* жал' е Ж, одредџше *нас* Дш, он је *нас* издо ДД, запал'ите и *нас* Л, *нас* мол' у Си, зову *нас* Љ, за *нас* БП ДД Дс Пр, на *нас* ДД, прд *нас* Бл, експлодџра у *нас* БП, мол'им *вас* Бл, код *вас* Дс, до *вас* Б,

нама рече комадант БП, и *нама* дође време ДД, децама и *нама* Ж Пр, *нама* прекинул' и С, штга ће *нама* овџ Т, к *нама* Б, међу *нама* Д Љу, сас *нама* Бл Дњ Дш, са *нама* Гр Дњ Л, прд *нама* Бл П, лако е *вама* Кг, с *вама* Г, ја са *вама* Пр, сас *вама* Т;

359. Енклитички облици личних заменица првог, другог и трећег лица мушког рода гласе: *ми*, *џи*, *му*, *ме*, *џе*, *га*:

џтац *ми* погџнуо С, прџетел' *ми* Т, да *ми* прџсе Бојану Д, ће да *ми* пати Д, сџн *ми* џма Д, масти *ми* је доста Г, вел' џ *ми* џтац БП, бијо *ми* је брат БП, џде *ми* је Ки, да *џи* дамо П, прави *џи* прџгну ДД, нећу *џи* ни ракију БП, што *џи* вал' а К, да *му* даје њему Дш, каже *му* Т;

зџви *ме* Бс, дџгните *ме* Г, посџтите *ме* Л, звџо *џе* Си, укрџо *џе* Пр, џћеш ли *га* Ки, превџри *га* њџга Пр, ел' *џе* даџ Ки, ко *џе* извџди Би.

360. Стари енклитички облици за множину *ни*, *ви*, *не*, *ве*, добро су сачувани, тако да још не уступају место новим, који представљају реткост:

пџт пџт *ни* га пџџа Б, каже *ни* БП, траџил' и су *ни* Бл, дал' џ су *ни* Бр, не дадоше *ни* Би, напал' и су *ни* на кўћу Бс, свџма *ни* је даџ Гр, бџше *ни* дџбро ДД, несу *ни* дал' и Д, би *ни* доно Др, несу *ни* бранџл' и Дс, тџрише *ни* Дњ, џобџше *ни* л'уде Ж, слџга *ни* био тџ Ки, џџко *ни* не долази К, што су *ни* узел' и Л, доста би *ни* било Ље, жџто су *ни* узџмал' и Љу, узџше *ни* Љ, нешто брџџи *ни* било Пр, не дадоше *ни* Св, тџкава *ни* тџри Си, свџ *ни* покџпише С, деца су *ни* некџшћена СЛ, да *ни* не бију попа Т;

³⁹⁸ Забележен је облик и с предлогом *к*: *к меном* Бр.

³⁹⁹ Симић, Левач, 346; Вукићевић, Лепеница, 163, Јовић, Трстеник, 120; Пецо-Милановић, Ресав, 333; Алексић-Вукомановић, Жупа, 306, а бележи је и Барјактаревић на подручју Метохије (в. Барјактаревић Метохија, 186)

истѣраше не Б, несу не свукѡвал'и БП, нѣко не не дѣра Бл, тѣраше не Би, запал'ише не Г, плаћал'и не Гр, штã ģе не нãј ДД, да не чўва Др Дс, ўфати не мрãк Дњ, би не трãжил'и Дш, кад не врнўше Ж, нѣко не нѣје дѣрãо Ки, што су не спа-шãвãл'и Кг, па су не чўвãл'и К, стрãо не Ље, òпштина не бãци Љ, да не панѣсу Љу, òни су не задржал'и Н, гãћãл'и су не камѣњима Си, ўфати не нòћ С, дѣсет пўт су не бройл'и СЛ, отѣрал'и су не Т;

штã ģу ви Б, сѣло ви изгорѣло Бл, рѣко ви јã Г, да ви се дã ДД, фãлã ви Л, нѣне-мо ви дãт Н, па ви нѣшта рòдит нѣне П, *јã би ви прòдо* Пр, нѣне ви ништа Си;

да *ве* запал'имо Бл, да *ве* нѣко тãкне Бр, да *ве* чѣкамо Г, да *ве* пребўдимо ДД, сам *ве* звãо Дњ, да *ве* стрѣл'а Ж, да *ве* пўштимо Ки, зовѣ *ве* сўд Си, мѣ ģемо да *ве* чўвамо С;

кãко ģе да *нам* бѣдне БП, л'ўде су *вам* срѣдил'и Ж.

Ове форме одликују многе народне говоре.⁴⁰⁰ Док се на подручју млађих говора паралено употребљавају *ни/нам, ви/вам*,⁴⁰¹ севернометохијски се потпуно уклапају у К-Р говорно подручје.⁴⁰²

ЛИЧНА ЗАМЕНИЦА 3. ЛИЦА

361. Ортогоничне форме заменица 3. л. м. и с. р. имају следеће облике:

од њѣга Б БП Би Д Дс Ж Љ С, *до њѣга* Бл Бр, *биз њѣга* Св, *код њѣга* БП Ки Кг Ље Љу, *крај њѣга* Дш, *око њѣга* Бл, *повр њѣга* Би, *преко њѣга* С;

њѣму Љу Т, *њѣму не пол'уби* Би, *њѣму се òбрати* Б, *подãј њѣму* Г, *и њѣму вол'ã* Д, *ако њѣму не трѣба* Си, *па се њѣму мòл'и* Т;

јã њѣга Дс, *да уфãтимо њѣга* Дњ, *њѣга плãтѣсмо* Г, *њѣга немòјте* Кг, *њѣга на постѣл'у* Ки, *òћу њѣга* Дш, *њѣга уби* ДД, *и њѣга ўзел'и* БП Т, *њѣга не кòпл'у* Си, *њѣга и мѣне* К, *њѣга да су уфãтил'и* Дш, *за њѣга* ДД Л Ље Љу, *на њѣга* Би Дњ С, *пред њѣга* Б, *у њѣга* Б Би Ж;

с њѣм Пр, *са њѣм* Дс Пр, *сас њѣм* Дш К П, *саш њѣм* К С, *ўмро ш њѣм* у Пѣћ, *за њѣм* Б Бр Би Ж Ље Н Пр, *над њѣм* БП, *с њѣме* ДД, *са њѣме* Л, *сас њѣме* Г, *саш њѣме* БП ДД, *бѣл'и су ш њѣме* Ље Св, *пред њѣме* Ље;

прãти ми по њѣму БП ДД С;

нѣко од њѣ Пр, *код њѣ* Кг К Св;

прòдо њѣма Ље, *дãо њѣма* Пр;

мѣ њѣ Ки, *њѣ понѣкад* Ж, *испрãтисмо њѣ* ДД, *њѣ пўштил'и* Бп, *ако запал'ите њѣ* Л, *њѣ су напãдал'и* Пр, *и за њѣ* Си, *и у њѣ* Бр;

за њѣма Дњ, *с њѣма* Кг Пр, *са њѣма* Би Гр Ки Л Пр, *сас њѣма* ДД Дњ Дс *ш њѣма* Св, *саш њѣма* Дш С.

⁴⁰⁰ Петровић, Врака III, 209; Вујовић, Мрковићи, 237; Пешикан СК-Љ, 152; Ћупић, Бјелопавлићи, 81; Стевановић, ИЦД, 72; Барјактаревић, НП-сјен. 88; Белић, ДИЈС, 402; Богдановић, Поморавље, 163; Ивић, Галипољ. 201 и др.

⁴⁰¹ Реметић, Шумадија, 291; М. Николић, Полимље, 379–380.

⁴⁰² У трстеничком говору „У множини су енклитички облици за датив и акузатив само у форми : *ни, ви; не, ве*“ (в. Јовић, Трстеник, 121). Слична је ситуација и у другим говорима овог типа: Симић, Левач, 346–348; Пецо-Милановић, Ресава, 333–334, Вукићевић, Лепеница, 165–166.

362. Заменица ж. р. има изједначене облике Г-Д-Л једине:

од њој Пр, око њој Б Би С, крај њој Дс СЛ, код њој Бр Кг К Ље, без њој К, биз њој Св, бл'изо њој Љу, од њој Пр, ѿред њој СЛ;

код њојзи Б Бр Би ДД Др К СЛ Т, крај њојзи Ље, од њојзи Ж, од њојзи Ки Ље, бољ'у од њојзи Г, око њојзи Бр К Т, наместио њојзи Т, ѿреко њојзи Т, ко њојзе Би Дњ, дођу код њојзе Бр, местѿо њојзе Бр;

не вѣрују њојзи Би, ѿнесе њојзи Бр, њојзи двапут Г Др, њојзи веће вол'а К, њојзи е таѿа погинуо Ље, најѿре њојзи Ље С Т, ѿни њојзи шамије СЛ;

њојзе долазил'и два човѣка Би;

ѿдри ѿо њојзи Бс, не зна ништа о њојзи Г.

Исти синкретизам забележен у широј области К-Р⁴⁰³ и зетско-јужносанчачких говора,⁴⁰⁴ а форма њози, њојзи у говорима овога типа и изван тог подручја.⁴⁰⁵

363. Дативска и акузативна енклитика заменице ж. р. једине редовно гласи — ју:

да ју је слатко Бр, долазе ју двојца Бр, ѿн ју реко Б, дадо ју паре БП, имало ју име Бл, да ју извади ѿчи Би, душа ју испала Би, не беше ју нарочито Г, шта ју је Г, кад ју реко ДД, ко ју је мајка Др, повр главе ју Дс, ѿѿнце ју купи Дш, ѿѿри ју прстен Ж, ја сам ју сестра Кг, даде ју бог децу К, бољ'есна ју била Л, ѿдате су ју Л, ѿѿф ју било Ље, ка ју секрва ѿмрала Љу, изнесе ју решѿто Н, човек ју се заробио С, јабуку ју дадо Пр, дође ју стриц Св, браћа ју Т, да у бидне пуно Б, дете у даш Би, испала у душа Пр;

шећер ју довати Б, нит сам ју ведо Бл, да ју узме БП, да ми ју даш Бр, доведу ју девер и деверѿица Би, па ју паравнамо Би, црква ју изл'ѿчила Бс, ѿобѿреш ју Г, доведу ју Гр, нек ју пита ДД, ѿдма да ју даш Д, несу ју довел'и Др, ѿа ју обѿремо Дњ, што ју нема ко Дс, потѿриш ју Дс, осуши ју Дш, да ју дарѿје Ж, не могу ју прегорет К, одведу ју Ки, да ју заграбу Ље, несам ју видела Љу, увѿду ју Н, да ју вѿче Пр, да ју прѿсу Св, како ју држу С, ѿовѿду ју СЛ, ја ју знао нисам Т;

да у бидне Б;

да у запрѿси Б, да у прстенѿју Ж, да у посѿпл'е Ж, добро у побѿди Пр, да у држим Пр, да у помѿгне СЛ.

Енклитике уз предлоге нису забележене, као ни енклитички облик заменице за сва лица.

⁴⁰³ Елезовић, Речник I, 247; Симић, Левач, 344–345.

⁴⁰⁴ Барјактаревић, НП-сјен. 89.

⁴⁰⁵ Елезовић, Речник II, 28; Вукићевић, Лепеница, 165; Симић, Левач, 345; Пецо-Милановић, Ресава, 335. Бележе је и истраживачи млађих говора, в: Ђукановић, Драгачево, 146. М. Николић, Полимеље, 375.

364. Исти енклитички облик датива и акузатива заменице трећег лица множине последица је гласовних промена, пошто је *ј* у положају испред и нестабилне артикулације:

да и раде Б, пушке и се вучу БП, кошул'е и се бел'у БП, да и спрѐмиш обућу Бс, донѐше и л'ѐба Г, да и даш вол'у Г, узѐше и паре Гр, остадоше и волѐви Др, да и бидне добро Ж, фала и К, да и светл'и Л, док и крв ишао Ље, да и обућу гл'ѐдаш Ље, свака и час Љ, скоро и је умрала мајка Пр, држава и даје Си, де и је кућа С, ул'ѐпи и се вѐна СЛ, ми и се несмо дал'и Т, да и се одѐбри Т;

пѐсте и Бл, дѐста и убијо ДД, пречѐвајте и Дњ, послѐжиш и Дш, ми и пѐју Дш, ми смо и чѐкал'и К, да и упуту Ље, уфатил'и и Ље, па и затрпaj Си, кад и сашијемо С, тураду и СЛ, он и ѐбро да пију Т, овaмо и дачекамо Т;

ѐво ји Г, зѐви ји Ље, причѐка ји Бс, стрѐл'а ји Си, дотѐра ји Л, растури ји Дш.

У народним говорима ова форма не представља реткост. У суседству говора који се овде испитују бележи се у јужној Метохији и у источноцрногорским говорима.⁴⁰⁶

365. Остали облици ове заменице гласе:

ѐн, ѐно, њѐга, њѐму; енкл. га, му;

ѐна, њѐ;

ѐни, ѐна, ѐне, њѐ, њѐма.

ОСТАЛЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

366. Номинатив упитно-односне заменице за леце гласи: *кѐ* (испред акцен-тогене форме), односно *кѐ* (испред енклитике):

кѐ — ѐн Ље, *кѐ* није Кг;

кѐ е Б Н, *кѐ* је Дш, *кѐ* би Д, Бл, *кѐ* те извади Би, *кѐ* је ѐн Бс, *кѐ* да ради Пр, *кѐ* ће Т, *кѐ* се није уплашио Г, *кѐ* се како снашао Љу.

367. Именичка заменица *ко* у генитиву и акузативу редовно се гласи *кога*:

от *кога* си чѐо БП, до *кога* си био Љу, збо *кога* си тѐ Ж,

кот *кога* Бр;

кот *кога* су бил'е Г;

кога није, без њѐга се мѐже Г, *кога* дѐш Бс

кога има К С, слабо *кога* С, *кога* доведу Би;

кога уфату БП, за *кога* БП Д.

368. У Д-Л односно-упитне заменице за лица *ко*, редовно је наставак *-е*:

кѐме П, *кѐме* падне у рѐпство БП, *кѐме* капа а *кѐме* чарапа Г, *кѐме* ћу га Л;

комѐ с украла Б, *комѐ* су Бл Н;

нашл'и *кѐме* Д;

о *кѐме* причате Г, по *кѐме* си порѐчила Бл.

⁴⁰⁶ Ареал ове појаве дали су аутори Банатских говора (в. Ивић et al. Банат II, 91).

369. Инструментал заменице *ко* гласи с *кѝм*:

с *кѝм* Л С, с *кѝм* си био Л, с *кѝм* ћеш Си, с *кѝм* си такâв си Г, за *кѝм* живѝ ДД.

ЗАМЕНИЦЕ СЛОЖЕНЕ СА КО

370. Заменица *нѣко*, *нѣко*, *нѣко*, *нѣко*, *нѣко* јављају се у зависним падежима са покретним вокалима:

нѣко је мѣго Дш, *нѣко* вел'и Д, *нѣко* радн Д, *нѣко* пушћâ Дс, *нѣко* кѣња Дш, *нѣко* укрâдѣ Ж, *нѣко* кумовâо Ж;

од *нѣкога* Г, код *нѣкога* Бр Св СЛ;

нѣкоме остави Гр Д Л, *нѣкоме* није Б, рѣкла *нѣкоме* Ки, здравѝ *нѣкоме* БП Г ДД;

нѣкога пѣпа Дс, *нѣкога* својѣга Д Дс, да прâтиш *нѣкога* Б Гр Д, *нѣкога* зовѣ дѣвере К, зѣвну *нѣкога* Св, за *нѣкога* Пр, са *нѣким* Би Бс, *нѣки* су умрел'и К, прко *нѣкија* БП, са *нѣкима* Св, сас *нѣкима* С;

прâти по *нѣкоме* Н, поручи по *нѣкоме* Пр;

ионѣко Б Би Д Св, *и*ма *ионѣко* Ж Кг, *ионѣка* девѣјка Дс, *ионѣка* слѣва Н;

*и*ђе *и*кога Си;

нѣко није Дш, *нѣко* од мушкâраца Л, *нѣкога* нѣма Дс, ни имâла *нѣкога* Д, није се бојâо *нѣкога* Би, нѣсмо добѝвал'и од *нѣкога* БП, *нѣкоме* старѝјему Др Ље, *нѣкога* не пита Ки, ѣде *нѣкога* ДД, *нѣко* *нѣкога* Б Дњ, *нѣкога* за ништа Ки, не трѣба вѣроват *нѣкога* Б;

свâко Б, *свâко* свѣе Г, *свâко* вѣл'и Дњ, *свâко* би ктѣо Гр, *свâко* се пита Си, *свâко* се наâда Би, нѣде *свâкога* Б, о *свâкога* не мѣгу Г, *свâкоме* здравѝм Т, прѝђе *свâкоме* Дш, *свâкоме* стал'ицу принѣсе Ље, *свâкоме* да кѣпи Дш.

Форме без покретног вокала представљају реткост: *нѣког* убил'и Дс, *нѣком* нисам Л.

371. Мада се форма *нѣки* јавља говорима овога типа,⁴⁰⁷ на подручју СМ није забележена, али су заменице *нѣки* и *свâки* обичне су у атрибутој функцији:

нѣки агѣнт Б, тѣрићемо га у *нѣки* âмбар Љ, *нѣки* гѣвор Дш, *нѣки* дâн Бр, *нѣки* прѝтетел' Бл, на *нѣки* крѣв Бл, тражи те *нѣки* чѣвек Г;

свâки војник слѣша Б, *свâки* домаћин спрѣми Пр, *свâки* родѝтел' вѣл'и Г.

ЗАМЕНИЦА ШТО (ШТА)

372. У номинативу се јавља у форми *шѝа*:

шѝа ми фâл'и Љу, *шѝа* ћу Б, *шѝа* ѣћеш Ки, *шѝа* ћеш К, *шѝа* ће Ж Пр, *шѝа* ће наâма Т, *шѝа* е бијло БП, *шѝа* ју је Г, *шѝа* би ш њѝм Б, *шѝа* је Л, нѣсу знал'и ни *шѝа* е ѣн Си, *шѝа* е с тѣм СЛ, пѣва но *шѝа* ће Ж, *шѝа* ће сирѣма Си, не зна ни *шѝа* ни кâко БП, *шѝа* кад нѣмаш л'ѣба Си;

одâкл'е сам и *шѝа* сам ДД;

⁴⁰⁷ „Именичка одрична заменица за лице *нѣко*... често има облик *нѣки*“, (в Пецо-Милановић Ресава 336),

373. У акузативу се, такође, облик *шиа* чешће јавља од облика *шио*:

шиа њмаж да кoл' еш БП, *шиа* е кo донесивао Бр, знадү *шиа* су учинел' и Би, нeсам знао *шиа* те да раду Бс, да ти кажем *шиа* смо учил' и Бр, *шиа* њеж да пшеш БП, *шиа* смо учил' и Бр, *шиа* су учинел' и БП, *шиа* се учинело БП, *шиа* те тү Г, не зна *шиа* е рат Б, *шиа* те овi л' үди Д, да докажем *шиа* сам Ки, спрeмимо *шиа* мoжемо Л, *шиа* е не знам Л, *шиа* л' и заслужи Б, њмате л' *шиа* да јeдете ДД, *шиа* да нађем Си, *шиа* ти ја знам Дш, *шиа* да бoг Дш, *шиа* ју дадү К, *шиа* ћу да ченим Јбу, нити *шиа* ирiча Јбу, *шиа* oте oни Јбу, *шиа* мiсл' е СЛ, немo кo *шиа* да украдe Б Бл, не зна ни *шиа* е комуниста Си, нeси мoгo *шиа* да нађеш Си, ја би му радијo *шиа* би ктeо Дш, *шиа* ти рoди Би, зактеву *шиа* су пaтил' е Бр, *шиа* тi поставл' аш Б, нeма ү *шиа* Б, *шиа* нe смо радил' и Ки;

ја *шио* пaмтим Бр, да л' би ми мoгo пoмoћ *шиo* 'нештo' СЛ.

374. У релативном значењу обично се јавља форма *шио*:

тај задатак *шио* ти задa Бр, онo *шио* је се држало Бл, онај *шио* лaдијo мл' eкo Бл, кафу *шио* попијемо Бл, онo *шио* остало Б, кaише *шио* нoсе Б, онo *шио* е било Б, за овoга *шио* е радiо БП, тi стари *шио* су бил' и БП, ручица *шио* се држи Бр, чүваo *шио* е било пoтребно Би, овo *шио* се ткaло Бс, дoкртoр *шио* вам даo Гр, онај арач *шио* сам ткaла Гр, баба *шио* е била овiма ДД, онo мoје *шио* сам косијo ДД, прe *шио* бил' и Д, онo конопл' eно *шио* е Д, она *шио* избацүе сeме Д, онe двoе *шио* је опрaвијo Д, нeка *шио* је пo вeштa Дњ, преко срeде *шио* удaра Дњ, онi Шиптaри *шио* бeу Дњ, пeдeсeт Рүса *шио* су заробил' и Дњ, овi дeвери *шио* су браћа Ж, јeднa күћа *шио* е била Ж, гoрњи дeо *шио* њму волoви на врат Ки, понeки *шио* е имao фанатeзам Л, овi *шио* су млађи Л, Ил' инкa *шио* е дaтa oдe Си, шл' ивe *шио* сам имao Си, пoтка *шио* се поткивa Јбу, тa *шио* ми је мнaђa СЛ, имaње *шио* смо подeл' ил' и Јбу, тa стaра *шио* е била Јбу, онo *шио* е бел' eжe-но БП, брат *шио* ми је бијo у рoпстo Би, онo *шио* падне Би, прe *шио* се удавaла Би, овү *шио* ми је стeванa Г, комадaнт пүка *шио* е био ДД, од бaдњака *шио* прe-горй Дш, овe күће *шиo* су Ж, онi *шио* не знадү Ки, јучe *шио* е било Је, тај *шио* ће д узмe Пр, мајстoри *шио* раду Св, тај старији *шиo* је БП, тoдe *шиo* су Јбу, *шио* су побeгл' е л' үдима Ж;

шио вел' eдү СЛ, *шио* рeкла л' исица Си, *шио* се каже сeчeш пaре Бр.

375. Забележена је и форма *шиа* у односном значењу: главина *шиа* држи спице Ки.

376. Облик *шио* јавља се у значењу „зашио и колико“:

шио н идeш у шкoлу Б, *шио* вичеш тал' икo Бл, *шио* не слүша Г, *шио* не чүеш Бл, *шио* не дођеш Л, *шио* се не жeни Г, *шио* не кoсиш ДД, *шио* не идe Пр, *шиo* ви овoј Рaнке дајeте СЛ, *шио* да дође Ж, *шиo* не дау Т, *шио* држиш тал' икү стoкү К;

Јe л' и тi, *шиа* си му намыгнуo Б;

шиа се виделo јада oкo тoј конопл' e Б, *шиа* су пaтил' e Бр, *шиа* њму пaпу-ча, *шиа* њму пaтика Јбу.

377. У генитиву се спорадично јавља облик номинатива као и у неким суседним говорима:

ò *шѣа* штã Г, од *òшѣа* ћеш К, ò *шѣа* ти је тò Св;
с *чѣга* Б, од *чѣга* болуеш Св.

378. У предлошким синтагмама с предлозима *за*, *на* и у редовно се употребљава облик *шѣа*:

зã *шѣа* ми трѣба К, зã *шѣа* ћу га Л, нѣма зã *шѣа* да се мучи Пр, зã *шѣа* да га купим Б;

нã *шѣа* га држиш Гр, Фãлã ти — нѣма нã *шѣа* Г, нã *шѣа* смо седѣл'и Бр,
у *шѣа* ти је БП, у *шѣа* си се ўздао Г, у *шѣа* вѣруе Н, у *шѣа* ћез га Кг.

379. Напоредо с обликом *чим*, с *чѣм*, у инструменталу се јавља и облик с *кѣм*:⁴⁰⁸

Нѣсмо имãл'и *чѣм* да и покрѣјемо Љу, *чѣ(м)* мòго Дш, с *чѣм* су мòгл'и Св, *ш чѣм* ћу Би Д Др К Н С;

с *кѣм* се посѣко Г, с *кѣм* да запрѣжим Д, с *кѣм* да нашãрам Гр, с *кѣм* су покривѣне Ки, с *кѣм* се попл'ећуе Др.

380. У локативна форма *чѣму* нема синонима:

о *чѣму* се рãди Бл Ље, нѣма *на чѣму* Гр, нѣма *нã чѣм* Г, *ѣо чѣму* се познãе ДД.

ЗАМЕНИЦЕ СЛОЖЕНЕ СА ШТА (ШТО)

381. Заменица *нѣшѣо* јавља се само у том облику:

попревѣл'и му *нѣшѣо* Б, òни му тãмо *нѣшѣо* разјãрãл'и по грлу Б, *нѣшѣо* кад би се чўл'и Гр, *нѣшѣо* ћеш да јѣдеш ДД, *нѣшѣо* дòбро нѣће Л, гл'ѣда *нѣшѣо* да ме чãсти Љу, одбѣвају *нѣшѣо* СЛ, *нѣшѣо* ѣма Би, изгорѣ *нѣшѣо* Бр, *нѣшѣо* нã главу Н, *нѣшѣо* да имãднем С, Јã сам се *нѣшѣо* разболѣо Б, нѣсам *нѣшѣо* чўла БП, *нѣшѣо* бѣ бона БП, урўним *нѣшѣо* жѣта БП, òстави *нѣшѣо* мунѣце Бс;

погòди *ѣонѣшѣо* Б, *ѣонѣшѣо* тавãко БП, ткѣ *ѣонѣшѣо* БП;

набòл'и би *нѣчим* Бр;

дòшло му *ѣо нѣчѣму* Љ.

382. Заменица *нѣшѣа* тако гласи у Н и А, а у генитиву се јављају два облика:

не чўе *нѣшѣа* Б, нѣси запãнтио *нѣшѣа* Бл, нѣгде *нѣшѣа* Бл, нѣсмо знãл'и *нѣшѣа* Б, *нѣшѣа* друго Би, *нѣшѣа* га нѣе нãшло БП, *нѣшѣа* нѣћу БП, нѣма *нѣшѣа* Гр Д, нѣ би ти *нѣшѣа* бѣло Дњ, не траже *нѣшѣа* Ж, нѣе знãла *нѣшѣа* С, нѣсмо *нѣшѣа* Н, *нѣшѣа* вѣше Би, нѣма *нѣшѣа* Бс, нѣсу ни дãл'и *нѣшѣа* Л, нѣсмо имãл'и *нѣшѣа* Си, *нѣшѣа* не дãдну Си, не вал'ã *нѣшѣа* Пр, *нѣшѣа* нѣне Бр, нѣје *нѣшѣа* Г, *нѣшѣа* не признãдоше Б, *нѣшѣа* не идѣ Ки, *нѣшѣа* сас тѣм С;

остãне без *нѣшѣа* БП, онãко без *нѣшѣа* Г, нѣје без *нѣшѣа* Бс,

без *нѣчѣга* Л Ље;

⁴⁰⁸ Као у банатским говорима (в. Ивић et al. Банат II, 100), у говору галипољских Срба (в. Ивић, Галип. 361).

остаљ' и о *ни* чему ДД.

383. Заменица *сва̋шѣа* у акузативу има тај лик:

сва̋шѣа има Кг Н СЛ, *сва̋шѣа* сад Б, *сва̋шѣа* се носио Бл, чаршаѣи за *сва̋шѣа* Би, *сва̋шѣа* су ни чинѣл' и Бс Љу, родиола зѣмл' а *сва̋шѣа* Ж, ткал' и *сва̋шѣа* К, *сва̋шѣа* су добивал' и Ље, *сва̋шѣа* има Св;

о̋и *свѣшѣа*, и од џеренике Б;

свѣму и свѣчему Г.

384. У заменицама сложеним са *ко* и *шѣа* префикс *ни* је чврсто срастао са основном речи, те се од ње не одваја предлогом:

не ма̋рим за *ни*кога Г, не мѡже с *ни*ким Кг, не при̋ча с *ни*ким С;

За шта си — за *нишѣа* Г, *ни*је за *нишѣа* БП, за *нишѣа* ме *ни*је брѣга С, за *нишѣа* не ма̋ри Пр, Не пита се за *нишѣа* ДД.

ОБЛИЦИ СА ДОДАТИМ ГОД

385. Сложени облици ових заменица са обликом *год* јављају се у формама *-год*, *-гој*, *-гоћ*:

когѡд је ктѣо Би, *когѡд* мѡже Л;

здравите ми *когѡј* Г Л;

когѡћ мѡже Бс, *когѡћ* је ктѣо Д, *когѡћ* ра̋ди Ж;

шѣагѡд узмѣ Г, *шѣагѡд* ѡћеш Н, *шѣагѡд* имаш Пр;

шѣагѡј посѣјеш успѣва Б, *шѣагѡј* мѡж д учѣниш Бр, *шѣагѡј* имаш Св,

шѣогѡј ми вечѣрамо Ље, *шѣо* се *гѡј* носио Ље;

шѣагѡћ посѣје има Ки, има л' *шѣагѡћ* нѡво Љ;

за старе да̋не *шѣогѡћ* СЛ, *шѣогѡћ* мѡгу да трчим Бр.

ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

ПРИСВОЈНЕ ЗАМЕНИЦЕ

386. Основна одлика присвојних заменица *мој*, *швој*, *свој* састоји се у реткој употреби облика у којим је извршена асимилација вокала:

мојѣга брата Ље, *мојѣга* мѡжа Др, од *мојѣга* сѣна Б, *мојѣга* ѡца ДД Дс Пр С Т, за *мојѣга* брата Дњ, ко *швојѣга* имѣња Ки, *својѣга* образа Пр, нѣма ба̋ш тако *својѣга* *ни*кога Пр;

мојѣму човѣку Ље Љу, *мојѣму* сѣну БП Би Н, брата *мојѣму* Л, *мојѣму* ѡцу Д, *својѣму* човѣку Пр;

кај *мојѣм* сѣну Б;

с *мојѣм* човѣкем Б Ж С, с *швојѣм* имѡњем С;

по *мојѣм* та̋мѣну К.

Облик *свога* усамљен је пример забележен у Лоћанима: *свога* брата Л.

387. Заменица 3. л. ж. р. јавља се у формама *њојзин* и *њојнин*. Друге форме карактеристичне за косовско-ресавске говоре овде нису познате:⁴⁰⁹

неко *њојзин* Б, ујак *њојзин* Бр Ж, *њојзин* син Др, *њојзин* муџ Би Дњ Пр, свѣкар *њојзин* Дш, у прѣстор *њојзин* Ки, *њојзин* крв К, *њојзин* ђтац К Пр, *њојзин* стрѣц С Т, *њојзинога* браќа Св, свекрва *њојзина* Д, слава *њојзина* Ж Љу, сл'ику *њојзину* Кг, поведе ју у *њојзину* сѣбу Би, момче *њојзино* Бр Ки, *њојзини* би дошл'и Бр Би Т, саш *њојзинема* К;

њојнин свѣкар Дш, *њојнога* сина К, до момка *њојнога* К, дају *њојнога* Ки, некога *њојнога* Пр СЛ, за *њојнога* браќа Ље, *њојним* путом Ље, *њојна* слава Ж, *њојна* мајка Бр Ље Т, *њојна* сестра Пр, свекрва *њојна* седѣ Би Т, *њојна* кућа Дњ, ко *њојне* кће Т, тако ми *њојне* главѣ Б, неко од *њојне* својштине Би, од *њојне* мајке Љу, *њојну* мајку поћеркијо Б, *њојну* руку К Т, у сѣбу *њојну* Би С Т, *њојну* тетку Ље, *њојну* сестру Бр Ље, с *њојном* мајком Бл, *њојни* родител'и Ж, код *њојне* ћерке Љу, то е *њојно* Бс, *њојно* трѣ деце Ље, *њојно* ѿме С.

У грађи су се наша и следећа два облика, која не ремете слику присвојних заменица, будући да су усамљени случајеви: од *њене* деце Б, *њено* сѣме С.

388. Присвојне заменице које означавају припадање већем броју лица гласе: *наш*, *ваш*, *њин*:

наш ђбичај С, с *нашим* пријател'ем Л, од *нашега* сѣла Т, до *наше* цркве Ки, *наши* стари Дш, шестину ранише од *нашија* Б, имало *нашија* доста Кг, код *нашија* СЛ, с *нашема* волѣвима С;

ваш пут Ж, у *ваш* кѣрис К, од *вашега* доласка СЛ, с *вашим* понашањем Г, неко од *вашија* Пр, с *вашима* Си, по *ваше* вол'е К, за *ваше* добро, кроз *ваше* л'иваде ДД;

ђтац *њин* ДД Дњ Дш К, живот *њин* Љ Св, живота ми *њинога* Ље, *њини* очѣви БП Бл Гр, *њини* панци Ки, код *њинија* ДД, *њина* кућа Дс, сестра *њина* Ж Ки Кг Љу, код *њине* куће Ље Т, са *њине* странѣ Ки Ље, *њину* здравѣцу Т, *њине* пारे Бл Дш, тамо те *њине* Ље, *њине* жѣне Пр С, по одивѣ *њине* Дш, у то *њино* Др Љу, ка да је *њино* Бл Дс, то е *њино* Бл Др Ки, са *њинем* Бл, *њина* деца Д Кг Ље.

Следећих неколико примера забележених само у два села, пре ће бити последица утицаја са стране него утицаја средстава информисања:

њихов ђбичај Л, тај *њихов* Л, план *њихов* Кг, у *њихову* школу Л, *њихово* свѣ Кг.

ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ

389. Јављају се у дублетним формама. Облици *овај*, *шај*, *онај* чешћи су у говору млађих особа, али се и тада уклапају у одлике деклинације говора испитиваног подручја:

од *овѣ* водѣ Ки С, око *шѣ* конѡпл'е Б, мајка *шѣ* девојке Дш, о *шѣ* конѡпл'е Ки, посе *шѣ* јѡш јѣдну С, код *онѣ* флаше Н, од *онѣ* Ки;

⁴⁰⁹ У Левчу су забележени и облици *њојин*, *њојан*, *њозин* (Симић, Левач, 354); у Ресави и *њѡан* (Пецо-Милановић, Ресави, 336); у трстеничком говору *њѡан* и *њѡн* (Јовић, Трстеник, 125–126); у крагујевачкој Лепеници *њѡан* и *њѣзин* (Вукићевић, Лепеница, 168).

са овѐм⁴¹⁰ Бр, с овѐм Т, јўтре с овѐм Би, за овѐм Бошковићем Св, с шѐм се ора̀ло Би, ја се помирѝла с шѐм Ки, прѝшо с шѐм Ки, с шѐм се ба̀ве Кг, с шѐм и́мене К, с шѐм ср̀пем Н, са шѐм Б, сас шѐм дру̀гем дѐверем Љу, шѐма пўтѐвима Дњ, с шѐма Б Бл Би Н, онѐм пр̀тем Дс, с онѐм Т, с онѐм житем Бл Би, с онѐм њего̀вем Дш, препл'ѐти с онѐм ко̀нцом Н, с онѐм тел'ѐтем Пр;

по онѐм Д Пр;

овѐма деца̀ма Бр, да ја̀виш овѐма Ки, овѐма дру̀гема С, с овѐма на̀шема П, живѐл'и сас овѐма Љу, с овѐма Добро̀дѝлцима Пр;

поред онѝја П, код онѝја прѝјател'а Г, онѝја дѐца̀ Л, преко онѝја планѝна ДД, преко онѝја л'ѝвада Н, од онѝја врѐћа Ље Н;

онѐма Рўсима Дњ, с онѐма дѐверима П С, онѐма деца̀ма Дњ, с онѐма Св.

390. Поред наведених јављају се и облици показних заменица типа *шавѝј*, *шайѝј*, *шанѝј*, углавном код типичних представника говора:

шавѝј пўт Бл Дњ Дс Дш, *шавѝј* Имѐр татѝдѐ Бл, *шавѝј* дел'ак Би, *шавѝј* цѐмпер Дс, још *шавѝј* ми није жѐњет Дш, ка *шавѝј* Ки, *шавѝј* мѐсец Л, *шавѝ* је бѝжо ма̀л'и Дњ, у *шавѝ* обѝр К, о *шавѝга* К, *шавѝме* сѝн К, да да̀м *шавѝме* Би Дш, ѐво *шавѝме* К, *шавѝ* Црно̀гѝрци Пр Св, ка *шавѝ* Бр Ки Пр С, *шавѝ* бло̀кове СЛ, *шавѝ* л'ўде Би Дњ Ки, *шавѝ* пл'ѐтѐм К, *шавѝма* мойма БП ДД, *шавѝ* Љуба Б, *шавѝ* са̀д за̀дња БП, ка *шавѝ* БП Би К Н *шавѝ* слобѝда Др, *шавѝ* мѝја сна̀ Дс Ж, ка *шавѝ* шѝл'а К Св, *шавѝ* кўла С, стрѝц *шавѝ* Б Бл Т, *шавѝј* сестрѝ Ж, чу̀вај *шавѝ* дѝцу Б, д узмѐдў *шавѝ* жѐну Бл, *шавѝ* ко̀шўл'у Дш Л, *шавѝ* ма̀чўгу П, на *шавѝ* л'ива̀ду Љ, у *шавѝ* кўлу С, кај *шавѝ* са̀денаке Б, та̀ва̀ко ка *шавѝ* БП Пр, *шавѝ* што сам бѝла Г, *шавѝ* ми се свѝђа Дс Љ, у *шавѝ* врѐме БП Бр Бс Др К, *шавѝм* ѝкетем Дш, а *шавѝм* вѝдим Дш;

шайѝ брата̀нац К, *шайѝга* да̀на Др, *шайѝга* цѐђа Др, *шайѝ* л'ўди Др Ки, *шайѝ* крѝто̀ве Дш, *шайѝ* плўго̀ве С, *шайѝ* ста̀ра кўћа БП, *шайѝ* жѐна Љу, тата̀ сѝстра БП, у *шайѝ* кўћу БП, у *шайѝ* л'ива̀де Г Ки, *шайѝма* дѝвема Др, на *шайѝ* ѝ се свѝрало Б, на *шайѝ* др̀во Бл С, *шайѝ* ѝ све вў̀њено БП, *шайѝ* зна̀м Би Др, *шайѝ* ми́кни К,

шанѝј да̀н Дс, *шанѝга* мо̀мка Би Ж, *шанѝ* мѝткѝм Дњ, *шанѝ* дѝва да̀на БП, *шанѝ* л'ўди Ки, за *шанѝ* три да̀на Дш, у *шанѝ* за̀ви́рце Гр, *шанѝ* кўла Ки, *шанѝ* Јован̀ка С, с *шанѝ* стра̀нѝ Т, *шанѝ* но̀ћ Ж Љ, на *шанѝ* стал'и́цу Дс, у *шанѝ* л'ива̀де Гр, за *шанѝ* Љ, *шанѝ* што сте вѝдел'и Б Дс, *шанѝ* та̀мо Св, *шанѝ* та̀на̀ко С, с *шанѝ* стра̀нѝ Т;

шайшавѝ ми се свѝђа Дс, ка *шайшавѝ* Дш, за *шайшавѝ* жѐну Дш, *шайшавѝ* ја̀ и пи́там Б;

шайшанѝ но̀ћ Бл.

391. Заменице мушког рода могу бити без -j, као и у неким суседним говорима:⁴¹¹

⁴¹⁰ На западном подручју чују се форме *овѝм* правѝцом ДД, *овѝм* пўтом Г, с *овѝм* чѝвѝком БП Г Ље Си.

⁴¹¹ Стевановић, ИЦД, 75; Божовић, СИ, 228; Барјактаревић, НП-сјен 91; Јовић, Тстеник 123; Симић, Левач, 105; Пецо-Милановић, Ресава, 337.

ова е старији Си, *ова* брѣг К, *ова* дошао Пр, кроз *ова* прозор Б, у *ва* дан К, у *ша-ва* обор К, оженио се *ша* Ки, дође *ша* дан Бр, *ша* крс Т, *ша* мисит Бл, *ша* старији Ље, *ша* човек Б, *шаиша* што се распрал'аш Б, *шаиша* братанац К, у *она* котло Д, *она* онџме Ки, *она* ал'ак Пр, *она* бадњак Бл Д Ж, *она* брѣг С, *она* (о)вѹ Пр, *она* грдан Ље, *она* жар Ж, *она* мањи С, *она* наш Бл, крз *она* опанак Д, *она* Спасовдан Ж, *она* сок Пр, *она* штим 'конопљано влакно другоразредног квалитета' К, *шана* е најбол'и Ж.

Запажа се да пуни облици имају кратки акценат, за разлику од елидираних који готово по правилу имају дугосилазни. У тој појави могуће је тражити узрок губљењу сонанта *j* из финалне позиције, које нестаје зато што је у слабом положају на крају иза дугог вокала.

392. Иницијално *o* није обавезно:

а *ви* што раду Ље, *ве* канавце Би, по *ве* гзда Дш, старија је *ва* Ље, *кабѹл*'иш 'пристати, сагласити се, одобрити' л'и *вѹ* Ж, поња́ве *ве* Ље, за *ве* кошѹл'е Би, а *во* друго Бр, а *во* све го́ло БП, у *во* се́ло Т, *во* вѹњено Би;

дође *нај* Дш, у *нај* куфер Л, у *на* пѣпо С, *посл'*е *нога* рата Дс, по *нем* на́роду Бр, најпре *не* гајта́не Д, оста́л'е *не* Т, трѣбимо *не* папире Дш, *на* девојка Ље, на *нѹ* вређу Би, *кѹси нѹ* навару Би, *увлачи нѹ* вѹну Би, узне́мо *нѹ* снѹву Б, *нѹ* пре́преку Дс, *намѣшти не* врча́нице Би, *узми не* пѹте Би, на *не* ка́пе Ж, из *не* конзе́рве Дш, на *но* жито Бр, *има но* вито Би, *но* што сѣјемо Ље, *но* пред ра́т Т, *купи но* Дш, *како* се ви́че *но* Ж, спу́штимо на *но* Би, на *но* пчени́ца Ж, *тури у но* Дш.

КВАЛИФИКАТИВНЕ И КВАНТИТАТИВНЕ ЗАМЕНИЦЕ

393. Овим заменицама измениле су лик супституције и испадање гласова, а осим тога са таквим формама паралелно се употребљавају и оне са прилепцима:

кака лопата Би, *кака* сам Г, *кака* женидба К, *каку* кућу Л, *каку* капл'у мне́ка К, *кака* мајка Ље;

некака баба Ж, за *некакога* Пр;

никака мајка БП;

овакѣ ми пома́гамо Си, *несмо шаки* Си,

Учинио се *шавакв* СЛ, *шавакѣ* панце Ки, *шавакѣ* вѹњено БП, *шавакѣ* пл'ѣтиво Би, *ешавакѣ* корито Бс Ки Т, *сѹдбина ми шаишакѣ* Д, *шаишакѣ* пл'ѣтиво Бс СЛ, *шанакѣ* ору́жје Л;

вал'и́ки Љу, *овал*'и́ки комат Би Н, *овал*'и́ки здра́ви Бл Бр Дш, *овал*'и́кога сам оста́вио Си, *овал*'и́ка Бл Љу Н, *овол*'и́ку К, *овал*'и́ке ДД Љу, *бо́кче овал*'и́ке БП, *овал*'и́ке ва́шке ДД, *стативе овал*'и́ке БП, *брдо овал*'и́ко Д Пр, *па́рче овал*'и́ко Си,

канавцац шал'и́ки К, о *шал*'и́кога рѣбл'а Ки, *шал*'и́ка гомѣла БП Би, *шал*'и́ка да́јра К, *шал*'и́ка лапа́та Би, *шал*'и́ка сто́ка Ж, *пензију шал*'и́ку Г, *шал*'и́ко пи́ће К, *шал*'и́ке јабуке Г, о *шал*'и́кога рѣбл'а К;

шавал'и́ки љбрик К Пр, испѣ́чемо *шавал*'и́ке л'ѣбове Би, *шовал*'и́ка Бл Дш, *џна шавал*'и́ка Би Ж, *шавал*'и́ка сам Г, *шавал*'и́ка бачи́ја Ж, *бо́кче шавал*'и́ке Ље, *шавал*'и́ке сѹ́зе Г, *шаишал*'и́ке мѹ́ке Бл, *шавал*'и́ко дрво Дш;

шаишал'и́ке Л, *шоишал*'и́ке Бл;

бо́кче овал'и́чке БП, л'ѣбац *овол*'и́чки ДД, *шавал*'и́чке Ље;

шаишал'и́чка С.

Ову особину севернометохијских говора забележио је Глиша Елезовић почетком XX века, и уочио сличност са вучитрнским, када је чуо „оно лепљење (*e*)*и*о – (*e*)*ше* уз показне заменице.“⁴¹² Изгледа да је особина ограничена на косовско-метохијско подручје, али ни на њему није свуда распрострањена ни фреквентна појава. Већи број примера забележених на подручју СМ говори да облици са „прилепцима“ ту нису реткост, супротно приликама у призренском говору, који „није озбиљније запахнут“ овом особини.⁴¹³ На подручју Косова појава се бележи у говору Срба старинаца Приштине,⁴¹⁴ а форме типа *шавâ*, *шавâкав*, *шанâкав* доноси и Речник Глише Елезовића.⁴¹⁵ Изван тог подручја немам података о њој.

Облици демонстративних, квалификативних и квантитативних заменица са „прилепцима“ одлика су типичних представника говора, али ни у њему не преовладавају, већ се спорадично јављају и постепено уступају место стандарднојезичким формама. Анализе показују да је однос 1:1 у корист правилних облика. Међутим, код деце школског узраста и млађих особа дијалекатске форме представљају реткост.

Бесумње су у питању сложенице састављене од речце *eи*о и придевске заменице.⁴¹⁶

КАКВОЋНЕ ЗАМЕНИЦЕ

394. Заменице за каквоћу претежно се јављају са морфемом *-кь*:

ка̀ки је могућнос Бр, *ка̀ки* је то човек Ље, с *ка̀ким* правом Г, *ка̀ка* је Дш Ље, *ка̀ка*⁴¹⁷ женидба Ки, *ка̀ка* комесија Дњ, *ка̀ка* кућа Ки, *ка̀ка* машина Дс, *ка̀ка* фамил’ија Љу, *ка̀ку* кућу Л, *ка̀ке* мил’ијарде С, излазијо *нѐкаки* ован Пр, *нѐкаки* могогарийи Пр, *никаки* берийет Ки Пр, *никаки* помоћ Ж, није му треба *никаки* пратиоц Б, *никака* земња Дњ Дш, *никака* дужнос К, *никака* мука БП, *никаке* мотланице Ж, *никако* сресто Б, *никако* чудо Бл;

ка̀кав дочек БП, *ка̀кав* матичар Си, *ка̀кав* ћеф Св, *ка̀кав* је то човек Г, *ка̀кав* сам такâв сам ДД, *ова̀кав* Л, *ова̀кав* Би, *ова̀кав* дан Гр, на *ова̀кав* начин Кг, *она̀кав* човек Бс, *ова̀ку* женску Дњ, *ова̀ко* дете Д, *никакав* дар Г, *никакав* укус К, *нѐкакав* Пр, *нѐкакав* сирџма Бр, имал’и смо *нѐкакав* адет Н, *шакâв* обичај Ље, *шакî* л’уди Ж, беж о *шакîја* Св, *шакâ* је Б;

Облици са *в* представљају реткост: *ка̀ква* Ље, *никаква* БП, *никакве* СЛ.

ПОЈЕДИНЕ ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

ЗАМЕНИЦА САВ

395. Заменица *сав* се ретко употребљава у облицима јединине, јер се уместо ње употребљава придев *цео*. Од облика јединине забележена су само у два примера:

⁴¹² Елезовић, Извештај, 471.

⁴¹³ Реметић, Призрен, 172.

⁴¹⁴ Барјактаревић, Истраживања, 211.

⁴¹⁵ Елезовић, Речник II, 290, 299.

⁴¹⁶ редуциран облик *eше + овај*“ (в. Елезовић, Речник II 290).

⁴¹⁷ О постанку облика *кака* и *каква* в. RЈAZU, књ. IV, стр. 741 и 742.

сав се тресе Ље, ја сам *вас* срѣтан ДД. За *цео* в. т. 434.

396. У самосталном значењу („*отпа*“) јавља се у форми *свѣ*, а кад је у атрибутској функцији *свѣ/свѣд*:

поштѣна и *свѣ* то СЛ, *свѣ* онѠ Б, *свѣ* изјурено Бл, *свѣ* је то отсел'ило СЛ, *свѣ* то умрало СЛ, *свѣ* да ти причам ДД, *свѣ* ће ти причат Пр, то се *свѣ* поудало К, *свѣ* сам држала Кг, *свѣ* понешѣно Си, *свѣ* скупо Кг, *свѣ* радимо Пр, *свѣ* сами Г, *свѣ* тако Ље, *свѣ* ни покупише Бс, узеше ми *свѣ* ДД, шиптарско *свѣ* Гр, предадосмо *свѣ* што смо имал'и Г, *свѣ* затворише Б, залуд *свѣ* Бр, *свѣ* ће се уништи Би, *свѣ* пуштише Би, *свѣ* дрвѣно Бр, *свѣ* сам спремѣла Ж, *свѣ* на прѣвару Л, имамо *свѣ* то Ки, узеше *свѣ* Ки, помѣшано *свѣ* Дш, *свѣ* арђаво Ж, *свѣ* смо порадил'и Бл, *свѣ* се исел'ило Гр, око њѣга *сѣ* крѣваво Бл, то *свѣ* изгинуло БП, *свѣ* ми је побл'ѣдело Б, *свѣ* вуњено Бл;

док вечѣра *свѣ* рѣбл'е Г;

свѣ жито тишло Си, *свѣ* имање Л, *свѣ* мл'ѣко понѣси БП.

397. У осталим облицима једине нашли су се следећи примери:

свѣга га испрѣкао ДД, пуно *свѣга* Бс, има *свѣга* Г, *свѣга* и свѣчага Гр Дш Кг, имамо *свѣга* Кг, бол *свѣга* СЛ;

свѣму је дошао крај Г;

са *свѣм* имањем Си, *свѣм* грѣном К, са *свѣм* женѠм Д С Ж;

у *свѣму* Кг.

398. У номинативу множине има књижевнојезичку форму: *свѣ*, *свѣ*, *свѣ*:

скупимо се *свѣ* Бл, сѣт *свѣ* славе Б, *свѣ* отѣсмо Бс, убивѣни *свѣ* БП, ми смо *свѣ* изгинул'и БП, Ѡни *свѣ* долазил'и Г, дигну се *свѣ* Бр, да *свѣ* наздраву Л, *свѣ* се окаду Љ, *свѣ* устану Н, *свѣ* да скѣчимо Љу, *свѣ* честитају Љу, *свѣ* тройца Дњ Си, *свѣ* гѣспѣдимо Дс, *свѣ* мнѣди Кг, *свѣ* завршу Ки, *свѣ* се састѣвисмо Ж, *свѣ* се потписаше БП, *свѣ* посѣду Бр, *свѣ* га знају Г, *свѣ* су се поврѣтил'и Пр, *свѣ* ме трагау С, *свѣ* славу Т;

Ѡне *свѣ* ДД, *свѣ* ѣрке Л;

кад вечѣрају *свѣ* дѣца Пр, ѣца *свѣ* мѣла Си, цвѣтѣна дѣца *свѣ* погинул'и БП, *свѣ* сѣла Ки.

399. У генитиву (локативу) множине забележена је у облицима *свѣја*, *свѣја* и *свѣју*, од којих је прва најраспрострањенија и најфреквентнија:

сѣћа се *свѣја* Бр, међу *свѣја* Бс, од *свѣја* Гр, покрај *свѣја* Ки, повр *свѣја* БП, због *свѣја* Г;

скини са *свѣја* Г, због *свѣја* њѣ Ље;

дѣђу и *свѣју* градова Би;

по *свѣја* Т.

400. Д-И-Л множине обично гласи *свѣма*:

опѣре *свѣма* Бр Би Бс, перу *свѣма* К С, дрѣгима *свѣма* БП Г, здравимо *свѣма* Дш, да здрави *свѣма* Љу Т, *свѣма* седмѣнама Б, ја сам дао *свѣма* БП Гр, да по-

дѣл'иш *свѣмá* Љу, *свѣмá* дацама Би, *свѣма* је сѹђено Г, *свѣмá* дајѣм Ј, прича *свѣмá* Н, *свѣмá* су довел'и Си, трѣба *свѣмá* Пр Св;

Са *свѣмá* се поздрави Св, вѡл'им да укрсти са *свѣма* Дш, разговáра са *свѣмá* Н;

О *свѣмá* ћу да ти причам К.

На западном делу подручја напоредо се јавља са формом *свѣмá*: *свѣмá* ћу да дам Г, *свѣмá* ће дој рѣд Ље, са *свѣмá* ће да се пита Ј.

ЗАМЕНИЦА САМ

401. Ова заменица означава лице које ради самостално, без удела других, те има вредност придевске речи са значењем лат. *solus*:

сáм зовѣ Ј, свѣ *сáм* радим П, *сáм* си и дѡно Љу, *сáм* са женѡм Г, *ја сáма* С, *сáма* сам крива Ље, *у́зала сáма* К, *ѡна сáма* Д;

мѣ *сáми* Гр Пр;

нѣга *сáмога* Ж.

Као и сваки придев развио је облике одређеног вида са дугосилазним акцентом. Кад се употрбљава уз именицу њим се нешто истиче, па губи функцију описа и своди се на чисто појачану функцију придева:

у *сáми* Вѣл'ики пѣтак Д;

под *сáму* стрѣу БП;

над *сáмем* Ораѡвцем Бл.

Облик средњег рода *сáмо* прима функцију речце са значењем *једино* (в. т. 643).

ЗАМЕНИЦА СВАКИ

402. Општа заменица *сваки* односи се на сва бића и предмете који се њоме обухватају:

свáки је имáо кѡмбај ДД, тѡ се *свáки* чѹди Бр, *свáки* учинѣо Дш, *свáки* е погинуо Дс, *свáки* свѡју Д, узима *свáки* свѡј Би Д, *свáки* свáт Ж, *свáки* дáн ДД К, *свѣки* дáн Ж, *свѣког* дáна Си, *свáког* дáна Си, *свáкога* Д Н, *свáкоме* члáну Бс Гр Дш, са *свáким* Ј, *свáки* петнáез дáнá Д;

пѣва *свáка* Ж, *свáка* кѹћа Би Д Дс Ки Пр, *свáка* чáс Љ, *свáке* гѡдине Љу, *свáку* гѡдину Кг, *свáку* нѡћ Б, *свáку* машину ДД, на *свѣку* слáву БП, у *свáку* њѣву Ки, *свáке* недѣл'е Љу, по *свáкој* канѹре Гр;

свáко мѡра Др, *свáко* кáже Кг, *свáко* би рѣко К, *свáко* чѹдо СЛ, *свáко* јѹтро ДД, у *свáко* дѡба Бл, *свáко* свѡје Бр.

ЗАМЕНИЦА НЕКИ / ПОНЕКИ

403. Неодређена заменица *неки/ионѣки* означава неодређена бића односно предмете:

нѣки дође ѹвече, *нѣки* ѹјутру Бр, *нѣки* побѣгоше, а *нѣки* нѣне Гр, дођу *нѣки* њѣни Бр, *нѣки* су ви́кáл'и Си, онда се појавѣше *нѣки* да угрáбе девојке Бс, тáј Áрсо и *нѣки* овудѣр Бс, тѣ си наздрáвио *нѣкоме* Ј, да прáтиш *нѣкога* својѣга Д,

нѣка што е пѡ вѣшта Дњ, да прáтиш *нѣкога* својѣга Д;

убѣјо га *нѣко* Д, *нѣко* зовѣ купушнáча Ј, *нѣко* се скѹпило Гр;

ионѣки што е имѣо Л, ионѣки љзел'и Л, ионѣки официр Би, ианѣко искѣчи Би.

Чешће се јавља дезакцентована, у атрибутској функцији:

неки прѣседник Ки, неки Л'ата Гр, неки поп Љу, сел'ачки неки кукѣруз Би, за ђбекат неки сѣоски Л, ко неки санитѣти СЛ, сѣјал'и смо неки грашак Ки, вѣдо некога зѣта Б, вѣдиш са неким тигѣњем Би;

пѣне нека тѣма СЛ, тѣ је бѣла нека ђпштина Бс, за неке пѣтње Љу, направѣше неке бараке ДД, за неку страх Љу, за неку закл'ѣтву Гр, неком кѣфом Би;

узѣмал'и неко црево СЛ, неко предузѣће из Итал'ије СЛ, у неко време Бр Љу,

Уз именицу време наглашена заменица има наглашено значење:

Дошао у нѣко време Ки (веома касно).

ЗАМЕНИЦА КОЈИ

404. Облици Н м. и с. р. јд. и Н-А ж. р. мн. обично се јављају са редукованим сонантом *ј*:

онѣј *кој* је навѣко Л, овѣ *кој* су Дс, прѣви четвртѣк *кој* дѣђе СЛ, *кој* је бѣо нѣждан Љу, да прѣшу *кој* дѣн Си, *коѣга* срѣм Ж, кѣко су се *кој* мѣгл'и снаћ, не зна чѣ је *којѣ* Гр, *којѣ* ђће Д,

којѣ старѣја Дс, *којѣ* е Би, *којѣ* мѣра Л, *којѣ* гѣдине Ки, вѣ *коѣ* ѣмате БП, мнѣдице *коѣ* би дѣшл'и Ки, кѣ зна *коѣ* су пѣре Си,

којѣ су Кг.

ЗАМЕНИЦА ЧИЈИ

405. Облик м. р. гласи *чѣ*, ж. р. *чијѣ*, мн. *чиѣ*, с. р. *чиѣ/чијѣ*:

чѣ бѣше тѣ Љ, не зна *чѣ* је којѣ Гр, *чѣ* су опѣнци Г;

чијѣ е којѣ Др:

чиѣ С СЛ, *чиѣ* су ђвце Г;

чијѣ сѣло Си.

ЗАМЕНИЦА СВОЈ

406. Присвојном заменицом сваког лица *свој*, *своја*, *своѣ* не означава се само припадање субјекту, већ се у њеном значењу назире нијансе описног придева:

свѣки *свој* Би Бс Дш, кѣзѣо што ѣма *свој* занѣт Д, нѣкога *своѣга* Д Др Пр С, од *својѣга* имѣња К, са *своѣм* П, кот *својѣга* Пр, пѣно тѣмо *својѣма* БП, *својѣ* бунѣре Кг, нѣма *своѣ* л'ѣде Бл СЛ;

тѣ смо мѣ *своѣ* СЛ;

своја кѣћа Св, ко *своѣ* кѣће Дш, у *својѣ* сѣбу БП Бл, свѣки *својѣ* Дс П Св, *својѣ* ѣрку Ки, *својѣ* фамѣл'ију Д, *својѣ* кафѣну Д, у *својѣ* сѣбу Б, имѣо *својѣ* фѣбрику Д, за *својѣ* дѣцу Бл, са *својѣм* женѣм Л;

свѣко *својѣ* е Б Би.

ПРИДЕВИ

ПРИДЕВСКИ ВИД

407. Морфолошка разлика између одређеног и неодређеног вида (-ø : -и) сачувана је само у номинативу придева мушког рода:

бео Ље, бѡл'есан Ље Љу С, брадаѡи Пр, не вѡл'ик Гр П, врѡдан Д, врѡћ Ље, глѡдан ДД, глѡдан Ж Н, глѡв Б ДД Ж Ље, грѡдан Ље, дѡбар Б Д ДС Дш Ж Кг Л Пр Св, жѡдан Љу, жѡв Б ДД Д Дс Кг Пр, жѡш Бр, зел'ѡн Гр, јѡк Дс Дш, кал'ѡв Бр, кѡсео Кг, краѡшак Бс, лаѡдан Дњ, л'ѡи Би, миѡран Ље, млѡд БП, мнѡд Б Ж Пр Св Т, мѡкар Љу, мѡшав Дс, ѡиасан Б, илѡв Дш, црѡсти Љу, иѡн Б БП Би Ље Кг К, рѡдо-сан Б, сѡкаш С, слѡб Дс Дш Т, скѡи Кг СЛ, сѡѡр Љ Гр Дш Пр, шѡжжак Дс СЛ, ѡзак Дс, краѡбар Ље, црвѡн Б Бс Гр Н, црн СЛ, ширѡк Н, шѡл'ав С;

бѡл'и хѡбрит Би, благи дѡн Д, котѡ вѡл'ики Л Н, у Вѡл'ики пѡтак Д, жѡви исѡн Кг, имѡл'и плѡн л'ѡи Л, мѡшори Љу, тѡј домаѡин мнѡди К, развиѡени фрѡнт Б, рѡики слѡчј Д, један сѡѡри ДД Ље, тѡј Лѡза сѡѡри Б, сѡѡри чѡвек Д, сѡѡри краљ' Пр, тѡ црвѡни Б, тѡ црни П,

У осталим падежима разлике између облика одређеног и неодређеног вида су потпуно елиминисане, јер су непознати облици зависних падежа неодређеног вида.

Као и у другим К-Р говорима⁴¹⁸ и у СМ се употребљавају облици неодређе-ног вида придева који имају само одређени вид:

л'ѡб колобѡћан Ки, ишѡничан е укуснији Л.

408. Одређени од неодређеног вида сва три рода и оба броја разликује се по акценту — облици одређеног вида редовно имају дугосилазни акценат:

у Дукѡвни сѡд у Призрен Ки, војника жѡвога ДД, тѡј Лѡза сѡѡри Б, онѡј сѡѡри крс Љ, сѡѡри ѡтац СЛ, овѡга сѡѡрога Би, сѡѡрога Кѡсту Љу, нѡши сѡѡри Бр, овѡ сѡѡри Бс, ѡјде тѡ црвѡни Б;

купи једѡнпут овѡ бѡл'е Л, ѡћу л' брзу Б, онѡ вел'ѡка БП, Пѡрѡвиѡа вел'ѡка врата С, овѡ њѡна куѡа вел'ѡка С, онѡ вел'ѡке К, глѡдне гѡдине Дњ, грѡна Ље, у дугѡчку л'ивѡду Би, вѡ крѡве сл'ѡве Би, сѡѡра куѡа БП Л Ље Љу, у сѡѡру куѡу Ље, онѡ сѡѡра Тодѡрка ДД, тавѡ сѡѡре сл'ѡве Бл, сѡѡре бѡбе Пр, тѡ пѡрде сѡѡре Ки, према онѡј куѡе сѡѡре Би, црну зѡмл'у Дш;

шѡшко оруже ДД, свѡ жѡво Дс, у сѡѡро време Ки, онѡ сѡѡро воѡе Бл, сѡндук вѡл'ики Ки Кг, дѡбови вѡл'ики Ки, од вѡл'ѡкога Божѡа Дс, од вѡл'ѡки-ја Бр, Дукѡвни сѡд му ѡије одобриѡ Ки, кат су се вѡнчал'и сѡѡри л'ѡди Дш Ки;

порѡстѡ вѡл'ѡка Б Би Гр Ље Н П Пр Св Т, вѡл'ѡка куѡа е бѡла Бл Св, вѡл'ѡка фѡ-мил'ѡја Дс, сѡбу вѡл'ѡку Ж Ки Л, на вѡл'ѡку ракију Ж, вѡл'ѡком чѡшом Кг Пр Т, жѡн-ске вѡл'ѡке К, са вѡл'ѡкема Бл, мѡтка дугѡчка Дс, црвѡна Пр, шарѡну Дс, ширѡка Дш,

⁴¹⁸ Симић, Левач, 324; Пецо-Милановић, Ресава 340; Алексић-Вукомановић, Жупа, 305.

лѧкши жѧвот Кг, лѧкше но вѧ БП, нѧш њбичај л'ѧйши Дњ, још л'ѧйша Л, овѧ мѧкшу П;

бѧл'ше од бѧлѡга снѧга С, врѧћши л'ѧб Г, прѧ је бѧјѡ слѧйши Т, слѧйше е род-дѧвѧло Б, слѧйше родѧ пасѧл' СЛ, ранѧе слѧйше Т, скѧйше Бл Би С, сѧйѧрши од мѧне Б, сѧвше чарѧпе Др, шѧйши прѧт К, црнша крѧва ДД;

Продуктивност наставка -ши, одликује и друге К-Р,⁴²⁰ неке шумадијско-војвођанске,⁴²¹ призренско-тимочке⁴²² и зетске говоре.⁴²³

Забележена је контаминација наставка -ју: горчију кѧфу Кг, што дубл'ѧје Св.

413. О компаративу придева сѧѧр било је речи у т. 76.

414. Облици добар и зао имају неправилну компарацију:

бѡл'и Н, бѡл'а Ље, бѡл'е Б, мѧло је бѡл'ѧја Л, бѡл'е овѧко Т, бѡл'и ѡн јѧдан но дѧст дрѧгија Г;

тѡ е гѡре Ље, грђи мѡј колѡмбоћ Г, тѡ беше грђе Т, нѧма шта грђе Бр, не мѡже бит грђе Дш.

415. Значење компаратива придева велик и висок није потпуно издиференцирано, па се компаратив виши напоредо јавља и у значењу велик:

виши глѧд Дс Пр, овѧ гѡдине пѡрез је виши но лѧни Г, Не пѧмти се виши снѧг Т, ако ѧмаш неки виши сѧд Бс, Мѡја л'ивѧда и виша и бѡл'а ДД, ѧма л' виша неправда Си, Бистрица виша но јучѧр Др;

вѧћу стѧду не пѧмтим Г, вѧћа гѧжва није бѧла Пр, дѧј онѧ вѧћу Т, вѧћа чѧша вѧћа сређа Л.

Књижевна форма компаратива придева висок јавља се паралелно са облицима височију/ високију:

виши је од мѧне Л;

Кѡца височија од њѡј К, да је мало височију Пр, на височије мѧсто Бр; да е мѧло високија БП, дѧгни га високије Ки.

416. Конструкција ѧо + ѧозиѧив, која није реткост у нашим дијалектима,⁴²⁴ карактерише и говоре СМ:

ѧѡ вѧл'ик Б, овѧ ѧѡ вѧл'ика К, прѧви умѧсимо ѧѡ вѧл'ики С, ѧѡ висѡк је бѧјѡ Дш, онѡ ѧѡ гѧсѧо скѧпи Би, онѧ ѧѡ дебѧла Дс, ѧѡ дѧвл'и Ж, ѧѡ дѡбро Дс С, мѧло ѧѡ јѧк Дш, ѧѡ јѧки Би, ѧѡ јѧдро Дш, ѧѡ краѧѧке рукаве Бр, трѧћа ѧѡ мѧла К, ѧѡ мѧл'е Б БП, ѧѡ слѧбо Би, ѧѡ сѧѧре Дс, ѧѡ суво Г, ѧѡ је ѧкусно јѧло Дш, ѧѡ ѧско Дс, ѧѡ чѧсѧо Ж, онѧ ѧѡ шѧл'ав брѧг С, ѧѡ ширѡка Дњ;

⁴²⁰ Симић, Левач, 341; Јовић, Трстеник, 113; Пецо-Милановић, Ресава, 342; Алексић-Вукомановић, Жупа, 306; Грковић, Луково, 128.

⁴²¹ Ивић, Биоград, 163; Реметић, Шумадија, 281.

⁴²² Богдановић, АП, 176.

⁴²³ Вујовић, Мрковић, 232.

⁴²⁴ Милетић, Црница, 423; Стевановић, ИЦД, 81; Пешикан СК-Љ, 161; Ђуровић, Прелазни говори, 296; Пижурица, Колашин, 148; Симић, Левач, 242; Јовић, Трстеник, 115; Богдановић, АП, 176; Павловић, Средска, 179.

иџ веће Бл, *иџ више* Др, *иџ виши* Дњ, *иџ дѣбл'а* СЛ, *иџ дѣйше* Ки, *иџ дѣужа* Дњ, *иџ дѣуже* Ки, *иџ краће* Дс, *иџ јачи* Дш, *иџ мнаћи* Дњ, *иџ рѣђе* Ки, *иџ скуйл'е* Дш, *иџ старѣја* Ки, *иџ старѣји* Би Дњ Ки, *иџ старѣја* Г ДД, *иџ старѣји* БП Др, *иџ ўжи* Си СЛ.

Значење компаратива коју чини конструкција *ио* + *иозийив* идентично значењу компаратива добијеног наставцима, што није случај и са конструкцијом *ио* + *комйарайив*, којим се изражава особина у нешто блажем степену.

417. Сличну слику пружа и суперлатив. Поред облика типа *најбол'и*, *најмањи*, бележе се и облици *нај* + *иозийив*. Морфема *нај-* није потпуно срасла с придевом, па се јавља акценат на префиксу и позитиву:

најојаснија Б, *најјаметнији* Ж, *најтужнији* ДД;

најбол'а Пр, *најбол'е* Б, *најгоре* беше у Бергáму Дш;

најбело П, *највѣл'ики* допринос Би, с *највѣрним* дрѹгем СЛ, *највѣрна* СЛ, *најглавни* стáри свáт Б Дњ Ки Св С, *најмодѣрно* СЛ, *најјасивно* мѣсто Бл, *најслабо* вино Ж, *та* је *најсрѣшан* Л, *најстáр* што је Ки, *најстáро* одѣло Ки, *најстáри* БП, *најјуксно* јѣло Ж, *најјуско* Бр.

418. Оваква компарација се јавља и код других категорија речи, тако што се облици поредбених степена добијају на исти начин као код придева:

иџ гáзда БП, *иџ јунáк* Г, *иџ кукавица* Си, *иџ сирѣма* Бр Гр;

раж је *иџ дрѹго*, јѣчам *иџ дрѹго* Ж;

иџ бл'изо идѣду Ж, *иџ кáсно* Ки, *иџ је дйасно* Бр, сѣјал'и *иџ ил'ийшко* С, *иџ рѣшко* Би Дњ Ж С, мало *иџ шѣже* Бр;

иџ касније Б, *ио ранише* стáше Дш;

сáт *иџ нѣне* Б Пр, што *иџ није* Дс Ки, *ја иџ вѣл'им* Гр, *иџ ше не вѣл'и* К;

ѡн је *нај без л'ѣба* Д;

најсвѣј Б К, *најсвѣје* Ж;

најјрви БП Г Гр, *најјрва* Бс Гр Св;

највѣл'имо Д;

ѡни су *најшѣшко* бѣл'и Дш.

419. Облике суперлатива имају и придеви типа: *ближњи*, *задњи*, *иоследњи*:

Он је *најбл'ијжни* Ље, Он је тек *најзадњи* Л, *најзадњи* мѣсец СЛ, *најиосл'едњи* Т.

ПОЈЕДИНЕ СКУПИНЕ ПРИДЕВА

420. Наставком *-ов/-ев*⁴²⁵ граде се присвојни придеви, при чему однос твр-дих и меких основа није битно поремећен (в. т. 437):

⁴²⁵ Непознат је наставак *-овљеа/-евљеа*.

благуново Ки, *дренову* крѣкл'у Дш, *кошићаново* Л, *расићово* Ки, *церѣво* дрѣво
Бл Ки Л Н, *церѣву* ко̀ру Др, *јоѣва* Пр,

бѣгово г̀вно К, *бѣгова* зѣмл'а Н, *бѣгову* зѣмњу Дс, ти е *брашво*Г, *мѣмков*
ѣтац Дњ, *свѣкрове* двѣрѣве Д;

Бра̀нкова Ље, *Вѣл'кову* Љ, *Мишко*ви Пр, *Живково*га БП, *Мил'анова* Љ, *Об-*
ра̀дова ћѣрка Ки, *Сирико*в грѣб Ље, *Радо̀јкова* Бл, *Срѣшко*ве Ље, *Сито̀јанов* Бл;

ма̀јка *Богй̀ева* К, *кра̀л'ѣву* га̀рду Ки, *очѐве* ко̀сти Бс;

зѣцове у̀ши Ки, *Милош*ову Н, код *Урош*овија ДД.

421. Присвојни придеви од мушких хипокористика имају двојаки заврше-
так: *-ов* и *-ин*. Њихове изоглосе поклапају се са изоглосама хипокористика типа
Јово/Јова приказаним на карти бр. 15 (в. т. 286).

*Аниш*ов Л, *Бѣжс*ов Г, *Буд*ов Си, *Вѣл'ов* С, *Вук*ов Н, *Дра̀гов* ДД, *Дуј*ов бра̀т Л,
Дра̀ги *Јефиш*ов БП ДД, *Јов*ов си́н БП Г, Бра̀нко е *Ра̀ј*ов Ље, кад љмре Дра̀ги *Сим*ов
Бс, *Слоб*ов ѣтац Љ, *Сид*ов Љ, *Сидѣ*ов БП, до *Буд*ове ку̀ће Си, *Вуј*ова БП, *Вук*ова
Л, *Год*ова са *Тиш*овом ку̀ћом Г, *Дан*ова ДД, *Јела* *Ђоко*ва Н, *Јов*ова Ље, *Мадо̀ва* сѐ-
тра Л, *Миј*ова Л, *Мил*ова сѐстра Бс, *Миш*ова Љ, *Нун*ова же́на ДД, *Паш*ова ку̀ћа Си,
*Сав*ова же́на БП Л, *Тош*ова Г, *Триф*ова Љ, *Цек*ова ДД, од *Бѣж*овога Г, *Бра̀н*ова
Ље, *Дуј*овија Л, *Сим*овога Бс, *Сав*овоме ДД, з *Дра̀гов*има Г, до *Владо̀вија* Н, *Пан-*
*иш*овима Ље, са *Сав*овима деца̀ма Г, *Триф*ѣву Л,

*Бѣж*и́н Дс, *Вид*и́н си́н Гр, *Виш*и́н Дс, Дра̀ги́н Љу, *Крси*и́номе бра̀ту Дш, за
*Пери*нога си́на Дњ, *Три*ви́н Пр, *Вѣл'ина* де́ца Гр, *Вид*и́нема се́страма К, *Дани*на
те́тка Пр, *Дин*и́на сна́ К, од *Јов*ине ку̀ће Би, *Миш*и́на Ки, *Чед*и́на ма̀јка СЛ, *Пе*ри́на
ку̀ћа Ж, *Сла*ви́ну братани́цу Ки, *Сав*и́но има́ње Пр.

422. Испред наставка *-ин* уклоњени су трагови палатализације, као у мно-
гим србијанским говорима:⁴²⁶

*Вук*и́на ку̀ћа Гр, *Жи*ки́номе си́ну Дс, у *Ра*ки́ну ку̀ћу Т, *Ан*ђа *Л'и*ки́на СЛ, за
*Цек*и́но здра̀вл'е Т, *Вел'и*ки́на де́ца Г, *Јован*ки́ну де́цу Л, *Сим*ки́на ћѣрка Пр, *ма̀ј-*
*ки*на ду̀ша Г, *иш*и́кино зл`ато Г, *ћер*ки́не ств`ари Кг.

Алтернације *к* : *ч* бележе се једино у изразима:

ма̀јчин си́не Љ, *ма̀јку* ма̀јчину Љ, *ма̀јчина* ду̀шица Г.

423. Испред суфикса *-ин* сугласник *џ* алтернира са *ч*:
из *Гру*џичине л'иваде ДД, *Бла*џичина се́стра Бл, *Кра*л'и́чин си́н Г, ка да је *Љу-*
бичин Гр, *Мил'ичин* си́р ДД, *Сид*ани́чина де́ца Н;

*вѣ*веричин ре́п Ље, *свѣ* га̀здаричино Бр, *ла*сичино л'ѣгло Г, *ири*џаи́тел'и́чин
до́чек Л;

*бра*и́аниџин део Гр, га̀здаричин бра̀т Ж, *л'ис*џичин ре́п Љ, ка *ку*кави́цино ја́је Г.

⁴²⁶ Реметић, Шумадија 277; Стевовић, Гружа, 460; Николић, Срем, 347; Ивић et al, Банат II 143.

424. Придеви на *-сѝ(а)н* губе *ш* у Н (А) једнине м. р. као на ширем К-Р говорном подручју,⁴²⁷ и у Шумадији.⁴²⁸

бијо сам *жѝлосан* Св, ко није *жѝлосан* С, *мѝсан* зѝлагај Г, *иѝсан* рѝчак Н, онако *рѝдосан* ДД, је л' *свѝсан* Би, си л' *свѝсан* Љ.

Придев *болесѝан* обично се јавља у форми *бѝн*: *бѝн* ти стѝри Дш, *бѝнѝ* сам Би, *није бѝна* Г. Поред наведених облика, облик *бол'есѝан* забележен је у неколико примера: *бѝл'есан* је Л, бијо *бѝлесан* Бс Кг.

425. Поред бројних придева изведених суфиксом *-ни*, са тим обликом су забележени и неки који се изводе суфиксом *-њи*:

на стѝаницу *вѝзну* Б, *глѝвни* гѝзда Д Л, *глѝвни* кѝжшѝја Дс, *глѝдна* Бл, *дежѝурни* Б, то е *држѝвни* Д Кг, *држѝвно* е Дс, *јѝ јѝдна* Д, *Јѝжна* Србија Л, опѝанце *кѝжне* БП Пр, овѝ *кѝжне* Бр, *кѝжни* опѝанци Г, сѝмо *кѝжене* Ж, *кукурузно* Дс, *куйѝвна* Ж, *куйѝвно* Бл, л' *евокрѝну* Б, л' *ичне* кѝрте Бл, у *нѝрѝдну* банку Л, *основни* Б, *иѝшѝорни* зѝд Дш, *иѝрѝјано* Д, у *сѝдѝчне* вагѝне Б, *рѝдна* Бл, *црквѝна* л' *ивѝда* Дш, темѝл'е *црквѝне* Ки, *марифѝѝне* Ље, *сѝрошѝни* су Д.

од *гѝрне* стрѝнѝ ДД, у *Дѝјни* Дрѝсник Дс, у Рѝтиш *Дѝл'ни* Л, *дѝл'ни* вѝш Бр, *дѝл'ни* мѝс БП, з *дѝл'не* ДД, о *Дѝл'не* стрѝнѝ ДД, *крѝјни* навѝл'ак ДД, *крѝјни* зѝб Г, *иѝсл'ѝно* зрѝно ДД.

426. Суфикс *-њи* је нешто продуктивнији него у књижевном језику:⁴²⁹ ка Бѝжиѝ и Бѝдѝни дѝн Г Дс, на Бѝдѝне јѝтро Л, срѝтно Бѝдѝне вѝче Л, срѝтно Бѝдѝне вѝче Л Ље, срѝћан Бѝдѝни дѝн Дс Н, бл' *иѝжѝни* Бр, у *божѝшѝње* пѝсте Би Бс Дс, *божѝшѝњи* Бл, *гѝрњи* дѝо Ки, *Дѝл'њи* Драгол'ѝвац Д, *дѝл'ња* л' *ивѝда* Ж, *Дѝл'ње* л' *ивѝде* Кг СЛ, *Дѝл'ња* мѝла Б С СЛ, *из Дѝл'ње* мѝл'ѝ Дс, *Дѝл'ња* Сушѝца С, *дѝл'ња* чѝсма Дс, *Дѝл'њи* смрдѝн Дс, *Дѝл'ње* Коврѝге Кг, *Дѝњи* смрдѝн Дс, *Дѝња* мѝла Дс Си, *Дѝња* чѝсма Дс, *зѝдѝна* БП, *зѝдѝне* тѝчкеве Ки, *јучерѝшѝње* и *данѝшѝње* Г, мало *јучерѝшѝнега*, мало *данѝшѝнега* Г, *јучерѝње* сам потсѝрила Бс, *ѝма* нешто *јучерѝнега* Г, пшенично и *колобѝшѝње* Г, свѝ *колобѝшѝне* Н, *колобѝшѝњи* л'ѝбац К, л'ѝшѝни дѝн Г, *ондѝшѝње* Бл, *иѝсл'ѝдѝне* Бл Т, *садѝшѝни* Пр, *срѝдѝни* БП, *унушѝрашѝни* Т;

вѝдѝнѝм Т, *кокошѝње* Кг, у *мишѝињу* рѝпу БП Г ДД Дњ Св Си, *нако* је *зѝмње* дѝбо Б, *зѝмње* дѝбо Т, *зѝмње*⁴³⁰ дѝба Б, *кѝжње*⁴³¹ пѝнце Би,

427. Придев изведен од основе *срѝѝ-* напореда се јавља у облику са палаталном и непалаталном основом. Палатална основа преовладава у облику мушког рода једнине, а непалатална у осталим облицима:

⁴²⁷ Симиѝ, Левач, 206; Јовиѝ, Трстеник 71; Пецо-Милановиѝ, Ресава 289; Елезовиѝ, Речник I, 178.

⁴²⁸ Реметиѝ, Шумадија 217; Стевовиѝ, Гружа, 255.

⁴²⁹ Као у банатским говорима (в. Ивиѝ et al. Банат II 145).

⁴³⁰ На читавом подручју СМ фреквентнији је облик изведен наставком *-ски*: *зѝмски* пѝриод Л, Свети Никѝла *зѝмски* Г, на вѝ слѝву *зѝмску* К, *зѝмска* нѝћ Дњ, врѝме *зѝмско* Дс.

⁴³¹ Овакав однос назала у суфиксима *-ни*, *-њи* вероватно је узроковала ѝихова нестабилна артикулација (в. т. 171–173).

срѣћан Бѣжић Бл Би Бс Г Д Др Дс Дш Ки К Л С Т, *срѣћан* Бадњи дан Дс, *срѣћан* Васкрс Би, *срѣћан* је ко ће нај ту пѣру Бс, *срѣћан* рад ДД, *срѣћан* ти пѣт Си, *срѣћаноме* и врѣне јаја нѣсе Г;

срѣћан Св, ја сам *срѣћан* ДД, *срѣћан* Бѣжић Св, *најсрѣћан* Л, *срѣћина* Бл, *срѣћина* слава Би Л, *срѣћино* Бадње вѣче Л, *срѣћине* било Л;

срѣћини гѣсти Дш, *срѣћина* нѣва гѣдина Ки, *срѣћина* мнѣдица К, *срѣћина* слава Б Би Дс, *срѣћине* Бадње вѣче Бс, *срѣћине* Богојавл'ѣње Ж, *срѣћине* било Дњ Дш П, *срѣћине* *ши* Бадње јѣтро Ље, *срѣћино* Т, *срѣћино* бадњо вѣче Си, *срѣћине* било Л, нака е *срѣћино* Др.

428. Присвојни придеви на *-ији* нису забележени; редовно се употребљавају облици добијени наставком *-ји*, из којег сонант *ј* најчешће испада, (в. т. 177).

божји дан Св, ко је *божји* њн мѣра да мрѣ Г, чѣкај, *бѣжи* чѣвече Бр, за *бѣж* ајтар Г, дигне се *бѣжја* слава Ље, *вѣчи* скѣк ДД, *дѣчи* глас Л, за *дѣчи* ајтар СЛ, *зѣче* шапе Си, *ѣвча* кѣжа СЛ, најбол'е би било *ѣвче* Би, *ѣвче* мл'ѣко БП, ка да је *ѣвче* Пр, од *ѣвче* кѣже Ж.

429. Присвојни придеви изведени наставком *-ски* од именца на *-ија* редовно су без сонанта *ј*:

аустѣриско врѣме Дс, *аустѣриско* Љ, *комишиско* дѣте Др, Пѣти *иешѣдиски* пѣж БП, *чишчиска* Пр, у *шишниско* Г.

430. У сугласничким групама састављеним од експлозива и фрикатива редовно долази до африкатизације:

брајци дѣо Дш, *госпѣчки* Ље, *госпѣчко* рѣбл'е Ж, *јајци* Дш, *кијамѣчки* живот К, за л' *ујци* собу Дш Ки, *марѣме л'ујке* БП СЛ, *нѣл'ујки* ДД, *иѣци* Љ, регистрација *иѣчка* Дш Ље, *рѣчка* кѣћа Д, *ројко* Б Бл, *свѣчки* рѣт Дњ, *свѣчког* рѣта Др, у *срѣчку* организацију Бл, *крѣчка* Бл, (уп. т. 239).

431. Напоредо се јављају форме *сеоски* и *селски*:

неки *сеоски* Л, планина *сеоска* Л, *сеоско* питање Г;

ѣдбор *селски* С, *селска* л'ивѣда Гр, *шо* е *селско* Г, пѣтем *селском* П.

432. Поред обичног *деишини*, забележен је и облик изведен наставком *-ски*: баш *деишински* Б, *деишинску* рабѣту Б.

433. Поред стандардног лика *волујски*: прѣ *волујска* па пѣсл'е кѣњска Г, нѣкат *волујска* Би, забележен је и облик *волоовски*: *волѣвска* кола Бл Бр.

434. Уместо заменице *сав* (т. 395) употребљава се придев *цео*:

седу *цео* дан Ки, *цео* дан је се прѣшило Д, тату *цѣл'е* покупил'и БП, та брегѣда *цѣла* БП, иди *цѣлу* нѣћ Би, остане *цѣлу* нѣћ Л, по *цѣл'е* њиве Би, *цѣлу* зѣму Д, оте *цѣло* сѣло да пѣл'е Б, свѣ крос *цѣло* пѣл'е СЛ;

цишцео дан Љу, *цишцѣла* изгорѣла Дњ;

цио дан Г.

435. Придев *коноиљан* редовно се јавља у облику *коноиљен*: носило се *коноиљ'ѐно* Бс Г, *све коноиљ'ѐно* Д Дњ Ки К, кошјул'е *коноиљ'ѐне* Би Дш, гаће *коноиљ'ѐне* С Т.

436. Напоредо се употребљавају облици *гвозден* и *гвојзен*: *гвоздѐни* пук БП, *ѝмам гвоздѐне* Ки, з *гвоздѐнима* Пр, *гвоздѐна* Љ; *ораник гвојзѐн* Дс, *био гвојзѐн* Дш, *гвојзѐна* кола Дњ, *није гвојзѐна* Дс, с вѝлом *гвојзѐном* Дс, *гвојзѐне* Бр.

ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И БРОЈЕВА

437. Однос „тврдиx“ и „меких“ основа није битно поремећен: *наше* имање С, из *нашега* сѐла Би ДД, по *нашему* сѐлу С, *свѐ* мл'ѐко понѐси БП;

срѐтно *Бадње* вѐче Л, ка *дѝвал'е* Г, *дѝвал'е* сѐно ДД, у *задње* време БП, *зимње* дѐбо Т, *колобѝшње* и *јечмѐно* К, *колобѝшње* и *пшенично* Би, *јучерашње* и *данашње* Г, *двче* мл'ѐко Си, *ондашње* време Бл, *садашње* је *друкше* Н, *срѐшње* бѝло Дш, *срѐшње* Богојавл'ѐне Ж, *срѐшње* весѐл'е Л, *срѐшње*, *срѐшње* Т, *ѝма* нѐ *вѝто шуѝл'е* Би;

бѐл'ше од бѐлога снѐга С, *дѝже* дрво Дс, *јѐдно* пѐ *дѐѝше* Ки, пѐ *краће* Дс, онѐ *мање* Ж, *најбол'е* Би, *најгрђе* Ж, *ѝл'ѝше* Др, *јѐдно* пѐ *рѐђе* Ки, *свѐ* пѐ *скуѝл'е* Дш;

мајка Богѝшева К, код *Јагошеве* кѝће Г, *крал'ѐву* гѝрду Ки, у *Мѝлошев* лѝг ДД, *Мѝл'ѐва* дѐца БП, *очѐве* кѐсти Бс;

од *мојѐга* брѝта Ки, за *мојѐга* сѝна Гр, звал'и *моѐга* човѐка С, да прѝтиш *нѐкога* *своѐга* Д, кога *ѝма* *своѐга* Ки, *своѐга* *никога* Пр, *којѐга* је вол'ѐла Ље, *овѐга* *мојѐга* Ље Пр, *стрина* *мојѐму* мѝжу Би, *мојѐму* брѝту Кг Љу Пр, *мојѐму* оцу Љу, *моѐму* свѐкру сѝстра СЛ, *ѝвојѐму* човѐку Бс, *кај* *моѐм* сѝну Б, *сѝарѐјем* сѝну К.

438. Наставци „тврдиx“ основа потврђени су у следећих неколико облика: *Богѝшов* онѝј Ки, *Мѝлошову* Н, код *Ўрошовија* ДД, *зѐцове* уѝши Ки, за вртѝло *задњо* Ки, *срѐшњо* *Бадњо* вѐче Си, *срѐшњо* да бѐг дѝ Т; *шрѐћом* брѝту Би.

ЗАМЕНИЧКО-ПРИДЕВСКА ПРОМЕНА

439. Именска промена непозната је у говорима СМ, а заменичко-придевска има специфичности. У Г-Д-А-Л јд. облика мушког и средњег рода углавном долазе дужи облици, по чему је ситуација слична оној у говору галипољских Срба, где „није познат кратки наставак ген. (-ак.) јд. -ог.“⁴³²

код стрѝца *њѐјзинога* Св, дају *њѐјнога* Ки, *њѐјнога* сѝна К, за *њѐјнога* човѐка Ље, за оца *њѐјнога* Пр, од *њѐјнога* рѐда С, *нѐкога* гѝзде Д Пр, ја ћу *овѐга* Б, *овѐга* *сѝѝрога* Би, рѝни *овѐга* Пр, преко *овѐга* С, за *овѐга* Т, још *ѝавѐга* да ожењим

⁴³² Ивић, Галип. 211.

Дш, *шавѡга* прѣтел'а Дш, *шавѡга* тѡдѣ Ки К, помало *онѡга* БП, тѹримо врз *онѡга* Дш, *онѡга* мѡмка Ж, *онѡга* стѡви Си, код *онѡга* Т, *шѡга* рѣда Бр, шѣф *шѡга* рѡда ДД, пѡсл'е *шѡга* Г Д, ко *шѡга* ѡге Пр, *шѡга* Рацу Пр, ко *шѡга* тамо Т, о *шѡга* до *шѡга* мѣстаТ;

из *Бѣлога* Пѡл'а БП, бѣл'ше од *бѣлога* снѣга С, преко *овѡга* вѣл'икога С, чѡшу *киселога* мл'ѣка ДД, *кукуруѡзнога* брашна Ље, до *малога* детѣта Би, вѹна от *цр'нога* јѡгњета БП, *цр'файнога* пѡсла Св, *цокѡјнога* Ал'ександра Ки, *раднога* стѡжа С, *Симѡвога* ѡца Бс, нѣга *сѡѡрога* Ље, имала сам *сѡѡрога* ѡца Бл, ѹзела *овѡга* *сѡѡрога* Би, *сѡѡрога* Кѡсту Љу, *сѡѡрога* свѡта Би Бс Г Ље Н Пр С СЛ, преко *Цр'вѣнога* крста Д;

сакривѣнога Д;

ко *јѣнога* ДД Дс, ко *јѣнога* чѡвѣка БП Бр Бс ДД Д Дс Ки Кг К Л Ље Н Пр Св С, *ѣнога* Б ДД Ж, *ѣнога* сина Ки, *јѣнога* кѡтол'ика Ље, имал'и само *јѣнога* Бр, доведѡше *јѣнога* ДД, *јѣнога* ѡмам К, убише *јѣнога* Ље, *јѣнога* чувѡра Пр, имѡо *јѣнога* С, *јѣнога* комунисту Т, обрнут се нѣћу за *нијѣнога* Л, от *цр'вога* дѡна Г, до *чѣшвр'шѡга* рѡзрѣда Л, *цр'вога* СЛ, *дрѹгога* Гр ДД Дњ П Пр, за *дрѹгога* Б Л;

нашѣму рѡбл'у Св, *нѣкоме* Д Ж, немѡ *нѣкоме* да смѣта Дш, да донѣсе *овѡме* Г, *овѡме* браћу Дш, ка *овѡме* Ки, *овѡме* стрѡц Св, *овѡме* Шиптѡру Пр, *шѡме* ће бѡт дѡбро БП, *шѡме* сѡну Пр, ѡвцу *шѡме* Пр, *шѡме* Мирку Т, *цѣлѡме* рѡбл'у К;

ка *божѡйшѣму* квѡсцу Г, лѡко е *здрѡвоме* Б, *Кр'сѡйноме* сѡну Дш, *маломе* детѣту Пр, *Мил'ѣнковоме* ѡцу С, бѡлѡ *мнѡдѡме* и *здрѡвоме* Ж, *срѣћноме* и врѡне јѡја нѡсе С, нѡчѣму *сѡѡроме* свѡту Би Ж, *Тил'ѣшѡвоме* шуѡраку СЛ;

по *нашѣму* сѣлу С, по *Арсѡвоме* сѡну Н, по *дѡлѡчкоме* пѡл'у Гр, по *Жѡкѡиноме* имѡѡу Дс;

пѡрѹчи *јѣноме* ДД, *јѣноме* Гр ДД Дс Ље Пр, у кѹлу *јѣноме* кѡмшѡје Ки, јѣдан *дрѹгоме* Гр Д Дш Л П.

440. Краће форме представљају реткост:

испрѡси ју код *њѡјног* ѡца Би, код *онѡг* л'ѣкара ДД, *сѡѡког* дѡна Си;

одрѣдиш *сѡѡрог* свѡта Бр;

јѣног дѡна Б, *нијѣног* Б, нѡје стрѣл'ѡо *нијѣног* БП, ѡмам *јѣног* Т, от *цр'вог* Л, зѡвѣ *дрѹгог* ДД Т, *цѣшѡг* Бл, *чѣшвр'шѡг* СЛ, *чѣшвр'наѣсѡг* С, *шѣснаѣшѡг* С.

Ова особина, која покрива читаво подручје СМ, приближава севернометѡхијске црногорским говорима, те и за њих важи констатација коју Пешикан даје за староцрногорске говоре да је „завршни вокал... интегрални дио наставка, без икакве покретности,⁴³³ за разлику од ситуације од у ресавсом говору, где је „наставка за мушки и средњи род *-ог (-ег)*, чешће *-ога (-ега)*."⁴³⁴

441. У инструменталу јѣдине у облицима м. и ср. р. на западном делу подручја претеже наставка *-им*, а на источном наставка *-ем*:

сас њѡјзиним ѡцем Бр,

⁴³³ Пешикан, Поглед на ЦГ, 159.

⁴³⁴ Пецо-Милановић, Ресава, 340.

шта ће с вѣл'иким имањем БП, лако ти је с врѣдним човѣком Ље, љди гѡрњим пѹтом Си, па навѣзи свил'ѣним кѡнцом Г, сас шѹћим човѣком Ки, шѹћим нѡжом ДД, ѹским пѹтом Г, нашѡраж га црвѣним пл'ѣтивом Н, покрѣи чѣсийим јѡргѡном Ље; ш чѣшврѣтим сѣном Ље;

идѣ њѡјзинем пѹтем Бр, ѡре са овѣм Бр, јѹтре с овѣм Би, за овѣм Бѡшковићем Св, с шавѣм квѡсцем Би, сас шѣм дрѹгем дѣверем Љу С, с шѣм сѣнем Би, с шѣм српем Н, са стрѣцем шѣм С, с шѣм се орѡло Би, с шѣм ѣменем Ки К, прѡшо с шѣм Ки, с шѣм се бѡве Кг, шта е с шѣм СЛ, с онѣм његѡвем Дш, препл'ѣти с онѣм кѡнцом Н, с онѣм жѣтем Би, сас онѣм гл'ѣтем Пр, с онѣм тел'ѣтем Пр;

аушѡмаѣкцем оружјем Б, сас вѣл'икем трѡшкем Пр, с онѣм глѡвнем Кг, жѣвѣи з дѡбрем човѣком Ж, опријатѣл'ио се с јѡкѣм прѣјател'ем Т, с мѡл'ем детѣтом Б, пѹтем сѣлском П, са сѣшарем свѡтем Би Ки К Т, с шѡнкетем прѹтем Дш, с црнѣм га попл'ѣти Дс, са шѹјавем човѣком Ж;

с једнѣм кѡмшијом Дш, с једнѣм детѣтом Ље, дошѡо сам ѣрвем вѡзем Дш.

На источном делу подручја забележени су следећи примери локатива са наставком -ем: по (о)нѣм нѡрѡду Бр, ѡ (о)нѣм кругу Т.

442. Форме ж. р. имају синкретизоване облике Г-Д-Л, у којима се напоредо јављају с наставком -е, и с наставком -ѡј, од којих је први нешто фреквентнији:

овѣ сна Си, стрѣц шавѣ Т, од мојѣ мајке Б Ље Н П, нѣма без вѣл'ике чѡше Т, из Дѡње Јабланице Св, од мѣке ракије бол'ѣ глѡва БП, код мнѡдѣ свекрве Би, срѣћне си рукѣ Г, Поред овѡјзи двѡ Ж, код једнѣ Бс Љу, око јенѣ соврѣ Ж,

мојѣ секрве брѡт Би, рѣко мојѣ мајке Бл ДД, мајку мојѣ женѣ Дс, кик Јѡвѡве кѹће Г, кѹпила мнѡђе ћѣркѣ Би, здравѣ нѡве прѣјѣ Т, овѡ мојѣ слѡтке мајке К, как сѣшаре кѡсарне БП;

по шѣ рѣчи С, свѹт по вѣл'ике собѣ Ж, по вѣл'ике зѣмѣ Кг, по Гѡрње мѡл'ѣ Г, по дѡл'ње л'ивѡде Би, према нѡве кѡсарне Л, по сѹвѣ трѡвѣ Бс, о сѣшаре кѹће Л;

код овѡј женѣ Гр, ћѣрка од овѡј снаѣ К, домаћин онѡј кѹће К, код једнѡј цѡмѣје Б;

ћѣрке мојѡј Др, шавѡј мојѣ сестрѣ Ж, онѡј секрви Ље, једнѡј Ље, једнѡјзи Др; спрема онѡј старѣни Л.

443. Заменичко-придевске речи сва три рода у Г-Л мн. завршавају се на -ија:

од мојѡја дѣцѡ Бл Кг њѡјнија Б, од нѡшија Б ДД Ље, нѣко од вѡшија Пр, имѡло нѡшија дѡста Кг, код нѡшија СЛ, преко нѣкија брѡа БП, од овѡја старѣја Б, овѡја година Г, овѡја нѡшија ДД Ље, овѡја тѡпова Пр, испо ѡија овѡцѡ Ж, ѡија комуниста Т, о ѡија вѡши БП, шѣс комѡдѡ онѡја ДД, на мѣсто онѡја Л, повр онѡја БП, преко онѡја планинѡ ДД;

имѡло је бѡл'ија Л, нѣки од глѡвнија Пр, код гѡрњија грѡбал'а ДД, нѣма више дрѡвѣнија кѡла Г, ѣма жѣвѣија Бс, жѣвѣија и здравѣија дѣцѡ ДД, шѣсторѡ жѣвѣија Ље, без јѡкѣија вѡлова Дњ, нѣкол'ико краѣшкија брѡздѡ Гр, л'ѣијија девојѡка К, мѣкија крушѡка Бл, ѣма мрѣшвија Ље, шѣс краѡва мѹзнија Св, код нѡвија опѡнака остѡ-

до бѡс Б, нѣкол'ико *ѵрѣвија* маѡтака Си, нѣкол'ико *рѣднија* дѣнѣ Л, о *сѣѣрија* л'ѣди Б Дс, више *ѣгл'еднија* Срба Пр;

по *вија* градова Ље, у *овија* Пѣвловића Ље;

по *дрѣгија* дрѣжава Ље, пѡсл'е *дрѣгија* пѡклада Ље, от *ѵрѣвија* дѣнѣ Бс Св, ко *дрѣгија* Пр Св, из *дрѣгија* Г;

по *ѡѡѡија* кућа Би;

по *дрѣгија* сѣла Др Ље.

По овој особини говори СМ ближи су црногорским него неким К-Р говори-ма, јер је у Враки: *ѵрњиѣ/ѵрњије*, *њѡјзиниѣ/њѡјзиније*,⁴³⁵ у Бјелопавлићима: *овиѣѣ*, *ониѣѣ*, *ѡѡиѣѣ*, *дѣвл'ија*, *ѡѡѡѡиѣѣ*,⁴³⁶ у околини Колашина „ може се чути доста често генитив (односно локатив када су они изједначени): *овиѣѣ*, *ѡѡиѣѣ*, *ониѣѣ*,“⁴³⁷ у НП-сјен. „имају наставак *-ија*, *-ије*: *моѡиѣѣ-моѡије*, *ѡѡѡиѣѣ-ѡѡѡије*,“⁴³⁸ у бихорском говору такође;⁴³⁹ док је на северном делу К-Р подручја овај наставак непознат,⁴⁴⁰ или се „спорадично овоме облику“ (с наставком *-и*) „додаје још једно *-а*.“⁴⁴¹

444. У Д-И-Л мн. заменичко-придевске речи имају наставак *-има* / *-ема*:

да дамо *овѡма* ДД, баба *овѡма* ћѣркама ДД, бл'изо *овѡма* ДД,

подѣј *гладнима* Г;

дрѣгима нѣ би дао Гр;

сас *нѣкима* Пр;

са *вѣл'икима* се доваћа Г, са деѣма *мѣл'има* Пр, с *нѡвима* пријетел'има Ље, штѣ ће са *сѣѣрима* родител'има Љ, помѣшај са *сѡвѡма* дрѡвима Л, с *ѡѡѡкима* бѣл-вѣнима Си, с *ѡѡѡкима* овѡма камијѡнѡма БП,

о *ѵѡганским* обичајима Н, о *чѡднима* стѡвѣрѡма ДД;

моѡѡма деѣма Бл, *моѡѡма* ћѣркама Ље, *моѡѡма* браћама Љу, *овѡма* деѣма Бр, *овѡма* што су дошл'и Б, даду *овѡма* пријетел'има Б, да јѡвиш *овѡма* Ки, *овѡма* падни Пр, *овѡма* дрѣгема С, браћама *ѡѡѡма* Т, твојѣ женѣ и *онѡма* Би, *врѣднема* же-нама Ж, *гладнема* деѣма Д, тѡри *дал'нема* К, *здравема* деѣма Би;

с *нашема* волѡвима С, са *овѡма* Добродѡлцима Пр, с *овѡма* *нашема* П, жѡ-вѣл'и сас *овѡма* Љу, с *ѡѡѡма* опѡнцима Св, па с *ѡѡѡма* кал'ѣмима Н, с *ѡѡѡма* *моѡѡма* Т, с *ѡѡѡма* Шиптѣрѡма Т, з *богѡшема* Б, с *јѡкѡма* волѡвима Дш, с *лѡкема* матѡкема Т, најпре са *мѣл'ема* чашама Ки, с *мѡзнема* крѡвема Бл, са *сѡшема* овѣма Пр, са насел'ениѡма *србиѡнскема* С;

дрѣгема полѡзницима С.

У погледу дативско-инструменталних завршетака придевско-заменичких речи, ни К-Р говорно подручје није компактно. Овакву ситуацију имамо у ле-

⁴³⁵ Петровић, Врака, 209.

⁴³⁶ Ђупић, Бјелопавлић, 82, 84.

⁴³⁷ Пижурица, Колашин, 138.

⁴³⁸ Барјактаревић, НП-сјен. 91.

⁴³⁹ Барјактаревић, Бихор II, 14.

⁴⁴⁰ Јовић, Трстеник, 125; Пецо-Милановић, Ресава, 341; Симић, Левач, 327; Вукићевић, Лепеница, 171.

⁴⁴¹ Симић, Левач, 360.

вачком говору, где „поред наставка *-има* има примера и са наставком *-ема*.“⁴⁴² Међутим, у Ресави „заменице са меком основом имају, у овим падежима, наставке као у књижевном језику... и нема потврда... за уопштавање... наставака тврдих основа,“⁴⁴³ а на „целом лепеничком простору имају наставак *-има*.“⁴⁴⁴

⁴⁴² Симић, Левач, 327.

⁴⁴³ Пецо-Милановић, Ресава, 339.

⁴⁴⁴ Вукићевић, Лепеница, 171.

БРОЈЕВИ

КАРДИНАЛНИ БРОЈЕВИ

445. Број *један* има облике заменичке промене (в. т. 439–444).

446. Број *два* нагиње непроменљивим речима, али се може чути облик Д-И(-Л) женског рода. У тим облицима јавља се и број *шри*, као у неким другим К-Р говорима:⁴⁴⁵

њима *двѐма* Г, татѐма *двѐма* Др, с њима *двѐма* Л, ништа не знам о њима *двѐма* Ки;

Да даш њима *шрѐма* Г, с њима *шрѐма* Ље;

са *двѐ* чѐре 'девојке' К, ја остала са *шри* стрѐл'е 'девојнице' Г.

447. Облик *обадва*, *-е* је знатно фреквентнији од облика *оба*, *-е*:

узѐше *обадвѐ* Дњ Љу, у *обадвѐ* БП Ж К секрѐва зкѐтила *обадвѐ* К, *јѐ* с *обадвѐ* кол'енѐта Б, *обадвѐ* Бл, раде *обадвѐ* СЛ, с *обадвѐ* Б Ље, да ни бѐдне сѐн *обадвѐма* СЛ, даду *обадвѐма* муштулугѐијема Б, с *обадвѐма* Дс, с *обадвѐ* стрѐнѐ К Ље, с *обадвѐ* нѐге Б;

ѐба Пр;

448. Остали бројеви су непроменљиви.

449. Бројеве до '19' одликује упрошћавање сугласничких скупова у финалном положају (т. 223):

једанѐс БП Бр Би Г Дс Ки Н, *двѐнѐс* Бл БП Г ДД Ки Л Н П Си С СЛ, *двѐнѐс* Бл Ки, *шрѐнѐс* Бл БП Г Н Св Си Т, *чѐшрѐнѐс* ДД Дњ Ље Љу Н, *ѐшнѐс* БП Бс Би Гр ДД Д Ж Ље Св С, *ѐшнѐс* Бл, *ѐшнѐс* Бл Л, *шѐснаес* Б Дњ, *шѐснаес* БП Бл Г Дс Ки Л Н Пр Св, *седамнѐс* Дњ Љу СЛ, *осамнѐс* БП Д Л Ље Љу С, *деветнѐс* Д Ље П Си С СЛ.

450. Бројеви '20', '30' и '40' јављају се најчешће у облицима са извршеним гласовним променама. Стандарднојезички гласовни склоп имају само када су под реченичним акцентом:

двѐес Б Бл Би Г Гр ДД Дс Ж Ки Л Ље Н П Пр Св С СЛ Т, *двѐјес* Дш, *шрѐјес* Љ, *шрѐјес* Кг, *шрѐјес* Б Би Бс Г ДД Др Дс Дш Ж Ки Л Ље Љ Пр Св СЛ, *чѐшрѐс* Б БП Би Бс Г Гр Дс Дњ Ж Ки К Ље Љ Љу Пр Св СЛ Т;

двѐдѐсѐш Б Бр Би К, преко *двѐдѐсѐш* К Ље, *двѐдѐсѐш* данѐ Љ, *двѐдѐсѐш* куѐа С СЛ, *шрѐдѐсѐш* Бл К Л Си, *чѐшрѐдѐсѐш* БП Би Бс Г Д Пр.

⁴⁴⁵ Симић, Левач, 374; Јовић, Трстеник, 127; Вукићевић, Лепеница, 178.

Десетични бројеви од '50' до '90' напореда се употребљавају у акценатским дублетима. У конструкцијама где није тежиште информације на њима, јављају се са краткосилазним акцентом. У противном имају дугосилазни на ултими:

йедѣсеѝ Б Ки, *шездѣсеѝ* Бл Би Ки Пр, *седамдѣсеѝ* Б Би Дс Ки Л Ље Љ, *осамдѣсеѝ* Би Др Ж Љ Пр С;

йедесѝ БП Би Бс Г Гр Д Др Дњ Дс Л Ље Љу Н П Пр С СЛ, *шездесѝ* Др Св Си, *седамдесѝ* Б Пр, *осамдесѝ* Гр Д Дш Ж Ље С, *деведесѝ* Б Д Дс Љ.

451. У вишечланим облицима састављеним од једног десетичног и једног од 1 до 9, десетице и јединице се везују vznikом:

двāдѣсеѝ и *јѣдан* Ље, *двāдѣсеѝ* и *двā* СЛ, *двāес* и *двѣ* Љу С, *двāес* и *чеѝйѝри* Би, *двāес* и *йѝѝ* Д, *двāес* и *сѣдам* Ки СЛ, *ѝрѝдѣсеѝ* и *йѝѝ* БП, *ѝрѝдѣсеѝ* и *сѣдам* Б, *чеѝрдѣсеѝ* и *ѝсам* Би, *йедесѝ* и *шеѝ* Д, *седамдѣсеѝ* и *двѣ* Би, *седамдесѝ* и *шеѝ* СЛ, *седамдѣсеѝ* и *сѣдам* Б, *седамдесѝ* и *сѣдам* К, *осамдесѝ* и *јѣдну* Гр, *осамдесѝ* и *сѣдам* БП Ж, *деведесѝ* и *двѣ* Дс, *деведесѝ* и *ѝрѝ* Б, *деведесѝ* и *шеѝ* Д.

452. Асиндетске везе су реткост:

двāес чеѝйѝри ДД, *двāдѣсеѝ чеѝйѝри* кѝће Пр.

Међутим, кад су у питању везе јединица, односно десетичних бројева са стотином, обично су асиндетске форме:

сѣдамсто чеѝйѝри Би;

сѝѝ дѣсеѝ БП Л, *сѝѝ йѝѝнаес* Пр, *сѝѝ двāез* година Дс, *двѣсѝа йедѣсеѝ* Дш, *ѝрѝсѝа шездѣсеѝ* кѝћа Л, *чеѝйѝрисѝо йедѣсеѝ* ѣктера Ж.

453. Ради бољег увида у питање основних бројева, наводим и следеће облике:

сѝѝ Б Бл Бр Би Бс Г Дњ, *двѣсѝа* Би Бс Дш Ж Ки Л П Пр Си С Т, *ѝрѝсѝа* Би Г Гр Дс Ки Л Св Си СЛ Т, *чеѝйѝрисѝо* БП Г Ж Ки Л Љ, *чеѝйѝрисѝѝ* Би, *йѝсѝѝо* БП Г Дс Ки Л Љ, *шеѝсѝѝо* Бр Би Љ П, *сѣдамсѝѝо* Би, *ѝсамсѝѝо* Г Дс Ље, *дѣвѣсѝѝо* Св Т;

сѝѝѝѝину йма омладѝнаца Пр.

454. Број „1000“ јавља се у облику *ил'аду*:

ил'аду Г П С Т, *хил'аду* и *ѝрѝсѝа* Љ, *чеѝйѝри* ил'аде Дс, *ѝрѝнѝаес* ил'ада овāцā Дњ, *йедесѝѝ* ил'ада Ж, *сѝѝ* ил'ада Ж, *ѝрѝсѝа* ил'ада Г.

455. На источном делу подручја напореда се употребљавају форме *йѝла* и *йѝло*:⁴⁴⁶

сāд га не жāл'им *йѝло* Б, *йѝло* покосѝл'и Ж, остāло још *йѝло* Пр, седѣл'и до *йѝло* нѝћи Бр, ка дā *йѝло* пāра Би, *йѝло* плāће Др, *йѝло* сѣла Љу, подел'у *йѝ* *йѝло* К, *йѝло* смо поѝл'и Т.

⁴⁴⁶ На западном делу Метохије су реткост. Могу се чути у породизама које су се ородиле са породицама са источног подручја: Отидни па прекѝни *йѝло* БП.

Ваља напоменути да је у питању факултативна појава, па се на источном делу подручја могу чути облици на *-а*: *йџла* динара Бл, *ош йџла* нџи Ки, *йџла пџа* Др, а на западном местимично облици са *-о*: отидни па прекини *йџло* БП.

Редовно се употребљавају уз бројеве кад одређују сате:
йџла два Л, *йџла шџс* Н, око *йџла сџдам* Љу, у *йџла сџдам* Пр, *пџсл'е йџла* џсам Г, до *йџла дџсет* Ље, око *йџла двџнџес* Гр;
 до у *йџло* два Љу, у *йџло сџдам* Б, око *йџло дџвет* Ж, до *йџло двџнџес* Т.

456. Форма *йџла/йџло* јавља се и уз предлоге:
 закйсла до *йџла* ДД, *крос йџла сџта* Гр, *подел'и йџо йџла* Г, *дџ* и *йџо йџло* Бр, *мџње ош йџло сџта* Пр.

457. Облик *йџо* јавља се у вези *й џо* као количинска одредба:
 кйло *й џо* Б Ж СЛ, *џктер й џо* П Пр, *рџло й џо* Бр Би К, *косџч й џо* БП ДД Т, *гџдину й џо* Бл Л Ље Н С, *мџсџц й џо* Дс Дш Љ Љу Св Си Т, *сџт й џо* Б Бр Бс Др Ж Кг Ље К, *стџг й џо сџна* Г, *двџ й џо кйла* БП Би Г Гр СЛ, *двџ й џо* гџдине Бл Бр Бс Д Дш Кг Л Ље Пр, *трй й џо косџча* Г, *јџданџес й џо кйла* Би, *ил'џду й џо кйла* Дњ Дш Ж Пр Т, *двџ й џо* ил'џде Бр, *пџт ил'џда й џо* Љ;
йџ дџна С у *йџ* нџи Ж, ка *йџ* кйл'е ДД, за *йџ* гџдине Г, до *йџ* гџдине Ље.

458. Облик множине бележи се у изразу *йџднџйџол'е* 'начин издавања својине у закуп где обе стране подједнако деле приход'.
 Нџшто рџдим сџм а нџшто дџјџм *йџднџйџол'е* Гр, џвце се дџјџу на џџсим и *йџднџйџол'е* Г, Мй дџдосмо зџмл'у *йџднџйџол'е* Дњ.

459. Именица *йџла* означава део цемпера:
 прџдња *йџла* Г Ље, *зџдњу* пџлу Н СЛ, з *двџ йџл'е* Д, с *трй йџол'е* Пр.
 Од изведених именица са овим обликом у основи забележене су *йџоловйна* и *йџолуйка*:

мџја *йџоловйна* кџџе БП, *йџоловйна* џмрл'и Ж, *йџоловйн* га изгорй, а *йџоловйн* нџ С, *йџоловйн* сџла изгорџл'и Би, од џџгџве *йџоловйне* Др, *кџпйл'и џџгџву йџоловйну* Л, с мојџм *йџоловйном* Г Л Н Пр;
 на *двџ йџолуйке* Г.

460. За означавање „1/4“ употребљавају се позајмљенице: *квџрашй*, *фрйшал'е* и *џџрек*, али звуче архаично:
 онџко ка *квџрашй* зџјтйна Д, Искочйло кйло и *квџрашй* сйра Пр, *двџ кйла* и *квџрашй* мџуна Г, *фрйшал'* сџта БП, ни *двџ фрйшал'а* Г, за *џџрек* сџта Г.

461. Везе основних бројева у апроксимативном значењу нису реткост:
двџ-йџри дџна Б, *прйје двџ-йџри* дџна ДД, ймам нџшто, *двџ-йџри* рџдника Л, *двџ-йџри* нџдел'е Г, по *двџ-йџри* крџве Др Ки, *насипуџеш йџри-џеййри* дџна Бс, *џеййри-йџџд* гџдина Гр, *йџ-шџз* дџџа Гр, *йџ-шџс* имџло Гр, *држџо* сам *йџ-шџс* крџва Ки, *йџ-шџз* дџнџ Л, по *сџдам-џсам* дџџа Ки, *сџдам-џсам* нџдел'а Бс, *дџсетй-йџеййна*-*ес* кйла Бр, *пџсл'е* сам јџш *двџнџес-йџрйнџес* кйла тџрила Г, *двџес-йџрйџез* гџдина

Ље, *шрѝес-чеѝрѝес* кѝла Г, ѝма сѝд *шрѝес-чеѝрѝес* кућа од њѝга Љ, По тѝм доведоше *чеѝрѝес-ѝедесѝи* Рѝса Дњ, Ми смо имѝл'и *ѝедесѝ-шездесѝд брѝви* Би.

ЗБИРНИ БРОЈЕВИ

462. Збирни бројеви нису фреквентна категорија. Из малобројних примера, ипак се запажа да се јављају уз збирне именице на *-ад* и именице *деца* и *браћа*, кад се односе на именице *pluralia tantum*, и кад се односе на групу лица мушког и женског пола,⁴⁴⁷ а што се тиче рода редовно у облику средњег рода једине уз речи у Г мн:⁴⁴⁸

по *двѝје*⁴⁴⁹ јѝради Ље, *шроје* јѝради Ље, *шрѝје* тѝлади Ље, *двѝје* дѝце Бс Ље, *шрѝе* дѝце Ље, *чеѝворо* дѝце БП Бс Д Ље Љу Н Пр, сас *ѝѝшоро* дѝце Бс, *шѝшоро* дѝце Б ДД Ље Пр, *сѝдморо* дѝце Б Ље Љу, *чеѝрнѝесшоро* ѝѝце Си, *чеѝрнѝесшоро* ѝѝца Си, још *чеѝворо* БП, *ѝѝшоро* жѝвѝја БП, *шѝшоро* жѝвѝја Ље, *сѝдморо* Ље, *ѝсморо* Ље, ја ѝм *дѝсѝшоро* Ље,

двѝје кѝл'и Б Д, *двѝје* бѝсага К, *двѝје*⁴⁵⁰ гѝћа Ж,

ми *двѝје* Љу Пр, наѝ *двѝје* Пр Кг, сви *шрѝје* Љу, наѝ *шрѝдѝсѝшоро* Л.

Анализе показују да се збирни бројеви чешће јављају у Пећком подгору, тако да на то подручје отпада 50% потврда. Интересантно је да је само у Љевоши забележено 12 потврда. Међутим, ни ту нису забележени у облицима који се разликују од номинатива.

ЗБИРНЕ БРОЈНЕ ИМЕНИЦЕ

463. Бројне именице које означавају скупину мушкараца до пет лица завршавају се на *-ица*, а изнад пет на *-ина*:

њѝ *двоѝца* Г, за *двоѝцу* Н Т, *обадѝѝца* Би, да не погѝнемо *бадвоѝца* СЛ, *обадвоѝца* Ж С СЛ, *обадѝѝцима* Ље, као злѝто *обадѝѝцема* СЛ, сви *шроѝца* БП Дњ, бѝл'ѝ смо *чеѝвѝрица* ДД, дѝшл'и *ѝѝшѝрица* СЛ;

по *ѝѝшѝина* СЛ, *шѝшѝина* у јѝдан крѝвет Д, *шѝшѝину* рѝнише Б свѝмѝ *сѝдмѝ-нема* Б, чѝкал'и га *дѝвѝѝина* ДД, дѝѝѝше на кѝш *дѝсѝшѝина* СЛ.

464. Редни бројеви мењају се као придевске речи (в т. 439–444).

465. Од броја '100' редни број гласи *сѝѝѝи*, а од броја '1000' — *ил'адѝѝи*: *ѝѝ сѝѝѝи* пѝ да ти кѝжем Г, овѝ е *сѝѝѝи* снѝп Ки, ѝна му е *сѝѝѝа* Ље; *ил'адѝѝи* дѝо Н, мѝжда *ил'адѝѝи* Б.

⁴⁴⁷ Као у староцрногорским говорима (в. Пешикан, СК-Љ, 166.) и крагујевачкој Лепеници (в. Вукићевић, Лепеница, 179).

⁴⁴⁸ Иста особина карактерише левачки говор (в. Симић, Левач, 374); источноцрногорски (в. Стевановић, ИЦД 115); црмнички (в. Милетић, Црмница 595).

⁴⁴⁹ Поред збирног броја *двоје* бележи се и облик *обадѝје* Т.

⁴⁵⁰ Аналогјом према именицама категорије *pluralia tantum* могу се чути и уз заједничке именице: *двѝје* бѝлѝа Бс, *са двѝје* кѝнѝ Л.

466. Асиндетске везе десетичног броја са једним од 1 до 9, код редних бројева нешто су чешће него код основних:

дòшл'и око *дваез дру̀ге* Гр, *дваес ѝеши* ДД, рòђен *дваес òсме* Л, *дв̀јес òсмо* Љу, *двајес òсмог* Гр, *дваез девѐтио* Л, сл̀аве *дваез девѐтии* Кг, дош̀ао *ѝриес ѝрѐће* Дњ Т, *ѝриѐ шѐстиѐ* Гр, *ѝриѐс òзме* Би, *ѝриез девѐтиѐ* Би, о *чеѝрес ѝр̀ве* Б БП, *чеѝрез дру̀го* Б, *чеѝрѐс ѝрѐће* Б ДД Т, *чеѝрѐс чеѝврѐше* Гр Л, ослободил'и се *чеѝрес ѝеиѐ* Г, *ѝедесѐиш шѐстии* БП, од *осамдесѐиш девѐтиѐ* године Би, *осамдесѐиш девѐту* С, *òсамстио осамдѐсѐиѐ* Дс,

дв̀адѐсѐиш и *дру̀ге* Бл, *дв̀јес* и *òзме* Бл, *ѝридѐсѐиш* и *ѝеиѐ* БП, *ѝридѐсѐиш* и *сѐдме* Бл, *ѝриѐс* и *òзме* Бл, *чеѝрдѐсѐиш* и *ѝр̀ве* БП Бл, *чеѝрдѐсѐиш* и *ѝрѐће* Дш, *чеѝрдѐсѐиш* и *ѝеиѐ* Бл, до *чеѝрѐс ѝеиѐ* Бл, *осамдѐсѐиш* и *сѐдма* Пр.

МУЛТИПЛИКАТИВНИ БРОЈЕВИ

467. Од мултипликативних формација забележене су следеће:
једнòм Гр, *ниједнòм* Кг, *одједнòм* Пр;
јед̀амйуиш Ж, *јед̀амйуиш* Бс Гр;
јед̀ам̀а Б Ље Пр Св С, *јед̀ам̀а* је б̀ило д̀обро ора̀ње Др, *јед̀ам̀ан* БП Д *одјед̀ам̀а* Б БП, нѝје б̀ило *одјед̀ам̀ан* Г, *одјед̀ам̀ан* Л;
изјенйуиш Дш, *дв̀айуиш* БП Бр Д Кг Л, *дв̀айуиш* Ж, *ѝријуиш* Б Бл Бр Би Дс Ж Н Св, *ѝријуиш* Д.

ДИСТРИБУТИВНИ БРОЈЕВИ

468. Образују се са *ио*:

Би р̀еко *ио ј̀едан* и с̀ела Д, за д̀обру вòл'у *ио ј̀едну* Бл, за њего̀во здрав̀л'е још *ио ј̀едну* Бл, *ио ј̀едно* БП, *ио дв̀а* м̀есеца би б̀ијо Бл, па *ио дв̀а-ѝри* кòња и, *ио дв̀е-ѝри* кра̀ве смо држ̀ал'и Др, *ио дв̀е* н̀едел'е Л, *ио ѝри* д̀ана Дс, *ио д̀есѐиш* Би, *ио ѝеиш̀наес* Бл, *ио шѐснаесиш* Дњ, *ио шес̀наес* Ж, *ио дв̀аес* Дс Ж К, *ио дв̀адѐсѐиш* Би, От Кол̀ашина преко Сѝњајевине *ио дв̀аес* и *ѝеиш* к̀ила на л'̀еја смо носил'и Дњ, *ио ѝриѐс* д̀ан̀а ј̀а би коп̀ао Љ, *ио чеѝрдѐсѐиш* Бс, *ио ѝедесѐиш* Би Ж, *ио ѝедѐсѐиш* Д, ј̀едан кòњ је м̀ого *ио с̀иò* с̀нòп̀а да овр̀шиЉ, дв̀а к̀ила *ио дв̀ѐсѐиш* мил'ијòн̀а Г; *ио дв̀оје* Ље, *ио дв̀оѐ* кòл'и би му дов̀ел'и Д.

ГЛАГОЛИ

469. Специфичност глаголског система чини низ појединости, које се испољавају кроз употребу и форму глаголских облика. Ишчезавањем прилога времена прошлог, редукованом употребом инфинитива, ниском фреквенцијом аориста од несвршених глагола, затим све ређом употребом имперфекта и футура другог, глаголски систем се креће у правцу упрошћавања.

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА

ПРЕЗЕНТ

470. У битније морфолошке одлике говора спада 3. л. множине. У том облику наставак -у доминира на већем делу територије и код глагола VII и VIII врсте:

ба̑цу Б Би Г ДД Т, ба̑чу Н, и̑рба̑цу ДД, и̑реб̑а̑цу Бр, ва̑ду заробл'енице Бр Би, весел'у се Дш Ки Св, не во̑ду ме Бр, вра̑иу се Би Др Дс Ље Н, и̑овра̑иу Дш К, га̑зу ДД Дш Н, и̑рег̑а̑зу Г Ље, гово̑ру Г Ки, догово̑ру се Н, и̑регово̑ру Н, гра̑бу Б Г Н, зава̑иу Би, загра̑бу Ље, гра̑ду Дш, губу̑ Н, де̑л'у Дш, дова̑иу Г Н, дола̑зу Дш Ки Л Св Си, доно̑су Л, жа̑л'у Г ДД, жа̑ну се Ки, завр̑шу Бр, заш̑во̑ру Бл БП Г Дс Л Си, збо̑ру Г Дс Ки, (на)здр̑а̑ву Би Ки Л, и̑оздр̑а̑ву Ки, изва̑ду Љ, изво̑ду Ље, издр̑обу Ки, изла̑зу Ље, изло̑му Дс Дш, изно̑су Дш, иско̑чу БП Г, исла̑иу Гр, ка̑ду се Би Г Дш, ока̑ду Г Л, ка̑зну Бр, кал'ему Л, ко̑су Љ, и̑око̑су Ки, кри̑ву се Би, ку̑иу БП Бс Г ДД Дс Дш Ље, и̑оку̑иу Би Г Л Св, ску̑иу Дш Ки, крси̑а̑ру ДД, крси̑у Ље Св, и̑рек̑рси̑у Л, ук̑рси̑у Св, л'е̑чу Си, л'убу Ки, и̑ол'убу БП Г Дш, ме̑су Г Дш Ље, ме̑ру Ки, ми̑сл'у Бр, мо̑л'у Г Дс Си, мр̑зу Ље, навра̑иу Г Ље, наго̑ду БП Г Д, найра̑ву Др, на̑чу Св, но̑су Бр Би Др Дш Ље Љ, одре̑ду Л Н Св, ок̑и̑иу Г, окр̑ужу Бс, оку̑иу се Ље, и̑оку̑иу Би Ље, ош̑во̑ру Бр Г К, и̑ого̑ду Дс, и̑оква̑ру Св, и̑ола̑зу Дс, и̑оло̑жу БП, и̑оло̑му Би Г, и̑оме̑ру Л, и̑осл̑ужу Гр Св Си, и̑оси̑а̑ву Ки, и̑оси̑у Н, и̑ош̑и̑уру Б Ж, и̑ра̑ву Г Гр Дш Ки, найра̑ву Дш Св, и̑а̑зу Љ, и̑а̑л'у ДД Љ, за̑и̑а̑л'у Л Љ, уи̑а̑л'у Би, и̑ра̑ву Дс, и̑ра̑иу Гр Др Си, и̑реме̑ну Би, и̑рола̑зу Г Љ, и̑рдо̑су Г Л Св С, и̑у̑ну Г, най̑у̑ну Ки, и̑у̑и̑иу Дш Ки, и̑у̑иу К, ра̑ду Би Бс ДД Др Дс Дњ Ки Ље Љ Св Си, ура̑ду ДД, разме̑ну СЛ, ра̑ну Би, раси̑до̑иу Ље, раси̑у̑ру Би Г, да са̑ду Л Си, сала̑му Н, саси̑а̑ву ДД Л, се̑ду БП Би Г, сла̑ву Дш, сло̑жу Дњ Л Св, си̑а̑су Ље, си̑ре̑му Б Д Н, сру̑иу Ље, си̑а̑ву Б Би, си̑во̑ру Ки, с̑у̑ду ДД, ши̑гл'у Св, и̑ра̑жу Бр Би Дс, и̑у̑ру БП, ува̑иу Љ, уфа̑и̑у Б БП Св, уго̑ду Др, ула̑зу Св, умо̑ру Г, уи̑а̑л'у Би, уи̑у̑иу Ље, учу̑ Гр, фа̑л'у Ки, ча̑стиу Др, чену̑ Дш, чину̑ Дс, учину̑ Дс Ље;

др̑жу̑ БП Г ДД Ки, л'е̑жу̑ Дш, и̑оси̑о̑ју Дш, һу̑и̑у̑ БП Љ, и̑оһу̑и̑у̑ Би;

бе̑л'у се БП, бесну̑ Г, да ви̑ду Б Би Бс Дс Г Гр ДД Дс, во̑л'у Г Др Ки Л Н, жи̑ву̑ Би Г Дс Дш Л Ље Св, и̑оцрвену̑ Дш.

471. Наставак *-е* долази на северном делу територије у Источком Подгору и у поречју Кујавче:

баџе Кг, *баџе* Бл, *вџде* Би, *враџе* Бс Ж К, *говџре* Ж, *граџе* Ж, *уграџе* Б Бс, *граџе* Ж, *дџел'е* Дс, *довџаџе* СЛ, *долџаџе* Бл Бр Би К Кг С, *дрџе* Б Бл Д Ж, *дрџе* Б, *жџал'е* Ж Пр, *жџене* Б, *жџиве* Кг, *жџивџе* Пр С СЛ Т, *закџаче* СЛ, *зайџал'е* Пр, *зайџрџе* Би Др, *зџбрџе* Љу С, *зџдоговџре* Љу, *извџлаџе* Дњ, *извџубе* Пр, *извџаџе* Б, *извџосе* СЛ, *извџреџе* Ж, *исвџраџаџе* Б Бс, *конџаче* С СЛ, *кџосе* Би, *краџаџе* Б, *крџстаџре* Б, *крџстаџе* се Б Би Др Ље Пр Т, *укрџстаџе* Бр, *куџаџе* Б, *ломџе* С, *слџоме* Т, *л'убе* С Т, *џол'убе* Бл Др, *л'уџаџе* Бс, *мџере* СЛ, *мџесе* Б Ж, *мџисл'е* СЛ, *мџл'е* Б, *мџуче* Ље, *намџуче* СЛ, *наџџоџе* СЛ Т, *наџџиџаџе* Д, *наџџовџре* С, *нџосе* Б Бл Би Дс Ж П С СЛ Т, *одвџаџе* Би, *одвџреџе* Ж, *окаџе* Кг, *освџаџе* Бр, *очвџаџе* Кг, *џаџе* С, *џал'е* Б, *џаџаџе* Б, *џлаџаџе* Д, *џобџеџе* Пр, *џоџоџе* Т, *џодвџраџе* С, *џозвџраџе* Бл Т, *џоџуџаџе* Б Бл Би Бс Ж Кг, *џолџаџе* Д, *џосвџаџе* Др Ље П, *џоџиџуџе* Т, *џраџе* Б Бл Др, *наџвџраџе* Би Д Љу С Т, *оџвџраџе* Бл, *џоџвџраџе* Б, *џраџаџе* Би, *џреџбаџе* Б, *џрекрџстаџе* Бл Пр, *џрислџоџе* Бр, *укрџстаџе* Ж, *џромџаџе* Дс, *џуџаџе* Бл К, *џуџаџе* Ж, *џремеџе* Б, *размеџе* Бл С, *раџе* Ж Кг К П СЛ Т, *расвџуџре* Б Бр, *рџоџе* Ж, *сасвџаџе* С, *сџуре* СЛ, *склџоџе* П, *скџуџаџе* Д Пр С, *слџаве* Бл Дс Ж Кг, *слџоме* Би, *слџуџе* Бл, *срџаџе* Ж, *свџаџе* Пр, *џовџре* Ж, *џвџраџе* Б Би Ж Кг Љу СЛ, *џуџре* Бл, *уџаџаџе* Би П, *уџговџре* Б Ж, *уџлаџе* Св, *умџесе* С, *уџсвџаџе* Ље Љу, *уџџанџоџе* Бл, *чинџе* Ж;

гџосвџоџе 'моле се Господу' Др, *ћуџаџе* С;

бол'е Ж, *вел'е* Пр, *вџиде* Д Др Дс, *џоџжџуџаџе* Б, *седџе* Б Бл Ж, *џоседџе* СЛ.

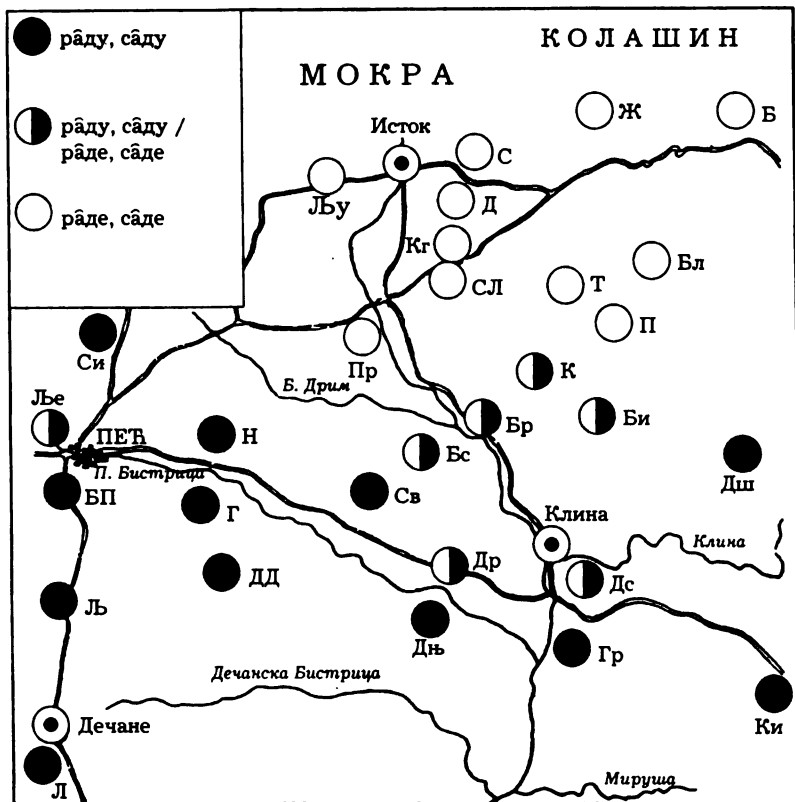
Са тог подручја у грађи су се нашли следећи примери са наставком *-у*: *баџу* Б Т, да *вџиду* Б, *граџу* Б, *зайџвџору* Бл, *џоџуџу* Б Ж, *џрџосу* С, *размеџу* СЛ, *сџуреџу* Б Д, да *свџаву* Б, *уџвџаџу* Б, дакле по један пример из Белице, Драгољевца, Жакова, Сувог Лукавца и Тучепа, а из Бање седам, што се тумачи импортом, јер су примери забележени од једног информатора који у последње време чешће борави у околини Косовске Митровице. Према томе Барјактаревихева констатација да се „Аналошки наставак *-у* у глагола VII и VIII (АБ) врсте употребљава... толико широко да се наставак *-е* такорећи не чује,⁴⁵¹ односи само на пећку и дечанску околину, јер се на северном делу овде испитиваног подручја не чује наставак *-у*, а не наставак *-е*.

472. Наставак *-у* се редовно јавља у широј околини Пећи, и на југу до краја територије К-Р говора.⁴⁵² У централном делу паралелно се употребљава са наставком *-е* (које се чешће чује код особа на које је извршен утицај са стране, школе или средстава јавног информисања), те покрива отприлике 2/3 подручја СМ (в. карту бр. 34).

⁴⁵¹ Барјактаревих, Метохија, 214.

⁴⁵² Као у неким К-Р (в. Пецо-Миланових, Ресава, 347; Вукићевић, Лепеница, 180), или Ш-В говорима (в. Николић, Срем, 349; Ивић et al, Банат II, 172-175; Николић, Колубара, 51; Николић, Тршић, 420). Пратећи ареал ове иновантне појаве на ширем српскохрватском говорном подручју, проф. Пецо (Треће лице, 491-520) долази до закључка „да су увијек у питању или наши периферни говори, или пак, говори који су у својој историји имали тјешње везе са неким страним језиком, или неким другим нашим дијалектом“ (стр. 515)

Карта бр. 34: Распоред наставака -у / -е у 3. л. мн. презента.

У околини Истока редовно се јавља наставак -е.⁴⁵³

473. Глаголи VI Белићеве врсте на подручју западно од Дрима имају наставак -ају:

бацају Н, благоси́л'ају Л, ва̀рају Ље, вра̀ћају Л, гл'едају Г, гу̀рају Др, зани́мају Др, имају Ље, јавл'ају Ље, не койају Ље, лу̀пају ДД, манкају Г, ме́шају Св, мо́йају Н, мо̀рају Бс, не́мају Дњ, њу̀шкају БП, иа̀дају Г, ои́адају Л, ии́шају Н, ил'и́вају Др, ио́магају Си, ири́чају ДД, иу̀вају Г, ра̀ћају БП, рѐћају ДД, рмбају' раде напо-

⁴⁵³ Са тог подручја у грађи се нашао само по један пример из Сувог Лукавца, Белице, Тучепа, Жакова и Синаја а из Бање седам, што се тумачи импортом, јер су примери забележени од једног информатора који у последње време чешће борави у околини Косовске Митровице. Према томе Барјактаревићева констатација да се „Аналошки наставак -у у глагола VII и VIII (АБ) врсте употребљава... толико широко да се наставак -е такоређи не чује,“ (в Метохија 214) односи само на пећку и дечанску околину, јер се на северном делу овде испитиваног подручја не чује наставак -у, а не наставак -е.

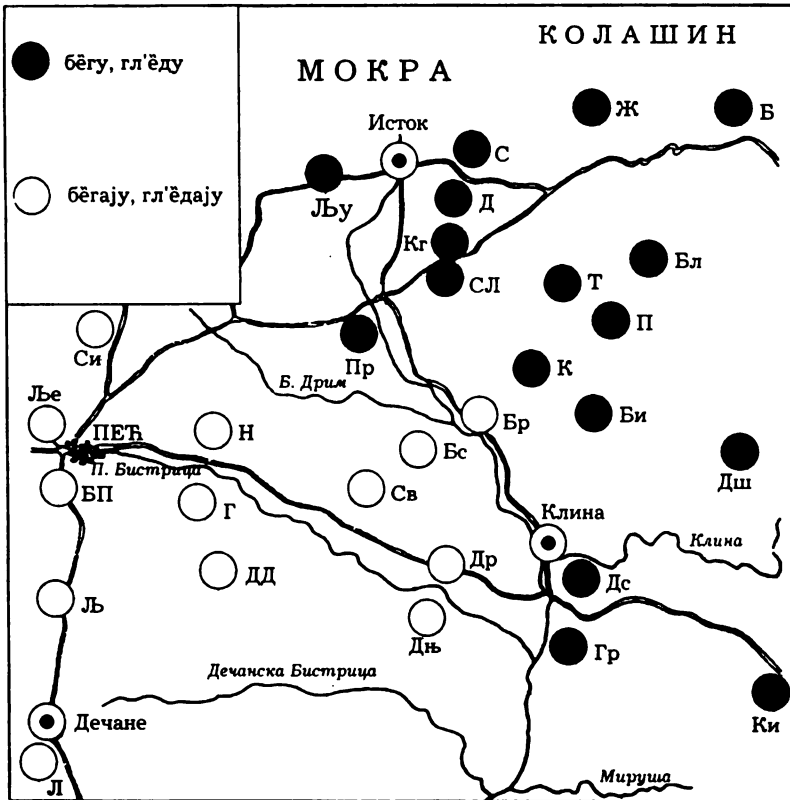
ран посао' Г, слўшају БП, шѣрају Н, шурѣју Љ, уживају Бс, фѣшају ДД, цѣјају Ље, чўвају Дњ, шарају БП, шѣјају Г, шйшкају Си.

Изван тог подручја после испадања сонанта ј најчешће долази до сажимања вокала⁴⁵⁴ (в. т. 177). Појава је приказана на приказана на карти бр. 35):

не дау Т, бѣгау П, играу Т, ймау Ки, кўйау се Т, йомѣгау Пр, йўцау Дс С, разговарау Пр, шѣрау Б, шрагау С, шурѣу Бл;

бѣгу Ж С, благосил'у Д, вечѣру Бл, гаћу Б Бр Ж, гл'ѣду Б Ж С Т, гѣсидду Б Дш, дариву Б, добиву Б, дочѣку Бр Ки, задѣву се К, зрнку'сеју кукуруз испуштањем семена из руке зрно по зрно' Би, измацу Би, йму Бл Би Гр Д Ж Ки Кг К Љу П С СЛ Т, исйребиву Д, исйрл'у Би, исйѣру Д Ж Пр, кал'у Бр, искал'у Би, кўву Дш, кўку Бл, лўйу Би, мењу Ж, мѣру Ж СЛ, найѣду Ж, нѣму Б Бр Бл Би Ж Ки С Т, одма-ру Би, омиву Ж

Карта бр. 35: Редукција наставка -ају

⁴⁵⁴ Преглед тумачења ове појаве дао је Реметић (в. Шумадија, 311–312).

С, *ӣаду* Бл, *ӣѣву* Б Дс Ж К С Т, *ӣӣшу* Б Бр Би Д К, *ӣла̄ћу* К Т, *ӣл'ачку* Дш, *ӣо-
гáћу* Дс С, *ӣогл'ѣду* Ж, *ӣозíву* Ж, *ӣолáгу* Бл, *ӣомáгу* Бл, *ӣосѣду* Би Ж Ки, *ӣоцр̄ку* Б,
ӣрáћу Ки, *ӣрезíву* Дш Ки С, *ӣрисíџл'у* С, *ӣрíчу* Бр Бл Љу С СЛ Т, *ӣџу* Б Бл Би С,
рбд̄ӣу Б, *разговáру* К, *ӣоразговáру* Б, *рáћу* Би, *расíшовáру* Ж, *рúчу* Б Бл Би С, *свѣ-
ћу се* С, *свíру* Б К, *скíду* Др СЛ, *ӣоскíду* С, *сл'íву* Б, *слúшу* Дш Ки, *саслúшу* Бл,
сид̄ву Ки, *сíџр̄л'у* Б Бл Би, *ш̄ѣру* Б Би Ж СЛ, *уговáру* К, *узíму* Би Ки Т, *укр̄ӣћу* С,
усíѣву Ж, *усíџл'у* се Бр, *чѣку* Бр С, *честíӣӣшу* Т, *чúву* Б Би Ж П С, *шáру* Б Би Ж, *на-
шáру* Дш.

474. Наставак -ду није заступљен у оној мери у којој је у војвођанским гово-
рима:⁴⁵⁵

дáду Б Бл БП Бр Би Г Гр Др Ж К Ље Љу Си С СЛ Т, *не дáду* Бр, *знáду* Б БП Бр
Г Д ДД Дш Ки К С СЛ, *знáду* Би Ље Т, *игрáду* Ж Т, *игрáду* Бр Дс Ж, *мошáду* Ж,
ӣредáду Би, *ӣредáду* Б Бр, *ӣродáду* Б СЛ, *ӣушíћáду* К, *шурáду* СЛ, *шурáду* Бл СЛ,
удáду Б Г ДД Ље Н Си С СЛ, *удáду* Ж, *урлáду* Бр;

берѣду Дс, *берѣду* Дш, *болѣду* Би, *вел'ѣду* Бл Би Љу, *вел'ѣду* Кг СЛ, *ве-
сел'ѣду* Бр Би, *горѣду* Бл, *гребѣду* Ж, *дáду* Бр Др К Ж Љу Пр, *не дáду* Б Бр Др, *не
дáду* Гр Т, *држѣду* Би, *држѣду* Кг, *држíду* СЛ, *засíѣду* Б, *зовѣду* Б СЛ, *знáду* Би
Пр, *знáду* Б Д Дш Ки К С, *зовѣду* Бр Ки СЛ, *зовѣду* те Кг Љу Пр, *игрáду* Дс, *игрáду*
Ж Т, *идѣду* Б Бл Бр Гр Д Дш Ж Ље СЛ, *идѣду* Бл Бр Би Гр Др Дс Дњ Дш Ж Љу,
изаíћкѣду Д, *изѣду* Б, *крсíѣду* Бл, *ломѣду* Б, *модрѣду се* Бл, *ӣењѣду се* Бр, *ӣечѣду*
Ки СЛ, *ӣечѣду* Дс, *ӣл'етӣѣду* Дс, *ӣушíћáду* К, *седѣду* Би Ж, *седѣду* Би Ж, *смѣду* БП Г
ДД Ље Љ Н Си СЛ Т, *ӣкѣду* Дш К, *ӣкѣду* Б Бл Г ДД Д Др Дњ Дш Ж Ки К Л Пр,
изаíћкѣду Д, *ӣрейерѣду* СЛ, *ӣрчѣду* Б Д, *ӣрчѣду* Б Д, *шурáду* Бл СЛ, *удáду* Ж СЛ,
узмѣду Бл Би Гр Д Дс Дш К Л Љу, *узмѣду* Б Би Д Дс Дш К С, *узнеду* Би Дш Т, *узмѣ-
ду* Бл Би Гр Д Дс Дш, *узнеду* Бр Би Ки Кг К Т, *умѣду* БП Бс Г ДД Л Ље Љу Н Си
СЛ, *умрѣду* Љ СЛ;

вел'íду Ки, *вел'íду* Би Дш Кг, *горíду* Дс, *горíду* Д, *држíду* СЛ, *крсíӣду*
Би, *крсíӣду* Дс, *ломíду* Дс СЛ, *ноћíду* Дш, *седíду* Дс Ки, *учíду* Гр, *чениду* Љу,
чениду Дс.

Треће лице множине презента наведених глагола напоредо се јавља и са
другим наставцима:

боју се БП, *вел'ѣ* Пр, *дáју* Б Ље Пр, *дáју* Б Би Г Гр ДД Дс Ље Пр, *ӣродáју* Кг,
ӣродáју С, *држѣ* Д, *држсú* Г, *знáју* Би, *знáју* Б Би Г Ље Н Си, *зову* БП Бр Бс Г Ље Љ,
иду Б Бр БП Бс Г ДД Др Дш Ље Н П С Св, *мошáју* Г Ље Н, *ӣеру* Л, *ӣечу* Ж, *ӣл'етӣу*
К, *седу* БП Љ П, *седѣ* Т, *ӣоседѣ* Т, *ӣкú*⁴⁵⁶ Бс, *шурáју* БП, *учу* Гр, *узму* БП Н Пр Св.

Запажа се да на западном делу подручја наставак -ду има знатно нижу фре-
квенцију од оне на источном, јер је ограничен на мањи број глагола са једносло-
жним презентским основама (*даӣи*, *знаӣи*, *смеӣи*, *ӣкаӣи*).⁴⁵⁷ Анализе показују

⁴⁵⁵ Ивић et al Банат II, 163–168; Николић, Срем, 350

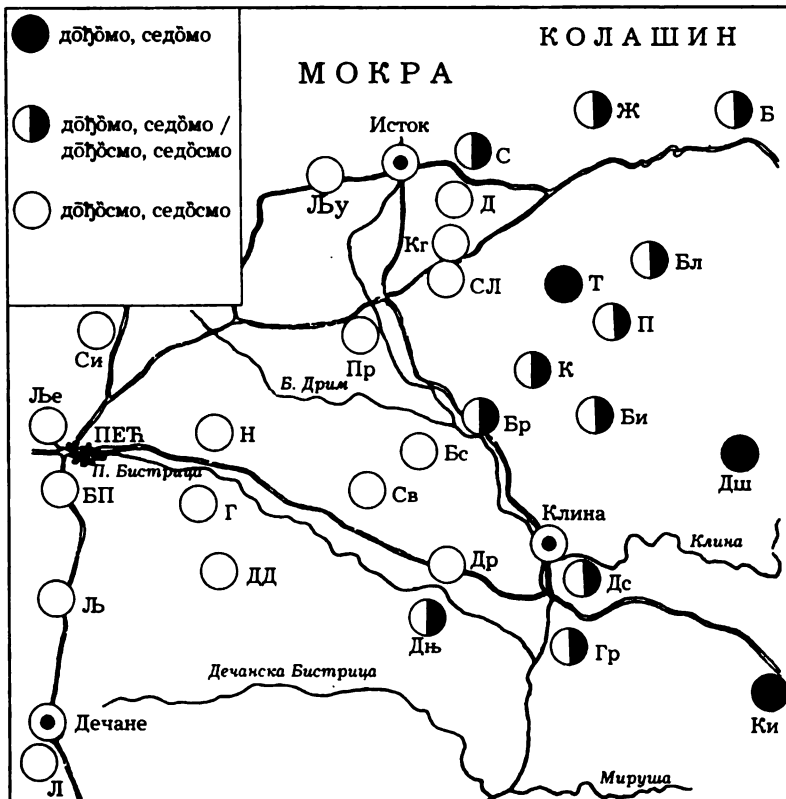
⁴⁵⁶ У свим пунктовима је редовно бележен са наставаком -ду, изузев Будисаваца где је једна ин-
форматорка двапут је изговорила *ӣкú*.

⁴⁵⁷ Као у банатским говорима (в. Ивић et al. Банат II 166).

ирича^смо Б, обрадова^смо Др, оира^смо р^уке Ж, иол'ег^ас^мо Ж, иосе^јас^мо Дњ, иос^јас^мо Лје, укр^цас^мо се Гр, ион^ес^мо мало л'еба СЛ, иоч^ес^мо Бл Дњ, уз^ес^мо Др, ми вид^ос^мо Др С, вра^иш^ис^мо се Би Дс, доб^ис^мо слободу Си, једва изно^ис^мо Б, искоч^ис^мо Гр, иси^ра^иш^ис^мо ДД, нај^рав^ис^мо Б Н Си, ио^йр^ав^ис^мо Б, седам се одво^йс^мо Дс, ка се ослобод^ис^мо С, ил^аш^ис^мо Дњ, иод^ав^ис^мо се Бр, иод^ел'и^смо Б Ж, иок^уи^смо Дс, иол^уд^ес^мо Бл, раз^би^смо Д, рас^иу^ри^смо се Дс, сакр^ан^ис^мо Би, св^и се сас^иав^ис^мо Ж С, ми се ск^уи^смо Ж, ува^иш^ис^мо Бл, уг^ас^мо БП, уда^ри^смо Дс, укл^уч^ис^мо Бл, ми се уи^йс^ас^мо К, не учин^ис^мо Б;

до^ђмо Б Бр Ки Т, ир^ођ^мо Бр Дш, ои^дмо Дш, довед^мо и Б, иоч^емо Б Дњ П, кат се вр^нмо Б Дњ, ја^нумо у ками^јоне Т, кр^ен^умо Б Би, рек^омо Б, ср^еш^омо се Ки, с^иш^омо Б, ул'ег^омо Ки, те и^йс^амо Б, иов^ез^амо се Т, иос^йа^мо Бр Ж, па из^немо Дш, ир^ен^емо к^рс Т, о^ко^йа^мо Б, ош^уга^мо се Т, по^сл'е вид^омо Б, зав^рш^имо Б, те се зароб^имо Дш, из^уч^имо Б, нај^рав^имо Б, т^у се ио^йр^ав^имо Б, нај^ун^имо Дс С Т, одво^ймо се Гр К, те се ослобод^имо Т, ми се ир^екр^си^шмо Бл, ир^ено^ћи^мо Б, па уда^ри^мо Б.

Карта бр. 36: Наставак -(х)мо у 1. л. мн. аориста

Наставак *-(х)мо* карактеристичан за К-Р говоре⁴⁵⁹ у СМ осећа се као архаична особина, те постепено уступа место наставку *-смо*. Његов ареал покрива источни део испитиваног подручја, али се и ту напоредо употребљава с наставком *-смо*. Доминантан је на источној периферији у селима Бањи, Тучепу, Душевићу и Кијеву, међутим, у говору млађих особа, ни ту се не осећа његово преимућство.

477. Друго и треће лице множине имају облике као у књижевном језику:⁴⁶⁰ *не рѣкостѣ му нѣшта Би, ѿмогѡстѣ л' му Си, ѿрѣвѣкѡстѣ л' Ж, достѣвѣстѣ Пр, не мѣзистѣ нѣшта Л, убѣистѣ Љ;*

дѡђѡше Бс Др К Ље СЛ, довѣдоше га тѹ ДД Д Др Дњ Н, извѣдоше Ж, извѣдѡше Бл, одвѣдоше ми га Б, ѡни ме звѣше Дс, тѹ не обрѣше 'потераше' Т, кад не врнѹше Ж Ки, ѿрѣбѣцише не ДД, ул' ѣгоше Си С, исѿрѹше 'покварити' кол' ектив Др СЛ, ѡни га гѣђѣше Бс, исѿѣраше не Т, ѿрѣгл' ѣдаше га Б, сѿрѣл' ѣше С, узѣше ни свѣ Б Бл Дњ, бѣцише на зѣразно Б, видѡше ДД Л, зађѡрѣше ју Љу, зайѣл' ѣше свѣ С, искочѣше Ж, исѿѹрише Би Дњ, најрѣвише базѣнт Б, најѹдѣше и 'отераше' Гр, најѹшѣише Пр, одбѣше се Б, оѿсел' ѣше се Бл, ѿгодѣше С, ѿбѣше ни л' ѹде Ж Љ, ѿѹшѣише Би ДД, скол' ѣше Б, ѿворѣше ни се ѡчи Б, убѣше га Дњ Св, удѣрише Др, уѿѹшѣише га Б, ѡни се уѿѡшѣише ДД.

478. Из наведених примера види се да је овај глаголски облик жив и веома фреквентан од свршених глагола. Међутим, од несвршених је прилично редак:

не смѣдо Пр, седѣ ја тѹ Љу, ѣѹше, ѣѹше Бр, ја бѡгами ѣѹше, ѣѹше Гр; ѿѿсѡмо Б, имѡсмо ДД, имѡдосмо Бс, не могѡсмо ДД Ж, борѣсмо се ДД, тѹ конѣчисмо у планину Дњ, ноѣисмо Бл, ѿѹшисмо ДД, мѣ жѣвѣсмо С, седѣсмо Дњ Љ, не седѡсмо Би ДД,

не могѡмо Дш С, мѣ се борѣмо Дш, тѣ гѡдине носѣмо Т, учѣмо се Б, седѣмо двѣ дѣна Т, тѹ седѡмо ДД;

јѣдоше Љ, смѣдоше Т, ѿрѣвише Гр, фѣл' ѣше ми Би Д.

479. У грађи се није нашла ниједна потврда са проширеном основном глагола *моћи*:

мога л' бѡл' е Си, не мога да гл' ѣдам Гр, нѣ мога ми нѣшта С, не могѡсмо ДД.

Међутим, код неких глагола I врсте на *-сѣл/-дем* до проширења долази редовно:

како не укрѣдо Гр, ѹкраде му врѣћу ѡраса Г, свѣ ѿокрѣдоше Бр, не јѣдо нѣшта Гр, јѣдосмо мѡло Л, ѿзде ме ка пас Пр, изѣдоше ме живу Др, најѣдоше се БП, ѿѡјѣдосмо онѡ што смо пѡнел' и Ље, ѿѡјѣдоше ме живу Би.

480. У аористу глагола *сѣѣиши* редовно се јављају облици са *-д*, док се у композита јављају обе форме, од којих претеже она са *-д*:

⁴⁵⁹ Симић, Левач, 384; Јовић, Трстеник, 142; Пецо-Милановић, Ресава, 352, Алексић-Вукомановић, Жупа, 308; Барјактаревић, Ибар, 94; Вукићевић, Лепеница, 184.

⁴⁶⁰ У једном примеру забележено је 3. л. мн. са наставком имперфекта: *ѿочѣу да тѹчѹ Б, ѿочѣу да пѣл' у Љ, као у трстеничком говору (в. Трстеник, 143)*

сїадо да вадим Бс, *сїаде* кїша Л, *нє сїаде* цєо дан Ље, *сїаѡдосмо* да се одмѡримо Бр, *сїаѡдоше* да плачу Дњ, *не сїаѡдоше* у јєдну врѣћу С;
осїаѡдо Г, *осїаѡдосмо* Би К Си, што не *осїаѡдосїе* да коначите С, *осїаѡдоше* Б Би Др, *їосїаѡдоше* волѡви 'изнемогоше од умора' Г, *їрїсїаѡдоше* Ж;
осїаѡсмо Др, *сáми осїаѡше* Св, *осїаѡше* без мајке Б Си.

481. Неправилни глаголи VI врсте *ѡаїи*, *знáїи*, *їознáїи*, *имáїи*, *мѡрáїи*, *смѣїи* редовно имају проширење:

ѡвце *ѡáѡдосмо* Бс Гр Дњ СЛ, *не ѡáѡдосмо* Бл, *їредáѡдосмо* Би, *їредáѡдосмо се* БП, *не їрїсїаѡдосмо* Т, *їродáѡдосмо* Бр, *ѡáѡдоше* ни Би, ви *їродáѡдосїе* Пр;
знáѡдо ја Би, *їознáѡдо* опáнце Б, *їознáѡдо* и Ж, *не їознáѡдо* ћерку ДД, *знáѡде* л' штá Б, *знáѡдомо* дє те не Т, *не їрїзнáѡдосмо* Љ, *не знáѡдоше* да ни кáжу К;
*имáѡдо*⁴⁶¹ пáра Г, *имáѡдо* срѣћу Ље, *имáѡдосмо* Бс, *имáѡдосмо* мало л'ѣба Т, *имáѡдосїе* л' штá да јете Дс, *имáѡдосмо* Бс, *не имáѡдосмо* прѣвоз Дс, *нѣмáѡдосмо* С.
не смѣѡдо да чѣкам Дс, *нє смѣѡде* ми нїшта Пр, *не смѣѡдосмо* д идѣмо ДД, *не смѣѡдоше* Т.

482. Двојаке форме аориста бележе се и од неких глагола III врсте: *їрекїѡдо* Св, *їрекїѡдосмо* ДД, *їрекїѡдоше* Св, *укїѡдоше* Ж, *скїѡдосмо се* Гр; *їрекїнуше се* Љ, *скїнусмо се* с кѡла Г.
їѡгїну Б Дс Ље, *їѡгїнусмо* Љ, *їѡгїнуше* Б Ж, *двá мнáѡїи* *їѡгїнуше* Ки;
їѡгїбоше БП;
їўкнѡ лађа Гр;
їўче Бл.

483. Забележене су и двојаке форме: *ѡздрáве* ми Б, и *ѡздрáви* Г; *седѣсмо* Дњ Љ, и *седѡсмо* ДД, али само: ка се *смрче* Би, *свѣ дїѡже* Љ, *ѡтац сл'ѣже* нанїже Бс, *свѣ сл'ѣже* на їзвор С, *жѣна ўл'ѣже* Б.

ИМПЕРФЕКАТ

484. Ниска фреквенција овог претерита карактерише и друге К-Р⁴⁶² и Ш-В говоре,⁴⁶³ а процес његовог губљења бележи се и у најмлађим штокавским говорима,⁴⁶⁴ што говори да овај глаголски облик нестáје из глаголског система нашег језика.⁴⁶⁵

За разлику од аориста, који је у севернометохијским говорима веома жив, употреба имперфекта је неупоредиво ређа. Већи број потврда забележен је за 3. л.

⁴⁶¹ Без проширења забележен је само једнпут: *имáсмо* пáра ДД.

⁴⁶² Симић, Левач, 395; Јовић, Трстеник, 144; Пецо-Милановић, Ресава, 352; Барјактаревић Лепосавић, 431.

⁴⁶³ Ивић, et all. Банат II, 378; Николић, Срем, 352; Николић, Мачва, 282; Николић, Колубара, 52; Реметић, Шумадија, 315; Вукићевић, Лепеница, 186.

⁴⁶⁴ М. Николић, Полимље, 477; Николић, Горобиље, 680.

⁴⁶⁵ Стевановић је констатовао ниску заступљеност овог облика и у књижевном језику (в. Саврени II, стр. 652–655).

помоћних глагола *биџи* и *хиџи* (дате су у т. 581 и 587). Од осталих глагола имперфекат је веома редак:

вол'аше с њо́ме Л, *гађаше* Бс, сунце *грѣјаше* Т, бџл'е(ст) се *звѣше* дифтерија Б, мѣсто се *звѣше* Шинђерђ ДД, како се *звѣше* ово сѣло Ки, *знавѣше* Бс Св, *имаше* стамѡк Бр, један прѹт *имаше* Бс, *нѣмаше* Би, *не могаше* Б Бс, *ђѣ рађаше* Љ; *не мога́смо* Бл, *има́смо* л'ека́ре ДД; *бол'ау ме* нѡге Л, *ви́кау ми* л'ѹди Б, како се *звѣу* овѣ Гр ДД, тапѹт се *звѣу* Н.

485. Мада је проширење имперфекта са *-ађа* распрострањена појава на К-Р говорном подручју,⁴⁶⁶ севернометохијске говоре захватила је делимично, јер их је заплуснула само на источном делу територије:

не вал'ађаше Б, како и *звѣађау* Б, *знађаше* један српски Дш, *имађаше* базѣнт Б, двѣ *имађаше* Бр, мѣ женскадѣју *имађамо* Б, ма́рш *имађамо* Б, па́ре *имађамо* Дш, овѣ *имађау* ра́дио Дс, *имађау* ста́нове Дњ, сла́бо *имађау* ђбичај Бр Пр, потрошише што *имађау* Бр, *нѣмађу* Б.

На основу наведених примера (а наведени су сви који су се нашли у грађи и који су узгред бележени) не би се могло рећи да „нема статус пуноправног члана временског система“ као у банатским говорима,⁴⁶⁷ али, бар када су у питању говори који се овде испитују, Барјактаревећева констатација да „употребљава се доста“⁴⁶⁸ — не делује убедљиво. Без обзира на то што је у многим сегментима видан утицај црногорских говора који чувају имперфекат као живу категорију⁴⁶⁹ — у СМ се осећа процес његовог губљења.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

486. Мада је за већину К-Р говора констатовано да се плусквамперфекат ретко употребљава,⁴⁷⁰ у СМ није редак глаголски облик. Чешће се јавља од од свршених глагола него од несвршених глагола, и што је логично, обично се гради од перфекта помоћног глагола:

ја сам био зака́снио К, *ја сам ои́ѣро био* Би, *био сам ѡосѡдио* Л, три ѣктера земл'ѣ *сам био кѹијјо* Ки, *кѹијјо сам бијо* кот Колашйнаца ДД, *ја сам бијо ѡосијо* ма́ло ДД, *ја сам би́ла ѡа́ла* Б, у фебруар *сам би́ла се ѹдала* Дс, *Би́ла сам ѹзела* артију С, *По́се би́ло изѡшло* ђпет Св;

био ме зака́чио Св, *бијо кѹијјо* Ки, те се *био саи́грео* Ље, *врнуо се био* на страну Б, *ѡогѡнуо био* Би Л, Крстонѡша наш *бијо ѡогѡнуо* Бл, прѡдо *јабуке* и *бијо кѹијјо* трактор Г, бра́т ми се *бијо удавѣјо* Љу, Дреница се *ди́гла би́ла* Б, Та́да је

⁴⁶⁶ Јовић Трстеник, 145; Пецо-Милановић, Ресава, 352); Алексић-Вукомановић, Жупа, 308. Симић, Левач, 396.

⁴⁶⁷ Ивић et al. Банат II, 378.

⁴⁶⁸ Барјактаревић, Метохија, 220.

⁴⁶⁹ Вушовић, ДИХ, 59; Вуковић П-Др, 71; Милетић, Црмница 450–451; Пешикан СК-Љ 176–178, Тупић, Бјелопавлићи 94; Пижурица, Колашин, 167.

⁴⁷⁰ У трстеничком је „веома ретко употребљава“, (в. Јовић, Трстеник, 148.); у „ресавском говору доста ретко“ (в. Пецо-Милановић, Ресава, 357); у крагујевачкој Лепеници „има га..., али његова употреба је ређа.“ (в. Вукићевић, Лепеница, 190).

ба̄ш *би́ла* до̄шла во́јска Бс, ку́ћа *би́ла* изгорѣла Б, о́на *би́ла* њосла̄била БП, ма̄јка ми *би́ла* љмрла Би, Јован̄ка ни е до̄нела *би́ла* Л, једна се *би́ла* њош̄урчила Л, *би́ла* се љдала Ље, о́на се *би́ла* уда̄вала СЛ, љдала е се *би́ла* Кг, сун̄це *би́ло* из̄ашло Св, нешто бра̄ви ни *би́ло* ост̄яло Пр;

смо ју *би́л*'у вѣрил'у Бл, па смо *би́л*'у бай̄ял'ил'у Бл, та̄мо смо *би́л*'у ош̄ишл'у Б, што смо *би́л*'у њодѣл'ил'у Љ Љу;

да́л'у су ни *би́л*'у магар̄е Дв̄, три-чет̄ири митрол'ѣза су до̄шл'у *би́л*'у Др, *би́л*'у загра̄бил'у дево̄јку Ље, о́ни га *би́л*'у ис̄тѣрал'у Би, на̄ши су *би́л*'у њобегл'у Ље, једапут су ѡрек̄инул'у *би́л*'у Св, о́ни га *би́л*'у ис̄тѣрал'у с по̄сла Би, о́ни се *би́л*'у нал'уш̄ил'у Ље, *би́л*'у сукӯйил'у зѣмл'у Дв̄, бе̄гови су *би́л*'у уз̄имал'у Д, три су до̄шл'у *би́л*'у Др, на̄с̄ӣял'у су *би́л*'у Др, ња су ѡш̄ишл'у *би́л*'у Ље, уф̄а̄ишл'у и *би́л*'у Ље, ѡрек̄инул'у *би́л*'у Св;

им̄ао сам и ло̄јзе био Дс, био̄ сам ра̄дӣјо мо̄с БП, Тӯ сам био̄ ра̄дӣо две го̄дине Св, сам био̄ сл̄уж̄ио Би, ѡра̄ж̄ио сам био̄ Дш, учио̄ сам био̄ Би, ја сам де̄цу *би́ла* им̄ала Ље,

де̄ је био̄ жӣвѣо Бл, ра̄ш̄ово је био̄ Б, што е био̄ чӯва̄о К, ме е бол'ѣло *би́ло* Дш;

у ба̄шту су *би́л*'у изла̄зил'у Г, *би́л*'у држ̄ал'у Б, те̄рзӣје су *би́л*'у ш̄ил'у Св.

487. Са имперфектом глагола *бӣти* забележени су следећи примери:

бе̄ше био̄ тӯ Дш, *бе̄ше* им̄ао до̄говор сас Милут̄ӣнем по̄ко̄јнем Дв̄, љмро̄ *бе̄ше* БП, *бе̄ше* љмро̄ неки Бјелӣћ Љ, Ма̄јка, о́тац, бе̄у до̄шл'у и ѡӯ Дв̄.

ФУТУР

488. За обележавање будућих радњи употребљавају се футур и презентска форма футура. Инфинитив је обично без крајњег вокала:⁴⁷¹

па љу ба̄цӣиш̄ Л, љу га вра̄ӣиш̄ Бр, не̄ћу да̄ш̄ Бр Љ, же̄н̄иш̄ не̄ћу Л, не̄ћу га же̄н̄е̄ш̄ Ки, ка љу ја за̄ӣуш̄иш̄ ДД, то̄ љу ти ис̄ӣрӣча̄ш̄ Б, па љу ти ја̄виш̄ Др, ка̄ко љу ти ка̄за̄ш̄ Бр ДД Ки Т, па љу кӯӣиш̄ Б, ја̄ја љу кӯӣдва̄ш̄ Л, тӯ љу те ла̄га̄ш̄ Др Љу С, обр̄нуш̄ се не̄ћу Л, не̄ћу одре̄диш̄ Ж, ка љу се ослобод̄иш̄ Ж, ја̄ љу окдо̄иш̄ С, са̄ љу ѡ̄а̄нуш̄ Дш, не̄ћу ѡ̄га̄зиш̄ Ж, не̄ћу ѡ̄гре̄иш̄ Б Би, ја̄ љу ѡ̄ма̄га̄ш̄ Б, ја̄ љу ӣрӣча̄ш̄ Б, са̄ љу ти ис̄ӣрӣча̄ш̄ Б, нӣкад и ѡ̄ш̄ӣиш̄ не̄ћу Љу, љу му ѡ̄ӯриш̄ Ки, да љу ѡ̄ӣе̄к̄нуш̄ Дш, чӯва̄ш̄ не̄ћу Л, не̄ћу га чӯиш̄ Ж, ја̄ љу ју на̄ш̄ Дш, шта љу ви ре̄ш̄ Б Гр;

по̄сл'е љеш̄ видѣш̄ Б, не̄ћеш̄ видѣш̄ Г, ка̄ љеш̄ се в̄р̄нуш̄ Б, не̄ће се вра̄ӣиш̄ Др, не̄ћеш̄ до̄биш̄ Дш, де̄сно љеш̄ држ̄а̄ш̄ Б, ка̄зну љеш̄ издрж̄а̄ш̄ Б, не̄ћеш̄ зна̄ш̄ Б, не̄ћеш̄ га но̄сиш̄ Т, шта љеш̄ ѡ̄се̄ја̄ш̄ Ж, не̄ћеш̄ се̄де̄ш̄ Бр, ти љеш̄ умре̄ш̄ Пр, ч̄им љеш̄ уф̄а̄иш̄ Ж, не̄ћеш̄ о̄ӣис̄ Н, ка̄ љеш̄ ѡ̄о̄ш̄ Ж, љеш̄ ре̄ш̄ Гр;

да л' ље ми бӣш̄ Б, шта ље бӣш̄ БП Дш Пр Си, не̄ће се вра̄ӣиш̄ Др, ље да̄ш̄ Б, иш̄а̄ла ље до̄не̄с до̄г'акобо̄гда' Ки, ра̄на ље зар̄ас̄ Си, па ље ју се на̄ме̄стӣиш̄ Бл, ил' ље ти ост̄ӣа̄виш̄ с̄йна Л Си, ош̄вор̄иш̄ не̄ће Бс, са ље ми ѡ̄а̄нуш̄ на̄м ДД Дш, све̄ ље ти ӣрӣча̄ш̄ СЛ, ље ѡ̄ж̄нуш̄ Б, не̄ће ра̄ћа̄ш̄ Ље, о̄н ље свра̄ӣиш̄ ДД, не̄ће ѡ̄ра̄ја̄ш̄ Л, ко̄ ље ѡ̄ӯриш̄ Би, са̄ ље ју уда̄виш̄ Л, са̄ ље ус̄ӣе̄ш̄ Б, не̄ће учӣниш̄ Дш, не̄ће му ф̄а̄л'иш̄ Б,

⁴⁷¹ Већи број примера за инфинитив без крајњег вокала дат је у т. 510–512.

неће доћ Бр, ка *ће дој* Л Ље, *неће моћ* Б, *ко ће нај* ту п̄ру Бс, *неће рѣћ* Гр, да *ће му* *иис* 'отићи' Бр, *неће иис* Л;

Ни *ћемо се куйиш* ни *ћемо* га *бѣраш* Ж, *нећемо се окѡвати* Бл, *лако ћемо се* *иомириш* Дњ, *нега ћемо убиш* Бр, *како ћемо ирѡјш* Б;

са *ћеше видеи* Гр, *кѹће гл'ѣдаш* *нећеише* ДД, *нећеише имаш* Пр, *неише* ми се *нал'уйиш* Ље, па *ише* не *идбиш* Т, па *ише* ти *иорас* уши Б, *вићеише се иушиш* Ж, *ише* ме *иѣраш* Бр, *ѡише* ме *иујсеш* Б;

ѡпе ише доћ Дш, у ст̄аницу *ће доћ* Ж, *неће моћ* Б, *ѡни ће иовућ* Пр;
ил' *вук не дој*, ил' *шуту не нај* Г.

489. У 3. л. мн. помоћног глагола *хйеиш* спорадично се јавља стара форма (хотат — хоте):

ћѣца ише ти *вѣл'аи* Св, *ѡпе ише доћ* Дш, *ѡише ише* му ју *изгѡреш* Ж, да *чјуу ише* ме *иисеи* С, *чѡре ише* ти *казаш* К, па *ише* ти *иорас* уши Б, *свѣ ише* ве *иошѹи* Бр, *ѡише* ме *иујсеш* Б;

неише не *сѣрѣл'аи* Бр, *неише* ме *слушаш* Ж, *неише се* *нал'уйиш* Ље, *неише* *ио-* *кѡсиш* Г;

вел'аише ии Св, *оиѣраише* ми Рѡда Ље, *убиише* те ДД Ље, *убиише* не СЛ.

490. Кад се енклитика нађе иза инфинитива, долази до срастања у сложеницу:
изнеишу ти га Би, *казашу* ти рабѡту Г, *оирашу* ја Л, *макнушу* га Л, *иокѹшашу* Бр, *убишу* те ДД Св, *удавишу* га Н, *учишу* Б;

видѣиеш Бр Л, *изгубиеш* Г;

бише бѡл'е Л Си, *вал'аише* ти Дс, *имаише* нешто БП, *јавише* ти Бс, *одговараише* Бр, *иѣваише* Л;

видѣиемо Л.

491. С обзиром на то да се глаголи на -*ћи* спорадично завршавају на -*ј*, инфинитив и тих глагола се сажима са енклитиком и осећа као једна реч, али се ти облици разликују од таквих облика у К-Р говорима,⁴⁷² и идентични су са тим типом облика на подручју србијанског Полимља:⁴⁷³

дојшу Св;

најиеш ме т̄у ДД, *иосѣиеш се* БП, *иревѹјиеш* ДД, *ирѡјиеш* Св СЛ, *рѣиеш* му Си;

дојше С, *иомѡјше* бѡг Г;

дојиемо Л Т, *изајиемо* Г, *ирѡјиемо* Б СЛ;

ирѡјиеш Си.

492. Уместо инфинитива чешће се употребљава презент са везником *да*.

⁴⁷² Јовић, Трстеник, 140; Симић, Левач, 399.

⁴⁷³ М. Николић, Полимље, 434.

ФУТУР II

493. Гради се од презента помоћног лагола *биџи*, који се јавља у облику, *буднем* и *биднем* (в. т. 580) и радног придева, али ретко се употребљава. У грађи су се нашли следећи примери:

дојћу ако *биднем могла* Би, гла̀сни се кад *биднеш ишао* Г, ка се *бидне оже-нијо* БП;

кад *буднемо то учини́л'и* Св.

Уместо њега употребљавају се конструкције *везник + презент*: *рејћеш му ка дође* Бс, *дојћу чим са̀мне* Г.

ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ

ИМПЕРАТИВ

494. Бележи се у 2. л. једнине и множине:

ђе ти је судбина *иди* Ље, *иди зови* Гр, *збори и́и* Бр, *здрáви ми* Т, *кажју́* ми Ље, *л'и́жи* Б, *оздол' мейни* Би, *йомо̀зи* боже Дш, *а́јде йасе́ј* Би, *йосе́ј* и *ти́* Би, *иро-да́ј* обадвѐ Би, *йу̀кни* Г, *ре́кни* ми нешто ДД, *сачу̀вај*, боже БП, *се́ди ти* Б, *ше́рај* по пшенице ДД, *шу̀ри* да се сүши Гр, *цр̀кни* Си;

јѐђи, јеђи Бр;

да́јше л'ѐбац Б, *довѐдише* мна̀дицу Б, *до́ђише* Св, *зайове́дајше* на славу Бр Л Св, *искоч́ише* на̀пол'е ДД, *йу̀шџише* де́цу Д, *сти́рел'аше* Б, *чу̀вајше се* Бс.

495. Облик 1. л. ми. забележен је једино од глагола *йреџиосџавиџи*, а че-шћи је од императивног (*х*)*ајде*:

йриосџавимо да си ти́ Гр, *йриосџавимо* да је но́ћ Дш, *йриосџавимо* да йма Ки;

а́јмо го̀ре Ље, *а́јмо* у њиву Дњ, *а́јмо* у Пѐћ Љ, *а́јмо* на кўпа̀ње Бс, *а́јмо* за др̀ва Н, *а́јмо* на реве́ну Т.

496. Императивни облик (*х*)*ајде* јавља се и у 2. л. једнине и 1. и 2. л. множине:

а́јд ова̀мо Си, *а́јде* код ме́не Т, *а́јде* негде Св, *а́јде*, шта че́каш Л, *а́јде*, ма́јчин си́не Бр, *а́јш* на̀пол'е Г;

а́јмо у гра́д БП;

О, *а́јше!* Г, *а́јше* на по̀со Љу, *а́јше* код ме́не Дњ.

497. Облик негираног императива потврђен је у облицима једнине и мно-жине:

не бо́ј се ништа С, *не бри́ни* за ме́не Б, *не буда́л'и* Г, *не ди́рај* то́ Л, *не ди́ра* то́ Пр, *не јеђи* не *йи́* Г, *не йри́чај* Гр, *не секира́ј се* за на́с СЛ;

не бри́жџише ништа БП, *не ве́рујше* ми Ж, *не ди́рајше* га Бр, *не зови́ше* га, ни́је ту́ Г;

немо́ј да че́каш Си, *немо́ј* да си кўкавица Б;

немо́јше да се би́јете Т.

Једнински облик *немо́ј* (> *немо́*) бележи се и уз глаголе у множини:

немо да не свра̑ишиџе Би, немо да чека̑иџе Дњ, немо да се на̑адиџе Дс, немо да се св̑а̑аиџе Г.

498. За 3. л. оба броја употребљава се конструкција *нека* + презент:
нек ви̑ди Ки, нег до̑ђе Си, нег зна̑ Г, нека иде̑ Бр, нека но̑си К, ако не зна̑ нек и̑и̑а СЛ, нек и̑и̑ше мо̑лбе ДД, нек ви̑ду БП, нек се до̑говоре Б, нек је̑ду Св, нек и̑а̑зу Л, нек ћу̑и̑у Би, нек се у̑и̑озна̑ду Бр.

499. У императиву глагола типа *и̑и̑и, сакри̑и, уби̑и*, редовно се губи финални консонант (в. т. 180), а обично испада и у облику *немој, немојиџе*:

и̑и̑ док мо̑ж Б, и̑и̑и̑ ју до дна̑ Ж, на̑и̑и̑ се Т, и̑о̑и̑и̑ ову̑ Бл, на̑ви̑ ју на вртило Ж, и̑ови̑ де̑те Бс, и̑окри̑ се Бс, и̑ре̑ви̑ пру̑ће Г, сакри̑и̑ жито С, уби̑и̑ мене Св, те̑рзи̑е ши̑ Ки, са̑и̑и̑ де̑ца̑ма Д;

немо̑ ме пи̑тат Б, немо̑ Бл, немо̑ тако̑ Бр, немо̑ д изла̑зите Бр, немо̑ да ка̑жеш Бс, немо̑ д отвара̑ш Бс, немо̑ да те ђа̑во понесе̑ Г, немо̑ тако̑ Г, немо̑ да те̑раш Дш, немо̑ ме му̑чит Дш, немо̑ да оче̑ки̑ва̑иш Ж, немо̑ да га да̑ш Ж, немо̑ д иде̑ш Кг С, немо̑ да се ша̑л'иш Ки, немо̑ да се бо̑и К, немо̑ по̑се да сам ја̑ кри̑в Л, немо̑ да се на̑даш Н СЛ, немо̑ да се ка̑еш П, немо̑ да гре̑иши Св, немо̑ се и̑гра̑т Си, немо̑ да се дру̑жимо Т, немо̑ ко̑ да ми га та̑кне Т;

немо̑иџе Б, за мене немо̑иџе Ље, немо̑иџе д узимате СЛ;

немо̑иџе тако̑ Б, немо̑иџе да че̑кате К.

Мада се сонант *ј* губи из финалне позиције у слабом положају иза дугог вокала, добро се очувао иза дугог у:

жњи̑ па ве̑зу̑ј Пр, це̑о дан ве̑жу̑ј Г, тако̑ гла̑ду̑ј Н, ка̑жу̑ј ми Св, оде̑ ку̑ј⁴⁷⁴ Г, за̑ку̑ј е̑ксер Бс, ку̑и̑у̑ј па но̑си Бр, испре̑ди и̑а осну̑ј Н, и̑о̑и̑ку̑ј ко̑ња Си, не и̑л'у̑ј уз ве̑тар Пр, же̑но, че̑ј Б.

500. Забележено је изостављање *и* у 2. л. јд. и мн:

бе̑ш та̑мо Г, вр̑н се Б, ди̑к се Св, ди̑ш се Б Бр, др̑ш се до̑бро С, же̑н се Г, и̑си̑ер га Ље, ма̑к се одатл'е Л, ћу̑ ту̑ Пр, и̑у̑р ова̑ко Б, бе̑ши̑е де зна̑те Л, ди̑кџиџе се К, др̑ши̑е га Дс, ос̑и̑а̑ви̑е ми Бр, ку̑и̑иџе се, Ср̑би Бр.

Тумачења ове појаве су различита. Узрок јој се види у фонетском процесу⁴⁷⁵, у аналогiji „по угледу на стари императив тематских глагола,⁴⁷⁶ у „семантичким ... разлозима.“⁴⁷⁷ Ови примери иду у прилог семантичким разлозима.

501. Забележене су форме итеративних глагола:

по̑бри па завла̑ча̑ј Дс, изнесу̑ј оно̑ Би, ма̑ки̑њи сла̑му Б, по̑сл'е и̑ре̑вр̑ћа̑ј Ж, ра̑ши̑ру̑ј да се су̑ши Б, ума̑ча̑ј г у во̑ду Б.

⁴⁷⁴ Форма *ко̑ви* коју Барјактаревић наводи (Метохија, 219) није забележена на испитиваном подручју.

⁴⁷⁵ Николић, Срем, 317.

⁴⁷⁶ Стевановић, ИЦД, 89.

⁴⁷⁷ Пешикан, СК-Љ 175; Реметић, Шумадија, 326.

ПОТЕНЦИЈАЛ

502. Испитиване говоре карактерише потпуно уопштена форма би за сва лица оба броја:⁴⁷⁸

да сам имао пушку, ја би га брāнио Дш, нѐ би из рѐпта дошāо Би, дошāо би Дш, дѹшу би ти извāдио Бр, би искāо Св, ја би му рāдѹио шта би ктѐо Дш, тѐ нѐ би рѐко Т, можда би чѐко Г, тавѹ бѐл'ес му нѐ би дāо Дш, би л' дāо тѹ хѐрку Д, да л' би мѐго пѐмоћ СЛ, ја би имāла хѐв Др, сād би ти кāзāла Б, ја би те ѹзала Св, би ѡрѐбало СЛ, остѡло нѐ би Бс;

кад би кѹѐл'и, ђни би мѐгл'и Л.

У грађи се нашла само једна потврда аориста у стандарднојезичком облику: тѐ бисмо имāл'и Ж.

ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

ТРПНИ ПРИДЕВ

503. У погледу репартиције наставака -н, -ѡ, ситуација је као у другим К-Р говорима, у којима је однос релативно слободан:⁴⁷⁹

звāн Г, нѐзван Л, ѡрѐзван Дс, ђбран ДД, ђдрана Т, ђѡрана К, ѡђрано Гр, ѡкāно Н, изāѡкано Ж, ѡсѐјано Св, угрѐјана Др,

оснѡвано Ки, закѡване Н,

вѐзан Д, Си, вѐзана Бр, вѐзани Б Св, ѡвѐзано Бр, ѡвѐзани ДД, зарѐзана Дш, разрѐзани Пр, намāзано Н, калѡсана Бл, ѡѡсано СЛ, ѡенѡниѡсан Гр,

вѐнчан Кг Ки Пр, вѐнчана Ље, невѐнчана Ж, невѐнчане Г, доѡѡран Си, исѡѡран Бр, ѡѡѡане Пр, ѡѡѡан БП, ѡѡѡиран Бл, закѡѡчане Бр, закл'учано Би, закл'учана Ки, заѡѡѡана С, закѡѡан Пр, искѡѡана К, ѡреѡѡано Ље, кѡвано ДД, кѡванога Би, ѡреѡѡана СЛ, сѡѡвана Би, сѡѡрѐл'ана Т, замѡѡано Дс, умѡѡано Бс, ѡарѡѡрани Бл, ѡѡрѡл'ано Гр, сѡѡрѐл'ани ДД, ѡл'ачкан ДД, ѡл'ачкано Бл, ѡѡл'ачкано ДД, ѡѡл'ачкано Б, ѡѡл'ачкани Бл, исѡѡѡрани ДДс, ѡѡѡѡѡана Дњ;

ѡѡѡѡа Г, ѡрѡѡѡа Б, ѡѡѡѡа Б, нѡѡѡѡа Н, ѡѡѡѡе Д, зāѡѡѡ Г, ѡѡѡѡѡи су Дс, ѡрѡѡѡѡ Л, ѡрѡкл'ѡѡ⁴⁸⁰ бијо Бс, да си ѡрѡкл'ѡѡа Н, ѡѡѡѡѡ — ѡрѡкл'ѡѡѡ Г, дѡѡѡѡѡ ѡрѡрѡѡѡѡа Л, нѡсам била ѡѡѡѡѡа Ље Н, ѡлѡкнѡѡѡ Бл.

504. И у погледу репартиције наставака -ен и -ѡен севернометохијски говори се уклапају и шире К-Р подручје.⁴⁸¹

некрѡчѡне П, ѡбѡѡѡн Ж, ѡбѡѡѡна Пр, ѡбѡѡѡни К, ѡѡѡѡне Д, ѡѡѡѡне Бл, ѡѡѡѡѡни Дс, ѡл'ѡѡѡне Н, мл'ѡѡѡне Др, ѡбѡѡѡн ДД, набѡѡѡѡне сѡно Б, по набѡѡѡѡна Ки, ѡѡѡѡѡѡне дрво Н, ѡрѡѡѡѡн Пр, ѡрѡѡѡѡна Н, ѡрѡѡѡѡно Бр Н, убѡѡѡѡн стѡжер ДД Ж, убѡѡѡѡни БП Бл Дс П, јѡш надѡѡѡѡна Г, крѡѡѡѡно Т, ѡѡкрѡѡѡѡна Гр, ѡѡкрѡѡѡѡна Љ;

⁴⁷⁸ Арeал ове појаве обухвата многе штокавске говоре (в. Ивић et al. Банат II, 189, и тамо наведе-на литература).

⁴⁷⁹ Симић, Левач, 397; Пецо-Милановић, Ресава, 358.

⁴⁸⁰ Обично се завршава на -ѡ, али се може чути и на -ен: ка да је ѡрѡкл'ѡѡн Г.

⁴⁸¹ Симић, Левач, 397; Пецо-Милановић, Ресава, 358; Алексић-Вукомановић, Жупа, 309.

завијене Н, увијено Бр;
убијен Н;
изгђрено Бл.

505. Облици на *-ӣ* представљају реткост:
жѣњети К, *није жѣњети* Дш Ки, *забрањети* лѡв Ки, *звѣи* су на вѣжбу Дс, *магаџни нају̀ну̀ши* Дш, *свѣ сирѣмну̀шо* С, *није био ио̀ицѣну̀ш* Г.

506. Супротно приликама у другим говорима овога типа,⁴⁸² трпни придев није забележен без јотованог сугласника:

угђен Б Дш, *угђено* СЛ, *ѝрну̀ђени* БП, *ослобђена* Гр, *израђен* Б, *осуђен* Љ, *одрѣђено* Бр, *ѝреграђено* Л, *разлађене* Б;

неилађен Гр, *раскуђен* Ље, *уфађен* К;

жѣњен Би ДД, *неожѣњени* Љу П, *ѝу̀њене* Кг, *рањен* БП ДД, *сахрањен* Б, *ска̀мењене* Бл;

зарађсени Т, *накађсена* Пр, *ѝрегађсена* Б, *неѝрегађсена* ДД, *угађсено* ДД;

ѝрђшена Н, *ѝрђшене* Др, *заѝрђшена* Љу Пр, *исѝрђшена* Би, *обѣшена* Г, *умѣшена* Н;

зарѡбл'ен Дш К Ље, *зарѡбл'ени* Љу, *о̀жл'ѣбл'ено* Н;

настиа̀вл'ен Пр, *ѝостиа̀л'ен* Б, *сасиа̀л'ене* Ки; *ѝра̀вл'ена* Гр, *наѝра̀вл'ена* Б, *наѝра̀л'ена* Бр Л, *наѝра̀л'ено* Бр Љу, *благосѡвл'ено* П;

ку̀ил'ен Б, *ку̀ил'ене* Љу,

слѡмл'ен БП Дс Ж.

507. Код глагола чија се основа завршава сугласничким скупом *-сӣ* знатно су фреквентнији облици у којима је извршено подновљено јотовање од оних у којима та промена није извршена:

си *кр̄шӣен* Г, *треба да е кр̄шӣен* Кг, *дѣца кр̄шӣена* Кг, *кр̄шӣено* име С, *дѣца нек̄р̄шӣена* Др, *ова е ук̄р̄шӣена* Дв Ки, *овако ук̄р̄шӣени* Др, *узипце ук̄р̄шӣене* Дс, *разбој намѣшӣен* Дш Ж, *намѣшӣено* БП Н, *намѣшӣени* Ж, *намѣшӣене* Дш, *ол'ушӣен* кукѡруз Б, *ја сам ѝу̀шӣен* Б БП Би, *кад је ѝу̀шӣена* ДД;

кр̄шӣен Бр, *дѣцу нек̄р̄шӣену* Кг.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

508. Карактеристичне су форме VII и VIII врсте глагола због завршетка у 3. л мн. презента од којег се прилог гради:

бѣгау̀ћи П, *бѣгу̀ћи* Ки П, *знау̀ћи* ДД, *плачу̀ћи* и *ку̀чу̀ћи* Ж, *бра̀ну̀ћи* Г ДД, *л'у̀шӣу̀ћи* БП Г ДД, *ѝрчу̀ћи* Дв Љ Н Св Си.

Остале одлике уноси наставак *-у̀ћи*, који се додаје инфинитивној основи:

бу̀кају̀ћи Г, *вѝкају̀ћи* Си, *да̀вају̀ћи* ДД, *ѝрау̀ћи* Љу, *ѝрчау̀ћи* Ки.

Од помоћног глагола *бӣӣи* забележен је облик *бӣдну̀ћи*.

⁴⁸² Јовић, Трстеник, 150; Вукићевић, Лепеница, 116.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ

509. Забележен је само од глагола *биџи*:

за време *биџше* Југославије Б Бр Бс Г ДД Дс Дш Кг К Л Пр Си СЛ Т, ја пам- тим за *биџу* годину Т.

ИНФИНИТИВ

510. Обликом се не разликује од суседних говора, јер је и овде без крајњег вокала,⁴⁸³ а у погледу употребе ситуација је блиска оној у трстеничком говору, где „није непознат, али има знатно мању фреквенцију него у књижевном језику.“⁴⁸⁴

бираш Ж, *биш* Б БП Г Гр ДД Дш Ље Пр Си С, *браш* цанарике Ље, *вёл 'аиш* Св, *вѣроваш* Б Л, *вездваш* не могу Л, *видѣш* Б Бл Бр Гр Дњ Љу Пр, *врашшиш* Др, *врѣһаш* Ље, *врнуш* Б, *враһаш* Дс, *гл 'ѣдаш* ДД, *гѣсидѣаш* Ље, *даш* Б Бр Љ Н, *дираш* Бл, *дѣбиш* Дш, *дочѣкаш* Ж, *држаш* Б Л, *издржѣваш* Л, *исѣѣраш* Бр, *жѣвеш* Б Д Ж Ки К, *зайушиш* ДД, *знаш* Б С, *изгѣреш* Ж, *ймаш* Пр, *исѣричат* Б, *јавиш* Др, *казаш* Б Бр Ље СЛ, *йоказаш* Б, *лағаш* Др Љу С, *мѣсиш* Ж, *набавиш* Л, *нал 'ушиш* Ље, *найнаш* Ље, *нѣсиш* Т, *огрнуш* Б, *одрѣдиш* Ж, *одужшиш* ДД, *оковаш* Бл, *окѣаш* С, *ошисаш* Др, *ошрѣсшиш* Б Си, *ошѣваш* Ље, *ослобѣдиш* Ж, *осшавиш* ДД Си, *ошвѣриш* Бс, *йал 'иш* Л, *ујал 'иш* Гр, *йнаш* ДД, *йѣбиш* Г, *йогаш* Ж, *йогрѣшиш* Би, *йомаш* Г, *йомириш* Дњ, *йосвѣдиш* Г, *йосѣјаш* Ж, *йрегѣреш* К, *йрегунш* ДД, *йричаш* Б ДД СЛ, *исѣричаш* Б, *ошричаш* Б, *йрѣдаш* СЛ, *йушиш* Љу, *йушишиш* Ж, *йуцаш* ДД, *рабѣшаш* Ж Н, *раһаш* Ље, *рашириш* К, *рѣдиш* П, *сврашиш* ДД, *сѣдеш* Л, *сѣушиш* Ж, *сирѣмиш* Бс, *сирѣл 'аиш* Си, *шужеш* Б, *убиш* Бр, *узѣш* П К, *умрѣш* Пр, *усѣш* Б, *ушѣкнш* Дш, *уфаш* Г, *учинш* Дш, *учиш* П, *чуш* Ж.

Облици са вокалом *-и* ретко се могу чути:

мѣже *биши* Л, немѣјте ми *узѣши* Ље, ниш мѣжемо *узѣши* Св.

511. У инфинитиву глагола са консонантском основном инфинитива после испадања финалног вокала долази до упрошћавања сугласничке групе испадањем *-иш*:

дѣвеш младицу Ље, лако ју мѣже *дѣвеш* Г, он ће те *йрѣвеш* жѣдног преко водѣ Бр, рања ће *зарѣш* Си, *йорѣш* Б, мѣгла би ме *йзеш* Би, *йѣјеш* Н, *исѣрѣш* Г, *йѣмш*⁴⁸⁵ БП, мѣш се *огрѣш* ДД, се тако ћеш *озѣш* Г, мѣже ју неко *украш* Љ.

⁴⁸³ У Ђаковици је чешћи инфинитив са завршетком на *-ши* под утицајем досељеника (Стевановић, Ђаковица, 130); у говору Приштине је без крајњег *-и* (Барјактаревић, Истраживања, 218); у источнопрногорским говорима завршава се на *-т* (Стевановић, ИЦД, 84); у Старом Колашину „инфинитив је свакад без крајњег *и*“ (Барјактаревић, ИК, 424); у новопазарско-сјеничким са и без и на крају (Барјактаревић НП-сјен. 97). Слична је ситуација и у косовско-ресавским говорима. У Трстенику је без финалног *и* (Јовић, Трстеник, 152); у ресавском је ретка „употреба његовог пуног облика“ (Пецо-Милановић, Ресавица, 346); у Левчу је без крајњег *и*, а под утицајем књижевног језика јавља се и пуни облик (Симић, Левач, 383–384). Углавном је иста ситуација и у погледу употребе инфинитива. У Ресави је његова фреквенција доста мала (Пецо-Милановић, Ресавица, 346); у Александровачкој жупи је „готово потпуно замењен конструкцијом *да* + презент“ (Алексић-Вукомановић, Жупа, 307).

⁴⁸⁴ Јовић, Трстеник; 152.

⁴⁸⁵ Алтернација сугласничке групе *с* → *з*, која је морфолошког порекла, јавља се у облицима као у црногорским говорима (в. Стевановић, ИЦД, Пижурица, Колашин, 155).

512. Већи број глагола на *-ћи* после испадања *-и* захваћен је процесом редукције инфинитивног завршетка, тако да се бележе различити облици.

Најчешће су без финалног вокала:

ѡпе те *ѡѡћ* Дш Ж Л С, нѣће *ѡѡћ* Бр, те ме *ѡсѣћ* С, нѣће *мѡћ* Б, нѣ мож *нѡћ* Б
Дш Ж Ки Кг, ѡни ће *ѡовућ* Пр, мѡго *ѡѡмѡћ* СЛ, ка ћеш *ѡѡћ* Ж, све те ве *ѡѡшућ* Бр,
шта ћу ви *рѡћ* Б Гр Ки, мѡгл'и *снѡћ* Си.

513. Напоредо са овим употребљавају се и облици у којима је после испадања финалног вокала дошло до супституције фонеме *ћ* фонемом *ј*:⁴⁸⁶

ол' *ѡѡј* да ми помѡгнеш Бс, *ѡѡѡј* ће Бѡг Г, нѣ би смѡл'и *ѡрѡј* СЛ, мѡж л'и *ѡревѡј* БП, мѡжеш *ѡј* у кѡћу Г.

Морфолошка укрштања облика на *-сѡи* и *-ћи* и овде су као у околини Колашина ишли у оба смера:⁴⁸⁷ не смем *ѡѡйс* Б, не смѡ ми *рѡјс* Б, али је та појава овде није изразита пошто је надомештена преласком у III врсту:

мѡгу се *ѡѡгнућ* Л, *ѡѡѡгнућ*⁴⁸⁸ Бр, *ѡѡкнућ* Б, не смѡте *ѡѡкнућ* Л, ул' *ѡгнућ* Г.

514. Поред бројних потврда без финалног вокала, од којих је наведен мањи део, у грађи се нашло неколико примера са завршним *-и*, који представљају незнатан удео у укупном броју потврда неодређеног глаголског облика:

бѡиши Л, *ѡѡиши* СЛ, *држѡиши* Л, *кѡѡиши* Л, *ѡѡѡиши* Дњ, *ѡѡиши* Ж Љ, *узѡиши* Ље;
рѡиши С;

ѡѡйсѡиши Л СЛ, *ѡѡјиши* Љ, *ѡрѡјиши* Б, *вѡјиши* Ље;

рѡиши С, *снѡиши* Л.

ГЛАГОЛСКЕ ОСНОВЕ

515. У погледу промене глагола и творбе глаголских облика нема битних разлика према суседним говорима овога типа, јер и конјугацију севернометохијских говора карактеришу исте особине: редукција инфинитива, одсуство глаголског прилога прошлог, прилично ретка употреба футура II. То се види из прегледа глаголских облика, а ситније појаве које нису прегледом обухваћене, показале анализа по глаголским врстама где је примењена Белићева класификација према презентској и инфинитивној основи.

⁴⁸⁶ На ширем подручју К-Р говора појава није позната. Забележена је у долини Ибра (в. Барјакта-ревић, Ибар, 424, који су у суседству зетско-јужносанѡачких или источнохерцеговачких говора где је особина изразитија (в. Стевановић, ИЦД, 87; Пижурѡца, Колашин, 155; Барј. НП-сјен, 97; М. Николић, Полимлѡе, 434.

⁴⁸⁷ Пижурѡца, Колашин, 155.

⁴⁸⁸ Напоредо са супституисаним *ћ*: *ѡѡѡј* ће бѡг Г.

ГЛАГОЛИ I ВРСТЕ

Однос њрема II врсти

516. Глаголи (-)дрѣт (-)дрем и (-)ждрѣи (-)дрем имају облике презента, императива и глаголског прилога садашњег по II врсти:

не знам да дерѣм Гр, њеж да дерѣи Св, не смѣдимо, но дерѣмо Г, пѣчел'и да дерѣу Си, да ју одѣremo Бр, да с одѣру јѣдући Г, закол'е се па се одѣре Ки, одрѣстиe л' ју Бр, ка сам ју одро БП, скѣру ју одрал'и Пр, за пола сѣта заклана и одрана ДД.

517. Префиксиране форме презента и императива глагола (-)ждрѣи колебају се између I и II врсте:

се и ктѣла да ѡрождѣре Пѣћ Г, ње да ме ѡрѣждре Дњ;
ѡрѣждри Дш, ѡрождѣри Г.

Однос њрема III врсти

518. Сложени глаголи с општим делом -бѣг- имају аорист и радни придев по I, остале облике по III врсти:

ѡбѣгосмо Си, ѡѣко ѡбѣже Дњ, ѡбѣгомо Би, Шиптѣри ѡбѣгоше Г, ѡбѣго сам Бр, ѡбѣгла му жѣна Н;

не мѣжу ѡбѣгнуи Св, да ѡбѣгнем Т, да ѡбѣгнем БП Бс Г, ако ѡбѣгнеш Би ДК Пр, немѣ да ѡбѣгнеш Ж, да ѡбѣгнемо Др СЛ, нек ѡбѣгну Св Си, ѡбѣгни ако мѣж Дш;

ѡ нѣшто пѣкне, мѣ бѣгај Би Дњ Лѣ, натовѣри и бѣгај Ки, мѣ бѣгај С.

519. Исту промену имају глаголи типа: дићи, лећи, маћи, ѡући, сѣићи, црћи:

мѣгу га дѣгнуи Б, оте ми га дѣгнуи браћа Г, како ѡу га ѡдѣгнуи Др, трѣба уздѣгнуи Н, дѣго се Би, дѣже се стѣри свѣт Н, дѣгомо се Ки, дѣгосмо се Г, дѣгоше га Си, ѡдѣгосмо спѣменик Лѣ, ѡдѣгоше га дѣца Кг, дѣго га нѣко Г, дѣгла се рѣно Гр, дѣгл'и се л'уди К, да дѣгнем сѣфру Г, да дѣгнеш постѣл'у БП Бс, нек се дѣгне Др Дс, свѣ да дѣгнемо Бл, да дѣгнеш дѣцу Пр, што да се не дѣгну Н, дѣгни дѣцу Г, ѡдѣгнеш то Ж, уздѣгнеш по кѣѣ Лѣ, дѣк се ДД, дѣкше се Л;

не мѣгу л'ѣгнуи Лѣ, л'ѣгнеш рѣно Би, дѣ да л'ѣгнеш К, да л'ѣгнеш дѣцу Б БП Дш, л'ѣгнеш дѣл'е Г ДД Кг Пр;

мѣж га мѣкнуи Н, мѣкнуемо га Св, оѣш се ѡмѣкнуи С, ѡмѣкнуеш се П, не мѣгу да мѣкнем СЛ, да мѣкнеш онѣ К, кад га мѣкнем Л, мѣкосмо га Г, мѣкни га Св, мѣкни поклѣпац Г, мѣкни га с ѣгња Бс, ѡмѣкнеш се мало Г;

мѣж га сѣйгнуи Л, сѣйгнуеш Св, сѣйгнуемо Ки, да га сѣйгнем Т, ка сѣйгнеш П, да сѣйгнемо Ж, ако не сѣйгну Дш, сѣйже л' Д, сѣйгоше товѣри Н, ка сам сѣйго Лѣ, сѣйгосмо Г, сѣйгомо Ки;

мѣже ѡкнуи Г, да ѡш ѡкнуи Бр, ѡкнуе Лѣ, ѡкнуе од мѣке Н, ѡу да ѡкнем Гр, да ѡкнеш СЛ, ѡкнеш Лѣ, ѡкосмо рѣдући ДД, ѡкоше пѣшке БП;

мѣже цркнуи Бр, да цркне Ж, нек цркнемо Кг, црко трѣући Лѣ, цркосмо жѣдни ДД, цркни такѣ Др, цркла сам од мѣке Б.

520. Глаголи са основом на дентал и велар *йад-*, *саг-*, *сед-*, *срети-* и сл. прилагодили су се глаголима III врсте, као и у другим говорима овог типа:⁴⁸⁹

521. Презентски облици глагола (-)*йасѝи* су по III, а инфинитивни по I и по III врсти:

да не *йанем* Г, ћу да *йанем* Пр, мџ да *йанеш* Б Бс Ље Пр, да ми *йане* нѧм 'да се сетим' Н, док не *йане* снѧг Си, ако ми се *дойане* Дс, да не *зайанемо* ДД, кад *ис-йане* прѝл 'ика Св, да *найану* Б, кад *ойане* л'ишће Л, док *ойану* з гранѧ Ље, мџу да *йройанем* К, *йѧни* Бс, *йѧнише* Гр;

йрѧйаде Југослѧвиѧ Бр, *йрѧйаде* свѧ од сѳше Св, *йройѧо* си Н, *йройѧл* 'и смо ДД, крѧј су *йройѧл* 'и Дш, што сам се *йрейѧла* Г; *йѧнуће* ти дѧте С Т, *найѧнуѝ* Ље;

да *сѧнем* Г, да *сѧнеш* мѧло БП Л, нѧће да *сѧне* Дѳ, ако *сѧнемо* Љу, *сѧну* гѧсти Дс Ки Л Пр, ѧјде *сѧдни* Бс, *сѧднише* Ж;

да те *срѧшнем* Б Бл Љу Ки, да ме *срѧшнеш* Гр, да ме *срѧшне* Г ДД, да *срѧш-немо* гѧсте БП Л Ље, *срѧшнуће* те нѧко Г Си, *срѧшнућемо* се нѧгде ДД Дѳ Ж;

ка се *сѧгнем* Пр, нек се *сѧгне* Г, *слѧгни* глѧву Бс, *слѧгнише* се Си, *сѧго* се ДД, цѧо дѧн *сѧгнуѧа* Гр, мџ *се сѧгнуѝ* БП;

и *јѧ рѧкнем* Ж, да ми *рѧкнеш* нѧшто Св, секрѧва *јурѧкне* Гр, нѧће да *јурѧкне* К, ако ми *рѧкне* ДД, да ти не *рѧкне* Бр.

522. Глагол *зрѧши* има облике III врсте:

нѧте *зрѧнуѝ* коломбѧћи Г, чѧка се дог *зрѧне* Б, док не *зрѧне* Бр, жњѧ се кад *зрѧне* Би, нѧће да *зрѧне* К, ибрити не *зрѧну* Би, чѧкамо да *зрѧну* Св, *сазрѧне* ѧвас Л.

Однос йрема VI врстѝи

523. Радни придев глагола *умрѧши* забележен је у више гласовних вариѧаната, као и неким суседним, односно другим говорима овога типа:⁴⁹⁰

мнѧд ми *ѳуро* Б, прѧ *ѳуро* БП, па ми *ѳуро* ѧтац Бс Ж, један ми *ѳуро* Кг Ље Љ, скѧро *ѳуро* Пр Св СЛ Т, чѧм је *ѳурла* Кг Ље Љу, мѧјка ми *ѳурла* С, дѧте *ѳурло* Ље, свѝ су *ѳурл* 'и Кг;

тѳ *ѳурао* Ље, није *ѳурао* Пр, *ѳурала* ѧдма Дс К Љу СЛ;

ѧтац му *умрѧо* Бл, кад је *ѳурела* Б, што су ми *ѳурел* 'и Б, три му *ѳурел* 'и Би.

524. Глагол (-)*сѳрѧшѝ* има парадигму глагола VI врсте:

ѳјутру би *йрѧсѳрѧла* Б Би Гр С СЛ, чѧргу би *йрѧсѳрѧл* 'и Г.

⁴⁸⁹ Симић, Левач, 406–407; Јовић, Трстеник, 129.

⁴⁹⁰ Стевановић, Ђаковица, 46; Белић, ДИЈС, 482; Реметић, Шумадиѧ, 345; Пецо-Милановић, Ресава, 357; Симић, Левач, 72–73. У нашој дијалектологији постоје различита мишљења како је дошло до разбијања консонатке групе у том глаголу. Пецо-Милановић сматрају да је „био пресудан фонетски моменат,“ али настајак секвенце *-ра* објашњавају аналогијом (Ресава, 357), Међутим, Стевановић тврди да „не треба тражити никаквог фонетског објашњења,“ већ да је до промене дошло „аналогијом из инфинитива и аориста“ (Стевановић, Ђаковица, 46). Корак даље у разрешењу овог проблема направио је Реметић допуштајући да је та секвенца могла настати имперфектизовањем глагола умрети преко радног придева „па је према умирала добијено *ѳурала*“ (Реметић, Шумадиѧ, 346).

Трпни придев је на *-ӣ*:
 сѡба *з̄ас̄т̄ре̄ӣта* Бс, чѣрга *ӣрѡс̄т̄ре̄ӣта* ДД Ље, на *ӣрѡс̄т̄ре̄ӣту* постѣл'у Г, *з̄ас̄т̄ре̄ӣто* Д.⁴⁹¹

Однос ӣрема VII врст̄и

497. Глагол *вр̄ћи* најчешће има облике презента глагола VII врсте. Напоредо са њима на источној периферији подручја забележени су и облици промене по овој врсти:

да вр̄шѣм Б, ч̄аском *ов̄р̄шѣш* Ки;

вр̄ш̄ӣм Ж, да *вр̄ш̄ӣш* Г, *вр̄ш̄ӣ се* Б, Дс Дш К Ки, дѣ *вр̄ш̄ӣмо* Дш Љ, два кѡња *вр̄ш̄у* Дс Ље, кад *ов̄р̄ш̄ӣм* Љ, посл'е *ов̄р̄ш̄ӣш* ДД Ље, *ов̄р̄ш̄ӣ* Дс, *ов̄р̄ш̄ӣ* Би Дс Ље, па *вр̄ши* са кѡњима БП Би, превӯчи *иа* *ов̄р̄ши* Бл.

Радни придев гласи *вр̄ш̄ѣо*, *-л'и*, али је у једном случају забележен и облик *вр̄л'и*: те *би* *вр̄л'и* Б.

526. Глагол *с̄ӣас̄ти* редовно се јавља у облику *с̄ӣас̄ӣӣ*, и има облике глагола VII врсте:

ћу да те *с̄ӣас̄им* БП, да се *с̄ӣас̄ӣш* Би, *с̄ӣас̄ӣсмо* се нѣкако Бр, *с̄ӣас̄ӣо* се Ки *с̄ӣас̄ӣла* сам се Л, кад ми бѡг *с̄ӣас̄ӣјо* дѣцу Г, *с̄ӣас̄ӣ* ме Пр.

Алтернације по првој палатализацији

527. Глаголи са основом на велар у 3. л. мн. презента и императиву имају палатализован сугланик, добијен, наравно, аналогичном. Тако је дошло до ликвидације алтернације *к~ч* (*ӣеку~ӣечем*), *г~ж* (*с̄ӣригу~с̄ӣрижем*) и *х~ш* (*вр̄ху~вр̄шим*):⁴⁹²

в̄ӯч̄у (свуда), *с̄ѣч̄у* (свуда), *да зас̄ѣч̄у* Б, *ӣеч̄у* БП Бс Г Гр Дњ Дш Ки Л Ље Си, *зай̄ѣчу* Н, *ис̄ӣѣчу* К, *ӣош̄ӣѣчу* Г, *ӣрб̄ӯч̄у се* 'пресвуку се' Би, *ӣш̄ӯч̄у* Г ДД Ље Н С СЛ Т, *наш̄ӯч̄у* СЛ;

мѡжу Бр Г, *не мѡжу* Би Ж Ље С, *не мѡжу* да се пр̄име Б, *не мѡжу* сл̄аби Ж, *с̄ӣр̄ӣж̄у* Г Л Ље Н Пр Си С СЛ Т, *ӣос̄т̄ӣр̄ӣж̄у* БП;

ж̄н̄ӣ па *в̄ӯчи* Ки, *зав̄ӯчи се* у к̄ӯћу ДД, *из̄в̄ӯчи* кѡла Пр, *ӣрев̄ӯчи* Бл, т̄ӯри л'ѣб у црп̄ул'у па га *ӣѣчи* Др, *ис̄ӣѣчи* л'ѣб Ж, *ӣош̄ӣѣчи* га пот с̄ач Г, *ис̄ѣчи* га Гр, *ӣос̄ѣчи* пр̄ӯће Л, само *ӣос̄ѣчи* Пр, *зас̄ѣчи* ж̄ѣне онѡ Б, *св̄ӯчи* кошг̄ул'у Си, пѡсе *ӣш̄ӯчи* на трл'ицу Ки, дѡбро ју *ис̄ӣш̄ӯчи* Д;

о Петрѡвдану *с̄ӣр̄ӣж̄и* СЛ, *с̄ӣр̄ӣж̄ӣӣе*, шта чѣкате С, *ӣос̄т̄ӣр̄ӣж̄и* га БП;

да вр̄ш̄у с кѡњима Дс Дњ Ки К Ље Љ Н Св Си.

⁴⁹¹ У гр̄ђи се нашао и облик *зас̄т̄ре̄вѣно* забележен у Драгољевцу од информатора који је у истом контексту, истој реченици употребио и облик *зас̄т̄ре̄ӣто*.

⁴⁹² Појава карактерише К-Р (Симић, Левач, 194; Јовић, Трстеник, 134, Пецо-Милановић, Ресава, 349; Алексић-Вукомановић, Жупа, 308; Вукићевић, Лепеница, 181); херцеговачке (М. Николић, Поли-мље, 431; Ђукановић, Драгачево, 157); шумадијско-војвођанске (Реметић, Шумадија, 337; Николић, Срем, 354); зетске (Ћупић, Бјелопавлићи, 90); призренско-тимочке говоре (Богдановић, ГББП, 79).

Аналошко јотовање у трпном придеву

528. Јотовани сугласник је успостављен аналогijом према глаголима VII врсте:

двѐ сѝе забѝђене Н, љзице исѝрѝђене Дс, увѝђено у нѝте Дш, наѝл'еђѝне дѝл'е Би, љокрѝђене Б.

529. Фрикативни дентали се умекшавају као и у многим другим народним говорима:⁴⁹³

бајрак донешѝн Б, донешѝна слѝма Б, свѝ донешѝно Г, ко је бѝјо занешѝн Гр, свѝ изнешѝно Ж, жѝто однешѝно Св, свѝ љонешѝно Св, слѝма исѝрѝшѝна Ки, фамѝл'ија сѝашена Бл;

мало нагрѝжѝн ДД, загрѝжѝн Г, љрегѝжѝн кѝнац Бс, врѝћа изгрѝжѝна БП, љомѝжѝне крѝве Ки.

Изузетак је глагол *вѝшѝ*:

вѝзѝна Бс, вѝзѝно Бл, бѝкче вѝзѝне Бл Ж, успрѝсл'ица извѝзѝна Г, вијѝнке извѝзѝне Бс, сѝкње навѝзѝне Би.

Атематски глагол *јѝшѝ*

530. Презент глагола *јѝс(ти)* има дублетне форме, које се напоредо употребљавају. У говору старијих особа атематски презент је знатно фреквентнији:

јѝм га Бр, ѝво *јѝм* Г, мѝгла да *јѝм* Л, да ти *изѝм* Г, штѝ да *јѝш* Бр, што не *јѝш* Гр, ѝј да *јѝш* Св, *изѝш* ми Ље, да се *јѝ* Бл, да *јѝ* Д, нека *јѝ* стѝка Ки, спрѝма да *јѝ* К, онѝ вѝ *јѝ* С, *јѝ се* К, *јѝ тѝ* Т, да се *најѝ* Д Дш, *најѝ* се Ки, љојѝ жѝгње Бр, да љојѝ пѝре Би, *јѝмо* Б Би Ж СЛ, не *јѝмо* Дш, ѝма да љојѝмо БП К, ѝе д *изѝ* Би, *изѝмо* Дш, да *јѝдем* Би ДД да *јѝдеш* Бс, *јѝде* свѝ Би, да се *јѝде* Бс, *кад јѝде* Ки Л Св, не *јѝде* Си, да љојѝде Бс Л, да љојѝдемо Кг.

Особености глагола *мођи*

531. Инфинитив глагола *мођи* има облике глагола ове врсте, а сложеног глагола љомођи, ове и III врсте:

неђу *мој* Г, *мој* ѝу надам се Ље Си, љомој ѝе бѝг Г, љомојѝше ти дѝца Св, трѝба и љомѝгнуѝ Двѝ.

532. Потврдни, као и одрични облици глагола *мођи* у 2. л. јд. нису реткост:

да *мож* да дођѝш Б Г, *мож* д учѝниш Бр, *мож* да седѝш БП, *мож* да пѝстиш Бр Би Бс Двѝ, *мож* да се свѝђаш Г Ж, не *мож* да бѝднеш Б, не *мож* да донѝсеш Би Гр, не *мож* да га излѝмиш Бр, не *мож* д искѝчиш К Кг, *мож* да одврѝнеш Ки, док *мож* да довађиш Дс, тѝ не *мож* Л Љу, *мож* да посѝриш Н, да л' *мож* Пр,

⁴⁹³ Николић, Срем, 353; Јовић, Трстеник, 150; Пецо-Милановић, Ресава, 358, Алексић-Вукомановић, Жупа, 309; Вукићевић, Лепеница, 187; Николић, Мачва, 274; Николић, Тршић, 423, Реметић, Шумадија, 329–330; Павловић, Рача, 53; Стевовић, Гружа, 477; Барјактаревић, НП-сјен. 106, Пижурица, Колашин, 171.

мѡж д идѣш С СЛ Т, *мѡж* да радиш Л, кад не *нѣ мож* наћ Б, не *мѡж* д узнѣш Ки, јѣди кол'ико *мѡж* ДД Дш, *ако мѡж* Л Н Си, *кад мѡж* Би ДД Дш Ки СЛ, *мѡж* учинит Дш, *мѡж* л'и К Кг Ље Н П С.

За 3. л. јд. забележно је неколико примера:

она *не мѡж* д увати Бр, *не мѡж* да се опраши Би, *не мѡж* да ђди Би, *не мѡж* да вѡди рѣд Ки, *ниши мѡж* да га упише Ки.

Без наставака за множину имамо два примера за глагол *моћи*: *не мѡж* да раде Ље, мѣ *не мѡже* да ѣдемо Ки.

У једном случају забележен је облик *мѡжем*: *не мѡжем* Б.

Глагол *ићи* и његова композита

533. Инфинитивни облик *ићи* у говору старијих особа јавља се у форми *и́с*: да л' ће ко *и́с* Бр, оћеш *и́с* Г, нѣнемо *и́с* К, мѡж *и́с* СЛ; нѣко ће *ићи* Л.

Императив је забележен у неколико примера у форми *и́ше*:⁴⁹⁴ *и́ше* ви напред Бс, *и́ше* за менѡм Пр, *и́ше* шта чѣкате Г.

Глаголски прилог садашњи редовно гласи *идући*: *идући* кр шѡму Ки, *идући* такѡ Бс, пл'етѣм *идући* Др, пѣву *идући* Би.

534. Сложени глаголи од *ићи* имају двојаку промену. Инфинитивни облици су претежно по овој врсти, а презентски по III:

да *ои́иднем* Б, кад *ои́иднем* БП, мѡгу да *ои́иднем* Ки, чѣм *ои́иднем* Кг, не *ои́иднем* К, како *ои́иднем* Љ, сѡм *ои́иднем* Пр Т, *кад ои́иднеш* Ж, да мѡж д *ои́иднеш* К, ак ој д *ои́иднеш* Пр Т, да *ои́идне* Др, понѣко *ои́идне* Дс, кад *ои́идне* Дш К, не *ои́идне* ни пола Ље Н, *ои́идне* лако Св, пола *ои́идне* Си С, *ои́иднемо* Бл, посл'е *ои́иднемо* Би, да *ои́иднемо* Дш Ки П Т, нек *ои́идну* Б Би Д Дш Ж Н Т, *и́иднем* П, ако *и́иднеш* први К, ако *и́идне* дѣвер С, ка *и́иднемо* тамо Ље, *и́идну* ми дѣца Гр;

ои́идни БП Љу Пр Си СЛ, *ои́идни* до код мойја БП, *ои́идни* кад мѡж Би, *и́идни* Др Дш Ље, *ои́идни́ше* мало Г, *и́идни́ше* кад ђнете Би.

535. Аорист се јавља у више ликова:

ѡде ѡн Б, ѡдосмо ДД, ѡдомо Ки;

ојдѡ БП, ѡјде л' и тѣ Св, ѡјде, ѡднесе га вѡда Бс, ојдѡсмо тамо Г, ојдѡше Л;

ои́идо кот кѡће Ж, *ѡи́иде* Б Бл Би Љу СЛ Т, *ои́идосмо* Бр Гр ДД Дњ, *ои́идо-мо* мѣ Бр, *ои́идосѣ* ми без ништа Г, *ои́идоше* Бс Г Ки, *ои́идѡше* БП;

и́идо Б Л Ж, *и́идосмо* Бр;

ја *ои́д* К, *ои́домо* Дш, *ои́досмо* Б БП Би Г Ж Ље С СЛ, да *ои́досѣ* да му помѡгнете Н, *ои́дше* К Си.

536. У значењу глагола *сићи* редовно се употребљава синоним *скинути*:

да се *скинем* Г, *нек се скине* ДД, *скин се* дѡл'е БП.

⁴⁹⁴ Обичније је императив изражен речцом хајде: *ѡјше* ви сѡ љу ја. Си, *ѡјше* за менѡм ДД, *ѡјше* шта чѣкате Бр.

537. Инфинитивни облици глагола *вълъгне* претежно су по I, а презентски по III промени:⁴⁹⁵

д ул'егнем Б, кад ул'егнем Дш, да ул'егнем Дс, оћеш д ул'егнеш СЛ, да ул'егне Би, пѝсе ул'егне у сѝбу Д, не мѝже д ул'егне Дш, неће д ул'егне Ки, пошто ул'егне Св, д ул'егнемо Бл, прво ул'егну л'уди Би, док н ул'егну Дс, да ул'егну Дс, кад ул'егну Дш Ж, ул'егну код младе Т, изл'егну у планину СЛ;

ул'егнусмо Би;

ул'егни он БП Љу, он ул'егни, изл'егни С, нек ул'егну Кг;

љ'еже Б, пѝсе сам ул'его Б, кад је ул'его у сѝбу СЛ, ул'егла му жена БП, ка сам ул'егла Би К, кад је ул'егла Гр, л'уди ул'егл'и Б, ул'егл'и унутра Дш, нѝсмо ул'егл'и СЛ.

Напоредо са облицима глагола *вълъгне* употребљавају се форме *ући*: да *ућем* Л, нек *ућу* Н, *ућосмо* Љ, да *изаће* млада Т, нек *изаћу* Кг, *изаће* му Г, *изаћѝсмо* Бл ДД, ја ћу д *изићем* Ж, *изићѝсмо* Ж, *уиће* Бр Т, *уићѝсмо* Б.

ГЛАГОЛИ ДРУГЕ ВРСТЕ

538. У штокавским говорима глагол *ѝкаѝи* показује шаренило, јер се мења по овој и по VI врсти. У СМ презент глагола *ѝкаѝи* има облике глагола II врсте као на већем делу К-Р говорног подручја:⁴⁹⁶

да *ѝкѝм* Би Др Ље, пѝсл'е *ѝкѝш* Б Бл БП Би Г Гр Ж Ки Ље С, да *ѝкѝ* Бл Би Бс Д Др Дс Дњ Дш Ки Л Љу С СЛ Т, пел'ѝне *ѝкѝмо* Бл Би Д Ж К Ље Љу С, *ѝкѝду* К, да се *ѝкѝду* Б Бл Г Д Др Дњ Дш Ж Ки, да *изѝкѝ* СЛ, *изѝкѝду* Д.

Само је у Будисавцима забележен облик *ѝку*: пѝсенаке *ѝку* Бс, *ѝку сукно* Бс, неке *ѝку* Бс.

Радни придев гласи *ѝкала*, *ѝкал'и*, а императив *ѝки*: *ѝкала* јѝсам Би, навѝ-јала и *ѝкала* Ки, *ѝкало се* Дс, свѝ смо *ѝкал'и* БП, *ѝкал'и* па се обукѝвал'и Г Ж;

ја *ѝки* њѝма Б, *ѝки* Бл, *ѝки* пел'ѝне БП, по цѝо дан *ѝки* Г, пѝсе *ѝки* Др, навѝ па *ѝки* Дс, пѝсл'е *ѝки* К, *ѝки сукно* Пр, *изѝки* па сашѝ Б, ја *ѝки* њѝма Б Бл БП Др Дш.

539. Глагол *бријѝи* има промене ове врсте:

Сам се *бријем* Гр, да се *обрѝјем* БП, ѝто га *брије се* Др, *бријеш се* жил'ѝтом Л, олакша чѝвек ка се *обрѝје* Г, мѝрал'и смо да се *бријемо* ДД.

Поред распрострањеног облика *обријан*, забележен је и облик *обривен*: *обрѝјан* Б, *обрѝјан* и дотѝран Пр, љвек *обрѝјан* Г, штѝ си *необрѝјан* Л, онако *необрѝјан* Г, *необрѝјани* БП; *необривѝн* Бр, нѝје *обривѝн* Дс.

ГЛАГОЛИ ТРЕЋЕ ВРСТЕ

540. Глаголи ове врсте по правилу имају добро очувану инфинитивну основу: да се *врне* Ж, *дѝнуо сѝно* ДД, *здѝнуо сѝдам стѝгова* Гр, *живнуо* маѝло Г, *јаѝнуо* кѝња БП, *смо крѝнул'и* К, он се *ѝокрѝнуо* Пр, нѝје ни *лаѝнуо* Љ, посе *ѝоѝнуо* Б Дс,

⁴⁹⁵ Као у говорима србијанског Полимља (в. М. Николић, Полимље, 436–437).

⁴⁹⁶ Јовић, Трстеник, 121; Симић, Левач, 415; Алексић-Вукомановић, Жупа, 308.

мужа ми *йогинул'и* Кг, не мōгу *йрегунуи* ДД, *рйнуо сам* Др, *нарйнуло се* Г, *сам рййнуо 'скочити'* Ки, *уйнул'и* ко̄нац у йглу С, *йџину Пāvл'е* Г, *нйко нѣ йџину ДД*, *замāло ту йџинусмо* Љ, *како йџинуше* Б.

У грађи се нашао и један пример промене овог глагола по I врсти: *нѣко йџибе* БП.

Код малог броја глагола паралелно се употребљавају облици аориста по I и III врсти: *йџисосмо* БП, *бѣжи йџисну* Г, *јā йрекидо* Св, *полако йрѣкину* га Н, *йрѣкидосмо* Л, *йрѣкинуше се* Си.

Од глагола *найунуи* забележен је трпни придев по овој врсти: *найунуи* магаџни Дш.

ГЛАГОЛИ ЧЕТВРТЕ ВРСТЕ

541. Трпни придев глагола ове врсте има наставак *-ен*:

прегāзио *обувѣн* Дс, пл'аћкан ил' *бивѣн* Бр, *пѣ набивѣна* Ки, *набивѣно* Б, *тѣ и свѣ йобивѣно* било Б, *свѣ су йобивѣни* Бр, *йребивѣн* ѿдѣ Пр, *йребивѣно* овакѣ Н Пр, *стѣжер убивѣн* Б, *кѣ је убивѣн* ДД, *вѣ убивѣн* С, *бѣгаући убивѣна* П, *убивѣна* крава Си, *убивѣни* свѣ БП Би П, *цāнцик йрешивѣн* С, *нашл'и сакривѣнога* Д, *ми сакривѣни* Дс;

убијѣн К Н, *бијѣни* смо Дс.

542. Поред обичног облика *дарује* у Жакову и Љевоши забележени су примери пренешења морфеме *-ива* у презентску основу:

дарује свекрву Бс, *мѣра да дарује* Бс, *да ју дарује* Ж, *дарује* га СЛ, *накѣнче подијгне и дарује* Т, *дарујемо* га Б С, *дарују* ју Би, *ѣни дарују* Т, *даровāла* Љу, *дарујс(в)ѣ* С;

јā и даривам Ж, *јā му казивам* Ж, *немѣ да очекиваш* Ж, *дарива* нѣ дијѣте Ље, *пѣсл'е га дарива* Ље, *да наређива* Ж, *ми га даривамо* Ље, *шта имамо даривамо* Ље.

543. Глагол *рашоваи* има парадигму глагола ове врсте: *ѣте да рашују* Г, *рашовао сам* П, *рашовал'и* смо Би, *зарашовал'и* смо Дњ.

544. Некадашњи облици типа *надмашаи* изгубили су се из језика.⁴⁹⁷ Забележена су само два облика: *да исилāхам* Би, *што исирāћа* Б.

545. Глаголи типа *даваи*, *йознаваи*, *йродаваи* имају следеће облике презента:

дāјѣм кад ймам Б, *имаћеш* ако *дāеш* Гр, *дāјѣмо* Си, *не дāјѣше* Л. *мѣке му дāјѣ* Н, *не мѣже да ми издāјѣ* Г, *пѣчела да се надāјѣ* 'препире се' Г, *ђаволу га йредāјѣ* БП, *да йродāјѣм* Бр, *тѣро да йродāјѣ* Г, *йродāјѣмо* свѣ Пр, *йознајѣм* га Т, *йознајѣ се* Бл, *йознајѣмо се* Дс, *да се удāјѣм* Ље, *удāјѣ* ћерку Би.

За промену по V врсти, није забележен ниједан облик презента, али глаголски прилог садашњи редовно има те облике:

⁴⁹⁷ Стевановић, Савремени I, 588.

пропадо *дāvāјући* Си, сломѝ *вилу издāvāјући* Г, *у*позна^л'и смо се *и*родāvāјући Пр.

546. Глаголи с општим делом, *-ви-* редовно имају облике трпног придева на *-јен*:

завијѣн ми прс Б, *ка*ца *завијѣна* Ље, *завијѣна* са шāмѝјом 'крпа коју старие жене носе на глави' Г, у нōвине *завијѣно* Бр, главу *завијѣну* Гр, *навијѣно* на вртило Ж, онō *навијѣно* Бс, онакō *навијѣно* Д, *и*овијѣно у кол'ѣвку Г, чōрица ми *нейовијѣна* 'девојчица' БП, пруће *и*ревијѣно ДД, овако *савијѣн* Др, *увијѣно* у платно Л.

Међутим, код глагола са општим делом *би*, постоје дублетне форме, од којих је *фреквентнија* она са лабијалом:

*и*ребивѣн бдѣ Пр С, сви су *и*обивѣни Бр, вō *убивѣн*, бѣгаући *убивѣна* П, *убивѣна* крава Си, *убивѣни* сви БП Би П, пō *набивѣна* Ки, *и*ребивѣно овакō Н Пр; *убијѣн* К Н, *бијѣни* смо Дс.

547. Глагол *коваѝи* мења се по овој врсти:

како тō *кујеш* Дњ, да *закүјем* ѣксер Л, немō да га *закүјеш* Си, мōрам да *ои*күјем Св, да *и*ошкүјем коња БП, кад ју *и*ошкүјеш Г, *күј* слободно ДД, *закүј* га Гр, *ои*күј тō Кг, *раскүј* л'ѣтву Ж.

548. Глагол *умиѝи*, *умиваѝи* (*се*) није забележен у том фонетском лику:

д омѝјем Д, *д* омѝјеш рүке Г, сām омѝје К, да омѝје рүке СЛ, сām ју *д*ми Л, да *се* омѝва Б, омѝвају рүке Ље, на јаз би *се* омѝвāл'и Г, омѝвāл'и ведрице, омѝвāл'и корѝта СЛ, *и*ди омѝ *се* Г, онакō *неомивѣна* дѣца БП.

549. Код итеративних глагола ове врсте место односа *-ива/-ује* постоји однос *-ова/-ује*:

довећдвaѝи Г, *донесдвaѝи* Ки, *замесдвaѝи* Б, *наил'ећдвaѝи* Дс, *и*осийдвaѝи Б Г СЛ, *увећдвaѝи* Ки, *завридво* СЛ, *увећдвала* Љу; *довећуе* Г, *донесуе* Ки, *завришуе* СЛ, *замесуе* Б, *наил'ећуе* Дс, *и*осийуе СЛ, *увећуе* Љу.

Однос *-ова/-уе* није забележен.

ГЛАГОЛИ ПЕТЕ ВРСТЕ

550. Глагол *јашаѝи* има све облике по овој врсти:

јашемо коње ДД, дрште се кад *јашеѝе* Г, не смѣду да *јашу* С, *јашао* сам Гр, мѝ смо *јашал'и* Бс, *јаши* шта чѣкаш Бр, *јашиѝе* и тѣрајте Г.

551. Неправилни глагол *жѝи* редовно има основе *-жње-*:

трѣба да *жње*м Г, ка ћеш да *жње*ш Б Ље, *жње* *се* кад зрѣне Д, *жње* *се* српем Бр, пōсл'е *жње*мо Би, оћете л' да *жње*ѝе Н, да *жњу* Пр, *жње*дү жѣне Ки, *нажње*ш па наслāгаш Г, не могāсмо *и*джњеѝи Г, оћете л' га *и*джњеѝи Бр, мōж да *и*ожњеѝи Бс, пōсл'е *се* *и*ожње БП, кат *и*ожњемо ДД, ако *и*ожњеѝе Др, кат *и*ожњедү К, *и*ожњедсмо Пр, *жње*ла и вршѣла Би, *жње*ла до вōза С, *жње*л'и српем СЛ, кад би *и*джње^л'и Ки,

Доследно је *жњи*: по *цео дан жњи Ж, иджњи* па превучи К.

Према томе глагол *жешти* има само наведену парадигму, као и у левачком⁴⁹⁸ и неким суседним говорима,⁴⁹⁹ те облици *жем* и *жањем*, које бележе истраживачи шумадијско-војвођанских говора⁵⁰⁰ и које наводи Барјактаревих у монографији *Говор Срба у Метохији*,⁵⁰¹ нису забележени ни у једном пункту.

Однос према II врсти

552. Глаголи са основом на -*д*, -*и* јављају се са јотованим сугласником и у инфинитивној основи, која је из презентске пренета аналогичном, те имају промену глагола II врсте:

немôј се *обрѣнаи* Бр, *загрѣал* 'и ногавице Л, нѣсам *нагрѣао* Св, прѣшил'и па *нагрѣал* 'и БП, *обрѣао* сам се да га вѣдим Б, *огрѣао* сам га Гр, бôл се *окрѣѣао* Љ, рѣло нѣје *ѣреврѣало* зѣмл'у Љ, *ѣреврѣал* 'и смо откôсе ДД, *заѣрѣи* проју Ж, рѣдници *ѣреврѣај* слѣму Ж.

Примере ове особине распрострањене на К-Р говорном подручју доноси и Речник Глише Елезовића: *заѣрѣѣи* ~ *заѣрѣѣем*, *обрѣнаи* ~ *обрѣнем* и *обрѣнам*, *огрѣнаи* ~ *огрѣнем* и *огрѣнам*,⁵⁰² а бележе је и истраживачи говора Ш-В типа.⁵⁰³

553. У околини КLINE од глагола *ѣреврѣаи* забележени су следећи презентски облици: *ѣреврѣаж* га Бс, *ѣреврѣа* се Би, *ѣреврѣа* слѣму Ки.

Однос према VI врсти

554. Глаголи који се завршавају на лабијал облике презента и имперетива имају по овој и по VI врсти:

ѣосѣил 'ем Бс Ље, *ѣосѣил* 'еш Б Ж, *наѣил* 'еш Ље, *ѣосѣил* 'е БП Д Ки К С, *раѣил* 'е Дс Дш Ж Т, *ѣил* 'емо Бр, *ѣосѣил* 'емо Бл Бр, *ѣил* 'у у бунѣр Би, да и *ѣосѣил* 'у Д, *кѣил* 'е се Ж Н, *окѣил* 'еш Би, рѣно се *окѣил* 'е Би, *окѣил* 'е га Дш, да с *окѣил* 'е Љу, да се *кѣил* 'емо Си, *окѣил* 'у Б Би, не *кôил* 'у се Си, *искôил* 'и рѣпу БП Си, свѣко *узѣмл* 'е Б Бл Л Ље Пр Св, код сиромѣ *узѣмл* 'емо Н, дѣцу *узѣмл* 'у ствѣри Бс Л, код богаташа *узѣмл* 'у Н, д *узѣмл* 'у Л, *уѣѣил* 'у се бѣгући Ки, *искôил* 'и рѣпу БП Си, *кѣил* 'и га Би, *окѣил* 'и дѣцу Ље, *раѣил* 'и вôду БП, *раѣил* 'и тô Г Дш Н, *раѣил* 'ише ју Би, *ѣосѣил* 'и л'уде Би.

ја *коѣам* Ж С, да *коѣам* Др, да ме *закоѣам* Г, *искôам* рѣпу Бс, па *искôам* Љу, *искôај* се Т, да *коѣа* Др Ж Кг Љ С, *закоѣа* се љ зѣмл'у Б, *коѣам* Дс, *искôам* се оѣаци БП ДД, *искôам* рѣпу Ж, *кѣам* се у Бѣстрицу Ље, *окѣам* дѣцу Н трѣба

⁴⁹⁸ Симић, Левач, 414.

⁴⁹⁹ Барјактаревих, НП-сјен, 100.

⁵⁰⁰ Николић, Срем, 357; Николић, Мачва, 276; Реметић, Шумадија, 361.

⁵⁰¹ Барјактаревих, Метохија, 217.

⁵⁰² Елезовић, Речник I, 197; II, стр. 7 и 13.

⁵⁰³ Реметић, Шумадија, 358; Павловић, Рача, 41; Стевовић, Гружа, 481; Николић, Мачва, 276; Ивић et al, Банат II 226-227.

да се окуџа Ље, узџмам кад ми трѣба Др, узџмаш Д, што узџма Б Би Т, Дрѣч узџма-
ју Бр, не узџмају се Л, да с узџму Би, нѣће да узџму Ки, искоџџ Г ДД.

555. Двојаку форму презента има и глагол *скиџаџи*:
скиџе ђор Би, сат *скиџе* Гр, да *скиџе* Ље;
ко пита не *скиџа* Г, *скиџа* по вѣту Л, *скиџају* му дѣца Н.

556. Уместо облика *меџаџи* употребљавају се његови синоними, од којих
млађе особе претежно употребљавају облик *сџџавџи*, а старије облик *џџурџи*. У
грађи су се, ипак, нашла два примера глагола *меџаџи*: па га *меџеш* у црпџл'у Ки,
меџемо кџјмак Ље.

557 Глагол *сисаџи* има презентске облике по овој врсти:
нѣће да *сџше* Б Г, *сџшу* л' јџгаци Б, јџш *сџшу* Л, док се *несџше* Си, што не *џо-*
сџше БП, нек *џосџше* Ки, ако *џосџшу* СЛ, да се не *џресџше* Ље, мџжу да се *џресџ-*
шу Ж, ето ти *џосџши* Г, *џосџшиџе* Н, наџџ га *сџшуџи* БП.

У грађи се нашао усамљен пример промене по VI врсти: дѣте *џосџсај* Б.

558. Глаголи на веларе имају двојаку промену. Напоредо се јављају у обли-
цима ове и промене глагола VI врсте:

џомџжу ме дѣца Г, ђерке *џомџжу* Л, да се џвце *мрчу* Бр, *умџчај* га Б;
џомџгам ју ја Г, дѣвер ју *џомџга* Бл, *џомџга* бџг Г Пр, ка се кџџа прџви и бџг
џомџга Си, *џомџга* маџија СЛ, овакѣ ми *џомџгамо* Си, да нѣкога *џомџгу* Бл, *џоср-*
камо сџпу ДД, ја *џрескакам* преко мрџвија Дс.

559. Итеративни глагол *миџаџи* гласи *макџџаџи*: *макџџем* онџ БП, *макџ-*
џем онџ слџму Др Ки, *макџџи* слџму Б.

ГЛАГОЛИ ШЕСТЕ ВРСТЕ

560. Консонант *х* у глаголу *хваџаџи* (в. т. 201) спорадично се замењује су-
гласником *ђ* у основном облику и сложеницама:⁵⁰⁴

не *ваџа* га сџба Г, *џоваџамо* и Т, *џоваџаше* не К, *џоваџал'и* смо Би, *џова-*
џал'и су не Дш, *џоваџаше* не Си, *џофаџасмо* Тал'ијџне Л, а ове *џофаџал'и* БП;
не *ваџа* ме више Бр, *доваџамо* з грџнџ Л, *завџамо* на стџденац Г, *завџал'и*
смо на јџз ДД.

561. Код итеративних глагола чешће се употребљава аналошко *-шџ* од гру-
пе *-шџи*:

џушџам и да пџју Бр, *џушџа се* пџл'е Бр Др, *џушџамо* да пџсџ Св, да ми *џу-*
шџџџду Ки, што се *џушџџло* Бр, да *сџушџаш* Бр, трѣћу *укрџшџамо* Ки, посл'е *укр-*
шџу С;

⁵⁰⁴ Супротно приликама у банатским говорима (в Ивић et al, Банат II, 242). У СМ алтернације *џ*
~ *ђ* нису условљене творбеним формама.

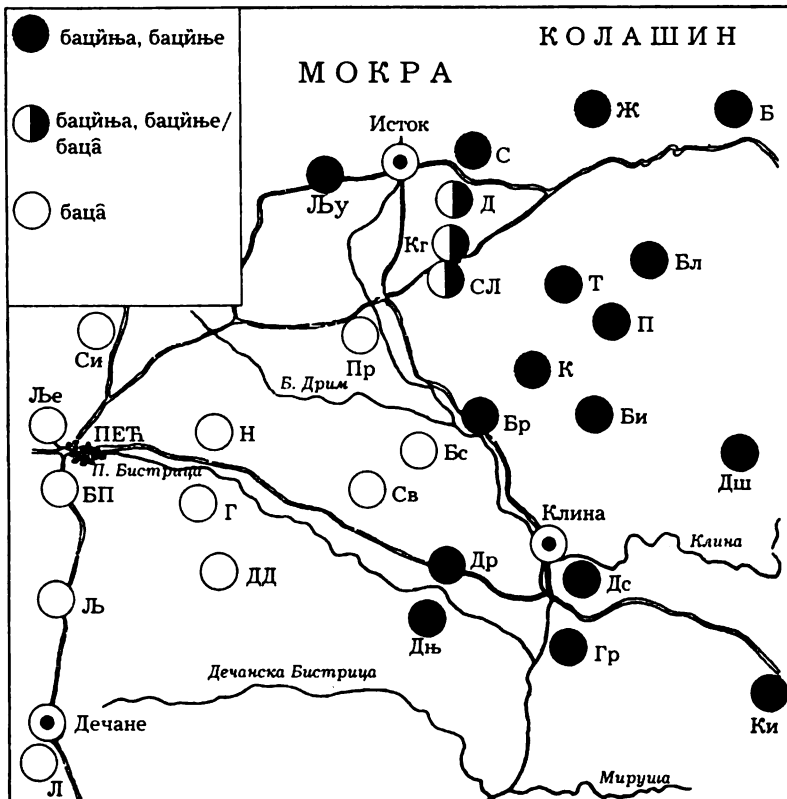
намѐшишаш постѐл'у Г, *намѐшиша* ствѐри Бс, *ѝремѐшиша* с мѐста на мѐсто Си, *ѝоѝушиша* му БП, *сѝушиша* мл'ѐко Н, да се *укрѝшиша* раќија Бр.

562. Ове говоре карактерише двојака форма презентских облика итеративног глагола *бацаѝи*. Двојство се огледа у основи и у наставцима. Промена само по овој врсти заступљена је на западном делу подручја СМ. На осталом делу територије јављају се напореда облици ове промене, и облици са проширеном основом који се мењају по образцу II и VI врсте (в. карту бр. 37):

бацаѝиш рѝкѝм Бс, *бацаѝ* јѝбуку Г Н, жѝто да *бацаѝ* Бс, сѝме *баѝа* Д, нѝшта не *бацаѝмо* Кг Ље, *бацаѝмо* Л, шта *бацаѝше* тѝ Си, *бацаѝу* Пр, *бацаѝл'и* рѝкѝм сѝме Св СЛ;

бацаѝѝам Бр, рѝчно *бацаѝѝаш* Ки, што га *бацаѝѝа* Бр, *бацаѝѝа* жѝто П С, тѝ *бацаѝѝа* Б Бр Бл, *бацаѝѝа се* Т, рѝкѝм се *бацаѝѝало* Д Дс Кг К, смо *бацаѝѝал'и* Ж СЛ, *бацаѝѝај* лопѝтама Бр Ки;

Карта бр. 37: Итеративне форме глагола *бацаѝи*

ручно *баџињеш* Др, вѣтар *баџиње* Би, тò се *баџиње* Гр Дњ Дш, *баџињемо* увис Бр Би, л'уди *баџињу* Бр Би, више *баџињу* Љу, што се *баџињу* Т.

563. Код глагола типа *играйи се* непозната је редупликација повратног се:⁵⁰⁵

пѣва се и *игрâ се* Би, ко цркве *се игрâ* Т, да *се игрâмо* Св, *игрâl 'и се* гучке Ки, *игрâl 'и би се* чепил'ке БП, *игрâl 'и смо се* трићке Д, кад би *се игрâl 'и грбѣ* Бс.

564. О форми 3. л. мн. презента глагола са наставком -ду било је речи у т. 474. У осталим лицима глагола типа *дайи*, *знайи* сугласник -д- се не јавља, али је аорист редовно са тим консонантом:

да ти *дâм* Б, не *дâш* ми Бл, ймаш да ми *дâш* матику Г, ако и *дâмо* Бр Би Бс Г Гр Д Дш Ки Л П, не *дâше се* ДД К, носйјо да *йредâм* вишак Бр, мòраш да *йредâш* Бс ако не *йредâш* П, ймам да *йродâм* Дс Ж Љ, да ми *йродâш* Би, ако *йродâ* Си, мòрамо да *йродâмо* Б Бл СЛ, *знâш* и тй Бс Ки, не *знâмо* Љу, йма дòста Кг, ймамо бòл С, нѣмам гал'йко Т, ако нѣмаш трпи Г, нѣмамо нйшта од њй Л;

дâдо му ћерку Т, *дâде* ни по л'ѣбац Т, *дâдосмо* свѣ Д, *йредâдо* га П, *йредâдосмо* жйто Дс, *йродâдо* лâко Пр, *йрдâде* л' БП, *йродâдоше* Раџићи Пр, *удâдо* се Ље, *удâде* се за једнога ту Ље, *удâдоше* ми се чòре Би, *йознâдо* опâнце Б, нѣмâдо кâд Г.

565. Презент глагола *гађайи* јавља се у више облика: *гâђам: гâђем, гâђају: гâђу:* тако да се не може утврдити репартиција наставака:

гâђа са јâбуком Б, да те *гâђа* БП, он га *гâђа* Бр Ки, да *гâђа* Т, Ље *гâђамо* Бр Бс;

òнда *гâђе* Ље;

да се *гâђу* Б Бр, *гâђу* јâбуку Би Ж Т, ће не *гâђу* Бр, да се *гâђу* Би, овй дрўги *гâђу* ју Ки, *гâђу* мачўгом Бр;

дѣца се *гâђају* Г, *гâђају* нас Дш, *гâђају* ону јâбуку Си, *гâђају* не Ље.

566. У говору старијих особа непознат је облик *сањайи*, већ се редовно употребљава форма *снивайи*:

снйвам рат ДД, пòчо да *снйва* мртвâце Л, *снйвâо* сам снѣг С, *снйвâl 'и смо* врўћу колобòтњицу Г.

567. Глагол *шребайи* напòредо се употребљава као лични и као безлични глаголски облик:

шрѣбам д идѣм Г, *шрѣбаш* да попијеш БП, *шрѣбамо* да кòсимо Дњ, *шрѣбо* сам Св Т;

тй *шрѣба* д идѣш Би, *шрѣба* да се обрћеш Др, тò *шрѣба* да дâш Дс, *шрѣба* да се рâди Дњ, кад је *шрѣбало* Ље Св.

⁵⁰⁵ Супротно приликама у неким говорима овога типа, (в. Јовић, Трстеник, 132), или у неким Ш-В говорима, (в. Реметић, Шумадија, 363, Ивић et al. Банат II, 242–243).

Однос према VIII врсти

568. Облици глагола *бегати* знатно су фреквентнији са презентском основом *бега*—⁵⁰⁶ од оних са основом *бежати*:

нећемо *бегати* Си, да *бегам* Бр, де ћу да *бегам* ДД К, ти да *бегаш* ДД, не мож да *бегаш* Љу С, ко може да *бега* ДД, *бега* народ Б Д Др Ки Љ, *бега* Немац Т, да *бегамо* Бр Д, *бегају* ДД, сад *бегу* Бл Ж Ки П, ретко е се *бегало* Ж, *бегал* 'и смо Дњ П С, *бегаући* убивени П, *бегај* Би, посе *бегај* Дњ, узми и *бегај* Љ С, натовари и *бегај* Ки;

мора да *бежи* Ље, *разбежи* се народ Л, *бежи* тамо Г, *бешише*, шта чекате БП.

ГЛАГОЛИ СЕДМЕ ВРСТЕ

569. У поглављу о презенту речено је да код глагола VII и VIII врсте у 3. л мн. презента на једном делу територије доминира наставак *-е*, на другом наставак *-у*. (в т. 471–472).

570. Група *-иши*, која је успостављена аналошки према трпном придеву, готово је потиснула старију групу *-си*:

оћеш *иушииши* Ж, он *иушии* Б, треба се *иушии* Би, да се *иушише* Ж, да *иушишу* Дш Ки Св Си, Шиптаре *иушиише* Би ДД, *иушиише* децу Д, овѐ *наиушиише* Пр, *наиушии* Турска Пр, *иушии* краве ДД, *иушии* мѐне Д, *иушии* ми пут Св, *иушиише* то Т, *зайушии* имање Љ, *исуушии* душу Дш, *наиушии* кућу Ље, *поуушии* ма-ло Ж, *преуушии* њѐму Дс;

ће ју се *намѐсииши* Бл, некад и *иустииши* нећу Љу, да ми *иустииши* дѐте Бр, кол'ико ју *иустише* Бл Т, свѐ то *наиустиило* ДД.

571. Од глагола *велети* забележени су једино облици презента:

вел 'им ти да н идѐш БП, ка ти *вел* 'им Бс, ја ти *вел* 'им Св, ако *вел* 'иш Др, шта *вел* 'иш Си, *вел* 'и ми син Г, ми *вел* 'имо Дњ;

шта *вел* 'у ДД, *вел* 'у да дођу Л;

сад *вел* 'ѐ Пр, ђни *вел* 'ѐ С;

вел 'иду жѐне Би, што *вел* 'иду Дш, што *вел* 'иду Кг;

такѐ *вел* 'ѐду Бл, пуно пут *вел* 'ѐду Би, *вел* 'ѐду добра девојка Љу, *вел* 'ѐду тѐрѐте Тил'ета СЛ.

572. Однос основа није битно поремећен, па та појава нема широке размере и аналошко *-е* нема фреквенцију коју има у говорима на подручју централне Србије.⁵⁰⁷ Забележен је једино као спорадична појава у облику глагола *чиниши*:

неће *чиниши* Дш, да *чениду* Дс Љу, не *учинисмо* Б, *сам учинила* Ж;

⁵⁰⁶ Иста је ситуација у неким суседним говорима (в. Реметић, Призрен, 195), као и на ширем К-Р подручју (в. Јовић, Трстеник, 133; Симић, Левач, 431; Вукићевић, Лепеница, 183).

⁵⁰⁷ Јовић, Трстеник, 133; Симић, Левач, 443; Пецо-Милановић, Ресава, 261–262; Реметић, Шу-мадија, 370; Павловић, Рача, 42.

чинѐла сам Н, смо чинѐл'и Б, чинѐло ми се Г, учинѐло му се Дњ, учинѐл'и⁵⁰⁸
су мл'иво Г.

573. У 3. л. мн. презента глагола *врѣи* јављају се двојаки облици:
врӯ компири Г, док *ѣрѣвру* Бс;
врѣдӯ онӯ вѣду Гр, неко време *врѣдӯ* Би.
Радни придев редовно гласи *врѣо*, *врѣла*, *врѣло*.

574. Трпни прндев глагола *зайослиѣи* гласи *зайѣшл'ен*:
био *зайѣшл'ен* у фабрику Б, *зайѣшл'ена* је Л, сна ми *зайѣшл'ена* Г, *неза-*
ѣшл'ена Ље, сви су *зайѣшл'ени* Бс.
У селу Синаје забележен је облик трпног придева *сѣрѣмнуѣо*.

ГЛАГОЛИ ОСМЕ ВРСТЕ

575. Глаголи (-)вришиѣаѣи, (-)ѣишиѣаѣи имају двојаке облике аориста: *зѣври-*
ска и *зѣвришиѣа*, *зѣйиска* и *зѣйишиѣа*. Однос основа *вриск-*: *вришиѣ-*; *ѣиск-*: *ѣишиѣ-*
рефлектује се и у радном придеву:

ѣишиѣу дѣца БП, од грѣтѣ кол'ико ју чѣре *ѣреѣѣскѣше* Г, *зѣйѣскѣше* кат чӯ-
ше Ље, *ѣишиѣи* ја и плачи Б, цѣо дан су *врѣскѣла* Би, кобила је *врѣшиѣѣла* Г, *ѣреѣѣ-*
скѣла је сирѣта Н.

О настанку ових односа постоје различита мишљења,⁵⁰⁹ од којих је прихва-
тљиво Ивићево будући да се темељи на односу основа других сличних глагола.

576. Свршени облик глагола *сѣаѣи* јавља се у форми *зѣсѣем/зѣсѣим*, али је
непозната је форма глагола *сѣаѣи* — *сѣѣм*. Уместо ње редовно се употребљава
облик *сѣѣваѣи* — *сѣѣвам*:

не мѣгу *зѣсѣаѣи* Л, ка ћу *зѣсѣаѣи* Ље, док не *зѣсѣем* Г Ље Св, не смѣм да *зѣ-*
сѣем Св, ѣдма *зѣсѣем* Ље, нѣ мож да *зѣсѣеш* Пр, кад *зѣсѣу* дѣца СЛ, ѣди га *зѣсѣи* Н;
заспѣм Кг;

идѣм и *сѣѣвам* ДД, мѣж да *сѣѣваш* Си, *сѣѣваш* л'и К, је се *насѣѣѣѣо* Г, *сѣѣва-*
ју дѣца БП, на л'ѣдину *сѣѣвају* Л, ѣумро *сѣѣѣѣјући* Г.

577. Представници говора који се овде испитују уместо глагола *дрѣѣаѣи*
употребљавају глагол *ѣресѣи се*, због чега је забележен мањи број примера тога
глагола. Из њих се види да презентски облици имају форме VIII глаголске врсте:
дрѣѣѣѣм ка прѣт Г, што *дрѣѣѣѣш* такѣ Бс, *дрѣѣѣѣи* од зѣмѣ Св, *дрѣѣѣѣмо* о стѣде Ље,
са *дрѣѣѣѣи* ДД, ѣстаде онѣко *дрѣѣѣѣући* Би.

⁵⁰⁸ Појава је регистрована у говорима србијанског Полимља (в. М. Николић, Полимље, 464–465), у околини Колашина (в. Пижурица, Колашин, 155), па је могуће да је продор континуента јата у облике глагола *чинѣи* могао је доћи отуда.

⁵⁰⁹ Милетић, Црмница, 476; Павловић, Рача, 42; Ивић, Галип, 289.

Однос *ѓрема VII врсти*

578. Облици радног придева глагола *бројаѓи* спорадично имају облике глагола VII врсте:

броѓм жѓце Г, *чѓка* док не *ѓребрѓим* Б, *бројѓ* пѓре Др, *бројѓла сам* Ље, *бројл* и *вѓјску* Бр, *свѓ бројл* и *СЛ*, *ѓребројл* и *су* Г;
бројаѓо сам Св, *избројаѓла сам* Гр.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

Глагол *биѓи*

579. Различите варијанте презентске основе помоћног глагола *биѓи* одликују многе говоре.⁵¹⁰ У СМ јављају се четири лика презентских облика. Напоре-до се употребљавају са основном *биде-* и са основном *буде-*. Најфреквентнија је форма са аналошким и из инфинитивне основе, која се редовно проширује према обрасцу глагола III врсте:

да *биднеш* пѓ здрав Бр, *кѓаше* да *бидне* Б, *шта ће* ти *бидне* Бр, *кад бидне* време Би, да *бидне* берѓћет Бр, *ако бидне* сѓдбина Г, *нека бидне* срѓћна Гр, да *бидне* здрав Дш, *кад бидне* ладна Ж, *кад бидне* Ж, *побѓре* се *кад бидне* време Ки, *дог бидне* време Л, да *бидне* бѓла Ље Н, *кад бидне* зѓра П, да *бидне* готѓво Си, *кол* ико *бидне* С, да *бидне* рѓдна гѓдина СЛ, *бидне* весѓл'е Т, да *бидну* готѓви Дш, да *бидну* здравнѓ Ље, *ће* да *биднешѓ* *кот своѓ* кѓће ДД;

бидни јунѓк Св, *бидни* јѓк Гр, *бидни* чѓвек Ж, *бидните* л'ѓди К, *бидниѓѓ* *поштѓни* Дш;

биднуѓи тѓ Г.

580. Облик *бине* је знатно ређи од наведеног: мѓгло е да *бине* Ки, *кад бине* време Л, да *бине* дѓбро Н.

581. Облик *буде* првенствено се употребљава *кад се свесно тежи правилнијем* говору, те је нарочито фреквентан у говору млађих особа. Међутим, није реткост ни у говору представника где је *продро* преко радија и телевизије:

ѓће да *буде* Бр, *ће* да *буде* Гр, да *буде* крѓл' ДД, *кад буде* мрѓк Ки, да *буде* рѓдна гѓдина Кг, *нека буде* Ље, да *буде* л'ѓпѓга времења Љ, *јѓка буде* Пр, да ми *будеш* снѓ С, *мѓгл*'и да *буду* Ље;

буди дѓбра Би, *буди* марѓфѓтна 'лепо васпитана' Г, *будиѓѓ* ѓскрени Л.

За разлику од основе *биде-*, ова се ретко проширује наставком *-не*. За тај лик забележена је само једна потврда: *кад буднемо* тѓ *учинил*'и Б.

581. Имперфекат се гради од старе аориске основе:
јѓ бѓ код ѓѓга БП,

⁵¹⁰ Белић, ДИЈС, 479; Богдановић, АП, 191; Симић, Левач, 457; Јовић, Трстеник, 133; Пецо-Милановић, Ресава, 349–350; Барјактеревић, Чумић, 20; Барјактеревић, Ибар, 70; Реметић, Шумадија, 373–374; Николић, Мачва, 278; Николић, Срем, 359; Стевановић, ИЦД, 88 и др.

ўмро бѣше Б, тавѣко бѣше Бл, бѣше тѹ Би, бѣше трѹн у мл'ѣко Г, тѹ бѣше дал'ѣко ДД, бѣше имѣо дѹговор Дњ, бѣше брза Дс, бѣше зѣма Дш, Србин бѣше Би, кукуруз бѣше бл'ѣзо Ж, бѣше дошѣо Л, бѣше рањен Ље, бѣше прѣтња Љ, бѣше вѣрио Н, бѣше снѣг Си, бѣше тѣ глад С, бѣше ослобѹђено Т;

кад бѣмо бл'ѣзо Б, кад бѣсмо прнѹђени БП;

ўзел'и бѣу Бр, бѣу тѹ Г, они што бѣу Дњ, браћа бѣу у вѹјску Л, бѣу Шиптари сви Љ, бѣу покосил'и П.

582. Аорист за сва три лица једине и множине има облик *би*. Примери су дати у поглављу о потенцијалу т. 502.

Глагол *јесам*

583. У одричном облику јат је замењен вокалом *-е*. (Примери су дати у т. 75).

Глагол *хѣиши*

584. Потврдни и одрични облици презента глагола *хѣиши* могу имати двојачке облике. Обични су типа *дѣу/нѣу*:

дѣу и *јѣ* Б, *дѣу*, како да нѣ Ље, *оѣу* да ју дѣм Д, *дѣеш* и тѣ Ж Ки, *дѣе* дѣша Би, *јѣ нѣу* Н, *нѣу* д играм Г, *нѣеш* ни тѣ Б, *нѣеш* се усрѣћит Ље, *нѣеш* тако Бр.

Међутим, када на глаголу није тежиште информације, за 2. л. јд. употребавају се скраћени облици: *ој/нѣј*:

Ак *дј* да дѹћеш Бр, ак *дј* да ѣмаш Л, ак *дј* да ми дѣш Г, ак *дј* да чѹјеш Бс;

нѣј ни тѣ Т, *нѣј* ни да чѹјеш ДД, *нѣј* ни да га вѣдиш БП, *нѣј* ни да ѣмаш Гр, *е нѣј* вала да ћеш пѣкнут Г, *нѣј*, немѹ да се нѣдаш Бс, *нѣј* ни тако С.

Пошто ову појаву не бележе истраживачи К-Р и сродних говора, а с друге стране обична је у црногорским⁵¹¹ и суседним им санѣачким говорима,⁵¹² могуће је да је у Метохију дошла отуда.

Свакако фонетским путем од облика *ој-л'и*, настала је форма *ол'* која не представља реткост у говорима који се овде испитују, за разлику од ситуације у говорима србијанског Полимља где је „врло ретка“⁵¹³:

ол' јѹш Г, *ол'* овѣмо БП, *ол'* с нѣма Бр, *ол'* да дѹћеш Би, *ол'* на двѹрѣње ДД, *ол'* д узмѣш овѹ Ки, *ол'* да кѹсиш Љ, *ол'* у Пѣћ Н, *ол'* да се жѣниш К, *ол'* кѣфу Св, *ол'* да ми кѣжеш прѣво Дш, *ол'* да сѣднеш Д, *ол'* да ју вѣдиш Дс, *ол'* д идѣш К, *ол'* да попијеш јѣдну Т, *ол'* да рѹчаш Гр.

У 3. л. мн. през. непознати су облици типа *дѣеју/нѣејеју*, али су веома фреквентни од старе основе (хотат — хоте) који су се пренели и у сложене облике фура (в. т. 489):⁵¹⁴

⁵¹¹ Пешикан, СК-Љ, 171; Пижурѣца, Колашин, 159.

⁵¹² М. Николић, Полимље, 470; Барјактаревѣћ, НП-сјен. 100.

⁵¹³ М. Николић, исто.

⁵¹⁴ Као и у суседним источноцрногорским говорима (в. Стевановѣћ, ИЦД, 86–87).

сад *оше* Др, *оше* д идѹ Дњ, *оше* њину државу Ки, шта *оше* Љу, *оше* да ме за-
твору Си, рѣкнуда *оше* С, *неше* д идѹ Б Би, *неше* деца Д, кад *неше* Др, *неше* да жй-
вѹ Дс, сад *неше* Дњ Дш, *неше* ме слѹшат Ж, *неше* да слѹшу Ки, *неше* наше славе
Кг, више *неше* К Ље, *неше* унѹци Н, *неше* да и л'ѣчу Си, *неше* да зборе С, арђаво
неше СЛ, *неше* да л'ѹбе руке Т;

па *ше* ти порас ѹши Б, деца *ше* да вечѣру Бл, дѣверу *ше* да тѹру црпѹл'у Би,
шта *ше* Бс Д, кол'ико *ше* пѣра Дс, што *ше* дођу Дш, дваес *ше* да пођу Ж, *ше* да пре-
вал'е К, *ше* да упѹту Ље, такѡ *ше* Љ, дѣ *ше* ју С, *ше* да бију попа Т.

585. Три форме радног глаголског придева последица су фонетских процеса:
киѣо да убије Б, ко је *киѣо* Д, није *киѣо* Д Св С, да сам *киѣла* Љу, кад је
киѣло да се зарѣти Д, посл'е нѣсмо *киѣл'и* Бр, нѣсу *киѣл'и* тако Гр Дш, *киѣл'и*
бѣгови да продѣју Д;

кѣо да пита Б, није *кѣо* Ље, шта је *кѣо* Љ, кад је *кѣла* да рѡди Дс, ка смо
кѣл'и да слѣвимо Си.

Трећа форма употребљава се напоредо са другим двема у селима Пећког
Подгора, као резултат прилично наглашене јекавштине: није *шѣо* пѣре Ље, ка су
шѣл'и Си.

586. Забележени су следећи облици аориста:

киѣдо да се дйгнем Л, *киѣдо* д идѣм Бр, не *киѣдо* да му кѣжем Г, ка *киѣде*
да се зарѣти Бс, *киѣдосмо* да се вратимо ДД, *киѣдоше* да м убију Дс;

не *киѣ* да му кѣжем Дс, не *киѣ* да ми призна Б, не *киѣ* д идѣ БП, не *киѣ* ниѣко
Б, не *киѣ* д успѣва Дс;

не *киѡ* више Др, не *киѡмо* да се дружимо Т, не *киѡсмо* да ѹђемо Др, не *киѡ-*
ше К Љу;

не *кѣше* Си, не *кѣше* л'ѹди СЛ.

587. Имперфекат гласи:

јѣ *кѣа* да трајим Бр, јѣ не *кѣа* Б Си, *ѣа* да донѣсем БП, *кѣаше* да бйдне дѡбро
Б, посе не *ѣасмо* више Ж, кад *ѣасмо* д искѡчимо Ж,

не *кѣау* да се предадѹ Б, *кѣау* да ме узмѣдѹ Бл Гр, и мѣне *кѣау* Дш, *кѣау* да
л'йпшу Ж, *ѣау* да ни дйгну Бс, не *кѣау* се предадѹ Б, не *кѣау* да ју дѣдѹ СЛ.

Забележен је и облик имперфекта *ѣамо*, настао аналогјом према облику
аориста *киѡмо*: мй не *ѣамо* Ки.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

ПРИЛОЗИ

588. Употребљавају се уз глаголе као одредба за количину, место, време и начин вршења глаголске радње, и у том погледу нема никакве разлике у односу на стандардни језик. Разлике према стандардном језику, ипак, испољавају се у облицима веома јасно изражене.

ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ

Заменички прилози

589. Један број заменичких прилога по облику се разликује од књижевнојезичких форми, од којих су неке потпуно потиснуте из употребе, или су сведене на реткост:

кад мџ Би, *ка* се вѣри Д, *кад* би ишао код њи Ки, *ка* се зѣрати Б, *ка* су ми вѣрил'и Ж, *кад* је бијо кол'ектив Бл, *ка* дођџмо Т, *кад* нестане вода СЛ, *ка* се ослободисмо Б, *ка* си дошао БП, *кад* ће да ју узме Д, *нема ка* да дође Ље, *немамо ка* да јемо л'ѣба Г, *неса(м)* имао *кад* Л;

бол'е љкад Б;

некад Бл БП Би Бс Г Дс Ље СЛ Т,

ионекад Ж Кг СЛ;

ионеки ма Би;

ионеки љуи Б;

никад Б Бл Бс Гр Д Кг Л Ље Н П Пр Св;

ошкѧ те чекам Ље, *ошкѧ* сте одѣ Бр, *ошка* смо се слободил'и Бс, *ошка* се зѣрати Дњ;

*ошкако*Гр;

кадгѧд сам дошао ДД, *кадгѧд* ме види Љу, *кадгѧд* љмам времена Н. *кадгѧд* ми је љѣф Ље;

сѧд Б Би Бс Г Гр ДД Д Др Дс Дш Ж Ки Кг К Л Ље Љ Љу Н Пр Св С СЛ Т, *сѧде* БП Ље Н Св, *сѧдек* БП Л Ље Љу, *сѧдеке* Дс Љу, *сѧден* Дш, *сѧдена* Бр Дс Дш Ки, *сѧденак* Б, *сѧденаке* Б, *сѧдене* Дс, *сѧшкена* С, *сѧг* Дс Дш Н, *сѧгана* Ки, *сѧгена* Дс Ки, *шасѧд* Дш Си;

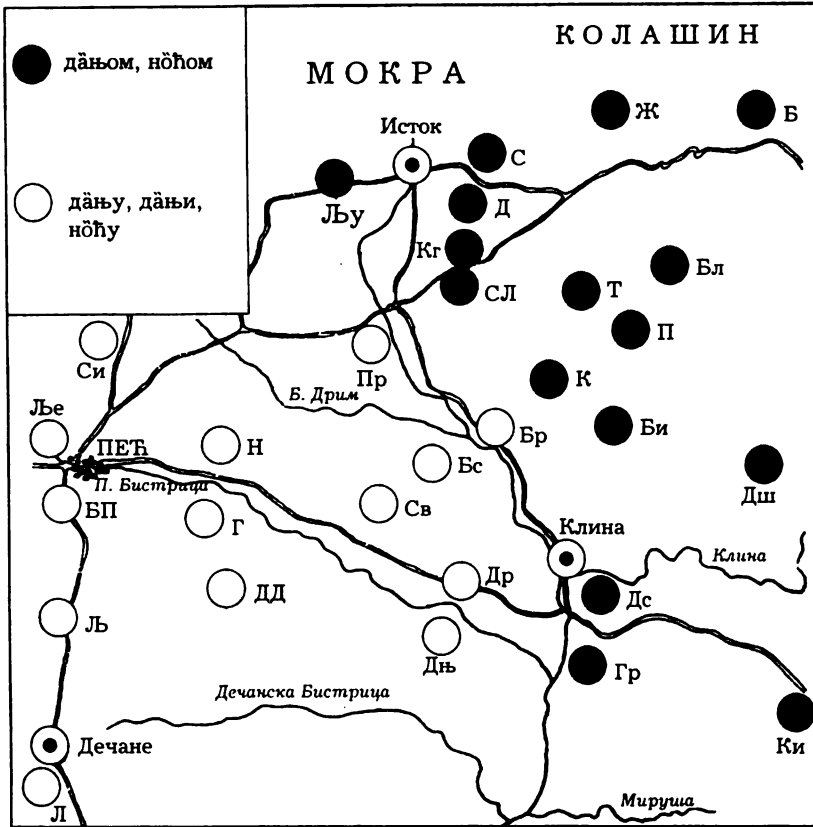
шѧд Бр Ж К, *шѧда* Бс Л, *шѧјуи* Б Бл Би Бр Гр ДД Д Дс Дш Ж Кг К Л Љ Љу Н Пр Св С СЛ Т, *шѧјуи* Ж Љу, *шѧјуи* Би Гр Љу Н Пр Св, *шѧјуи* Гр Дш Св СЛ, *шѧјуи* Д Св Си, *шѧјуи* Бс Д Др Дс Св, *шѧјуи* Л Ље, *шѧјуи* Ж, *шѧјуи* БП ДД Л Ље Н, *шѧјуи* Ље, *шѧјуи* Г Ље;

ѧнда Б Би Бс Гр ДД Д Др Ки Кг Л Ље П Си СЛ Т, *ѧндак* ДД Ки Л, *ѧнданак* Ки, *ѧндар* ДД Л Ље, *ѧѧјуи* Св, *ѧѧјуи* Гр.

*Прилози који у основи имају именице
ишћо означавају делове дана*

590. Прилози *дању*, *ноћу* употребљавају се у трима варијантама: *дањи*: *дању*: *дањом*. Инструменталне форме јављају се на источном делу подручја (в. карту бр. 38): *дањи* Б Бр, *дању* Би Ље Т, *дањом* Б С Т,

Карта бр. 38: *дањом*, *ноћом*

данас БП Др Дс Кг К Ље Љ Н Пр Св Т, *данас* Б Би Д Дс Дњ Ж Ки Кг К Љу С СЛ, *данаске* Ки К, *данаскена* Ки Т, *данданаске* К, *ваздан* Бл Св С Т, *ваздан* би носијо човеку камење Ж, *ваздан* по шуме К, *иовваздан* Б, *нећемо се ишћдан* 'увећ' оковат БЛ, он *ишћдан* имао жита Би, *ишћдан* у мучу Г;

сућра Б Г Ж Ки Кг Пр, *сућрадан* Би Бс Л Ље, *сућрдан* Би Ки С Т, *јућре* Б Би Г Гр Дш Ж С, *јућредан* БП, *јућредан* Б Бл Би Дс Дњ Др Ж Ки Ље Н, *јућредан* Дс Др Дш Ки К С Т, *јућредан* БП, *јућрена* БП Г;

јуџирос Б Бс Г Дс Кг Пр СЛ;
јуџиру Б Бл БП Бр Би Бс Гр ДД Д Дс Дњ Дш Ж Ки Кг Л Љ Љу Н П Пр Св Си
 С СЛ Т;

ноћи Бр Дш, *ноћу* Г, *ноћом* Б Бл Би Дс Ж К Љу С СЛ Т,
ноћас БП Бс Г ДД К, *ноћас* Б Бл Дс Ки
синоћ Б Би Г ДД Љу С;
вечерас Б;

чекај до двече Бс;
увече Б Бл Би Бр Бс Г Гр ДД Др Дс Дш Ж Ки Кг К Л Ље Н Пр Св С Т, *увечер*
 Дш Ки;

за *иридвече* К, ка *иридвече* Ж, до *иридвече* Бр, дојће *иридвече* Б, дођи *ири*
двече Г, *иридвече* дотѣра Бр, расађујемо *иридвече* Пр, сѣди до *иридвече* СЛ, седо-
 ше до *иридвече* С, скупе се *иридвече* Д, *иридвече се* наоблачи Љу, *иридвече* отид-
 не Кг, *иридвече* отоше Бс, чекаш *иридвече* Л.

591. Прилози за одређивање времена према сукцесији дана напоредо се ја-
 вљају са партикулама и без њих:

јуче: *јуче* Г Ље С, *јучѣр* Дс, *јучѣр* је бијо по бакче Г, *јучѣрке* Дс, имао *ирекју-*
че да се пүсти Љу, *ирекјучѣр* Г, *ономад* БП, *ирекоономад* ДД.

592. Прилози у вези с називима годишњих доба не показују никакве особе-
 ности:

иrol *ѣшос* нѣ даде време Г, *л'ѣши* Б Г Ж Ки Л Ки, *л'ѣшос* БП Би Бс Г Гр Др
 Ж Ки Т, на л'ето Г, *јесанас* Л; *јесенас* СЛ, *зими* Б Би Г Ж Ки Љу Пр, *зимус* Би Г.

593. За означавање сукцесије година употребљавају се прилози:
 лани: *лани* Г Л Н С Си, *лани* Гр СЛ, *ирѣколани* Г.

594. Непрекидно време вршења радње означавају прилози:

стијално доләзи ДД, ишао је *стијално* Кг, *стијално* слаavimo БП Бр Гр ДД СЛ Г Т;
увек Б Би Кг Л Ље, *увѣк* Би Дс Дш Ки Љу Т, *одувек* Б Г;
доклегдј се не испѣче Н;
 чувам *још* Б Ж.

595. Прилозима *одма* и *скоро* означава се блиска временска ситуација:

одма Б Бл Г Ж Кг Л Љ Љу Св Т;
скоро Гр Пр Т, до сат *скоро* Би, мѣсила до *скоро* Л, до *скоро* ние имало
 л'екара Св.

596. Временска удаљеност означава се прилогом *одавно* Б Бр Г Гр Ље П Пр
 С Т.

597. За означавање временске сукцесије забележен је већи број облика:

ире БП Бл Би Гр Ж Ки Љу Н П Пр, *ирѣн* Бл, *најире* Б Бр Би Гр ДД Дш Ж Љу
 Пр Св С, *најиријен* Ље, *ионајире* Пр, *оширѣ* Б Би Дс Н; *идсл'е* Б Бл БП Бр Би Бс Г
 Гр Д ДД Др Дс Ж Ки К Л Ље Љ Љу Н П Пр Св С Си СЛ Т, *идсл'еке* Ље Љу С,

йџсл'ен Гр Н Пр Т, *йџсл'ена* Бр Гр Дс С Т, *йџсл'енак* Б С, *йџсл'енаке* Б Пр, *йџсл'екен* С, *йџсл'екена* К, *йџсе* Б БП Бл ДД Кг К Л Ље Љу Пр Св Си С СЛ Т, *йџсек* Бс, *йџсеке* БП Др С, *йџсекен* С, *йџсен* Бл ДД Дш Кг К Ље Н П Т, *йџсена* Бр Гр Дс Дш Ки С Т, *йџсенак* Бс Дш Пр, *йџсене* Дш К, *йџсенек* Бс, *йџсенеке* Бс, *йџџл'ен* Л.

598. Разне временске односе означавају прилози:

џје се пријавимо Ки, *џйеиш* Бл БП Гр ДД, Ж Л Ље, *џџйеиш* Дс Ж, *џџје* Д Св, *йџново* СЛ, *џайџрв* 'накнадно'⁵¹⁵ Гр, *џо џџџрв* Г;
џџџкан Бр ДД Ки, *џџџкан* Дш, *наџџџџније* Бр;
касно Бс Ж Пр, *йџ касно* Би, *касније* Би Д Св, *џокасније* Б Бр;
ра̀но Би Бс Н Св С, *раније* Б БП Бр Д Ље Св Т, *џо раније* Дш;
наџџад Би Бс Г Дс Ки К С Т;
рѐџко се бѐгало Гр Ж, *чѐџџо*⁵¹⁶ Пр.

ПРИЛОЗИ ЗА МЕСТО

Заменички прилози

599. У СМ је као у говорима Баната⁵¹⁷ нарушена дистинкција између трију основних значењских типова (*где* : *камо* : *куда*).

де Г Ки Т, *хе* Г ДД Ље Си, *дегџ* одре́дим Ж, *хегџ* та̀мо по све́ту БП;

600. У облицима сложеним са где извршене су исте промене као у простим:
нѐгде Б Бл Бр Г Гр Дш С СЛ Т, *нѐђе* Ље, *нѝгде* Б БП Г Гр Дш Ж Ки К Л Љ П
С, *џонѐгде* Бл Би, *џанѐгде* К, *нѝгде* нѐма Љу нѝе *нѝгде* Ки, нѐма га *нѝђе* ДД Ље Си,
дегџ сам иша̀о Бр, *дегџ* БП, *дегџ* Бл Ки.

601. Прилог *камо* забележен је само у песми.⁵¹⁸

602. Прилог *куд* јавља се у упитном значењу за правац, неодређено, било које место, али је забележен и у изразима у којима се изражава супротност:

ку̀д је Б, *ку̀* љу БП, у Пџћ реко̀ше — *ку̀џ* ко̀ Т;
ку̀де њеш Г Н, *ку̀де* се идџ Гр *ку̀де* си иша̀о СЛ, *ку̀де́р* Г Гр Св, *ку̀де́р* си про-
ша̀о Гр, *ку̀де́р* њемо Дњ, *ку̀де́рке* њемо Св;
нѐмаш *ку̀д* Дс, *ку̀д* мо̀же то̀ Дш;
ку̀д ми љ̀зе џбраз, ту̀д се и л'у̀ти на мѐне Г.

603. Забележено је укупно 40 варијаната прилога *овде*:⁵¹⁹

џвде БП Бс Г Ље П Си, *џвде́* Бс Гр, *џвдена* ДД, *џвде́нак* Пр, *џвденаке* Пр, *џв-
де́наке* Пр *џде* Б Бл БП Би Г ДД Дш Л Љ К Л Љу Н Пр Св СЛ Т, *џде́* Б БП Би Г Гр Д

⁵¹⁵ Исто значење као у Речнику Глише Елезовића (в. Елезовић, Речник II, 329).

⁵¹⁶ Напоре́до са њим употребљава се израз *џуно џуџ*: па *џуно џуџ* њма Љу.

⁵¹⁷ Ивић et al. Банат II 272.

⁵¹⁸ Значење прилога *камо* како је дато у II, књ. РМС на стр. 645, I б, јавља се у сватовској песми „*Сџири свџџе ка̀мо швџџа фџла, ка̀мо швџџи мо̀џџи од игра̀ња*“.

⁵¹⁹ Сличну ситуацију имамо и у говорима централне Шумадије (в. Реметић, Шумадија, 378–379. и србијанског Полимља, (в. М Николић, Полимље, 501).

Дс Дњ Ки К Ље Љ П Пр Св Си С СЛ Т, *одек* Др Дс Л Н Св, *одек* Др Л, *одеке* Бл, *одеке* Дс Љу, *одекена* Дш Дс, *одекена* Би, *оден* БП ДД СЛ Т, *оде́н* БП ДД Т, *одена* Бр Дш Т, *одена* Бр Дш Ки Пр Т, *оде́не* ДД, *оденак* Б, *оде́нака* Пр, *оденаке* Б, *оде́наке* Б Пр, *оде́не* ДД, *шо́де* Б Бл БП Би Г Гр Дњ Дш Ж Ки К Св Т, *шо́де* Бр Гр Др Дш Ки К Љ Пр С СЛ, *шо́дек* Ж, *шо́дек* Дс, *шо́дена* Дш, *шо́де́на* Дш Ки, *шо́де́наке* Пр, *шашо́де* БП Бл Г Пр, *шашо́де* Бл Дњ С, *шашо́де́ке* БП;
во́ђе Ље, *во́ђекена* Ље, *ово́ђе* Ље, *о́ђек* Ље, *о́ђена* Ље.

604. Прилози *овамо*, *овуда*, *онуда*, *шу*, *шуда*, *онде*, јављају се у неколико обличких варијаната:

ова́мо Б Бл БП Бр Би Бс Г Гр ДД Д Др Дс Дш Ж Ки Кг К Л Ље Љ Љу Н Св С СЛ Т, *ва́мо* Б Ље, *ава́мо* Бр Би Св, *шав́амо* С;

ову́да Л, *овуде́р* БП Бс Г Гр Др Ки С, *овуде́нке* Б Ље, *вуду́јер* Ље, *овуду́је* Љ, *шавуде́* С СЛ, *шавуде́р* С;

онуде́р Г, *има* извор *онуде́на* Т, *нуде́* Б, *шануде́р* БП Г;

сѣдне *шу́* пред нас Ки, *шу́* би се одма́рал' и Гр, *шу́* смо седе́л' и Т, *шу́* да кона́чи Бс, се ски́досмо *шу́* Гр, *шу́* гл'е́да ку́ћу Би, *шу́* су ми доноси́л' и Љу, исце́пау *шу́* иза ку́ће Пр, *шу́* је жи́вѐо Пр, да ми препра́тиш ове́ л'уде до *шу́* СЛ, *шу́* бе́ше по́п и Злаку́ћана Т, *шу́нак* Св, *шу́наке* Св, *шашу́* Б БП Бл Би Бс Др Дњ Љ П Пр Св Си С СЛ Т;

шуде́ Б Љ Пр, *шуде́н* Љ, *шуде́на* БП, *шуде́р* Бл БП Бс Г ДД Л Љ Св С, *шуде́ра* Л, *шуде́рке* Ки;

о́нде Б Бл Бр Би, *о́нде́* Г Гр Дс С СЛ, *о́ндена* Ки, *о́нде́на* Дш Т, *о́нде́р* С, *но́де́на* Дш, *шо́нде* Бл Би Гр Дњ Дш, *шо́нде́н* С, *шашо́нде* С, *но́ђе* Ље.

605. Прилози *онамо*, *шамо* и *свуда* забележени су у трима обличким варијантама:

она́мо Б БП Бс Г ДД Др Ж Л Ље Љ, *на́мо* Ље *шана́мо* Б Бл Ж Л П;

ша́мо прбу́шено Ки, *и ша́мо* да му чара́нице Дш, *ша́мо* ул'егну уну́тра Дш, седе́и *ша́мо* Б, *ша́мо* ни де́л'е си́р Бл, о́ни пи́ту *ша́мо* Б, *ша́мо* и уфа́тил' и Љу, *ша́мо* су ти два́ ко́лца Љу, поста́вимо дома́йна со́фре *ша́мо* Пр, у ку́ћу су га напа́л' и *ша́мо* надно се́ла СЛ, *ша́мо* Шиптари́ йму Т, *ша́мо* га исце́пкамо Ки, *ша́мо* ми све́ Ж, оти́дну *ша́мо* Б, о́тиде *ша́мо* как Срби́је Дш, оти́шл' и смо *ша́мо* Љу, *ша́мо* су крѐну́л' и Љу, о́ни су *ша́мо* преко планѐне побѐгл' и Т, одве́л' и га *ша́мо* Љу, па га пра́тиш *ша́мо* Б, *идша́мо* Бр, *шаша́мо* СЛ;

свуд Б Би Г Др Дш Кг К Пр Св, *свуда* Ки, *свуж* БП Л Ље.

606. Већи број прилога сложен је с предлогом *од*:

ода́кл'е Б Г ДД Дш Ки, *ода́кл'ен* Ље, *ода́кл'ена* К;

ода́вде Б БП Би Бс Гр ДД Др Л П Си Т, тра́жијо докуме́нта *да́вде* Би, *ода́вл'е* Ље, *ода́вдице* БП;

ода́нде БП Г Д Љу С СЛ.

ода́йл'е БП Бр Би Бс ДД Л Пр СЛ Т, *да́йл'е* Гр;

ошкү́д Б, *ошкү* те́бе ова́ мачу́га Т;

оддвуй Б Бл БП Би Бс Д Дш Ки К Л Ље Љу Пр С Т;
одднуд Л, *одднуй* Л;
ошуд Љ Св, *ошуд* Б БП Бл Бр Би Г Дс Дњ Дш Ж Кг К Л Љ Св С Т, *ошуйи* Дњ
Т, *аишуд* Бр, *ошуда* Бл Ки, Бл Дс Ки К Н, *ошуйке* Дс Н, *ошуйкена* Др Ки, *шуд* до
нела пѧра Би.

607. Нешто је мањи број прилога и обличких варијаната сложених с пред-
логом *до*:

дѧкл'е Б БП Ж Ље С;
дѧил'е Г Пр Си СЛ;
дѧведе Бл БП Бр Би Г Гр, *дѧведе* Дс Ж Љ С, *дѧвдек* Бс, *дѧвал'еке* Н;
дѧнде Г ДД Ж СЛ.

Остѧли иприлози за местѧо

608. Од прилога који означавају место према висини забележени су следе-
ћи облици:

гѧре Б Бл БП Бр Би Бс Др Дс Дш Ж Ки К Л Ље, *ио гѧре* Б Ље, *иѧгоре* ДД;
дѧл'е Б Бл БП Бр Би Бс Г ДД Дс Дш Ж Ки Л Ље Љ Н С;
одозгѧ Б, *одозгѧр* БП Бс Дс Дњ Ки Л С, *одозгѧркена* укрѧћена Дс, *озгѧ* ДД,
озгѧр Б Бр Бл Би Г Гр ДД Д Др Дс Дш Ж Ље Љ Љу Н П С Т, *озгѧрке* Би Дс, *озгѧрке-*
на Ки, *озгѧркене* К, *згѧрке* Би;
одоздѧл' Дс К Л, *одоздѧ* Ки, *оздѧл'* Б Бр Бс Г Дс Ж Л Ље Љ С Т;
навѧше Б Г Гр Дс Н;
нанѧже Бс Г Дс Л Ље Љу Н С;
увѧс Бр Г.

609. Хоризонтална удаљеност се изражава прилозима *бл'изо* и *дал'еко*:
тѧ е *бл'изо* Б БП Бс, *нама* е *бл'изо* Г, *кѧси тѧ бл'изо* ДД, *бл'изо* е Ж Н Пр, *ра-*
ди тѧ бл'изо Љу, *на труп* је 'преко' *бл'изо* Пр Св Си, *ка стѧгосмо бл'изо* С, *нама* је
бл'иже Г Дш, *вама иѧ бл'изо* Дњ, *тудѧр иѧ бл'иже* Дњ, *нама најбл'изо* Б, *тѧдне*
бл'изо Дс;

дал'еко Бл Би Бр Г ДД Дс Ж Ље Н С, *дол'еко* Б Дш Ље Ки К П Пр Св, *дѧл'е*
Дњ Пр, *дѧл'ше* Гр.

610. Место у простору и циљ кретања означава се и прилозима:
ван Б Бс Г Л, *наѧол'е* Б Бс Г ДД Ж Л СЛ Т, *надвѧр*⁵²⁰ Гр Дш Ки;
унѧуѧра БП Бр Би Г ДД Дш Ж Кг Л Ље Љ Н Т, *изнѧуѧра* Бл;
наѧрѧд Б Бл БП Бр Би Бс Г ДД Дс Дш Ж Ки К Ље Н Св СЛ Т, *наѧрѧјед* Ље,
унаѧрѧд Г Ље;

наѧад Бс ДД Дс, *наѧраг* Б Г Л, *озѧд* БП Ље, *озѧди* С, *иозѧди* Б БП Бр Г ДД Д

Дњ Дс Ки К Л Ље П Пр СЛ;
дѧсно Б Г Љ Т, *дѧсно* Б Би Гр Дс;
л'ѧво Би Љ СЛ Т;

⁵²⁰ Облик забележен на југоистоку подручја наредо се употребљава са синонимом *наѧоље*.

нѡколо Б Бл Би Бс Гр Д Дњ Ље Н С;
 ѡколо БП;
 усйуѡ ДД;
 ѡрѡво Б Г;
 ѡосрѡд Б, усрѡд Бл Г.

ПРИЛОЗИ ЗА КОЛИЧИНУ

Заменички ѡрилози

611. Основну морфолошку одлику заменичких прилога чине „прилепци“:
 кол 'ико пѡра да дѡ Б БП, кол 'ико сам га мол 'ѡла Би, кол 'ико да седѡ Гр Дш,
 кол 'ико пѡт Бр Бс, кол 'ико мѡке Бр Д К Љу, кол 'ико дѡнѡ Н, кол 'ико свѡтова П,
 кол 'ико отишло Пр, кол 'ико сам рѡдијо Св, кол 'ико отишло С, кол 'ико да му тра-
 жи Св Т, кол 'ѡчко⁵²¹ остѡло Г;

нѡкол 'ико дѡнѡ седѡ Бр Бс пѡѡва ни га нѡкол 'ико пѡт Б, навр нѡкол 'ико Г Гр,
 да донѡсе нѡкол 'ико пѡра Д ДД Ж, пѡсе нѡкол 'ико гѡдина Ље, седѡла сам вѡрена
 нѡкол 'ико С, пѡп тѡ с нѡкол 'ико л'ѡдѡ Т;

нѡ би нѡкол 'ико — дѡђѡше Г;

овал 'ико пѡра Бл, овал 'ико дѡнѡ БП, да седѡ овал 'ико Би, овал 'ико смо се
 мѡчил'и Бс, овал 'ико гѡдина Г, овал 'ико сѡна ДД, овал 'ико мѡке Ље Н Св, трѡба
 ми још овал 'ико Пр Т, овал 'ико и овал 'ико БП Би Бс Д, овал 'ико смо се мѡчил'и
 Ље Н, још овал 'ико пѡра С, овал 'ико да предѡш Си, вал 'ико мѡке Ље, овал 'ѡчко
 сѡна ДД, не фѡлѡ му ни овал 'ѡчко СЛ, шавал 'ико и шавал 'ико Б Бл, искочѡло ша-
 вал 'ико мѡчуга Бр, ѡма још шавал 'ико Бс Дш, још шавал 'ико да дѡш Г Гр Ж, шо-
 вал 'ико му трајим Бр, нѡстаде ми још шавал 'ѡчко плѡтива Б, шавал 'ѡчко ѡстаде
 Бл, шавал 'ѡчко мѡло Би;

онол 'ико мѡке Б, онол 'ико дѡрова Д;

шал 'ико и шал 'ико Би, остѡло још шал 'ико Г, шал 'ико рѡбл'а Гр, шал 'ико
 сам рѡтовао Дс, пѡшти се шал 'ико Ки, пѡкупи се шал 'ико л'ѡдѡ Н, шал'ико смо се
 мѡчил'и Пр С Т, шол 'ико мѡке БП, шол 'ико смо га трајжил'и Дс, шол 'ико пѡтѡ Л,
 шол 'ико гѡдина Ље, шол 'ико се мѡчи СЛ, ни шал 'ѡчко нѡма Би Ки, шашал 'ико
 пѡра Дш, нѡма ни шашал 'ѡчко Би.

Осѡјали ѡрилози за количину

612. Мала колочина означава се прилозима *мало*, *л'ѡна*,⁵²² *слабо* и ѡнхо-
 вим дериватима, а потпуно одсуство количине позајмљеницом *ѡч*.⁵²³

⁵²¹ У деминутивном значењу.

⁵²² Овај дијалектизам распрострањен на косовско-ресавском подручју јавља се у сва три облика
 и у северној Метохији. Јовић у трстеничком говору бележи: *лена*, *леѡка*, *лечка*, (в. Јовић, Трстеник,
 154), Симић у левачком *лечка* и *леѡка* (в. Симић, Левач, 466, испитивачи ресавског говора такође
леѡка и *лечка* (в. Пецо-Милановић, Ресава, 345); Вукићевић у говорима крагујевачке Лепенице
лечка (в. Вукићевић, Лепеница, 193).

⁵²³ Перс. *hič 'ništa, nikako'*, Škaljić, нав. дело, 329.

мало прѣђе Б С, *мало* ђубра Т, *мало* пѣра Ж К, *мало* имања Д, *дода* се *мало* водѣ Л Ље;

мало смо Л Пр, *мало* га осѣл'и Љу СЛ, поврѣдијо се *мало* Св, остѣло *мало* Си, *мање* имѣло Д, *мање* има СЛ Т, *најмање* се мѣчи Ље;

йомало се одмѣрим ДД, *йомало* сѣл'и Д Дс Дш Н;

идѣ *йомало* БП, окѣсе *йомало* Би Ж, извире *йомало* Ље, рѣдим *йомало* Св, пѣјем *йомало* П Пр Т;

д одмѣрим *л'ѣна* Б Г, да појѣм *л'ѣна* Дш, *л'ѣна* сам спѣваѣла С,

ймам још *л'ѣчка* Би,

пѣштим и *йол'ѣчка* Би,

л'ѣчка се ѡпорави Б, *л'ѣчка* л'ѣба Бл Г, *л'ѣчка* мрдне Дс,

йол'ѣчка сѣра Бл Ж, трѣе *йол'ѣчка* К Л Ље Љу, појѣ *йол'ѣчка* Бл;

слѣбо смо трговѣл'и Г, *слѣбо* се мѣшамо Ки; *слѣбо* рѣди Св, *слѣбо* ми пѣју Т;

ништа *йч* 'нимало' Си, *йч* нѣма Л, *йч* не мѣри БП Гр, *йч* се не квѣрка 'туди'

Г, *йч* није порѣсла Дс, *йч* нѣћу да пѣтам никога Дс ништа *йч* Ж Ки СЛ, *йч* ме није бол'ѣло Св.

582. У значењу '*много*, у *йошйуносйи*' употребљавају се више облика, од којих неки су лоцирани на делу територије СМ.⁵²⁴ Међу њима позајмљенице имају знатан удео:

не мѣри *мнѡго* Б, погинул'и су *мнѡго* Д, на *мнѡго* мѣста Дс, пѣје *мнѡго* Бл Гр, *мнѡго* родило ДД, *мнѡго* л'ѣбова Бс Ж, *мнѡго* дѡбро Ки Кг, *мнѡго* је К, не секира се *мнѡго* Ж, *мнѡго* ми је врѣдна Кг, *мнѡго* сам ју вол'ѣла Л Љу, *мнѡго* се мѣчи СЛ, *мнѡго* смо пѣтил'и Т, по *мнѡго* рѣди П;

нѣма још *млѡго* Ље, за *млѡго* л'ѣта Л, *млѡго* се исел'ило Пр, *млѡго* смо пѣтил'и Си;

мѡћмо 'много' тѣшко Гр, вол'ѣо ме *мѡћмо* Ж, *мѡћмо* имѣл'и СЛ;

пѣтил'и смо *бѡл*⁵²⁵ 'у довољној мери, доста' Г ДД Дс Ж, *бѡл* Би Дс Ки К С СЛ, *бѡл* пѣски Дш, ми пѣра — *бѡл* Т, *бѡл* бѡгоми Бс, *бѡл* тако ми бѡга ДД, има пуста *бѡл* ија *бѡл* Дш;

више смѡка Бл БП Г Пр Св Т, *йо више* Би Бс ДД Дс К, *највише* рѣдијо Бл, највише се л'ѣгл'и БП Бс Гр Дс Ки Ље П Пр Св СЛ, највише Би, нико нѣма *ѡд више* Бл, *йрѣвише* Св;

вѣће СЛ;

ѡсѣа Б Бл Бр Би Гр ДД Д Дс Дш Ж Кг Л Ље Н Пр Св С, *ѡсѣа* Б Би Г Дс Ки Кг К Ље Пр С Т;

деце *йѣно* Д, има пѣно Гр ДД Пр;

йрѣл'ично Би ДД;

*бѣл'им*⁵²⁶ ћѣрка ју ѣдата Л;

⁵²⁴ Облик *моћмо* не употребљава се западно од Дрима.

⁵²⁵ Тур. *bol 'rip, obilan'*, Skaljić, нав. дело., 147.

⁵²⁶ Има исто значење као у турском језику: чак, шта више, (в. РСАНУ, књ. 1, 549.

калабѣлак⁵²⁷ рѡбл'а Бл БП Би Гр Дш С, до дѣсет сѣтѣ, и тѡ нѣ калабѣлук Ж, нѣс калабѣлук Т;

кѡѣ⁵²⁸ ѣма Би Г Д Љу П С Т, кѡѣ тѣшко Би, кѡѣ слѣб Дш, кѡѣ ка крѣве Ки; крѣјѣ⁵²⁹ изгорѣо Гр, крѣјѣ смо покосил'и ДД, љско крѣјѣ, Дш, укѡчен крѣјѣ Дш, крѣј Ж Ље Св; изрѣзан ка нѡ јѣгѣе — скрѡз Ж.

ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН

Заменички ѣрилози

614. Разлика према књижевним облицима испољава се у акценту и обличким варијантама:

како мѡгу Г, како се снађе СЛ, како кѡ ѣма Ж, како ѡћеш Д, како се нагѡде Кг, Вѣ мѡжете какогѡј ѡћете Л;

како си ДД, како да оставим Ж, како да нѣ Г;

прѡћѡсмо нѣкако Б, изѣмѣсмо се нѣкако БП, прѡѡцисмо се нѣкако ДД, сл'ѣгосмо стѡку нѣкако Н, видело се нѣкако С, смѣрише се нѣкако Т;

нѣје нѣкако БП Гр, не идѣ нѣкако Би, не пѣмти нѣкако Г, не долѣзи нѣкако ДД, нѣ даде му се нѣкако Ље Н, нѣ изађе нѣкако С, не мѡже нѣкако Т;

увѡди се овѣко Б, овѣко је било Бл, овѣко ћу и јѣ БП, овѣко се прѡтиње Би, овѣко ћез да му кѣжеш ДД, овѣко сам седѣо Дс, овѣко бѡл'е Ж К, овѣко беше вѣдро Љ, овѣко сам дѡшла Н, овѣко пѣшке Пр, овѣко се жѣвѣ лѣкше Св, овѣко прѣдвече С, овѣко без нѣшта Т, овѣко се скѣпи Гр, овѣко се чешл'ѣ Д, овѣко из рукѣ Дш, овѣко ми вѣри пѣштол' Ки, вакѡ ће и јѡтре Ље, шавѣко смо остѣл'и Б, шавѣко преко л'ѣта Бл, по стрѣу шавѣко БП, шавѣко беше л'ѣто Бс, шавѣко пл'ѣти Г, шавѣко ћез да понѣсеш Гр, шавѣко и шавѣко Др, шавѣко сам остѣо Ж, зар шавѣко да остѣне К, шавѣко се скѣпимо Л, навѣје се шавѣко Ље, шавѣко из рукѣ Љ, шавѣко поред нѣга С, шѣрамо шавѣко вѡскем СЛ, шавѣко ни рѣче Т, шавѣко Б, шавѣко ћеш и тѣ БП, шавѣко беше сѣша Бс, шавѣко седѣмо Гр, укрѣсти се шавѣко Дњ, шавѣко сам остѣо сѣм Ж, пѡсл'е се ткѣ шавѣко Ље, нашѣрају се ешавѣко Бс;

онѣко се не рѣди БП Дњ, онѣко скѣпимо К, онѣко узгрѣд Пр Св, сврѣтиѡ онакѡ Г, онакѡ ка у бунѣло Б, да несѣ онакѡ мѡкре Гр, онакѡ ћемо и мѣ П, накѡ сам бѣла Ље, ѡстаде шанѣко Б, шанѣко ѣморни БП, шанѣко неопрѣшено Би, шанѣко по снѣгу Дс, шанѣко глѣдни Ж, шанѣко се тѣри на рѣзбој Ки, шанѣко у мѡкру обѣћу К, шанѣко ка без дѣше С, понесе и вѡда шанѣко Бс, кѡњ дошѣо сѣм шанѣко Дш, шашанѣко остѣл'и БП;

шѣко ти је тѡ Б, тѣко е било Би, не вал'ѣ шѣко Бл, шѣко остѣла Би, шѣко сам се ѣдала Бс, шѣко му је тѡ Г, шѣко ћу и јѣ Гр, шѣко ћез га видѣт ДД, шѣко ћеш му рѣј Др, шѣко сам се спѣсијо Дс, шѣко сам се женијо Дш, шѣко се рѣстури кол'ектив Ж, шѣко се ѣдаде Кг, шѣко се остѣне до зѡре Л, шѣко се скѡтрл'ѣо Ље, шѣко се

⁵²⁷ Тур. kalabaluk 'mnoštvo', Škaljić, нав. дело, 385.

⁵²⁸ Тур. kodža 'velik golem', Škaljić, нав. дело, 411

⁵²⁹ Алб. krejt 'sve, ceo, sasvim'; Ndreca нав. дело, 149.

навйје Н, *шако* смо ра̀дйил'и Пр, *шоко* ју рѐко Св, *шоко* га убйил'и Б, *шайшакó* смо прòшл'и Б, *шайшакó* стйго Би, *шайшакó* сам прошào ДД, *шайшакó* ју рече Д, *шайшакó* по нòйи Дс, *шайшакó* се ра̀стури Ж, *шайшакó* би остào Ки, *шайшакó* се разбол'ела Кг, *шайшакó* е се жйвело К, натоварена *шайшакó* Ље, *шайшакó* бòл'есна Љу, *шайшакó* га убйил'и Н, *шайшакó* би седёл'и С, ране и *шайшакó* СЛ, *шайшакó* ни рече Т, *шайшакó* се оснўје Б, *шайшакó* су ра̀дйил'и БП, остала *шайшакó* Би, *шайшакó* се калпи'губи ауторитет' Г, *шайшакó* смо прòшл'и зйму Др, *шайшакó* сам се ўдала Ж, *шайшакó* се жйвело Ље П С СЛ, *ешакó* је бйло Бс, *ешайшакó* смо осамнўл'и Бс, *ешайшакó* òстаде СЛ;

свакојакó смо се сналàoзил'и Бс, *свакојакó* жйвй Г, шарало се *свакојакó* Ље, *свакојакó* су не лагал'и Си, умела сам *сакојакó* Би СЛ, *сакојакó* се ра̀дйило К.

615. Прилози настали од падежних облика нису фреквентна категорија:

бестарга му глава Г;

већном се исел'авау СЛ;

збога, мама Ље;

крадом искочй Г;

ал'и òдма *наузнак* Би;

пòчо *редом* ДД;

Стана Цекòва *шрком* ДД;

унакрс Бр Бс Г Д Дс Л Ље Љ С Т;

усйўтй срело Шиптара Дс

отворй врата *широм* Др;

616. Знатан део прилога настао од заменица и придева средњег рода, само се по функцији (понекад и по акценту) разликује од њих. Пошто се и начин вршења радње изражава различитим степенима градације, и они се јављају у облицима компаратива и суперлатива:

доћи *брзо* Б, *брзо* с осуши Гр, пропàне *брзо* Кг, сакри се *брзо* С, донеси *брго* Бл, д идеш *брго* Дс Дш, *брже* кот куће Би;

да га прегледа *дешàлно* Б;

дирекно Ж;

дочекаше не *дòбро* Б, написмо се *дòбро* Г, истрл'аш и *дòбро* Гр, је л' тò *дòбро* Ж, очешл'а се *дòбро* К, док се *дòбро* не напију Л, напредује *дòбро* Н, *дòбро* смо прòшл'и Пр, нйје *дòбро* Си, *дòбро* сам фала бòгу Т, такò је *бòл'е* Г, *бòл'е* се пече Дс, *бòл'е* би ни бйло Си, слажу се *најбол'е* Б, *најбол'е* би бйло Б, *најбол'е* се офарбају у ко̀ру Би, *најбол'е* ка сàд Бс, тй ћеш тò *најбол'е* Г, *најбол'е* да не чўјеш нйшта Н, *најбол'е* се вйди СЛ;

оћеш *драговòл'но* д узмеш Ж;

другачије Ље Н, *друкше* Бл БП Г Гр ДД Дс Дш Ж Ки Ље Н Св Си С Т;

по̀бре се *дубòко* Би, штò *дўбл'е* Др;

зàедно ћемо Б Н, бйл'й смо *зàедно* БП, òни *зàјно* Л;

ра̀дйил'и *зàеднички* Б;

жене *зàсебно* Ки,

јѣдва Л, *јѣдѣ* смо Б БП Бс Г ДД Н Пр;
 оћу л' рафално ал' *јединѣчно* Б;
лѣко смо прѣшл' и Пр, овѣко *лѣкше* Би, сѣд је *лѣкше* Ки Ље, *лѣсно* мѣже да
 бѣдне Г, *лѣсно* се покѣпи Ж;
 нѣје *лѣше* Ки, *лѣше* жѣвѣ Ље;
л'ѣйо не срѣте Ље, *л'ѣйо* смо жѣвѣл' и С, да бѣдне *л'ѣйше* Бс;
 да је *мѣкше* Бс;
 стѣни *мѣрно* Св;
 убѣјо га *мѣчки* Дс;
 бѣло *мѣчно* Би Г;
 оће *нѣсѣлно* СЛ;
 још *наѣрѣѣше* 'напредније' Дс;
 дошѣо *нѣрѣчиѣо* Бр;
 једнѣм *недѣл'но* БП;
 бѣло *ѣјасно* Б;
ѣѣски Г Дш Пр Си;
ѣл'ѣѣко Бр Г С, *ѣѣо ѣл'ѣѣе* Д Др;
ѣолако Г Гр ДД Кг, *ѣолако*, *ѣолако* Бл Бр, *ѣолагѣчко* Ж, *ѣолагѣчко* Пр;
 свѣ су *ѣѣсѣбно* Л;
рѣѣво се жѣвѣло БП Бс Г, бол *рѣѣво* Гр, *рѣѣво* намѣшѣено С СЛ, *арѣѣво* рѣди
 Б, изгл'ѣда *арѣѣво* Бл, бол *арѣѣво* Гр Дс Др, с нѣким *арѣѣво* Дш, *арѣѣво* — кѣко
 дѣбро Ж, не жѣвѣм *арѣѣво* Ки, нѣје *арѣѣво* Пр, нѣје се *арѣѣво* ѣдѣла С, *арѣѣво* ју
 ѣдѣри СЛ;
рѣчно се сѣјало Бр Би Дс, *рѣчно* смо бацѣл' и сѣме С;
свѣ српом Г, јѣ сам *свѣ* ѣшла БП, мѣ *свѣ* пѣшке Бс, и нѣга *свѣ* у комѣте Би, *свѣ*
 тѣтѣ седѣо СЛ, *свѣ* знѣм Т, јѣ дѣте *свѣ* остѣл'ала Б, јѣ сам *свѣ* код нѣѣзи Ље, *свѣ* нѣ-
 ѣом дѣѣи Д, *свѣ* је ишѣо за Албѣнију Бл, сѣ прѣврѣла вѣда Бл;
сѣроѣѣнѣски се жѣвѣло Б,
скѣѣше Бл;
слѣѣко ни Б;
 бѣло *сѣрѣѣшно* Пр;
 сѣд нѣе *ѣѣшко* Ж, стѣроме је *ѣѣшко* Ки, нѣје ју *ѣѣшко* Кг, *ѣѣшко* пролѣзи с
 чѣвѣком Л, *ѣѣшко* је ка се нѣма П, *ѣѣшко* се жѣвѣло Св, *нѣѣѣѣшко* бѣнѣме Дш;
 нѣкне *чѣсѣо* Л, долѣзи *чѣсѣо* К;
 сѣкно у *чѣѣвѣрак* Бл Г.

617. Суфикси на *-ке* и *-це* потврѣени су у следећим прилозима:

пѣо *главѣѣѣчки* С;
 ѣмѣшке Бр Г Л Н;
 ѣѣшке Б Бр Бл БП Би Г Ки Н Св СЛ, *ѣѣшки* К;
 јѣ *унѣѣѣриѣе* идѣм Бл;

618. Знатан број прилога за начин представлѣју позѣјмлѣнице из турског и албанског јѣзика:

ојдòше ми кра̀ве *бадја̀ва* Би, *бадја̀ва* сам се мучила Г;
*баја̀ги*⁵³⁰ скрїсмо Бс, *баја̀ги* једе Бс, *баја̀ги* подна̀пол'е Бс, зва̀ла та̀мо *баја̀-*
ги Бр, при́чам с овѐма *баја̀ги* шипта̀рски Бр;
*ба̀шка*⁵³¹ Ж, *ѝдба̀шка* Би, *на̀ба̀шка* Др;
*бѐзбил'и*⁵³² тако̀ је Б, *бѐзбил'и*, мо̀ра да се ра̀ди Г, *бѐзбил'и*, је́сте зи́ма К;
*бѐл'и*⁵³³ нѐнеш Г;
тѐрају ме *дала̀ш*⁵³⁴ Бр, *и́спаде дала̀ш* Г;
*демек*⁵³⁵ да ју је сла̀тка Би, *демек* на пра̀вде бо̀га Бр, трчїм, *демек* нѐсам чу̀о Бр;
она̀ко *ђу̀шурје* Бр;
*зо̀ром*⁵³⁶, ба̀бу на ко̀ња Г *зо̀ром* идѐ СЛ, *ме зо̀р* да пи́ју Т,
ја̀јок Б, *јок* море Г, *јок*, са се пи́је БП, *јок* тако̀ Дш, *јок* да се напи́јем Ж;
*ка̀стил'е*⁵³⁷ доша̀о Г;
*кѝшем*⁵³⁸ ка кол'ектїв Би, *кѝшем* се срāми Бс, *кѝшем* пла̀че Г, *кѝшем* пл'етѐ
Др, *кѝшем* не чу̀ва Дс, чу̀ву *кѝше* С;
доша̀о *ма̀сус*⁵³⁹ Пр;
*ме ка̀ул*⁵⁴⁰ му да̀о 'гара̀нцијом' ДД;
ма̀рифѐшино при́ча Н;
*ѝа̀и́ре*⁵⁴¹Г;
испа̀ло *и́рефѐк* 'перфектно' СЛ;
о̀ћу л' *ра̀фално* Б;
сѐди *ра̀ш*⁵⁴² Г, *ра̀ш* сам К;
*сѐрбес*⁵⁴³ Т;
мо̀же да ни́кне *ћок-ћок*⁵⁴⁴ Ж;
опѐре се *фѝно* Г, очѐшл'ана *фѝно* Кг, сла̀жу се *фѝно* Ље;
*ѝа̀бе*⁵⁴⁵ Би Г ДД Љу Св Си С Тда и ра̀дим *ѝа̀бе* Л.

⁵³⁰ Облик *бајаги* јавља се веома ретко, јер се уместо ње употребљава *кишем*. Тај облик није регистрован у Речнику Глише Елезовића, ни у РСАНУ, а није познат ни у другим говорима, па је вероватно у питању албански везник *kish*.

⁵³¹ Тур. 'odvojeno', Škaljić, нав. дело, 124.

⁵³² Сигурно, заиста, бесумње, дабогме, дакако, свакако, наравно, Škaljić, Turcizmi, 211.

⁵³³ Škaljić, Turcizmi, str. 120, 122, 135.

⁵³⁴ Алб. dallásh, криво, наопако, погрешно.

⁵³⁵ Škaljić, Turcizmi, 211.

⁵³⁶ Zòr pers. sila snaga', Škaljić, Turcizmi, 654.

⁵³⁷ Тур. kastile 'namjerno, namjernice', Škaljić, нав. дело, 399.

⁵³⁸ Лексема *кишем* не налази се ни у Речнику Глише Елезовића, ни у РСАНУ. Врватно је у питању албански везник *kish* 'као' (в. Ndreca, Fjalor, 140).

⁵³⁹ Тур. mahsus 'naročit, specijalan, osobit', Škaljić, нав. дело, 442.

⁵⁴⁰ Арапски kaul 'jamstvo', Škaljić, нав. дело, 401.

⁵⁴¹ Алб. pahiri 'nehotice, slučajno', Ndreca, Fjalor, 221.

⁵⁴² Тур. rahat 'miran, bezbrižan', Škaljić, Turcizmi, 528.

⁵⁴³ Тур. serbes 'slobodno, bez straha', Škaljić, нав. дело, 559.

⁵⁴⁴ Турски čok koren (в. Škaljić, Turcizmi, 195).

⁵⁴⁵ Тур. džabe 'badava, besplatno', Škaljić, нав. дело, 231.

Запажања о прилозима

619. На читавом подручју неким прилозима облик се без промене значења проширује партикулама, као и у другим говорима косовско-ресавског подручја.⁵⁴⁶ Такве форме чешће се чују код старијих особа.

дóвдек, овдѐнак, о̀дѐк, о́ђек, о̀ндак;
дòвл'еке, овудѐке, о̀дѐке, озгòрке, ошљ̀шке, данѡске, јучѐрке, ѝдсеке, сѡдеке;
ѝдсекен;
о̀декена, во́ђекена, о̀дѐкена, озгòркена, ошљ̀шкена, данѡскена, ѝдсл'екена,
сѡшкена;
озгòркене;
о̀ден, о̀дѐн, шудѐн, нѡ̀јријен, ѝдсен, ѝдсл'ен, сѡден;
о̀дѐна, о̀ндѐна, онудѐна, о̀ндена, шудѐна, ѝдсена, сѡдена;
о̀дѐнак, шљ̀нак, јљ̀шренак, о̀нданак, посенак, сѡденак;
о̀дѐнака;
о̀вденаке, о̀дѐнаке, о̀денаке, ѝдсл'енаке, сѡденаке;
о̀дѐне, ѝдсене, сѡдене;
ѝдсенек;
ѝдсенеке;
кудѐр, вудијер, овудѐр, о̀ндѐр, шудѐр, о̀ндар;
ода̀вдице.

620. Испитујући говор у долини Пећи 1907. године Глиша Елезовић је открио сличности са вучитрнским приликама, јер је и ту забележио додавање (е)ш — (е)ше. Те форме јављају се у свим пунктовима:

шòде, шòдѐ, шòдек, шòдѐк, шòдена, шòдѐна, шòдѐнаке, шòнде, шòндѐн,
шòндѐне, шанудѐр, шѡшљ̀;
шавѡмо, шѡшòде, шѡшòдѐ, шѡшòдѐке, шављ̀д, шавудѐр;
шѡнѡмо;
шѡсѡд;
шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀, шѡшљ̀шљ̀,
шѡшљ̀шљ̀;
шавѡко, шанѡко, шѡшѡнакò, шѡшѡкò;
ешѡкò, ешѡшѡкò, ешѡшѡкò;
шавал'ѡко, шавал'ѡцко, шавал'ѡчко, шовал'ѡко, шѡшѡл'ѡко.

621. Прилози се могу наћи у компаративу и суперлативу:

нѡму је бл'ѡже Г, де е бл'ѡже Дш, тѡмо е дѡл'е Дњ, дѡгне се рѡније Ље Т, бѡл'е ти је Си, лѡкше је сѡд Би, лѡкше се жѡвѡ Ки, вѡше ѡма Св Т, мѡње се рѡди СЛ Т, нѡјмање ме вѡл'н Ље, нѡјвише га жѡл'им Бл П, нѡјвише се мѡчи Ж Св, нѡјѡре мѡлом пѡјемо Т;

⁵⁴⁶ Јовић, Трстеник, 156; Пецо-Милановић, Ресава 345; Алексић-Вукомановић, Жупа, 309; Вукићевић, Лепеница, 192.

скүйше платїјо Бл, с коњима лашње С;
 то ѿобашка Би, тудѣр ѿ бл 'ізо Дњ, ѿогоре Б Ље, сѣди ѿдгоре ДД, млаћи ѿо-
 дол'е Л, данас ѿо раїи К, ѿо реїко нїкне Б, да е било ѿоунїтра ДД, а није реткост
 ни форма ѿо + комїарашив: њїма ѿо бл 'їже Дњ, ѿовїше фата Бр ДД, мало ѿока-
 снїје Б.

ПРЕДЛОЗИ

622. У погледу облика и употребе ове категорије речи, говори СМ уклапају се у дијалекатску слику К-Р подручја. Њену основну црту представља удвајање предлога *са*, појава иначе широко распрострањена у екавским говорима.⁵⁴⁷ Форме *са* и *сас* паралелно се јављају, тако што код млађих преовладава прва, а код старијих особа удвојена форма:

са сватовима ме довел'и Д, отѣрал'и *са* камионом Т, овако с кол'има йшл'и Т, скїну мнадицу с кол'и Би Дш Д, кћаше да се дїгне *са* софрѣ Дш, ка се вршѣло *са* стоком Дш, узала *са* вол'ом Ки, најпре *са* мал'ема чашама Ки, сл'егла с планине Пр, обѣри овце с пол'а Би, з горње странѣ Т, з дѣсне странѣ Л, з друге странѣ К;

сас прѣпл'ѣтем Бр, *сас* оцом БП, *сас* њїма Би ДД, *сас* онѣм Гр, *сас* овѣма К, *сас* кл'иновима Дс, *сас* Милутїнем Дњ, *сас* Маркем Љ, *сас* прѣзора К, он ме повѣо *сас* коњем Дш, па врши *сас* коњима БП Л, пари га *сас* пепѣл'ем Пр, пије се *сас* вел'иком чашом Пр, *сас* трактором мѣж Св, *сас* посїпком Дш, *сас* кол'и Др, *сас* тѣ земл'е Пр, *сас* л'ѣбем Ки, *сас* кнїгом Дш, *сас* крѣтем С, *сас* онѣм гл'ѣтем Пр, *сас* брїтвом БП, *сас* децама Дш, *сас* домаћїнем Бр, *сас* хубрем П, *саш* њїм Дш, *саш* њїма Си, *саш* њом Бр Т, *саш* њїме БП, *саш* њѣјзема децама К.

623. Иста је ситуација и са предлогом *ка*:

ка Бїстрице Л, *ка* Кошу Т, *ка* кўће Г, *к* л'иваде Др, *к* планине Ље, тамо к Пал'ѣву Бр, *к* Панѣру С, *з* Брстовїку, *з* Дрснику Гр;

как планине Бл, *как* Ракоши Бр, *как* Србије Дш Ки, *как* Бѣѣвића Ље, *как* тѣ шўме Пр, *как* њїма С, *как* Бїче СЛ, *кик* лўгова Г.

624. Форма *врз*, карактеристична за косовско-ресавско говорно подручје,⁵⁴⁸ обична је и у говорима северне Метохије:

прође ми *врз* главѣ Бр, једнѣм *вр* земл'ѣ Пр, *врз* онѣга колача Д Дш, *врз* онѣ чарайа Ки Т.

625. Облици сложеница су знатно фреквентнији од простог облика овог предлога:

тура му вѣду *навр* главѣ БП, вїдел'и му шажкачу *навр* кол'и Ки, *навр* прста састал'ени Т, *навр* сѣла Би;

⁵⁴⁷ Белић, ДИС, 654; Јовић, Трстеник, 155; Симић, Левач, 468; Реметић, Шумадија, 387; Николић, Мачва, 269; Николић, Срем, 361 и др.

⁵⁴⁸ Облик *врз* забележен је на ширем подручју К-Р говора: Симић, Левач, 468; Јовић, Трстеник, 164; Вукићевић, Лепеница, 194.

татү бѣцу му дѣр *йовр* нѣга Би, цѣка *йовр* сетрѣ Бр, обуж *йовр* чѣрапа БП; стѣри свѣт *увр* остѣла Т, домѣнин *увр* софрѣ Св.

626. Предлог *йрема* забележен је и у форми *йримо*: *йримо* вѣтре Гр, и у комбинацији са предлогом с: *сйром* нѣприетел'у Б.⁵⁴⁹

627. Предлог *бл'изо* јавља се само у овом облику: направѣ *бл'изо* ѿвл'ије Г, ископѣј *бл'изо* водѣ Пр, тѣ е *бл'изо* Л'ѣсковца Б, смо се заробѣл'и *бл'изо* Скадра Дш, тѣ *бл'изо* цѣдѣ Дш.

628. Основни предлог *дно* јавља се само као саставница сложених ликова *надно*, *йодно* и *удно*: *надно* кѣтла мало водѣ К, *надно* кѣце С, кѣћа му *надно* сѣла Љу, тѣ *йодно* сѣла БП, *надно* л'ивѣде ДД, остѣло *надно* казѣна Л; *йодно* сл'ивѣ Би, тѣ *йодно* струге Н, *йодно* пѣта Пр, *йодно* вѣрати Св; шѣћер *удно* лѣнца Л.

629. У предлогу *йреко* спорадично долази до синкопе вокала: побѣго *йреко* зѣда Би, обѣри *йреко* онѣга Пр, тѣшл'и *йреко* Почѣшѣна ДД, *йреко* планине до у Мѣтровицу С; свѣ отѣсмо *йрко* планине Б, *йрко* Албѣније БП, *йрко* нѣкија бѣра БП, раније се носѣло *йрко* цѣлѣга сѣла Т.

630. Потпуна подударност простих предлога *ван* и *сред* са сложеним предлозима *изван*, *насред*, *усред*, довела је до потискивања простих ликова. *изван* собѣ БП, *изван* сѣбе Г, *изван* кѣће Бр; *насреѣ* сѣла Т, *насѣш* кѣће Ки Св Т, *насред* бѣздѣ Дњ; *йосрѣ* сѣца Г; тѣри *усреѣ* кѣће Ки, забѣркамо *усре* тѣста Би.

631. За застарели предлог *сйроћу*⁵⁵⁰ нашла се једна потврда: Седѣл'и код онѣја *сйрећу* Колашѣнаца.

632. Предлог *крѣз* забележен је у неколико фонетских ликова: *крѣз*, *крз* и *йрез*.

берѣду *крѣз* онѣ жѣто Дш, *крѣз* овѣ прѣзор смо се провѣкли Б, прѣтнеш *крѣз* двѣ рѣпе Л, гѣспѣду *крѣс* пѣл'е Дш, *крас* тѣ л'ивѣду Пр;

крз обѣр Б, прѣтну *крз* онѣ опѣнак Д, носѣло *крза* сѣло Св, да прѣђе *крс* Кѣво Ки, *крс* кѣћу Дш.

*йрез*⁵⁵¹ клѣзѣт Н, да се нѣси *йрес* пѣл'е БП, *йроз* онѣ пѣл'е о Дѣне мѣл'ѣ ДД.

⁵⁴⁹ Елезовић је забележио у Пећи облик *сйрама*. (в Елезовић, Речник, 258).

⁵⁵⁰ Стевановић, *Савремени II*, 352.

⁵⁵¹ По Скоку (в Речник III, 38). „у књижевном језику истиснут је од синонима *без...* а облик *йрѣз* очувао се само у неулудном изричају: *ако неће, йрес к...* (Космет).“ Пример је узет из Речника Глише Елезовића (в Речник, 124), а Елезовић пример забележио у Бичи код Клине. У тој синтагми об-

633. Предлог *уочи* обичан је и у формама *очи* и *учи*:
уочи Божиха Д Бс, долџу *уочи* свѣдбе Дш СЛ, *уочи* слѣве дођу гѣсти Бр Би;
очи Вел'и гдана Ки, *очи* слѣве Н;
учи Никѣл' дана Г.

634. Предлози *мимо* и *ради* ретко се могу чути: *мимо* њѣ С, *ради* дѣцѣ Бл.

635. У функцији предлога нашао се турцизам *себеи*⁵⁵² и албанизам *шер*:⁵⁵³
мѣрам себеи њѣга Д, дошаѣ сам *себеи* овѣга СЛ;
погинуше *шер* жѣнѣ Ки.

ВЕЗНИЦИ

636. У поглављу о вокалима било је речи о факултативној употреби финалног вокала у везницима *али*, *или*, *ниѣи*, *као* и о супституцији иницијалног вокала везника *или*, који се јавља у трима варијантама: *или*, *али*, *ели*:

јѣ *ил'*и снѣ Б, ѣтац *ил'*и мѣјка Бл, матѣком *ил'*и грбул'ом БП, *ил'*и њѣко твѣј Л,
*ил'*и њѣшто дрѣго Гр, нѣси вѣду *ил'*и брѣше Би, пл'етѣ *ил'*и прѣдѣ Ки;
*ал'*и стрѣц *ал'*и брѣт Дш, јѣ *ал'*и ѣни Љ, сѣт *ал'*и двѣ Би, пѣре *ал'*и жѣвѣт Дс;
*ел'*и парадѣс *ел'*и паприке Ж, у кафѣну *ел'*и њѣгде Т, да пѣју *ел'*и да се дѣтну Пр.

637. Везник *јер* употребљава се само у том облику,⁵⁵⁴ али веома ретко, и то у говору млађих особа. Уместо њѣга у говору старијих особа редовно се јавља албанизам *се*:⁵⁵⁵

Затѣ га прѣмѣл'и, *се* тѣ не мѣжу слѣби Б, и мѣ њемо да се гѣђамо ноѣс, *се* ѣво свѣцка цѣгѣра Бс, Мѣрамо се враѣт нѣзад, *се* бомбѣраѣ се Бѣоград Дс, Да сѣд-
неш де ти јѣ рѣкнем, *се* јѣ вѣдим Ж, Тѣ тѣрзѣје би правѣл'и, *се* њесу умѣл'и л'ѣди
Ки, Јѣдва си чѣкала, *се* би јѣш накѣпила К, Мѣсл'ил'и сѣн је, *се* њѣга њѣ би Љѣ,
Нѣмѣјте ѣчит зѣмљу, *се* бѣга ми ви њѣшта рѣдит њѣѣ П, Нѣѣмо да се грѣшимо, *се*
ѣни не знѣдѣ С, Чѣвајте пѣпа, *се* прѣте да га бѣју Т.

638. Везник *но* је фреквентнији од везника *него*:

Мѣже *но* њѣѣ Љ, на кѣга *но* на тѣбе Љу, кѣко *но* од земл'ѣ П, с кѣм *но* са Ср-
бинем Пр, Бѣл'а *но* лѣзовача Св, Нѣ тѣ, *но* ван грѣбл'а Си, Дѣбро је *но* слѣбо и кѣ
ѣма С, Јѣма бицикло, *но* у лѣдно СЛ, Нѣсу чѣкал'и, *но* су прѣшл'и Т.

лик *ѣрес* и данас се може чути у СМ. Међутим, напоредо са предлогом *ѣрес* у њѣј се употребљава предлог *крѣз*, а и у другим конструкцијама означава исто што и предлог *крѣз*.

⁵⁵² Škaljić, нав. дело, 552.

⁵⁵³ Алб. 'sherr -i' 'svada, prepirka; šteta, kvar, uštrb; zlo, zloba, pakost smutnja; zavist, Ndreca, нав. дело, 304.

⁵⁵⁴ За разлику од неких суседних говора, у којима се не јавља, као у левачком (в. Симић, Левач, 468), или се јавља у форми *јел*, као у централној Шумадији и трстеничком говору (Реметић, Шумадија, 390; Јовић, Трстеник, 155).

⁵⁵⁵ Ndreca, Fjalor, 288.

РЕЧЦЕ

606. Одрична речца *не* јавља се удвојена у форми *нѐне*.

Оћеш л'и — *нѐне* Б Бл, сãд *нѐне* Би, нїје дошãо — *нѐне* Гр Дњ, нѐко *нѐне* ДД, ако *нѐне* Д Дс, је л' имао — *нѐне* К Л Ље, кò *нѐне* П Пр, сãг *нѐне* Св, јѐси л' — *нѐне* Си.

640. Речца *нека* употребљава се за исказивање заповести, жеље или при благосиљању:

рѐкни му *нака* изиђе, рѐкни му *нак* се појãви на прòзор Ж, *наг* дòђу Дш, *нак* узмù Гр, *нек* йма Бр, *нек* тражи Љу;
нек је срѐћан и дуговѐчан Г.

641. Речце *ѓво*, *ѓшо*, *ѓно* јављају се у тој форми и са замењеним финалним вокалом, при чему се мења његов квантитет:

ѓво ме Бр, *ѓшо* ти га Г, *ѓшо* ти ју ју мајка Гр, *ѓно* ју тãмо Ље;
евѐ га БП, *еиѓ* ти га Би Г, *енѓ* ју Би Дњ.

642. Упитна речца *ли* обично се јавља у форми *ел*, као у Мачви,⁵⁵⁶ К-Р,⁵⁵⁷ и источноцрногорским говорима.⁵⁵⁸ У СМ није реткост, ни у форми *ал*:

ел' га познãеш Бл, *ел*' га оћеш, *ел*' га нѐнеш Ки, *ел*' мòжете П, *ел*' га кã-бùл'иш СЛ;
ал' га оћу Дш, *ал*' ју жїв мùж Пр.

643. Речца *само*, на источном делу подручја напореда се употребљава са формом *сал* (в. карту бр. 39):

сãмо Бãга сл'ѓго БП, *сãмо* што ти е жїво Б, *св'мо* тò, Б Бл БП Бр Би Гр Гс Дш Ж Ки Ље Љу Си С СЛ Т;
сãл ако сам пун бãрùта Б, спãшена *сãл* мòја Бл, се нѓ *сãл* секрва Дс, *сал* нек се појãви Ж, *сãл* донѓсе свѓкар пãре Ж, *сал* да прòђемо П, *сãл* јã да дòђем С;
Си, *св'л* Би Гр Дс Ж, *св'л* нãоколо Гр, *св'л* за л'ѓбац Ж.

644. За истицање се употребљавају турцизми *бар*, *баш*⁵⁵⁹ и *дãко* < да ако „не би ли“:

бар тò БП Бс, дã ми *бар* мãло Г, *бар* чãшу водѓ Ки, што нѓси *бар* изијо татавò Дш, кад га слãвиш, *бар* га слãви Ж, да узѓ *барам* пòла Бр, *барам* да сам стигла Г, Дãј *барам* двã кїла покупи, донѓси *барам* кїло-двã Г, *барам* да ме пòгл'еда Св;
Јã вїдим *бãш* кај тї што вїдиш Ж, *баш* сам дошãо Бр, *бãш* ймам бокчу Би, *бãш* кај свїње Бс, нїсу *бãш* ДД, јã вїдим *бãш* кај тї што вїдиш Ж, *бãш* је л'ѓп Л;
бьш такò Г, *бь'ш* ми се не допãда Гр, *бь'ш* на Божїћ Би;
дори пѓро от пãуна Г, *дори* црвѓно Љу;

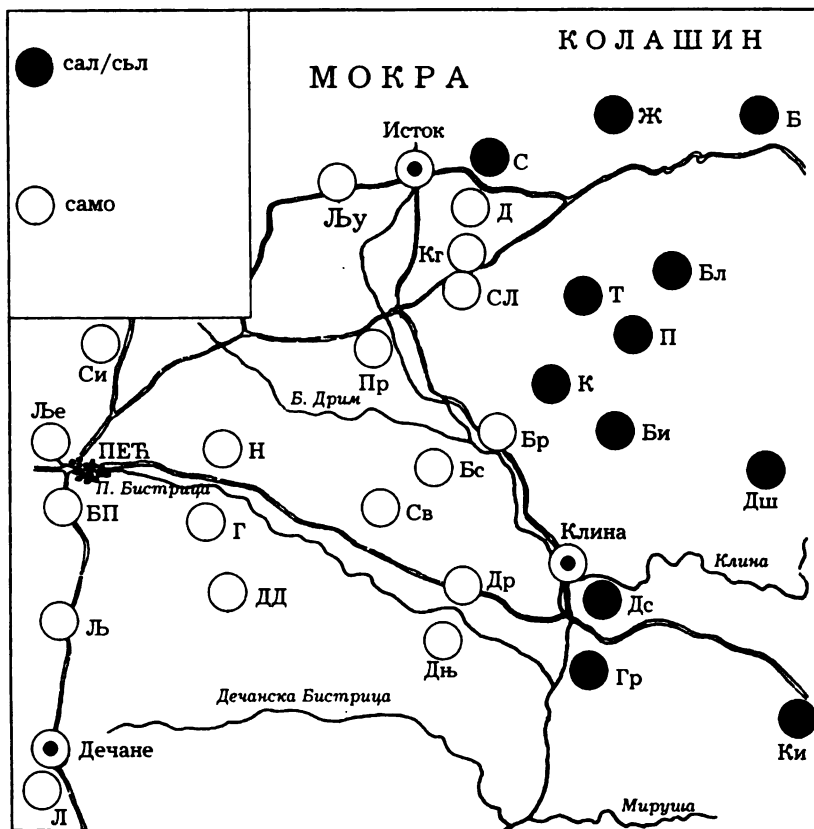
⁵⁵⁶ Николић, Мачва, 247.

⁵⁵⁷ Симић, Левач 470.

⁵⁵⁸ Стевановић, ИЦД, 125.

⁵⁵⁹ Јавља си у форми *бьш* (в. т. 61)

Карта бр. 39: Ареал облика сал.

дако те неће дѣрат Бр, дако стѣне којѣ ђвца Бс, дако дође сама Г, дако ме не заборѣви Др.

645. За појачавање тврђења или одрицања употребљава се речца вала:⁵⁶⁰ нећеш вала Б, вала се несам надала Би, дођомо вала Бр, тако је вала Бс, вала ћеш ми дој Г, вала ћу ти казат Св, рече, вала јѣсте Дш.

646. За изражававање сумње, односно чуђења употребљава се речца зар: зар несу отишл' и Л, зар си још тѹ Је, зар стѣгосте Н, зар нећете с нама Пр.

647. За изражававање могућности, вероватноће, несигурности, поред облика *можда* употребљава се и речца *несай*:

⁵⁶⁰ Бележи је и Речник Глише Елезовића (в. стр. 71).

Ви сте, *мѡжда*, сѣјал'и по Гораждевцу Б, Мѣне је, *мѡжда*, срамѡта рѣјти Г, *мѡжда* је ова старија Гр, *мѡжда* ћу бити Дс, *мѡжда* ћу се ѡдат Љу, пребијо би *мѡжебийи* Б, *можебийи* неси рѣчаѡ Бл, *можебийи* ћу бити Дс;

несай нѣма Бс, перисан *несай* от срца Би, *несай* је прѡдо Г, *несай* су дѡшл'и Дс, *несай* је побѣгла Ље, *несай* погинуо СЛ.

УЗВИЦИ

648. Уместо узвика *молим* за одазивање се употребљава узвик *а*:

Жѣно, — *а* Г, Мадо, — *а* ДД, баба, — *а* Св.

Употребљава се и за изражавање расположења:

а за мерак Л.

Такође, кад саговорник није разумео речи говорника, с тим што се изговара са узлазним нагласком:

а, шта рече Г.

649. За опомену употребљавају се турцизам *бре*, грцизам *море*:

како си, *брѣ*, чѡра Дс, ајте *брѣ* Ки, *бре*, л'уди К, дѣцо, *брѣ* Љу, штѡ, *брѣ*, такѡ причаш Си;

мѡре, неси ти чѣс Бс, *мѡре*, ни мѣне није лѡко Г, *мѡре*, скин се с кол'и Дш, *мѡре*, није такѡ Св.

650. Узвик *аји*, императивног је значења, а узвик *елај* означава допуштање:

аји нак узмѡ пушкомитрол'ѣз Б, *аји* ѡ врага Г, *аји* у бѣстрага К, *ајиѣ*, *ајиѣ*, фѡтајте мѣсто Бс;

ѣлај ако ѡћеш Св, *ѣлајиѣ* вала СЛ;

651. Од узвика ономатопејског карактера забележени су:

Ја идѣм напрѣд *кѡѡк-кѡѡк* С, утѡчѣш *шѡк-шѡк* Дш.

652. Остали узвици за изражавање расположења дати су по азбучном реду:

ѣх, ако умрѣм Б;

ѣх, баш ми се не јѣ Г;

ѡф, бѣло врѡће Г;

аѡ, кол'ика је Ље;

ѡј, мајко мѡја Би;

јѡ мѣне Кг;

кѡку мѣне, мајко Гр, *кѡку*, шта бѣ СЛ.

блѡгош нѡма Н, *благѡш* мѣне С.

реко *ишѡла*⁵⁶¹ Бр, *ишѡла* ће донѣс Бѡг Г.

653. За терање животиња употребљавају се узвици:

р — за овце,

⁵⁶¹ Inšalāh ar. 'акобогда', Škaljić, Turcizmi, 347.

й, ђе — за говеда;
л љк — за телад;
муш — за магарад;
чѣб — за псе;
йѣс — за мачке,
йш — за живину.

654. За мамљење животиња:

л љкс — за овце;
л ђки, л ђки — за говеда;
ћљку, ћљку — за коње;
гљци, гљци; гљду, гљду, шљј, шљј — за свиње;
кљш — за псе;
мѣц — за мачке;
шљко, шљко — за кокошке.

ПАРТИКУЛЕ

655. Севернометохијске говоре одликује употреба већег броја патрикула:

-е: *сѣде* БП Ље Н Св, *кудѣ* ћеш Г Гр Н, *кудѣ* си ишао СЛ, *нудѣ* Б, *шудѣ* Б Љ

Пр;

-к: *ѡндак* ДД Ки Л, *йѡсек* Бс, *шѡдек* Ж, *шѡдѣк* Дс, *ѡћек* Ље., *ѡвдек* Бс, *ѡдѣк*

Др Л;

-ек: *сѣдек* БП Л Ље Љу, *ѡдек* Др Дс Л Н Св,

-ке: *данѣске* Ки К, *дѣнданѣске* К, *йѡсл'еке* Ље Љу С, *йѡсеке* БП Др С, *ѡдеке* Бл, *ѡдѣке* Дс Љу, *шѣшѡдѣке* БП, *ѡйљѣке* Дс Н, *ѡвл'еке* Н; *ѡзгѡрке* Би Дс, *згѡрке* Би;

-еке: *сѣдеке* Дс Љу;

-кена: *данѣскена* Ки Т, *ѡћекена* Ље, *ѡзгѡркена* Ки, *ѡзгѡркена* К, *ѡйљѣкена*

Др Ки;

-нак: *ѡнданак* Ки, *йѡсл'енак* Б С, *йѡсенак* Бс Дш Пр, *ѡвдѣнак* Пр, *ѡденак* Б, *шљнак* Св;

-енак: *сѣденак* Б;

-нек: *йѡсенек* Бс;

-нака: *ѡдѣнака* Пр;

-наке: *ѡвденаке* Пр, *ѡвдѣнаке* Пр *ѡденаке* Б, *ѡдѣнаке* Б Пр, *йѡсл'енаке* Б Пр,

шѡдѣнаке Пр, *шљнаке* Св;

-енаке: *сѣденаке* Б;

-неке: *йѡсенекена* Бс;

-енке: *ѡвдѣнке* Б Ље;

-кен: *йѡсл'екен* С *йѡсекен* С;

-кена: *сѣшкена* С, *йѡсл'екена* К, *ѡдекена* Дш Дс, *ѡдѣкена* Би;

-н: *ѣрѣн* Бл, *најѣријен* Ље, *йѡсл'ен* Гр Н Пр Т, *йѡсен* Бл ДД Дш Кг К Ље Н П Т, *ѡѡшѡл'ен* Л, *ѡден* БП ДД СЛ Т, *ѡдѣн* БП ДД Т, *шѡндѣн* С, *шљдѣн* Љ, *ѡдѣл'ен* Ље;

-ен: *сѣден* Дш;

-на: јуџирена БП Г, иџсл'ена Бр Гр Дс С Т, иџсена Бр Гр Дс Дш Ки С Т, оведе-
на ДД, ођена Ље, ондена Ки, ондџена Дш Т, нџдџена Д, одџкл'ена К;
-ана: сџагана Ки;
-ена: онудџена Т, -ена: сџадена Бр Дс Дш Ки, џудџена БП;
-не: иџсене Дш К, одџене ДД, џдџене ДД;
-ена: сџагена Дс Ки, џдена Бр Дш Т, џдџена Бр Дш Ки Пр Т, џџодена Дш, џџ-
дџена Дш Ки, -ене: сџадене Дс;
-р: џндар ДД Л Ље, јучџер Г Дс, иџрејучџер Г, вудџијер Ље, одозгџор БП Бс Дс
Дњ Ки Л С, озгџор Б Бр Бл Би Г Гр ДД Д Др Дс Дш Ж Ље Љ Љу Н П С Т;
-ер: кудџер Г Гр Св, кудџер си проџао Гр, кудџер џемо Дњ, овудџер БП Бс Г Гр Др
Ки С, џавудџер С; џанудџер БП Г; онудџер Г, џудџер Бл БП Бс Г ДД Л Љ Св С, џндџер С;
-ера: џудџера Л;
-рке: јучџерке Дс, џудџерке Ки;
-ерке: кудџерке џемо Св;
-ице: одџвдице БП.

656. Партикула *зи* је врло фреквентна у дативу и локативу заменица ж. р. (в. т. 362).

657. Понекад се већи број партикула надовезује градећи нове форме прилога као у трстеничком говору:⁵⁶² *сџде, сџдек, сџдекен, сџдекена*.

⁵⁶² Јовић, Трстеник, 156.

IV ЗАКЉУЧАК

658. На подручју северне Метохије које се простире у правцу север — југ између Мокре горе и села Лоћана код Дечана, а у правцу исток — запад између села Кијева на средокраћу пута Пећ — Приштина и падина Проклетија, западно од Пећи, има близу двеста села, али у сваком не живе становници чији је говор био предмет ових истраживања. Напротив на крајњем југу и крајњем истоку постоји шира територија насељена искључиво Шиптарима, а у унутрашњости бројна су мешовита, насељена Шиптарима и новијим досељеницима. Једва у једној трећини насеља, првенствено концентрисаних у Источком и Пећком подгору, поречју Кујавче и око доњег тока реке Клине, живе Срби старинци чији говор одликују особине косовско-ресавских говора.

Велика већина тог становништва своје порекло везује за Црну Гору и Херцеговину, тако да на динарску струју отпада близу 4/5. Од осталих струја запаженији удео има косовско-метохијска, која је заступљена са приближно 8%.

Иако у неким погледима севернометохијски говори имају специфично обележје, у целини посматрано њихове особине се уклапају у шире косовско-ресавско подручје. Међутим, упркос чињеници да је та територија невелика, а уз то још и местимично насељена становницима који говоре косовско-ресавским говорима, наведено подручје није компактно, већ се јасно издвајају области у којима се говори међусобно разликују у погледу многих фонетских, морфолошких и синтаксичких особина.

Акценатски систем сачињавају акценти силазне интонације и дугоузлазни. Преношење старих акцената извршено је по познатим косовско-ресавским правилима са обележјем метатаксе. *живоџи, идџок, сџџира*. Кратки акценат се пренео са завршног слога, тако да се на отвореној ултими јавља само спорадично у облицима аориста: *изаџка, издржа*, а нарочито тамо где је подржан енклизом, *фала џи, дође ми*. На затвореном слогу јавља се у позајмљеницама које се нису акценатски прилагодили домаћим речима. *комаданџи, ћирећ, цулак*, а у унутрашњим слоговима показује већу отпорност него у финалном: *мол џџива, недељ 'а, џећина, џшенџца, сџџира*.

Дугосилазни је био знатно постојанији од старог кратког акцента, и није се пренео ни са ултимае, па нема дистрибуционих ограничења: *јунџк, девојка, жџенџа, сџџира, идџоу, узмеџу*.

Преношењем акцента на дугу претону настао је дугоузлазни акценат, али процес формирања троакценатског система није извршен у потпуности, те се на југоисточном делу територије уместо узлазног спорадично јавља дугосилазни: *ва̀га, во̀јска, ду̀ша, мо̀да, ш̀ра̀ва*.

За разлику од силазних акцената узлазни акценат је везан за пенултиму: *а̀деиш, десéшак, карабинéри*

Дужење ултима пред сонантом локализовано је на подручју источно од Источке реке и Дрима: *домаћин, казан, шамњан, шећер*.

Преношење акцената на проклитику је факултативна појава. Акценат се најчешће преносио с једносложне или двосложне акценатске речи на једносложну проклитику у некој врсти сталних спојева који се осећају као прилошки изрази и, наравно, у питању је старо преношење: *за́ душу, на́ зéмл'у, низ́ воду, у́ главу, и́ред зору, и́д сшарос*.

Неакцентовани квантитет је потпуно ликвидирани из постакценатске позиције, а јавља се једино непосредно испред акцената силазне интонације. *дб́ће ми, на́димак, л'удима, сива̀ући*.

Кратки вокали затворени сонантом дужили су се на читавом подручју северне Метохије. Кратки наглашени слогови у том положају прелазили су у дугосилазни, а кад се дужио ненаглашени слог који је претходио старом акценту — развио се дугоузлазни акценат. У неким облицима дужењем су захваћени слогови пред сонантима само на источном делу подручја, али и тамо је појава факултативна: *доцкán, домаћин, шећер момка, венчају, венчан*.

Вокалски систем се састоји се од пет вокала, који немају свуда стандардно-језичку вредност, већ им је артикулација умерена и местимично варира од благе отворености, до дифтонгизације: *у́ е́нђе, н'у́ е́ћу, м'у́ о́ј и'у́ о́шкy*, и потпуне редукције: *бш, свшшша, нјбол'е*.

Познато је да су под кратким акцентом вокали отворенији од вокала под дугим, а под силазним отворенији него под узлазним. одступања којима ће се документовати постојање ове факултативне појаве. С обзиром на то да одступања од „нормалног“, изговора средњих вокала, нису изразита, и да се у истим позицијама једном се бележи отворенији, а други пут затворенији изговор, тешко је утврдити законитости које их узрокују: *Вел'и́гдан насел'и́л'и, девóјка, овéјало, кокóшка, конóйл'у, волóвска*.

Анализе, ипак, показују да се отворенији изговор кратких акценатованих вокала јавља испред експлозивних сугласника и сонаната. Међутим, ни висина вокала у наредном слогу није безначајна, те су отворени средњи вокали претежно бележени у слоговима са ниским или средњим, а знатно ређе у слоговима који су претходили високим вокалима. Према томе отварање средњих акценатованих вокала претежно је последица међуслоговне вокалске асимилације: *мéшл'е, говéђе, жéнске, решéшо дал'éко*.

Отворенији изговор кратких ненаглашених вокала мање је изразит, али се, ипак запажа спорадична блага отвореност, претежно испред експлозивних сугласника и сонаната. *ногáвице сркáку смрóйáј, ридáнак*. Рекло би се да је и овде у питању међуслоговна вокалска асимилација, пошто се три пута чешће отварају ис-

пред кратког него испред дугог акцента. Непосредно суседство акцентованог слога не утиче битно на њихово отварање, те су подједнако отворени суседни и слогови даљи од акцента.

Кратки вокали спорадично се чују изразито отворени у преакценатском *йрвѣсмо, рвѣко* и постакценатском положају *малр, сѣнрве*.

Кратки вокали спорадично се чују и изразито отворени у преакценатском и постакценатском положају. Појава је нарочито изражена на крајњем југоистоку: са *сѣсѣйрѣма, рѣшѣйшо, ймамо^а ййјемо^а*.

Иако многи примери потврђују да се у истим позицијама јавља и затворенија нијанса од „нормалног“ изговора, запажа се да до затварања ненаглашених вокала *e* и *o* долази у суседству лабијала и велара и испред меких палатала, *дѣвѣј-ка земљу, немѣј, ногѣ, кошѣве, кокѣшка, конѣил* 'у, а затварање је троструко чешће у преакценатском него у постакценатском положају. Оно се може објаснити и асимилацијом према следећем палаталном сугласнику и положајем испред слога са високим вокалом, као и положајем испред дугог *o* које се високим вокалима прикључује.

Јасно је да се дуги вокали изразитије и чешће се затварају од кратких, али се понекад и кратки потпуно затварају до преласка у у: *уѣженѣо се, у йусѣйку* 'лопату'.

Замена некадашњег вокала *јайѣ* је екавска, те у свим позицијама редовно даје *e*: *дѣца, зайѣва, сѣно нѣсам, вѣје, грѣје, сѣје*. Међутим, ни у том погледу северно-метохијско подручје није компактно, већ је у неким облицима на истоку дао *e*, на западу *и*, а у селима Пећког подгора ни јекавизми нису реткост: *ћѣвер, ћѣца, ћѣрал* 'и.

У функцији силабема од сонаната једино се јавља сонант *r*, који се девокализује у позицији *r + o*: *умрао, сѣйрѣо*, а с друге стране јавља секундарно *r* настало после синкопе вокала, чим је нарушено правило да у једној речи може бити само једно вокално *r*: *йркрѣсѣйши се, йрѣрѣкла, йрмрѣзнуѣа*

Замена вокала најчешће је факултативна појава и углавном је резултат асимилационих или дисимилационих процеса. Док је супституција акцентованих вокала реткост, ненаглашени кратки се супституишу у преакценатском и постакценатском положају, *воданѣца, авако, ѣрмуника, ѣкѣшер*, а промене се врше према претходном и према наредном вокалу.

Под утицајем међусловне вокалске асимилације долази до апсолутне промене, тако да се асимиловани вокал изједначава са асимилаторним вокалом, а под утицајем контактне асимилације палатални вокали настају у суседству палаталних консонаната.

Дисимилација је редовно међусловна и регресивна.

Контракција је обична појава. Најчешће се сажимају неакцентоване финалне групе у којима је *o < л*: *вѣчѣро, гл ѣдо, йрѣдо*. У већем броју случајева сажимање се врши у корист другог вокала, тако да је прогресивна контракција — реткост:

До елизије најчешће долази у сандхију, у предлозима, везницима, замечничким и глаголским енклитикама: *н идѣм, н излѣзи, н ойѣвѣру, н умѣм*. Елидирају се сви вокали, од којих најређе вокал *у*.

Аналошко преношење сибилара из номинатива у акузатив мн. именица м. р, па наставак *-е* у Д-Л именица ж р, затим, синкретизовани плуралски облици генитива и локатива (са предлозима *йо*, *џрема* и *џри*) обична су појава на читавом подручју. Међутим, инструментална морфема поделила је говоре на два дела тако што се на западиом подручју уопштава се наставак *-ом* и код именица са основном на некадашњи меки сугласник, а на источном наставак *-ем* употребљава и код именица м. р. са основном на тврди сугласник, и тамо где му претходи слог са вокалом *-е*: *з дейџџем*, *с ексерем*, *с Пейрем*.

У пећкој и дечанској околини мушки хипокористици завршавају се на *-о*, и имају промену именица *-о* основе: *Анио*, *Божо*, *Томо*, а присвојни придев тих облика на *-ов*: *Божов Перов*, *Томов*, а на осталом делу територије хипокористици на *-а*: — *Аниа*, *Божа*, *Јова*, а присвојни придев на *-ин*: *Перин*, *Чедин*.

Именице ж. р. на сугласник испољавају тенденцију уједначавања са именицама мушког рода на сугласник, па се уз њих јављају атрибути у облику м. р, а у зависним падежима имају облике наставке именица м. р. л'еп *јесен*, кратак *ноћ*, два *крва*, замасти га *мастем*, док су се неке, проширене суфиксима, уклопиле у категорију именица женског рода на *-а*.

Уместо колективних именица на *-ад*, које су реткост, употребљавају се множнски облици: *јагаци*, *џдоци*, *џил џћи*.

Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за сва лица имају синкретизоване Г-Д-А-Л једине. 3. лица једине женског рода у Г-Д-Л проширена је партикулом *-зи*. Дативска и акузативна енклитика заменице ж. р. једине редовно гласи *-ју*, а у множини *ни*, *ви*, *не*, *ве*. Демонстративне заменице се напоре до јављају и у форми са „прилепцима“ и без њих: *шавâј*, *шанâј*, *шашавâ*.

Однос „тврдих“ и „меких“ основа заменичко-придевских речи није битно поремећен, а облици по заменичко-придевској промени редовно имају дужи облик. Морфолошка разлика између одређеног и неодређеног вида сачувана је само у номинативу придева мушког рода. Компаратив придева одликује продуктивност наставка *-ши*: *бел'ши*, *врџши*, *џрши* и конструкција *йо* + позитив: *џд вел'ик*, *џд слабо*, *џд џско*, која је пренесена и на друге категорије речи: *џд јунâк*, *џо раниџје*, *џд ше не вџл'и*, *најсвџје*, *најџрва*, *најџешко*.

Деклинационе форме броја *један* и *два* и ниска заступљеност збирних бројева, најбитније су особине ове категорије речи: *једноџзи*, *њима двџма*.

Форме инфинитива, презента и глаголског придева садашњег најјасније доцаравају колорит глаголског система. *дџбџиџ*, *оџџавџиџ*, *сиџсиџ*, а код глагола на *-ћи* долази до супституције фонеме *ћ* фонемом *ј*: *дој*, *џрој*, *џревџј*.

Ниска заступљеност овог облика надокнађује се, у футуру или уз глаголе непотпуног значења, конструкцијом *да* + презент.

У 3. л. мн. презента наставак *-ду* заступљен је на читавом подручју, *берџду*, *горџду*, *идџду* а завршеци *-у/-е* VII и VIII врсте глагола дистрибуирани су тако да се на северном делу подручја употребљава наставак *-е*: *раџде*, *саџде*, а на западном наставак *-у*: *раџду*, *саџду*, док централно и источно одликује паралелна употреба

систем првенствено код мањинског становништва, а преко њега га учвршћивао и ширио. Као последица међујезичких додира настало је затворено *a*: *dān, rāna, nāđāo*, лабијализовано *u*: *grūka, hūmērī, hūksōr*; померена је артикулација латерала: *lāmīa, māshkul, l'ēīo, l'īīa, l'ūbav, krāl*; померена је артикулација меког назала: *nīna kōjn, mājne māshja*. Ти, и други фактори допринели су продубљивању унутрашњих разлика и поларизацији говора на источну и западну зону.

Граница између њих оријентационо иде нешто западније од линије коју чине Источка река и Бели Дрим, а међусобне разлике фонолошке и морфолошке природе огледају се у прозодији, артикулацији и другим гласовним променама, деклинационим и конјугационим специфичностима, од којих су најизразитије следеће:

Западна зона	Источна зона
<p><i>домāћин, кāзан, шāмњан, шећер;</i> <i>армуникāше, бāјрак, у зāйвор;</i> <i>игрāнка, сāма, рāсīē;</i> <i>сīтарīји, иđ сīтарīји, нāјсīтарији;</i> <i>вије, грије сīје;</i> <i>сōфра, ћēф;</i> <i>фīр, фрба, фрчāница;</i> <i>млāд, млāдица, млдог;</i> <i>гўвно;</i> <i>зēмл'а;</i> <i>срīом, ðкеīшом, с волðвима,</i> <i>јабукама, с крāвама;</i> <i>Анīо, Бōжо, Јово;</i> <i>говðру, рāду, сāду;</i> <i>īмају, īēвају, īрīчају;</i> <i>ðōħðсмо, īойīсмо, рекðсмо;</i> <i>не вал'āше, имāу;</i> <i>бацā.</i> <i>доħосмо, рекосмо, īойисмо;</i> <i>не вал'āше, имāу;</i></p>	<p><i>домаћин, казāн, шамњāн, шећер;</i> <i>армуникāше, бāјрак, у зāйвор;</i> <i>игрāнка, сāма, рāсīē;</i> <i>сīтарēји, иđ сīтарēји, нāјсīтарēји;</i> <i>вēје, грēје, сēје;</i> <i>сōвра, ћēв;</i> <i>вīр, врба, врчāница;</i> <i>мнāд, мнāдица, млдог;</i> <i>гўмно;</i> <i>зēмња;</i> <i>срīем, с ðкеīшем, с волðвема</i> <i>јабукема, с крāвема;</i> <i>Анīа, Бōжа, Јова;</i> <i>говðре, рāде, сāде;</i> <i>īму, īēву, īрīчу;</i> <i>ðōħðмо, рекðмо, īойīсмо;</i> <i>не вал'āħāше, знāħāше имāħау;</i> <i>бацīња/бацīње.</i> <i>ðōħðмо, рекðмо, īойīсмо;</i> <i>не вал'āħāше, знāħāше, имāħау;</i></p>

У целини посматрано, севернометохијски спадају у К-Р, јер их ту сврставају бројне чињенице карактеристичне за те говоре, али су хетерогени фактори узроковали њихову специфичност која је последица културног нивоа средине, миграционих струјања с једне и језичких додира с друге стране. Унутршње разлике недвосмислено потврђују поделу на две зоне, од којих источна има више одлика косовско-ресавских, док западна, натруњена особинама суседних говора ијекавског наречја, неким одликама више нагиње тим, него К-Р говорима којим припада.

ТЕКСТОВИ

ЖАКОВА

Нéсам ишла у школу ич. У тó време девојке нéсу ишл'и. Сáмо мушкарци ишл'и. Кáсно су пòсл'е пòчел'е девојке. Ни сам кад знáла нити знáм данáс.

Носил'е се тапут свè бòкче, чарáпе и пазу́вце. Старинско тó е бíло. Опáнце от кожè. Граде се са и́глом пл'етийком. Вèзý се опáнци. Арђáво су изгл'èдал'и. Арђáва била нóшња и опáнци и свè арђáво. Ни имáло гýма тапут ич. Сáмо кожене.

Сèјал'и конòпл'у, па смо брál'и, ка нò пченица кат се сèје смо бацйñал'и конòпл'у, па покривáл'и матиком. Татако се сèјало. Порáслà би тавал'ика. Смо брál'и рúчно, па кйсел'ил'и ў воду, па вáди из водè, па трл'и.

Овáко трúпац намèшћен о дрвета. Грèбене смо имáл'и, па смо влáчйл'и конòпл'у. Онò арђáво бáшка смо турáл'и. Анá повèсмо се звáл'и. Прèл'и пòсе на ку-дèл'у. Свè рúчно се тó ткáло и рабòтало.

Ископáј рúпу, па турај трй дáна врèлу вòду озгòр и пèпо, па пòсе опèри и осуши. Сновáл'и би, навйјáл'и. Имáл'и би сòе да се навйја на трóubl'у, па да ткéмо, па тèк да се обúчу л'уди и дèца. Увòди нáјпре у ните, па пòсе у брдо, па би ткáл'е пòсе вáздан тавáко седèћи. Имáл'и смо, како се вйче нò, брдила. Мнòго јá-да бíло. Шўјаво рòбл'е бíло прè. Није знáло ништа дрўго.

Јá и овá мòја сèстра ка смо се спрèмáл'и, нáјпре у Пèћ и у Г мйтровицу, па смо ткáл'и за рубине, кошýл'е са што се вйчу, дòвде дугáчке, пантòл'е. Зйми панталóне от сýкна носйл'и, а лèти сáмо у гáћа ишл'и. Сýкно од вýне да прèдèш оснòву, пòтку. Свè на мáл'ку да прèдèш, па да ткèш. У четвòрак, четйри нйта. Двојáнац за повáл'це би ткáл'и. Ткáл'и смо вијáнке нáма. Искочыше сýкње вўњене.

Јá сам се ўдала у бòкача. Док сам остàрела сам носйла бòкче. Јòш ми седèдý. Ка ћу д умрèм ћу д опáшем бòкче да ми туре. Чўвам јòш што сам рúчно рабòтала двáез гòдина. И пòсе сам рабòтала јòпет. Сам, се спрèмáла двè гòдине. Плáћáо ме мўж. Сам напўнила пўна двá сáндýка па сам се ўдала.

Дáја ал' зèт би просйјо. Прè рèтко е се бèгало. Сáд бèгу св'ку нòћ и св'ки дáн. Тапут мйсит се сèко нáјвйше. Плáћáл'и свекрòви, л'йре дáвáл'и у тамнйну да изè зèт и дáја, па да ти донèсе рèч за девојку. Не знáм сáд ченè л'и Шиптáри. Такò и ко Србова.

Дошáо свèкар на вèл'ику ракйју и дошáо да уговòри. Дòно дáр. За кá ће с удá девојка. На мáлу ракйју кáко кò: гл'èдало, шáмија, пл'етиво. Пòсе на вèл'ику искочыше, ћуркови су се донесйвал'и. Кад уговòре сáмо едну шáмију донèсе приетел' и уговòри за у кой дáн ће да ј узмè. Мáлу ракйју онáко, сáл донèсе свèкар пáре и мало дáра. На вèл'ику ракйју пресèчу пáре кол'ико ће да тражи. По четрèс ñеса, по педесèт би дáл'и за девојку.

Смо се испйтовал'и ићорèл'и мй. Испит навр петнáез дáнá прè, па пòсе да се удá девојка. Седи мòмак онáмо, јá седим овáмо. Пйта пòп онòга мòмка:

-Кабул'иш л'и ти вѹ за девојку?

Којѣга срам он ћути. Два-трипут, посе рѣкне — кабул'им. И ја рѣкнем, посе, кабул'им. Нѣм чаре, платијо ми паре. Л'уди се не сраме. Кабул'им рече.

Има понѣко би оставио девојку на испит, йму л'уди такй. Не познајем ју, нѣћу ју.

За мнадицу коњска кѣла. Стари сват напред д ул'ѣгне код пријетел'а. Дѣвер за мнадицу. Са кол'има дѣвер. Двойца напред, муштулутѣје се вичу. Окѹсе помало. Она девојка мора да окуси од онѣ здравце, па да се врне кот сватова ђпет.

Такѡ се тѡ ченѣло. Мѡмак прѣ нѣе ишаѡ за девојку, но от кѹће се спрѣми, посе дѣ ко цркве на венчање. Прѣ момци нѣсу йшл'и за девојке. Ја и тавѡ мѡа сѣстра. Прѣ татакѡ бйло.

Кѹм и поп. Тѹре ти јену ка кѡрпу на главу. Довѡти и зѡ руку. Обрну се трипут око јенѣ соврѣ. Напол'е иградѹ и весѣл'е се чинй. Два дѣвера у прстенѹју — мнадицу. Тѹри вѡко прстен тѹ и тѹ по трипут, па довѡти у дѣсну рѹку. Тѹри ју прстен. Прстенскй дѣвер.

Најпре састѡви рѹке и тѹри ју прстен, па протйње трипут пченйцу крс кованйк, па обѹје посе цйпел'е. Докојни л'уди бил'и, мотлѡнице. Бѡл'е ка сад. Отиднеш, повѣдеш ју с кол'има, нйкакѣ мотлѡнице нѣма.

Само двѣ памтим што су побѣгл'е л'уднѡма. Ови сад ка дѣца ка се иградѹ.

Прво су ми дал'и рашѣто и пченѣцу и шићѣр у рашѣто па да баѡим преко главѣ, па посе јѡбуку да баѡиш. Свѡтови грабе се ко ће д уфѡти. Посе наѡјнче. Да подйгнеш дѣте трипут да га пол'убиш, дадѹ ми л'уди. Довѡте те двѡ дѣвера зѡ руку, па да пол'убиш праг домѡвскй, па да се обрћеш око ѡгња трипут. И свѣрву у прчѣвл'е, да у сѣднеш на кол'ѣна, да у пол'убиш.

Перка Петковић, 1914. Неписмена.

Снимљено 1994. године.

Дођо ја и Смрча. Реко да се скѹпе ѹправни ѡдбор и прѣсѣдник да изабѣрете дрѹгога. Ми ће да се дѣл'имо. Ја морам да правим кѹћу. Ја мора да радим на кѹћу. Тако ми бѡга ни ћемо се скѹпит, ни ћемо га бйрат. Ми смо дал'и наше гласове за тебе. Ти нѣмаш да радиш нйшта. Да нарѣдиш ѹвече штѡ трѣба да се ради. Стварно ја сам и бйјо. Пѡсл'е сам упрѡл'о кол'ико са мѡго.

Она што дође ис Пѣћи код мѣне, ноћй са менѡм. Идѣмо, и реко ја ћу д изйћем. Не мѡже се више овѡко. И смо бил'и тѡмо код Раѡоша на одну кѹћу на куфѣренѣцу. Реко ја ћу д изйћем, ви изабѣрте дрѹгога чѡвѣка.

Траже ми, едан казан сам имѡо. Поклонйл'и женѣ јѣдну краѡу њѡјни родител'и, па сѡ те да ми га узмѹ, да печѹ. Не дам и га. Нѣсам га ни ја кѹпиѡ, но кѹпил'и онй ис тазбйне.

Немѡ да и га дѡш йч.

Ја ћу мѡје волѡве д узмѣм.

Тй ѹзми волѡве, ал' ѹјутру ћемо ти и пуштит чйм ћеш уфѡтит.

Дѣ да искѡчу! Тѹ сам имѡо брѡта от стрйца, а четйри мѡи брѡћа.

Што кажу л'уди од извора дѣ вода бистра, но посе се мѹти. Мѹси да бѣдне тамо до маршала, а онѣ гнаве, тѣру и пѹде. Мѹси да дође на вел'ик положеј, а нѣт е школован ни ништа. Не мѹже да дође мѹј друг тамо. Мѹј друг трѣба да рѣне бѣл'еге док е жив, да држѣ краве, да ради и да копѣ. Дѣ школ'е нѣма. Онѣ кѹншије, обѣре ти стѹку и жѣто.

Чѣтрѣ сѣдме бѣо онѣ глѣд, онѣ мѹка. Јѣ прѣвим овѹ кѹћу. Јѣдан дѣн вршѣм нешто жѣта (тапѹт с кѹнима тамо у гѹвно), кад онѣ размѣнѹше. Сѣдоше под едан ѡра код овѣја кѹћа. Вѣза јѣ онѣ кѹне. Отѣдо код нѣ. Бѹго ми понѣ и флѣшу ракије. Данѣс не сврѣтисте ѣч.

Нѣкад вѣше са тебѹм. Жѣл'имо те бѹл. Тѣ ѡде. За трѣ рѣчи, брѣ што не прѣговѹриш, што не збѹриш две-три рѣчи: јѣ от сѣбе свѣ даѣм. Јѣ сам за тѹ. Нака те чѹ-ју онѣ твѹи. Што не прѣговѹриш?

Тѹ се одрѣдѣл'и бѣл'и чобѣни коѣ ће да чѹву. Бачѣце искѹче у планину онѣ што бачѹју. Онѣ чобѣни чѹву, нѣко ѡвце, нѣко кѹзе, нѣко говѣда. Оне кѹпил'е тѹ, посе подѣл'е тѹ по члѣновима прѣма зѣраде кѣко е кѹ зарѣдијѹ. Одрѣде тѹ. Иманѣ свѣки свѣде, а стѹку кѣко е кѹ уложѣјѹ. Мѣ смо прѣ изѣшл'и. Тол'ѣко те сл'ѣдује. Д узмѣш јѣгаце. По двѣ јѣгнета бѣло д узмѣш за едну ѡвцу. Јѣ узѣ јѣгаце по двѣ јѣгнета. Онѣ ѡпет, нѣје и дѹбро.

Тѣ ѡпет си бѹл'ук учинѣо.

Сте рѣкл'и вѹл' ти двѣ јѣгнета, вѹл' ти ѡвцу, на прѣмер по ѣдну? Да дођу д узмѹ јѣгаце.

Смо рѣдѣл'и са зѣпрегом тапѹт. Јѣ сам бѣо одрѣђен да се сѣје и за дѣнене. Нѣе бѣло трѣкторем да се ѡре. Мѣ смо имѣл'и тапѹт ѡсам кѹјнѣ, осамдѣсѣт и дѣвет брѣвѣ ѡваца, двѣдѣсет и чѣтири грѣла говѣди, пѣдѣсѣт кѹзѣ. Да нѣгђе ништа нашѣо жѣво нѣсам, ал'и смо имѣл'и тапѹт у Шушѣцу иманѣ. По ѡсам л'ѹдѣ држѣмо крѣјт за гѹдину дѣнѣ. Јѣз да смо мѣл'и стѹке бѹл — стѹка бѣла јѣфтино. Не чѣнѣ. Јѣдино смо имѣл'и тѹ да се јѣ л'ѣба. Нѣсмо нѣгде копрѣву ѡстѣвил'и, па сѣмо ѣдна кѹрица тајка. Домаћѣн кѣже немѹ којѣ жѣна да ѡстѣл'а. Отѣднем код ѹјака. Тѹчѹ шишѣрке цѣпцео дѣн па посе и мѣл'у.

Аустријѣнци дођѹше тѹ, а чѹе се кѹкавица у прѹл'ѣе. Бѹл'е да смо ѹмрел'и, да кѹка на нѣс. Отѹсмо у Ракош да се жѣл'имо. И дѣте запѣмти, сѣд не знам ништа. Плѣчемо танѣмо, пакѹпил'и ни жѣто. Врнѹсмо се од Ракоша ус та пѹт свѣ плачући, кѹкући. Вѹјска идѣ. Свѣ се бѣл'ѣла л'ивѣда — конзѣрве и тѹ. Вѹјска до шѹме па се пѣвѹкоше. Онѣ командѣн нѣ би се пѣвѹко да му нѣсу дѣл'и пѣре. Онѣ овѣмо овѣм пѹтем. Нѣки искѹчил'и на чѣстѣну да гађу, отѹд уфѣтил'и крш.

Трѣ гѹдине сам запѣмтио кѣј данѣс глѣд, па посе у рѹпсто глѣд. Л'ѹди идѹ на пѹсо да прѣве кѹће, а нѹси тѣвако л'ѣчка забрѣкано, ће да му се расѣпл'е ка онѹ кѣфа. Да понѣсе, да јѣ тамо. Тѣвако нѹси. Нѣма шѣка брѣшна. Бѣо глѣд вел'ик. Сам рѣко да ми јѣ дочѣкат да се најѣм л'ѣба, вѣздан би носѣјѹ чѹвѣку камѣње, сѣ'л да ме држѣ. Кат се најѣ чѹвѣк забрѣви. ѡде вел'ѣм женѣ нѣје ти пѣчен л'ѣбац дѹбро, те увѣти онѹ средину, те га бѣци изѣ врѣти, а гѹтѹво сам ѹмро. Нѣса мѹго да збѹрим. Сам рѣко нѣкад нѣћу нѣћ мѣну л'ѣбу. Половина ѹмрл'и од глѣди. Док смо мѹгл'и са прѣтем нѣје ѡстѣла трѣвчица зел'ѣна, нѣти л'ѣс на дѹду.

Не смѣш да цѣкнеш. На рѣт прѣимиш тану̇ водетѣну и танѠ. Чи му нестѣне — цѣо пакѣт му дѣ.

Ми смо прѣ имѣл' и обичѣј, до у Шушицу да се зовѣмо на слѣву. Сѣми л'удн рѣшѣсмо, више смо сѣмци, да н идѣмо да лутамо, да зовѣмо. Кад ни је слѣва, дѣнемо да рѣшимо да дођу л'уди. Она̇ се нѣе спрѣмаѠ ич.

По обичѣју тѣ би употребѣл' и вино. Свећу упѣл' и би гѠспѠдал' и. Тѣ био један гиомѣтар за време бѣвше Југослѣвије. Ми дѣгосмо слѣву. Окадимо се там ѣанем. Кад га слѣвиш, бар га слѣви прѠписно — л'уцки. Који знамо да е најпаментнији. Он вѠди рѣт, кой дѣе да га слѣша. Дѣгнемо слѣву. ПѠсе по рѣду слѣжимо. Једнога гѠре увр сѠвре. Она̇ домаћин кой познае л'уде, он изабѣре кой л'уцки се дѣ.

Јѣ сам бѣјо мѣад, опрѣсмо рѣке, он мѣне: дѣк се, сѣдни гѠре. Реко вѣдиш л' и тѣ овѣ л'уде. Старѣји од мѣне су бѣл' и двѣес и четѣри.

Јѣ и вѣдим бѣш кај тѣ што и вѣдиш. Ово е мѠја кѣћа, да сѣднеш де ти јѣ рѣкнем, се јѣ вѣдим.

Нѣко вѠди рѣт, на време се дѣгне, нѣки седѣ до у зѠру. Понѣки седѣ и сѣд овѣ мѣла слѣва до дѣсет сѣтѣ јѣтредѣн, и тѠ нѣ каѣбаѣлук. Не дѣгне се ич.

Нит се ѣму пѣре, нит се ѣму цигѣре. НемѠ д идѣш нѣгде док не понѣсеш. Прѣзном рѣком се н идѣ нѣгде.

Пѣшти се јѣдна нѣоколо, па пѠсе пѣшти она̇ гѠре што седѣ кршѣницу. Укрсте док изрѣде онѣ кршѣницу. Кѣжу тѣпут, и за време окупѣције брѣнил' и да не слѣве слѣву. ШапѠћу: енѣ, онѣ се прекрѣстише. Сал што гл'ѣду ѣдан дрѣугога. Онѣ кршѣницу, па пѠсе Ѡпет дрѣуги рѣд.

Нѣ кај прѣ, по одну чѣшицу јѣутру попѣјем. Кај прѣ што сам био мѣад. Кѣку мѣне!

Сѣд, ѣво више о двѣез гѠдина што жѣвим сѣм. И да скѣва. Л'ѣчи, л'ѣчи, тако ми бѠга не могѣу нѣшта. И нѣсам жѣл' ио да у л'ѣчим. Сам имѣо и за сѣкрану пѣре бѠл. ТѠде је ѣмрела у тѣва крѣвет. Ал' кѣже, да у сакрѣниш тѣ. Нѣ, тѣмо ми свѣ, тѣмо ми рѠсто, тѣмо ми ракија. Да вѠзиш ка волѠвска кѠла кад идѣ плагѣчко.

Ратко Петковић, 1911.

Снимљено августа 1994. године.

ТУЧЕП

МемѣрѠвић Цвѣтко, Тѣчепо. РѠђен двѣнаесте гѠдине, пѣтнаестог априѣла. У шкѠлу ишаѠ нѣсам. Сѣ'мо да читѣм помѣло. Да пѣшем Ѡпште не знам. Сѣ'мо што сам био по терѣну у Албѣнију четрѣс трѣће гѠдине. Шѣс месѣци нѣсам бѣио кот кѣће.

Напѣни му шајкачу. ПѠсл'е ослобођѣња тѣро Шиптѣре да зѠром код ѣгѠве кѣће пѣју, стрѣц тѣве тѠде моѣ снаѣ. Тѣј е пѣвац бѣио. До скѠро је бѣио жѣв. Прѣ две гѠдине је ѣмро, ченѣ ми се. И он и Ѡбро да пѣју, да пѣју, ме зѠр да пѣју. Врѣта заковѣо, дѣнг ексѣри. МѠраш да пѣјеш, а у Бел'ицу, ка у Бел'ицу, дѣте мѣло тѣ је пѣло ракију. И нѣјзат онѣ кат су вѣдел' и да ѣе такѠ да и напѣје, пѣшке Ѡстѣвил' и и крс прѠзор поскакѣл' и. Комѣдир мил'иције.

Вел' иком чашом пије се и сад и ранџе. Ранџе се више пило. Сад је то измодело то пиће тал'ико. Друшке. Сад приетел'сто се изгубило. Нема приетел'и сад. Сат приетел'и се фату на страну. Ја сам жел'ан приетел'а са да њмам. Њмам једног у Видење. То је све растурено. У Л'евошу неки Благоје, он је умро скоро. Њма синова шес. Ше синова ѡма.

Њмам три унке. Једна се удала тамо око Београда. Ове две раде исто у Београд. То је се стареја удала. Ја не могу да отиднем ко тога приетел'а тамо.

Вино се пије и гопода се. Пошто се гопода, онда крене се малом чашом. Пије се малом чашом. Једно две мал'е чаше и онда крене вел'ика. Поче вел'иком чашом. Ја се напијем с'мо другог августа, од године у годину. Њмам госте два астала вел'ике. Њмам хџф да свакоме здравим ону вел'ику чашу и ја да ју попијем. Увек д у кап. Вел'ика идџ посл'е мал'е чаше. Прва вел'ика д у кап, е друга, трећа... Послена укристи онај увр совре кој је — кршенача. Поксен укристи домаћин. Опет кршенача домаћинска. И она треба да се попије. И онај увр совре што је, и он треба да попије, и сви да попију. Он домаћин и све треба да попију.

Причао ми један стари мој, као парадеда ми је падао. Ранџе, каже, Шиптари ту — аге. Сат како те, да се прекрсту не смеду, и како те д укристи они оном чашом да бидне кршеница она чаша, да се не сете Шиптари, а да се прекрсте не смеду — не да ага. Они, ајде д укристимо. Ти здрави с танџ странџ астала, онај поче здрави овамо, и кршеница остане. Значи прекрстил'и смо се, и ако на дају Шиптари да туримо крс.

Одма сад други дан Вел'игодана, панедџ'ак. То смо носил'и стално и ранџе и поче ослобођења. Имал'и смо оде комунисте јаке у Кош. Ми ћемо да носимо крсте по пол'у. Забрањеше ни. Ранџе се носило преко целога села. Ранџе кад је било и женске су ишл'е.

Покупимо се оде. Њмамо ревену ту насрџт села. И ту поп чита. Идџ се и скубџ се пченица, баџиња се, гопода се. Имал'и смо записе, ове вел'ике дубове. О тога записа до тога идџмо. И ту поп чита мол'итву. Дође горе у гробл'е на ревену посена. Није имало армуника, него гоч. Чука гоч. Играду под онај гоч.

Пред рат се насел'ише насел'еници одена у наше шумџ. Они су бил'и отмени л'уди.

Ја сам био ка одборник оден у во село. Поставише ме четрџ четврџе године, ка се ослободџмо. И тај чика Димитрије, он је сто дваџ година живџо. Пуро смо га звал'и, а Димитрије му имало име. Он је направио крс о дрвета. С'мо крстиго вако, и ајде ћемо, децо, д идџмо по пол'у бес попа. Поп не сме да дође. Ишл'и смо посена по сџлу. Крс несмо имал'и овај црквенџ, него укристио он два прутчета овако. Ја памтим за бившу годину. Ја сам носио крс мал'и. Мој стрџц ме је носио у наручџ. И крс ја држим овако.

Једну годину кад је било баџ опасно, неки Мирко Цол'ић, то ми је теткић рођџн. Био је комуниста, а био је прдавац у Осојане. Он је позво да носимо крсте. Имао је два брата. Носил'и смо прко целога пол'а крсте. Вел'и ми тај Мирко: ја д идџм не могу сас вама, а џво моја браћа. Бого ми, чувајте попа, се прџте, каже, Кошџвчани ил'и Шал'инџвчани, Црнагорци неки. Грђи су бил'и Кошџвчани, баџ

мештани. Они су бил'и заражени. Имао неки Пѣра Обрадѡвић, па Зѣрија Попѡвић, па имал'и су ѡни калабаѡук тѹ.

Пренѣмо крс. Саѡ прѣтел'е ћемо д извѣдемо дѡл'е, и понѣсемо ракѡје и по-стѡвимо мѣзе. Тѡ би носил'е жѣне, и би постѡвил'и тѹ. Они, тѡ комунѡсти дѡшл'и, те да бѡју пѡпѡ. Ми се покѹпил'и, око пѡпа седѡмо. Ўзо тѡј Вѹчо неки Цѡл'ић, тѡме Мирку брѡт, мацѹгу једну. Каже само ако ми га дѡрне когѡћ, кажѣ ми ћемо да рѡтуемо ѡдѣна. И не смѣдоше. Одржѡше гѡвор како не трѣба крста да се нѡси, штѡ ће нѡма крсти, штѡ ће овѡ.

Њемо идѣмо да тражимо крс у унутрѡшњи, у Ђураѡковац, да ни се одѡбри, да ни се дѡбри да нѡсимо крсте. Ми се покѹпил'и на Вел'иґдан бѡш. Дрѹги дѡн Вел'иґдана су нѡше крсти, а трѣћи дѡн Осѡјане йма крсте. Има Ђураѡковац, йма Бел'ица. Онда, Ђураѡковчѡни дѡшл'и, и ѡни да траже да и се одѡбри. Јѡ и тѡј Рѡка Ђурић познѡемо нѣке тѹ. Тѡмо бѣше један Шиптѡр шѣф унутрѡшњѣга. Бѣше тѡј ка официр, бѣше Црнаѡрац, па се њѣму мѡл'и, а онѡј Шиптѡр не дѡ. Закѡчио тѡј од Ђураѡковца тражи. У једно врѣме му је тѡј Шиптѡр, јѡ сам чѹо на моѣе ѹши и тѡј Рѡка Ђурић (ми зѡедно идѣмо, боримѡ се), рече тѡме од Ђураѡковца, да простиш рече: јѣбем л'и ти крс твој, нѣћеш га нѡсит док је ѡде Албѡнац!

Како пѡѡва ѡн тѡј крс, јѡ и Рѡка дѡђѡмо. Рѡка сврѡти у Ђурићѡ кот кѹће, јѡ дѡђо ѡдѣн. Нѡћем пѡпа, сѣди с моѣма браћѡма тѣма. Кажѣ му — не дѡу, пѡпе. Ни-шта, рече, не дѡу, не дѡу. Не дѡдѹ. Нѣ даде ни у Ђураѡковац одобрѣње. Пѡп рече кад ви нѣсу дѡл'и одобрење, јѡ не смѣм д изѡћем.

Дѡнас дрѹкше се удѡе, дрѹкше се жѣни, дрѹкше свѣ, јер данѡскена се узнѣ-дѹ, па тѣк свѡдба навр нѣкол'ико. Јѡ сам жениѡ трѡ сѡна. Јѡ сам ишѡо да вѣрим за двојцу сам сѣко тѡј мисѡт, а за тѡга мнѡћѣга сѣ мо сам отишѡо. Рѣко сам прие-тел'у и повѣо тѡга сѡна. Оћеш да ми дѡш ћѣрку — ѡћу. Срѣтѡо да бѡг да.

Јѡ ни знѡо нѣсам. Мој стрѡц запросѡио је. Сѣко је мисѡт. Вѣрио је мој стрѡц, јѡ ју знѡо нѣсам. Нит је ѡна мѣне знѡла, нит сам јѡ њѹ знѡо, па да је ћѡра ѡна бѡла.

Прѣ дѣсе дѡнѡ отиднемо да се испѡтуѣмо. Јѡ сам отишѡо у Ђураѡковац. Њѹ доведѣ њѡјзин ѡтац и нека жѣна сас њѡм. И ѡнда пѡп пѡта.

— Ђјде ти, Цвѣтко, бегенишеш л'и? Гл'ѣдај овѹ млѡду. Оћеш л'и ти за жѣну да ју узнѣш?

Јѡ кѡжем — ѡћу.

Њѹ пѡта пѡсѣна — оћеш ти њѣга?

— Оћу.

И тѡтакѡ.

Млѡда, ѡна дѡђе и оће да пол'ѹби прѡг, Вѡдн ју дѣвер, деверѡвица нека. Сѡ-гне се и пол'ѹби прѡк. И ѡнда уйће у кѹћу. Стѡра, онѡ свѣкрѡва њѡјна, и ѡна ју сѣд-не у кол'ѣна. Йма обичѡј па узнѣ мало сѡл'и да осѡл'и онѹ шѣрпу. Деца пред њѡм идѹ. Пѡсѣна у њѡјну сѡбу. Тѹ баѡиња. Решѣто изнѣсу. У решѣто пченѣца, јѣчам, шѡћѣр и ѡна бѡца. Јѡбуку ѡна већ отѹ дѡнала. ѡна баѡи јѡбуку преко њѡјзи. Нѡ-кѡњче овѡ изнѣсу. Тѡ нѡкѡњче ѡна подѡгне трипут и дарѹје.

Дѣшѡвѡло је се на понѣке мѣсте. Сѡѡтови мѡргѹпи, нѣко узнѣ нѣшто, и тѹ кѡ-ца се размину л'ѹди, ал' ѡпет се нагѡде. Не дѡђе бѡш до вел'ике свѡђе.

Стари свѣт увр остала. Прво би донел'и ушгѣпце. Напраѣве жѣне на мѣс од брашна. Унѣсе по цѣлу тепѣју ил'и шѣрпу вѣл'ику. Расѣпл'е се прд онѣ свѣтове да омѣзе. Крѣне се ракија. Стари свѣт пѣсена ће да тражи млада, да изађе млада да ју виде.

Пѣсена дође млада. Прво кот старога свѣта, пол'уби му рѣку, па свѣма рѣдом. Сѣт се поздраве, нѣте да л'убе рѣке овѣ младе, поздраве се и врате се код старога свѣта увр остала. Ту гѣви. И онда каже тѣ младе да запѣва. Ајде сѣд, млада, оћемо да видимо да л' си нѣма да л'и нѣне. Она нѣће да запѣва. Пѣву онѣ друге наместо њѣзи, ал'и свѣтови ѣвол'и, одмакну онѣ двѣ. Она у једно време крѣне. Пѣсена приђе нека друга код њѣзи. Срѣтње, срѣтње, честита се и пушти се чаша. Он шајкачу напуни и мѣраш да попијеш. Чѣо сам ис црпул'е да се пило нѣгде, ја тѣ видо нѣсам, да те лажем не мѣгу.

Нѣки остѣну и трѣћи дан. Њѣрке ѣине, ка ти да си дѣо ѣрку ѣдена и ти прѣви дођеш јутредѣн ѣдма кот прѣтел'а.

Дођу отѣд њѣзини родѣтел'и. Узнѣ још двойцу, ал'и тройцу. Дођу узнѣдѣју у гѣсте. Дођу дањом ѣни. Овамо и дачѣкамо. Пѣта онѣга домаѣина кол'ико ће мѣја ѣрка да сѣди у гѣсте тамо код нас. Кол'ико он каже — тал'ико, недѣл'у ал'и двѣ. И кад бѣдне тѣ време, ѣни пѣсе дођу д узнѣду онѣ мѣаду. Нѣте да конѣчу.

Ранѣје би сѣјал'и пчѣницу, кукурѣз, јѣчѣм, раж, ѣвас, зѣб. Конѣпл'а ѣсто се сѣје. Ума неки лѣн. Сѣјо би се тај лѣн. Напраѣви се л'ѣја. Ископѣ се матѣком. Порѣвни се са грѣул'ом. Раж, да ти кажем праѣво, највише се корѣсти ѣн за свѣње, и мѣшѣла би се са пчѣницом. Омлѣтиш и праѣвиш ѣже за пчѣницу. упрѣдаш од ражѣне. Ражѣна слѣма ѣна е јака и дугѣчка.

Цветко Мемаровић, 1912. неписмен.

Снимљено маја 1992. године.

СУВИ ЛУКАВАЦ

Сѣдамдесѣт и шѣз гѣдина ѣмам. Уме ми Мил'ѣна, зовѣду ме Така. Мѣшѣћи смо. Ис Пѣрѣвиѣа.

Ўскрс, Вѣскрс, Вѣл'ѣгдан. Свакојако се зовѣ. Идѣмо, нѣко на прѣчес, нѣко ко свѣјте, нѣко татако. Постѣмо. ѣно би трѣбало сѣдам нѣдел'а ка прѣ. Сѣд недѣл'у. Нашѣрѣла сам стѣ комѣта. Дѣиѣмо кѣ дође да честѣта Ўскрс и деѣма.

Помѣло да читѣм знѣм. ѣдѣ кат се ослобѣдило и бајѣги сам имѣла за прѣви рѣзред диплѣму и татако. Тавѣко ѣме и прѣзиме да прѣчитѣмо. Ушл'е смо жѣне свѣ и девѣјке које нѣсу ѣшл'е у школу. Пѣсл'е пѣднѣ, кад би заврѣшил'и мѣшег и ѣзмет, отѣшл'и би по јѣдан сѣт.

Каже Сѣта Богорѣдица шаѣрѣла да одмакне тѣ чивѣте за сѣна њѣжнога. Сѣтѣ Пѣтку. Зовѣду по сѣлу, дођу. Честѣтају по ракија. Свѣјте конѣче, рѣчу.

Спрѣма се за Бѣжић. Кѣ ѣма праѣсе. Мѣсимо полѣзник. Прѣво се попиѣ вино. Бѣдњи дан. Печѣдѣ пѣтије, спрѣмају. Кат се бѣдњѣк донѣсе прѣсају га жѣтем да ѣма берѣћет. Кад је прѣ имѣло ѣцак, тѣре га да прѣгорѣ у онѣ. Тѣре му ракије, пѣте, виѣна, дарѣју га пѣрема. ѣнда онѣ угл'ѣвл'е тѣре у тепѣсију, црѣпул'у. Свѣаки угл'ѣн: овѣ е сѣно, овѣ е пшѣница, овѣ е грѣжѣе, овѣ е кукурѣз, овѣ е шл'ѣве. Кад

макне ујутру сач, кој ѿма онај паул' веће, то е успело берѿшет, коіе съ'мо црн угл'ен — по нїіе родна година.

Н умём ти казат, три године прё рѧта. Онда ми је човек отишао у ропсто. Ја чёкала тодѣ. Ни човека ни детёта. Седёла са јётрвом. Само једнога Л'ёку, знао си га ти, смо га чуваљ'и ја и моја јётрва, да ни бидне син обадвёма. Кад је њёму била прва недел'а, браћу му поло године. Тамо бијо на посо и ктёо д идё код некога. Била скурзија, попијо мало.

Дёца су и као злато ободвицема. Тёрка му рѧди, дёца рѧде. Сад му чёра учи у пол'опрївредну школу у Пёћ. Мнађи две-три године. Ми смо га повёл'и, кола наша. Она ѿма пёнсију добру, ѿма пёл'е. Дёца ју прирасла. Пёнсију. Два бл'изна-ка четвѣрти завршују. Шкёлује дёцу. Мнада, теке добра, марїфётна и здрава и ја-ка. Она е седёла двё године код нас. Свё да у помогне ту дёцу, да се не бої Роса сама кад ју погину муж. Отїдни помало, па опе дођи.

Одавде јёсу много, ал'и су се прё отсел'ил'и без никакe нужде. Мил'ивоје ѿма дваес и седам-осам година, Димитрије, Мил'ѿја, Мил'ѿна браћа. Отїшл'и су бёл — много. Пёсл'е су тишл'и неки по послу. Моје ћерке двё у Л'убл'ѧну. Рѧде обадвё. пма кућу четворспратну, ѿма два детёта, сїна и ћерку. Купијо ту, н умём ти причат, ка фабрики. Тај мој зёт ѿма фабрику. Свё тово емајл'ѿра за кола, за шпорёте, за чункове. Још прё тој моё ћеркё, тату е се запосл'ѿо и заено су стёкл'и. Дошл'и би де бїло, ал' ту кућу продат не мёжемо.

Само двё жёне смо бил'е запете тату. Давѧл'и паре, имѧл'и чуваре. Чувари прво бил'и кѧтол'ици. Јёдни дођи, други отїдни. То су се измењѧл'и, пед година су ту чуваљ'и и чувари. Кѧтол'ици напушти, па Шигтѧри. Узїмал'и л'уди, рѧдїл'и та-мо по Коврагу. Ми жёне смо брѧл'е пасул'и л'ушгїл'и колёмоћ. Ајде, жёне, ко не-сте за друго, јесте... Ми нїшта. Аге узїмал'и. Дошл'и аге ис Пёћи и узїмал'и то.

По кућама нёсу. Говёда су ни опл'ачкал'и. Убил'и су еднога Живѧнёвиѧ Радоја. У кућу су га напѧл'и тамо надно сёла. Он се брѧнїо, брѧнїо и секїром удѧрио еднога Шатѧровиѧ. Имѧо е расечёну главу тодѣ. Извёл'и су га, убил'и дол'е код рёкё.

Некат само кукурус и пшеницу смо сёјал'и и траву косїл'и. Кат се ослобо-дїло нѧ су зором турїл'и да сёјемо ибрїт, де сёјемо рёпу, да сёјемо дётел'ину. Мој чёвек е бїо бёл'есан, из ропста како е дошао изњурен и довѧтио се за главу. Бил'и на куферёнциу. Са трёба да сёјемо рёпу, кибрїт колёмоћ, е татакё. То е се измењїло.

Да ју удёсиш мёсто ко брашње, онда посл'е под матїку брѧзде, јёдну по-крївај јёдну открївај. Онда мёраж да у чуваш двё недел'е данѧ. Кат порастё она одвоји, и двё руке конопл'е. Једна се зовё белёјка, друта црнојка — са сёменем. Пёсе се кїсел'и та белёјка у воду. Свё са ѧом смо обукёвал'и рёбл'е: и панталё-не и блузе и постел'їну, и опѧнке градїл'и.

Ко би нашл'и гуму каку бїло, пл'ётн све иглём па врнчѧј. Само от кёже. Кёжу говёћу куповаљ'и у Пёћ, за л'уде. За домађїне — најбол'у кёжу, за дёцу — шта бїло. Ако л'їпчи коњ, ако л'їпчи крава, вѧди опуту па и кїсел'и, па препрѣ-дај. пма једно дрво кај нёга угёђено, и онда га натучи бондѣ. пглу вёл'їку — пан-чѧрка се звѧла. По шїре уши, по дебёла. И жёне татё. Бёго ми, нёсу имѧл'и нї-

шта. Тѣх нѣкат, неке фѣр кѡндуре, жеменѣје. Само мнѣдицема тѡ да и кѹпе, татѣј дѣн кат се у дѣду, више нѣшта. Ткѣл'е о тѣра, нѣјбол'е плѣтно. Ткѣл'е рубѣне, па бѡкче, па пѡјасе. Сѹкње су кѣсно искочѣл'е, пѡсл'е рѣта.

Пресѣјал'и би пѣпо на сѣто. Тѹри у корѣто свѣ рѣд пепѣла рѣд водѣ. Ископѣл'и би рѹпу кај кѣца. И наслѡжи свѣ мало сламе, мало пепѣла, мало тѡј прѣђе. Једно трѣ дѣна по трѣ четѣри кѡтла вѣл'ике. Тѹри један дѣн па поћути, па дрѹги дѣн. Трѣћи дѣн испѣри. Бѣла кај снѣг. Кад ѡћеш да ти је мѣко за ткѣње, тѹри у корѣто по едно јѣје и мнѣку вѣду.

Јѣ пѣмтим чешѣре ка су имѣл'и о сѹкна. Тѡ е се пл'ѣло. Црѣни гѣјтѣни, бѣл'е чешѣре. Марѣму око гѹше, па неки цемедѣн. Мѡи су бѣл'и богѣти и нѣсу оскудѣвал'и. Тѣрзѣја ишаѡ от кѹће до кѹће, неки чувѣн чѡвек шѣје чешѣре, цемедѣне, јапѹнце онѣ вѣл'ике ка церѣда за кѣшу, и капул'ѣчу ѣму. Натѹчу и тѡ код ѡваца. Свѣ се тѡ грѣбенима рѹчно влѣчила вѹна, па се ткѣло сѹкно, па се носѣло у вал'ѣвицу.

Јѣ сам се ѹдала трѣ гѡдине прѣ рѣта. Двѣ гѡдине вѣрена седѣла. Дѡшл'и овѣ Мѣшѣиѣи да ме прѡсе код ѡца мојѣга. Вѣђѣла сам тѡга мѹжа кад је бѣо мѡмак. И ѡни рѣкл'и да ти прѡсимо — ѣлајте вала. Понѣки би трајѣл'и, понѣки нѣ — да га чѣстиш. Кѹпѣи му неки ћѹрак. Прѣти дѣрове ѡни ѣима. ѡни њѡјзи шамѣје, л'ѣпе цѣпел'е, вијѣнке ка кецѣл'е. Седѣи некол'ико времѣна. Дѣѣ помало пѣра. Кад је у пѡла пѣра, ѣјде да вѣдим кол'ѣко трѣба да ни траже прѣтел'и. За мѣне су дал'и шѣс ѣл'ѣда. ѡтац не дѣ. Нѣне, нѣно, д угѣсимо чѡвѣка. Да му продѣмо онѣ волѡве, чѣм ће да рѣди.

Мѣсит се сѣко. Дѡђѣи трѣ чѡвѣка код ѡца. Кол'ѣко ћемо. Тѣрају се пѣју ракѣју. Чѣкају док се нагѡде. ѡнда, пѡсл'е двѣ недѣл'е ѣмаш д идѣш у цѹкву кот пѡпа да се испѣтују. Тѡ се зѡвѣ ѣспѣт. Испѣтујѣш се ел' ѡћеш овѡ мѡмка, еси га вѣдела којѣи пѹт, ел' га познѣеш, ел' га кѣбѹл'иш. Девѡјка ћѹти. Нека жѣна што е крај њѡј, што у повѣде жѣна — ѡће, ѡће. Нѣма да говѡриш тѣи, но да говѡри девѡјка. ѡна кѣже јѣ ѡћу. Да те нѣсу дал'и насѣлно. Мѡже чѡвек да ѡћѡри, тѡ су дѹжни јѣдан дрѹгога да држѣду.

Пѡсл'е вѣнчање. Са свѣтовима ѣди у црѹву и тѹ се вѣнчај. Дрѹги дѣн је свѣдба. Идѣ се за девѡјку. Прѣво идѣ стѣри свѣт, до њѣга кѹм, домаћѣн, ѣнђе нѣкол'ико. Нѣко пѣшке, нѣко кѡл'има. Етатако се идѣ. Кад је бл'ѣзо свѣ пѣшке. Бѣјрак. Бѣјрактѣр идѣ напред. ѣма један гѡч. Лѹпају у гѡч. Сѣд ѣрмунѣке, н умѣм ти кѣжем — струмѣнти. ѡн и пѹтѣм говѡри немѡј ко штѣ д укрѣдѣ, да бѣдне дѡбро кот прѣтел'ѣ. Вал'ѣ се вел'ѣду тѡ да се нѣшто узмѣ. Немѡте д узѣмате — срамѡта е.

Ка долѣзе свѣтови са мнѣдицом, изнѣсу котѡ водѣ и сѡвру тѹре крај кѡтла и ѡна и посѣпѹје. ѡни се рѣђају за сѡвре, за ѡстѣл'е. Прѣ нѣсу имѣл'и ѡстѣл'е. Сѡвре бѣл'и. Турѣду пѣре. Онѣ жѣне турѣду: цѣпел'е, шамѣне, огл'ѣдало, свѣлу, пѣмук. Старѡсвѣтска жѣна погѣчу. На погѣчу тѹре пѣмук и свѣлу.

Муштулѹгѣје. Муштулѹк носѣ. Премѣну здрѣвице. Мѣжде Шѣптѣри кѣжу, мѣи — муштулѹк. Сѣјду ју. Дѣду ју прѣво јѣбуку. Бѣци жѣто. Тѹре ју сѣто пѹно шећѣра, ѡнда ју дѣду јѣбуку. Пѣре забѡдѣне у њѹ.

Нѣконѣсе се зѡвѣ. Подѣгѣне га трѣпут, пол'ѹби га и дарѹ'је га. Дѣ му чарѣпе. Двѡјца ју довѣте за рѹке и повѣду ју тѣмо у њѡјну сѡбу. ѣжена се зѡвала. Сѣдну се крѹву крај ѡѣка. Трѣ дрѣвета да тѹри у ѡѣак и дѣду мало сѡл'и да посѡл'и онѣ грѣни-

ће (грнйће се зоведу). Пол'уби секрву и пол'уби то дете. Свѣкра — бабо, секрву — мајко, дадо, нано. Нйкога на йме до најмањег макањчета.

Саџ идѣду много. По петйна више нѣ би дошл'и, петорица. Треба јѣдан веће д идѣду да повѣду мнадицу. Зѣта повѣду тамо. Зѣт ћутй. Зѣту раде свашта. Нѣко му тѣри котѣо водѣ, па покрйју ћѣбетом. Ајде, зѣте, оде је твоје мѣсто сѣди. Кад га сѣдну на друго мѣсто закаче му нѣшто позади. Онѣо му се вучѣ.

Заробил'и се у Албанију, па посл'е отишл'и из Албаније у Италију. Н умѣм ти причат како. Кѣ зна кол'ико хил'ада е било. Л'ѣба мѣло, овол'ицко. Све су појел'и л'ишће о дуде. Два брата и дѣвер ми и чѣвек у исти лѣгор. Па су бил'и глѣдни. Дѣваѣо и Црвени крс. И тѣј брат више нйе мѣго, рѣшијѣо да побѣгне, па се здоговѣри с највѣрним другом из Тураковца. Нѣћеш тй. Ко погинемо јѣдан да не погинемо бадвойца. Подигл'и жицу нѣном. На десет мѣтара стражари. Звѣзде треперѣду. И ѣни ти пребй тѣ. Прођи јѣдан, друти, кад онѣј најзадњи скѣчиѣо закачи му се цйпел'е. Стражари чѣј и пѣцај. Овај мѣј чѣвек свѣ знаѣо. Не смѣду нйшта да говѣре. Ујутру свѣ не пострѣј, кол'ико су побѣгл'и да знаду. Дѣсет пѣт су не бройл'и. Пѣдие јѣдноме у кѣћу. Амѣн да ми препратиш ѣве л'уде до тѣ, дог дошѣо у Грѣбник код Л'икѣ. Тѣу и Анђа привѣтила.

Мѣј дѣвер сѣдам ѣвнова дѣо ўзо пѣшку. Уни дѣћѣше те га узѣше. Рѣдоје ймаш пѣзив у Тураковац у жандамѣрију. Ун отйде. Дѣјте пѣшку. Ймате. Ун је призно. Бил'и су га. Дѣдосмо, нѣмамо штѣ да радимо. Пѣсле му понѣсмо мало л'ѣба и постакију.

Свѣ зѣром. Мѣји нѣсу ктѣл'и, јѣш јѣдан Дйша стѣри. Убйте не. Зѣмл'у нѣсу, нѣшу ўзал'и у кѣл'ектив. Мй нѣсмо зѣмл'у дал'и, нит смо улѣгл'и у радну задругу. Дал'и зѣмл'у, а нѣсу ктѣл'и да раду. Су радил'и тѣђе и друга сѣла. Три гѣднне тѣ трајало и расформирало се.

Нѣки су ўзел'и татѣ плѣгове, машинѣрије, а нѣки изгубил'и и тѣу краву што су дал'и. Кад би дошѣо Први мај би дѣл'ил'и. Кѣ нйе имѣо раднице, радну снагу — мање примаѣо и колѣмбоћ и сйр. У планину йшл'и тѣрал'и ѣвце. Кѣ је бйѣо крѣј те нйје мѣго, чѣваѣо би и стѣку. Уни су направил'и штѣлу за ѣвце, за говѣда, магацйн за жйто.

Кад су дошл'и нѣши л'уди из рѣпста побрйсал'и су ни кѣш. Инквизиција се тѣ звѣло. Мѣсо су ни кѣпил'и. Прѣ нйје имѣло мас кај сѣд много. По јѣдну шѣрпйцу. Мѣј чѣвек сѣдѣо са секйром, не зна кудѣ ће. Не смѣду. Дѣћѣше на кѣш десетйну, свѣ покѣпише. Омнадйнци.

Милена Мишић, 1915, неписмена.
Снимљено маја 1992. године.

КОШ

Шта ћеш с тѣм йменем, да ме тѣраш за Швѣјцарску. Ймам ја... тѣрско сам се родйла. Кол'ико йма гѣдина? Бѣгоми не знам. Много је данѣ прошло и гѣдина. Достѣна Мил'итйћа. Нѣсам пйсмена. У школу бйла нѣсам. Тапут школа нйје радйла ка сѣд. Нѣси смѣла да отйднеш кот кѣншије. Јѣ тѣдѣ рѣђена у Опрашке. Исто ѣдѣ се родйѣо и ѣтац. Сви су ѣдѣ настѣл'и и дѣо бѣг закућил'и.

Славу Стога Рањела ѿмам, Сетого Рањела. Мал'и је у л'ето, вел'ик Сетѿ Рањо у зиму, у снег. Може да бидне нидне не мож д искочиш. Глува несам, већ што не виђам. Не, вала, нигде ништа. Ето причаш с меном, а ја не знам ни де си.

Немам рода па код њи да се разредим. Фала и, не грду ме.

Васкрс, за здравл'е, за берехет ѿмаш напредину. Игра се пѣва се преобуче се. Намештиш јело. Је се. Кат се није спремало бог опрашћа. Нема се кат сваки дан. Како ко ѿма спрема, је. Ми ништа несмо. Јено два јаја смо попржил'и и појел'и. Више — даће бог.

По гуран се закол'е, не може да га обрне на дрво. Испѣчу пиће, пије се три дана. Татако секиром скрасти. Ко ћеш скрасти, ко нене свом граном донеси. Ус кућу услони. Ујутру се дигни. Добро јутро. Срећан Божји. Здравл'ем и весел'ем, берићетем. Тако је код нас адет. 'Ко ѿма чергу, 'ко нене седи на сламу. Нема се — осиротело робл'е.

Бил'и су л'уди. Имао стоку. јела, пила. Није био тесно за у њиву. Своје робл'е испрати, ради, напуни кошѣве. Божми козе, оце, говѣда, свиње. То је се се држало. Шта смо држал'и? Свиње, говѣда, оце, козе. Вол'а. Оће мл'ека, чарапу. Од ошта ћеш да ти сапл'ете другарица.

Ткал'и сукно, ткал'и свашта. Сукње. Режи пантол'е, режи цемедан, цоку. Обучени л'уди старински. Чашире шарене гажанима, одѣ и одѣ. Терзија правијо. Нашарано. Гајтан одавде до нога. Жене — рубине, раше не. Ка наше рубине, женске, вел'ике. Пашепш бокче, вијанку, шамију. Шамију не, богами но канавац угурач тал'ики. Позади сѣтре, ал'ине, бокчу.

Оснуж, навѣ, тки. Изатки, сашѣ бокчу, сашѣ вијанку. Се се радѣло, боги ми, дѣте, па се имало. От кучине. Испреди па попарѣ коње, много јада. Пепел'ем, врѣлом водом. Пѣпо и врѣла вода. Котао на оган. Жене сефа, нити ткѣду, нити прѣду, нити пл'егу. Радѣло је се пре много.

пмаш л'и другарицу? Немо да се пуштиш, нека ради и она. Њојзи веће вол'а. Узнете понѣку жену, она ве судѣ. Нијад се није узимало ка сад, но запрѣси, платѣ. Сватовима. Ти једва си чекала, се би још накупѣла.

Одѣ ми је род, а тамо ми је дом. Нѣсам човѣка узала сама. Неће он да л'егне бодјава, ка сад ви што л'ежите. По двајес, како си кадар, ако нене остаде она у род. Сандуце, постѣл'а, двоје бѣсага теѣша, вршна зграда напуни и оно ти се плаћа, а сад нене. Узнеш па зил'аш. Нѣмаж де да л'егнеш.

Кака женѣдба сад ваѣша. Кад наплатиш дивојку половѣн, мѣсит се сѣчѣ. Паре домаћин да. У којѣ дан. У ва дан дођи да ти дам. Накупѣ сватове, ѣнђе, кола. Пѣје се, игра се. У те сватове бајрактар, дѣвер. Да идѣ сас њим. Ка ће да л'егне увече са женом да га тури у ѣжину, да послѣша прд ѣжину. То је било ко нас. Се ћу да ти кажем. Мѣзика гѣч, и не знам како се викаше оно. Они ти свиру за игру. Данас е буол'е.

Да се поврату. Они дођу, сѣдну за астал, пију ракије, пѣву, пушу дуван. Гуѣч чѣка — играј. Кад узнеду мнадицу ту здравицу кишем изнесе к ѣј да пијеш, ко нене, он тури у бѣсаге, не мол'и много. Куй е домаћин — мош не мош. Ми несмо црпул'ари да ѿмамо црпул'е. Тавал'ѣки ѣбрик, напуни ти. Чаша, како оћеш, мнади тај домаћин. То се жена не меѣша. То само домаћин што му вол'а. Он учѣни док

узнѣ рѡба. Мнѡдица цѣла сјѡји у пѡре. Цѡпцео ђукс уфѡћен, а одѣла, бѡкче тѡпане — цѣл'е у тел' сјѡјѹ.

Код мѡмка — нѡшта. Чинѣдѹ, пѡјѹ. Свѣду код мѡмка. Ђни тѡдни кот кѹће. Тѹри у кѡла. Свѡтови напрѣт, ѣнђе, девѡјке, жѣне мнѡде. Накѡнче дѡјѣш мнѡдице, а ѡна у кѡла, још се нѡје скинула. Пол'ѹби га. Трипут га пол'ѹби, трипут га дѡгне. У ѡжину свѣду јѹ. Прчѣвл'е. Сѣдне секрѡва. Отѡдне сна, пол'ѹби јѹ рѹке, у обѡдва обрѡза. Дѡ јѹ чарѡпе. Осѡл'и грнѡће. Од земѣѣ, па л'ѣпо га тѹри ѹ оган те га л'ѣпо урѣди, извѡди из ѡгња. Повѣде јѹ мѡмка. Ђна рѡда, игра по ѡжине, ка сѡд ви што играће. За тѡ нѣсам трагѡла. Кад отѡдне рѡд те види, па пѡсе одвѣде јѹ у дѡм. Пѡсе отѡдне рѡд узнѣ јѹ ѹ гости да сѣди по двѣ надел'е, по три како мѡж. Бол'е сѡд. Прѣ га пол'ѹбиш, па дѡђе мѡма(к) ко тебе.

Сѣ по твојѣ ѡѣфи ти зборим. Како нѣсам. Јѣсам бѡгоми. Испѡтовала сам се. Пѡта те пѡп: бигинѡшеш л'и га.

- Бигинѡшем.
- Ђћеш л'и га?
- Ђћу га.

Њѣга и мѣне. Рѹку за рѹку, тавѡко. Јѣз бѡгоми. Пѡп те вѣнча у цркви, како нѡћеш пѡпа. Кѡ мѡже у цркви, ко нѣне — кот кѹће. Јѡ сам се вѣнчѡла кот кѹће. Тражѡше пѡпа, па пѡп бѡи у Пѣћ. Пѡп Мирко, рѡбу, ѡна стѡри пѡп. Тѡ не знаж га.

Жѡлосна је и тѡд бѡла мѡја ѹдаја. Мѡјке сам имѡла, ѡца нѣне, брѡта нѣне, стрѡца нѣне. Једнѡга брѡта о стрѡца, тѡ је бѡјо.

Зѹлум кантар нѣма. Ђсироте нѡрод нѡш. Дѡста сам. Ђде ми нѡје дѡм, ѡде ми је рѡд. Секрѡву, зѡве нѣсам јѣтрве нѡшла. Сѡмо секрѡва саш ѡјозинима децѡма. Дѣвера сам нѡшла три-четѡри, кај цвѣтови у бакчу.

Сѡд бигинѡшеш дивѡјку тѡ. Задѣву се. Безбил'и, кад ѡмаш бѡбу и бѡба вѡл'и зѣта, кад нѣмаш, но туђу мѡјку, пѡ те не вѡл'и. Вѡл'и снаѹ Кад нѣће сна да вѡл'и свекрѡву, тѡ је до мѡмка ѡјнога. Нѣће ѡн да рѣкне да ми вѡл'иш мѡјку, нѣће да јѹ рѣкне да у чинѡш ѡзмет, да јѹ нѡге омѡеш, да јѹ прѡстреш. Ђјде тѡ код мѣне, нѣка јѹ ѡна. Ђна нѣће пѡсл'е. Те л'ѣпо бѡгоми, цѣлѡме рѡбл'у и децѡма и л'ѹдѡма, 'ко би ктѣо и женѡма.

Како ѹ шта — л'егѣн. 'Ко се дѡгне сѡм те омѡје, се нѣће сѡд нѡко. Е за тѡ ти фѡла. Да не забарѡви пѹт.

Нѡшта нѣсам запѡнтила, ве што сам чѹла. Стрѡц ми је погѡнуо. Ка данѡс погѡнуо, јутрѣдан се закопѡ, јѡ трѣћи дан мѡјка ме родѡла мѣне. Тѹрско је бѡло. У бѣгово гѹвно отишѡ да врѡшѡ. Један сел'ѡк и јѡн, дѡгни се те га убѡ сас прѡзѡра. Отишѡ да врѡшѡ што ѹзо бѣг* четвртѡну.

Е море, дѣте, тѡнко је се прѣдѡло и жѡвѣло. Бѣг рѣко врѡшите како знѡте.

Пѡби један кѡлац насрѣд л'ѣдине. Тѹри двѡ кѡн'ѡ, тѹри снопѡве. Сѡд е бѡл'е. Врѡшѡ кад ѡма. Кнѡћи се, тѡ јѣчам, тѡ пченицу. Како кѡ посѣје: пченицу, колѡмбоћ, пасѹл'. Пченично, колѡбѡтње, јечмѣно. Сѡч црпѹл'ѡ. Дрѡвѡ бѡл. У тавѡ обѡр огн'ѡште. Кѹћа пот слѡму, от плѡта.

Ђн дѡђи от Пѣћи. Довѣди сѡнове. По пѹне врѣће искрпѡ'и. Тѡко ми данѡшњѣга дѡна не лѡжем. Пасѹл' искѹби. Пѹну врѣћу понѣси у Пѣћ. Тѡ не смѣж да рѣкнеш, немѡј рѡдѡјо сам.

Три сина је бег имао наш. Тајко је се прело и тајко је се јело. Шта њимаш — пасул'. Ако њимаш каку капл'у мнека — њезде, ко нене... Мнека, 'ко њимаш краву те можд да држиш. Сат широско пол'е пуштиш говеда, пуштиш свиње, не вил'иш немо у њиву. Прѐ, нѐ богами. Токѐ, бѐго ми, сѐ на ноге па љзми штап.

Достана Милетић, 1911. године
Снимљено маја 1992. године.

БИЧА

Ка ја што сам се удавала, а прѐ што су се удавал'е старинскѐ, шта знам ја. Неко те тражи да те прѐси. Нема више да се види то девојка и момак док се н узмѐду. Она се спрѐма годину дана, ал' двѐ. Ткѐ платно за рубине, вѐ кошул'е, па ткѐ гараво платно, па сашѝје, па узне ѝглу, па сѐ попл'ећује. Напл'ећене дол'е и навѐзене. И однѐсе мѝжу пуне два ковѐга.

Имало прѐ мѝсит. Дѐђе момак, овај, свѐкар, неки дел'ак. Он тражи тал'ико и тал'ико пара. Сѝ'мо паре да се дѝ. Кѐ те извади и он тражи да појѐ паре, и онај и ѝтац. Ја сам била испрѐшена у Душевиће па ми мѝгину мѝж. Тражиѝо ме његов ѝтац да ме двѐде тамо, а тај мѝј ѝтац Крста нѝе ктѐо да дѝ тамо да ме вѐде.

Дѐнел'и дѝр. Имала сам бабу, мојѐ секрѝве секрѝва. Да пл'етѝм ја вамо да радим ове фар сѝтре, па свѐ шѝрит ко њѝзе. Плѝва и сѝ'којака. Донѐсе ти домѝвина.

Прѐ тѝдне у цркву. Испѝтују се. Пѝта ју пѝп ал' њеш да га слѝшаш. Тамо пѝту како трѐба да жѝву. Тѝ трѐба да му вѐруеш, трѐба л'ѐпо да га поштѝјеш. Ја сам се испѝтовала.

Давѐду ју. Дѐђу тамо на вратницу. Пѝцу, изнѐсу здравѝцу. Премѝну тамо здравѝцу, дарѝју ју и онде пѝсл'е давѐду снашу. Изнѐсу јѝбуку и решѐто, жѝто на главу. Дѐте у дѝш, мѝшко дѐте. Она узмѐ, пол'ѝби онѐ дѐте. Она га дарѝје. Дѝ му чарѝпице, ел' шта данѐсе. Баѝци јѝбуку. Кѐ уфѝти тѝ јѝбуку. Ка се скине, авѝмо врѝ котѝо, ал' и грне, прѐ се пристѝл'ало. Ул'ѝгне снаша, пал'ѝби прѝг.

Сѝла секрѝва тамо у прѝвѝл'е. Дрѝго дѐте на кол'ѝна. Спѝтне онај ѝгањ трипѝт и тѝри мало сол'и у онѐ грне. Пол'ѝби пѝсе онѐ дѐте и секрѝву трипѝт. Кај шта јѝмо овај сѝ — пол'ѝцка.

Дѝца каѝбаѝлак. Каѝе прѐ носѝл'и дѝца. Покѝпу каѝе деѝама и узмѐду врѝћу, па у врѝћу тѝру. Стѝву тамо у сѝбу. И тѝдне снаша палако, и сѝдне трипут на нѝ врѝћу. Тражи ју тамо стѝри свѝт. Ајде снашо. Довѐду ју дѝвер и деверовѝца. Л'ѝби рѝке стѝроме свѝту, бајрактѝру, кѝму. Сѝ'мо кад бѝдне неко од њѝјне свѝјштине, њѝму не пол'ѝби, а вамо дѐнел'и нѐ ковѐзе што се она спрѝмила: па-стѝл'а, чѝршаѝи, јѝргѝни. Јастѝце вѝњене, наоколо кѝте, онѐ фар канѝвце, ка тѝднеш у њиву да понѐсепи канавац.

Пѝгѝчу изнѐсу. Прво дѐте, па пѝсе пагѝчу. Изнѐсу на главу и танирѝче скѝрупа, и упрѐду, упрѐду и полѝму, и свѝ мнѝди девојке д узмѐду по парѝе да пајѐду. И онѐ дрѝго мало данѐсу у сѝбу, стѝву код њѝјзи. Свѝтови се весел'ѐду. Сѝдну, остѝловѝе, мѝзе, пѝје се, весел'ѝ се.

Њбрик ѝма, па чѝша. Најпре маѝа, па вел'ика. Ис црпѝл'е се пѝло. И сѝд ѝма шаѝа ис црпѝл'е.

Стари свѣт и дѣвер граже да дође снаша. Ајде, снашо, да запеваш. Еси нема, еси глѣва, ел' да вѣдимо како, певаш. Она мѡра да запева:

кудише ми фѣл'ише ми у свѣкрове двѡре,
а ја јадиа не вѣрова док не вѣдо сама.

Свака мнѣдица мѡрала да запева. Понѣка нѣће да запева, која е ка срмѣна. Они ју тѣру. Ти н умѣш да певаш, ти н умѣш да причаш. Ајде, деворовица да запева. Она почне прѣ. Они не вѣрују њѡјзи. Ко нѣћеж да певаш — дѣвера у ѡчак. Ел' црпѣл'у узнедѣ, па онѣ црпѣл'у на главу. Свѣ би тѡ чинѣл'и. Дѣверу те да тѣру црпѣл'у на главу што нѣће сна да му запева.

Прво дѣвер идѣ напред, ѡна за њим. Ајде сад снаша да посипѣје. Тамо тѣру сѡфру круглу, ка та сѡфра мѡја што е бѣшена. Котѡо вадѣ, котл'ић вадѣ данѣсу. Покрију цѣпел'е да и не испрл'у. Узмѣ црпку и посипѣје. Ёто ју обѣшена на тѣ сталажу тамо. Посипл'е. Они узнеду пѣпо ал'и кал'иште па онѡме дѣверу измѣцу рѣке. А мѡмак кад бидне, тѡ мѡмку шта раду, тѡ, бѡже...

Најпре стари свѣт, па бајрактѡр, па дѣвер, па пѡсл'е свѣ кѡмшије, нѣзат мѡмак. Мѡмку тамо дѡр ушију. Кошѣла и гаће и чарапе и чѡршаф, и свѣ тѡ се ушије. Они му кѡл'у рѣке и ѡни му бацу онѡј дѡр повр нѣга.

Свѣ пѡре на сѡфру дѡјѣ, и зѡва, свекрѡва, јѣтрава — да стаѡу на сѡфру. Завршаѡа се пѡсл'е јутредѡн. Дѡшл'и би свѡтови, довѣл'и снашу, вечѣрал'и би, па јутредѡн свѣ би дѡшло ѡпет на рѣчак. Цѣо дан — д у нѡћ.

Њѡјзе долѡзил'и двѡ чѡвѣка ка на јабуку. Сѣ'мо двѡ би дѡшл'и. Пѡсл'е навр нѣкол'ико њѡјзини би дѡшл'и. Дѡшло би по десетину, не би ка сад по педесѣт. Отѣд ѡни данѣсу дѡра њѡјзи. Нѣ би те окрпѣло по двѣ краѡе и волѡви дѡвојку да платиш.

Посѣјал'и сте ѡвас и пченицу. Тидне, ѡре. Баѡи сама. Оно нѣкне чѣсто, не мѡж да се опрѡши. Кѡ је сирѡтан, ѡни ѣзми мало, круни онѡј колѡмоћ па зрнкај, па пѡ рѣтко. Сирѡтни нѣму па зрнку.

Узмѣмо матѣку. Извѡдимо л'ѣје, ѡнда узмѣмо грбѣл'у, па ју парѡвнимо. Преврѣнемо онѣ грбѣл'у де нѣсу онѣ зѣпци.

Фѡла бѡгу, кад ми падиѣ нѡм, па с тѣм синем ја тидни — жѡи, па ѣзми од рѡжа слѡму. Најпре ју стрѣсѣш, па намѣстиш тал'иѡи снѡп, па се везѣје па се здѣне, па се врши, па стѡ јада. С кѡњима. Кѡ нѣма кѡње — с краѡама, волѡвима. ѣзми насади, побриши гѣвно. Донѣси кацу вадѣ. Има ка стѡжар и насадиш наѡколо кругло. Вѣжеш, узмѣш канѡију и тѣраш кѡње, па окрѣнеш ѡпет к стѡжару и трѣскаш. И татакѡ врти. Е, сад нѣма. Извѡдила се слѡма. Узнѣш лапѡту. Пре имѡл'и лопѡте дрвене. Кака лопѡта, тал'иѡа лапѡта. Нѣ'јпре грбѣл'ема. Посе нѡм лапѡтом покупиш кѣп. Двѣ жѣне узмѣдѣ, огрну се и бришу онѡ згѡрке, а л'ѣди баѡињу. Свѣ повр жѣна пада онѡ жѣто. Јутредѡн мѡра ѡпе да га вѣје. Кѡрл'ице прѣ се звѡл'и. Вал'иѡко би нѡшл'и кѡрл'ица. Узмѣ врѣће, бѣчук — покупи.

Нѣе се имѡло дѣнара, па продѡвѡло рѡбл'е. Нѣкат нѣје имѡло да умѣси пченично, да поѣ, ел'и кѣсел'ицу нѣку, 'ко умѣси за слѡву. Тѡ мерѣше л'ѣпо — чѡк тамо да чѣјеш л'ѣп што се печѣ.

Најпре растањимо лебове на софру и узмемо вал'ико ка круќке. Ставимо у брашње и онò брашње поклопимо га. И он б'укне. Тал'ики парасте преко да̀на. Увече пресејемо брашње. Замесимо сь'мо квасац, а нè тесто. Забрчкамо усрè теста и он ујутру испл'иви. Угрејеш во̀ду. Туриш мало сол'и, измешаш ка сат што се замесуе с тавем квасцем. Покриеш. Сташе. Растаниш. Бòгоми анà ко̀ра ка папир да ју јеш — та̀нка.

Замесимо, туримо мало сол'и у порцију. Измешамо онај сò, измешамо, угвѣтамо, па узмем онò, све пàрчиће. Похути. Развијемо на танур. Ко ћеш печено — испечемо ко̀ре на сач. Туриш сач, па ју превр̀ни. Све такò док ју испечеш, па наслагачу да направшиш. Ако ћеш увијачу, на софру туриш зачин и увијеш онè ко̀ре. Направл'ена, кру̀гла. Пагачу у типсију. Пресејемо брашње, ставимо мало сòдè. Гнèташ ону пагачу и ставиш ју у типсију. Прè у црп̀ул'у пагача се мèsèла. Туриш ону погачу пошто на танур ју растаниш. Мало озгорке покриеш сач. Сад мало помажемо типсију са зèјтинем да се не привати. Ка се потрèфи. Нèко више во̀л'и пагачу, нèко кисел'ицу. Бидне л'èпа, руда — дòбра пагача. Нèкад нè искòчи дòбра.

Узмемо ону шајарку о дрвета, тавал'ика. Одè ју рацèпимо, па туримо. Старинска пàра, мало шупл'а., па вуницу крз ну̀ прòтнемо. Туримо восак озгор и грèемо на жàр и шàрамо ја̀ја. Сакојако шàрамо. Сад нене, сад травом шàру.

Ујутру дигну се. Чим се дигну, свèма даш по ја̀је — деца̀ма. Нь'јпре се окупл'у деца, прбучу се и ја̀је црвено даш свакоме детету. 'К ко је фàмил'ије у ку̀ћу мно̀го — подел'иш.

Добро јутро. Срèхан Вàскрс. Кажемо и тò. Идеш у цркву пò касније. Ко има ћев се пречести — тидне. Рàно се окупл'е, па кад бине се пречести, куси ну̀ навару, скрајне се вàмо. На л'èдину понесеш питу, мèsа, ракију. Авàмо пристави бачица ел'и кукошку, ел'и пèтла закòл'е. Развије питу. Ориз и мнèко спрèми. И доћу, ручу.

Она мòра онòме рòбл'у свèмà д'учини нàчин, а мешàја д'умеси. Кад е посно, мòра мешàја да пристави пасул'. Пòставице прè се звал'е. Наредиш тàмо на пал'ицу, па свè нà корита насложиш. Онај котàо свàриш мнèка. Бачица свàри тàмо прд бачију. Свàри, разлàди. Јутредан потсири. Она корита свè похуту. Онò пò густò свè скупи па у ча̀брицу стави. Прè се свè от кувàнога сирило. Потсириш, туриш мају, како има мнèка. Цеди се она сурутка. Ону груду извр̀неш у типсију вèл'ику. Онò се исцеди, превр̀неж га. Туриш озгор ка̀мен.

Јà турила мàтку увече да н'отвору врàта, па те ми доћу. Они луту вичу, криву се. Б'ио један зл'икòвац, не знам како се зваò. И јон сас њима па лупај на врàта.

— Шта е?

— Дè е стàри?

Ò не смè. Ако г'уфату, те да га тèру, па би побèго преко зида ко друга дел'ака. Имàл'и смо гòре одграђено, па се спèнеш, па тàмо да побèгнеш. Мàкните ми се с врàти. Они доћи свè нòћи тај вишак да тражу. Он д'ушу би ти извàдио да т'уфати. Пòсе пòгину.

Ее, шта е б'ило за вишак, ада бòгами кај Шепнија е б'ила за вишак. Да нађеш да даш, па ти нареди. Исто нàши и Штупèл'а. Тај Сава Лàл'ић и једно два-три из нашега сèла. Они ка дборници. А тај Пèрко доћи нòћи, па д'узима л'уде да бије. Овај се дигни. Имàђомо и àмбар према онòј ку̀ће стàре, а он побèго, тишаò нèгде.

Тò жито ваду òни д узнедѹ. Кад дође онај ст̄ари, каже: ком̄е сам јебао мајку, да ми мене узима жито из амбара на силу. Он је бијо òпасан, није се бојао од никога.

Слава почиња. Уочи славе дођу гòсти, дођу мусаф̄ири. Седну, пију. Дигну славу, гòсподу, пију вино. Упал'у свећу, каду се. Пòсл'е заседа, ај сретња слава, и сви заседу. Пију негде до два сага. Тамњан. Свећу купимо, запал'имо свећу, па пòсл'е узмемо тамњан, окадимо. Кат пију вино гòсподу. Она мала прòђе мòжебит двапут ел' трипут и онај вр стала стави пред њега. Рекне домаћин: дај вел'ику чашу. Домаћин здрави ономе вр стала. Сретна слава. Кад бидне друга, мòра сваки да попије д у кап. Прòђе кршћеница. Кò ће се жени — за њега да попијемо, кò ће у војску д иде — за њега да попијемо. Све наздраву тò. Две вел'ике прòђу чаше винске. Анај пòсл'е овоме другоме. Такò тидне тај ред. Укршћеница овàмо у крс.

Сад има тòбус, а прè ничим — пèшке. Све у Кл'ину тидни. Дођи, тèрај јагаце, тèрај òце, сè пèшке. Забèри òце, тèрај до Истока прко шума. Ајде данас покупил'и се, ај немо идемо у Исток вуну да влачимо. Уп̀рти врећу пуну вуне. Анѹ фар пр̀тницу сапл'ети од вуне. Једàмпут, знам, у Пèћ смо йшл'и пèшке, једама.

Јана Ремиштар, 1922. године

Снимљено јула 1994. године.

СВРКЕ

Гòдине двадèсте. Мѝрковић Данило. Нèсам, вала, слабо. Та̀пут нèсу гл'едал'и чкòл'е, но како те да чувају. Вел'ика кућа е била — фамил'ија. Она е дошла ис Куча. От кр̀ви су òгуд побегл'и. Е па сàг они што, òни по̀умрел'и. Авàмо се насел'ил'и. Дваез, дваез два-три чл̀ана смо бил'и.

Стокè смо држал'и: òвце кра̀ве, кòње и такò се тò време прт̀урало. Помàло земл'è. Ймам èктер и дваес — тр̀ес.

Е, како се рад̀ило та̀пут? Са волòвима, с кòњима, с ч̀и су мòгл'и да ра̀ду, и такò су они та̀ј живот н̀ин пр̀вел'и. А бòгоми рад̀на сна̀га е била ја̀ка и нèсмо ни-кат п̀атил'и. Колòмоћ, пченицу, ра̀ж, јèчам. Тò се г̀арило ѹ јесен, јер је ова зèмл'а нàша авàко. Рад̀ил'и, сèјал'и, о̀рал'и, бац̀ал'и рукòм сèме, и кат се рад̀ило имàло е и стокè, љ̀убра, па нѝкад биз л'èба нèсмо бил'и.

Пл̀угем, о̀рал'ем. Нàјпрви о̀рал'ем, па пòсл'е пл̀угови ов̀и окрт̀ачи искоч̀ише. Кò е мòго купов̀ал'и су. Кòњима, з волòвима, кра̀вама. Жèне су ж̀нел'и ср̀пем. Кòн'има се вр̀шело. У л'ивàду намèсти мèсто њè е. Нàјпре би се пòжњело, па здèнул'и у ком̀аре, па чèкал'и време док се по̀жњè свè што су им̀ал'и да ж̀нѹ, па пòсе кòњима. Нàјвише с кòњима, н̀и било машин̀а. Такò се тò ж̀ивело и рад̀ило.

У л'ивàду намèсти мул̀ар, па кòња е било дòста. Кòњима су вр̀шел'и, вè-јал'и лоп̀атом. Г̀увно. Ста̀ви, пр̀остри по двèста снòп̀а — тр̀иста. Како е било за̀прега, и ш н̀има се вр̀шело. Вèјал'и лоп̀атама.

Сла̀бо е кò прода̀вао пошто е с̀уша вел'ика. За л'èб. Та̀пут је ра̀ђало. В̀ише от колòмòћа но от пченице. Та̀пут није се мл'èло м̀лого. Двèста к̀ила, тр̀иста. П̀рво фам̀илије што ймаш би се тò увèјало. Мл̀атил'и колòмоћ. Бра̀шњо, цр̀г̀ул'у. Пòсл'е шпорèти су наст̀упил'и. Та̀пут су бил'и... наложи насрèд ку̀ће, па данèси неки д̀упчић, па цела фам̀ил'ија би се пок̀упила.

Прво мушка страна да је, па посл'е жене, па деца на софру. Софра се звала тапут, кругла. Имамо ју. На софру старији. Дамџин би сео увр софре. Он само би гл'едо како је фамил'ија, ка да е једна душа.

Ношња, бил'и су неке чакшире, ал' не знам како. Старији л'уди чакшире и ш њима највише цемедане. Терзије су бил'и шил'и. Тако се пртурало. Бил'и су мајстори у Пеш што раду, што шју за то. Жене би ткал'и. Разбој ту. Свакоја жена своју собу и тако се пртурал'и. Радил'и су сукно.

Кунопл'у тешко е било да се ради, да се млати, па да се предѐ, ал' паметим како су токо радил'и жене. Е, богами пајке от кожѐ. Правило се иглом. Кунопец се купи тан'и и све то би се крпило. Гогачке. Не, це опанак, но с'мо гогачке. Куповал'и су опанке у Пеш и с тема се батарал'и.

Панци се праву како која жена умѐ. Бол'и би бил'и но ципил'е нечије. И све би токо се пртурал'и, ткал'и. Знало се шта треба да л' се ради, како ће да се ради.

Жене су носил'и бокче. Све е то било навезано, би реко ти од мил'инѐ, кад би се убукл'и. Јапанце вел'ике од вуне, чарапе, пазувце.

За славу обичај. То би се звало увече от куће до куће. Заповѐдајте на славу. Та и тај дан дођите. Они код нас, ми код њи, ал' било е марифетно. Кад би један искочио — сви. То е било мирно. Понѐко што би пио мало више, ал'и ника да направи гужву. Иде от куће до куће. Они долазу. Кад је нина слава ми с купимо. Један домаџин што е био, ту се знало. Слава му је, и тави старији л'уди. И тако се то пртурало.

Тај најглавни што е био, ђ је био да води рѐда: да запал'и свећу, да пушти чаше да се пркрстимо — тамњен, да се кадимо тамњенем. У пусипку неку, и докл'е гџ све то што се рѐди. Па посл'е, ка се дигне слава — гуѐподимо. Свакои зна све место. Како би дошао тако би уфатио место и тако се пртурало. Тамњен ш се кадимо. Пркрсти се. Вино прво, па посл'е редом док се изрѐјају. Све се то, докл'е гџ гѐподамо — на ноге си то, на ноге. Ка се запал'и свећа свако на своѐ место сене... да се вечѐра.

Има човек што малом чашом докл'е гџ овако, а посл'е пушту три чаше. Старији л'уди пушту укрсту. Здрави тамо, па овамо му јопет и јопе тако и укрсту се. Кршѐнача. Да се весел'у. Они су причал'и како треба да се живи, како треба да се ради, како треба један другога да н увредимо. Кад би се скупил'и десет петнаес. Три дана се то славило.

За Божић посѐчемо бадњак. Тинемо увече, џутру тинемо у напредак дана. Кол'у крмад ко има. Испѐче се и гуре. Искратимо га и прмакнемо решѐто с'с колomboћем: колomboћ, пченица, пасул'. Неко о деѐа ул'егне. Срѐтан Божић, божи дан, све за добро и за весел'е. Сѐнемо да попијемо. Ми посл'е наставимо да јемо.

Танѐ дрво што га туримо од бадњака, туримо му пите и туримо пара, туримо пасул'а. Вино, ако нема вино — ракијом. И све то је тако ишло. Рѐдом је ишло. То се иѐпа од бадњака, и у кошѐве. Више кошѐва, ђе било, ђе улазе фамил'ија, крс тај, иѐпамо онѐ дрво и турамо. Свако тури то саг и у кошѐве — крс тај. Тапут се турало и гл'едало.

Треба, тави мнѐди штѐ су, да се дигну рано. Чим самне дође полазник. Бис полазника ништа: Чим дође полазник настави се пиће, настави се пѐсма. Полазника

треба, да се н огрѣшиш ш њѣме, ка фамил'ијом у кућу. Полазник узмѣ шѣмку, дѣје, цѣкне на врата. Чѣкамо. Баѣцимо пченицу, баѣцимо коломоћ, баѣцимо паре. Пол'уби се кой е најстарији, па посл'е з деѣом. Полазника дѣбро да дочѣкамо и да га дѣбро испратимо. Колач ѣма, чарапе, ѣма пара. Туримо сѣд наколо и крс намѣстимо полазнику. Кристо се рѣди, за Вел'игдан — Кристос васкрс. Ваистину васкрс.

Ја сам се оженијо једамâ првом женѣм, па смо се раздвоил'и, па пѣсе сам ѣвѣ узо и уженијо се. Дâо бѣг дѣѣу пѣно.

Ко нѣкога лâко е прошаѣ. Тâ рѣба што се узѣмл'е, свѣ за паре се кѣпѣло.

Јѣма приѣтел', ѣма девојку за удадбу. Да ми помѣгнеш да узмѣмо тѣ девојку, от куће и о дѣма и о домаѣйна. Би тѣшл'и да ју прѣсу. Одвој ваде кол'ѣко треба свâдбу да чинѣ.

Јспит је да се слѣжу, да дѣбру живѣу, да се тѣ некако биз вѣзе. Она л'ѣпо знâ да што треба да кућѣ, да се тѣ чува, но сѣ тѣ ишло по рѣду. Мнада јѣутру да се дѣгне.

Тѣ е најглâвни стâри свâт. Биз нѣга ништа — ѣч. Дѣђу свâтови. Он исприча: немѣјте да попиѣте, немѣјте овâко, немѣјте нâко. О напред, авâ што идѣу на свâдбу, а он прѣви. Здравѣцу у шаке. Бајрак. Биз бајрака никако тѣ. Па сâг кад ѣђемо на вратѣницу, зѣвну нѣкога. Ајде, приѣтел'у, ајде. Узмѣ девојку, повеђу ју. Тâпут је бѣло, сâг нѣне. У сѣбу тâмо затвѣру врата и ѣђе дѣвер д ул'ѣгне да ју прстенѣје. Још овал'ѣко, жѣне ка жѣне. Би се отворѣл'и врата. Дѣвер би ул'ѣго. Он знâваше. Би рѣкл'и није тѣ но е тавâ. Оно се знâ мнаѣница којâ е. Прстен злâтан.

Данило Мирковић, 1918. године.
Снимљено августа 1992. године.

На Вѣдовдан цадамѣрија, није бѣло ка сâде, но ако т уфâти да рâдиш, испѣкрâ те цадамѣрија — цандâри. Нѣсу звâл'и мил'ѣиѣија, но цандâри. Они би те тâпут истѣкл'и да т уфâту на Вѣдовдан да рâдиш. Нѣси смѣо уѣпште да рâдиш. Ако му рѣкнеш добар дâн, каже шта ми ѣђе твѣј добар дâн, око му не рѣкнеш, каже дѣѣ ѣмамо. Што нѣси рѣко добар дâн? Сâд нѣ. Не дѣра те нико ништа.

Тâпут је бѣјо бѣл'ес гѣтѣво ѣсто ка сâд. Неко болѣје, ај да му дâмо аѣијâзму да попије и да му читâ пѣп. И да му дâ бѣг о двâ дѣбра јѣдно.. Такѣ је бѣло раније. До скѣро није имâло л'ѣкâра и нѣсу баш докажѣвал'и ка сâд, те нѣ бубрѣзна бѣл'ес, те нѣ запал'ѣње, те нѣ грѣна. Свâшта ѣма. Кѣ ѣма вѣка, он ѣма и л'ѣка. Кѣ нѣма вѣка, цабе што се л'ѣчи. Ка те највѣше забѣл'и стâви л'ѣт да ти разлâди мâло. Пѣсл'е код л'ѣкâра док се тѣ прѣнађе. Ко ће да се опије, опије га, ако нѣђе — он га перѣше и смâкне му тѣ. Он оздрави о тѣга. Нѣкѣије и свѣ ѣма могуће. Сâд ѣма вѣше л'ѣкâра. Од чѣга болѣјеш он ти тѣ прнађе, а приѣе није имâло тѣја рѣнгел'а да ти прнађе тѣ бѣлове.

По кâфу. Па ѣма од сл'ѣва и од цанарѣка. Јмају и шл'ѣве и шâриѣе и цанарѣке. Грѣје слабо ѣма кой. Двѣ куће, три су имâл'и и сâд батâл'ѣл'и. Јма ка бржѣл'ак — посијано.

Митар Трифуновић, 1912. година.
Снимљено маја 1992. године.

ДУШЕВИЋ

Срмџа да те лажем. Мого би. Нэсам писмен. Девѣте рѳен. Гл'игѳрије, а Гил'е ме зову.

У Скадар најпре. Ту смо седѣл'и три мѣсеца у Скадар, у нѣке како се каже, неке барѳке, неке кал'аје њине, шта ти ја знам. Па од Скадар су не тѣрал'и пѳсена за Нѣмаћку. Двѣ дана и двѣ нѳи нѣсмо видел'и црну зѣмњу — с'мо мѳре.

Ми смо по шуме бил'и. Најпре су не заробил'и Тал'ијани и Шиптѳри ско-чйше. Ми се боримо дѳста. Ка садена реку нашу еси видо одена? Од онѳга брда не гађају, си видо оно брдо, гађу нас. Ми уз онѳ брдо прѳђомо и не мѳгомѳ. На сѳм Ђскрс смо се заробил'и четрѣс прѣве године. Кат смо тишл'и по нѳи, Тал'ијани дѳђоше. Тамњина, мѳка. Онѳ л'ефѣктори би не тражил'и и минобацаћ баца код нас. Кѳ је га сакрѳниѳо. И тѳ смо тишл'и, смо се заробил'и бл'изо Скадра. И ту се заробимо. Кад отѳмо тѳмо, свѳ официѳри у стрѳј ондѣна. Сте не прѣдал'и у овѣ гудуре, а најпре сте се прѣдал'и ви. Видиш' у стрѳј седите, а ми гинемо по ш'уме, по крш'у, куд нѣне. Нѣки каж'е немѳ бре такѳ фиѳире да пѳуеш.

Дѳдоше ни по један л'ѣпѣ, мѳло за већеру. Тринѳез данѳ нѣсмо видил'и л'ѣп с очима. Кукуруѳ смо јѣл'и као стѳка. Би прѳж'ил'и кѳкурус и прѳж'и и танакѳ крѳцај кѳкурус, пѳ воду. Татѳ смо јѣл'и. Да извинеш бре, сине, кад би изашл'и вѳн као кѳн кат сѣре кукурус. И ту ни дѳдоше по једно л'ѣпче и по једну конзѣрву.

Изгладнѣо ја, па довѳти, приђѳ ѳпет у стрѳј. Ул'ѣго у стрѳј, а један каж'е: немѳј, ти си примѳјѳо. Немѳ да ти иш'ћупам нѳс из глаѣве, ѳћи ћу ти изѳадит. ѳни не знадѳ, не знадѳ сас нама. Ми и пѳју.

Ту смо пркѳнаћил'и. Јѳтрѣдан су не крѣнѳл'и за Скадар. У Скадар ми пѳре имаћамѳ. Ми њине пѳре нѣмамо, тај л'ѣк њин.

Ту смо седѣл'и јено три мѣсеца, ал' више смо седѣл'и, па пѳсена су не од-вѣл'и на камијѳне, право у тај њин Драћ. У лађу двѣ дана и двѣ нѳи преко мѳра. Тај њин вѳрош. Њѣтири пѳт што је се устѳвиѳо вѳз. Свѣ му пѳуем по списку. Знаћѳ-ше јѣдан српски.

Нѣко кѳ је мѳго д идѣ, иш'ѳо је на пѳсо, нѣко кѳ је бијѳ мѳло пѳ јѳк.

Смо дѳшл'и кот куће. Нѳко нѳје се наѳѳо да ћу утѣкнут. Ко гѳђ дошѳо да ме види — фѳла бѳгу дошѳо ко својѣ фѳмил'ије, па шта дѳ бѳг.

Њѣтрдѣсет и трѣће, за несрѣћу, ѳпет су не тѣрал'и ѳдекена — комуниѳта. У зѳтвор су не тѣрал'и. Нѣсмо мѳгл'и да се рѳнимо скрѳбем. Нѣкад ић. Бѳгоми имѳло е куће ѳде у Душевиће — зѣл'е, свѳри зѣл'е, имѳл'и су стѳку, мнѣка. Нѣма бра-шње. За вуѳјску ка дѳђе партизѳн, ч'ѣтрдѣсет и сѣдме. Партизѳн је дѳш'ѳ ч'ерѣс ч'ѣврѣте, ѳ јесен је дошѳо.

Кол'ѳко ова н'ѳва истѣра, тавал'ѳко, ко ти ѳстѳне штѳ стѳне, ко нѣ ништа. Нѳсу ѳстѳл'ал'и. Нѳје ми дѳбро прич'ат пошто су бил'и, ѳслобѳђени смо од рѳта, ал'и су гњѳвил'и наѳрод.

Скрѳб жѣна скувала деѳѳама. Дѳђе нај па расѳпл'и ју у пѣпо. Имаш ти бра-шње, имаш жѳто. Двѳ-три кѳла нађе нѣгде и кѳпи нѳ. Јен брѳт ѳ стриѳца тишѳо у Опчѳрѣво преко познѳнсва, па је дѳно нѳи. Ч'им је плѳтијѳо, ѳн је водѳо рач'уна,

а двојцу су... Искоч'ил'и Шиптари, и они купил'и за фамил'ију, па искоч'и нџи, па ји уплаши. Они остави ж'ито, побегни, остави два кон'а. Нџи тидни кот куће. Коњ зна.

Кукуруз, јеч'ам, пш'еницу. Саџ има свега и свач'ега. Напунути магаџини.

Двџста педџсет су не натоварил'и на камиџон. Нџса мџго ни да џдим ни да говуџрим нџса мџго. Опе те дођ.

За време окупације пл'ач'кал'и. Мнџго сџла су запал'ена. Одџна, нџ. Шиптари. Тройцу су убил'и џде у сџло. Пде погинуо четрдџсет и тређе ка сам дошаџо ја из рџпта. Он је погинуо посена ка се коси, а јџдан погинуо јџш сам био у рџпто. Биџо за у воданицу с комшиџом. Погинуо тамо између Јџшанице и Пограђа. Да сам имаџ пушку ја би га брџнио, нџ би му даџ. И мџне кђау. Ч'етвџрица у Јџловац су погинул'и. Срмџта да те лџжем.

Он је у Ч'абиће, ја сам џдена из Душевића. У Киџво су ишл'и џни у школу. От Ч'абића у Киџво, па о Доџца џпет ктџл'и д идџду за Србију.

Јџдан Димитрије стар имаџ сџстру тџ, п џна увџк тџжила, а нџјнин свџкар: шта е брџ снаџ, увџк тџж'иш', увџк плџч'еш'? Не д идџду у Србију. Он посе тидни па рџкни дођите код нас тџ.

Да му дајџ ч'етвртину нџму, а спајја десџтак. Јџ не пџнтим тџ ка т се дџваџо џгама. Тај бџг, џн узимо... имаџ зџмњу џн, ка џџо Горађдевац тџ да је нџгџво имање, и Горађдевац да насџл'и.

Ка сџт: јџч'ам пш'еницу, колџмбођ, пасџл', ка сџд што сџјемо. Доџкан су скоч'ил'и плџгови. Сџ'мо ораџник је биџо гвојзџн. Крз ручицу вџч'у волџви — џреш. По прџ смо о Крстџвдану сџјал'и, а да посџеш доџкан. Маџло по дрџкше сџме биџло. По раншиџе стџше. И колџмбођ иџто под ораџло.

Крста најстарџји, најмнађи Тџдор је биџо. Тџдор му имаџо иџме овџме Крстиноме брату. Бил'и су у рџпсво обадвојца у Итаџлију. Мнађи је Тџдор од Крстџе, а кол'ико је мнађи не знам. Крста је старџји, Крста иџма мџе гџдине, ко нџма више.

Тамо смо носил'и на Спасов даџн. Иду гџсти по приџтџл'а тамо. Има црквџна л'ивџда у Киџво, па тџ л'ивџду узмџду џни рџдом.

Имаџл'и смо дџде. Ла(д) тџ. Ниџде л'ис нџ стаде на дџду. Јџшу л'џди онџ л'исје о дџде. Л'исје о дџде па да јџду. Дворџдна жиџца овџко, стражџр у жиџцу. Из нџ конзџре заџач'ене за жиџцу, само да такнеш онџ жиџцу џн потрчи, стражџр да н искџч'и. Зарџбл'ени тџ смо. Под жиџцу протињи рџку, не гл'џдај каџа е трџва. Јџ нџсам тџ јџо.

Јџдна пџт, џџде, одрџдише нас мало по јџч'и коџ смо, по круџу да трџбимо нџ папире и онџ. Потпорни зид уз онџ рџку. Ова коприва ниџкла у зџт. Коџ ће да сл'џгне. Сам слаб, ћу пџнут доџ'е. Нџ, ћемо ми да те држ'имо, те се нарџдише џни. Јџдан се довати за јџно дрво, а онџ ме вџку за руку. Јџ се обџси тамо, па посџџбо онџ коприву, па изнџмо тамо, па оч'истимо мало. Ул'џго у кџјну. Биџо јџдан Мићџн. Иџме му се заборџвило бџж'е. Пуштиџо брџду ка Тал'ијџни што су пуштиџил'и, ка шеф кџјне. Мало д осџл'им да скџвам.

Не мџго да живиш бџже. Бџг врат да ти слџми. Каџо ти нџ даде да прекџваш маџло. Тџшко је Србин ка се најџ. Кад му дође од руке, шта ти нџће уч'инит, само џн д утџкне. Рђаштина се не заборџл'а. Онџ арђаво се не заборџл'а, рџч' арђава.

Неки помоћ што смо бил'и у заробл'енисто, а све тамо постѡју, ка смо се заробил'и, у Швајцарску, у Жневу. Тражиѡ сам биѡ, но један ми иштети. Каже неће ж добит ниш'та. Преко Црвенога крста ми дошло де сам заробл'ен у Немач'ку, а кад је препала Италија, на Пећ па у Гмитровицу.

Радил'и смо једну њиву два дана. Ја забораѡиѡ капут. Јена крушка беше дивл'ака. Забораѡиѡ тамо. Ка смо бил'и навр десе дана, нашл'и смо нај капут нодена. Па како га није ўзо? Одена узмеду вѡла, паре узмеду из ц'ѡпа.

Посе се запошл'и ѡдена у овај Мал'ежган, те смо радил'и.

Сваѡови, понѡко. Гл'ѡдо сам на нека мѡста ис црпул'е су пил'и. У другу село, ѡде — нене.

Отидну сваѡови, саберу се. Приетел'и далазу уоч'и сваѡбе, а овѡ комшије долазу на сваѡбу. Пију мало, руч'ају, отидну за мнаѡицу. Ўвече посе ка доведу мнаѡицу, седну, пију, па посена кад поч'ну дукрсти. Он посе онѡ поклѡне како ѡ однесе, све изнесе ту прд старѡга свѡта.

Мој син што раѡи у Кл'ину у баѡку, ал' га познаеш? Он њѡга га за баѡрактѡра. Иду за снашу.

Нѡсу ктел'и комшије да бидну, те једнога дел'ака, мало по дал'нега. уОн стѡри свѡт, а мој син баѡрактѡр.

Дође девојка. Она ту приђе рѡку сваѡоке. Отидне. Саѡ препостаѡи му позѡвем се ја с теѡм. Види брѡ, имаш негде по својту, син ми за жениѡбу. Тога и тога познаѡѡм. уОн, ѡјак ти, ал' и деѡа, види да му пумѡнеш. Син ми стѡго за жениѡбу, имам вѡл'у с н'им да се оприетѡл'им.

Отинеш ти. Дошаѡ сам, ме прѡтио један ч'ѡвек ко тебе, има вѡл'у с теѡм да се оприетѡл'и. Имаш ти девојку за удају, он има сѡна за жениѡбу. Срѡтње било. Неће ѡдма да му прекѡне. Да препѡтам јенапѡт како ж'иву, а питаѡ ја пре ѡдакл'е ју је мајка тој девојке, да се нешто не дира сас нама по својте, по мајке њѡне.

Да ју он. Испѡл'и пуш'ку, Срѡтње било. Фѡла му њѡму и фѡла ти тебе. Пол'убу се. Праѡу весѡл'е. Пѡсена праѡа помало пѡре да се она девојка спрема.

Раѡбоје биѡ пре да ткѡду плѡтно. Ниѡ имало ѡвѡ да се купѡе. Саѡмо домаѡин ка дође ѡпанце да ју купи, више за ѡдеѡо не брѡне за њу.

Она напуни сѡндѡце: кошѡл'е, виѡѡке, да прѡстиш. Доцѡан су скѡч'ил'е сѡкне, бѡкч'е.

Ка ће тѡдне да сас приетѡл'ем да се наѡди кол'ѡко ће пѡра да му узме, он позѡвне неѡга.

Мноѡо си траѡиѡ приетѡл'у, пѡре, несте се зѡнат уфѡтил'и. Приетѡл'и — за вѡл'у. Сѡѡбина е биѡа. Она ће да ж'иви уѡдена. Са ти да му срѡиши трѡо, да му прѡдаш стѡку. Треба пѡре. Мало маѡ'е. Наѡду се.

ѡпце, кѡзе, говѡеда, свиѡе, кѡње су дрѡал'и, Неѡко ч'ѡва стѡку, неѡко ч'ѡва ѡпце, неѡко говѡеда. Мало раѡне јѡло се тапут. Није ка саѡ детѡл'ину да кѡсиш'и мноѡо, но по ш'ѡме цѡлу зѡму, ка уѡпца, ка ѡно. Саѡмо кад би пѡо вѡл'ик снѡг, не би мѡгл'и говѡеда да пуштиу и уѡпце, се кѡза иде па брсти.

И то сам се ч'ѡдиѡ. Би рѡко Срѡбин да дрѡ'и бѡвѡл'ице, а Ш'иптѡри дрѡ'у. И ѡден један комш'ија за бѡвш'е Југослѡвије, тѡдена, дрѡ'ѡо је бѡвѡл'ице за време ѡкупѡице. Кѡж'у има дебѡлу за ѡбуѡу. Мнѡко има јаѡко мнѡко, Дѡбро мнѡко

има. Маџт од бивџол'ице, а вел'иду мерише на блато што увек у блато она се кал'а. Опце, козе, говеда. Вуну би предавал'и. Јагаце и музне опце у прол'еће. У јесен неку стару опцу предаж, намернице узимај: шићер, кафу суџл'и, зејтин. Садене не. Сваки има ћеф само, а тешко самоме и на ваган. Ми смо на једну софру јел'и. Онај сан вел'ики, ал' вел'ика кал'еница на срет софре. Свуд наколо поседал'и. Јемо. Сваки свој тањир, сваки онај тањир остави, ал' две кашике.

— Што неси бар изијо татаво?

— Не могу.

— Па то ће се баџи у сплач'ину. Што неси сам сипо кол'ико мош?

Сад није ка пре бач'ица да подел'и. Сваки и ш'ерпе узме, је, а остане у тањир. Немџо да каж'еш деџама. Неће танџ јело. Неси ти порасо на лук. Да тучеш лук и вџду па да јеш'.

Глигорије Зајић, 1909. године.

Снимљено 1992 године.

КИЈЕВО

Н умем да ћитам и да пишем. Помало.

Служио са краљ'еву гарду, покојнога Ал'ександра. Бијо сам годину и по. Кад би дошл'и од занимања, они што не знаду ручају и мора да седи на трпезарију, ту да чека дог дође учитељ'. Ани други другови спавају који знаду. Ми мора да учимо на клупе тамо у трпезарију. Сам био мнаџ тајпџт.

Бугарско слабо памтим. Свџцки памтим војска кад је ступала за Албанију, дол'е за Грћку де е иш'ла. Војска гладна па би ломила кошеве од прџћа — узимал'и би колџмоћ, а ми би вџзал'и пса прт кош да не узнеду, а џни сиромаси отџт провал'и, узимај, пџни ранћеве. Војска наша, па памтим помала.

Тако ми бџга смо се ранил'и слабо. Кџ имџо више стџке имџло е мл'ека, зџл'е и тако понџшто. Умирал'и су л'уди од глади. Прдавал'и су за едан бџчу колџмоћа би даџо њиву дваес, триес ари. Ш'иш'арке мл'ел'и. Јџ, а пџсе не мџже да врши нуџду. Онај кџ е гладан, није јџо некол'ико данџ л'џба, најје код некога, најџ се л'џба и умре сирџма.

Тако ми бџга е била глаџ доста, већ смо крџл'и, и л'уди се сналазил'и, инџче било тџшко, ка у бугарско гџтџво. Узимал'и смо л'удџма брашње из наћава. Наћемо му бџчук брашња два — покупимо му.

Рџдијо сам. Јџ сам курџр от тридесет и другџ године. У џпшптину курџр сам бијџ. Пџсе ослобоћџња џпет су ме примил'и и су ми признал'и свџ онџ што несам рџдијџ. Тридесет и шџз година рџдни стџж ми се рачунџ. Стџрачку пџнџију има. Двадесет и пџд година сам изашџо у пџнџију. Бџл сам искорџстијџ.

Л'џб наш, стџке дрџџмо, кукџшке, а бџгоми смо живџл'и дџбро пџсе ослобоћ'џња. Свџга и свџчега. Пџно свџда, шџта џћеш да узнеш. Санкџије како вел'иду. Бџгоми тџшко. Имаш пџра, немаж дџ да снаћџш. Продавају л'уди, дрџу скџпо. И данџске џсто такџ.

Орал'ем најпре, па пџсе у неко време поћџу да ућину плџгове, па с плџговема би орал'и. Плџк је напрал'ен такџ, две рућџце дрџџш позаџди. Има један

шил' ак напрѣт што сѣчѣ зѣмљу, и ораѣник што преврѣа. Постаѣвиж грѣдел' о дрѣвета за волѣве, за јарам. Тѣраж брѣзду. Прѣцеп се зовѣ от кол'и, а от плуга грѣдел'. Прѣглаѣвица. Прѣ от прѣа смо прѣвил'и, о дрѣвета па се прѣшупл'и тѣ и тѣ за кл'ин, она јарам да тѣримо, а тамо има јена гѣжва на прѣцеп от кол'и, а грѣдел' за плѣк. Једно дрво е крекл'асто, па се прѣшупл'и и пѣсе ѳде јарам и кл'ин озгор.

Прѣцеп от кол'и, ѳн ицѣпан. Тамо се тѣре на нѣ, како се зовѣ — савина. Ицѣпана. Тамо има кл'иноѣе гождѣре. Она повѣже прегѣц. Има мѣл'и, па пѣсе гѣре има прѣк, и ѳн е прѣврѣаѣ на среде, и тамо ул'ѣгне прѣц, а тамо и тамо има стѣпцѣве што држи шта вѣзиш дрѣва, рѣну. Тамо е изврѣен прѣцеп кол'ико е пушѣен от кол'и дугѣчак. Гарѣаѣа, онѣ што држѣ волѣве у јарам. Лопѣтица прѣврѣе зѣмљу. Има јено гѣѣзе што држи плѣк рѣвно идѣ.

Сѣјал'и смо прѣ кѣкуруз, јѣчам, ѳвас, пѣниѣу. Оѣако смо сѣјал'и, бацал'и. Брѣзде напрѣвил'и с волѣвима да знѣмо одакл'е докл'е да баѣиѣеш сѣме. И тако смо бацал'и сѣме, а кѣкуруз у брѣзду зрѣнал'и.

Кат порѣстѣ, чѣтири пѣра истѣра кѣкурус, идѣмо^а да га прѣшимо^а. Орѣдимо^а га. Траѣу вѣл'ику опрѣшимо^а му. Пѣсе прѣшега ѳпет кроз нѣкол'ико врѣме доѣе нагрѣаѣе, да се нагрѣа, па исто се прѣши, сѣмо ако има вѣл'ику траѣу. То се сѣч'е, ореѣује се де е ѣсто. Исто ка прѣви пѣт матѣком се копа. Била е ѳрга. Имаѣ нѣко уѣрту, овѣ што су бил'и мало богѣтиѣи, ѳни вѣл'ико имаѣе, ѳни уѣрту. По дѣсетину рѣдника плѣти и ѣигѣѣе шта има и тѣри двајес рѣдника у ѣ'иву.

И то ѣу ти кѣзѣт. Прѣ девојку и прѣтел'а, на прѣмер има мѣмка, пѣзнаем тамо^ау Дрсник тѣ кѣѣе ѣине. Јѣ му наѣем ѣгѣѣѣога нѣкога својта. Вала д идѣмо^а да му тражимо девојку, да ни да девојку за сина. Отѣдне једанпѣт, два, и ѳн обеѣа да јѣсте, и одрѣди врѣме када да понѣсемѣ раѣију, дѣрове, тамо да се забел'ѣжи да смо вѣрил'и девојку.

Посе би плѣаал'и. Дѣвал'и смо пѣре мѣ прѣ. Догоѣриш се када да доѣемо^а д узнѣмо^а неѣѣсту, одрѣди се дѣтум кад ѳѣеш и узмѣш ју. Идѣш кот пѣпа те се вѣнчаш.

Нѣсе се онѣ дѣрови, нѣси се раѣија, нѣси се кѣфа, нѣси се шеѣер. Прѣ но ѣеж да ју узнѣш, мѣра дѣш прѣво да се испѣташ кот пѣпа. Он отѣда, прѣтел', д узнѣ своју ѣѣрку, ја одѣвут и кот пѣпа да се испѣтамоа. ѳѣеш л'и га. Ёси га ѣзала са вол'ом, ел' те даѣ нѣко под мѣраѣе.

Јѣдан комѣија тѣ каже, Мѣрко, дѣбро сам те вѣдо.

А брѣ среѣно билѣоа.

Д идѣмо да тражимо едну девојку.

Дѣ бре да тражимо?

Тѣ и тѣ, ко твојѣга сѣстриѣа.

Се познаје мѣмак и девојка?

Нѣ, вала нѣне, но има дѣбру девојку.

Па не мѣжемо д идѣмо^а. Није онѣ врѣме ка што е билѣ прѣ. Док се мѣмак и девојка не познају, не договѣру, мѣ не мѣже да идѣмо ѳпште. Сѣд вѣѣином отѣдне на играѣке, на весѣл'е. Нѣко узнѣ девојку и доѣде кот кѣѣе. Јутрѣдан чѣјемо оже-ниѣо се та, ѣјде дѣмо^а да честѣтамо^а.

Прѣ л'ѣди се срѣмил'и, сѣ друкѣе, бре прѣтел'у, сѣд ниѣога за ништа не пѣта. Свадбу кат сам прѣвио сам еднѣга сина тако, цѣло сѣло сам зѣаѣ и Шипѣра

сам звао. Дол'еко у, како се зваше ово село одена, у Опрашке. Братаницу имао Бџићов онај Мил'исав. Мајка и умрала, сат мирас оће д узнедѹ одѣ код Митѣ у Степаницу. Трајко, Дѣла, Мита и Милан. И он је оставијо једнога сина. Они су тамо у Баточ'ину кот Крагуевца, Трајков син и тај Миланов. Остала та земња и сад ту земњу продају. Јевтино, сад неће, побива цену, не може да окрене и неће да узиму сат. Прѣ с узимал'и, сад неће.

Свадба, што поче да ти причам, ту сам имао и Шиптаре и цело село. Увече зовнул'и на веч'ѣру. От пола ноћи да пођемо^а с кол'има.

Киша ту ноћ пада, и кат прође посе пола ноћи, ми окренемо полако на Злакућане па тамо. Не знам како се зваше, и прѣ зоре код њѣга. Доч'ѣкаше не џни. Пиће, мѣзе и посе овамо дођомо^а. Бог да сачува. У Опрашке Обрадова ћерка. Они су у Америку. Славиња бртаница има мирас негде у Кл'ину. Овај син је о друге женѣ, овај Мил'исав.

Било е прѣ дружке, саде нѣ, прѣтел'у. Ожѣни се, ч'уж г а јутредан пуцња вина. Оиднемо^а. Пијемо^а кафе ч'еститамо. Прѣ обичај у старо време, за време бивше Југославије.

Кад је слава, џни изађу по сѣлу и зовѣду овѣ којѣ нѣму славу. Изволте дођи на славу, и ми отиднемо на славу. Кад бѹде подне, дванаес сати, најдал'е до ѣдан сат, ручак се заврши, и она бачица ч'исти, перѣ судове да престави за вечѣру, а сад нѣ. Ноћи у два сата, у три сата већ пије, омѣзи. И то прође такџ.

Дођу гџсти у собу. Зна се слава е. Прѣтел'и дођу на славу са женама, децама — својта. Кад бѹде време посе ту се постави вечѣра. Жѣне засебно, мушкарци засебно у собу л'уцку. Веч'ѣра се и такџ по три дана. Четврти дан не би моџо да дођем о Дрсника кот куће — нѣ би ме пуштил'и.

Ишл'и би заено са њима. Мој газда не смѣ да држѣ пиштол'. Нѣћу, брѣ, пиштол' мѣне не трѣба. И џдо једном у воданицу у фабрику у Мл'ѣгане. Један Шиптар ме такиња мач'угом. Сакри, вел'и, ти се види пиштол'. Што су бил'и неки стари, џни су ткѣл'и да удару да запал'у Србе.

Ал' кџ је нѣко нѣкоме дуговаџо, то су тѣ џсвете. Због женѣ, неки бел'ав бѣ, ту и погинуше. Па тудѣрке, нѣ знам да л су имал'и по дваез година. У шѹму бил'и за дрва. У шѹму уфаћена заседа дочекал'и и, и убил'и.

Марко Радосављевић, 1911. године.

Снимљено 1995. године.

ДУГОЊИВО

Име ми је Ал'ѣкса, прѣзиме Рашковић, Дугоњиве. Девѣто. Јѣса мало, двѣ — три године. Четѣри како сам ишаџо. Први ученици џде у Дрновац ка се отворила школа. Ја см бѣјо помало, па не видим ништа.

Била ми је ћерка у Бѣоград, па тѣдо да видим ћерку. Анда пошто видџо ћерку, ај реко свратим ћу код Арсѣ у Плану. Кад свратим код Арсѣ у Плану, тамо коначи. Кад ујутру етѣ ти га дођџше и Блага и Пѣра и Данило. Дођџше сви тројца ту. Добро што си овамо?

Смо на свадбу. Пѣра женијџо сина.

Срѣтње било. Беше и Душан ту, дође ту. Посе свѣ тројца отидосмо на рѹча(к) кот Пѣрѣ.

Свадба беше се звршила, ал' овѣ остал' и један дан посл'е. Турѣше ни сѡфру. Почѣсмо да јѣмо. Ни донѣше л'ѣба, ѡдма за да јѣмо, а Данило рече не море нѣћемо овакѡ. Не знам овѡ како. Ѳдма, рече, л'ѣба. По тим ми окрѣнѹсмо ка ѡдѣ. Тамо дрѹкше. Она баба, мајка и ѡтац онѣ снаѣ бѣу дошл' и тѹ. Немаше дрѹги. Сѣ'мо ми и она баба и ѡтац.

Ми почѣмо да пијемо саз вел'иком, па ова је укршћена, па овѡ, па онѡ. Ѳни не гл'ѣдају. Тѹ сам упамтијо да нѣшто јѣс је свој Пѣрѣ.

Дѣ се чѡвек рѡди тѹ му се чини Мисѣр, тѹ му се чини најл'ѣпше. Мѡжда да и ми кајемо да наш ѡбичај л'ѣпши, пошто ми смо научил' и тај ѡбич'ај, а ѣима се види тањај ѣин ѡбичај л'ѣпши.

Нашѣ су дошл' и от Кѹча. Тамо су пал' и на крв — убил' и се. Убиство. Отѹт су побѣгл' и три брата на три стране. Једна с отишл'е за Србију, једна тѡдѣ испод Истока, једни су дошл' и ѡдѣ у Дѹгоњиво.

Мѡј дѣда не памти. Причају да смо тѡде бил' и у Дѹгоњиво ѣсто. Имал' и смо деведесѣт кѡмата гѡведи, а овѣ Јанковићи от Петрча, ѡни деведесѣт и пѣт. Наш чобанин каже ја нѣћу да пуштим краве. Зашто ѡн пет кѡмата више, него ми да имадиемо пѣт више. Бил' и су купил' и зѣмљу у Дрнѡвац, зѣмљу код аге, бѣга. Зѣмљу купил' и — бѣговску зѣмљу. У Дрнѡвац продал' и свѣ тѣ краве, и још по жѣна покупил' и што су имал' и, се несѹ могл' и да исплатѹ зѣмл'у са тѡм стѡком свѣ, те су исплатил' и зѣмл'у тамо.

Тамо су држал' и тѹ зѣмл'у. Кол'ѣко гѡдина су држал' и, бѡгоми не знам, сѣ'мо знам да дѣвед грѡбова јѣсу Дрнѡвац. Пал'ил' и смо свѣће и ѡде и данас пал'у свѣће за тѣ дѣвед грѡбова што су тамо живѣл' и у Дрнѡвац.

Само смо ми отѹд побѣгл' и овамо. Питал' и попѡве како ћемо да премѣнимо славу.

— Којѹ славу сте славил' и?

Ми смо славил' и Светог Јована, овај што је Л'исѣндровдан, један дан пре Л'исѣндровдана, овај што се не јѣду дрѣине, а д узнѣте славу ѡпет Светог Јована, ал' и каже ѡбавезно колач да сѣч'ѣте онѡме Сетоме Јовану. И ми и данас колач сѣч'ѣмо онѡме Сетоме Јовану, а слаavimo славу Сетѡга Јована и овѡга зѣмљѣга и л'ѣтнега.

Не знам, само мѡгу да знам од мојѣга дѣде па овамо. Муѡј дѣда и овѡме дѣда и Гѡшин дѣда, три брата бил' и, ал' о три мајке. Ѳтац и је био Арса, ал' и ја почѣ да ти причам тѡ за тамо што смо бил' и. Тѹ смо се затрел' и ми.

Тѹ зѣмљу, тѡ су исплатил' и онѡ тамо. Пѡсе Шиптари бѣгу: како Србин ти узнѣ зѣмљу, те натѣрај бѣга, те бѣг и запал' и да изгорѣ тапија. Имал' и тапије што платил' и тол'ѣку зѣмл'у. А пре бил'е кѹће от сламе. Запал' и и по нѡћи. Изгѡри. Само жива фамил'ија изашла.

Истѣро и о земл'ѣ. Дѣ те да идѹ, кѹ те — ѡпет код бѣга па код бѣга. Тај пѹт, у то време није мѡгло да се живѣ.

Ајде да ве преместим у Дугоњево. Овамо и дао и неку зёмљу, овамо у Дугоњево. Имал'и су трол. Кућа што е била ту преко Благине куће. О триес и седам фамил'ија, седам остал'и за три године. Све помрело татү.

Е вала, овде ово место е сацакл'иво. И прошл'и на друго место тамо. Сь'мо двеста метара.

Јес неки Спаса бијо и Вуча, ал'и они несү имал'и деце мушке ни једно. Само тај Арса има три сина, и ми смо сад Рашковићи оде од оне три сина. Кад су дошл'и — бог зна, ал'и кат су купил'и зёмл'у ни мој деда није запамтијо.

Арса Рашковић, 1909. године.

Снимљено јуна 1992. године.

ДОБРИ ДО

Наш пук је бијо пети пук, нө овај дваес пети. Одатл'е смо дошл'и у Ђаковицу и тү смо се распүштил'и. Посл'е от Пөћи у Ђаковицу. Тү је био један жандар, а то је бијо један бл'изо, овима Богйневићима својба. Ка су напал'и Шиптари, то сам чуо, бијо тү несам, тај жандар на хоше от касарне доста убијо. И убил'и га и нега.

Ми смо посл'е бил'и у Ђаковицу на границу. Комадант пука што е бијо Неманић, каже ми смо изгубил'и. Од грнице до Шинђерђа, до Дрина. Несмо мөгл'и да прођемо Дрим, јер смо ктел'и на чамац да идемо да претүримо преко Дрима. И један из Накла, и он је био сас њима. Они се утопише.

Ми гөре — дол'е, те тудер, па на Вал'бон преко онйја планина. Нөгде се бөри, нөгде по снегу тамо и овамо, дошл'и смо одовут Скадра. Место се зваше Шинђерђ. Тү смо се заробил'и. Тү смо три дана Васкрса смо се борил'и тү. Један је бијо официр, капетан је бијо. О није ктео да се зароби. Кад је већ видио.

Ми смо бил'и у Скадар, па смо се вратил'и назад. Ка смо с вратил'и они не опсадирали'и. Немамо куд, а то баш ка у Груку пецку. Ујутру мао борисмо се. Немаш куд. Седма чөта за мноме! Днго је заставу. Ми смо се посл'е предал'и одовут Скадра.

Тү ни дадоше помало л'еба, а л'ебац овал'ицки. Овај Милован Јовановић би ни носио сл'едоване л'еба и с л'ебом понөшто овако. Тү смо седел'и три месеца. Ја ймам мноме да причам. Би ни доносио л'еба из вароши.

Ми у касарне. По овал'ике вашке на нас, а ја то нө би мөго да трпим никакө. Иде и прави ти пртину от прашине.

Посл'е почел'и овй Шиптари да се пушћају, а ми се писал'и као артодокси, и ми да се пуштимо. Посл'е Шиптара да дођемо овамо. Пуштише Шиптари, пуштише Хрвати, Словенци, па и нама дође време да се пуштимо.

Дођоше камијони за нас. Посл'едња партија Црне Горе кад је пушћена...

— О прител' Мадо!

— А!

— Кат пођемо у Црну Гору, ада бөгоми йма мпрител'е и күмова. Тү ћемо нөкол'ико дана, па ћемо посл'е преко планина па кот куће.

— Оћемо вала.

Они двойца су не йздал'и да не идемо за у Црну Гору. Тү смо седел'и нөкол'ико дана тобош да се пуштимо. На(с) су үзел'и тудер, па у море. Остал'и без ду-

вана, остал'и без наџина. Покѳјни твој ѳтац подел'ијо онѳ дувана. Дѳђѳсмо у Итѳл'ију. Направише неке бараке, а киша ка што бѳг мѳже. Баѳише ни ѳбад. Ујутру се покуписмо. Изађѳсмо на једно брдо тѳ. Тѳ ни дадоше помало л'ѳба. Ајде те на воз.

Бадо Рѳстѳвић, ѳн је био прѳје нас. ѳн се писѳо као Србин. Тѳ вѳче ка смо тишл'и рѳко је: не смѳ нѳко д узмѳ сѳпу да вѳчѳра, да дамо овѳма.

Нѳко спава, нѳко нѳне, а стѳда бѳше, а снега нѳне. Тѳ нѳси мѳго да идрѳжиш воду нѳкако.

Најпре бѳше ни дѳбро. Јѳш нѳсмо пѳчел'и да рѳдимо. Мѳло л'ѳба више, смѳка пѳ више, сѳпе и компѳра. Тѳ седѳсмо три мѳсеца. Не могѳсмо више. Кад би ишл'и јѳ и ти зѳјно, овѳко познаѳмо се, кад би изашл'и нѳ би се пѳзнал'и. Тѳ су не мучил'и пѳтнаез, дваѳз данѳ. Тѳ војска, тѳ мил'иѳија, тѳ минѳстар дошѳо да не мол'и. Ево ви дѳбра хрѳна, ѳво ви да ви повеѳамо. Повѳзани ми да једнога дрѳгога н издамо.

ѳни су бил'и двѳје бараке. Пѳсл'е пѳднѳ би ишл'и на пѳсо. Јѳдна ујутру, јѳдна пѳсл'е пѳднѳ. Кад видѳше да не мѳжу ништа да ни ураду — ајде. Изаѳише не напѳл'е. Три ал' четѳри, бѳгоми не мѳгу сѳ да знам, митрол'ѳза.

— Ол'и ѳете на рѳд, ал' ѳе да бѳднете стрѳл'ани.

— ѳћемо, ал' не мѳжемо (не смѳш да кажеш нѳћемо) Тражимо смѳну. Један Србијанац ѳће да изађе на пѳсо.

— Сѳди тѳ! Пофаѳасмо га, па мѳло шамѳра по ѳѳму. Устави се и ѳн. Јѳ сам у вѳшерѳј. Кѳ ѳе да идѳ на јѳну фѳбрику да рѳди.

Јерѳмија Радѳновић, 1912. године

Снимљено 1994. године.

Јѳ сам бијѳ прѳво овѳ правѳом. Наш команѳнт је извѳко. ѳн је познаваѳ јѳзик шѳптарски. Није му трѳбо нѳкаки пратиѳц. Искусан чѳвек. Кро Шѳл'у ка смо остѳпил'и кѳ је погѳнуо — погѳнуо, кѳ је остѳо — ка иза града. ѳни су и са стрѳнѳ фѳтал'и, ти бајрактѳри.

Нѳко је био памѳтнѳји.

Наређѳње — остѳпај. Нѳси имаѳ кѳд. Наза дѳ ѳеш. Наш војник а пѳца против нас. Такија смо фѳтал'и. Дѳве данѳ смо ишл'и без ниѳе ништа. Ка смо дошл'и на грѳицу Југославије, сѳла горѳ Црногѳрци де се исел'ивају, а ѳни што су дезертѳрал'и, ѳни пѳл'у кѳѳе. Дѳшл'и смо до у Дѳч'ане.

Чѳкамо шта ѳе не нај. Сѳ да се најѳмо л'ѳба. ѳдосмо на кѳнак код онѳга. Преко нѳѳи напѳдау Дѳчане, напѳдау Шѳптарѳ озгѳ. Тѳ сам ти се јѳ спаѳио те нѳсам отишѳо у рѳпсто. Ниѳе војника жѳвога нѳ мож да видиш.

Оставѳите пѳшке ѳвдена и искѳчите. Немѳјте да се предѳте Нѳмѳцима, јер више кѳѳе гл'ѳдат нѳћете. Јѳдва смо се спаѳил'и.

Јѳ сам пѳсе побѳго. Рѳч'е овѳј Ш'ѳптар. Јѳ сам побѳго порѳд Бѳстрице. Ка сам дошѳо ѳде — нѳкога. Свѳ тѳ напѳстило. Такѳ сам остѳо да н идѳм у рѳпсто. Онѳ не вѳч'е одвојло што отидѳсмо да конѳч'имо код овѳг Шѳптара. Јѳ сам знаѳ шта нас ч'ѳка тѳ и јѳ сам скрѳнуѳ ѳдма од мѳста, па сам дѳшо до према Крушевцу.

Један стѳри остѳо нѳпокрѳтан сѳрѳма. Ч'ѳка да га пребацу за Пѳѳ. Вѳду се грѳбл'е.

Видиш л'и онѣ грѣбл'е српске? Неће прѣј ни пѣтнаез дана љма да ископају њѣ, акамол'и да станемо ми ђде. Немѡ д идѣш путом, јер ѡни крстѣру — убѣте те.

Тај кѣтол'ик из Главѣчице, ѡн је био дѣго с овцама с овѣм Вѣкотом. Био по планинама. Њѣна кѣћа е бѣла тамо. Знаѣћи онѣј кѣтол'ик и дошаѡ да га пребаѣи са крѣвама у Главѣчицу да седѣ тамо. Како су тишл'и преко Почѣшѣна, па путом да изиђу поред Бѣстрице ѣе стѡку пушѣау дѣца, проз онѡ пол'е о Дѡне мал'е. Овај га пѡзно. Њѣга убѣ, онѡга кѣтол'ика пушти га.

Четрѣс прѣве гѡдине кѣаѡ е да бѣга за Црну Гѡру. Дѣвет њѣ су га ч'ѣкал'и з дѡл'не странѣ у онѣ њѣве. Ч'ѣкал'и су га њѣга деветѣна на три пусѣје. И ѡн е најшо. Прѣва пусѣја га њѣје смѣла пуцат. Како ишаѡ путом, тај дах од пушке прѣбаѣила га у канѣл од гѡрне странѣ. Кад е тѡ видала ова Црногѡрка потрѣчи ка онѣм кѡном.

Кад би му стѣл'ал'и, само једна глака да е било пѡ унутра. И тако ми бѡга се ѣзл'еч'и, и кад би тишл'и да га виду — њѣшта море убѡо ме један трѣн. Он би га смако, био жанѣр бѣвше Југослаѣије.

Вѣчко е побѣго од шѣптарски цандѣра.

Петар Раденовић, 1912. године
Снимљено 1992. године.

ЉЕВОША

Кад је било онѡ за вриѣме ка се зарѣтило па су не ѣѣрал'и, жѣне коѣ њисмо писмене да учѣмо. Јѣ њисам знала, да ѣе ми прекѣнут главу, да ми закѡл'у једну чѡру мѡју, да напишем. Њме ипрѣзиме њисам знала. Ми смо бил'и њас шѣстѡро живѣја. Пѣсе један ми брѣт пѡгину. Уби сам себе ка се зарѣтило, ка су прѣизѣни дошл'и. Немачком бѡмбом убѣја сам себе. Овако рѣка однешѣна. Два сѣта живѣо и ѣумро. Један ѣумро от кѣчме. Остѣвио чѣтѡро дѣце и мѣладу жѣну. Сѣд ми је и та трѣћи, најстари ѣумро, вѡ четѣрта гѡдина. Сѣд му један сѣн њѡгѡв, трѣћи по рѣду. Тога брѣта што је ѣумро у Рѣсан од кѣчме, тубуколѡзѣ. Њма, два сѣна и две ѣѣрке су му стѣл'и, и жѣна Радмила. О стрѣчева два брѣта. Један је у град, један је у Црну Гѡру. Тако растѣре њѣрот.

Не знам да читѣм. Ми смо сѣд староседѣјѡци, а кѣжу да су мѡји Зоговићѣ бил'и ис Црне Горѣ. Па и Бѣкићи су ис Црне Горѣ и Зоговићѣ су ис Црне Горѣ. Не кат у неко вриѣме.

Деветѣнаес.

Дѣвѣл'и су домѡвина пѣре, ми спрѣмѣл'и да натѡвѣримо на кѡња кол'ѣко мѡже кѡњ да њѡси. Чѣтири гѡдине сам седѣла вѣрена њѣудата, па тај што е бѣја њѣјстари стѣрѣшина. Мѡј мѣж е бѣја јѣгим — без ѡца, без мѣјке, без брѣта. Четѣри гѡдине. Мѣјку му истѣрал'и, ѡтац му ѣумро и дрѣл'и га стрѣне и стрѣчеви, па посе је био у ѣрмију, па дошаѡ. Њису ѣѣл'и пѣре да дѣју.

Бил'и су, ка сам јѣ дошла, двѣдѣсет и један чклѣн ал' два, не знам. впште га њисам њѣкад видала. Татако. Јѣ њисам бѣла тѣ. Јѣ сам бѣла код ѣјака, код Јѣшовићѣ тамо у Сѣгу. Тамо сам седѣла, и ѡни су ме дал'и. Брѣт ми је и ѣјак. Њсѣл'и тѡ да ме вѣру.

Било друкше раније. Кол'ико је било вође фамил'ије, имена њина, ја ка сам била ђевџка четири године, ја нисам то име њино помињала. То е било срмота. Ни кога да видим о домовине ни ништа. Са̄т се друкше удају.

Ја шѐс ђевџака ћерка̄ имам. Све су се удал'и, нит смо се питал'и ја ни мој мѹж да рѐкнемо мѹраш тога д узмѐш. Само којѐга је она вол'ела и отишла. Тавѹ сад. Те татако мој бра̄т. Мој ѹјак, мајке бра̄т, отишл'и код њине куће. Вође дошл'и и верил'и ме. Чѐтири године верена сам била, а нисам се удала. Навр чѐтири.

На ко̄на ис Црнога Вѹра, од Зѹговића па нанѹже пѹтом, па у Патријаршију. Венчал'и се, па дошл'и вође.

Такѹ навр нећел'у дана̄ у Вӣтомирицу, па посл'е то сам га видела. Пѹсл'е смо се венчал'и у Патријаршију. Ту је имало старѹ сват, ту ј имало кѹм, ту ђевѹр. Ми се вакѹ вѹтел'и у цркву тѹпут.

Прво се радѹило, на ко̄н'а си још, ал' се скинула, па ба̄циш кукѹрузс наприѹдет, па гѹре, па озадѹ рѹкама. У сѹто ти дају. Па пѹсе ти дају дѐте мѹшко — накѹнче, па посе га дају онѹј секрѹви. Прчѐвл'е дѐте да држѹ. Ми око ѹгња се вѹтѹмо. Секрѹва.

Сѐднеш ђе огњѹште наложено у кућу, ђе би ми тѹ правил'и мѐсил'и л'ѐб тѹ верѹге, тѹрил'и и црпѹл'у, сач да мѐсимо л'ѐб, да свѐ. Тѹ сѐдне она̄ гѹре навѹ. Она држѹ дѐте мѹшко на кол'ѐна.

Ја сам забрѹвила јучѐ што е бѹло.

Има̄ло е за годину да посѹпл'ем л'ѹђе ђѐцу, да чѹстим, да рѹбам, да перѐм сѹдове, а л'ѐб да мијѐсим за годину — нѐ. Да л'ѹђѹма перѐм нѹге, да пол'ѹбим рѹку ѹвече, ѹјутру. Татако̄ и ђѐцама, да и обућу гл'ѐдам истрл'ам, да и осушим зѹми. Жѐне нѐ би дал'и, сѹ'мо л'ѹђѹи и ђѐца. Има̄л'и опа̄нке прѹсте и чарапе од вѹне.

Фимка Бакић 1921. год.

Снимљено августа 1992. године.

Она чѹва̄ла тѐоце, а ја говѐда, па се састал'ал'и. Можда сам ја старѹја. Сад нѐ знам.

Он је оперѹсан. Перѹсан у Бѐоград. Фала бѹгу дѹбро е. Три године бѹо је бѹл'естан. Како се каже она̄ бѹл'ес. Гѹтово ј и ѹмро, те се перѹсо у Бѐоград. Ништа га несѹ заветѹсал'и. Најстаре Драгол'уб, а трећи Л'убѹша најмлађѹи.

По тѹјем моја се ћерка огриѐшила. К ѹј да знате, ја им дѐсеторо — шѐ сѹнова и чѐтири шћѐри. А тѐбе, јѐдна сѐстра ти ѹмрала?

Моја ћерка била једамѹ удавана од осамнаѐз година. Добѹла мало пѐнзиѐ ис кожѹре.

Мајку ју ѹтац набѹо нѹжом. Н'ѹјну мајку. Н'ѹјним пѹтом. И та ђевѹјчица оригинал ка да му је глаѹу откинула. Дадну ју мѐса, дадну ју масти. То су сѐкрѹвѐ.

Ка да е чѹваѹ пѐцка говѐда. Ништа. По ра̄това, и на пѹсо, и бѹо минѐр квал'ифѹкован ка се овѐ зграде граѹил'е. Није умѐо да лажѐ. Да е ѹдно печѐно крѹме и јѐдно јѹгне.

Дѐвојку за ѹдају ма̄шала. Има сѹна и двѐ ћерке. Ова̄ ми има најстарији двѐ сѹна и ћерку. Све су ми дѹбре снаѐ. Нѐма ни ѐдѹна да шкартираш. Верка̄ ју је у Приштинѹ на факултѐт. Овоме старѹјему је за л'ѐкара. Још двѐ године звршѹва.

Онда ова ћерка најстарѣја има чѣтири сина. Најмлађа ћерка ми ради у Митрапал'ију. Продае свеће и стануе у једну стару кућу. Она има две ћерке и сина. Млађи ми син има ћерку и сина. Ова пред њиме — два сина и ћерку.

За Ћскрс несмо имал'е сециме и памука но пл'ети па и нашарај. Терај мога-ре дрва и шарај као шпутке. То е била вел'ика туга и сиротиња. Ту моја пријател'ица, што ми ћерка за нојнога сина. Она има десе деца, чѣтири сина и шѣс ћерка. Она ми окрџ л'ѣпо, а ја л'ѣпо сециму наоколо опши онџ ка шнајдар. Онда иглом пл'етн. Окружиш и ка вал'ико, два прста. Онџ све наоколо иглом.

Нѣсу бил'и много. Три куће и та четврти што је умро. Две јетрве, два ђевера. Свекар ми је умро, само сам свекрву нашла. Зава ми била удата у Симџновиће прије мене. На Босил'ка, то ми е зава била. Јож да ју није било Никџл'е и Станије, е како би она умрала. Фала и.

Ја сам изаткала стџ аршина платна, педесѣт аршина мабрама, па седамдесѣт аршина чаршава и пешкира. Па да су ме оставл'ал'и да ткѣм дању, но сваки дан да радимо — чѣтири имања. Само кад је падала киша и по ноћн. Онџ фитил'ачу није имало ламбе. Сад је господчки живот.

Морала сам данас д им у цркву пјешке. Не да ми тексират. Морам да нешто очистим. Не дам нико авл'ију д очисти, но ја. Деца дођу, па ме пол'убе. Живџта ми њинога тако су. Кад атиднем код ћерка: мајко нама е груба соба бес тебе. Живџта ми њинога. Сва су ми деца за мене. Фала бџгу, благо мене за гџспода, ка да сам неке добра мајка.

Ја и могу опсоват. Нѣте ми се нал'утит. Дџбра су ми ђѣца, а да су ми напака деца, снае би бил'е пџготово. Је л' тако?

Чаршафе исцѣпасмо као хигијѣнске гаће. Како ме помџго та син, и само за атар њѣгов код њѣга. Ко десе деца ти сама. Шта ти фал'и кажи. Код мене се окупу, ка кот квџчке пилат.

Држимо јѣно три краве и јѣдну јуницу, три козе, којна, трџѣ тѣлади. Знаш ђѣ је Стриков грџб? Рџговац да превирѣ овамо! Све су помрел'и. Да помџзе, да посири, да донѣсе. Одѣ вода е дол'ѣко.

Умијѣсу колач. Онда гаће на девојка пошто умијѣси. Маже гџре врата, маже секрву, у прси свѣкра. Дадну ју шаку шећѣра и дарива нџ дијѣте што га дѣже — наконче. Прво баѣи јабуку и жито, па онда наконче. Није било ка саде. Одма идеду кот чѣвѣка. Ка се растуру свџтови, дрџгу нџ, трѣћу нџ у собу са мџжом.

Свијѣма обџћу да џвече осуши и да истрл'а. Свакоме стал'ицу да пренѣсе, па свијѣма да даѣ водѣ кад је рџчак и кад је вечѣра. Да донѣсе пашчадима, свињама вечѣру. Онда л'џћима да постави сџфру. Да јѣде ки бурило крај нџзи, но би веживала пѣсѣ и по едно парче л'ѣба да да псу. Није тражила да осмџчи ка саде. Црн је живот биџо, а сад је бијѣли живот.

Нѣма џмладине. Како нијѣсу за врѣеме старѣ Југославие. Немџјте овакџ да радите. Лакше ти е тџвар жита купит, него са воловима вџјти рану. Гџре имамо едно имање, те посијасмо.

Мајка неће рајат више. ѐ није нџзин тџта. Нџзи е тџта погинуо. Њџјна мајка е из Брстовика. Она е била вѣрена у Добродџл'е. Да е за њиме, она не би јџш умрла. Она е срченѣ бол'есник двадез гџдина била.

О Ђурђевдану ојде у Армију, о Гмитровдану дође у сандук. Спакован у пл'екани сандук. Ми несмо кхѣл'и да чуемо.

Јацки живѣла, јацки умрала, ка свѣ јѣтрве. Нѣте њни нама ѡбраз узѣти. Ђво ймамо њѡјну тѣтку. Ми ћемо да чѣкамо. Ми ћемо да бѡмбу бацимо у кућу, па нека бѣде шта ће бит. Такѡ су ктѣл'и да учину.

Ради без йл'ѣта и ѡни га плаћау дѡбро. Кад вршѣ пченицу добије пченице дѡста и ѡн идѣ да врши. Поштѣн чѡвек.

Зорка Бакић, 1914. год.

Снимљено августа 1992. године.

БЕЛО ПОЉЕ

Ќћу да кѡжем што сам бијо на вѣжбу кад је пропала Итал'ија, кад је заузела Албанију, о типу сам стално на вѣжбу. Три гѡдине до четрѣс прѣве. Четрдѣсет и прѣве се зарѣтило, и наѡш пѣк, педесѣ шѣсти ис Ђаковице, педесѣ шѣсти пешадиѡски пѣк. Пѡсе смо йшл'и ѡдѡвде. Гвоздѣни пѣк се назово.

Отѣрал'и су наѡс у Крѡвацку, и тамо сам бијо у Крѡвацку. Пѡсе се зарѣти. Крѡвѡте су дотѣрал'и у Ђаковицу, а ми пѣшке од Ђаковице до Пѣћи. Одѡтл'е су не прѣбѡчил'и за Загреб. Прѣбѡчил'и су не у тѣрѣтне вѡзове. Бил'и смо у Загреб и на стражу. Дѡбѡвац се звѡо у Крѡвацки Карловац.

Бијо сам десетѡр и рѡзвѡдник страже на барѣтни магазин. Тѣ се зарѣтило четрдѣсет и прѣве, ченѣ ми се. Пѡћемо ѡдѡтл'е у Ђаковицу. Неодрѣјено, ни овал'ико дѡна, ни онал'ико дѡна... Стално, три гѡдине на вѣжбу.

Дошѡо сам ѡвде кући. Мѡл'и кумандѣра чѣте.

— Госпѡдине пѡручничѣ, мѡгу л' да отиднем кот куће, изгубѣла ми се нека стѡка.

— Да те пѣстим, ал' да дѡћеш сам.

— Јѡ ве питаѡ, 'ко мѡже, 'ко не мѡже јѡ сам ѡбѡвезник. Тѣ ћу ка свѣ.

— Дѡбро, отидни Павловићу.

Ка дѡћем ѡде кот куће бѣла е недѣл'а. У недѣл'у отиднем у цркѡу, каже ѡбѡјѡвила Нѣмачка рѡт, а мѣне ме пѣсти свѡм пѣшком да дѡћем кот куће на ѡсуство. Написа ми дѡзволу, пѡтписа ми, и јѡ тудѣн те ѡѡмо.

Дѡћем ѡвде. Нѣма ми га јѣдан брѡт — Јѡћим. С волѡвима је рѡдијѡ носѣо брѡшно, и от Пѣћи д у Дѣчане тамо. ьвце тѣ седѣ. Дрѣги брѡт, Гѡлуб, ѡн имаѡ тѣ ѡвце. И ѡѣга ѡзал'и, а тѣ је бијо и Лѣка Мѡксић из Горѡждевца. Вил'и ми ѡтац: Нѣма, Милѡне, кот куће нѣко. Шта да радим?

— Бал'е, пошто се зарѣтило, јѡ мѡрам да идѣм у јѣдиницу у Ђаковицу.

— Дѡбро, но кѡко ћѣж да ме ѡстѡвиш тѣ?

— Шта ти дѡ бѡгк.

— Па кѡ ће ѡвѣ јѡгња да подѡји?

— Јѡ ћу да и подѡјим, а д идѣм мѡрам.

Јѡгнат, јѡгнат под ѡвце, йма неки неподѡјчићи, па и јѡ подѡји тѣ. Јѣдна ми бѣла ѡѡ брѡганица Крѡстина, што е за Мѣрка Богѣћѣвића. Она тѣ девојѡка, и ѡна и тѣ чуѡа. Нѣ знаѡ којѣ јѡгне от којѣ ѡвцѣ. Да подѡјиш ѡнѡ јѡгње што е бел'ѣжено на

врат. То е јагне о тѣ овцѣ, а онѣ што е на рѣп — то е о тѣ. Имаше шѣ — седам подојчиња, и ја свѣ подојим, и тудѣн. Е, ја идѣм сѣт. Спрѣми ми ѿтац.

— Да понѣсеш Гѣлубу. Он је тѣмо сас Лѣуко(м) Мѣксѣм.

Дѣде ми један комѣт сланине. Онѣ сланину му понѣсем. Дѣде ми кѣло ракије и нѣму кѣло рѣкије Нађѣ га ја тѣ на караулу. Одѣвде се прѣнел'и отишл'и на грницу. Нѣ кѣ д узмѣ сланину. Остави мѣне.

— Нѣћу ти ни ракију. Тѣ ѣзми подѣј друштву тѣмо.

Ја сам тѣмо дѣо друштву — свѣмѣ. Ни имѣло хрѣнѣ. Нѣсмо добѣвал'и.

У Тропоју, тѣ ни дѣдоше по један л'ѣбац. Тѣпут, се више добѣл'и нѣсмо прѣко цѣл'ѣ Албѣније. Поточѣру неку воданицу. У тѣ воданицу би ѣзал'и помало коломбоћа. Бѣ'ш ка онѣ коња, па сѣ'мо глѣђи. Ништа више нѣсмо добѣвал'и од ниѣкога.

У Шѣл'у на прнѣиште. Каже ни комадѣнт — ѣдмор! Ми разѣпѣсмо шѣторе. Наложѣше помѣло. У онѣ нѣше порѣије помало онѣга брѣшна, да нешто појѣ чѣовек. Одједамѣ онѣ вѣтру угѣсѣсмо и свѣки на свѣју стрѣну да и врѣтимо. Тѣ су уфѣтил'и седмѣну и те седам стрѣл'ѣл'и. Нѣсу вѣјска но у цивѣлству. Нѣша вѣјска ѣфѣти. Тѣ смо се борѣл'и и прѣви и дрѣги дѣн Ускрѣса и трѣћи дѣн. Кѣлабѣлак из Бѣлога Пѣл'а. Свѣ смо ми тѣ бил'и заѣдно. Мнѣго из Сѣге, и н умѣм сѣд свѣ да ти кѣжем, из Сѣге и Брстовѣка

Трѣћи дѣн прнѣђени бѣсмо те се прѣдѣосмо. Нѣсмо имѣл'и кѣт. Ѧтуд тѣл'ијѣнска артил'ѣрија. Бѣше и дѣбра артил'ѣрија, те све у нѣс. Свѣ л'ѣфѣкторима овѣко па не угл'ѣдај. Тѣмо пѣкне, а овѣмо експлодѣра у нѣс, онѣ грнѣте. Погѣбоше кѣлабѣлак. Нѣ би ни чѣре, каже комадѣнт мѣра да се прѣдѣје.

Пѣсла једну десѣтѣну. Да ми се врѣти и Прѣви батѣл'ѣн. Комѣндѣр сѣдме чѣете рече: јѣк, са се пѣје вѣно у Сѣдѣр, кѣко да се врѣтимо. Отѣсмо тѣмо. Нѣко пѣ губе, нѣко ѣстаде. Кѣ ѣстаде, ѣн се тѣмо и прѣдаде.

Зарѣбил'и су нѣс одовут Сѣдѣра код неке цѣмије. Ми смо ѣшл'и низ једну путѣну ка кѣзѣ, па слѣгѣсмо дѣл'ѣ код цѣмије. Тѣ нѣма штѣ — прѣдѣј оруђѣ. Нѣсу не свукѣвал'и.

Тѣмо седѣл'и до на Светѣга Рѣнђѣла ѣ јесен. Одѣтл'ѣ су не прѣбѣцил'и прѣко мѣра. Прѣко мѣра у Итѣл'ију.

Да докѣжем како ѣе да нам бѣдне дѣбро. Хрѣна ниѣква ни у Сѣдѣр ни тѣмо.

Отѣсмо тѣмо. У лѣгор не стѣвише. Седѣо сам трѣ гѣдине у Бергѣму док су капѣтул'ѣрѣл'и. Нѣма рече комадѣнт лѣгора ѣе смо седѣл'и: ми смо капѣтул'ѣрѣл'и. Вѣ бѣжите кѣт кѣ знѣ. Кѣ ѣде у Ёнгл'ѣску ил'и Швѣјцѣрску, нѣму ѣе бѣ дѣбро. Кѣ нѣне, кѣме пѣне у рѣпство, кѣга уфѣту.

Тѣ мѣгу да ти кѣжем ниѣкака рѣна, ниѣква рѣна. По стѣ педѣсет грѣма л'ѣба. Тѣри ти сѣ'мо неку сѣпу да појѣш. Да с опѣреш — нѣне. Тѣтанѣко вѣшке. О тѣја вѣши, свѣ идѣ, де гѣј сѣдиеш. Ни ѣпрн, ни ѣкѣпан, ни ништа — танѣко. Вѣшке на свѣ'ку стрѣну. Бѣл'ѣ би ми бѣло да га нѣсам ѣбуко.

Пѣсе, тѣмо сам седѣо и прѣбѣго сам за Швѣјцѣрску. Нѣ знам штѣ се учѣнѣло, ѣѣ ѣтиде. Нѣки су отишл'и за Нѣмѣчку, ја сам прѣбѣго.

Дѣбро су не Швѣјцѣрци дѣчѣкал'и и прѣмѣл'и на грницу. Мѣне ѣдѣри неки кѣмен прѣко нѣкија брѣда, па ме ѣдѣри ѣ ногу ѣвде, па тудѣ на грницу. Оѣе да ме прнѣсу. И хрѣну на караулу, и л'ѣба и с л'ѣба.

Седѐо сам у Швајцарску от капитулације. Они нас пѐсе пѣташе кѐ вол'и д идѐ кот кѣхе. Они се свѣ потписаше. И ја ћу д ндѐм у свѐју зѐмл'у. Ако ћеш мѐж да седѣш. И ја сам дошаѐ. Ми смо имал'и хрѣну.

Нѐсмо бил'и сь'мо на једно мѐсто, но кѣт којѣ по гѣзда. Јѣ с мѣзо крѣве. Приватник гѣзда трѣнаес крѣва. Како држѣ. Да и тѣру, да полѐжу, дѐбро да јѣду, па пѐсе да се напоју. А сь'мо једамѣ недѣл'но у парк ѣе му је л'ивѣда. Једамѣ недѣл'но отидне, те тѣмо у тѣ л'ивѣду пасѣ. Јѣ сам се тѣмо јавѣо ко што сам знаѐ. Овде сам учиѐ те крѣве да мѣзѐм. Хрѣнио сам се код њѣга. Он ми давѣо хрѣну.

Нѣ'јбол'а крѣва о трѣнаес крѣва. Јѣдна е давѣла трѣнаес кѣла мл'ѣка, овѣ по двѣнаес, по ѐсам. Најгрѣа — по ѐсам днѣвно. Ўјутру смо и мѣзл'и у шѣ сѣти. Јѣ се дѣгни. Звѐни ми звѐнце на сѣт ка ћу се дѣгнем. Јѣ отидни. И ја и гѣзда помѣзи, па пѐсе свѣ мл'ѣко понѣси у мл'ѣкару. Узмѣ за трѐшак. За нас тѐ смо имал'и да попѣјемо и да појемо. Јѣ са мѣзо. Он је чѣстиѣо крѣвама онѐ ѣубре. Типут сам бѣѣо. Он помѣзѣ јѣдну крѣву двѣ више. Јѣчи е бѣо ѣ руке. У задње врѣме, кат се ја мѣло пѐправи, ја пѐсе јѣдну више од њѣга. Јѣ прломѣ прѣсте овѣко. Тавѣко смо мѣзл'и.

Јѣ сам осѣтиѣо тѐ. Јѣ сам тѣтѐде, ја сам ѐде ил'ѣду. Брѣт ми се један изгубѣиѐ. Овѣј бѣо сь'мо с овѣѣма старѣји, а један ми се изгубѣиѐ. И тѣтѐде сам седѐо.

Прѣву гѐдину ил'ѣду и трѣста и пѣгнаес кѣла да понѣсем пшениѣе. Вршѐо тѣ подно сѣла, тѣтѐде на овѐ гѣвно. Тѣ је бѣла вршѣл'ица. Та да донѣсем овѣмо кот кѣхе. Дѐђѐше нека комѣсија. Прѣдо сам из двѣпут.

Милан Павловић, 1911. год.

Снимљено маја 1992. године.

Јѣ бѐгоми ти рѣко прѣ осамдесѣт и сѣдам ѣмам. Ни да пѣшем ни да читам. Тѐ ти не знам ништа, нит сам у школу ѣшла. Тѐ да рабѐтам сам знала понѣшто.

Јѣ нѣсам сѣјала, а јѣтрѣва ми сѣјала, а ја нѣсам.

Тѐ се рѣдѣило. Тѐ порастѣ вел'ика, па се убѣре кад зрѣне, па се покѣсел'и ѣ воду. Пѐсл'е би ју ѣзал'и. Сѐе овѣко би бил'е, па тѣчи ју, нѣ конѐпл'у. Сѣ тавѣко би ју тѣкл'и док се онѐ исѣтни, па пѐсе би ју влачѣл'и, па прѣл'и. За пѣтос да турајју, ка овѐ сѣ тѣпике што турајју, овѣј тѣпик, овѐ што турајју овѣ. Испрѣл'и би тѐ дебѣло, па пѐсл'е би ткѣл'и. Прѣ није бѣло вакѐ, но свѣ зѐмл'а по сѐба, бѐгоми. Свѣ зѐмл'а по сѐба, па би тѐ тѣрил'и.

Јѣ нѣсам упѣмтила тѐ, а сѣдек је л'и ѣе гѐј тѣмо по свѣту не знам, а овде нѣ.

Бѐгоми бѣз, овѣј тѣнѣки бѣс, што би се кѣпѣиѣо у гѣд. Тѣнѣко нѐ. Тѐ сашѣи. Сапл'ѣтн тавѣко вѣњено по јѣдну фенѣлу. Сѣкње, рѣше вѣњене. Ткѣл'и би рѣше вѣњене, увѣјаѣке. Тѐ се носѣло типут.

Ратковић Петра 1905. године

Снимљено маја 1992. године.

ЛОЋАНЕ

Имѣло е л'ѣди бѐл'ија типут. Имѣло е, бѐго ми тѣшко е бѣло и ѐнда. ѐнда су не пл'ач'кал'и и траж'ѣл'и младиѣе да покупе тобош у вѐјску, у тѣј ниѣов ѣсесов-

ски одред вoјскe, па су се крџл'и овѣ младѣи преко кѣмова, преко познаника јакѣх, преко побратѣма. И убивал'и су не. Ч'етири, пeт с убил'и и сeла. И пл'ач'кал'и су по кѣћа и пѣцал'и по фамил'ије.

Тѣпут сам бѣо мал'и. Чѣвал'и су. Овѣмо те ч'ѣва, а дрѣго намeшта. Понeки ѣзел'и па су ѣни рѣдил'и зeмл'у. Нeсу ни дѣл'и нѣшта. Мѣја кѣћа н имѣла нѣшта. Мѣрал'и су да рѣдѣмо и преко л'ѣди да купѣјeмо, и да донeсу хрѣну за зѣму.

Бранко Даниловић, 1926. год.
Снимљено августа 1994. године.

СПИСАК КАРТА

Карта бр. 1: Национални састав становништва пунктова	41
Карта бр. 2: Кратки акценат на затвореној ултими у прилозима <i>данас, ноћас</i>	56
Карта бр. 3: Неизвршено формирање дугоузлазног акцента	60
Карта бр. 4: Дужење пред сонантима	65
Карта бр. 5: Ареал појаве затвореног <i>а</i>	73
Карта бр. 6: Дифтонгизација средњих вокала	80
Карта бр. 7: Рефлекси јата у компаративу <i>старији</i>	84
Карта бр. 8: Рефлекси јата у основама <i>вејати, грејати, сејати</i>	86
Карта бр. 9: Ареал замене у именици <i>чакшире</i>	95
Карта бр. 10: Ареал замене у именици <i>џамадан</i>	96
Карта бр. 11: Ареал замене у именици <i>џамуклија</i>	97
Карта бр. 12: Фонетизам именице <i>џолакилче</i>	98
Карта бр. 13: Фонетизам именице <i>решетџа</i>	100
Карта бр. 14: Ареал замене у именици <i>џерајка</i>	101
Карта бр. 15: Ареал замене у именици <i>сиџима</i>	103
Карта бр. 16: Ареал замене у именици <i>моџавило</i>	104
Карта бр. 17: Фонетизам именице <i>чунак</i>	126
Карта бр. 18: Ареал секундарног <i>в</i> у облику <i>срдакце</i>	141
Карта бр. 19: Ареал прелаза <i>џ ч у џ џ</i>	145
Карта бр. 20: Фонетизам именице <i>бучук</i>	146
Карта бр. 21: Фонетизам именице <i>софра</i>	151
Карта бр. 22: Ареал замене у именици <i>кофин</i>	152
Карта бр. 23: Ареал замене гласа <i>в</i> у именици <i>врчаница</i>	153
Карта бр. 24: Ареал јекавског јовања	156
Карта бр. 25: Фонетизам именице <i>камџија</i>	160
Карта бр. 26: Асимилација по назалности у групи <i>мл</i>	164
Карта бр. 27: Фонетизам именице <i>земља</i>	165
Карта бр. 28: Ареал дисимилације у групи <i>мн</i>	168
Карта бр. 29: Репартиција наставка <i>-ом/-ем</i>	186
Карта бр. 30: Хипокористици типа <i>Божо / Божџа</i>	197
Карта бр. 31: Наставак <i>-и</i> у Г јд. именица <i>кола, јасла, наћва</i>	205
Карта бр. 32: Наставак <i>-ема</i> у Д-И (-Л) мн. именица <i>ж. р.</i>	212
Карта бр. 33: Номинатив именице <i>саонице</i>	215
Карта бр. 34: Распоред наставака <i>-у /-е</i> у 3. л. мн. презентѣ	255
Карта бр. 35: Редукација наставка <i>-џу</i>	256
Карта бр. 36: Наставак <i>-(х)мо</i> у 1. л. мн. аористѣ	259
Карта бр. 37: Итеративне форме глагола <i>баџити</i>	281
Карта бр. 38: <i>дањом: дању</i>	289
Карта бр. 39: Ареал облика <i>сал</i>	305

Милета Букумирич

ГОВОРЫ СЕВЕРНОЙ МЕТОХИИ

Резюме

Основу для диссертации *Говоры северной Метохии* представляет материал, записанный в тридцати деревнях на территории той части Сербии, которая занимает пространство между Мокрой горой и городка Дечаны (направление север–юг) и между деревней Киево, находящейся на полпути между городами Печ и Приштина, и склонами горы Проклетие, к западу от г. Печ (направление восток–запад). На рассматриваемой территории насчитывается около двухсот деревень, однако в каждой из них не живет население, язык которого явился бы предметом настоящего исследования. На крайнем юге и крайнем востоке есть широкий пояс, занимаемый исключительно албанцами, а в центральной части многочисленны смешанные деревни, заселенные албанцами и новыми переселенцами. Только одну треть населенных пунктов, сосредоточенных преимущественно в Подгоре, в поречье реки Куявчи и около нижнего течения реки Клины, занимают сербы, язык которых является предметом данного исследования.

Метохия была густо заселена еще в эпоху формирования первого сербского государства в XII веке и представляла важную экономическую и культурную область средневековой Сербии. Нет сомнения, что и в XV в. численность неславянского населения была незначительной даже в ее пограничном поясе. Однако в средние века, благодаря возрастанию мощи Османской империи, и в наше время, благодаря увеличению албанского этноса, сербы начали отступать. Со временем часть сербского населения была исламизирована и ассимилирована. Таким образом численность сербского населения постепенно уменьшалась, и эта тенденция все еще актуальна. Одновременно увеличивалось число населенных пунктов, национальная структура которых полностью изменилась. Таким образом население, говорящее по-сербски, на территории северной Метохии составляет меньше 20 процентов всего населения.

Сербов старожилов, говоры которых здесь описываются, насчитывается меньше половины названного населения, так как их численность сводится к цифре 16000 человек, живущих в деревнях и в городках Исток и Клина. Они живут в 3137 домах, рассеянных в 105 населенных пунктах. Это по процентным подсчетам составляет меньше 10 процентов всего населения, живущего в 192 деревнях и в названных городках.⁵⁶⁵

Самую большую часть представителей здесь описанных говоров составляют переселенцы из Черногории и таким образом население динарского

⁵⁶⁵ В эти данные не зачислено население города Печ, в котором, согласно переписи 1991 года, было: 3929 сербов, 5206 черногорцев, 2602 мусульман.

происхождения представлено здесь примерно 80 процентами; оно в десять раз превышает второе по величине коренное косовское и южно-метохийское население. Другие группировки имеют маргинальное значение.

Ударение

Для севернометохийских говоров характерна трехакцентная система с двумя нисходящими и долгим восходящим ударением. Долгое восходящее ударение как правило падает на предпоследний слог: *áдеӣ, десéӣак, карабинéри*, нисходящие же ударения вполне свободны и могут находиться на всех слогах. Краткое нисходящее ударение на последнем открытом слоге чаще всего встречается в 1 л. ед. ч. аориста: *изайкá, издржá* и при наличии энклизы: *фáлãӣи, дõĥè ми*; на конечных закрытых слогах оно встречается в заимствованных словах: *комадãнї̄, сїайерл'ãк* 'способ бросания палки в определенную цель', *ћирèĥ* 'известка', *цулãк* 'без одежды, голый'. Долгое нисходящее ударение на финальном открытом слоге встречается как правило в род. мн. ч. существительных м. и ж. рода и в 3 л. мн. ч. настоящего времени: *жèнã, сесїãрã, идèдũ, узмèдũ*, а на финальном закрытом слоге оно встречается чаще всего восточнее реки Дрим: *домãĥї̄н, казãн, шамњãн, шеĥèр* (карта 4).

Перенос староштокавского краткого ударения имеет признаки метатаксиста: *жївõӣ, йõйок, сèсїра*.

Безударное количество регулярно в предударном положении: *дõĥè ми, нãдїмак, л'удїма, сїãвãући*.

Ударение гласных перед сонорными отмечено в названных говорах: *Драгол'èвчани, Шїиїãрка*.

В юго-восточной части названной территории формирование долгого восходящего ударения еще не закончилось, и поэтому вместо него спорадически встречается долгое нисходящее ударение: *армуникãше, бãјрак, у зãйвор* (карта 3).

Вокализм

Тон краткого *a* везде одинаков и не отличается от произношения в говорах, легших в основу литературного языка, исключая ограниченное число форм, находящихся под фразовым ударением, когда, правда редко, происходит редукция до такой степени, что создается впечатление о существовании редуцированного гласного: *бь'и, свь'иїа, нь'јбол'е*. Что же касается артикуляции долгого *a*, рассматриваемая территория не компактна, так как оно в восточной части произносится очень закрыто: *изгãнка, мнãдице, иїиїãĥе* (карта 5).

Территория северной Метохии также не монолитна по отношению к артикуляции средних гласных, и поэтому на юго-востоке спорадически отмечается отступление от их «нормального» произношения, проявляющееся в более открытой тональности кратких гласных: *дèда, иèва, дал'èко, вòĥе, ðиèӣ, заклãӣиши*, а также в дифтонгизации тех же кратких и долгих гласных: *иèнĥе, ниèĥу, муòј, иуòйку* (карта 6).

Для названных говоров характерна экваская замена гласного «ять»: *дѣца, зайѣва, сѣно*, которая последовательно проявляется в:

а) дат.-предл. п. существительных ж. р. и м. р. на *-а*: *фáла држáве, как шўме, ѿ свастїйке*;

б) дат.-тв.-предл. п. местоименно-адъективных слов: *ѿрема сѣбе, тївојѣма сестрама, сас мојѣм пáнцима, ѿ мојѣма децáма*;

в) 1 и 2 л. ед. ч. и во всех трех лицах множ. ч. отрицательной формы настоящего времени вспомогательного глагола *јесам*: *нѣсам, нѣси, нѣсмо, нѣсїе, нѣсу*; однако, в сравнительной степени прилагательного *сїар* и в основах глаголов *вејайїи, грејайїи, сејайїи* (см. карты 7 и 8) данная замена отмечена только в юго-восточной части данной территории.

Иекавизмы отмечены только в Печском Подгоре, в частности в деревне Лешова.

Девокализация слогообразующего *р* и появление секундарного *р* не представляют редкость: *арĥáв, арĥáво, ѱмрао, ѱмрела, сáшрео, ѿркрстїиш се, ѿркркла, ѿрмрїнушa*.

В то время как регулярная замена гласных ограничивается незначительным числом форм типа *áрмуника, бл'ѱзо, ěкшор, конойл'ěно, мáнїја*, факультативная замена отличается широкой распространенностью: *не вел'á, дол'ěко, воданїца, авакó, евѣ тїи, омїва*.

В безударных сочетаниях гласных стяжение обычное явление: *вечѣро, на ѱдсо, вїдо*; утрата конечного гласного на стыке слов также обычное явление: *д игрá, д обўје, д убїје, з инáш*.

Отсутствие гласных в начальном и срединном положении имеет факультативный характер: *двокашїу, вакó, зенгїја, Арнўшїи, нѣм шїшá*.

Консонантизм

Для системы согласных характерно наличие аффрикаты *s*, обладающей также функцией звонкого члена пары по отношению к аффрикате *ц*: *Сõни, обсовїка, сўнсар, дїшас би вїкáо*, однако артикуляция, редукция, вернее субституция некоторых звуков являются ярко выраженными особенностями консонантизма.

Сонорный согласный *в* обладает нестабильной артикуляцией в звукосочетаниях *-вљ-* и *-сїв-*: *ѱойрáл'а, усїял'а, сасїял'ен, дсусїо, срїсїо*.

Произношение сонорного *ј* зависит от позиции и варьируется между стабильным, редуцированным и исчезнувшим; секундарный согласный *ј* не представляет редкость (пункты 175–181).

Несмотря на то что форма *х* слышится в ограниченном количестве слов, в основном импортированных, создается впечатление, что она исчезла из консонантизма, т.к. она чаще всего теряется или субституируется: *áбер, ја бї код нї, кїѱел'и, ѱарóкїја, хибрїшї*.

Звукосочетание *хв-* в основе *хвал-* превращается в согласный *ф*, а в основе *хвашї-* в согласный *в* или *ф* (п. 201).

Замена фонемы *ж* фонемой *џ* явление сравнительно редкое.

В северо-восточной части данной территории имеет место субституция фонемы *ф* фонемой *в*: *сѡвра*, *ћѡв*, а в остальных частях этой территории фонема *в* субституируется фонемой *ф*: *фрбе*, *фрчанице*, *чаршаф* (см. карты 21–23).

Взрывные согласные относительно стабильны в начальных звукосочетаниях, и поэтому в некоторых формах они последовательно сохраняются: *ийица*, *ичѡла*, *исй*, *шкѡм*; есть также формы, в которых они теряются: *дѡ*, *кѡ*, *ћѡрка*.

Финальные сочетания согласных *-сий*, *-зд*, и *-шии* теряют конечный зубной взрывной согласный: *кѡс*, *грѡз*, *йриш*.

Звуковые изменения, такие как ассимиляция, диссимиляция, аффрикатизация и десоноризация, принадлежат к факультативным явлениям: *мнѡд*, *мнѡдица*, *зѡмња*, *гѡвно*, *млѡго*, *сумъѡв*, *йци*, *йцѡва ни*, *глайш*, *вѡс*.

Изменения на стыке слов привели к устранению геминации: *о дѡѡѡ*, *исѡ ѡрѡвѡ*, и *зѡйшѡвѡра*, *шѡ сѡнова*, затем к ассимиляциям по звонкости: *ош краја*, *кош йѡйа*, *крос кућу*, и месту образования: *са шѡйм*, *ш чѡйницима*, *иж Цѡкѡве*.

Последовательно проведена новая йотизация: *л'ѡише*, *йрѡше*, *рѡбл'е*, *снѡйл'е*, а также особый тип йотизации, встречающийся обычно в интеративах VI спряжения и в страдательном причастии VII спряжения глаголов (по Беличу): *кршѡва*, *йушѡ*, *искорѡшен*, *укршѡена*.

Существительные

Аналогический перенос свистящих из именительного и винительный падеж множ. ч. существительных мужского рода регулярное явление: *војнице*, *реденице*, *ковчѡзе*, *сиромѡсе*; в твор. пад. существительных м. р. для западной территории характерно окончание *-ом*, а для восточной *-ем* (карта 29).

Двусложные ласкательные существительные м. р. с восходящим ударением в западной части данной территории оканчиваются на *-о* и склоняются по склонению существительных на *-о*: *Анѡо* — *Анѡа*, *Бѡжо* — *Бѡжа* (карта 30).

Вместо редко встречающихся собирательных существительных на *-ад* употребляются формы мн. ч.: *јѡгаци*, *шѡоци*, *йил'йи*.

Существительные женского рода *-а* основ имеют в ед. ч. синкретизированные формы в род., дат., предл. падеж (п. 331), а в твор. мн. ч. иногда оканчиваются на *-ема* (карта 32).

Существительные ж. р. на согласный воспринимаются как существительные м. и ж. рода: *л'ѡй јѡсен*, *крашѡак нѡћ*, *дѡвѡ крѡва*, *замѡшти га мѡштем* (п. 350).

Местоимения

Личным местоимениям 1 и 2 л. ед. ч. и возвратному местоимению свойственны синкретизированные формы род.–дат.–вин.–предл. падежей ед. ч. (356).

Энклитическая форма дат. и вин. пад. ед. ч. личного местоимения 3 л. ж. р. гласит *ју*: да *ју дѡм*, да *ју вѡдим*.

Энклитическими формами местоименной во множ. ч. являются формы: *ни, ви, не, ве, и*: тўрише *ни*, истѣраше *не*, фāлā *ви*, да *ве* стрѣл'а, да *и* рāде, пўсте *и*.

Для указательных местоимений характерны также параллельные формы с «добавлениями»: *шавāј, шанāј, шашавā*.

Прилагательные

Отношение «твердых» и «мягких» основ прилагательных сохранилось без существенных нарушений (п. 437).

Морфологические различия между определенным и неопределенным видом сохранились только в им. п. мужского рода: *колобдћан, йшенїчан, стїари крāл'*.

Для род.-дат.-вин.-предл. п. ед. ч. характерны полные формы: *бѣлога, здравоме, йокōјнога, йо долāчкоме йдл'у*.

Для степеней сравнения характерна значительная частотность окончания *-ши*: *бѣл'ши, врўћши, црнши*, а также конструкция *йо* + положительная степень: *йд вѣл'ик, йд слāбо, йд ўско*; данная особенность перенесена и в другие категории слов: *йд јунāк, йд ранијје, йд ше не вдл'и; нāјсвдје, нāјјрва, нāјшешко*.

Числительные

Существенными особенностями данной категории слов являются специфические формы склонения числительных *један* и *два*: *једнōјзи, с једнѣма, обавдѣ*, а также незначительное наличие собирательных числительных.

Глаголы

В инфинитиве отсутствует конечный гласный: *ддбїтї, остїавїтї, сїасїтї*, а у глаголов на *-ћи* имеет место субституция фонемы *ћ* фонемой *ј*: *ддј, йрōј, йревўј*. Причиной незначительного присутствия данной формы является ее субституция конструкцией *да* + настоящее время: *ше да бїју йдїа, оше да ме зайвдру*.

На всей рассматриваемой территории распространено в 3 л. мн. ч. настоящего времени окончание *-ду*: *берѣду, горѣдў, идѣдў*; окончания *-у/-е* в VII и VIII спряжении отмечаются редко. В окружении г. Исток регулярно употребляется окончание *-е*: *рāде, сāде*; в районе же г. Печ употребляется окончание *-у*: *рāду, сāду*; в центральной части данной территории отмечено параллельное употребление обоих окончаний (карта 34). В 3 л. мн. ч. глаголов VI спряжения местами встречается контракция: *йѣву, йрїчу, рўчу* (карта 35).

Формы настоящего времени глаголов I спряжения с основой на велярный согласный в 3 л. мн. ч. имеют палатализованный согласный: *вўчў, стїрїжсў*; в повелительном наклонении встречаются формы *исїѣчи, йостїрїжси, оврши*.

Формы настоящего времени VI спряжения с основой на губной согласный спрягаются по этому и по V спряжению: *кдїам, кўїам, узїмам, кдїл'ем, окўїл'ем, расїїл'ем; искдїл'и, йосїїл'и*.

Настоящее время вспомогательного глагола *бїтїи* выступает в формах *бўдем, бїднем, бўднем, бїнем*.

Третье лицо мн. ч. настоящего времени вспомогательного глагола *xīēīī* образуется от старой основы: *ōīē, nēīē, šīīā īē*.

Аорист, в отличие от имперфекта и плюсквамперфекта, часто употребляемая глагольная форма. Окончание *-(x)mo* в 1 л. мн. ч. аориста распространено в восточной части рассматриваемой территории (карта 36).

Только в восточной части данной территории отмечено наличие имперфекта с сегментом *-aĥa-*: *ne val'āĥāše, znāĥāše, imāĥāu*.

Отмечена большая частотность употребления глагольных наклонений в темпоральной функции: *jā pīšti, īlāchi, lapātom bi vējel'u*.

Отмечены, правда, редкие примеры страдательного причастия на *-īī*: *žēñēīī, zabrāñēīī, sīrēmnuīīo*.

Деепричастие прошедшего времени употребляется только от глагола *biīī* (т. 509).

Наречия, предлоги, союзы, лексика

К наречиям часто прибавляются частицы: *ōvdek, dōvl'eke, ōdēnak, ozgōrkēna, īdōsl'eke, sādēnake, šavāmo, šōdōdēnake, šanīīyūtī, šaval'īćko*. Удвоение предлогов отмечено на своей территории: *sas īrēīl'ēīšem, saz brīīšvom, saš nōm, как Rākoši, как Srbije*. Форму некоторых союзников местами изменили некоторые звуковые чередования: *brāt, al' dāja, el'u paradajs el' papriķe*. Некоторые заимствованные слова более частотны, чем свои формы (союз *se* вместо союза *jer*, частица *kišem* вместо слова *baĥagi*).

Превео на руски Богдан Терзић

